

શ્રી ત્રિભોવનદાસ વાલજી ઝવેરી
[સ્વર્ગવાન : સં. ૨૦૩૦, આમો મુદ્ર ૧]
તા. ૨૭-૧૦-૭૪

સ્વ. શ્રી ત્રિભોવનદાસ વાલજી ઝવેરી પ્રત્યે

* સ્મરણાંજલિ *

પૂજ્ય પિતાશ્રી,

આપનું જીવન અતિ સદ્ભાગ્યશાળી હતું કેમ કે પર્વના કોઈ મહાન પુણ્યોત્સવથી પગમ ધૂપાળું પત્ન્ય ગુરુદેવ શ્રી કાનજીસ્વામીનો આપને વળા વર્ષો મુઠી સત્સમાગમ પ્રાપ્ત થયો, તેઓશ્રીનાં અધ્યાત્મ-અઝગતા દિવ્ય વચનામૃતોમા આપને અતિ દઢ શ્રદ્ધા હતી અને તેથી તેઓશ્રીના ભવસંતતિ છેદક અમૃદ્ય પ્રવચનોનો લાભ લેવા આપે આપના જીવનના ઉત્તરાર્ધનો બહુભાગ સોનગઢમા વ્યતીત કર્યો હતો.

આપને વીતગગ દેવ-ગુરુ-ધર્મની દૃઢ આસ્થા હતી આપના તાત્ત્વિક વાચન-વિચાર પરિમાર્જિત હતા પૂજ્ય ગુરુદેવના પ્રવચનોમા આવતા અવનવા સૂક્ષ્મ ન્યાયો બગબગ પકડી તેના ઉપર ખૂબ ઊંડુ ચિંતન કરતા હતા તત્ત્વચિંતન આપની મ્નિચર્યા હતી તત્ત્વચર્યા, જાત્રવાચન તથા તત્ત્વમનન સિવાય અન્ય ગાહ્યમ્થના કાર્યોમા આપને અભિગુચિ છૂટી ગઈ હતી.

આપે અમાગમા ધર્મરુચિના મુસઝકાર રેડીને કચેલા ઉપકારથી ઉપકૃત અમે સૌ આપને, આપની પુણ્યમૃતિ અર્થે, આ 'પદ્ય પગમાગમ' પુસ્તકના પ્રકાશન દ્વારા ભાવબીની સ્મરણાંજલિ અર્પીએ છીએ, તથા આપનો આત્મા શુદ્ધાત્મતત્ત્વરુચિના બળે આગળ વધી, શાશ્વત પરમાનન્દશા પામે એવી ભાવના ભાવીએ છીએ

આપનો પરિવાર—

અ.સૌ. નિર્મળાગૌરી (પુત્રવધૂ) બાબુભાઈ (પુત્ર)

અ.સૌ. રમાગૌરી (, ,) મનુભાઈ (, ,)

પૌત્ર:—કિરીટ, અરુણ, દિલીપ, મૂકેશ,

અનિલ, ભરત, પંકજ

સ્વ. શ્રી હેમકુંવરબહેન ત્રિભોવનદાસ ઝવેરી પ્રત્યે

* સ્મરણાંજલિ *

પૂજ્ય માતૃશ્રી,

૧૦૦૮ પગમ પત્ર્ય મહાવીરપ્રભુએ પ્રવેશ વીતગગવિજ્ઞાનમય અધ્યાત્મમાર્ગના પ્રભાવક પગમ કૃપાળુ પત્ર્ય ગુરુદેવ શ્રી કાનહર્યામી તથા પવિત્રાત્મા પ્રશમભૂતિ આત્મજ પત્ર્ય બહેનશ્રી ચપાબેનના કબ્યાબ બોધક મગળ સાત્ત્વમાગમનો અનન્ય લાભ આપે છવનના ઉત્તર ભાગમા બહુ વર્ષો સુધી સોનગદમા સતત રહી લીધા હોનો આપને પત્ર્ય ગુરુદેવ તથા પત્ર્ય બહેનશ્રી પ્રતિ અગાધ શ્રદ્ધા તેમ જ લક્ષિત હતી તેઓશ્રીના શુદ્ધાત્મરસલયો અમૃતપ્રવચનો સાલળવા સમજવાની આપને વણી રુચિ હતી પૂજ્ય ગુરુદેવનાં અધ્યાત્મસમય પ્રવચનોથી તથા પૂ. બહેનશ્રીના વીતગગ દેવ-ગાસ્ત્ર-ગુર પ્રત્યેના પ્રશાત લક્ષિતસથી આપ ખૂબ જ પ્રભાવિત તેમ જ પ્રમુદિત થતા હતા.

સરળતા, વીતગગ દેવ-ગુર ધર્મની રુચિ, પૂ. ગુરુદેવ તથા પૂ. બહેનશ્રી પ્રત્યે ખૂબ જ બહુમાન અને તત્ત્વજ્ઞાનની જિજ્ઞાસાભરી ઉત્કંઠા વગેરે આપના ઉત્તમ ગુણોના આદર મહુ અમે મૌ આપને, આપની પુણ્યમૃતિ નિમિત્તે, આ 'પત્ર પરમાગમ' પુસ્તકના પ્રકાશન દ્વારા ભાવભીની સ્મરણાંજલિ આપીએ છીએ, તથા આપનો આત્મા ધાર્મિક સન્કાગેના બળથી શીઘ્ર ગાત્રત પગમાનદમય પગમાત્મજ્ઞા પામે —એવુ હૃદયથી પ્રાર્થીએ છીએ

આપના બાળકો —

અ.સૌ. નિર્મળાગૌરી (પુત્રવધૂ) બાળુભાઈ (પુત્ર)

અ.સૌ. રમણગૌરી (.) મનુભાઈ (પુત્ર)

પૌત્રવધૂ:—અ.સૌ. જયશ્રી કિરીટકુમાર ઝવેરી

અ.સૌ. દીપિકા અનિલકુમાર ઝવેરી

પૌત્રી:— ઉપા, જ્યોતિ. ભારતી, સંધ્યા

શ્રી હેમકુંવરબેન ત્રિભોવનદાસ ઝવેરી

[સ્વર્ગવાસ : સં. ૨૦૩૧. કારતક વદ ૨]

તા ૧-૧૦-૭૧

નમઃ શ્રી પરમાગમજિનશ્રુતાય ।

➤ પ્રકાશકીય નિવેદન ➤

તીર્થનાયક ભગવાન શ્રી મહાવીરસ્વામીના દિવ્યધ્વનિમાંથી વહેલા અને શ્રી ગોતમ ગણધર આદિ ગુરુપરપરા દ્વારા પ્રાપ્ત થયેલા અધ્યાત્મપ્રવાહને ઝીલી તથા વિદેહક્ષેત્રસ્વ શ્રી ગીમધર જિનવરના સાક્ષાત્ દર્શન, વંદના તેમ જ દેશનાત્રવળથી પુષ્ટ કરી તેને ભગવદ્કુદકુદાચાર્યદેવે પરમાગમરૂપી ભાજનમાં સંઘરીને અધ્યાત્મતત્ત્વપ્રેમી જગત ઉપર મહાન ઉપકાર કર્યો છે.

શ્રી કુદકુદાચાર્યદેવ દ્વારા પ્રણીત રચનાઓમાં શ્રી સમયસાર, શ્રી પ્રવચનસાર, શ્રી પચાસ્તિકાયસંગ્રહ, શ્રી નિયમસાર અને શ્રી અષ્ટપ્રાણી —એ પાંચ પરમાગમ મુખ્ય છે. તેમાં પણ શ્રી સમયસાર ભારતવર્ષનું સર્વોત્તમ અધ્યાત્મશાસ્ત્ર છે. આ પાંચ શાસ્ત્રોના સહસ્રકલનરૂપ આ નૂતન ‘પંચ પરમાગમ’ નામનું સરકરણુ અધ્યાત્મવિદ્યાપ્રેમી જિજ્ઞાસુઓના હાથમાં મૂકતા આનંદ થાય છે.

શ્રી તીર્થકરભગવાનના અધ્યાત્મશાસનને જીવંત રાખનાર એવા આ સમયસાર વગેરે પરમાગમોના ઊંડા હાર્દને અનુભવગત કરી પરમ કૃપાળુ પૂજ્ય શ્રી કાનજીસ્વામીએ, પ્રવચનો દ્વારા તેના અમૂલ્ય રહસ્યો સમજાવ્યા અને એ રીતે આ કાળે અધ્યાત્મરુચિનો નવયુગ પ્રવર્તાવી મુમુક્ષુ સમાજ ઉપર તેઓશ્રીએ અસાધારણ મહાન ઉપકાર કર્યો છે. આ વિષમ યુગમાં ભારતવર્ષને વિષે ગામોગામ તથા વિદેશમાં પણ અધ્યાત્મના પ્રચારનું જે આદેશન પ્રવર્તે છે તે પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીના ચમત્કારી પ્રભાવનાયોગનું મુદ્દર ફળ છે.

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રીએ ધર્મનું મૂળ એવા શુદ્ધાત્મગુચિરૂપ સમ્યગ્દર્શનનો તથા તત્પૂર્વક પ્રગટતી સ્વાનુભૂતિનો જિનેન્દકથિત સાક્ષાત્ માર્ગ દર્શાવ્યો હોવાથી તેઓશ્રીનો અનન્ય ઉપકાર તો મુખ્ય છે જ, પરંતુ તે ઉપકાર-વડલાની મગળ જાયામાં સ્વાનુભવાંશની સાક્ષાત્ મૂર્તિ પ્રથમસ્વરૂપ પવિત્રાત્મા પૂજ્ય બહેનશ્રી ચંપાબેનનો પણ, તેમનું સ્વાનુભવવિભૂષિત નિર્મળ જાતિમરણજ્ઞાન મુમુક્ષુઓને પૂર્વવિદેહક્ષેત્રસ્થ શ્રી મીમંધરજિનની સલામા કુદ્દુદાચાર્યદેવના ગમન સમયે તથ્યતાની તથા વીતગગ દિગંબર જૈનધર્મ વિષે અનાદિનિધન સત્યતાની અડગ શ્રદ્ધાનુ પ્રબળ નિમિત્ત થયું હોવાથી, મુમુક્ષુ સમાજ ઉપર વિશિષ્ટ ઉપકાર છે.

પૂજ્ય ગુરુદેવના કલ્યાણકારી પ્રભાવના-ઉદ્દેયે સોનગઢમાં તેમ જ ભારત-વર્ષના અનેક સ્થાનોમા જિનશાસનોદ્યોતકારી અનેકવિધ મંગળ કાર્યો થયાં છે. તેમા ખાસ ઉલ્લેખનીય કાર્ય સોનગઢમાં બનેલું સગેમરમર-નિર્મિત 'શ્રી મહાવીર-કુદ્દુદ દિગંબર જૈન પરમાગમમંદિર' છે આ ભવ્ય પરમાગમમંદિર ભાગલગમાં અદ્વિતીય તેમ જ ખાસ દર્શનીય વસ્તુ બની છે. તેમાં ઉપરોક્ત પાચેય પરમાગમ મગેમરમર-ધવલ-શિલાપટ પર સુંદર અક્ષરોમા ઉઠીર્ણ કરાવી જડવામાં આવ્યા છે તે પાચેય પરમાગમનો ગદ્યપદ્યાનુવાદ પૂજ્ય બહેનશ્રી ચંપાબેનના ભાઈ અધ્યાત્મતત્ત્વગ્સિક વિદ્વદ્ ભાઈશ્રી હિમતલાલ જેઠાલાલ ગાહે, પૂજ્ય ગુરુદેવે આપેલા શુદ્ધાત્મદર્શી ઉપદેશામૃતબોધ દ્વારા શાસ્ત્રોના ગહન ભાવોને ઉકેલવાની સૂઝ પ્રાપ્ત કરી, અધ્યાત્મ-જિનવાણીની અગાધ ભક્તિથી સ્વરૂપ ગુજગતી ભાષામા—આખાલવૃદ્ધાશ્રાલ, રોચક અને સુંદર શૈલીથી—કરી આપ્યો છે અને એ રીતે તે દુર્ગમ મહાન શાસ્ત્રો ગુજરાતીભાષી જિજ્ઞાસુઓને સમજવા સુગમ કરી આપ્યાં છે તેથી તેમનો ઉપકાર પણ શ્રુતિપાત્ર છે. નિરૂપૃહલાવે માત્ર શ્રુતભક્તિથી તેમણે આપેલી આવી અમૂલ્ય અનુવાદ-એવા બદ્ધ મુમુક્ષુસમાજ નેમનો અત્યંત ઋણી છે.

શ્રી મમયસાર, પ્રવચનસાર, પચારિતકાયમંત્રહ અને નિયમસાર—એ ચાર પરમાગમોનો રીકા સહિત તથા અષ્ટપ્રાભુતની માત્ર ગાથાઓનો તે અનુવાદ શ્રી દિગંબર જૈન સ્વાધ્યાયમંદિર ટ્રસ્ટ (સોનગઢ) દ્વારા ને ને ગ્રંથના વિભિન્ન મંરંકરણમાં અનેક વાર પ્રકાશિત થયો છે. તેના આધારે આ પુસ્તકનું સંકલન કરવામાં આવ્યું છે.

ને પાંચ પરમાગમ શું છે અને તેમાં કેવા અસાધારણ અધ્યાત્મ તત્ત્વજ્ઞાનનું

ચુકિત, આગમ અને સ્વાનુભવથી પ્રતિપાદન કરેલું છે, તે સમજવા માટે જો તે પાંચેય પરમાગમનો પરિચય, મૂળ ગાથાઓ તથા તેનો ગુજરાતી ગદ્યપદ્ધાનુવાદ એકસાથે એક પુસ્તકમાં સકલન કરી પ્રકાશિત કરવામાં આવે તો અધ્યાત્મતત્ત્વાભ્યાસીઓને લાભનું કારણ થાય એવા શુભ આશયથી આ પ્રકાશન સાકાર થવા પામ્યું છે.

આ પ્રકાશન માટે આદ્યક્ષીય વિદ્વાન શ્રી હિમતલાલભાઈ જે. શાહ તથા ટ્રસ્ટની પ્રકાશનસમિતિની અનુમતિ બદલ તેમનો સહૃદય આભાર માનીએ છીએ આ પુસ્તકનું મુદ્રણકાર્ય ટૂંક સમયમાં સુદર રીતે કરી આપવા બદલ શ્રી અનિત મુદ્રણાલયના માલિક શ્રી મગનલાલજી જૈનને ધન્યવાદ આપીએ છીએ.

અતમાં, સ્વાધ્યાયપ્રેમી મુમુક્ષુ જીવે આ પ્રકાશનના સદાશયને અનુરૂપ અધ્યાત્મવિદ્યાથી લાભાન્વિત થાઓ—એ જ લાવના છે.

ફાગણ સુદ ૨, વિ. સં. ૨૦૨૩

—પ્રકાશક

શ્રી સમયસાર-સ્તુતિ

(હરિગીત)

સંસારી જીવનાં ભાવમરણો ટાળવા કરુણા કરી,
સરિતા વહાવી સુધા તણી પ્રભુ વીર ! તે સંજીવની;
ચોખાતી દેખી સરિતને કરુણાલીના હૃદયે કરી.
મુનિદંડ સંજીવની સમયપ્રાભૂત તણે ભાજન ભરી.

(અનુષ્ટુપ)

કુંદકુંદ રમ્ય શાસ્ત્ર, સાધિયા અમૃતે પૂર્યા,
અંધાધિરાજ ! તારામાં ભાવો પ્રજ્ઞાંડના ભર્યા.

(શિખરિણી)

અહો ! વાણી તારી પ્રશમરસ-ભાવે નીતરતી,
હુમુમુને પાતી અમૃતરસ અંજાલ ભરી ભરી;
અનાદિની મૂઢાં વિષ તણી ત્વરાથી ઊતરતી,
વિભાવેથી પાણી સ્વરૂપ ભણી દોડે પરિણતિ.

(ચાર્દસવિકીરિત)

તું છે નિઃશયઅથ ભંગ સવળા વ્યવહારના ભેદવા,
તું પ્રજ્ઞાછીણી જ્ઞાન ને ઉદયની સંધિ સહુ છેદવા;
સાચી સાધકનો, તું ભાતુ જગનો, સંદેશ મહાવીરનો,
વિસાનો ભવરસાંતના હૃદયનો. તું પંથ મુક્તિ તણો.

(સ્તંભતિક્કા)

મૂળ્યે તને રસનિખંધ શિથિલ થાય,
જાણ્યે તને હૃદય જ્ઞાની તણાં જણાય;
તું રુચતાં જગતની રુચિ આગસે સો,
તું રીઝતાં સકલસાયકદેવ રીઝે.

(અનુષ્ટુપ)

અનારુ પત્ર કુંદનનાં. રત્નોના અક્ષરો લખી;

તથાપિ કુંદમૂત્રોનાં અંકાયે મૂલ્ય ના કરી.

નમઃ સદ્ગુરવે ।

✽ ઉપોદ્ધવાત ✽

‘પંચ પરમાગમ’ એ, નિર્ગ્રંથ શ્રમણોત્તમ ભગવાન શ્રી કુંદકુંદાચાર્યદેવપ્રણીત સમયસાર, પ્રવચનસાર, પંચાસ્તિકાયસંગ્રહ, નિયમસાર અને અષ્ટપ્રાણત—એ પાંચ અધ્યાત્મતત્ત્વપ્રરૂપક મહાન શાસ્ત્રોનું સમૂહ-સંસ્કરણ છે.

ભગવાન શ્રી કુંદકુંદાચાર્યદેવ વિક્રમ સંવતના પ્રારંભમાં થઈ ગયા છે દિગંબર જૈન પરંપરામાં ભગવાન કુંદકુંદાચાર્યદેવનું સ્થાન સર્વોત્કૃષ્ટ છે.

મંગલં ભગવાન્ વીરો મંગલં ગૌતમો ગણી ।

મંગલં કુન્દકુન્દાર્યો જૈનધર્મોઽસ્તુ મંગલમ્ ॥

આ શ્લોક દરેક દિગંબર જૈન, શાસ્ત્રાધ્યયન શરૂ કરતાં મંગળાચરણરૂપે બોલે છે. આ પરથી સિદ્ધ થાય છે કે સર્વજ્ઞ ભગવાન શ્રી મહાવીરસ્વામી અને ગણધર ભગવાન શ્રી ગૌતમસ્વામી પછી તુરત જ ભગવાન કુંદકુંદાચાર્યનું સ્થાન આવે છે. દિગંબર જૈન સાધુઓ પોતાને કુંદકુંદાચાર્યની પરંપરાના કહેવરાવવામાં ગૌરવ માને છે ભગવાન કુંદકુંદાચાર્યદેવનાં શાસ્ત્રો સાક્ષાત્ ગણધરદેવનાં વચનો જેટલાં જ પ્રમાણભૂત મનાય છે તેમના પછી થયેલા અંતકાર આચાર્યો પોતાના કોઈ કથનને સિદ્ધ કરવા માટે કુંદકુંદાચાર્યદેવનાં શાસ્ત્રોનું પ્રમાણ આપે છે એટલે એ કથન નિર્વિવાદ કરે છે. તેમના પછી લખાયેલા અંથોમાં તેમનાં શાસ્ત્રોમાંથી થોડાક અવતરણો લીધેલાં છે વિ સં ૯૯૦ માં થઈ ગયેલા શ્રી દેવસેનાચાર્યવર તેમના દર્શનસાર નામના અંથમાં ‘કહે છે કે “વિદેહક્ષેત્રના વર્તમાન તીર્થ”કર સીમ ધરસ્વામીના સમવસરણમાં

* મૂળ શ્લોક માટે ૨૮ મુ પાનું જુઓ

જઈને શ્રી પદ્મનંદીનાથે (કુંદકુંદાચાર્યદેવે) પોતે પ્રાપ્ત કરેલા જ્ઞાન વડે યોધ ન આપ્યો હોત તો મુનિજનો સાચા માર્ગને કેમ જાણત ?” બીજો એક ઉલ્લેખ આપણે જોઈએ, જેમાં કુંદકુંદાચાર્યદેવને કળિકાળસર્વજ્ઞ કહેવામાં આવ્યા છે. ‘પદ્મનંદી, કુંદકુંદાચાર્ય, વક્રગ્રીવાચાર્ય, એલાચાર્ય, ગૃધ્રપિચ્છાચાર્ય એ પાંચ નામોથી વિરાજિત, ચાર આંગળ જાંચે આકાશમાં ગમનની જેમને ઝલ્લિ હતી, જેમણે પૂર્વવિદેહમાં જઈને સીમંધરલગવાનને વંદન કર્યું હતું અને તેમની પાસેથી મળેલા શ્રુતજ્ઞાન વડે જેમણે ભારત-વર્ષના ભવ્ય જીવોને પ્રતિયોધ કર્યો છે એવા જે શ્રી જિનચંદ્ર-સુરિભટ્ટારકના પદના આભરણરૂપ કળિકાળસર્વજ્ઞ (લગવાન કુંદકુંદાચાર્યદેવ) તેમણે રચેલા આ ષટ્પ્રાભૂતત્રયમાં... સૂરીશ્વર શ્રી શ્રુતસાગરે રચેલી મોક્ષપ્રાભૂતની ટીકા સમાપ્ત થઈ’. લગવાન કુંદકુંદાચાર્યદેવની મહત્તા બતાવનાર આવા અનેકાનેક ઉલ્લેખો જૈન સાહિત્યમાં મળી આવે છે. ‘શિલાલેખો પણ અનેક છે. આ રીતે આપણે જોયું કે સનાતન દિગંધર જૈન સંપ્રદાયમાં કળિકાળ-સર્વજ્ઞ લગવાન કુંદકુંદાચાર્યનું સ્થાન અભેદ છે.

લગવાન કુંદકુંદાચાર્યદેવનાં રચેલાં અનેક શાસ્ત્રો છે, જેમાંથી થોડાંક હાલમાં ઉપલબ્ધ છે ત્રિલોકનાથ સર્વજ્ઞદેવના મુખમાંથી વહેલી શ્રુતામૃતની સરિતામાંથી ભરી લીધેલા તે અમૃતભાજનો હાલમાં પણ અનેક આત્માર્થીઓને આત્મજીવન અર્પે છે. તેમના સમયસાર, પ્રવચનચાર અને પંચાસ્તિકાયસંગ્રહ નામના ત્રણ ઉત્તમોત્તમ શાસ્ત્રો ‘પ્રાભૂતત્રય’ કહેવાય છે. આ પ્રાભૂતત્રય તેમ જ નિયમસાર તથા અષ્ટપ્રાભૂત—એ પાંચ પરમાગમોમાં હજારો શાસ્ત્રોનો સાર આવી જાય છે લગવાન કુંદકુંદાચાર્ય પછી લખાયેલા ઘણા ગ્રંથોનાં બીજાં આ પરમાગમોમાં રહેલાં છે એમ સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિથી અભ્યાસ કરતાં જણાય છે.

* શિલાલેખોના નમૂના મારે ૨૭ મું પાનું જુઓ.

[પંચ પરમાગમનો સંક્ષિપ્ત વિષયપરિચય]

સમયસાર

શ્રી સમયસાર અલૌકિક શાસ્ત્ર છે. આચાર્યભગવાને આ જગતના જીવો પર પરમ કરુણા કરીને આ શાસ્ત્ર રચ્યું છે. તેમાં મોક્ષમાર્ગનું યથાર્થ સ્વરૂપ જેમ છે તેમ કહેવામાં આવ્યું છે. અનંત કાળથી પરિભ્રમણ કરતા જીવોને જે કાઈ સમજવું પાડી રહી ગયું છે તે આ પરમાગમમાં સમજાવ્યું છે. પરમ કૃપાળુ આચાર્યભગવાન આ શાસ્ત્ર શરૂ કરતાં પોતે જ કહે છે :— ‘કામલોગમંધની કથા ગંધાએ સાંભળી છે, પરિચય કર્યો છે, અનુભવી છે પણ પરથી બુદ્ધિ એકત્વની પ્રાપ્તિ જ કેવળ દુર્લભ છે. તે એકત્વની—પરથી લિપ્ત આત્માની—વાત હું આ શાસ્ત્રમાં સમસ્ત નિજ વિલક્ષ્ય (આગમ, યુક્તિ, પરંપરા અને અનુભવથી) કહીશ’ આ પ્રતિજ્ઞા પ્રમાણે આચાર્યદેવ આ શાસ્ત્રમાં આત્માનું એકત્વ—પરદ્રવ્યથી અને પરભાવોથી લિપ્તતા—સમજાવે છે. તેઓશ્રી કહે છે કે ‘જે આત્માને અખંડરૂપ, અનન્ય, નિયત, અવિશેષ સ્વરૂપ અને અસંયુક્ત દેખે છે તે સમગ્ર જિનશાસનને દેખે છે.’ વળી તેઓ કહે છે કે ‘આવું નહિ દેખનાર અજ્ઞાનીના સર્વ ભાવો અજ્ઞાનમય છે’. આ રીતે, જ્યાં સુધી જીવને પોતાની શુદ્ધતાનો અનુભવ થતો નથી ત્યાં સુધી તે મોક્ષમાર્ગી નથી, પછી ભલે તે વ્રત, સમિતિ, શુષ્કિ આદિ વ્યવહાર આરિત્ર પાળતો હોય અને સર્વ આગમો ભણી ચૂક્યો હોય જેને શુદ્ધ આત્માનો અનુભવ પર્તો છે તે જ સમ્યગ્દષ્ટિ છે. રાગાદિના ઉદયમા સમક્રિતી જીવ કદી એકાકારરૂપ પરિણમતો નથી પરંતુ એમ અનુભવે છે કે ‘આ, પુદ્ગલકર્મરૂપ રાગના વિપાકરૂપ ઉદય છે, એ મારો ભાવ નથી, હું તો એક જ્ઞાયકભાવ છું’ અહીં પ્રશ્ન થશે કે રાગાદિભાવો થતા હોવા છતાં આત્મા શુદ્ધ કેમ હોઈ શકે? ઉત્તરમા સ્ફટિક-

ભિનું દષ્ટાંત આપવામાં આવ્યું છે જેમ સ્ફટિકમણિ લાલ પડાના સંયોગે લાલ દેખાય છે—થાય છે તોપણ સ્ફટિકમણિના વસાવની દૃષ્ટિથી જોતાં સ્ફટિકમણિએ નિર્મળપણું છોડ્યું નથી, તેમ આત્મા રાગાદિ કર્મોદયના સંયોગે રાગી દેખાય છે—થાય છે તોપણ શુદ્ધનયની દૃષ્ટિથી તેણે શુદ્ધતા છોડી નથી. પર્યાયદૃષ્ટિએ અશુદ્ધતા વર્તતાં છતાં દ્રવ્યદૃષ્ટિએ શુદ્ધતાનો અનુભવ થઈ શકે છે. તે અનુભવ, ચોથે ગુણસ્થાને થાય છે. આ પરથી વાચકને સમજાશે કે સમ્યગ્દર્શન કેટલું દુષ્કર છે. સમ્યગ્દૃષ્ટિનું પરિણમન જ ફરી ગયું હોય છે. તે ગમે તે કાર્ય કરતાં શુદ્ધ આત્માને અનુભવે છે જેમ લોહપી માણસ મીઠાના અને શાકના સ્વાદને જુદા પાડી શકતો નથી તેમ અજ્ઞાની જ્ઞાનને અને રાગને જુદા પાડી શકતો નથી, જેમ અલુબ્ધ માણસ શાકથી મીઠાનો જુદો સ્વાદ લઈ શકે છે તેમ સમ્યગ્દૃષ્ટિ રાગથી જ્ઞાનને જુદું અનુભવે છે. હવે એ પ્રશ્ન થાય છે કે આવું સમ્યગ્દર્શન કઈ રીતે પ્રાપ્ત કરી શકાય અર્થાત્ રાગ ને આત્માની ભિન્નતા કઈ રીતે અનુભવાંશે સમજાય ? આચાર્યભગવાન ઉત્તર આપે છે કે, પ્રજ્ઞારૂપી છીણીથી છેદતાં તે બન્ને જુદા પડી જાય છે, અર્થાત્ જ્ઞાનથી જ—વસ્તુના યથાર્થ સ્વરૂપની ઓળખાણથી જ—, અનાદિ કાળથી રાગદ્વેષ સાથે એકાકારરૂપે પરિણમતો આત્મા ભિન્નપણે પરિણમવા લાગે છે, આ સિવાય બીજો કોઈ ઉપાય નથી. માટે દરેક જીવે વસ્તુના યથાર્થ સ્વરૂપની ઓળખાણ કરવાનો પ્રયત્ન સદા કર્તવ્ય છે.

યથાર્થ સ્વરૂપની ઓળખાણ કરાવવી તે આ શાસ્ત્રનો મુખ્ય ઉદ્દેશ છે. તે ઉદ્દેશને પહોંચી વળવા આ શાસ્ત્રમાં આચાર્યભગવાને અનેક વિષયોનું નિરૂપણ કર્યું છે જીવ અને પુદ્ગલને નિમિત્ત-નૈમિત્તિકપણું હોવા છતાં બન્નેનું તદ્દન સ્વતંત્ર પરિણમન, જ્ઞાનીને રાગદ્વેષનું અકર્તા-અલોકતાપણું, અજ્ઞાનીને રાગદ્વેષનું કર્તા-લોકતાપણું, સાંખ્યદર્શનની એકાંતિકતા, ગુણસ્થાન-આરાહુણમાં ભાવનું અને

દ્રવ્યનું નિમિત્તનૈમિત્તિકપણું, વિકારરૂપે પરિણમવામાં અજ્ઞાનીનો પોતાનો જ દોષ, મિથ્યાત્વાદિનું જડપણું તેમ જ ચેતનપણું, પુણ્ય અને પાપ બન્નેનું બંધસ્વરૂપપણું, મોક્ષમાર્ગમાં ચરણાનુયોગનું સ્થાન—ઇત્યાદિ અનેક વિષયો આ શાસ્ત્રમાં પ્રરૂપ્યા છે. એ બધાનો હેતુ લવ્ય જીવોને યથાર્થ મોક્ષમાર્ગ બતાવવાનો છે. આ શાસ્ત્રની મહત્તા જોઈને ઉલ્લાસ આવી જતાં શ્રી જયસેન આચાર્યવર કહે છે કે ‘* જયવંત વર્તો તે પદ્મનંદી આચાર્ય અર્થાત્ કુંદકુંદ આચાર્ય કે જેમણે મહાતત્ત્વથી ભરેલો પ્રાભુતરૂપી પર્વત બુદ્ધિરૂપી શિર પર ઉપાડીને લવ્ય જીવોને સમર્પિત કર્યો છે’.

પ્રવચનસાર

જેમ સમયસારમાં મુખ્યત્વે દર્શનપ્રધાન નિરૂપણ છે, તેમ પ્રવચનસારમાં મુખ્યત્વે જ્ઞાનપ્રધાન નિરૂપણ છે.

શ્રી પ્રવચનસારના પ્રારંભમાં જ શાસ્ત્રકર્તાએ વીતરાગ ચારિત્ર માટેની પોતાની અંખના વ્યક્ત કરી છે. વારંવાર અંતરમાં રૂબકી મારતા આચાર્યભગવાન નિરંતર અંદર જ સમાઈ રહેવાને અંખે છે પણ જ્યાં સુધી એ દશાને પહોંચાતું નથી ત્યાં સુધી અંતર-અનુભવથી છૂટી વારંવાર બહાર પણ અવાઈ જાય છે. એ દશામાં જે અમૂલ્ય વચનમૌક્તિકોની માળા ગુંથાઈ તે આ પ્રવચનસાર પરમાગમ છે. આખા પરમાગમમા વીતરાગ ચારિત્રની અંખનાનો મુખ્ય ધ્વનિ ગુંજ રહ્યો છે

એવા આ પરમ પવિત્ર શાસ્ત્રને વિષે ત્રણ શ્રુતસ્કંધ છે. પ્રથમ શ્રુતસ્કંધનું નામ જ્ઞાનતત્ત્વ-પ્રજ્ઞાપન છે. અન્તાદિ કાળથી પરસન્મુખ જીવોને ‘હું જ્ઞાનસ્વભાવ છું અને મારું મુખ મારામાં

૬ જયડ રિસિ પલમળદી જેગ મહાતત્ત્વપાહુડસેલો ।
બુદ્ધિસિરેણુદ્ધરિઓ સમર્પિઓ મન્વલોચસ્મ ॥

જ છે' એવી શ્રદ્ધા કદી થઈ નથી અને તેથી તેની ઓશિયાળી પરસન્નુષ વૃત્તિ કદી ટળતી નથી. એવા દીન દુઃખી જીવો પર આચાર્યલગવાને પરમ કરુણા કરી આ અધિકારમાં જીવનો જ્ઞાનાનંદસ્વભાવ વિસ્તારથી સમજાવ્યો છે તેમ જ કેવળીના જ્ઞાન અને કેવળીના સુખ માટેની ધોધમાર ઉત્કૃષ્ટ ભાવના વહાવી છે. 'ક્ષાયિક જ્ઞાન જ ઉપાદેય છે, ક્ષાયોપશમિક જ્ઞાનવાળા તો કર્મ-ભારને જ ભોગવે છે, પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન જ એકાંતિક સુખ છે, પરોક્ષ જ્ઞાન તો અત્યંત આકુળ છે, કેવળીનું અતીન્દ્રિય સુખ તે જ સુખ છે, ઇન્દ્રિયજનિત સુખ તો દુઃખ જ છે, સિદ્ધલગવાન સ્વયમેવ જ્ઞાન, સુખ ને દેવ છે, ઘાતિકર્મરહિત લગવાનનું સુખ સાંભળીને પણ જેમને તેની શ્રદ્ધા થતી નથી તેઓ અભવ્ય (દૂરભવ્ય) છે' એમ અનેક અનેક પ્રકારે આચાર્યલગવાને કેવળજ્ઞાન અને અતીન્દ્રિય પરિપૂર્ણ સુખ માટે પોકાર કર્યો છે કેવળીનાં જ્ઞાન અને આનંદ માટે આચાર્યલગવાને એવી ભાવભીની ધૂન મચાવી છે કે તે વાંચીને સહેજે એમ લાગી જાય છે કે વિદેહવાસી સીમ ધરલગવાન પાસેથી અને કેવળીલગવંતોનાં ટોળા પાસેથી ભરતક્ષેત્રમાં આવીને તુરત જ કદાચ આચાર્યલગવાને આ અધિકાર રચી પોતાની હૃદયોર્મિઓ વ્યક્ત કરી હોય આ રીતે જ્ઞાન અને સુખનું અનુપમ નિરૂપણ કરી આ અધિકારમાં આચાર્યલગવાને મુસુક્ષ્મોને અતીન્દ્રિય જ્ઞાન અને સુખની રુચિ તથા શ્રદ્ધા કરાવી છે અને છેલ્લી ગાથાઓમાં મોહરાગદ્વેષને નિર્મૂળ કરવાનો જિનોક્ત યથાર્થ ઉપાય સંક્ષેપમાં દર્શાવ્યો છે.

બીજા શ્રુતસ્કંધનું નામ જ્ઞેયતત્ત્વ-પ્રજ્ઞાપન છે. અનાદિ કાળથી પરિભ્રમણ કરતો જીવ બધું કરી ચૂક્યો છે પણ સ્વ-પરનું ભેદવિજ્ઞાન તેણે કદી ક્યું નથી 'બંધમાર્ગમાં તેમ જ મોક્ષમાર્ગમાં જીવ એકલો જ કર્તા, કર્મ, કરણ અને કર્મદળ બને છે, પર સાથે તેને કદીયે કંઈ જ સંબંધ નથી' એવી સાતુલભ શ્રદ્ધા તેને કદી

થઈ નથી. તેથી હજારો મિથ્યા ઉપાયો કરવા છતાં તે હુ ખમુક્ત થતો નથી. આ શ્રુતસ્કંધમાં આચાર્યભગવાને હુઃખનું મૂળ છેદવાનું સાધન—ભેદવિજ્ઞાન—સમજાવ્યું છે. ‘જગતનું પ્રત્યેક સત્ અર્થાત્ પ્રત્યેક દ્રવ્ય ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રોવ્ય સિવાય કે ગુણપર્યાયસમૂહ સિવાય બીજું કંઈ જ નથી. સત્ કહો, દ્રવ્ય કહો, ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રોવ્ય કહો, ગુણપર્યાયપિંડ કહો—એ બધું એક જ છે.’ આ, ત્રિકાળજ્ઞ જિનભગવ તોએ સાક્ષાત્ દેખેલા વસ્તુસ્વરૂપનો મૂળભૂત—પાયાનો—સિદ્ધાંત છે. વીતરાગવિજ્ઞાનનો આ મૂળભૂત સિદ્ધાંત શરૂઆતની ઘણી ગાથાઓમાં અત્યંત અત્યંત સુંદર રીતે કોઈ લોકોત્તર વૈજ્ઞાનિકની ઢબથી સમજાવવામાં આવ્યો છે ત્યાં દ્રવ્યસામાન્યનું સ્વરૂપ જે અલૌકિક શૈલીથી સિદ્ધ કર્યું છે તેનો ખ્યાલ વાચકને એ ભાગ જાતે જ વાંચ્યા વિના આવવો અશક્ય છે. ખરેખર પ્રવચનસારમાં વર્ણવેલું આ દ્રવ્યસામાન્યનિરૂપણ અત્યંત અબાધ્ય અને પરમ પ્રતીતિકર છે એ રીતે દ્રવ્યસામાન્યના જ્ઞાનરૂપી સુદૃઢ ભૂમિકા રચીને, દ્રવ્યવિશેષનું અસાધારણ વર્ણન, પ્રાણુદિથી જીવનું ભિન્નપણું, જીવ દેહાદિકનો કર્તા-કારયિતા-અનુમંતા નથી એ હકીકત, જીવને પુદ્ગલપિંડનું અકર્તાપણું, નિશ્ચયબંધનું સ્વરૂપ, શુદ્ધાત્માની ઉપલબ્ધિનું રૂપ, એકાગ્રસચેતનલક્ષણુ ધ્યાન વગેરે અનેક વિષયો અતિ સ્પષ્ટ રીતે સમજાવવામાં આવ્યા છે. એ બધામાં સ્વ-પરનું ભેદવિજ્ઞાન જ નીતરી રહ્યું છે. આખા અધિકારમાં વીતરાગપ્રણીત દ્રવ્યાનુયોગનું સત્ત્વ ઠાંસી ઠાંસીને ભર્યું છે, જિનશાસનના મૌલિક સિદ્ધાન્તોને અબાધ્ય યુક્તિથી સિદ્ધ કર્યા છે. આ અધિકાર જિન-શાસનના સ્તંભ સમાન છે એનો જિંડાણથી અભ્યાસ કરનાર મધ્યસ્થ સુપાત્ર જીવને ‘જૈનદર્શન જ વસ્તુદર્શન છે’ એમ લાગ્યા વિના રહેતું નથી વિષયનું પ્રતિપાદન એટલું પ્રૌઢ, અગાધ જિડપવાળું, મર્મસ્પર્શી અને અમત્કૃતિમય છે કે તે મુમુક્ષુના ઉપયોગને તીક્ષ્ણ બનાવી શ્રુતરત્નાકરના ગભીર જિંડાણમાં લઈ જાય છે, કોઈ ઉચ્ચ

કોટિના મુમુક્ષુને નિજ સ્વભાવરત્નની પ્રાપ્તિ કરાવે છે અને કોઈ સામાન્ય મુમુક્ષુ ત્યાં સુધી ન પહોંચી શકે તો તેના હૃદયમાં પણ 'શ્રુતરત્નાકર અદ્ભુત અને અપાર છે' એવો મહિમા તો જરૂર ધર કરી જાય છે ખરેખર, શાસ્ત્રકાર શ્રી કુ દંડકુંદાચાર્યદેવના (અને *ટીકાકાર શ્રી અમૃતચંદ્રાચાર્યદેવના) હૃદયમાથી વહેલી શ્રુતગંગાએ વિવિધ કરતા અને શ્રુતકેવળીઓના વિરહને ભુલાવ્યા છે

ત્રીજા શ્રુતસ્કંધનું નામ ચરણાનુયોગસૂચક ચૂલિકા છે. શુભોપ-
યોગી મુનિને અંતરંગ દશાને અનુરૂપ કેવા પ્રકારનો શુભોપયોગ વર્તે
છે અને સાથે સાથે સહજપણે બહારની કેવી ક્રિયાઓ સ્વયં વર્તી
હોય છે તે આમાં જિનેન્દ્રકથન અનુસાર સમજાવવામાં આવ્યું છે.
દીક્ષા ગ્રહણ કરવાની જિનોક્ત વિધિ, અંતરંગ મહજદશાને અનુરૂપ
બહિરંગ યથાન્તરૂપપણું, ૨૮ મૂળગુણ, અંતરંગ-બહિરંગ છેદ,
ઉપધિ-નિષેધ, ઉત્તર્ગ-અપવાદ, યુક્તાહારવિહાર, એકાગ્રતારૂપ મોક્ષ-
માર્ગ, મુનિનું અન્ય મુનિઓ પ્રત્યેનું વર્તન વગેરે અનેક વિષયો
આમાં યુક્તિ સહિત સમજાવવામાં આવ્યા છે શાસ્ત્રકાર આચાર્યદેવે
(તેમ જ *ટીકાકાર આચાર્યદેવે) ચરણાનુયોગ જેવા વિષયનું પણ,
આત્મદ્રવ્યને મુખ્ય રાખીને, શુદ્ધદ્રવ્યાવલંબી અંતરંગ દશા સાથે તે
તે ક્રિયાઓનો અથવા શુભ ભાવોનો સંબંધ દર્શાવતાં દર્શાવતાં,
નિશ્ચય-વ્યવહારની સુધિપૂર્વક એવી ચમત્કૃતિથી વર્ણન કર્યું છે કે
આચરણપ્રજ્ઞાપન જેવા અધિકારમાં પણ જાણે કે કોઈ શાતરસગરતુ

* શ્રી 'સમયસાર,' 'પ્રવચનસાર' આદિ પદ્ધતિઓની અત્યંત ગંભીર,
રહસ્યોદ્ઘાટક ટીકાઓ રચાયેલી છે, જે આ 'પદ્ય પરમાગમ' નામના ગ્રંથમાં
લીધેલી નથી મૂળ ગાથાઓમાં ભરેલા ભાવોના ઊંડાણને પહોંચવા માટે
મુમુક્ષુ ઊંડો તો ભાવવાળી ચમત્કારિક ટીકાઓનું અવગમ્ય અવગાહન
કરવું યોગ્ય છે. શ્રી સમયસારાદિ શાસ્ત્રો ટીકાઓ સહિત પ્રકાશિત થયેલાં
છે, જેનો તત્ત્વપ્રકાશિત અભ્યાસ નિજ કલ્યાણ અર્થે વસ્તુસ્વરૂપ સમજવા
દરજતા આત્માર્થી ઊંડો જરૂર કર્તવ્ય છે

અધ્યાત્મગીત ગવાઈ રહું હોય એમ જ લાગ્યા કરે છે. આત્મ-
દ્રવ્યને મુખ્ય રાખીને આવું મધુર, આવું સચુક્તિક, આવું પ્રમાણ-
ભૂત, સાદાંત શાંતરસનિર્ઝરતું ચરણાનુયોગતું પ્રતિપાદન અન્ય
કોઈ શાસ્ત્રને વિષે નથી. હૃદયમાં ભરેલા અનુભવામૃતમાં રંગદોળાઈને
નીકળતી આચાર્યદેવની વાણીમાં કોઈ એવો ચમત્કાર છે કે જે
જે વિષયને તે સ્પર્શે તે તે વિષયને પરમ રસમય, શીતળ શીતળ,
સુધાસ્યંદી બનાવી દે છે.

આમ ત્રણ શ્રુતસ્કંધોમાં વિલાજિત આ પરમ પવિત્ર પરમાગમ
મુમુક્ષુઓને યથાર્થ વસ્તુસ્વરૂપ સમજવામાં મહા નિમિત્તભૂત છે.
જિનશાસનના અનેક મુખ્ય મુખ્ય સિદ્ધાન્તોનાં બીજ આ શાસ્ત્રમાં
રહેલાં છે. આ શાસ્ત્રમાં પ્રત્યેક પદાર્થના સ્વાતંત્ર્યનો ઢંઢેરો છે,
દિવ્યધ્વનિ દ્વારા નીકળેલા અનેક પ્રયોજનભૂત સિદ્ધાંતોનું દોહન છે.

પંચાસ્તિકાયસંગ્રહ

આ પંચાસ્તિકાયસંગ્રહ પરમાગમ શરૂ કરતાં શાસ્ત્રકર્તાએ
તેને ‘સર્વજ્ઞ મહામુનિના મુખથી કહેવાયેલા પદાર્થોનું પ્રતિપાદક,
ચતુર્ગતિનાશક અને નિર્વાણનું કારણ’ કહ્યું છે તેમાં કહેલા
વસ્તુતત્ત્વનો સાર આ પ્રમાણે છે.—

વિશ્વ એટલે અનાદિ-અનંત સ્વયંસિદ્ધ સત્ એવી અનંતાનંત
વસ્તુઓનો સમુદાય. તેમની પ્રત્યેક વસ્તુ અનુત્પન્ન અને અવિનાશી
છે. પ્રત્યેક વસ્તુમાં અનંત શક્તિઓ અથવા ગુણો છે, જે ત્રિકાળિક
નિત્ય છે. પ્રત્યેક વસ્તુ પ્રતિક્ષણ પોતામાં પોતાનું કાર્ય કરતી
હોવા છતાં અર્થાત્ નવીન દશાઓ—અવસ્થાઓ—પર્યાયો ધરતી
હોવા છતાં તે પર્યાયો એવી મર્યાદામાં રહીને થાય છે કે વસ્તુ
પોતાની જાતને છોડતી નથી અર્થાત્ તેની શક્તિઓમાંથી એક
પણ ઘટતી-વધતી નથી વસ્તુઓની (—દ્રવ્યોની) લિન્નલિન્ન શક્તિ-
ઓની અપેક્ષાએ તેમની (—દ્રવ્યોની) છ જાતિઓ છે: જીવદ્રવ્ય,

પુદ્ગલદ્રવ્ય, ધર્મદ્રવ્ય, અધર્મદ્રવ્ય, આકાશદ્રવ્ય અને કાળદ્રવ્ય. જેનામાં સદા જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, સુખ વગેરે અનંત ગુણો (-શક્તિઓ) હોય છે તે જીવદ્રવ્ય છે, જેનામાં સદા વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ વગેરે અનંત ગુણો હોય છે તે પુદ્ગલદ્રવ્ય છે; બાકીનાં ચાર દ્રવ્યોના વિશિષ્ટ ગુણો અનુક્રમે ગતિહેતુત્વ, સ્થિતિહેતુત્વ, અવગાહહેતુત્વ અને વર્તનાહેતુત્વ છે આ છ દ્રવ્યોમાંથી પહેલાં પાંચ દ્રવ્યો સત્ હોવાથી તેમ જ શક્તિ અથવા વ્યક્તિ-અપેક્ષાએ મોટા ક્ષેત્રવાળાં હોવાથી ‘અસ્તિકાય’ છે, કાળદ્રવ્ય ‘અસ્તિ’ છે પણ ‘કાય’ નથી.

જિનેન્દ્રના જ્ઞાનદર્પણમાં ઝળકતાં આ સર્વ દ્રવ્યો—અનંત જીવદ્રવ્યો, અનંત પુદ્ગલદ્રવ્યો, એક ધર્મદ્રવ્ય, એક અધર્મદ્રવ્ય, એક આકાશદ્રવ્ય, અને અસૂચ્ય કાળદ્રવ્યો—સ્વયં પરિપૂર્ણ છે અને અન્ય દ્રવ્યોથી તદ્દન સ્વતંત્ર છે, તેઓ એકબીજા સાથે પરમાર્થે કદી મળતાં નથી, સિન્ન જ રહે છે. દેવ, મનુષ્ય, તિર્યંચ, નારક, એકે દ્રિય, દ્વીન્દ્રિય વગેરે જીવોમાં જીવ-પુદ્ગલ બંને કે મળી ગયાં હોય એમ લાગે છે પણ ખરેખર એમ નથી, તેઓ તદ્દન પૃથક્ છે. સર્વ જીવો અનંત જ્ઞાનસુખના નિધિ હોવા છતાં, પર દ્વારા તેમને કાંઈ સુખદુઃખ નહિ થતું હોવા છતાં, સસારી અજ્ઞાની જીવ અનાદિ કાળથી સ્વતંત્ર અજ્ઞાનપર્યાયે પરિણમી પોતાના જ્ઞાનાનંદસ્વભાવને, પરિપૂર્ણતાને, સ્વાતંત્ર્યને અને અસ્તિત્વને પણ ભૂલી રહ્યો છે તથા પર પદાર્થોને સુખદુઃખનાં કારણ માની તેમના પ્રત્યે રાગદ્વેષ કર્યા કરે છે, જીવના આવા ભાવોના નિમિત્તે પુદ્ગલો સ્વતંત્ર જ્ઞાનાવરણીયાદિકર્મપર્યાયે પરિણમી જીવની સાથે સંયોગમાં આવે છે અને તેથી અનાદિ કાળથી જીવને પૌદ્ગલિક દેહનો સંયોગ થયા કરે છે પરંતુ જીવ અને દેહના સંયોગમાં પણ જીવ અને પુદ્ગલ તદ્દન પૃથક્ છે અને તેમનાં કાર્યો પણ એકબીજાથી તદ્દન સિન્ન ને નિરપેક્ષ છે એમ જિનેન્દ્રોએ બોધ્યું છે, સમ્યગ્-

જાણીએ એ જાણું છે અને અનુભવગમ્ય પણ છે. એવ કેવળ જ્ઞાનિને લીધે જ દેરની જ્ઞાની અને હજાનિષ્ઠ પર પદાર્થોથી પોતાને સુખીદુઃખી માને છે. વાસ્તવમાં પોતાના સુખશુભની વિકારી પત્રોએ પરિપૂર્ણ ને અનાદિ કાળની દુઃખી ધર્મ રહ્યો છે.

એવ દ્રવ્ય શું? ના ગુણ ત્રાયા છતાં તે પર્યાય-અપેક્ષાએ મનાશૂન્ય આવરૂપે, દેગગુણિરૂપે, ગુણિની વૃદ્ધિરૂપે અને પૂર્ણશુદ્ધિરૂપે પરિપૂર્ણ છે તથા તે બાંધેના નિમિત્તે શુભાશુભ પુદ્ગલકર્મોનું આન્તર્ય, અને જયન નથા તેમન આપ્ત્યું, ખરવું અને સર્વથા છૂટ્ટુ થાય છે. ના લાંચા સમન્વયવા માટે જિનેન્દ્રભગવંતોએ નવ પદાર્થો ઉપદેશ્યા છે આ નવ પદાર્થો સમ્યક્પણે સમજવાથી, એવને શું દિનરૂપ છે, શું અદિતરૂપ છે, શાશ્વત પરમ હિત પ્રગટ કરવા એવે શું કરવું જોઈએ, પર પદાર્થો સાથે પોતાને શ્રે સંબંધ છે—કંત્યાદિ વાતો યથાર્થપણે સમજાય છે અને પોતાનું સુખ પોતામાં જ જાણી, પોતાના સર્વ પર્યાયોના પણ જ્ઞાનાનંદ-સ્વભાવી નિજ એવદ્રવ્યમામાન્ય સદા એકરૂપ જાણી, તે અનાદિ-અપ્રાપ્ત એવા કલ્યાણીજ સમ્યક્દર્શનને તથા સમ્યગ્જ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરે છે. તે પ્રાપ્ત થતાં એવ પોતાને દ્રવ્ય-અપેક્ષાએ કૃતકૃત્ય જાણે છે અને તે કૃતકૃત્ય દ્રવ્યનો પરિપૂર્ણ આશ્રય કરવાથી જ શાશ્વત સુખની પ્રાપ્તિ—મોક્ષ—પામ છે એમ સમજે છે

સમ્યક્દર્શન પ્રાપ્ત થતા એવને શુદ્ધાત્મદ્રવ્યનું જે અલ્પ આલંબન થયું હોય છે તે વધતાં અનુક્રમે દેશવિરત શ્રાવકપણું અને સર્વવિરત મુનિપણું પ્રાપ્ત થાય છે. ક્રમે ક્રમે તે એવ જ્ઞાનાનંદસ્વભાવી શુદ્ધાત્મદ્રવ્યને અતિ ઉગ્રપણે અવલખી. સર્વ વિકલ્પોથી છૂટી, સર્વ રાગદ્વેષ રહિત ધર્મ, કેવળજ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરી, આયુષ્ય પૂર્ણ થતાં દેહાદિસંયોગથી વિમુક્ત ધર્મ, સદાકાળ પરિપૂર્ણ જ્ઞાનદર્શનરૂપે અને અતીન્દ્રિય અનંત અવ્યાપાધ આનંદરૂપે રહે છે.

—આ, લગવાન કુંદકુદાચાર્યદેવે પંચાસ્તિકાયસંગ્રહ

શાસ્ત્રમાં પરમ કરુણાબુદ્ધિથી પ્રસિદ્ધ કરેલા વસ્તુતત્ત્વનો સંક્ષિપ્ત સાર છે તેમાં જે રીત વર્ણવી તે સિવાય બીજી કોઈ રીતે જીવ અનાદિ કાળના લય કર દુ ખથી છૂટી શકતો નથી. જ્યાં સુધી વસ્તુસ્વરૂપ જીવના જ્યાલમાં આવતું નથી ત્યાં સુધી બીજા લાગ પ્રયત્ને પણ તેને મોક્ષનો ઉપાય હાથ લાગતો નથી. તેથી જ આ શાસ્ત્રને વિષે પ્રથમ પંચાસ્તિકાય અને નવ પદાર્થનું સ્વરૂપ સમજાવવામાં આવ્યું છે કે જેથી જીવ વસ્તુસ્વરૂપને સમજી મોક્ષમાર્ગના મૂળભૂત સમ્યક્દર્શનને પ્રાપ્ત થાય

અસ્તિકાયો અને પદાર્થોના નિરૂપણ પછી આ શાસ્ત્રમાં મોક્ષમાર્ગસૂચક ચલિકા છે. આ અંતિમ અધિકાર, શાસ્ત્રરૂપી મંદિર ઉપર રત્નકળશ સમાન શોભે છે. અધ્યાત્મરસિક આત્માર્થી જીવોનો, આ અતિ પ્રિય અધિકાર છે તેમને આ અધિકારનો રસાસ્વાદ લેતા જાણે કે તૃપ્તિ જ થતી નથી. તેમાં મુખ્યત્વે વીતરાગ ચારિત્રનું—સ્વસમયનું—શુદ્ધ મુનિદશાનું—પારમાર્થિક મોક્ષમાર્ગનું લાવવાહી મધુર પ્રતિપ્રાદન છે, તેમ જ મુનિને સરાગ ચારિત્રની દશામાં આશિક શુદ્ધિની સાથે સાથે કેવા શુભ લાવોનો સુમેળ અવશ્ય હોય જ છે તેનો પણ સ્પષ્ટ નિર્દેશ છે. જેમના હૃદયમાં વીતરાગતાની લાવના ઘોળાયા કરે છે એવા શાસ્ત્રકાર મુનીન્દ્રે (તેમ જ ટીકાકાર મુનીન્દ્રે) આ અધિકારમાં જાણે કે શાંત વીતરાગ રસની સરિતા વહાવી છે ધીરગંભીર ગતિએ વહેતી આ શાંત રસની અધ્યાત્મગંગામાં નહાતા તત્ત્વજિજ્ઞાસુ લાવુક જીવો શીતળી-ભૂત થાય છે અને તેમનું હૃદય શાંત-શાંત થઈ મુનિઓની આત્માનુભવમૂલક સહજશુદ્ધ ઉદાસીન દશા પ્રત્યે બહુમાનપૂર્વક નમી પડે છે. આ અધિકાર પર મનન કરતાં સુપાત્ર મુમુક્ષુ જીવોને સમજાય છે કે ‘શુદ્ધાત્મદ્રવ્યના આશ્રયે સહજ દશાનો અંશ પ્રગટ કર્યા વિના મોક્ષના ઉપાયનો અંશ પણ પ્રાપ્ત થતો નથી.’

* ૧૪ મા પાનાની ફૂટનોટ જુઓ.

જિનેન્દ્રશાસનનું સંક્ષેપથી પ્રતિપાદન કરનારા આ પવિત્ર શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરી તેના આશયોને જો જીવ ખરાખર સમજે તો તે અવશ્ય ચાર ગતિના અનંત દુઃખોનો માશ કરી નિર્વાણને પામે. તેના આશયો સમ્યક્ પ્રકારે સમજવા માટે નીચેની બાબત લક્ષમાં રાખવી ખાસ જરૂરની છે:—આ શાસ્ત્રમાં કેટલાંક કથનો સ્વાશ્રિત નિશ્ચયનયનાં છે (—જેઓ સ્વનું પરથી પૃથક્કરણે નિરૂપણ કરે છે) અને કેટલાંક કથનો પરાશ્રિત વ્યવહારનયનાં છે (—જેઓ સ્વનું પર સાથે લેણસેણપણે નિરૂપણ કરે છે); વળી કેટલાંક કથનો અભિન્નસાધ્યસાધનભાવાશ્રિત નિશ્ચયનયનાં છે અને કેટલાંક ભિન્નસાધ્યસાધનભાવાશ્રિત વ્યવહારનયનાં છે ત્યાં નિશ્ચયકથનોનો તો સીધો જ અર્થ કરવો જોઈએ અને વ્યવહારકથનોને અભૂતાર્થ સમજી તેમનો સાચો આશય શો છે તે તારવવું જોઈએ જો આમ કરવામાં ન આવે તો વિપરીત સમજણ થવાથી મહા અનર્થ થાય ‘પ્રત્યેક દ્રવ્ય સ્વતંત્ર છે તે પોતાના જ ગુણપર્યાયને અને ઉત્પાદવ્યયદ્વૈવ્યને કરે છે. પરદ્રવ્યને તે ગ્રહી-છોડી શકતું નથી તેમ જ પરદ્રવ્ય તેને ખરેખર કાંઈ લાભનુકસાન કે સહાય કરી શકતું નથી. જીવનો શુદ્ધ પર્યાય સવર-નિર્જરા-મોક્ષના કારણભૂત છે અને અશુદ્ધ પર્યાય આસ્રવ-બંધના કારણભૂત છે.’—આવા મૂળભૂત સિદ્ધાંતોને કયાંય બાધ ન આવે એવી રીતે હંમેશાં શાસ્ત્રનાં કથનોનો અર્થ કરવો જોઈએ. વળી આ શાસ્ત્રને વિષે કેટલાંક પરમપ્રયોજનભૂત ભાવોનું નિરૂપણ અતિ સંક્ષેપમા જ કરાયેલું હોવાથી, જો આ શાસ્ત્રના અભ્યાસની પૂર્તિ સમયસાર, પ્રવચનસાર, નિયમસાર વગેરે અન્ય શાસ્ત્રોના અભ્યાસ વડે કરવામાં આવે તો સુસુક્ષ્મોને આ શાસ્ત્રના આશયો સમજવામાં વિશેષ સુગમતા થશે આચાર્યભગવાને સમ્યગ્જ્ઞાનની પ્રસિદ્ધિ અર્થે અને માર્ગની પ્રભાવના અર્થે આ પંચાસ્તિકાયસ ગ્રંથ શાસ્ત્ર કહ્યું છે. આપણે તેનો અભ્યાસ કરી, સર્વ દ્રવ્યોની સ્વતંત્રતા સમજી, નવ

પદાર્થોની યથાર્થ સમજણ કરી, ચૈતન્યગુણમય જીવદ્રવ્યસામાન્યનો આશ્રય કરી, સમ્યગ્દર્શન-સમ્યગ્જ્ઞાન પ્રગટાવી, માર્ગને પ્રાપ્ત કરી, લવણમણનાં દુ જોના અંતને પામીએ એ જ લાવના છે. ✓

નિયમસાર

શ્રી નિયમસાર ભરતક્ષેત્રના ઉત્તમોત્તમ શાસ્ત્રોમાંનું એક હોવા છતાં પ્રાણતત્રયની સરખામણીમાં તેની પ્રસિદ્ધિ ઘણી ઓછી છે. બ્રહ્મચારી સીતલપ્રસાદજી વિ સં. ૧૯૭૨ માં હિંદી નિયમસારની ભૂમિકામાં ખરું જ લખે છે કે—‘આજ સુધી શ્રી કુંદકુંદાચાર્યનાં પંચાસ્તિકાય, પ્રવચનસાર અને સમયસાર એ ત્રણ રત્નો જ બહુ પ્રસિદ્ધ છે. ખેદની વાત છે કે તેમના જેવું બલકે કંઈ અંશોમા તેમનાથી પણ અધિક જે નિયમસાર-રત્ન છે, તેની પ્રસિદ્ધિ એટલી બધી ઓછી છે કે કોઈ કોઈ તો તેનું નામ પણ જાણતા નથી.’

આ નિયમસાર પરમાગમ સુખ્યત્વે મોક્ષમાર્ગના નિરૂપચાર નિરૂપણનો અનુપમ ગ્રંથ છે ‘નિયમ’ એટલે જે અવશ્ય કરવા યોગ્ય હોય તે અર્થાત્ રત્નત્રય. ‘નિયમસાર’ એટલે નિયમનો સાર અર્થાત્ શુદ્ધ રત્નત્રય આ શુદ્ધ રત્નત્રયની પ્રાપ્તિ પરમાત્મતત્ત્વનો આશ્રય કરવાથી જ થાય છે. નિગોદથી માંડીને સિદ્ધિ સુધીની સર્વ અવસ્થાઓમાં—અશુભ, શુભ કે શુદ્ધ વિશેષોમાં—રહેલું જે નિત્યનિરંજન ટંકોટકીર્ણ શાશ્વત એકરૂપ શુદ્ધદ્રવ્યસામાન્ય તે પરમાત્મતત્ત્વ છે. તે જ શુદ્ધ અંતઃતત્ત્વ, કારણપરમાત્મા, પરમ પારિણામિક લાવ વગેરે નામોથી કહેવાય છે. આ પરમાત્મતત્ત્વની ઉપલબ્ધિ અનાદિ કાળથી અનંત અનંત દુઃખને અનુભવતા જીવે એક ફળમાત્ર પણ કરી નથી અને તેથી સુખ માટેનાં તેનાં સર્વ ઝાવા (દ્રવ્યલિંગી મુનિના વ્યવહાર-રત્નત્રય સુદાં) સર્વથા વ્યર્થ ગયા છે. માટે આ પરમાગમનો એકમાત્ર ઉદ્દેશ જીવોને પરમાત્મતત્ત્વની

ઉપલબ્ધિ અથવા આશ્રય કરાવવાનો છે. શાસ્ત્રકાર આચાર્યભગવાને આ પરમાગમની ગાથાએ ગાથાએ જે અનુભવસિદ્ધ પરમ સત્ય પોકાર્યું છે તેનો સાર આ પ્રમાણે છે. હે જગતના જીવો! તમારા મુખનો એકમાત્ર ઉપાય પરમાત્મતત્ત્વનો આશ્રય છે. સમ્યગ્દર્શનથી માંડીને સિદ્ધિ મુખીની સર્વ ભૂમિકાઓ તેમાં સમાય છે. પરમાત્મતત્ત્વનો જઘન્ય આશ્રય તે સમ્યગ્દર્શન છે, તે આશ્રય મધ્યમ કોટિની ઉચ્ચતા ધારણ કરતાં જીવને દેશચારિત્ર, સકલચારિત્ર વગેરે દશાઓ પ્રગટ થાય છે અને પૂર્ણ આશ્રય થતાં કેવળજ્ઞાન અને સિદ્ધત્વ પામી જીવ સર્વથા કૃતાર્થ થાય છે. આ રીતે પરમાત્મતત્ત્વનો આશ્રય જ સમ્યગ્દર્શન છે, તે જ સમ્યજ્ઞાન છે, તે જ સમ્યક્ ચારિત્ર છે; તે જ સત્યાર્થ પ્રતિક્રમણ, પ્રત્યાખ્યાન, આલોચના, પ્રાયશ્ચિત્ત, સામાયિક, ભક્તિ, આવશ્યક, સમિતિ, શુષ્પિત, સંયમ, તપ, સ્વર, નિર્જરા, ધર્મ-શુક્લધ્યાન વગેરે બધુંય છે. એવો એક પણ મોક્ષના કારણરૂપ ભાવ નથી જે પરમાત્મ-તત્ત્વના આશ્રયથી અન્ય હોય પરમાત્મતત્ત્વના આશ્રયથી અન્ય એવા ભાવોને—વ્યવહારપ્રતિક્રમણ, વ્યવહારપ્રત્યાખ્યાન વગેરે શુભ ચિકિત્સારૂપ ભાવોને—મોક્ષમાર્ગ કહેવામાં આવે છે તે તો કેવળ ઉપચારથી કહેવામાં આવે છે. પરમાત્મતત્ત્વના મધ્યમ કોટિના અપરિપક્વ આશ્રય વળતે તે અપરિપક્વતાને લીધે સાથે સાથે જે અશુદ્ધિરૂપ અંશ વિદ્યમાન હોય છે તે અશુદ્ધિરૂપ અંશ જ વ્યવહારપ્રતિક્રમણાદિ અનેક અનેક શુભ ચિકિત્સાત્મક ભાવોરૂપે દેખાવ દે છે. તે અશુદ્ધિ-અંશ ખરેખર મોક્ષમાર્ગ કેમ હોઈ શકે?

* ‘હું જીવ શુદ્ધ આત્મદ્રવ્યસામાન્ય છું’ એવી સાતુલવ શ્રદ્ધાપરિણુતિથી માંડીને પરિપૂર્ણ લીનતા મુખીની કોઈ પણ પરિણુતિને પરમાત્મતત્ત્વનો આશ્રય, પરમાત્મતત્ત્વનું આલંબન, પરમાત્મતત્ત્વ પ્રત્યે ઝોક, પરમાત્મ-તત્ત્વપ્રત્યે વલણ, પરમાત્મતત્ત્વ પ્રત્યે સમુખતા, પરમાત્મતત્ત્વની ઉપલબ્ધિ, પરમાત્મતત્ત્વની ભાવના, પરમાત્મતત્ત્વનું ધ્યાન વગેરે શબ્દોથી કહેવાય છે,

તે તો ખરેખર મોક્ષમાર્ગથી વિરુદ્ધ ભાવ જ છે, બંધ ભાવ જ છે—એમ તમે સમજો. વળી, દ્રવ્યલિંગી મુનિને જે પ્રતિકમણ, પ્રત્યાખ્યાન વગેરે શુભ ભાવો હોય છે તે ભાવો તો દરેક જીવ અનંત વાર કરી ચૂક્યો છે પરંતુ તે ભાવો તેને કેના પરિભ્રમણનું જ કારણ થયા છે કારણ કે પરમાત્મતત્ત્વના આશ્રય વિના આત્માનું સ્વભાવપરિણમન અશો પણ નહિ થતું હોવાથી તેને મોક્ષમાર્ગની પ્રાપ્તિ અશમાત્ર પણ હોતી નથી સર્વ જિનેન્દ્રોના દિવ્ય ધ્વનિનો સક્ષેપ અને અમારા સ્વસ્ર વેદનનો સાર એ છે કે લયંકર મત્સારોગનુ એકમાત્ર ઔષધ પરમાત્મતત્ત્વનો આશ્રય જ છે જ્યાં સુધી જીવની દષ્ટિ ધ્રુવ અગ્રણ પરમાત્મતત્ત્વ ઉપર ન પડતાં દાણિક ભાવો ઉપર રહે છે ત્યાં સુધી અનંત ઉપાયે પણ તેના કૃતક ઔપાધિક ઉછાળા—શુભાશુભ વિકલ્પો—શમતા નથી. પરંતુ જ્યાં તે દષ્ટિને પરમાત્મતત્ત્વરૂપ ધ્રુવ આલબન હાથ લાગે છે ત્યાં તે જ ક્ષણે તે જીવ (દષ્ટિ-અપેક્ષાએ) કૃતકૃત્યતા અનુભવે છે, (દષ્ટિ-અપેક્ષાએ) વિધિ-નિષેધ વિલય પામે છે, અપૂર્વ સમરસભાવનું વેદન થાય છે, નિજ સ્વભાવભાવરૂપ પરિણમનનો પ્રારંભ થાય છે અને કૃતક ઔપાધિક ઉછાળા ક્રમે ક્રમે વિરામ પામતા જાય છે. આ નિરંજન નિજ પરમાત્મતત્ત્વના આશ્રયરૂપ માર્ગે જ સર્વ મુમુક્ષુઓ ભૂત કાળે પચમ ગતિને પામ્યા છે, વર્તમાન કાળે પામે છે અને ભાવી કાળે પામશે આ પરમાત્મતત્ત્વ સર્વ તત્ત્વોમાં એક સાર છે, ત્રિકાળ નિરાવરણ. નિત્યાનંદ-એકસ્વરૂપ છે, સ્વભાવ-અનંત-ચતુષ્પથી સનાથ છે, સુખમાગરનું પૂર છે, કલેશોદધિનો કિનારો છે, ચારિત્રનું મૂળ છે, સુકૃતિનું કારણ છે. સર્વ ભૂમિકાના સાધકોને તે જ એક ઉપાદેય છે હે લવ્ય જીવો! આ પરમાત્મ-તત્ત્વનો આશ્રય કરી તમે શુદ્ધ રત્નત્રય પ્રગટ કરો એટલું ન કરી શકો તો સમ્યગ્દર્શન તો અવશ્ય કરો જ. એ દશા પણ અભૂતપૂર્વ અને અલૌકિક છે.

આમ આ પરમ પવિત્ર શાસ્ત્રને વિષે મુખ્યત્વે પરમાત્મતત્ત્વ અને તેના આશ્રયથી પ્રગટતા પર્યાયોનું વર્ણન હોવા છતાં, સાથે સાથે દ્રવ્યગુણપર્યાય, છ દ્રવ્યો, પાંચ ભાવો, વ્યવહાર-નિશ્ચયનયો, વ્યવહારચારિત્ર, સમ્યગ્દર્શનપ્રાપ્તિમાં પ્રથમ તો અન્ય સમ્યગ્દષ્ટિ જીવની દેશના જ નિમિત્ત હોય (—મિથ્યાદષ્ટિ જીવની દેશના નહિ) એવો અબાધિત નિયમ, પંચ પરમેષ્ઠીનું સ્વરૂપ, કેવળજ્ઞાન-કેવળદર્શન, કેવળીનું ઇચ્છારહિતપણું વગેરે અનેક વિષયોનું સંક્ષિપ્ત નિરૂપણ પણ કરવામાં આવ્યું છે આ રીતે ઉપરોક્ત પ્રયોજનભૂત વિષયોને પ્રકાશતુ આ શાસ્ત્ર વસ્તુસ્વરૂપનો યથાર્થ નિર્ણય કરી પરમાત્મતત્ત્વની પ્રાપ્તિ કરવા ઇચ્છનાર જીવને મહા ઉપકારી છે. અંતતત્ત્વરૂપ અમૃતસાગર પર મીટ માંડી જ્ઞાનન દના તરંગો ઉછાળતા મહા મસ્ત મુનિવરના અતરવેદનમાંથી નીકળેલા ભાવોથી ભરેલું આ પરમાગમ ન દનવન સમાન આહ્લાદકારી છે મુનિવરના હૃદયકમળમાં વિરાજમાન અંતતત્ત્વરૂપ અમૃતસાગર પરથી અને શુદ્ધપર્યાયરૂપ અમૃતગરણું પરથી વહેતો શ્રુતરૂપ શીતળ સમીર જાણે કે અમૃતશીકરોથી મુમુક્ષુઓનાં ચિત્તને પરમ શીતળીભૂત કરે છે. આવું શાંતરસમય પરમ આધ્યાત્મિક શાસ્ત્ર આજે પણ વિદ્યમાન છે અને પરમ પૂજ્ય ગુરુદેવ દ્વારા તેના અગાધ આધ્યાત્મિક ઊડાણ પ્રગટ થતા જાય છે તે આપણું મહા સદ્ભાગ્ય છે.

અષ્ટપ્રાભુત

ભગવત્કુંદકુંદાચાર્યદેવપ્રણીત દર્શનપ્રાભુત, સૂત્રપ્રાભુત, ચારિત્રપ્રાભુત, બોધપ્રાભુત, ભાવપ્રાભુત, શોક્ષપ્રાભુત, લિંગપ્રાભુત અને શીલપ્રાભુત—એ આઠ પ્રાભુતશાસ્ત્રોનો સમુચ્ચય ‘અષ્ટપ્રાભુત’ નામથી પ્રસિદ્ધ છે.

* દર્શનપ્રાભુતમાં ૩૬ ગાથા છે ‘ધર્મનું મૂળ દર્શન (—સમ્યગ્-દર્શન) છે’—એ રહસ્યગંભીર મહાસૂત્રથી શરૂ કરીને

સમ્યક્દર્શનનો પરમ મહિમા આ પ્રાભુતશાસ્ત્રમાં વર્ણવવામાં આવ્યો છે

* સૂત્રપ્રાભુતમાં ૨૭ ગાથા છે. તેમાં, જિનસૂત્રાનુસાર વર્તન જીવને હિતરૂપ છે અને જિનસૂત્રવિરુદ્ધ વર્તન અહિતરૂપ છે—એમ સંશ્લેષમાં વર્ણવ્યું છે, તથા જિનસૂત્રકથિત મુનિલિંગાદિ ત્રણ લિંગોનું સંક્ષિપ્ત નિરૂપણ છે.

* ચારિત્રપ્રાભુતમાં ૪૫ ગાથા છે તેમાં સમ્યક્ત્વચરણ-ચારિત્ર અને સયમચરણ-ચારિત્રરૂપે ચારિત્રનું વર્ણન છે, સંયમચરણને દેશસંયમચરણ અને પૂર્ણસયમચરણ એવા બે ભેદરૂપે વર્ણવતાં, શ્રાવકનાં ખાર વ્રત, મુનિનો પાંચે દ્વિયમંવર, મુનિનાં પાંચ મહાવ્રત, દરેક મહાવ્રતની પાંચ પાંચ ભાવના, પાંચ સમિતિ ઇત્યાદિનો નિર્દેશ કરવામાં આવ્યો છે.

* બોધપ્રાભુતમાં ૬૨ ગાથા છે આયતન, ચૈત્યગૃહ, જિનપ્રતિમા, દર્શન, જિનખિંબ, જિનમુદ્રા, જ્ઞાન, દેવ, તીર્થ, અર્હંત અને પ્રવ્રજ્યા—એ અગિયાર વિષયોનું આ પ્રાભુતમાં સંક્ષિપ્ત કથન છે ‘ભાવશ્રમણ તે આયતન છે, ભાવશ્રમણ તે ચૈત્યગૃહ છે, ભાવશ્રમણ તે જિનપ્રતિમા છે’—એવા વર્ણનવિશેષાત્મક ખાસ એક પ્રકારથી આયતનાદિ કેટલાક વિષયોનું આમાં (જિનોક્ત) વિશિષ્ટ નિરૂપણ છે જિનોપદિષ્ટ પ્રવ્રજ્યાનું સમ્યક્ વર્ણન ૧૭ ગાથાઓમાં સુંદર રીતે કરવામાં આવ્યું છે

* ભાવપ્રાભુતમાં ૧૬૫ ગાથા છે અનાદિકાળથી ચાર ગતિમાં પરિભ્રમણ કરતાં જીવ જે અનંત દુઃખો સહન કરી રહ્યો છે તેનું હૃદયસ્પર્શી વર્ણન આ પ્રાભુતમાં કર્યું છે, અને તે દુઃખોથી છૂટવા માટે શુદ્ધ ભાવે પરિણમીને ભાવલિંગી-મુનિદશા પ્રગટ કર્યા સિવાય અન્ય કોઈ ઉપાય નથી એમ વિશદપણે વર્ણવ્યું છે. તે માટે શુદ્ધભાવશૂન્ય દ્રવ્યમુનિલિંગ અકાર્યકારી

છે એમ સ્પષ્ટપણે દર્શાવવામાં આવ્યું છે. આ પ્રાણૂત અતિ વૈરાગ્યપ્રેરક અને ભાવવાહી છે તેમ જ શુદ્ધ ભાવ પ્રગટ કરવાના સમ્યક્ પુરુષાર્થ પ્રત્યે જીવને સચેત કરનાર છે

૪- મોક્ષપ્રાણૂતમાં ૧૦૬ ગાથા છે. આ પ્રાણૂતમાં મોક્ષનો— પરમાત્મપદનો—અતિ સંક્ષેપમાં નિર્દેશ કરીને, પછી તે મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવાનો શો ઉપાય છે તેનું વર્ણન મુખ્યપણે કરવામાં આવ્યું છે. સ્વદ્રવ્યરત જીવ મુકાય છે અને પરદ્રવ્યરત જીવ બંધાય છે—એ, આ પ્રાણૂતનો કેન્દ્રવર્તી સિદ્ધાન્ત છે

૫- લિંગપ્રાણૂતમાં ૨૨ ગાથા છે. જે જીવ મુનિનું બાહ્યલિંગ ધારણ કરીને અતિબ્રહ્માચારીપણે વર્તે છે, તેનું અતિ નિકૃષ્ટપણું અને નિંદ્યપણું આ પ્રાણૂતમાં દર્શાવ્યું છે.

૬- શીલપ્રાણૂતમાં ૪૦ ગાથા છે જ્ઞાન વિના (—સમ્યગ્જ્ઞાન વિના) જે કદી હોતું નથી એવા શીલનાં (—અશીલનાં) તત્ત્વજ્ઞાન-ગંભીર સુમધુર ગુણગાન આ પ્રાણૂતમાં જિનકથન અનુસાર ગાયાં છે

—આ પ્રમાણે ભગવાન કુંદકુંદાચાર્યદેવ પ્રણીત પાંચેય પરમાગમનો મહિમા તથા સંક્ષિપ્ત વિષયપરિચય છે.

અહો! જયવત વર્તો તે સાતિશયપ્રતિભાસંપન્ન ભગવાન કુંદકુંદ આચાર્યદેવ કે જેમણે મહાતત્ત્વથી ભરેલાં આ પરમાગમોની અસાધારણ રચના કરીને ભવ્ય જીવો ઉપર મહાન ઉપકાર કર્યો છે. ખરેખર આ કાળે આ પરમાગમશાસ્ત્રો મુમુક્ષુ ભવ્યજીવોનો પરમ આધાર છે. આવા દુષ્ટ કાળમાં પણ આવાં અદ્ભુત અનન્ય-શરણભૂત શાસ્ત્રો—તીર્થ કરદેવના મુખારવિંદમાંથી નીકળેલું અમૃત—વિદ્યમાન છે તે આપણું મહાન ભાગ્ય છે. પરમ પૂજ્ય સદ્ગુરુદેવના શબ્દોમાં કહીએ તો—‘ભગવાન કુંદકુંદાચાર્યદેવના આ પાંચેય શાસ્ત્રો આગમોના પણ આગમ છે, લાખો શાસ્ત્રોનો

નિચોડ એમાં રહેલો છે; જૈન શાસનનો એ સ્થાન છે, સાધકની એ કામધેનુ છે, કલ્પવૃક્ષ છે ચૌદ પૂર્વાતું રહસ્ય એમાં સમાયેલું છે. એની દરેક ગાથા છઠ્ઠા-સાતમા ગુણુસ્થાને જૂલતા મહાસુનિના આત્મ-અનુભવમાંથી નીકળેલી છે. આ પરમાગમોના પ્રણેતા ભગવાન કુંદકુંદાચાર્યદેવ મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં સર્વજ્ઞ વીતરાગ શ્રી સીમંધર-ભગવાનના સમવસરણમાં ગયા હતા અને ત્યાં તેઓ આઠ દિવસ રહ્યા હતા એ વાત યથાતથ્ય છે, અક્ષરશઃ સત્ય છે, પ્રમાણસિદ્ધ છે, તેમાં લેશમાત્ર શંકાને સ્થાન નથી. તે પરમ ઉપકારી આચાર્યભગવાને રચેલાં આ પરમાગમોમાં તીર્થ કરદેવના નિરંતર ઐક્યાર દિવ્યધ્વનિમાંથી નીકળેલો જ ઉપદેશ છે.’

અંતમાં, પચ પરમાગમનો આ અનુવાદ લબ્ધ હોયોને જિનદેવે પ્રરૂપેલો આત્મશાંતિનો યથાર્થ માર્ગ બતાવે છે. જ્યાં સુધી આ પરમાગમોના પરમ ગણીર અને સૂક્ષ્મ ભાવો યથાર્થ રીતે હૃદયગત ન થાય ત્યાં સુધી રાતદિવસ તે જ મંથન, તે જ પુરુષાર્થ કર્તવ્ય છે. આ પરમાગમોનો જે કોઈ આદરથી અભ્યાસ કરશે, શ્રવણ કરશે, પઠન કરશે, પ્રસિદ્ધિ કરશે, તે પુરુષ અવિનાશી સ્વરૂપમય, અનેક પ્રકારની વિચિત્રતાવાળા, કેવળ એક જ્ઞાનાત્મક ભાવને પામીને અથ પદને વિષે સુકૃતલલનામાં લીન થશે.

[—શ્રી ‘સમયસાર’ આદિ ગ્રંથોમાં ગુજરાતી અનુવાદકે લખેલા ઉપોદ્ઘાતોમાંથી સંકલિત]

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

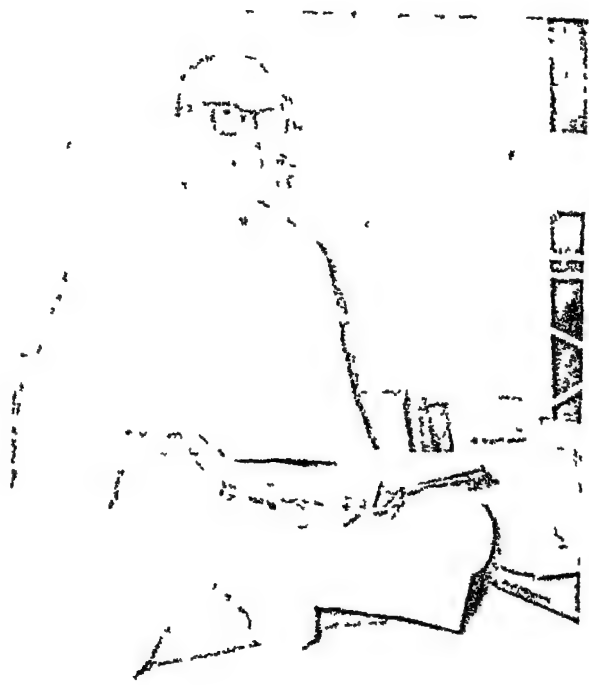
ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

ॐ

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

(દરિશીત)

અંસારસાગર તારવા જિનવાણી છે નોકા ભલી,
જ્ઞાની મુકાની ગાયા વિના એ નાવ પણ તારે નહીં;
આ કાળમાં મુહાત્મજ્ઞાની મુકાની બહુ બહુ ફાલેલો,
મુજ પુણ્યરાશિ કળયો આહો! શુરુ દ્વંદ્વન તુ નાવિક મળ્યો.

(અનુબ્રુવ)

આહો! ભક્ત ચિદાત્માના, સીમંધર-વીર-કુંદના!
આધાંતર વિભવો તારા, તારે નાવ મુમુક્ષુનાં.

(નિખગિણી)

સદા દષ્ટિ તારી વિમળ નિજ ચૈતન્ય નીરખે.
અને ગમ્મિમાંહી દરવ-ગુણ-પર્યાય વિલસે;
નિજલંબીલાવે પરિણાત સ્વરૂપે જઈ ભળે,
નિમિત્તો વહેવારે ચિદધન વિષે કાંઈ ન મળે.

(ગાર્હગ્વિદીરિત)

હેયું 'સત સત, જ્ઞાન જ્ઞાન' ધ્યકે ને વજ્રવાણી છૂટે,
જે વજ્રે મુમુક્ષુ સર્વ ઝળકે; પરદ્રવ્ય નાતો તૂટે;
—સગદ્રેષ રૂપે ન, જ પ ન વળે ભાવેંદ્રિમાં-અંશમાં,
દંકોટકીભું અકંપ જ્ઞાન મહિમા દ્રવ્યે રહે સર્વદા.

(વસતતિલકા)

નિત્યે સુધાઝરણ ચદ્ર! તને નમુ હું,
કરુણા અકારણ સમુદ્ર! તને નમુ હું;
હે જ્ઞાનપોષક મુગેધ! તને નમુ હું,
આ દાસના જીવનશિક્ષી! તને નમુ હું.

(અગ્રગ)

ભાંડી ભાંડી, ભાંડી મુખનિધિ સતના વાયુ નિત્યે વહંતી,
વાણી ચિન્મૂર્તિ! તારી ઉર-અનુભવના સૂક્ષ્મ ભાવે ભરેલી;
ભાવો ભાંડા વિચારી, અભિનવ મહિમા ચિત્તમાં લાવી લાવી,
ખાચેલું રતન પામુ, — મનરથ મનનો; પૂરજો શક્તિશાળી!

* જિનજીની વાણી *

[રાગ-આશાભર્યા અમે આવિયા]

સીમંધરમુખથી ફૂલડાં ખરે,

ઝોની કુંદકુંદ ગૂંથે માળ રે,

જિનજીની વાણી ભલી રે.

વાણી ભલી, મન લાગે રળી,

જેમાં સાર-સમય શિરતાજ રે,

જિનજીની વાણી ભલી રે . સીમંધર૦

ગૂંથ્યાં પાહુડ ને ગૂંથ્યું પંચાસ્તિ.

ગૂંથ્યું પ્રવચનસાર રે,

જિનજીની વાણી ભલી રે.

ગૂંથ્યું નિયમસાર, ગૂંથ્યું રચણસાર,

ગૂંથ્યો સમયનો સાર રે,

જિનજીની વાણી ભલી રે . સીમંધર૦

સ્વાદવાદ કેરી મુવાસે ભરેલો

જિનજીનો કંઠકારનાદ રે,

જિનજીની વાણી ભલી રે.

વંદું જિનેશ્વર, વંદું હું કુંદકુંદ,

વંદું એ કંઠકારનાદ રે.

જિનજીની વાણી ભલી રે . . સીમંધર૦

હોડે હજો, મારા ભાવે હજો,

મારા ધ્યાને હજો જિનવાણ રે,

જિનજીની વાણી ભલી રે.

જિનેશ્વરદેવની વાણીના વાયરા

વાજો મને દિનરાત રે,

જિનજીની વાણી ભલી રે . . સીમંધર૦

ભગવાન શ્રી કુંભકોટીયાર્યદેવ

ભગવાન કુંદકુંદાચાર્યદેવ

વિષ

ઉદ્દેશો.

વન્ધો વિમુર્મ્મવિ ન કૈરિહ કૌણ્ડકુંદઃ
કુંદ-પ્રભા-પ્રણયિ-કીર્તિ-વિમૂષિતાશઃ ।
યશ્વારુ-ચારણ-કરામ્બુજચંચરીક-
શ્ચક્રે શ્રુતસ્ય મરતે પ્રયતઃ પ્રતિષ્ઠામ્ ॥

[ચંદ્રગિરિ પર્વત પરનો શિલાલેખ]

અર્થઃ—કુંદપુષ્પની પ્રભા ધરનારી જેમની કીર્તિ વડે
દિશાઓ વિભૂષિત થઈ છે. જેઓ ચારણનાં—ચારણઋદ્ધિ-
ધારી મહામુનિઓનાં—સુદર હસ્તકમળોના ભ્રમર હતા અને
જે પવિત્રાત્માઓ ભરતક્ષેત્રમાં શ્રુતની પ્રતિષ્ઠા કરી છે, તે
વિભુ કુંદકુંદ આ પૃથ્વી પર કેનાથી વંધ નથી ?

*

.. કોણ્ડકુંદો યતીન્દ્રઃ ॥

રજોમિરસ્પૃષ્ટતમત્વમન્ત-
ર્વાંહ્યપિ સંવ્યઝજયિતું યતીશઃ ।
રજઃપદં ભૂમિતલં વિઠાય
ચચાર મન્યે ચતુરંગુલં સઃ ॥

[વિંધ્યગિરિ-શિલાલેખ]

અર્થ:—યતીયર (શ્રી કુંદકુંદસ્વામી) રજઃસ્થાનને—
ભૂમિતળને—છાડીને ચાર આંગળ ઉંચે આકાશમાં ચાલતા
હતા તે દ્વારા હું એમ સમજું છું કે. તેઓશ્રી અંદરમાં
તેમ જ બહારમાં રજથી (પોતાનું) અત્યંત અસ્પૃશ્ય
વ્યક્ત કરતા હતા (—અંદરમાં તેઓ રાગાદિક મળથી
અસ્પૃશ્ય હતા અને બહારમાં ધૂળથી અસ્પૃશ્ય હતા).

*

જહ પડમણંદિનાહો સીમંધરસામિદિવ્યનાળેણ ।
ળ વિવોહડ તો સમળા કહં સુમળં પયાળંતિ ॥

[દર્શનસાર]

અર્થ:—(મહાવિદેહકેત્રના વર્તમાન તીર્થંકરદેવ)
શ્રી સીમંધરસ્વામી પાસંથી મળેલા દિવ્ય જ્ઞાન વડે શ્રી
પદ્મનંદિનાથે (શ્રી કુંદકુંદાચાર્યદેવે) ધોધ ન આપ્યો હોત
તો મુનિજનો સાચા માર્ગને કેમ જાણત ?

*

હે કુંદકુંદાદિ આચાર્યો ! તમારાં વચનો પણ સ્વરૂપાનુ-
સંધાનને વિષે આ પામરને પરમ ઉપકારભૂત થયાં છે. તે
માટે હું તમને અતિશય ભક્તિથી નમસ્કાર કરું છું.

[શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર]

વિષયાનુક્રમણિકા

વિષય	ગાથા	પૃષ્ઠ
સમયસાર	૧-૪૧૫	૩-૧૩૮
પૂર્વરંગ	૧-૩૮	૩-૧૫
૧. જીવ-અજીવ અધિકાર	૩૯-૬૮	૧૬-૨૪
૨. કર્તાકર્મી અધિકાર	૬૯-૧૪૪	૨૫-૪૮
૩. પુણ્ય-પાપ અધિકાર	૧૪૫-૧૬૩	૪૯-૫૫
૪. આત્મવ અધિકાર	૧૬૪-૧૮૦	૫૬-૬૧
૫. સંવર અધિકાર	૧૮૧-૧૯૨	૬૨-૬૫
૬. નિર્જરા અધિકાર	૧૯૩-૨૩૬	૬૬-૮૦
૭. બંધ અધિકાર	૨૩૭-૨૮૭	૮૧-૯૭
૮. મોક્ષ અધિકાર	૨૮૮-૩૦૭	૯૮-૧૦૪
૯. સર્વવિશુદ્ધજ્ઞાન અધિકાર	૩૦૮-૪૧૫	૧૦૫-૧૩૮
પ્રવચનસાર	૧-૨૭૫	૧૪૧-૨૩૮
૧. જ્ઞાનતત્ત્વ-પ્રજ્ઞાપન	૧-૯૨	૧૪૧-૧૭૩
૨. જ્ઞેયતત્ત્વ-પ્રજ્ઞાપન	૯૩-૨૦૦	૧૭૪-૨૧૦
૩. ચરણાનુયોગસૂચક ચૂલિકા	૨૦૧-૨૭૫	૨૧૧-૨૩૮
પંચાસ્તિકાયસંગ્રહ	૧-૧૭૩	૨૪૧-૩૦૨
૧. ષડ્દ્રવ્ય-પંચાસ્તિકાયવર્ણન	૧-૧૦૪	૨૪૧-૨૭૭
૨. નવપદાર્થપૂર્વક મોક્ષમાર્ગ- પ્રપંચવર્ણન	૧૦૫-૧૭૩	૨૭૮-૩૦૨
નિયમસાર	૧-૧૮૭	૩૦૫-૩૭૬
૧. જીવ અધિકાર	૧-૧૯	૩૦૫-૩૧૧
૨. અજીવ અધિકાર	૨૦-૩૭	૩૧૨-૩૧૮
૩. શુદ્ધભાવ અધિકાર	૩૮-૫૫	૩૧૯-૩૨૫

વિષય	ગાથા	પૃષ્ઠ
૪. વ્યવહારચારિત્ર અધિકાર	૫૬-૭૬	૩૨૬-૩૩૩
૫. પરમાર્થ-પ્રતિક્રમણ અધિકાર	૭૭-૯૪	૩૩૪-૩૩૯
૬. નિશ્ચય-પ્રત્યાખ્યાન અધિકાર	૯૫-૧૦૬	૩૪૦-૩૪૪
૭. પરમ-આલોચના અધિકાર	૧૦૭-૧૧૨	૩૪૫-૩૪૭
૮. શુદ્ધનિશ્ચય-પ્રાયશ્ચિત્ત અધિકાર	૧૧૩-૧૨૧	૩૪૮-૩૫૧
૯. પરમ-સમાધિ અધિકાર	૧૨૨-૧૩૩	૩૫૨-૩૫૫
૧૦. પરમ-લક્ષિત અધિકાર	૧૩૪-૧૪૦	૩૫૬-૩૫૮
૧૧. નિશ્ચય-પરમાવશ્યક અધિકાર	૧૪૧-૧૫૮	૩૫૯-૩૬૫
૧૨. શુદ્ધોપયોગ અધિકાર	૧૫૯-૧૮૭	૩૬૬-૩૭૬
અષ્ટપ્રાભૃત	કુલ ૫૦૩	૩૭૯-૫૦૮
૧. દર્શનપ્રાભૃત	,, ૩૬	૩૭૯-૩૮૮
૨. સૂત્રપ્રાભૃત	,, ૨૭	૩૮૯-૩૯૫
૩. ચારિત્રપ્રાભૃત	,, ૪૫	૩૯૬-૪૦૬
૪. બોધપ્રાભૃત	,, ૬૨	૪૦૭-૪૨૧
૫. ભાવપ્રાભૃત	,, ૧૬૫	૪૨૨-૪૬૨
૬. મોક્ષપ્રાભૃત	,, ૧૦૬	૪૬૩-૪૯૧
૭. લિંગપ્રાભૃત	,, ૨૨	૪૯૨-૪૯૭
૮. શીલપ્રાભૃત	,, ૪૦	૪૯૮-૫૦૮

શ્રીમદ્ભગવત્કુંદકુંદાચાર્ય દેવપ્રણીત

પંચ પરમાગમ

૧. શ્રી સમયસાર
૨. શ્રી પ્રવચનસાર
૩. શ્રી પંચાસ્તિકાયસંગ્રહ
૪. શ્રી નિયમસાર
૫. શ્રી અષ્ટપ્રાભુત

* સ્તુતિ *

(વચંતતિલકા)

વીરનો ધ્વનિ ગુરુપરંપર જે મળેલો,
 પોતે વિદેહ જઈ દિવ્ય ધ્વનિ ઝીલેલો;
 તે સંઘર્યો મુનિવરે પરમાગમોમાં,
 ઉપકાર કુંદમુનિનો બહુ આ ભૂમિમાં.

આ ક્ષેત્રના ચરમ જિન તણા સુપુત્ર,
 વિદેહના પ્રથમ જિન તણા સુભક્ત;
 ભવમાં ભૂલેલ ભવિ જીવ તણા સુમિત્ર,
 વંદું તને ફરી ફરી મુનિ કુંદકુંદ !

(અનુષ્ટુપ)

નમું હું તીર્થનાયકને, નમું ઈશ્વરનાદને;
 ઈશ્વર સંઘર્યો જેણે, નમું તે કુંદકુંદને.

અહો ! ઉપકાર જિનવરનો, કુંદનો, ધ્વનિ દિવ્યનો;
 જિન-કુંદ-ધ્વનિ આપ્યા, અહો ! તે ગુરુદેહાનનો.

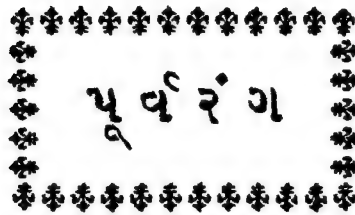

પરમાત્મને નમઃ ।

શ્રીમદ્ભગવત્કુંઠકુંઠાચાર્ય દેવપ્રણીત

શ્રી

સમયસાર

વંદિતુ સર્વસિદ્ધે ધ્રુવમચલમણોવમં ગદિં પત્તે ।

વોચ્છામિ સમયપાહુડમિણમો સુદકેવલીમણિદં ॥ ૧ ॥

(હરિગીત)

ધ્રુવ, અચલ ને અનુપમ ગતિ પામેલ સર્વે સિદ્ધને

વંદી કહું શ્રુતકેવળીભાષિત સમયપ્રાભૂત અહો ! ૧.

અર્થ :—આચાર્ય કહે છે : હું ધ્રુવ, અચલ અને અનુપમ
—એ ત્રણ વિશેષભૂતી યુક્ત ગતિને પ્રાપ્ત થયેલ એવા સર્વ સિદ્ધોને
નમસ્કાર કરી, અહો ! શ્રુતકેવળીઓએ કહેલા આ સમયસાર
નામના પ્રાભૂતને કહીશ.

જીવો ચરિત્તદંસણનાળઠિદો તં હિ સસમયં જાણ ।

પોગલકમ્મપદેસદ્દિદં ચ તં જાણ પરસમયં ॥ ૨ ॥

જીવ ચરિત-દર્શન-જ્ઞાનરિચિત સ્વસમય નિશ્ચય જાણવો;
સ્થિત કર્મપુદ્ગલના પ્રદેશે પરસમય જીવ જાણવો. ૨.

અર્થ :—હે ભવ્ય ! જે જીવ દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રમાં સ્થિત
જોઈ રહ્યો છે તેને નિશ્ચયથી સ્વસમય જાણ; અને જે જીવ પુદ્ગલ-
કર્મના પ્રદેશોમાં સ્થિત થયેલ છે તેને પરસમય જાણ. સ્વલક્ષ્ય

एयत्तणिच्छयगदो समओ सव्वत्थ सुंदरो लोगे ।

बंधकहा एयत्ते तेण विसंवादिणी होदि ॥ ३ ॥

એકત્વનિશ્ચય-ગત સમય સર્વત્ર સુંદર લોકમાં;
તેથી બંધ વિખવાદિની બંધનકથા એકત્વમાં. ૩.

અર્થ :—એકત્વનિશ્ચયને પ્રાપ્ત જે સમય છે તે લોકમાં બંધન
સુંદર છે તેથી એકત્વમાં બીજાના સાથે બંધની કથા વિસંવાદ-
વિરોધ કરનારી છે.

सुदपरिचिदाणुभूदा सव्वस्स वि कामभोगबंधकहा ।

एयत्तस्सुवलंभो णवरि ण सुलहो विहत्तस्स ॥ ४ ॥

શ્રુત-પરિચિત-અનુભૂત સર્વને કામભોગબંધનની કથા;
પરથી જુદા એકત્વની ઉપલબ્ધિ કેવળ સુલભ ના. ૪.

અર્થ :—સર્વ લોકને કામભોગસંબંધી બંધનની કથા તે
સાંભળવામાં આવી ગઈ છે, પરિચયમાં આવી ગઈ છે અને અનુ-
ભવમાં પણ આવી ગઈ છે તેથી સુલભ છે; પણ લિપ્ત આત્માનું
એકપણું હોયું કદી સાંભળ્યું નથી. પરિચયમાં આવ્યું નથી અને
અનુભવમાં આવ્યું નથી તેથી એક તે સુલભ નથી.

તં ઇયત્તવિહત્તં દાણહં અપ્પણો સવિહ્વેણ ।

જદિ દાણજ્ઞ પમાણં ચુક્કેજ્ઞ છલં ણ વેત્તવ્વં ॥ ૫ ॥

દર્શાવું એક વિભક્ત એ, આત્મા તણા નિજ વિભવથી;
દર્શાવું તો કરભે પ્રમાણ. ન દોષ ગ્રહ સખલના યદિ. ૫.

અર્થ:—તે એકત્વવિભક્ત આત્માને હું આત્માના નિજ
વેભવ વડે દેખાડું છું; જો હું દેખાડું તો પ્રમાણ (સ્વીકાર) કરવું
અને જો કોઈ ઠેકાણે ચૂકી જાઉં તો છળ ન ગ્રહણ કરવું.

ણ વિ હોદિ અપ્પમત્તો ણ પમત્તો જાણઓ દુ જો ભાવો ।

एवं भणंति सुद्धं णादो जो सो दु सो चेव ॥ ६ ॥

નથી અપ્રમત કે પ્રમત નથી જે એક જ્ઞાયક ભાવ છે,
એ રીત 'શુદ્ધ' કથાય, ને જે જ્ઞાત તે તો તે જ છે. ૬.

અર્થ:—જે જ્ઞાયક ભાવ છે તે અપ્રમત પણ નથી અને
પ્રમત પણ નથી,—એ રીતે એને શુદ્ધ કહે છે; વળી જે જ્ઞાયક-
પણે જણાવે તો તો તે જ છે, ખીજે કોઈ નથી.

વવહારેણુવદિસ્સદિ ણાણિસ્સ ચરિત્તં દંસણં ણાણં ।

ણ વિ ણાણં ણ ચરિત્તં ણ દંસણં જાણગો સુદ્ધો ॥ ૭ ॥

ચારિત્ર, દર્શન, જ્ઞાન પણ વ્યવહાર-કથને જ્ઞાનીને;
ચારિત્ર નહિ, દર્શન નહી, નહિ જ્ઞાન, જ્ઞાયક શુદ્ધ છે. ૭.

અર્થ:—જ્ઞાનીને ચારિત્ર, દર્શન, જ્ઞાન—એ ત્રણ ભાવ
વ્યવહારથી કહેવામાં આવે છે; નિઘ્રયથી જ્ઞાન પણ નથી,
ચારિત્ર પણ નથી અને દર્શન પણ નથી; જ્ઞાની તો એક શુદ્ધ
જ્ઞાયક જ છે.

જહ ણ વિ સકમણજ્જો અણજ્જમાસં વિણા દુ ગાહેદું ।

તહ વવહારેણ વિણા પરમત્થુવદેસણમસકં ॥ ૮ ॥

ભાષા અનાય' વિના ન સમજવી શકાય અનાય'ને,
વ્યવહાર વિણ પરમાય'નો ઉપદેશ એમ અશક્ય છે. ૮. પ્રત્યક્

અર્થ:—જેમ અનાય' (મલેચ્છ) જનને અનાય'ભાષા વિના
કોઈ પણ વસ્તુનું સ્વરૂપ ગ્રહણ કરાવવા કોઈ સમર્થ નથી તેમ
વ્યવહાર વિના પરમાય'નો ઉપદેશ કરવા કોઈ સમર્થ નથી.

જો હિ સુદેણહિગચ્છદિ અપ્પાણમિણં તુ કેવલં સુદ્ધં ।

તં સુદકેવલિમિસિણો મણંતિ લોયપ્પદીવયરા ॥ ૯ ॥

જો સુદણાણં સવ્વં જાણદિ સુદકેવલિં તમાહુ જિણા ।

ણાણં અપ્પા સવ્વં જમ્હા સુદકેવલી તમ્હા ॥ ૧૦ ॥ જુમ્મં ।

શ્રુતથી ખરે જે શુદ્ધ કેવળ જાણુતો આ આત્મને,
લોકપ્રદીપકરા ઋષિ શ્રુતકેવળી તેને કહે. ૯.

શ્રુતજ્ઞાન સૌ જાણે, જિનો શ્રુતકેવળી તેને કહે;
સૌ જ્ઞાન આત્મા હોઈને શ્રુતકેવળી તેથી ઠરે. ૧૦.

અર્થ:—જે જીવ નિશ્ચયથી શ્રુતજ્ઞાન વડે આ અનુભવગોચર
કેવળ એક શુદ્ધ આત્માને સન્નિપત્ત થઈ જાણે છે તેને લોકને પ્રગટ
જાણનારા ઋષીત્વરે શ્રુતકેવળી કહે છે; જે જીવ સર્વ શ્રુતજ્ઞાનને
જાણે છે તેને જિનદેવે શ્રુતકેવળી કહે છે, કારણ કે જ્ઞાન બધું પૂરું
આત્મા જ છે તેથી (તે જીવ) શ્રુતકેવળી છે.

વવહારોઽમૂદત્થો મૂદત્થો દેસિદો દુ સુદ્ધણઓ ।

મૂદત્થમસ્સિદો સ્વલ્લ સમ્માદિટ્ઠી હવદિ જીવો ॥ ૧૧ ॥

૧૧. વ્યવહારનય અભૂતાર્થ દર્શિત, શુદ્ધનય ભૂતાર્થ છે; સત્ય ભૂતાર્થને આશ્રિત જીવ સુદૃષ્ટિ નિશ્ચય હોય છે. ૧૧.

અર્થ:—વ્યવહારનય અભૂતાર્થ છે અને શુદ્ધનય ભૂતાર્થ છે એમ ઋષીશ્વરેએ દર્શાવ્યું છે; જે જીવ ભૂતાર્થના આશ્રય કરે છે તે જીવ નિશ્ચયથી સમ્યગ્દૃષ્ટિ છે.

મુદ્ધો મુદ્ધાદેસો ણાદશ્વો પરમભાવદરિસીર્હિ ।

વવદારદેસિદા પુણ જે દુ અપરમે દ્વિદા ભાવે ॥ ૧૨ ॥

દેખે પરમ જે ભાવ તેને શુદ્ધનય જ્ઞાતવ્ય છે; તોજે ને, શાંતિ અપરમ ભાવે રિચતને વ્યવહારનો ઉપદેશ છે. ૧૨.

અર્થ:—જે શુદ્ધનય મુદ્ધી પહોંચી શ્રદ્ધાવાન થયા તથા પૂર્ણ જ્ઞાન-ચારિત્રવાન થઈ ગયા તેમને તો શુદ્ધ (આત્મા) નો ઉપદેશ (આજ્ઞા) કરનાર શુદ્ધનય જાણવાયોગ્ય છે; વળી જે જીવો અપરમભાવે—અર્થાત્ શ્રદ્ધા તથા જ્ઞાન-ચારિત્રના પૂર્ણ ભાવને નથી પહોંચી શક્યા, સાધક અવસ્થામાં જ—રિચત છે તેઓ વ્યવહાર દ્વારા ઉપદેશ કરવાયોગ્ય છે.

મૂદત્યેનામિગદા જીવાજીવા ય પુણ્ણપાવં ચ ।

આસવસંવરણિજ્જરવંધો મોક્ષો ય સમ્મત્તં ॥ ૧૩ ॥

ભૂતાર્થથી જાણેલ જીવ, અજીવ, વળી પુણ્ય, પાપ ને આસરવ, સંવર, નિર્જરા, બંધ, મોક્ષ તે સમ્યક્ત્વ છે. ૧૩.

અર્થ:—ભૂતાર્થ નયથી જાણેલ જીવ, અજીવ વળી પુણ્ય, પાપ તથા આસ્રવ, સંવર, નિર્જરા, બંધ અને મોક્ષ—એ નવ તરવ સમ્યક્ત્વ છે.

જો પસ્સદિ અપ્પાણં અવદ્ધપુટ્ટં અણ્ણયં ણિયદં ।

અવિસેસમસંજુત્તં તં સુદ્ધણયં વિયાણીહિ ॥ ૧૪ ॥

અખદ્ધસ્પૃષ્ઠ, અનન્ય ને જે નિયત દેખે આત્મને,
અવિશેષ, અણુસંયુક્ત, તેને શુદ્ધનય તું જાણજે. ૧૪.

અર્થ:—જે નય આત્માને ^{પ્રત્યક્ષ} ~~અધ્યક્ષ~~ રહિત ને પરના સ્પર્શ ^{અવ્યક્ત} રહિત, અન્યપણા રહિત, અળાચળતા રહિત, વિશેષ રહિત, અન્યના સંયોગ રહિત—એવા પાંચ ભાવરૂપ દેખે છે તેને, હે શિષ્ય! તું શુદ્ધનય જાણ.

જો પસ્સદિ અપ્પાણં અવદ્ધપુટ્ટં અણ્ણમવિસેસં ।

અપદેસસંતમજ્જં પસ્સદિ જિણસાસણં સવ્વં ॥ ૧૫ ॥

અખદ્ધસ્પૃષ્ઠ, અનન્ય, જે અવિશેષ દેખે આત્મને,
તે દ્રવ્ય તેમ જ ભાવ જિનશાસન સકલ દેખે ખરે. ૧૫.

અર્થ:—જે પુરુષ આત્માને અખદ્ધસ્પૃષ્ઠ, અનન્ય, અવિશેષ (તથા ઉપલક્ષણથી નિયત અને અસંયુક્ત) દેખે છે તે સર્વ જિનશાસનને દેખે છે,—કે જે જિનશાસન બાહ્ય દ્રવ્યશ્રુત તેમ જ અલ્પંતર જ્ઞાનરૂપ ભાવશ્રુતવાળું છે.

દંસણ્ણાણચરિત્તાણિ સેવિદવ્વાણિ સાહુણા ણિચ્ચં ।

તાણિ પુણ જાણ તિણિ વિ અપ્પાણં ચેવ ણિચ્છયદો ॥ ૧૬ ॥

દર્શન, વળી નિત જ્ઞાન ને ચારિત્ર સાધુ સેવવાં;
પણ એ ત્રણે આત્મા જ કેવળ જાણ નિશ્ચયદષ્ટિમાં. ૧૬.

અર્થ:—સાધુ પુરુષે દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્ર સદા સેવવા-
ચાગ્ય છે; વળી તે ત્રણેને નિશ્ચયનયથી એક આત્મા જ જાણે.

જહ ણામ કો વિ પુરિસો રાયાણં જાણિઝ્ઞ સદ્દહદિ ।
તો તં અણુચરદિ પુણો અત્થસ્થીઓ પયત્તેણ ॥ ૧૭ ॥

एवं हि जीवराया णादब्बो तह य सद्देदब्बो ।
अणुचरिदब्बो य पुणो सो चेव दु मोक्खकामेण ॥ १८ ॥

જ્યમ પુરુષ કોઈ નૃપતિને જાણે, પછી શ્રદ્ધા કરે,
પછી યત્નથી ધન-અર્થી એ અનુચરણ નૃપતિનું કરે; ૧૭.
જીવરાજ એમ જ જાણવો, વળી શ્રદ્ધવો પણ એ રીતે,
એનું જ કરવું અનુચરણ પછી યત્નથી મોક્ષાર્થીએ. ૧૮.

અર્થ:—જેમ કોઈ ધનનો અર્થી પુરુષ રાજાને જાણીને શ્રદ્ધા કરે છે, ત્યાર બાદ તેનું પ્રયત્નપૂર્વક અનુચરણ કરે છે અર્થાત્ તેની સુંદર રીતે સેવા કરે છે, એવી જ રીતે મોક્ષની ઇચ્છા-વાળાએ જીવરૂપી રાજાને જાણવો, પછી એ રીતે જ તેનું શ્રદ્ધાન કરવું અને ત્યાર બાદ તેનું જ અનુચરણ કરવું અર્થાત્ અનુભવ વડે તત્ત્વ ધર્મ જવું.

कस्मै णोकम्ममिह य अहमिदि अहकं च कम्म णोकम्मं ।

जा एसा खलु बुद्धी अप्पडिबुद्धो ह्वदि ताव ॥ १९ ॥

નોકર્મ-કર્મે 'હું', હુંમાં વળી 'કર્મ' ને નોકર્મ છે',
—એ બુદ્ધિ જ્યાં લગી જીવની, અજ્ઞાની ત્યાં લગી તે રહે. ૧૯.

અર્થ:—જ્યાં સુધી આ આત્માને જ્ઞાનાવરણાદિ દ્રવ્યકર્મ, ભાવકર્મ અને શરીર આદિ નોકર્મમાં 'આ હું છું' અને હુંમાં (આત્મામાં) 'આ કર્મ-નોકર્મ છે'—એવી બુદ્ધિ છે. ત્યાં સુધી આ આત્મા અપ્રતિબુદ્ધ (અજ્ઞાની) છે.

અહમેદં એદમહં અહમેદસ્સ મ્હિ અત્થિ મમ એદં ।

અણં જં પરદવ્વં સચ્ચિત્તાચિત્તમિસ્સં વા ॥ ૨૦ ॥

આસિ મમ પુવ્વમેદં એદસ્સ અહં પિ આસિ પુવ્વં હિ ।

હોહિદિ પુણો મમેદં એદસ્સ અહં પિ હોસ્સામિ ॥ ૨૧ ॥

એયં તુ અસઘ્ભૂદં આદવિયપ્પં કરેદિ સંમૂઢો ।

મૂઢત્થં જાણંતો ણ કરેદિ દુ તં અસંમૂઢો ॥ ૨૨ ॥

હું આ અને આ હું, હું છું આનો અને છે મારું આ,
જે અન્ય કો પરદ્રવ્ય ભિન્ન, સચિત્ત અગર અચિત્ત વા; ૨૦.

હતું મારું આ પૂર્વે, હું પણ આનો હતો ગતકાળમાં,
વળી આ થશે મારું અને આનો હું થઈશ ભવિષ્યમાં; ૨૧.
અયથાર્થ આત્મવિકલ્પ આવો, જીવ સંમૂઢ આચરે;
ભૂતાર્થને જાણેલ જ્ઞાની એ વિકલ્પ નહીં કરે. ૨૨.

અર્થ:—જે પુરુષ પોતાથી અન્ય જે પરદ્રવ્ય—સચિત્ત સ્ત્રી-
પુત્રાદિક, અચિત્ત ધનધાન્યાદિક અથવા ભિન્ન ગ્રામનગરાદિક—તેને
એમ સમજે કે હું આ છું, આ દ્રવ્ય મુજ-સ્વરૂપ છે, હું આનો
છું, આ મારું છે, આ મારું પૂર્વે હતું, આનો હું પણ પૂર્વે હતો,
આ મારું ભવિષ્યમાં થશે, હું પણ આનો ભવિષ્યમાં થઈશ,
—આવો જૂઠા આત્મવિકલ્પ કરે છે તે મૂઢ છે, મોહી છે, અજ્ઞાની
છે; અને જે પુરુષ પરમાર્થ વસ્તુસ્વરૂપને જાણતો થકો એવો જૂઠા
વિકલ્પ નથી કરતો તે મૂઢ નથી, જ્ઞાની છે.

અણાણમોહિદમદી મજ્જમિણં મણદિ પોગ્ગલં દવ્વં ।

વદ્ધમવદ્ધં ચ તદ્દા જીવો વદ્ધુભાવસંજુત્તો ॥ ૨૩ ॥

સન્વળ્હુણાણદિદ્વો જીવો ઉવઓગલક્ષણો ણિચ્ચં ।

કહ સો પોગલદન્વીભૂદો જં મળસિ મજ્ઞમિણં ॥ ૨૪ ॥

જદિ સો પોગલદન્વીભૂદો જીવત્તમાગદં ઇદરં ।

તો સક્કો વત્તું જે મજ્ઞમિણં પોગલં દવ્વં ॥ ૨૫ ॥

અજ્ઞાનથી મોહિતમતિ બહુભાવસંયુત જીવ જે,
'આ બદ્ધ તેમ અબદ્ધ પુદ્ગલદ્રવ્ય મારું' તે કહે. ૨૩.

સર્વજ્ઞજ્ઞાન વિષે સદા ઉપયોગલક્ષણુ જીવ જે,
તે કેમ પુદ્ગલ થઈ શકે કે 'મારું આ' તું કહે અરે! ૨૪.

જો જીવ પુદ્ગલ થાય, પામે પુદ્ગલો જીવત્વને,
તું તો જ એમ કહી શકે 'આ મારું પુદ્ગલદ્રવ્ય છે'. ૨૫.

અર્થ:—જેની મતિ અજ્ઞાનથી મોહિત છે અને જે મોહ,
રાગ, દ્વેષ આદિ ઘણા ભાવોથી સહિત છે એવો જીવ એમ કહે
છે કે આ શરીરોદિ બદ્ધ તેમ જ ધનધાન્યાદિ અબદ્ધ પુદ્ગલદ્રવ્ય
મારું છે. આચાર્ય કહે છે: સર્વજ્ઞના જ્ઞાન વડે દેખવામાં આવેલો
જે સદા ઉપયોગલક્ષણુવાળો જીવ છે તે પુદ્ગલદ્રવ્યરૂપ કેમ થઈ
શકે કે તું કહે છે કે આ પુદ્ગલદ્રવ્ય મારું છે? જો જીવદ્રવ્ય
પુદ્ગલદ્રવ્યરૂપ થઈ જાય અને પુદ્ગલદ્રવ્ય જીવપણાને પામે તો તું
કહી શકે કે આ પુદ્ગલદ્રવ્ય મારું છે. (પણ એવું તો થતું નથી.)

જદિ જીવો ણ સરીરં તિત્થયરાયરિયસંયુદ્ધી ચેવ ।

સન્ના ચિ હ્વદિ મિચ્છા તેણ દુ આદા હ્વદિ દેહો ॥ ૨૬ ॥

જો જીવ હોય ન દેહ તો આચાર્ય-તીર્થકર તણી

સ્તુતિ સૌ ઠરે મિથ્યા જ, તેથી એકતા જીવ-દેહની! ૨૬.

અર્થ:—અપ્રતિષ્ઠુદ્ધ કહે છે કે: જો જીવ છે તે શરીર નથી

તો તીર્થ કર અને આચાર્યોની સ્તુતિ કરી છે તે બધીયે મિથ્યા (જૂઠી) થાય છે; તેથી અમે સમજીએ છીએ કે આત્મા તે દેહ જ છે.

ववहारणो भासदि जीवो देहो य ह्वदि खलु एको ।

ण दु णिच्छयस्स जीवो देहो य कदा वि एकद्वो ॥ २७ ॥

જીવ-દેહ બન્ને એક છે—વ્યવહારનયનું વચન આ; પણ નિશ્ચયે તો જીવ-દેહ કદાપિ એક પદાર્થ ના. ૨૭.

અર્થ:—વ્યવહારનય તો એમ કહે છે કે જીવ અને દેહ એક જ છે; પણ નિશ્ચયનયનું કહેવું છે કે જીવ અને દેહ કદી પણ એક પદાર્થ નથી.

इणमण्णं जीवादो देहं पोगलमयं धुणित्तु मुणी ।

मण्णदि हु संधुदो वंदितो मए केवली भयवं ॥ २८ ॥

જીવથી જુદા પુદ્ગલમયી આ દેહને સ્તવીને મુનિ માને પ્રભુ કેવળી તણું વદન થયું, રતવના થઈ. ૨૮.

અર્થ:—જીવથી ભિન્ન આ પુદ્ગલમય દેહની સ્તુતિ કરીને સાધુ એમ માને છે કે મેં કેવળી ભગવાનની સ્તુતિ કરી, વંદના કરી.

तं णिच्छये ण जुज्जदि ण सरीरगुणा हि णोंति केवल्लिणो ।

केवल्लिगुणे धुणदि जो सो तच्चं केवल्लिं धुणदि ॥ २९ ॥

પણ નિશ્ચયે નથી યોગ્ય એ, નહિ દેહગુણ કેવળી તણા; જે કેવળીગુણને સ્તવે પરમાર્થ કેવળી તે સ્તવે. ૨૯.

અર્થ:—તે સ્તવન નિશ્ચયમાં યોગ્ય નથી કારણ કે શરીરના ગુણો કેવળીના નથી; જે કેવળીના ગુણોની સ્તુતિ કરે છે તે પરમાર્થથી કેવળીની સ્તુતિ કરે છે.

ળયરમ્મિ વણિદે જહ ણ વિ રણો વણ્ણના કદા હોદિ ।

દેહગુણે થુવ્વંતે ણ કેવલિગુણા થુદા હોંતિ ॥ ૩૦ ॥

વર્ણુન કયે નગરી તણુ નહિ થાય વર્ણુન ભૂપનું,
કીધે શરીરગુણુની સ્તુતિ નહિ સ્તવન કેવળીગુણુનું. ૩૦.

અર્થ:—જેમ નગરનું વર્ણુન કરતાં છતાં રાજાનું વર્ણુન કરાતું (થતું) નથી, તેમ દેહના ગુણુનું સ્તવન કરતાં કેવળીના ગુણુનું સ્તવન થતું નથી.

જો ઇંદિયે જિણિત્તા ણાણસહાવાધિયં મુણદિ આદં ।

તં સ્વલ્લ જિદિંદિયં તે મણંતિ જે ણિચ્છિદા સાહુ ॥ ૩૧ ॥

જીતી ઇન્દ્રિયો જ્ઞાનસ્વભાવે અધિક જાણે આત્મને,
નિશ્ચય વિધે સ્થિત સાધુઓ ભાષે જિતેન્દ્રિય તેહને. ૩૧.

અર્થ:—જે ઇન્દ્રિયોને જીતીને જ્ઞાનસ્વભાવ વડે અન્યદ્રવ્યથી અધિક આત્માને જાણે છે તેને, જે નિશ્ચયનયમાં સ્થિત સાધુઓ છે તેઓ, ખરેખર જિતેન્દ્રિય કહે છે.

જો મોહં તુ જિણિત્તા ણાણસહાવાધિયં મુણદિ આદં ।

તં જિદમોહં સાહું પરમદ્વિયાણયા વેતિ ॥ ૩૨ ॥

જીતી મોહ જ્ઞાનસ્વભાવથી જે અધિક જાણે આત્મને,
પરમાર્થના વિજ્ઞાયકો તે સાધુ જિતમોહી કહે. ૩૨.

અર્થ:—જે મુનિ મોહને જીતીને પોતાના આત્માને જ્ઞાન-સ્વભાવ વડે અન્યદ્રવ્યભાવોથી અધિક જાણે છે તે મુનિને પરમાર્થના જાણનારાઓ જિતમોહ કહે છે.

जिदमोहस्स दु जइया खीणो मोहो हवेज्ज साहुस्स ।

तइया हु खीणमोहो भण्णदि सो णिच्छयविदूर्हि ॥ ३३ ॥

જિતમોહ સાધુ તણે વળી ક્ષય મોહ જ્યારે થાય છે,
નિશ્ચયવિદો થકી તેહને ક્ષીણમોહ નામ કથાય છે. ૩૩.

અર્થ:—જેણે મોહને જીત્યો છે એવા સાધુને જ્યારે મોહ ક્ષીણ થઈ સત્તામાંથી નાશ થાય ત્યારે નિશ્ચયના જાણનારા નિશ્ચયથી તે સાધુને ‘ક્ષીણમોહ’ એવા નામથી કહે છે.

सन्वे भावे जम्हा पच्चक्खाई परे त्ति णादूर्णं ।

तम्हा पच्चक्खाणं णाणं णियमा मुणेदव्वं ॥ ३४ ॥

સૌ ભાવને પર જાણીને પચ્ચક્ખાણુ ભાવોનું કરે,
તેથી નિયમથી જાણવું કે જ્ઞાન પ્રત્યાખ્યાન છે. ૩૪.

અર્થ:—જેથી ‘પોતાના સિવાય સર્વ પદાર્થો પર છે’ એમ જાણીને પ્રત્યાખ્યાન કરે છે—ત્યાગે છે, તેથી, પ્રત્યાખ્યાન જ્ઞાન જ છે એમ નિયમથી જાણવું. પોતાના જ્ઞાનમાં ત્યાગરૂપ અવસ્થા તે જ પ્રત્યાખ્યાન છે. ખીજું કંઈ નથી.

जह णाम को वि पुरिसो परदव्वमिणं ति जाणिदुं चयदि ।

तह सन्वे परभावे णाऊण विमुंचदे णाणी ॥ ३५ ॥

આ પારકું એમ જાણીને પરદ્રવ્યને કેો નર તજે,
ત્યમ પારકા સૌ જાણીને પરભાવ જ્ઞાની પરિત્યજે. ૩૫.

અર્થ:—જેમ લોકમાં કેઈ પુરુષ પરવસ્તુને ‘આ પરવસ્તુ છે’ એમ જાણે ત્યારે એવું જાણીને પરવસ્તુને ત્યાગે છે, તેવી રીતે જ્ઞાની સર્વ પરદ્રવ્યોના ભાવોને ‘આ પરભાવ છે’ એમ જાણીને તેમને છોડે છે.

ળત્થિ મમ કો વિ મોહો બુજ્જદિ ઉવઓગ એવ અહમેક્કો ।

તં મોહણિમ્મમત્તં સમયસ્સ વિયાણયા વેત્તિ ॥ ૩૬ ॥

નથી મોહ તે મારો કંઈ, ઉપયોગ કેવળ એક હું,
—એ જ્ઞાનને, જ્ઞાયક સમયના મોહનિર્મમતા કહે. ૩૬.

અર્થ:—એમ જાણે કે ‘મોહ મારો કંઈ પણ સંબંધી નથી, એક ઉપયોગ છે તે જ હું છું’—એવું જે જાણવું તેને સિદ્ધાંતના અથવા સ્વપરના સ્વરૂપના જાણનારા મોહથી નિર્મમત્વ કહે છે.

ળત્થિ મમ ધમ્મઆદી બુજ્જદિ ઉવઓગ એવ અહમેક્કો ।

તં ધમ્મણિમ્મમત્તં સમયસ્સ વિયાણયા વેત્તિ ॥ ૩૭ ॥

ધર્માદિ તે મારાં નથી, ઉપયોગ કેવળ એક હું,
—એ જ્ઞાનને, જ્ઞાયક સમયના ધર્મનિર્મમતા કહે. ૩૭.

અર્થ:—એમ જાણે કે ‘આ ધર્મ’ આદિ દ્રવ્યો મારાં કંઈ પણ લાગતાંવળગતાં નથી, એક ઉપયોગ છે તે જ હું છું’—એવું જે જાણવું તેને સિદ્ધાંતના અથવા સ્વપરના સ્વરૂપરૂપ સમયના જાણનારા ધર્મદ્રવ્ય પ્રત્યે નિર્મમત્વ કહે છે.

અહમેક્કો સ્વલ્લ સુદ્ધો દંસણણાણમણ્ણો સદારૂવી ।

ળ વિ અત્થિ મજ્જ કિંચિ વિ અણ્ણં પરમાણુમેત્તં પિ ॥ ૩૮ ॥

હું એક, શુદ્ધ, સદા અરૂપી, જ્ઞાનદર્શનમય અરે;
કંઈ અન્ય તે મારું જરી પરમાણુમાત્ર નથી અરે! ૩૮.

અર્થ:—દર્શનજ્ઞાનચારિત્રરૂપ પરિણમેલો આત્મા એમ જાણે છે કે: નિશ્ચયથી હું એક છું, શુદ્ધ છું. દર્શનજ્ઞાનમય છું, સદા અરૂપી છું; કંઈ પણ અન્ય પરદ્રવ્ય પરમાણુમાત્ર પણ મારું નથી એ નિશ્ચય છે.

૧. જીવ-અજીવ અધિકાર

અપ્પાણમયાણંતા મૂઢા દુ પરપ્પવાદિણો કેઠ્ઠિ ।
 જીવં અજ્ઞવસાણં કમ્મં ચ તદ્દા પરુવેતિ ॥ ૩૯ ॥
 અવરે અજ્ઞવસાણેસુ તિવ્વમંદાણુભાગગં જીવં ।
 મણ્ણંતિ તદ્દા અવરે ણોકમ્મં ચાવિ જીવો ત્તિ ॥ ૪૦ ॥
 કમ્મસ્સુદયં જીવં અવરે કમ્માણુભાગમિચ્છંતિ ।
 તિવ્વત્તણમંદત્તણુણેહિં જો સો દ્વવદિ જીવો ॥ ૪૧ ॥
 જીવો કમ્મં ઉહયં દોણિણ વિ સ્વલુ કંઠ જીવમિચ્છંતિ ।
 અવરે સંજોગેણ દુ કમ્માણં જીવમિચ્છંતિ ॥ ૪૨ ॥
 એવંવિહા વહુવિહા પરમપ્પાણં વદંતિ દુમ્મેઢા ।
 તે ણ પરમદ્વવાદો ણિચ્છયવાદોહિં ણિદ્ધિઢા ॥ ૪૩ ॥

કો મૂઢ, આત્મ તાણા અજ્ઞાણ. પરાત્મવાદી જીવ જે.
 ‘છે કર્મ’, અધ્યવસાન તે જીવ,’ એમ એ નિરૂપણ કરે ! ૩૯.
 વળી કોઈ અધ્યવસાનમાં અનુભાગ તીક્ષણ-મંદ જે,
 એને જ માને આત્મા, વળી અન્ય કો નોકર્મને ! ૪૦.
 કો અન્ય માને આત્મા કર્મો તાણા વળી ઉદયને,
 કો તીવ્રમંદ-ગુણો સહિત કર્મો તાણા અનુભાગને ! ૪૧.
 કો કર્મ ને જીવ ઉભયમિલને જીવની આશા ધરે,
 કર્મો તાણા સંયોગથી અભિલાષ કો જીવની કરે ! ૪૨.

દુષ્ટુદ્ધિઓ બાહુવિધ આવા. આત્મા પરને કહે,
તે સર્વને પરમાર્થવાદી કહ્યા ન નિશ્ચયવાદીઓ. ૪૩.

અર્થ:—આત્માને નહિ જાણતા થકા પરને આત્મા કહેનારા
કોઈ મૂઠ, માદી. અજ્ઞાનીઓ તે અધ્યવસાનને અને કોઈ કર્મને
જીવ કહે છે. બીજા કોઈ અધ્યવસાનોમાં તીવ્રમંદ અનુભાગગતને
જીવ માને છે અને બીજા કોઈ નોદર્શને જીવ માને છે. અન્ય કોઈ
કર્મના ઉદ્યમે જીવ માને છે. કોઈ 'જે તીવ્રમંદપણાંપ ગુણોથી
લોદને પ્રાપ્ત થાય છે તે જીવ છે' એમ કર્મના અનુભાગને જીવ
કહે છે (-માને છે). કોઈ જીવ અને કર્મ બન્ને મળેલાંને જ
જીવ માને છે અને અન્ય કોઈ કર્મના સંયોગથી જ જીવ માને છે.
આ પ્રકારના તથા અન્ય પણ ઘણા પ્રકારના દુષ્ટુદ્ધિઓ—મિથ્યા-
દષ્ટિઓ પરને આત્મા કહે છે. તેમને નિશ્ચયવાદીઓએ (-સત્યાર્થ-
વાદીઓએ) પરમાર્થવાદી (-સત્યાર્થ કહેનારા) કહ્યા નથી.

एते सर्वे भावा योगलदव्वपरिणामणिप्पण्णा ।

केवलजिणेहिं भणिया कह ते जीवो त्ति बुचंति ॥ ४४ ॥

પુદ્ગલ તથા પરિણામથી નીપજેલ સર્વે ભાવ આ
સહુ કેવળીજિન ભાખિયા. તે જીવ કેમ કહો બલા ? ૪૪.

અર્થ:—આ પૂર્વે કહેલા અધ્યવસાન આદિ ભાવો છે તે
બધાય પુદ્ગલદ્રવ્યના પરિણામથી નીપજ્યા છે એમ કેવળી સર્વજ્ઞ
જિનદેવોએ કહ્યું છે તેમને જીવ એમ કેમ કહી શકાય ?

अद्वविहं पि य कम्मं सव्वं योगलमयं जिणा वेंति ।

जस्स फलं तं बुचदि दुक्खं ति विपच्चमाणस्स ॥ ४५ ॥

રે! કર્મ આજ પ્રકારનું જિન સર્વ પુદ્ગલમય કહે,
પરિપાક સમયે જેહનું ફળ દુઃખ નામ પ્રસિદ્ધ છે. ૪૫.

અર્થ:—આઠ પ્રકારનું કર્મ છે તે સર્વ પુદ્ગલમય છે એમ જિનભગવાન સર્વજ્ઞદેવો કહે છે—જે પદ્મ થઈ ઉદયમાં આવતા કર્મનું ક્ષણ પ્રસિદ્ધ દુઃખ છે એમ કહ્યું છે.

વવહારસ્સ દરીસણમુવણ્ણસો વણિદો જિણવરેહિં ।

જીવા એ સર્વે અજ્ઞવસાણાદઓ ભાવા ॥ ૪૬ ॥

વ્યવહાર એ દર્શાવિયો જિનવર તણા ઉપદેશમાં,
આ સર્વ અધ્યવસાન આદિ ભાવ જ્યાં જીવ વર્ણવ્યા. ૪૬.

અર્થ:—આ સર્વ અધ્યવસાનાદિ ભાવો છે તે જીવ છે એવો જિનવરોએ જે ઉપદેશ વર્ણવ્યો છે તે વ્યવહારનય દર્શાવ્યો છે.

રાયા હુ જિણ્ણદો ત્તિ ય ણ્ણસો વલસમુદયસ્સ આદેસો ।

વવહારેણ દુ વુચ્છદિ તત્થેક્કો જિણ્ણદો રાયા ॥ ૪૭ ॥

એવે ય વવહારો અજ્ઞવસાણાદિઅણ્ણમાવાણં ।

જીવો ત્તિ કદો મુત્તે તત્થેક્કો જિણ્ણદો જીવો ॥ ૪૮ ॥

‘નિર્ગમન આ નૃપનું થયું’—નિર્દેશ સૈન્યસમૂહને,
વ્યવહારથી કહેવાય એ, પણ ભૂપ એમાં એક છે; ૪૭.
ત્યમ સર્વ અધ્યવસાન આદિ અન્યભાવો જીવ છે,
—સૂત્રે કર્યો વ્યવહાર, પણ ત્યાં જીવ નિશ્ચય એક છે. ૪૮.

અર્થ:—જેમ કોઈ રાજા સેના સહિત નીકળ્યો ત્યાં ‘આ રાજા નીકળ્યો’ એમ આ જે સેનાના સમુદાયને કહેવામાં આવે છે તે વ્યવહારથી કહેવામાં આવે છે, તે સેનામાં (વાસ્તવિકપણે) રાજા તો એક જ નીકળ્યો છે; તેવી જ રીતે અધ્યવસાન આદિ અન્યભાવોને ‘(આ) જીવ છે’ એમ પરમાગમમાં કહ્યું છે તે વ્યવહાર કર્યો છે, નિશ્ચયથી વિચારવામાં આવે તો તેમનામાં જીવ

તો એક જ છે.

અરસમરૂવમગંધં અવ્વત્તં ચેદનાગુણમસદં ।

જાણ અલિંગગહણં જીવમણિદ્વિઠ્ઠસંઠાણં ॥ ૪૯ ॥

જીવ ચેતનાગુણ, શબ્દ-રસ-રૂપ-ગંધ-વ્યક્તિવિહીન છે,
નિર્દિષ્ટ નહિ સંસ્થાન જીવનું, ગ્રહણ લિંગ થકી નહીં. ૪૯.

અર્થ:— હે ભવ્ય ! તું જીવને રસરહિત, રૂપરહિત, ગંધ-
રહિત. અવ્યક્ત અર્થાત્ ધન્દ્રિયોને ગોચર નથી એવો, ચેતના જેનો
ગુણ છે એવો, શબ્દરહિત, કોઈ ચિહ્નથી જેનું ગ્રહણ નથી એવો
અને જેનો કોઈ આકાર કહેવાતો નથી એવો બાણ.

જીવસ્સ ણત્થિ વણ્ણો ણ વિ ગંધો ણ વિ રસો ણ વિ ય ફાસો ।

ણ વિ રૂવં ણ શરીરં ણ વિ સંઠાણં ણ સંહણણં ॥ ૫૦ ॥

જીવસ્સ ણત્થિ રાગો ણ ત્તિ દોસો જેવં વિજ્જદે મોહો ।

ણો પચ્ચયા ણ કમ્મં ણોકમ્મં ચાવિ સે ણત્થિ ॥ ૫૧ ॥

જીવસ્સ ણત્થિ વગ્ગો ણ વગ્ગણા ણેવ ફહ્હયા કેઈ ।

ણો અજ્ઞપ્પટ્ટાણા ણેવ ય અણુભાગઠાણાણિ ॥ ૫૨ ॥

જીવસ્સ ણત્થિ કેઈ જોયટ્ટાણા ણ વંધઠાણા વા ।

ણેવ ય ઉદયટ્ટાણા ણ મગ્ગણટ્ટાણયા કેઈ ॥ ૫૩ ॥

ણો ઠિદિવંધટ્ટાણા જીવસ્સ ણ સંકિલેસઠાણા વા ।

ણેવ વિસોહિટ્ટાણા ણો સંજમલદ્ધિઠાણા વા ॥ ૫૪ ॥

ણેવ ય જીવટ્ટાણા ણ ગુણટ્ટાણા ય અત્થિ જીવસ્સ ।

જેણ દુ એદે સવ્વે પોગ્ગલદવ્વસ્સ પરિણામા ॥ ૫૫ ॥

નથી વર્ણુ જીવને, ગંધ નહિ, નહિ રૂપર્શ, રસ જીવને નહીં,
નહિ રૂપ કે ન શરીર, નહિ સંસ્થાન, સંહનને નહીં; ૫૦.

નથી રાગ જીવને, દ્વેષ નહિ, વળી મોહ જીવને છે નહીં,
 નહિ પ્રત્યયો, નહિ કર્મ કે નોકર્મ પણ જીવને નહીં; ૫૧.
 નથી વર્ગ જીવને, વર્મણા નહિ, સ્પર્ધા કે કંઈ છે નહીં,
 અધ્યાત્મસ્થાન ન જીવને, અનુભાગસ્થાનો પણ નહીં; ૫૨.
 જીવને નથી કંઈ યોગસ્થાનો, બંધસ્થાનો છે નહીં,
 નહિ ઉદયસ્થાનો જીવને, કે માર્ગણાસ્થાનો નહીં; ૫૩.
 સ્થિતિબંધસ્થાન ન જીવને, સંકલેશસ્થાનો પણ નહીં,
 સ્થાનો વિશુદ્ધિ તણાં ન, સંયમલખ્ધનાં સ્થાનો નહીં; ૫૪.
 નથી જીવસ્થાનો જીવને, ગુણસ્થાન પણ જીવને નહીં,
 પરિણામ પુદ્ગલદ્રવ્યના આ સર્વ હોવાથી નક્કી. ૫૫.

અર્થ:—જીવને વર્ણ નથી, ગંધ પણ નથી, રસ પણ નથી
 અને સ્પર્શ પણ નથી, રૂપ પણ નથી, શરીર પણ નથી, સંસ્થાન
 પણ નથી, સંહનન પણ નથી; જીવને રાગ પણ નથી, દ્વેષ પણ
 નથી, મોહ પણ વિદ્યમાન નથી, પ્રત્યયો (આત્મવો) પણ નથી,
 કર્મ પણ નથી અને નોકર્મ પણ તેને નથી; જીવને વર્ગ નથી,
 વર્મણા નથી, કોઈ સ્પર્ધા પણ નથી. અધ્યાત્મસ્થાનો પણ નથી
 અને અનુભાગસ્થાનો પણ નથી; જીવને કોઈ યોગસ્થાનો પણ નથી
 અથવા બંધસ્થાનો પણ નથી, વળી ઉદયસ્થાનો પણ નથી, કોઈ
 માર્ગણાસ્થાનો પણ નથી; જીવને સ્થિતિબંધસ્થાનો પણ નથી
 અથવા સંકલેશસ્થાનો પણ નથી, વિશુદ્ધિસ્થાનો પણ નથી
 અથવા સંયમલખ્ધસ્થાનો પણ નથી; વળી જીવને જીવસ્થાનો
 પણ નથી અથવા ગુણસ્થાનો પણ નથી; કારણ કે આ બધા
 પુદ્ગલદ્રવ્યના પરિણામ છે.

વવહારેણ દુ એદે જીવસ્સ હવંતિ વળ્લમાદીયા ।

ગુણઠાણંતા ભાવા ણ દુ કેઈ ણિચ્છયણયસ્સ ॥ ૫૬ ॥

વર્ણાદિ ગુણુસ્થાનાંત ભાવો જીવના વ્યવહારથી,
પણ કોઈ એ ભાવો નથી આત્મા તણા નિશ્ચય થકી. ૫૬.

અર્થ:—આ વર્ણથી માંડીને ગુણુસ્થાન પર્યંત ભાવો કહે-
વામાં આવ્યા તે વ્યવહારનયથી તો જીવના છે (માટે સૂત્રમાં કહ્યા
છે), પરંતુ નિશ્ચયનયના મતમાં તેમનામાંના કોઈ પણ જીવના નથી.

એદેહિં ય સંવંધો જહેવ સ્વીરોદયં મુણેદવ્વો ।

ણ ય હોંતિ તસ્સ તાણિ દુ ઉવઓગગુણાધિગો જમ્હા ॥ ૫૭ ॥

આ ભાવ સહ સંબંધ જીવનો ક્ષીરનીરવત્ જાણવો;
ઉપયોગગુણથી અધિક તેથી જીવના નહિ ભાવ કો. ૫૭.

અર્થ:—આ વર્ણાદિક ભાવો સાથે જીવનો સંબંધ જળને
અને દૂધને એકદ્વેત્રાવગાહરૂપ સંયોગસંબંધ છે તેવો જાણવો અને
તેઓ તે જીવના નથી કારણ કે જીવ તેમનાથી ઉપયોગગુણે અધિક
છે (-ઉપયોગગુણ વડે જુદો જણાય છે).

પંથે મુસ્સંતં પસ્સિદૂળ લોગા મળંતિ વવહારી ।

મુસ્સદિ एसो પંથો ણ ય પંથો મુસ્સદે કોઈ ॥ ૫૮ ॥

તહ જીવે કમ્માણં ણોકમ્માણં ચ પસ્સિદું વળ્લં ।

જીવસ્સ एस વળ્લો જિણેહિં વવહારદો ઉત્તો ॥ ૫૯ ॥

ગંધરસફાસરૂવા દેહો સંઠાણમાડ્યા જે ય ।

સવ્વે વવહારસ્સ ય ણિચ્છયદળ્હૂ વવદિસંતિ ॥ ૬૦ ॥

દેખી લૂંટાતું પંથમાં કો, ‘ પંથ આ લૂંટાય છે ’—

બોલે જનો વ્યવહારી, પણ નહિ પંથ કો લૂંટાય છે; ૫૮.

ત્યમ વર્ણુ દેખી જીવમાં કર્મો અને નોકર્મનો,
ભાષે જિનો વ્યવહારથી 'આ વર્ણુ છે આ જીવનો'. ૫૯.
એમ ગંધ, રસ, રૂપ, સ્પર્શ ને સંસ્થાન, દેહાદિક જે,
નિશ્ચય તણા દ્રષ્ટા બધું વ્યવહારથી તે વર્ણુવે. ૬૦.

અર્થ:—જેમ માર્ગમાં ચાલનારને લૂંટાતો દેખીને 'આ
માર્ગ લૂંટાય છે' એમ વ્યવહારી લોકો કહે છે; ત્યાં પરમાર્થથી
વિચારવામાં આવે તો કોઈ માર્ગ તો નથી લૂંટાતો, માર્ગમાં
ચાલનાર માણસ જ લૂંટાય છે; તેવી રીતે જીવમાં કર્મોનો અને
નોકર્મોનો વર્ણુ દેખીને 'જીવનો આ વર્ણુ છે' એમ જિનદેવોએ
વ્યવહારથી કહ્યું છે. એ પ્રમાણે ગંધ, રસ, સ્પર્શ, રૂપ, દેહ,
સંસ્થાન આદિ જે સર્વ છે, તે સર્વ વ્યવહારથી નિશ્ચયના
દેખનારા કહે છે.

तत्तु भवे जीवाणं संसारत्थाण होंति वण्णादी ।

संसारपमुक्काणं णत्थि हु वण्णादओ केई ॥ ६१ ॥

સંસારી જીવને વર્ણુ આદિ ભાવ છે સંસારમાં,
સંસારથી પરિમુક્તને નહિ ભાવ કો વર્ણુદિના. ૬૧.

અર્થ:—વર્ણુદિક છે તે સંસારમાં સ્થિત જીવોને તે
સંસારમાં હોય છે અને સંસારથી મુક્ત થયેલા જીવોને નિશ્ચયથી
વર્ણુદિક કોઈ પણ (ભાવો) નથી; (માટે તાદાત્મ્યસંબંધ નથી).

जीवो चेव हि एदे सव्वे भाव त्ति मण्णसे जदि हि ।

जीवस्साजीवस्स य णत्थि विसेसो दु दे कोई ॥ ६२ ॥

આ ભાવ સર્વે જીવ છે જે એમ તું માને કહી,
તો જીવ તેમ અજીવમાં કંઈ ભેદ તુજ રહેતો નથી! ૬૨.

અર્થ:—વર્ણાદિકની સાથે જીવનું તાદાત્મ્ય માનનારને કહે છે કે: હે મિથ્યા અભિપ્રાયવાળા ! જો તું એમ માને કે આ વર્ણાદિક સર્વ ભાવો જીવ જ છે, તો તારા મતમાં જીવ અને અજીવનો કાંઈ ભેદ રહેતો નથી.

अहं संसारत्थाणं जीवाणं तुज्झं होंति वण्णादी ।

तम्हा संसारत्था जीवा रूवित्तमावण्णा ॥ ६३ ॥

एवं पोग्गलद्वयं जीवो तहलक्खणेण मूढमदी ।

णिव्वाणमुवગદો वि य जीवत्तं पोग्गलो पत्तो ॥ ६४ ॥

વર્ણાદિ છે સંસારી જીવના એમ જો તુજ મત બને, સંસારમાં સ્થિત સૌ જીવો પામ્યા તદા રૂપિત્વને; ૬૩. એ રીત પુદ્ગલ તે જ જીવ, હે મૂઢમતિ ! સમલક્ષણે, ને મોક્ષપ્રાપ્ત થતાંય પુદ્ગલદ્રવ્ય પામ્યું જીવત્વને ! ૬૪.

અર્થ:—અથવા જો તારો મત એમ હોય કે સંસારમાં સ્થિત જીવોને જ વર્ણાદિક (તાદાત્મ્યસ્વરૂપે) છે, તો તે કારણે સંસારમાં સ્થિત જીવો રૂપીપણાને પામ્યા; એમ થતાં, તેવું લક્ષણ તો (અર્થાત્ રૂપીપણું લક્ષણ તો) પુદ્ગલદ્રવ્યનું હોવાથી. હે મૂઢયુદ્ધિ ! પુદ્ગલદ્રવ્ય તે જ જીવ ઠ્યું અને (માત્ર સંસાર-અવસ્થામાં જ નહિ પણ) નિર્વાણ પામ્યે પણ પુદ્ગલ જ જીવપણાને પામ્યું !

एकं च दोष्णि तिणिण य चत्तारि य पंच इंदिया जीवा ।

वादरपज्जत्तिदरा पयडीओ णामकम्मस्स ॥ ६५ ॥

एदाहि य णिव्वत्ता जीवट्टाणा उ करणभूदाहि ।

पयडीहिं पोग्गलमइहिं ताहिं कहं भण्णटे जीवो ॥ ६६ ॥

જીવ એક-દ્વિ-ત્રિ-ચતુર્-પંચેન્દ્રિય, બાહર, સૂક્ષ્મ ને
પર્યાપ્ત આદિ નામકર્મ તણી પ્રકૃતિ છે ખરે. ૬૫.
પ્રકૃતિ આ પુદ્ગલમયી થકી કરણરૂપ થતાં અરે,
રચના થતી જીવસ્થાનની જે, જીવ કેમ કહાય તે? ૬૬.

અર્થ:—એકે દ્રિય, દ્વીદ્રિય, ત્રીદ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિય,
બાહર. સૂક્ષ્મ. પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત જીવો—એ નામકર્મની
પ્રકૃતિઓ છે; આ પ્રકૃતિઓ કે જેઓ પુદ્ગલમય તરીકે પ્રસિદ્ધ
છે તેમના વડે કરણરૂપ થઈને રચાયેલાં જે જીવસ્થાનો
(જીવમમાસ) છે તેઓ જીવ કેમ કહેવાય ?

પજ્જત્તાપજ્જત્તા જે સુહુમા વાદરા ય જે ચેવ ।

દેહસ્સ જીવસણ્ણા સુત્તે વવહારદો ઉત્તા ॥ ૬૭ ॥

પર્યાપ્ત, અણુપર્યાપ્ત, જે સૂક્ષ્મ અને બાહર બંધી
કહી જીવમંજ્ઞા દેહને તે સૂત્રમાં વ્યવહારથી. ૬૭.

અર્થ:—જે પર્યાપ્ત, અપર્યાપ્ત, સૂક્ષ્મ અને બાહર આદિ
જેટલી દેહને જીવસ જ્ઞા કહી છે તે બંધી સૂત્રમાં વ્યવહારથી કહી છે.

મોહણકમ્મસ્સુદયા દુ વણિયા જે હમે ગુણદાણા ।

તે કદ્દ હવંતિ જીવા જે ણિચ્ચમચેદણા ઉત્તા ॥ ૬૮ ॥

મોહનકરમના ઉદયથી ગુણસ્થાન જે આ વર્ણુવ્યાં,
તે જીવ કેમ બને, નિરંતર જે અચેતન ભાખિયાં? ૬૮.

અર્થ:—જે આ ગુણસ્થાનો છે તે મોહકર્મના ઉદયથી થાય
છે એમ (સર્વજ્ઞનાં આગમમાં) વર્ણવવામાં આવ્યું છે; તેઓ
જીવ કેમ હોઈ શકે કે જેઓ સદા અચેતન કહેવામાં આવ્યાં છે ?

૨. કર્તાકર્મ અધિકાર

卐

જાવ ણ વેદિ વિસેસંતરં તુ આદાસવાણ દોણં પિ ।
 અણાણી તાવ દુ સો કોહાદિસુ વટ્ટદે જીવો ॥ ૬૯ ॥
 કોહાદિસુ વટ્ટંતસ્સ તસ્સ કમ્મસ્સ સંચઓ હોદિ ।
 જીવસ્સેવં વંધો મણિદો ચલ્લ સન્નદરિસીર્હિ ॥ ૭૦ ॥

આત્મા અને આસ્રવ તણે જ્યાં ભેદ જીવ જાણે નહીં,
 ક્રોધાદિમાં સ્થિતિ ત્યાં લગી અજ્ઞાની એવા જીવની. ૬૯.
 જીવ વર્તતાં ક્રોધાદિમાં સંચય કરમનો થાય છે,
 સહુ સર્વદર્શી એ રીતે બંધન કહે છે જીવને. ૭૦.

અર્થ:—જીવ જ્યાં સુધી આત્મા અને આસ્રવ—એ બન્નેના
 તફાવત અને ભેદને જાણતો નથી ત્યાં સુધી તે અજ્ઞાની રહ્યો થકે
 ક્રોધાદિક આસ્રવોમાં પ્રવર્તે છે; ક્રોધાદિકમાં વર્તતા તેને કર્મના
 સંચય થાય છે. ખરેખર આ રીતે જીવને કર્મના બંધ સર્વજ્ઞ-
 દેવોએ કહ્યો છે.

જહ્યા ઇમેણ જીવેણ અપ્પણો આસવાણ ચ તહેવ ।

ણાદં હોદિ વિસેસંતરં તુ તહ્યા ણ વંધો સે ॥ ૭૧ ॥

આ જીવ જ્યારે આસ્રવોનું તેમ નિજ આત્મા તણું
 જાણે વિશેષાંતર, તદા બંધન નહીં તેને થતું. ૭૧.

અર્થ:—જ્યારે આ જીવ આત્માના અને આત્મવોના તકાવત અને ભેદને જાણે ત્યારે તેને બંધ થતો નથી.

જાદૂળ આસવાણં અમુચિત્તં ચ વિવરીયમાવં ચ ।

દુઃખસ્સ કારણં તિ ય તદો ણિયત્તિં કુણદિ જીવો ॥ ૭૨ ॥

અશુચિપણું, વિપરીતતા એ આત્મવોનાં જાણીને, વળી જાણીને દુઃખકારણો, એથી નિવર્તન જીવ કરે. ૭૨.

અર્થ:—આત્મવોનું અશુચિપણું અને વિપરીતપણું તથા તેઓ દુઃખના કારણ છે એમ જાણીને જીવ તેમનાથી નિવૃત્તિ કરે છે.

અહમેક્કો સુલ્લ સુલ્લો ણિમ્મમઓ જાણદંસણસમગ્ગો ।

તમ્હિ ઠિદો તચ્ચિત્તો સન્ને એદે સ્વયં જેમિ ॥ ૭૩ ॥

હું એક, શુદ્ધ, મમતાવહીન હું, જ્ઞાનદર્શનપૂર્ણ હું; એમાં રહી સ્થિત, લીન એમાં, શીઘ્ર આ સૌ ક્ષય કરું. ૭૩.

અર્થ:—જ્ઞાની વિચારે છે કે: નિશ્ચયથી હું એક છું, શુદ્ધ છું, મમતારહિત છું, જ્ઞાનદર્શનથી પૂર્ણ છું; તે સ્વભાવમાં રહેતો, તેમાં (—તે ચૈતન્ય-અનુભવમાં) લીન થતો (હું) આ ક્રોધાદિ સર્વ આત્મવોને ક્ષય પમાડું છું.

જીવણિવદ્ધા એદે અધુવ અણિચ્છા તહા અસરણા ય ।

દુઃખા દુઃખફલ ત્તિ ય જાદૂળ ણિવત્તદે તેહિં ॥ ૭૪ ॥

આ સર્વ જીવનિબદ્ધ, અધુવ, શરણુહીન, અનિત્ય છે, એ દુઃખ, દુઃખફળ જાણીને એનાથી જીવ પાછો વળે. ૭૪.

અર્થ:—આ આત્મવો જીવની સાથે નિબદ્ધ છે, અધુવ છે, અનિત્ય છે તેમ જ અશરણ છે, વળી તેઓ દુઃખરૂપ છે, દુઃખ

જ જેમનું ક્ષણ છે એવા છે,—એવું જાણીને જ્ઞાની તેમનાથી નિવૃત્તિ કરે છે.

कम्मस्स य परिणामं णोकम्मस्स य तहेव परिणामं ।

જ કરેડુ ઇયમાદા જો જાણદિ સો હવદિ જાણી ॥ ૭૫ ॥

પરિણામ કર્મ તાણું અને નોકર્મનું પરિણામ જે તે નવ કરે જે, માત્ર જાણે, તે જ આત્મા જ્ઞાની છે. ૭૫.

અર્થ:—જે આત્મા આ કર્મના પરિણામને તેમ જ નોકર્મના પરિણામને કરતો નથી પરંતુ જાણે છે તે જ્ઞાની છે.

ण वि परिणमदि ण गिण्हदि उप्पज्जदि ण परदव्वपज्जाए ।

જાણી જાણંતો વિ હુ પોગલકર્મ અણેયવિહં ॥ ૭૬ ॥

વિધવિધ પુદ્ગલકર્મને જ્ઞાની જરૂર જાણે ભલે, પરદ્રવ્યપર્યાયે ન પ્રણુમે, નવ ગ્રહે, નવ ઊપજે. ૭૬.

અર્થ:—જ્ઞાની અનેક પ્રકારના પુદ્ગલકર્મને જાણતો હોવા છતાં નિશ્ચયથી પરદ્રવ્યના પર્યાયમાં પરિણમતો નથી, તેને ગ્રહણ કરતો નથી અને તે-રૂપે ઊપજતો નથી.

ण वि परिणमदि ण गिण्हदि उप्पज्जदि ण परदव्वपज्जाए ।

જાણી જાણંતો વિ હુ સગપરિણામ અણેયવિહં ॥ ૭૭ ॥

વિધવિધ નિજ પરિણામને જ્ઞાની જરૂર જાણે ભલે, પરદ્રવ્યપર્યાયે ન પ્રણુમે, નવ ગ્રહે, નવ ઊપજે. ૭૭.

અર્થ:—જ્ઞાની અનેક પ્રકારના પોતાના પરિણામને જાણતો હોવા છતાં નિશ્ચયથી પરદ્રવ્યના પર્યાયમાં પરિણમતો નથી. તેને ગ્રહણ કરતો નથી અને તે-રૂપે ઊપજતો નથી.

ળ વિ પરિણમદિ ણ ગિણ્ઠદિ ઉપ્પજ્જદિ ણ પરદ્વ્વપજ્જાણિ ।
 ણાણી જાણંતો વિ હુ પોગ્ગલકમ્મપ્પલ્લમણંતં ॥ ૭૮ ॥

પુદ્ગલકરમતું ક્ષણ અતંતું જ્ઞાની જીવ જાણે ભણે.
 પરદ્વ્યપર્યાયે ન પ્રણુમે, નવ ગ્રહે, નવ ઊપજે. ૭૮.

અર્થ:—જ્ઞાની પુદ્ગલકરમતું ક્ષણ કે જે અતંત છે તેને જાણતો
 હોવા છતાં પરમાર્થે પરદ્વ્યના પર્યાયરૂપ પરિણમતો નથી. તેને
 ગ્રહણ કરતો નથી અને તે-રૂપે ઊપજતો નથી.

ળ વિ પરિણમદિ ણ ગિણ્ઠદિ ઉપ્પજ્જદિ ણ પરદ્વ્વપજ્જાણિ ।
 પોગ્ગલદ્વ્વં પિ તદ્દા પરિણમદિ સર્હિં માવેહિં ॥ ૭૯ ॥

એ રીતે પુદ્ગલદ્વ્ય તે પણ નિજ ભાવે પરિણુમે,
 પરદ્વ્યપર્યાયે ન પ્રણુમે, નવ ગ્રહે, નવ ઊપજે. ૭૯.

અર્થ:—એવી રીતે પુદ્ગલદ્વ્ય પણ પરદ્વ્યના પર્યાયરૂપ
 પરિણમતું નથી. તેને ગ્રહણ કરતું નથી અને તે-રૂપે ઊપજતું
 નથી. કારણ કે તે પોતાના જ ભાવોથી (—ભાવોરૂપ) પરિણમે છે.

જીવપરિણામહેદું કમ્મત્તં પોગ્ગલા પરિણમંતિ ।
 પોગ્ગલકમ્મણિમિત્તં તદ્દેવ જીવો વિ પરિણમદિ ॥ ૮૦ ॥

ળ વિ કુલ્લદિ કમ્મગુણે જીવો કમ્મં તદ્દેવ જીવગુણે ।
 અબ્બોપ્પણિમિત્તેણ હુ પરિણામં જાણ દોણં પિ ॥ ૮૧ ॥

ઈદંજ કારણેણ હુ કત્તા આદા સણ માવેણ ।
 પોગ્ગલકમ્મકદાણં ણ હુ કત્તા સલ્લમાવાણં ॥ ૮૨ ॥

જીવભાવહેતુ પામી પુદ્ગલ કર્મરૂપે, પરિણુમે:
 એવી રીતે પુદ્ગલકરમનિમિત્ત જીવ પણ પરિણુમે. ૮૦.

જીવ કર્મગુણ કરતો નથી, નહિ જીવગુણ કર્મો કરે;
અન્યોન્યના નિમિત્તથી પરિણામ બેઉ તણા બને. ૮૧.
એ કારણે આત્મા ઠરે કર્તા ખરે નિજ ભાવથી;
પુદ્ગલકરમકૃત સર્વ ભાવોનો કદી કર્તા નથી. ૮૨.

અર્થ:—પુદ્ગલો જીવના પરિણામના નિમિત્તથી કર્મપણે પરિ-
ણમે છે, તેમ જ જીવ પણ પુદ્ગલકર્મના નિમિત્તથી પરિણમે છે.
જીવ કર્મના ગુણને કરતો નથી તેમ જ કર્મ જીવના ગુણને કરતું
નથી; પરંતુ પરસ્પર નિમિત્તથી બંનેના પરિણામ જાણુ. આ
કારણે આત્મા યોતાના જ ભાવથી કર્તા (કહેવામાં આવે) છે
પરંતુ પુદ્ગલકર્મથી કરવામાં આવેલા સર્વ ભાવોનો કર્તા નથી.

णिच्छयणयस्स एवं आदा अप्पाणमेव हि करेदि ।

वेदयदि पुणो तं चेव जाण अत्ता दु अत्ताणं ॥ ८३ ॥

આત્મા કરે નિજને જ એ મંતવ્ય નિશ્ચયનય તણું,
વળી ભોગવે નિજને જ આત્મા એમ નિશ્ચય જાણવું. ૮૩.

અર્થ:—નિશ્ચયનયનો એમ મત છે કે આત્મા યોતાને જ કરે
છે અને વળી આત્મા યોતાને જ ભોગવે છે એમ હું શિષ્ય ! તું જાણ.

ववहारस्स दु आदा योगलकम्मं करेदि णेयविहं ।

तं चेव पुणो वेयइ योगलकम्मं अणेयविहं ॥ ८४ ॥

આત્મા કરે વિધવિધ પુદ્ગલકર્મ—મત વ્યવહારતું,
વળી તે જ પુદ્ગલકર્મ આત્મા ભોગવે વિધવિધનું. ૮૪.

અર્થ:—વ્યવહારનયનો એ મત છે કે આત્મા અનેક પ્રકારના
પુદ્ગલકર્મને કરે છે અને વળી તે જ અનેક પ્રકારના પુદ્ગલ-
કર્મને તે ભોગવે છે.

જદિ પોગલકમ્મમિણં કુવ્વદિ તં ચેવ વેદયદિ આદા ।

દોકિરિયાવદિરિત્તો પસજ્જદે સો જિણાવમદં ॥ ૮૫ ॥

પુદ્ગલકરમ જીવ જો કરે, એને જ જો જીવ ભોગવે,
જિનને અસંમત દ્વિક્રિયાથી અભિન્ન તે આત્મા ઠરે. ૮૫.

અર્થ:—જો આત્મા આ પુદ્ગલકર્મને કરે અને તેને જ ભોગવે તો તે આત્મા જો ક્રિયાથી અભિન્ન ઠરે એવો પ્રસંગ આવે છે—જે જિનદેવને સમત નથી.

જમ્હા દુ અત્તમાવં પોગલમાવં ચ દો વિ કુવ્વંતિ ।

તેણ દુ મિચ્છાદિટ્ઠી દોકિરિયાવાદિણો 'તિ ॥ ૮૬ ॥

જીવભાવ, પુદ્ગલભાવ—બન્ને ભાવને જેથી કરે,
તેથી જ મિથ્યાદૃષ્ટિ એવા દ્વિક્રિયાવાદી ઠરે. ૮૬.

અર્થ:—જેથી આત્માના ભાવને અને પુદ્ગલના ભાવને—
બન્નેને આત્મા કરે છે એમ તેઓ માને છે તેથી એક દ્રવ્યને જો
ક્રિયા હોવાનું માનનારા મિથ્યાદૃષ્ટિ છે.

મિચ્છત્તં પુણ દુવિહં જીવમજીવં તહેવ અણ્ણાણં ।

અવિરદિ જોગો મોહો કોહાદીયા ઇમે માવા ॥ ૮૭ ॥

મિથ્યાત્વ જીવ અજીવ દ્વિવિધ, એમ વળી અજ્ઞાન ને
અવિરમણ, યોગો, મોહ ને ક્રોધાદિ ઉભયપ્રકાર છે. ૮૭.

અર્થ:—વળી, જે મિથ્યાત્વ કહ્યું તે જો પ્રકારે છે—એક
જીવમિથ્યાત્વ અને એક અજીવમિથ્યાત્વ; અને એવી જ રીતે
અજ્ઞાન, અવિરતિ, યોગ, મોહ અને ક્રોધાદિ કષાયો—આ (સર્વ)
ભાવો જીવ અને અજીવના ભેદથી બન્ને પ્રકારે છે.

પોગલકમ્મં મિચ્છં જોગો અવિરદિ અણાણમજ્જીવં ।

ઉવઓગો અણાણં અવિરદિ મિચ્છં ચ જીવો દુ ॥ ૮૮ ॥

મિથ્યાત્વ ને અજ્ઞાન આદિ અણુવ, પુદ્ગલકર્મ છે;
અજ્ઞાન ને અવિરભણ વળી મિથ્યાત્વ જીવ, ઉપયોગ છે. ૮૮.

અર્થ:—જે મિથ્યાત્વ, યોગ, અવિરતિ અને અજ્ઞાન અણુવ
છે તે તે પુદ્ગલકર્મ છે; અને જે અજ્ઞાન. અવિરતિ અને
મિથ્યાત્વ જીવ છે તે તે ઉપયોગ છે.

ઉવઓગસ્સ અણાઈ પરિણામા તિણિ મોહજુત્તસ્સ ।

મિચ્છત્તં અણાણં અવિરદિભાવો ય ણાદવ્વો ॥ ૮૯ ॥

છે મોહયુત ઉપયોગના પરિણામ ત્રણ અનાદિના,
—મિથ્યાત્વ ને અજ્ઞાન, અવિરતભાવ એ ત્રણ જાણવા. ૮૯.

અર્થ:—અનાદિથી મોહયુક્ત હોવાથી ઉપયોગના અનાદિથી
માંડીને ત્રણ પરિણામ છે; તે મિથ્યાત્વ, અજ્ઞાન અને અવિરતિ-
ભાવ (એ ત્રણ) જાણવા.

एदेसु य उवओगो तिविहो सुद्धो णिरंजणो भावो ।

जं सो करेदि भावं उवओगो तस्स सो कत्ता ॥ ९० ॥

એનાથી છે ઉપયોગ ત્રણવિધ, શુદ્ધ નિર્મળ ભાવ જે;
જે ભાવ કંઈ પણ તે કરે, તે ભાવનો કર્તા બને. ૯૦.

અર્થ:—અનાદિથી આ ત્રણ પ્રકારના પરિણામવિકારો હોવાથી,
આત્માનો ઉપયોગ—જેકે (શુદ્ધનયથી) તે શુદ્ધ, નિરંજન (એક)
ભાવ છે તેપણુ—ત્રણ પ્રકારનો થયો થકો તે ઉપયોગ જે (વિકારી)
ભાવને યાતે કરે છે તે ભાવનો તે કર્તા થાય છે.

જં કુણદિ ભાવમાદા કત્તા સો હોદિ તસ્સ ભાવસ્સ ।

કમ્મત્તં પરિણમદે તમ્હિ સયં પોગ્ગલં દવ્વં ॥ ૯૧ ॥

જે ભાવ જીવ કરે અરે ! જીવ તેહનો કર્તા બને;
કર્તા થતાં, પુદ્ગલ સ્વયં ત્યાં કર્મરૂપે પરિણમે. ૯૧.

અર્થ:—આત્મા જે ભાવને કરે છે તે ભાવનો તે કર્તા થાય
છે; તે કર્તા થતાં પુદ્ગલદ્રવ્ય યોતાની મેળે કર્મરૂપે પરિણમે છે.

પરમપ્પાણં કુલ્લં અપ્પાણં પિ ય પરં કરિત્તો સો ।

અણ્ણાણમઓ જીવો કમ્માણં કારગો હોદિ ॥ ૯૨ ॥

પરને કરે નિજરૂપ ને નિજ આત્મને પણ પર કરે,
અજ્ઞાનમય એ જીવ એવો કર્મનો કારક બને. ૯૨.

અર્થ:—જે પરને યોતારૂપ કરે છે અને યોતાને પણ પર
કરે છે તે અજ્ઞાનમય જીવ કર્મનો કર્તા થાય છે.

પરમપ્પાણમકુલ્લં અપ્પાણં પિ ય પરં અકુલ્લંતો ।

સો ણાણમઓ જીવો કમ્માણમકારગો હોદિ ॥ ૯૩ ॥

પરને ન કરતો નિજરૂપ, નિજ આત્મને પર નવ કરે,
એ જ્ઞાનમય આત્મા અકારક કર્મનો એમ જ બને. ૯૩.

અર્થ:—જે પરને યોતારૂપ કરતો નથી અને યોતાને પણ
પર કરતો નથી તે જ્ઞાનમય જીવ કર્મનો અકર્તા થાય છે અર્થાત્
જોતાની કર્તા થતો નથી.

તિવિહોં એસુવઓગો અપ્પવિયપ્પં કરેદિ કોહોડ્ઢં ।

કત્તા તસ્સુવઓગસ્સ હોદિ સો અત્તમાવસ્સ ॥ ૯૪ ॥

‘હું ક્રોધ’ એમ વિકલ્પ એ ઉપયોગ ત્રણવિધ આચરે,
ત્યાં જીવ એ ઉપયોગરૂપ જીવભાવનો કર્તા બને. ૯૪.

અર્થ:—ત્રણ પ્રકારનો આ ઉપયોગ ‘હું ક્રોધ છું’ એવો
પોતાનો વિકલ્પ કરે છે; તેથી આત્મા તે ઉપયોગરૂપ પોતાના
ભાવનો કર્તા થાય છે.

તિવિદો ઇન્દ્રિયબોગો અપ્પવિયપ્પં કરેદિ ધમ્માદી ।

કત્તા તસ્મિન્નબોગસ્સ દોદિ સો અત્તમાવસ્સ ॥ ૯૫ ॥

‘હું ધર્મ આદિ’ વિકલ્પ એ ઉપયોગ ત્રણવિધ આચરે,
ત્યાં જીવ એ ઉપયોગરૂપ જીવભાવનો કર્તા બને. ૯૫.

અર્થ:—ત્રણ પ્રકારનો આ ઉપયોગ ‘હું ધર્મસ્તિકાય આદિ
છું’ એવો પોતાનો વિકલ્પ કરે છે; તેથી આત્મા તે ઉપયોગરૂપ
પોતાના ભાવનો કર્તા થાય છે.

एवं पराणि दन्वाणि अप्पयं कुणदि मंदबुद्धीओ ।

अप्पाणं अवि य परं કરેદિ અણ્ણાણભાવેણ ॥ ૯૬ ॥

જીવ મંદબુદ્ધિ એ રીતે પરદ્રવ્યને નિજરૂપ કરે,
નિજ આત્મને પણ એ રીતે અજ્ઞાનભાવે પર કરે. ૯૬.

અર્થ:—આ રીતે મંદબુદ્ધિ અર્થાત્ અજ્ઞાની અજ્ઞાનભાવથી
પર દ્રવ્યને પોતારૂપ કરે છે અને પોતાને પર કરે છે.

एदेण दु सो कत्ता आदा णिच्छयविदूहिं परिकहिदो ।

एवं खलु जो जाणदि सो मुंचदि सव्वकत्तित्तं ॥ ૯૭ ॥

એ કારણે આત્મા કહ્યો કર્તા સહુ નિશ્ચયવિદે,
—એ જ્ઞાન જેને થાય તે છોડે સકલ કર્તૃત્વને. ૯૭.

અર્થ:—આ (પૂર્વેક્ત) કારણથી નિશ્ચયના જાણનારા જ્ઞાનીઓએ તે આત્માને કર્તા કહ્યો છે—આપું નિશ્ચયથી જે જાણે છે તે (જ્ઞાની થયો થકો) સર્વ કર્તાત્વને છોડે છે.

વવહારેણ દુ આદા કરેદિ ઘટપટરધાણિ દન્વાણિ ।

કરણાણિ ય કમ્માણિ ય જોકમ્માણીહ વિવિહાણિ ॥ ૯૮ ॥

ઘટ-પટ-રથાદિક વસ્તુઓ, કરણો અને કર્મો વળી,
નોકર્મ વિધવિધ જગતમાં આત્મા કરે વ્યવહારથી. ૯૮.

અર્થ:—વ્યવહારથી અર્થાત વ્યવહારી લોકો માને છે કે જગતમાં આત્મા ઘડો, કપડું, રથ ઇત્યાદિ વસ્તુઓને, વળી ઇંદ્રિયોને, અનેક પ્રકારનાં ક્રોધાદિ દ્રવ્યકર્મોને અને શરીરાદિ નોકર્મોને કરે છે.

જદિ સો પરદન્વાણિ ય કરેજ્જ ણિયમેણ તમ્મઓ હોજ્જ ।

જમ્હા ણ તમ્મઓ તેણ સો ણ તેસિં હવદિ કત્તા ॥ ૯૯ ॥

પરદ્રવ્યને જીવ જે કરે તો જરૂર તન્મય તે બને,
પણ તે નથી તન્મય અરે! તેથી નહીં કર્તા ઠરે. ૯૯.

અર્થ:—જો આત્મા પરદ્રવ્યોને કરે તો તે નિયમથી તન્મય અર્થાત પરદ્રવ્યમય થઈ જાય; પરંતુ તન્મય નથી તેથી તે તેમનો કર્તા નથી.

જીવો ણ કરેદિ ઘટં જેવ પટં જેવ સેસગે દન્વે ।

જોગુવઓગા ઉપ્પાદગા ય તેસિં હવદિ કત્તા ॥ ૧૦૦ ॥

જીવ નવ કરે ઘટ, પટ નહી, જીવ શેષ દ્રવ્યો નવ કરે;
ઉત્પાદકો ઉપયોગયોગો, તેમનો કર્તા બને. ૧૦૦.

અર્થ:—જીવ ઘટને કરતો નથી, પટને કરતો નથી, બાકીનાં

કોઈ દ્રવ્યોને (વસ્તુઓને) કરતો નથી; પરંતુ જીવના યોગ અને ઉપયોગ ઘટાદિને ઉત્પન્ન કરનારાં નિમિત્ત છે તેમનો કર્તા જીવ થાય છે.

जे योगलदन्वाणं परिणामा होंति णाणआवरणा ।

ण करेदि ताणि आदा जो जाणदि सो हवदि णाणी ॥ १०१ ॥

જ્ઞાનાવરણઆદિક જે પુદ્ગલ તાણા પરિણામ છે, કરતો ન આત્મા તેમને, જે જાણતો તે જ્ઞાની છે. ૧૦૧.

અર્થ:—જે જ્ઞાનાવરણાદિક પુદ્ગલદ્રવ્યોના પરિણામ છે તેમને જે આત્મા કરતો નથી પરંતુ જાણે છે તે જ્ઞાની છે.

जं भावं सुहमसुहं करेदि आदा स तस्स खलु कत्ता ।

तं तस्स होदि कम्मं सो तस्स दु वेदगो अप्पा ॥ १०२ ॥

જે ભાવ જીવ કરે શુભાશુભ તેહનો કર્તા ખરે, તેનું બને તે કર્મ, આત્મા તેહનો વેદક બને. ૧૦૨.

અર્થ:—આત્મા જે શુભ કે અશુભ (પોતાના) ભાવને કરે છે તે ભાવનો તે ખરેખર કર્તા થાય છે, તે (ભાવ) તેનું કર્મ થાય છે અને તે આત્મા તેનો (તે ભાવરૂપ કર્મનો) ભોક્તા થાય છે.

जो जम्हि गुणे दव्वे सो अणमिह दु ण संकमदि दव्वे ।

सो अणमसंकंतो कह तं परिणामए दव्वं ॥ १०३ ॥

જે દ્રવ્ય જે ગુણ-દ્રવ્યમાં, નહિ અન્ય દ્રવ્યે સંક્રમે; અણુસંક્રમ્યું તે કેમ અન્ય પરિણામાવે દ્રવ્યને? ૧૦૩.

અર્થ:—જે વસ્તુ (અર્થાત્ દ્રવ્ય) જે દ્રવ્યમા અને ગુણમાં વર્તે છે તે અન્ય દ્રવ્યમાં તથા ગુણમાં સંક્રમણ પામતી નથી (અર્થાત્ બદલાઈને અન્યમાં ભળી જતી નથી); અન્યરૂપે સંક્રમણ

નહિ પામી થકી તે (વસ્તુ). અન્ય વસ્તુને કેમ પરિણામી શકે ?

દબ્બગુણસ્સ ય આદા ણ કુણદિ પોગ્ગલમયમ્હિ કમ્મમ્હિ ।

તં ઉભયમકુવ્વંતો તમ્હિ કહં તસ્સ સો કત્તા ॥ ૧૦૪ ॥

આત્મા કરે નહિ દ્રવ્ય-ગુણ પુદ્ગલમયી કર્મો વિષે.

તે ઉભયને તેમાં ન કરતો કેમ તત્કર્તા બને ? ૧૦૪.

અર્થ:—આત્મા પુદ્ગલમયકર્મમાં દ્રવ્યને તથા ગુણને કરતો નથી; તેમાં તે બન્નેને નહિ કરતો થકો તે તેનો કર્તા કેમ હોય ?

જીવમ્હિ હેદુભૂદે વંધસ્સ દુ પસ્સિદ્ધૂણ પરિણામં ।

જીવેણ કદં કમ્મં મણ્ણદિ ઉવચારમેત્તેણ ॥ ૧૦૫ ॥

જીવ હેતુભૂત થતાં અરે ! પરિણામ દેખી બંધનું,

ઉપચારમાત્ર કથાય કે આ કર્મ આત્માએ કર્યું. ૧૦૫.

અર્થ:—જીવ નિમિત્તભૂત બનતાં કર્મબંધનું પરિણામ થતું દેખીને, ‘જીવે કર્મ કર્યું’ એમ ઉપચારમાત્રથી કહેવાય છે.

જોથેહિં કદે જુદ્ધે રાણેણ કદં તિ જંપદે લોગો ।

વવહારેણ તહ કદં ણાણાવરણાદિ જીવેણ ॥ ૧૦૬ ॥

યોદ્ધા કરે જ્યાં યુદ્ધ ત્યાં એ નૃપકર્યું લોકો કહે,

એમ જ કર્યાં વ્યવહારથી જ્ઞાનાવરણ આદિ જીવે. ૧૦૬.

અર્થ:—યોદ્ધાઓ વડે યુદ્ધ કરવામાં આવતા. ‘રાજાએ યુદ્ધ કર્યું’ એમ લોક (વ્યવહારથી) કહે છે તેવી રીતે ‘જ્ઞાનાવરણાદિ કર્મ જીવે કર્યું’ એમ વ્યવહારથી કહેવાય છે.

ઉપ્પાદેદિ કરેદિ ય વંધદિ પરિણામણ્ણદિ ગિણ્ણદિ ય ।

આદા પોગ્ગલદબ્બં વવહારણયસ્સ વત્તવ્વં ॥ ૧૦૭ ॥

ઉપજવતો, પ્રણુમાવતો, ગ્રહતો, અને ખાંધે, કરે
પુદ્ગલદ્રવ્યને આત્મા—વ્યવહારનયવક્તવ્ય છે. ૧૦૭.

અર્થ:—આત્મા પુદ્ગલદ્રવ્યને ઉપજાવે છે, કરે છે, ખાંધે છે,
પરિણમાવે છે અને ગ્રહણ કરે છે—એ વ્યવહારનયનું કથન છે.

જહ રાયા વવહારા દોસગુણુપ્પાદગો ત્તિ આલવિદો ।

તઠ જીવો વવહારા દવ્વગુણુપ્પાદગો મણિદો ॥ ૧૦૮ ॥

ગુણુદોષઉત્પાદક કહ્યો જ્યમ ભૂપને વ્યવહારથી,
ન્યમ દ્રવ્યગુણુઉત્પન્નકર્તા જીવ કહ્યો વ્યવહારથી. ૧૦૮.

અર્થ:—જેમ રાજાને પ્રજાના દોષ અને ગુણનો ઉત્પન્ન કરનાર
વ્યવહારથી કહ્યો છે, તેમ જીવને પુદ્ગલદ્રવ્યના દ્રવ્ય-ગુણનો ઉત્પન્ન
કરનાર વ્યવહારથી કહ્યો છે.

સામણપચ્ચયા સ્ખલુ ચરો મણ્ણંતિ વંધકત્તારો ।

મિચ્છત્તં અવિરમણં કસાયજોગા ય વોદ્ધવ્વા ॥ ૧૦૯ ॥

તેસિં પુણો વિ ય ઇમો મણિદો મેદો દુ તેરસવિયપ્પો ।

મિચ્છાદિટ્ઠીઆદી જાવ સજોગિસ્સ ચરમંતં ॥ ૧૧૦ ॥

એદે અવેદણા સ્ખલુ પોગ્ગલકમ્મુદયસંભવા જગ્ગહા ।

તે જદિ કરેંતિ કમ્મં ણ વિ તેસિં વેદગો આદા ॥ ૧૧૧ ॥

ગુણસણિદા દુ એદે કમ્મં કુવ્વંતિ પચ્ચયા જમ્મહા ।

તમ્હા જીવોઽકત્તા ગુણા ય કુવ્વંતિ કમ્માણિ ॥ ૧૧૨ ॥

સામાન્ય પ્રત્યય ચાર નિશ્ચય બંધના કર્તા કહ્યા,

—મિથ્યાત્વ ને અવિરમણ તેમ કષાયયોગો જાણવા. ૧૦૯.

વળી તેમનો પણ વર્ણવ્યો આ ભેદ તેર પ્રકારનો,
—મિથ્યાત્વથી આદિ કરીને ચરમ ભેદ સયોગીનો. ૧૧૦.

પુદ્ગલકરમના ઉદયથી ઉત્પન્ન તેથી અજીવ આ,
તે જો કરે કર્મો ભલે, ભોક્તાય તેનો જીવ ના. ૧૧૧.

જેથી ખરે 'ગુણ' નામના આ પ્રત્યયો કર્મો કરે,
તેથી અકર્તા જીવ છે, 'ગુણો' કરે છે કર્મને. ૧૧૨.

અર્થાત્

અર્થ:—ચાર સામાન્ય *પ્રત્યયો નિશ્ચયથી બંધના કર્તા કહેવામાં આવે છે—મિથ્યાત્વ, અવિરમણ તથા કષાય અને ચોગ (એ ચાર) જાણવા. અને વળી તેમનો, આ તેર પ્રકારનો ભેદ કહેવામાં આવ્યો છે—મિથ્યાદષ્ટિ(ગુણસ્થાન)થી માંડીને સયોગ-કેવળી(ગુણસ્થાન)ના ચરમ સમય સુધીનો. આ (પ્રત્યયો અથવા ગુણસ્થાનો) કે જેઓ નિશ્ચયથી અચેતન છે કારણ કે પુદ્ગલ-કર્મના ઉદયથી ઉત્પન્ન થાય છે તેઓ જો કર્મ કરે તો ભલે કરે; તેમનો (કર્મનો) ભોક્તા પણ આત્મા નથી. જેથી આ 'ગુણ' નામના પ્રત્યયો કર્મ કરે છે તેથી જીવ તો કર્મનો અકર્તા છે અને 'ગુણો' જ કર્મને કરે છે.

જહ जीवस्स अणणुवओगो कोहो वि तह जदि अणण्णो ।
जीवस्साजीवस्स य एवमणणत्तमावण्णं ॥ ११३ ॥

एवमिह जो दु जीवो सो चेव दु णियमदो तहाऽजीवो ।
अयमेयत्ते दोसो पच्चयणोकम्मकम्माणं ॥ ११४ ॥

अह दे अण्णो कोहो अण्णुवओगप्पगो हवदि चेदा ।
जह कोहो तह पच्चय कम्मं णोकम्ममवि अण्णं ॥ ११५ ॥

* પ્રત્યયો = કર્મબંધના કારણો અર્થાત્ આસ્રવો

ઉપયોગ જેમ અનન્ય જીવનો, ક્રોધ તેમ અનન્ય જો,
તો દોષ આવે જીવ તેમ અજીવના એકત્વનો. ૧૧૩.
તો જગતમાં જો જીવ તે જ અજીવ પણ નિશ્ચય ઠરે;
નોકર્મ, પ્રત્યય, કર્મના એકત્વમાં પણ દોષ એ. ૧૧૪.
જો ક્રોધ એ રીત અન્ય, જીવ ઉપયોગઆત્મક અન્ય છે,
તો ક્રોધવત્ નોકર્મ, પ્રત્યય, કર્મ તે પણ અન્ય છે. ૧૧૫.

અર્થ:—જેમ જીવને ઉપયોગ અનન્ય અર્થાત્ એકરૂપ છે તેમ
જો ક્રોધ પણ અનન્ય હોય તો એ રીતે જીવને અને અજીવને
અનન્યપણું આવી પડ્યું. એમ થતાં, આ જગતમાં જો જીવ છે
તે જ નિયમથી તેવી જ રીતે અજીવ ઠર્યો; (બન્નેનું અનન્યપણું
હોવામાં આ દોષ આવ્યો;) પ્રત્યય, નોકર્મ અને કર્મના
એકપણામાં અર્થાત્ અનન્યપણામાં પણ આ જ દોષ આવે છે.
હવે જો (આ દોષના ભયથી) તારા મતમાં ક્રોધ અન્ય છે અને
ઉપયોગસ્વરૂપ આત્મા અન્ય છે, તો જેમ ક્રોધ તેમ પ્રત્યયો,
કર્મ અને નોકર્મ પણ આત્માથી અન્ય જ છે.

जीवे ण सयं वद्धं ण सयं परिणमदि कम्मभावेण ।

जदि पोग्गलदव्वमिणं अप्परिणामी तदा होदि ॥ ११६ ॥

कम्मइयवग्गणासु य अपरिणमंतीसु कम्मभावेण ।

संसारस्स अभावो पसज्जदे संखसमओ वा ॥ ११७ ॥

जीवो परिणामयदे पोग्गलदव्वाणि कम्मभावेण ।

ते सयमपरिणमंते क्हं णु परिणामयदि चेदा ॥ ११८ ॥

अह सयमेव हि परिणमदि कम्मभावेण पोग्गलं दव्वं ।

जीवो परिणामयदे कम्मं कम्मत्तमिदि मिच्छा ॥ ११९ ॥

ણિયમા કમ્મપરિણદં કમ્મં ચિય હોદિ પોગલં દવ્વં ।

તદ્દ તં ણાણાવરણાદપરિણદં મુણસુ તચ્ચેવ ॥ ૧૨૦ ॥

જીવમાં સ્વયં નહિ બદ્ધ, ન સ્વયં કર્મભાવે પરિણમે,
તો એવું પુદ્ગલદ્રવ્ય આ પરિણમનાડીન બને અરે! ૧૧૬.

જો વર્ગણા કાર્મણ તણી નહિ કર્મભાવે પરિણમે,
સંસારનો જ અભાવ અથવા સમય સાંખ્ય તણો ઠરે! ૧૧૭.

જો કર્મભાવે પરિણમાવે જીવ પુદ્ગલદ્રવ્યને,
કયમ જીવ તેને પરિણમાવે જો સ્વયં નહિ પરિણમે? ૧૧૮.

સ્વયમેવ પુદ્ગલદ્રવ્ય વળી જો કર્મભાવે પરિણમે,
જીવ પરિણમાવે કર્મને કર્મત્વમાં—મિથ્યા બને. ૧૧૯.

પુદ્ગલદ્રવ્ય જો કર્મપરિણત, નિશ્ચયે કર્મ જ બને;
જ્ઞાનાવરણધર્મ્યાદિપરિણત, તે જ જાણો તેહને. ૧૨૦.

અર્થ:—આ પુદ્ગલદ્રવ્ય જીવમાં સ્વયં બંધાયું નથી અને
કર્મભાવે સ્વયં પરિણમતું નથી એમ જો માનવામાં આવે તો
તે અપરિણામી ઠરે છે; અને કાર્મણવર્ગણાઓ કર્મભાવે નહિ
પરિણમતાં, સંસારનો અભાવ ઠરે છે અથવા સાંખ્યમતનો પ્રસંગ
આવે છે.

વળી જીવ પુદ્ગલદ્રવ્યોને કર્મભાવે પરિણમાવે છે એમ માન-
વામાં આવે તો એ પ્રશ્ન થાય છે કે સ્વયં નહિ પરિણમતી એવી
તે વર્ગણાઓને ચેતન આત્મા કેમ પરિણમાવી શકે? અથવા જો
પુદ્ગલદ્રવ્ય ચોતાની મેળે જ કર્મભાવે પરિણમે છે એમ માનવામાં
આવે, તો જીવ કર્મને અર્થાત્ પુદ્ગલદ્રવ્યને કર્મપણે પરિણમાવે
છે એમ કહેવું મિથ્યા ઠરે છે. ✓

માટે જેમ નિયમથી *કર્મરૂપે પરિણમણું પુદ્ગલદ્રવ્ય કર્મ જ છે તેવી રીતે જ્ઞાનાવરણરૂપે પરિણમણું પુદ્ગલદ્રવ્ય જ્ઞાનાવરણરૂપે જ જાણે.

જ સયં વદ્ધો કમ્મે જ સયં પરિણમદિ કોહમાદીર્હિં ।
 જદિ एस तुज्झ जीवो अप्परिणामी तदा होदि ॥ १२१ ॥
 अपरिणमंतग्निह सयं जीवे कोहादिर्हિं भावेर्हिं ।
 संसारस्म अभावो पसज्जदे संससमओ वा ॥ १२२ ॥
 पोग्गलकम्मं कोहो जीवं परिणामएदि कोहत्तं ।
 तं सयमपरिणमंतं कहं णु परिणामयदि कोहो ॥ १२३ ॥
 अह सयमप्पा परिणमदि कोहभावेण एस दे बुद्धी ।
 कोहो परिणामयदे जीवं कोहत्तमिदि मिच्छा ॥ १२४ ॥
 कोहुवजुत्तो कोहो माणुवजुत्तो य माणमेवादा ।
 માઉવજુત્તો માયા લોહુવજુત્તો હવદિ લોહો ॥ ૧૨૫ ॥

કર્મે સ્વયં નહિ બદ્ધ, ન સ્વયં ક્રોધભાવે પરિણમે,
 તો જીવ આ તુજ મત વિષે પરિણમનહીન બને અરે! ૧૨૧.
 ક્રોધાદિભાવે જે સ્વયં નહિ જીવ પોતે પરિણમે,
 સંસારનો જ અભાવ અથવા સમય સાંખ્ય તણો ઠરે! ૧૨૨.
 જે ક્રોધ—પુદ્ગલકર્મ—જીવને પરિણમાવે ક્રોધમાં,
 કયમ ક્રોધ તેને પરિણમાવે જે સ્વયં નહિ પરિણમે? ૧૨૩.
 અથવા સ્વયં જીવ ક્રોધભાવે પરિણમે—તુજ બુદ્ધિ છે,
 તો ક્રોધ જીવને પરિણમાવે ક્રોધમાં—મિથ્યા બને. ૧૨૪.

* કર્મ = કર્તાતુ કાર્ય, જેમ કે—માટીતુ કર્મ ધડો.

ક્રોધોપયોગી ક્રોધ, જીવ માનોપયોગી માન છે, માયોપયુત માયા અને લોભોપયુત લોભ જ બને. ૧૨૫.

અર્થ:—સાંખ્યમતના અનુયાયી શિષ્ય પ્રતિ આચાર્ય કહે છે કે હે ભાઈ! આ જીવ કર્મમાં સ્વયં બંધાયો નથી અને ક્રોધાદિભાવે સ્વયં પરિણમતો નથી એમ જો તારો મત હોય તો તે (જીવ) અપરિણામી હરે છે; અને જીવ પોતે ક્રોધાદિભાવે નહિ પરિણમતાં, સંસારનો અભાવ હરે છે અથવા સાંખ્યમતનો પ્રસંગ આવે છે.

વળી પુદ્ગલકર્મ જે ક્રોધ તે જીવને ક્રોધપણે પરિણમાવે છે એમ તું માને તો એ પ્રશ્ન થાય છે કે સ્વયં નહિ પરિણમતા એવા તે જીવને ક્રોધ કેમ પરિણમાવી શકે? અથવા જો આત્મા ચોતાની મેળે ક્રોધભાવે પરિણમે છે એમ તારી બુદ્ધિ હોય. તો ક્રોધ જીવને ક્રોધપણે પરિણમાવે છે એમ કહેવું મિથ્યા હરે છે.

માટે એ સિદ્ધાંત છે કે ક્રોધમાં ઉપયુક્ત (અર્થાત્ જેનો ઉપયોગ ક્રોધાકારે પરિણમ્યો છે એવો) આત્મા ક્રોધ જ છે, માનમાં ઉપયુક્ત આત્મા માન જ છે, માયામાં ઉપયુક્ત આત્મા માયા છે અને લોભમાં ઉપયુક્ત આત્મા લોભ છે.

જં કુણદિ ભાવમાદા કત્તા સો હોદિ તસ્સ કમ્મસ્સ ।
 ણાણિસ્સ સ ણાણમઓ અણ્ણાણમઓ અણ્ણાણિસ્સ ॥ ૧૨૬ ॥
 જે ભાવને આત્મા કરે, કર્તા બને તે કર્મનો:
 તે જ્ઞાનમય છે જ્ઞાનીનો, અજ્ઞાનમય અજ્ઞાનીનો. ૧૨૬.

અર્થ:—આત્મા જે ભાવને કરે છે તે ભાવરૂપ કર્મનો તે કર્તા થાય છે; જ્ઞાનીને તો તે ભાવ જ્ઞાનમય છે અને અજ્ઞાનીને અજ્ઞાનમય છે.

અણાણમઓ ભાવો અણાણિણો કુણદિ તેણ કમ્માણિ ।
 ણાણમઓ ણાણિસ્સ દુ ણ કુણદિ તમ્હા દુ કમ્માણિ ॥ ૧૨૭ ॥
 અજ્ઞાનમય અજ્ઞાનીનો, તેથી કરે તે કર્મને;
 પણ જ્ઞાનમય છે જ્ઞાનીનો, તેથી કરે નહિ કર્મને. ૧૨૭.
 અર્થ:—અજ્ઞાનીને અજ્ઞાનમય ભાવ છે તેથી અજ્ઞાની
 કર્મેને કરે છે, અને જ્ઞાનીને તો જ્ઞાનમય (ભાવ) છે તેથી જ્ઞાની
 કર્મેને કરતો નથી.

ણાણમયા ભાવાઓ ણાણમઓ ચેવ જાયદે ભાવો ।
 જમ્હા તમ્હા ણાણિસ્સ સવ્વે ભાવા હુ ણાણમયા ॥ ૧૨૮ ॥
 અણાણમયા ભાવા અણાણો ચેવ જાયદે ભાવો ।
 જમ્હા તમ્હા ભાવા અણાણમયા અણાણિસ્સ ॥ ૧૨૯ ॥
 વળી જ્ઞાનમય કે ભાવમાંથી જ્ઞાનભાવ જ ઉત્પન્ને,
 તે કારણે જ્ઞાની તણા સૌ ભાવ જ્ઞાનમયી ખરે; ૧૨૮.
 અજ્ઞાનમય કે ભાવથી અજ્ઞાનભાવ જ ઉત્પન્ને,
 તે કારણે અજ્ઞાનીના અજ્ઞાનમય ભાવો બને. ૧૨૯.
 અર્થ:—કારણ કે જ્ઞાનમય ભાવમાંથી જ્ઞાનમય જ ભાવ
 ઉત્પન્ન થાય છે તેથી જ્ઞાનીના સર્વ ભાવો ખરેખર જ્ઞાનમય જ
 હોય છે. અને, કારણ કે અજ્ઞાનમય ભાવમાંથી અજ્ઞાનમય જ
 ભાવ ઉત્પન્ન થાય છે તેથી અજ્ઞાનીના ભાવો અજ્ઞાનમય જ હોય છે.

કળયમયા ભાવાદો જાયંતે કુંડલાદઓ ભાવા ।
 અયમયયા ભાવાદો જહ જાયંતે દુ કહયાદી ॥ ૧૩૦ ॥
 અણાણમયા ભાવા અણાણિણો વહુવિહા વિ જાયંતે ।
 ણાણિસ્સ દુ ણાણમયા સવ્વે ભાવા તહા હોંતિ ॥ ૧૩૧ ॥

ન્યમ કનકમય કો ભાવમાંથી કુંડલાદિક ઊપજે,
 પશુ લોહમય કો ભાવથી કટકાદિ ભાવો નીપજે; ૧૩૦.
 ત્યમ ભાવ બહુવિધ ઊપજે અજ્ઞાનમય અજ્ઞાનીને,
 પણ જ્ઞાનીને તો સર્વ ભાવો જ્ઞાનમય એમ જ બને. ૧૩૧.

અર્થ:—જેમ સુવર્ણમય ભાવમાંથી સુવર્ણમય કુંડળ વગેરે ભાવો થાય છે અને લોહમય ભાવમાંથી લોહમય કડાં વગેરે ભાવો થાય છે, તેમ અજ્ઞાનીને (અજ્ઞાનમય ભાવમાંથી) અનેક પ્રકારના અજ્ઞાનમય ભાવો થાય છે અને જ્ઞાનીને (જ્ઞાનમય ભાવમાંથી) સર્વ જ્ઞાનમય ભાવો થાય છે.

अण्णाणस्स स उदओ जा जीवाणं अतच्चउवल्लदी ।
 मिच्छत्तस्स दु उदओ जीवस्स असदहाणत्तं ॥ १३२ ॥
 उदओ असंजमस्स दु जं जीवाणं हवेइ अविरमणं ।
 जो दु कल्लसोवओगो जीवाणं सो कसाउदओ ॥ १३३ ॥
 तं जाण जोगउदयं जो जीवाणं तु चिट्ठउच्छाहो ।
 सोहणमसोहणं वा कायव्वो विरदिभावो वा ॥ १३४ ॥
 एदेसु हेदुभूदेसु कम्मइयवग्गणागदं जं तु ।
 परिणमदे अट्ठविहं णाणावरणादिभावेहिं ॥ १३५ ॥
 तं खलु जीवणिवद्धं कम्मइयवग्गणागदं जइया ।
 तइया दु होदि हेदू जीवो परिणामभावाणं ॥ १३६ ॥

અજ્ઞાન તત્ત્વ તાણું જીવોને, ઉદય તે અજ્ઞાનનો,
 અપ્રતીત તત્ત્વની જીવને જે, ઉદય તે મિથ્યાત્વનો; ૧૩૨.
 જીવને અચિરતભાવ જે, તે ઉદય અણુસંયમ તણો,
 જીવને કલુષ ઉપયોગ જે, તે ઉદય બાણ કપાયનો; ૧૩૩.

શુભ કે અશુભ પ્રવૃત્તિ કે નિવૃત્તિની ચેષ્ટા તણો
ઉત્સાહ વર્તે જીવને, તે ઉદય જાણુ તું યોગનો. ૧૩૪.
આ હેતુભૂત જ્યાં થાય, ત્યાં કાર્મણુવર્ગણાગત જે,
તે અષ્ટવિધ જ્ઞાનાવરણાદિભાવે પરિણમે; ૧૩૫.
કાર્મણુવર્ગણાગત તે જ્યાં જીવનિબદ્ધ બને ખરે,
આત્માય જીવપરિણામભાવોનો તદ્દા હેતુ બને ૧૩૬.

અર્થ:—જીવોને જે તત્ત્વનું અજ્ઞાન (અર્થાત્ વસ્તુસ્વરૂપનું
અયથાર્થ-વિપરીત જ્ઞાન) છે તે અજ્ઞાનનો ઉદય છે અને જીવને
જે (તત્ત્વનું) અશ્રદ્ધાન છે તે મિથ્યાત્વનો ઉદય છે; વળી જીવોને
જે અવિરમણુ અર્થાત્ અત્યાગભાવ છે તે અસંયમનો ઉદય છે
અને જીવોને જે મલિન (અર્થાત્ જાણુપણાની સ્વચ્છતા રહિત)
ઉપયોગ છે તે કષાયનો ઉદય છે; વળી જીવોને જે શુભ કે અશુભ
પ્રવૃત્તિ કે નિવૃત્તિરૂપ (મનવચનકાયા-આશ્રિત) ચેષ્ટાનો ઉત્સાહ
છે તે યોગનો ઉદય જાણુ.

આ (ઉદયો) હેતુભૂત થતાં જે કાર્મણુવર્ગણાગત (કાર્મણુ-
વર્ગણાગત) પુદ્ગલદ્રવ્ય જ્ઞાનાવરણાદિભાવોરૂપે આઠ પ્રકારે
પરિણમે છે, તે કાર્મણુવર્ગણાગત પુદ્ગલદ્રવ્ય જ્યારે ખરેખર
જીવમાં બંધાય છે ત્યારે જીવ (ચોતાના અજ્ઞાનમય) પરિણામ-
ભાવોનો હેતુ થાય છે.

જહ્ જીવેણ સહ ચ્ચિય પોગ્ગલદન્વસ્સ કમ્મપરિણામો ।

एवं पोग्गलजीवा हु दो वि कम्मत्तमावण्णा ॥ १३७ ॥

एकस्स दु परिणामो पोग्गलदन्वस्स कम्मभावेण ।

ता जीवभावहेदूहिं विणा कम्मस्स परिणामो ॥ १३८ ॥

જે કર્મરૂપ પરિણામ, જીવ ભેળા જ; પુદ્ગલના બને; તો જીવ ને પુદ્ગલ ઉભય પણ કર્મપણું પામે અરે! ૧૩૭. પણ કર્મભાવે પરિણુમન છે એક પુદ્ગલદ્રવ્યને, જીવભાવહેતુથી અલગ, તેથી, કર્મના પરિણામ છે. ૧૩૮.

અર્થ:—જે પુદ્ગલદ્રવ્યને જીવની સાથે જ કર્મરૂપ પરિણામ થાય છે (અર્થાત્ બંને ભેળાં થઈને જ કર્મરૂપે પરિણમે છે) એમ માનવામાં આવે તો એ રીતે પુદ્ગલ અને જીવ બંને ખરેખર કર્મપણાને પામે. પરંતુ કર્મભાવે પરિણામ તો પુદ્ગલદ્રવ્યને એકને જ થાય છે તેથી જીવભાવરૂપ નિમિત્તથી રહિત જ અર્થાત્ જુદુ જ કર્મરૂપ પરિણામ છે.

जीवस्स दु कम्मेण य सह परिणामा हु णीति रागादी ।

एवं जीवो कम्मं च दो वि रागादिमावण्णा ॥ १३९ ॥

एकस्स दु परिणामो जायदि जीवस्स रागमादीहि ।

ता कम्मोदयहेद्दीहि विणा जीवस्स . परिणामो ॥ १४० ॥

જીવના, કરમ ભેળા જ, જે પરિણામ રાગાદિક બને, તો કર્મ ને જીવ ઉભય પણ રાગાદિપણું પામે અરે! ૧૩૯. પણ પરિણુમન રાગાદિરૂપ તો થાય છે જીવ એકને, તેથી જ કર્મોદયનિમિત્તથી અલગ જીવપરિણામ છે. ૧૪૦.

અર્થ:—જે જીવને કર્મની સાથે જ રાગાદિ પરિણામો થાય છે (અર્થાત્ બંને ભેળાં થઈને રાગાદિરૂપે પરિણમે છે) એમ માનવામાં આવે તો એ રીતે જીવ અને કર્મ બંને રાગાદિપણાને પામે. પરંતુ રાગાદિભાવે પરિણામ તો જીવને એકને જ થાય છે

તેથી કર્મોપચય નિમિત્તથી રહિત જ અર્થાત જુદું જ જીવનું પરિણામ છે.

જીવે કમ્મં વદ્ધં પુદ્ધં ચેદિ વવહારણયમણિદં ।

સુદ્ધણયસ્સ દુ જીવે અવદ્ધપુદ્ધં હવદિ કમ્મં ॥ ૧૪૧ ॥

છે કર્મ જીવમાં બદ્ધર-પૃષ્ઠ—કથિત નય વ્યવહારનું;
પણ બદ્ધર-પૃષ્ઠ ન કર્મ જીવમાં—કથન છે નય શુદ્ધનું. ૧૪૧.

અર્થ:—જીવમાં કર્મ (તેના પ્રદેશો સાથે) બંધાયેલું છે તથા રૂપશાયિલું છે એવું વ્યવહારનયનું કથન છે અને જીવમાં કર્મ અણુબંધાયેલું, અણુરૂપશાયિલું છે એવું શુદ્ધનયનું કથન છે.

કમ્મં વદ્ધમવદ્ધં જીવે एवं તુ જાણ ણયપક્કલં ।

પક્કલાદિકંતો પુણ મણ્ણદિ જો સો સમયસારો ॥ ૧૪૨ ॥

છે કર્મ જીવમાં બદ્ધ વા અણુબદ્ધ એ નયપક્ષ છે;
પણ પક્ષથી અતિકાંત ભાખ્યો તે ‘સમયનો સાર’ છે. ૧૪૨.

અર્થ:—જીવમાં કર્મ બદ્ધ છે અથવા અબદ્ધ છે—એ પ્રકારે તો નયપક્ષ જાણ; પણ જે પક્ષાતિકાંત (અર્થાત પક્ષને આળંગી ગયેલો) કહેવાય છે તે સમયસાર (અર્થાત નિર્વિકલ્પ શુદ્ધ આત્મતત્ત્વ) છે.

દોણ્હ વિ ણયાણ મણિદં જાણદિ ણવરં તુ સમયપહિવદ્ધો ।

જા દુ ણયપક્કલં ણિણ્હદિ કિંચિ વિ ણયપક્કલપરિહીણો ॥ ૧૪૩ ॥

નયદ્વયકથન જાણે જ કેવળ સમયમાં પ્રતિબદ્ધ જે,
નયપક્ષ કંઈ પણ નવ ગ્રહે, નયપક્ષથી પરિહીન તે. ૧૪૩.

અર્થ:—નયપક્ષથી રહિત જીવ, સમયથી પ્રતિબદ્ધ થયો થકો (અર્થાત્ ચિત્સ્વરૂપ આત્માને અનુભવતો થકો), બન્ને નયોના કથનને કેવળ જાણે જ છે પરંતુ નયપક્ષને જરા પણ અહણ કરતો નથી.

सम्महंसणणाणं एसो लहदि त्ति णवरि ववदेसं ।

सव्वणयपक्खरहिदो भणिदो जो सों समयसारो ॥ १४४ ॥

સમ્યક્ત્વ તેમ જ જ્ઞાનની જે એકને સંજ્ઞા મળે,
નયપક્ષ સકલ રહિત ભાખ્યો તે ‘સમયનો સાર’ છે. ૧૪૪.

અર્થ:—જે સર્વ નયપક્ષોથી રહિત કહેવામાં આવ્યો છે તે સમયસાર છે; આને જ (—સમયસારને જ) કેવળ સમ્યગ્-દર્શન અને સમ્યગ્જ્ઞાન એવી સંજ્ઞા (નામ) મળે છે. (નામ જુદાં હોવા છતાં વસ્તુ એક જ છે.)

૩. પુણ્ય-પાપ અધિકાર

卐

કમ્મમસુહં કુસીલં સુહકમ્મં ચાવિ જાણહ સુસીલં ।

કહ તં હોદિ સુસીલં જં સંસારં પવેસેદિ ॥ ૧૪૫ ॥

છે કર્મ અશુભ કુશીલ ને જાણો સુશીલ શુભકર્મને !

તે કેમ હોય સુશીલ જે સંસારમાં દાખલ કરે ? ૧૪૫.

અર્થ:—અશુભ કર્મ કુશીલ છે (-ખરાબ છે) અને શુભ કર્મ સુશીલ છે (-સારું છે) એમ તમે જાણો છો ! તે સુશીલ કેમ હોય કે જે (જીવને) સંસારમાં પ્રવેશ કરાવે છે ?

સોવણિયં પિ ણિયલં વંધદિ કાલાયસં પિ જહ પુરિસં ।

વંધદિ एवं જીવં સુહમસુહં વા કદં કમ્મં ॥ ૧૪૬ ॥

જ્યમ લોહનું ત્યમ કનકનું જ'જર જકડે પુરુષને,

એવી રીતે શુભ કે અશુભ કૃત કર્મ બાંધે જીવને. ૧૪૬.

અર્થ:—જેમ સુવર્ણની બેડી પણ પુરુષને બાંધે છે અને લોખંડની પણ બાંધે છે, તેવી રીતે શુભ તેમ જ અશુભ કરેલું કર્મ જીવને (અવિશેષપણે) બાંધે છે.

તમ્હા દુ કુસીલેહિ ય રાગં મા કુણહ મા વ સંસગ્ગં ।

સાહીણો હિ વિણાસો કુસીલસંસગ્ગારાગેણ ॥ ૧૪૭ ॥

તેથી કરો નહિ રાગ કે સંસર્ગ એ કુશીલો તણો,
છે કુશીલના સંસર્ગ-રાગે નાશ સ્વાધીનતા તણો. ૧૪૭.

અર્થ:—માટે એ બન્ને કુશીલો સાથે રાગ ન કરો અથવા
સંસર્ગ પણ ન કરો, કારણ કે કુશીલ સાથે સંસર્ગ અને રાગ કરવાથી
સ્વાધીનતાનો નાશ થાય છે (અથવા તે પોતાનો ઘાત પોતાથી
જ થાય છે.)

જહ નામ કો વિ પુરિસો કુચ્છિયસીલં જનં વિયાણિત્તા ।

વજ્જેદિ તેણ સમયં સંસર્ગં રાગકરણં ચ ॥ ૧૪૮ ॥

એવેવ કમ્મપયડીસીલસહાવં ચ કુચ્છિદં નાદું ।

વજ્જંતિ પરિહરંતિ ય તસ્સંસર્ગં સહાવરદા ॥ ૧૪૯ ॥

જેવી રીતે કેા પુરુષ કુત્સિતશીલ જનને બાણીને,
સંસર્ગ તેની સાથે તેમ જ રાગ કરવો પરિતજે; ૧૪૮.

એમ જ કરમપ્રકૃતિશીલસ્વભાવ કુત્સિત બાણીને,
નિજ ભાવમાં રત રાગ ને સંસર્ગ તેનો પરિહરે. ૧૪૯.

અર્થ:—જેમ કેાઈ પુરુષ કુત્સિત શીલવાળા અર્થાત્ ખરાબ
સ્વભાવવાળા પુરુષને બાણીને તેની સાથે સંસર્ગ અને રાગ કરવો
છાડી દે છે, તેવી જ રીતે સ્વભાવમાં રત પુરુષે કર્મપ્રકૃતિના
શીલ-સ્વભાવને કુત્સિત અર્થાત્ ખરાબ બાણીને તેની સાથે
સંસર્ગ છાડી દે છે અને રાગ છાડી દે છે.

રત્તો વંધદિ કમ્મં મુચ્ચદિ જીવો વિરાગસંપત્તો ।

પસો જિણોવદેસો તમ્હા કમ્મેસુ મા રજ્જ ॥ ૧૫૦ ॥

છવ રક્ત બાંધે કર્મને, વૈરાગ્યપ્રાપ્ત મુકાય છે,
—એ જિન તાણે ઉપદેશ. તેથી ન રાચ તું કર્મો વિષે. ૧૫૦.

અર્થ:—રાગી છવ કર્મ બાંધે છે અને વૈરાગ્યને પામેલો
છવ કર્મથી છૂટ છે—આ જિનભગવાનનો ઉપદેશ છે; માટે (હે
ભવ્ય છવ!) તું કર્મોમાં પ્રીતિ—રાગ ન કર.

પરમદ્રો સ્વલ્પ સમઓ મુદ્ધો જો કેવલી મુળી ણાળી ।

તમ્હિ દ્વિદા સહાવે મુણિણો પાવંતિ ણિવ્વાણં ॥ ૧૫૧ ॥

પરમાર્થ છે નકી, સમય છે, શુધ, કેવળી, મુનિ, જ્ઞાની છે.
એવા સ્વભાવે સ્થિત મુનિઓ મોક્ષની પ્રાપ્તિ કરે. ૧૫૧.

અર્થ:—નિશ્ચયથી જે પરમાર્થ (પરમ પદાર્થ) છે, સમય
છે. શુદ્ધ છે. કેવળી છે, મુનિ છે. જ્ઞાની છે. તે સ્વભાવમાં
સ્થિત મુનિઓ નિર્વાણને પામે છે.

પરમદ્વમ્હિ દુ અઠિદો જો કુણાદિ તવં વદં ચ ધારેદિ ।

તં સવ્વં ચાલતવં ચાલવદં વેતિ સવ્વજ્ઞ ॥ ૧૫૨ ॥

પરમાર્થમાં અણુસ્થિત જે તપને કરે, વ્રતને ધરે.
સધણુય તે તપ બાળ ને વ્રત બાળ સર્વજ્ઞ કહે. ૧૫૨.

અર્થ:—પરમાર્થમાં અસ્થિત એવો જે છવ તપ કરે છે
તથા વ્રત ધારણ કરે છે, તેનાં તે સર્વ તપ અને વ્રતને સર્વજ્ઞ
બાળતપ અને બાળવ્રત કહે છે.

વદણિયમાણિ ધરંતા સીલાણિ તહા તવં ચ કુવંતા ।

પરમદ્વહિરા જે ણિવ્વાણં તે ણ વિદંતિ ॥ ૧૫૩ ॥

પ્રતનિયમને ધારે ભલે, તપશીલને પણ આચરે,
પરમાર્થથી જે બાહ્ય તે નિર્વાણપ્રાપ્તિ નહીં કરે. ૧૫૩.

અર્થ:—પ્રત અને નિયમો ધારણ કરતા હોવા છતાં તેમ જ
શીલ અને તપ કરતા હોવા છતાં જેઓ પરમાર્થથી બાહ્ય છે
(અર્થાત્ પરમ પદાર્થરૂપ જ્ઞાનનું એટલે કે જ્ઞાનસ્વરૂપ આત્માનું
જેમને શ્રદ્ધા નથી) તેઓ નિર્વાણને પામતા નથી.

પરમદ્વવાહિરા જે તે અણ્ણાણેણ પુણ્ણમિચ્છંતિ ।

સંસારગમણહેદું પિ મોક્ષહેદું અજાણંતા ॥ ૧૫૪ ॥

પરમાર્થબાહ્ય જીવો અરે! જાણે ન હેતુ મોક્ષનો,
અજ્ઞાનથી તે પુણ્ય ધરૂં છે હેતુ જે સંસારનો. ૧૫૪.

અર્થ:—જેઓ પરમાર્થથી બાહ્ય છે તેઓ મોક્ષના હેતુને
નહિ જાણતા થકા—જોકે પુણ્ય સંસારગમનનો હેતુ છે તોપણ—
અજ્ઞાનથી પુણ્યને (મોક્ષનો હેતુ જાણીને) ધરૂં છે.

જીવાદીસદ્વર્ણં સમ્મત્તં તેસિમધિગમો ણાણં ।

રાગાદીપરિહરણં ચરણં एसो દુ મોક્ષપદો ॥ ૧૫૫ ॥

જીવાદિનું શ્રદ્ધાન સમકિત, જ્ઞાન તેમનું જ્ઞાન છે,
રાગાદિ-વર્ણન ચરણ છે. ને આ જ મુક્તિપંથ છે. ૧૫૫.

અર્થ:—જીવાદિ પદાર્થોનું શ્રદ્ધાન સમ્યક્ત્વ છે, તે જીવાદિ
પદાર્થોનો અધિગમ જ્ઞાન છે અને રાગાદિનો ત્યાગ ચારિત્ર છે;
—આ જ મોક્ષનો માર્ગ છે.

મોત્તૂળ ણિચ્છયદ્દં વવહારેણ વિદુસા પવહંતિ ।

પરમદ્વમસ્સિદાણ દુ જદીણ કમ્મકલ્લઓ વિહિઓ ॥ ૧૫૬ ॥

વિદ્વજ્જનો ભૂતાર્થ તથા વ્યવહારમાં વર્તન કરે,
પણ કર્મક્ષયનું વિધાન તો પરમાર્થ-આશ્રિત સંતને. ૧૫૬.

અર્થ:—નિશ્ચયનયના વિષયને છાડીને વિદ્વાનો વ્યવહાર વડે
પ્રવર્તે છે; પરંતુ પરમાર્થને (આત્મવૃદ્ધિને) આશ્રિત યતીશ્વરેને
જ કર્મનો નાશ આગમમાં કહ્યો છે. (કેવળ વ્યવહારમાં પ્રવર્ત-
નારા પંડિતોને કર્મક્ષય થતો નથી.)

વત્થસ્સ સેદંભાવો જહ ણાસેદિ મલમેલણાસત્તો ।

મિચ્છત્તમલોચ્છણં તહ સમ્મત્તં ચુ ણાદવ્વં ॥ ૧૫૭ ॥

વત્થસ્સ સેદંભાવો જહ ણાસેદિ મલમેલણાસત્તો ।

અણ્ણાણમલોચ્છણં તહ ણાણં હોદિ ણાદવ્વં ॥ ૧૫૮ ॥

વત્થસ્સ સેદંભાવો જહ ણાસેદિ મલમેલણાસત્તો ।

કસાયમલોચ્છણં તહ ચારિત્તં પિ ણાદવ્વં ॥ ૧૫૯ ॥

મળમિલનલેપથી નાશ પામે શ્વેતપણું જ્યમ વસ્ત્રનું,
મિથ્યાત્વમળના લેપથી સમ્યક્ત્વ એ રીત જાણવું. ૧૫૭.

મળમિલનલેપથી નાશ પામે શ્વેતપણું જ્યમ વસ્ત્રનું,
અજ્ઞાનમળના લેપથી વળી જ્ઞાન એ રીત જાણવું. ૧૫૮.

મળમિલનલેપથી નાશ પામે શ્વેતપણું જ્યમ વસ્ત્રનું,
ચારિત્ર પામે નાશ લિપ્ત કષાયમળથી જાણવું. ૧૫૯.

અર્થ:—જેમ વસ્ત્રનો શ્વેતભાવ મેલના મળવાથી ખરડાયો
થકો નાશ પામે છે—તિરોભૂત થાય છે, તેવી રીતે મિથ્યાત્વરૂપી
મેલથી ખરડાયું—વ્યારત થયું—થકું સમ્યક્ત્વ ખરેખર તિરોભૂત
થાય છે એમ જાણવું. જેમ વસ્ત્રનો શ્વેતભાવ મેલના મળવાથી
ખરડાયો થકો નાશ પામે છે—તિરોભૂત થાય છે, તેવી રીતે

અજ્ઞાનરૂપી મેલથી ખરડાયું—વ્યાપ્ત થયું—થકું જ્ઞાન તિરોભૂત થાય છે એમ જાણવું. જેમ વસ્ત્રનો રંગેતલાવ મેલના મળવાથી ખરડાયો થકો નાશ પામે છે—તિરોભૂત થાય છે, તેવી રીતે કષાયરૂપી મેલથી ખરડાયું—વ્યાપ્ત થયું—થકું ચારિત્ર પણ તિરોભૂત થાય છે એમ જાણવું.

સો સર્વજ્ઞાનદરિસી કમ્મરણ ગિયેનાવચ્છણો ।

સંસારસમાવણો ન વિજાણદિ સર્વદો સર્વં ॥ ૧૬૦ ॥

તે સર્વજ્ઞાની-દર્શી પણ નિજ કર્મરજ-આચ્છાદને,
સંસારપ્રાપ્ત ન જાણતો તે સર્વ રીતે સર્વને. ૧૬૦.

અર્થ:—તે આત્મા (સ્વભાવથી) સર્વને જાણનારો તથા દેખનારો છે તોપણ પોતાના કર્મમળથી ખરડાયો—વ્યાપ્ત થયો—થકો સંસારને પ્રાપ્ત થયેલો તે સર્વ પ્રકારે સર્વને જાણતો નથી.

સમ્મત્તપહિણિવદ્દં મિચ્છત્તં જિણવરેહિ પરિકહિયં ।

તસ્સોદયેણ જીવો મિચ્છાદિદ્ધિ ત્તિ ણાદવ્વો ॥ ૧૬૧ ॥

જાણસસ પહિણિવદ્દં અણ્ણાણં જિણવરેહિ પરિકહિયં ।

તસ્સોદયેણ જીવો અણ્ણાણી હોદિ ણાદવ્વો ॥ ૧૬૨ ॥

ચારિત્તપહિણિવદ્દં કસાયં જિણવરેહિ પરિકહિયં ।

તસ્સોદયેણ જીવો અચરિત્તો હોદિ ણાદવ્વો ॥ ૧૬૩ ॥

સમ્યક્ત્વપ્રતિબંધક કરમ મિથ્યાત્વ જિનદેવે કહ્યું,
એના ઉદયથી જીવ મિથ્યાત્વી બને એમ જાણવું. ૧૬૧.
એમ જ્ઞાનપ્રતિબંધક કરમ અજ્ઞાન જિનદેવે કહ્યું,
એના ઉદયથી જીવ અજ્ઞાની બને એમ જાણવું. ૧૬૨.

આરિત્રને પ્રતિબંધ કર્મ કર્પાય જિનદેવે કહ્યું.
એના ઉદયથી જીવળને આરિત્રહીન એમ જાણવું. ૧૬૩.

અર્થ:—સમ્યક્ત્વને રોકનારું મિથ્યાત્વ છે એમ જિનવરોએ
કહ્યું છે: તેના ઉદયથી જીવળ મિથ્યાદષ્ટિ થાય છે એમ જાણવું.
જ્ઞાનને રોકનારું અજ્ઞાન છે એમ જિનવરોએ કહ્યું છે; તેના
ઉદયથી જીવળ અજ્ઞાની થાય છે એમ જાણવું. આરિત્રને રોકનાર
કર્પાય છે એમ જિનવરોએ કહ્યું છે: તેના ઉદયથી જીવળ અઆરિત્રી
થાય છે એમ જાણવું.

૪. આસ્ત્રવ અધિકાર

મિચ્છત્તં અવિરમણં કસાયજોગા ય સણ્ણસણ્ણા દુ ।
 વહુવિહમેયા જીવે તસ્સેવ અણ્ણપરિણામા ॥ ૧૬૪ ॥
 ણાણાવરણાદીયસ્સ તે દુ કમ્મસ્સ કારણં હોંતિ ।
 તેસિં પિ હોદિ જીવો ય રાગદોસાદિભાવકરો ॥ ૧૬૫ ॥

મિથ્યાત્વને અવિરત, કષાયો, યોગ 'સંજ્ઞ' અસંજ્ઞ છે,
 'એ વિવિધ ભેદે જીવમાં, જીવના અનન્ય પરિણામ છે; ૧૬૪.
 વળી 'તેહ જ્ઞાનાવરણઆદિક કર્મનાં કારણ બને,
 ને તેમનું' પણ જીવ બને જે રાગદ્વેષાદિક કરે. ૧૬૫.

અર્થ:—મિથ્યાત્વ, અવિરમણ. કષાય અને યોગ—એ
 આસ્ત્રવો સંજ્ઞ (અર્થાત્ ચેતનના વિકાર) પણ છે અને અસંજ્ઞ
 (અર્થાત્ પુદ્ગલના વિકાર) પણ છે. વિવિધ ભેદવાળા સંજ્ઞ
 આસ્ત્રવો—કે જેઓ જીવમાં ઉત્પન્ન થાય છે તેઓ—જીવના જ
 અનન્ય પરિણામ છે. વળી અસંજ્ઞ આસ્ત્રવો જ્ઞાનાવરણ આદિ
 કર્મનું કારણ (નિમિત્ત) થાય છે અને તેમને પણ (અર્થાત્
 અસંજ્ઞ આસ્ત્રવોને પણ કર્મબંધનું નિમિત્ત થવામાં) રાગદ્વેષાદિ
 ભાવ કરનારો જીવ કારણ (નિમિત્ત) થાય છે.

ળત્થિ દુ આસવબંધો સમ્માદિદ્વિસ્સ આસવણિરોહો ।
 સંતે પુલ્લવિવહે જાણદિ સો તે અવંધંતો ॥ ૧૬૬ ॥

મુદ્દષ્ટિને આશ્રવનિમિત્ત ન બંધ, આશ્રવરોધ છે;
નહિ બાંધતો. જાણે જ પૂર્વાનિબદ્ધ જે સત્તા વિપે. ૧૬૬.

અર્થ:—ગમ્યમુદ્દષ્ટિને આશ્રવ જેનું નિમિત્ત છે એવો બંધ
નથી. (કારણ કે) આશ્રવનો (ભાવાશ્રવનો) નિરોધ છે; નવાં
કર્મોને નહિ બાંધતો તે, સત્તામાં રહેલાં પૂર્વે બંધાયેલાં કર્મોને
જાણે જ છે.

ભાવો રાગાદિજુદો જીવેણ કદો દુ વંધગો મળિદો ।

રાગાદિવિપ્પમુક્કો અવંધગો જાણગો જવરિ ॥ ૧૬૭ ॥

રાગાદિયુત જે ભાવ જીવકૃત તેહને બંધક કહ્યો;
રાગાદિથી પ્રવિમુક્ત તે બંધક નહી, જ્ઞાયક નર્યો. ૧૬૭.

અર્થ:—જીવે કરેલો રાગાદિયુક્ત ભાવ બંધક (અર્થાત્ નવાં
કર્મોનો બંધ કરનાર) કહેવામાં આવ્યો છે. રાગાદિથી વિમુક્ત
ભાવ બંધક નથી, કેવળ જ્ઞાયક જ છે.

પકે ફલમ્હિ પડિણ જહ જ ફલં વજ્ઞણ પુણો વિંટે ।

જીવસ્સ કમ્મભાવે પડિણ જ પુણોદયમુવેદિ ॥ ૧૬૮ ॥

ફળ પકવ ખરતાં, વૃંત સહ સંબંધ ફરી પામે નહી,
ત્યમ કર્મભાવ ખર્યે, ફરી જીવમાં ઉદય પામે નહી. ૧૬૮.

અર્થ:—જેમ પાકું ફળ ખરી પડતાં ફરીને ફળ ડીંઠા સાથે
જોડાતું નથી, તેમ જીવને કર્મભાવ ખરી જતાં (અર્થાત્ છૂટા થતાં)
ફરીને ઉત્પન્ન થતો નથી (અર્થાત્ જીવ સાથે જોડાતો નથી).

પુદ્ધવીપિંડસમાણા પુવ્વણિવદ્ધા દુ પચ્ચયા તસ્સ ।

કમ્મસરીરેણ દુ તે વદ્ધા સન્વે વિ જાણિસ્સ ॥ ૧૬૯ ॥

જે સર્વ પૂર્વનિબદ્ધ પ્રત્યય વર્તતા તે જ્ઞાનીને,
છે પૃથ્વીપિંડ સમાન ને સૌ કર્મશરીરે બદ્ધ છે. ૧૬૯.

અર્થ:—તે જ્ઞાનીને પૂર્વે બંધાયેલા સમસ્ત પ્રત્યયો માટીનાં
ઢેકાં સમાન છે અને તે (માત્ર) કર્મણુ શરીર સાથે બંધાયેલ છે.

ચલવિહ અણેયમેયં બંધંતે જ્ઞાણદંસણગુણેહિં ।

સમણ સમણ જમ્હા તેણ અવંધો ત્તિ જ્ઞાણી દુ ॥ ૧૭૦ ॥

ચલવિધ પ્રત્યય સમયસમયે જ્ઞાનદર્શનગુણુથી
બહુભેદ બાંધે કર્મ, તેથી જ્ઞાની તો બંધક નથી. ૧૭૦.

અર્થ:—કારણ કે ચાર પ્રકારના દ્રવ્યાસૂયો જ્ઞાનદર્શનગુણુ
વડે સમયે સમયે અનેક પ્રકારનું કર્મ બાંધે છે તેથી જ્ઞાની તો
અબંધ છે.

જમ્હા દુ જહણાદો જ્ઞાણગુણાદો પુણો વિ પરિણમદિ ।

અણત્તં જ્ઞાણગુણો તેણ દુ સો બંધગો મણિદો ॥ ૧૭૧ ॥

જે જ્ઞાનગુણની જઘન્યતામાં વર્તે તો ગુણુ જ્ઞાનનો,
ફરીફરી પ્રણુમતો અન્યરૂપમાં, તેથી તે બંધક કહ્યો. ૧૭૧.

અર્થ:—કારણ કે જ્ઞાનગુણ, જઘન્ય જ્ઞાનગુણને લીધે ફરીને
પણુ અન્યપણુ પરિણમે છે, તેથી તે (જ્ઞાનગુણ) કર્મના બંધક
કહેવામાં આવ્યો છે.

દંસણજ્ઞાણચરિત્તં જં પરિણમદે જહણભાવેણ ।

જ્ઞાણી તેણ દુ વજ્જાદિ યોગલકમ્મેણ વિવિદેણ ॥ ૧૭૨ ॥

ચારિત્ર, દર્શન, જ્ઞાન જેથી જઘન્ય ભાવે પરિણમે,
તેથી જ જ્ઞાની વિવિધ પુદ્ગલકર્મથી બંધાય છે. ૧૭૨.

અર્થ:—કારણ કે દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર જઘન્ય ભાવે પરિણમે છે તેથી જ્ઞાની અનેક પ્રકારના પુદ્ગલકર્મથી બંધાય છે.

સન્ધવે પુવ્વણિવદ્ધા દુ પચ્ચયા અત્થિ સમ્માદિટ્ઠિસ્સ ।

ઉવઓગપ્પાઓગં બંધંતે કમ્મભાવેણ ॥ ૧૭૩ ॥

હોદૂળ ણિરુવમોજ્જા તહ બંધદિ જહ હવંતિ ઉવમોજ્જા ।

સત્તદ્ધવિહા મૂદા ણાણાવરણાદિભાવેહિં ॥ ૧૭૪ ॥

સંતા દુ ણિરુવમોજ્જા વાલા ઇત્થી જહેહ પુરિસસ્સ ।

વંધદિ તે ઉવમોજ્જે તરુણી ઇત્થી જહ ણરસ્સ ॥ ૧૭૫ ॥

एदेण कारणेण दु सम्मादिट्ठी अवंधगो भणिदो ।

आसवभावामावे ण पच्चया बंधगा भणिदा ॥ १७६ ॥

જે સર્વ પૂર્વનિબધ્ધ પ્રત્યય વર્તતા સુદૃષ્ટિને,
ઉપયોગને પ્રાયોગ્ય બંધન કર્મભાવ વડે કરે. ૧૭૩.

આણ્ણોગ્ય બની ઉપભોગ્ય જે રીત થાય તે રીત બાંધતા,
જ્ઞાનાવરણ ઇત્યાદિ કર્મો સત્ત-અષ્ટ પ્રકારનાં. ૧૭૪.

સત્તા વિષે તે નિરુપભોગ્ય જ, બાળ સ્ત્રી જ્યમ પુરુષને;
ઉપભોગ્ય બનતાં તેહ બાંધે, યુવતી જેમ પુરુષને. ૧૭૫.

આ કારણે સમ્યક્ત્વસંયુત જીવ આણ્ણબંધક કહ્યા,
આસરવભાવઅભાવમાં નહિ પ્રત્યયો બંધક કહ્યા. ૧૭૬.

અર્થ:—સમ્યગ્દૃષ્ટિને બધા પૂર્વે બંધાયેલા પ્રત્યયો (દ્રવ્ય આશ્રયો) સત્તારૂપે મોજૂદ છે તેઓ ઉપયોગના પ્રયોગ અનુસાર, કર્મભાવ વડે (—રાગાદિક વડે) નવો બંધ કરે છે. તે પ્રત્યયો, નિરુપભોગ્ય રહીને પછી જે રીતે ઉપભોગ્ય થાય છે તે રીતે,

જ્ઞાનાવિરણાદિ ભાવે સાત-આઠ પ્રકારનાં થયેલાં એવાં કર્મોને બાંધે છે. સત્તાન્વયસ્થામાં તેઓ નિરુપભોગ્ય છે અર્થાત્ ભોગવવાયોગ્ય નથી—જેમ જગતમાં બાળ સ્ત્રી પુરુષને નિરુપભોગ્ય છે તેમ; તેઓ ઉપભોગ્ય અર્થાત્ ભોગવવાયોગ્ય થતાં બંધન કરે છે—જેમ તરુણ સ્ત્રી પુરુષને બાંધે છે તેમ. આ કારણથી સમ્યગ્દૃષ્ટિને અબંધક કહ્યો છે, કારણ કે આસ્તવભાવના અભાવમાં પ્રત્યયોને (કર્મના) બંધક કહ્યા નથી.

રાગો દોસો મોહો ય આસવા ણત્થિ સમ્મદિદ્ધિસ્સ ।

તમ્હા આસવભાવેણ વિણા હેદૂ ણ પચ્ચયા હોંતિ ॥ ૧૭૭ ॥

હેદૂ ચ્છદુન્વિયપ્પો અદ્ધવિયપ્પસ્સ કારણં મણિદં ।

તેસિં પિ ય રાગાદી તેસિમભાવે ણ વજ્જંતિ ॥ ૧૭૮ ॥

નહિ રાગદ્વેષ, ન મોહ—એ આસ્તવ નથી સુદૃષ્ટિને,

તેથી જ આસ્તવભાવ વિણ નહિ પ્રત્યયો હેતુ બને; ૧૭૭.

હેતુ ચતુર્વિધ અષ્ટવિધ કર્મો તણાં કારણ કહ્યા,

તેનાંય રાગાદિક કહ્યા, રાગાદિ નહિ ત્યાં બંધ ના. ૧૭૮.

અર્થ:—રાગ, દ્વેષ અને મોહ—એ આસ્તવો સમ્યગ્દૃષ્ટિને નથી તેથી આસ્તવભાવ વિના દ્રવ્યપ્રત્યયો કર્મબંધનાં કારણ થતા નથી.

(મિથ્યાત્વાદિ) ચાર પ્રકારના હેતુઓ આઠ પ્રકારનાં કર્મોનાં કારણ કહેવામાં આવ્યા છે, અને તેમને પણ (જીવના) રાગાદિ ભાવો કારણ છે; તેથી રાગાદિ ભાવોના અભાવમાં કર્મ બંધાતાં નથી. (મારે સમ્યગ્દૃષ્ટિને બંધ નથી.)

જેહ પુરિસેનાહારો ગહિદો પરિણમદિ સો અણેયવિહં ।

મંસવસારહિરાદી ભાવે ઉદરગ્નિસંજુતો ॥ ૧૭૯ ॥

તહ ણાણિસ્સ દુ પુવ્વં જે વદ્ધા પચ્ચયા વહુવિયપ્પં ।

વજ્જંતે કમ્મં તે ણયપરિહીણા દુ તે જીવા ॥ ૧૮૦ ॥

પુરુષે ગ્રહેલ આહાર જે, ઉદરાગ્નિને સંયોગ તે
બહુવિધ માંસ, વસા અને રાધરાદિ ભાવે પરિણમે; ૧૭૯.

ત્યમ જ્ઞાનીને પણ પ્રત્યયો જે પૂર્વકાળનિબદ્ધ તે
બહુવિધ બાંધે કર્મ, જે જીવ શુદ્ધનયપરિચ્યુત બને ૧૮૦.

અર્થ—જેમ પુરુષ વડે ગ્રહાયેલો જે આહાર તે ઉદરાગ્નિથી
સંયુક્ત થયો થકો અનેક પ્રકારે માંસ, વસા, રાધિર આદિ ભાવોરૂપે
પરિણમે છે, તેમ જ્ઞાનીને પૂર્વે બંધાયેલા જે દ્રવ્યાસ્રવો છે તે
બહુ પ્રકારનાં કર્મ બાંધે છે;—એવા જીવો શુદ્ધનયથી ચ્યુત થયેલા
છે. (જ્ઞાની શુદ્ધનયથી ચ્યુત થાય તો તેને કર્મ બંધાય છે.)

પ. સંવર અધિકાર

ઉવઓગે ઉવઓગો કોહાદિસુ નત્થિ કો વિ ઉવઓગો ।
 કોહો કોહે ચેવ હિ ઉવઓગે નત્થિ સ્વલ્લુ કોહો ॥ ૧૮૧ ॥
 અદ્ધવિયપ્પે કમ્મે ણોકમ્મે ચાવિ નત્થિ ઉવઓગો ।
 ઉવઓગમ્હિ ય કમ્મં ણોકમ્મં ચાવિ ણો અત્થિ ॥ ૧૮૨ ॥
 એદં તુ અવિવરીદં ણાણં જડયા દુ હોદિ જીવસ્સ ।
 તડયા ણ કિંચિ કુવ્વદિ ભાવં ઉવઓગસુદ્ધપ્પા ॥ ૧૮૩ ॥

ઉપયોગમાં ઉપયોગ કે ઉપયોગ નહિ કેધાદિમાં,
 છે કેધ કેધ મહી જ, નિશ્ચય કેધ નહિ ઉપયોગમાં. ૧૮૧.
 ઉપયોગ છે નહિ અષ્ટવિધ કર્મો અને નોકર્મમાં,
 કર્મો અને નોકર્મ કંઈ પણ છે નહિ ઉપયોગમાં. ૧૮૨.
 આવું અવિપરીત જ્ઞાન જ્યારે ઉદ્ભવે છે જીવને,
 ત્યારે ન કંઈ પણ ભાવ તે ઉપયોગશુદ્ધાત્મા કરે. ૧૮૩.

અર્થ:—ઉપયોગ ઉપયોગમાં છે, કેધાદિકમાં કેઈ ઉપયોગ
 નથી; વળી કેધ કેધમાં જ છે, ઉપયોગમાં નિશ્ચયથી કેધ
 નથી. આઠ પ્રકારનાં કર્મ તેમ જ નોકર્મમાં ઉપયોગ નથી અને
 ઉપયોગમાં કર્મ તેમ જ નોકર્મ નથી.—આવું અવિપરીત જ્ઞાન
 જ્યારે જીવને થાય છે, ત્યારે તે ઉપયોગસ્વરૂપ શુદ્ધાત્મા ઉપયોગ
 સિવાય અન્ય કેઈ પણ ભાવને કરતો નથી.

જહ કળયમગ્ગિતવિયં પિ કળયભાવં ણ તં પરિચ્ચયદિ ।
તહ કમ્મોદયતવિદો ણ જહદિ ણાણી દુ ણાણિત્તં ॥ ૧૮૪ ॥
एवं जाणदि णाणी अण्णाणी सुणदि रागमेवादं ।
अण्णाणतमोच्छण्णो आदसहावं अयाणंतो ॥ ૧૮૫ ॥

જ્યમ અશિતતે સુવર્ણ પણ નિજ સ્વર્ણભાવ નહી તજે,
ત્યમ કર્મઉદયે તત્ત પણ જ્ઞાની ન જ્ઞાનીપણું તજે. ૧૮૪.
જીવ જ્ઞાની જાણે આમ, પણ અજ્ઞાની રાગ જ જીવ ગણે,
આત્મસ્વભાવ-અજાણ જે અજ્ઞાનતમ-આચ્છાદને. ૧૮૫.

અર્થ:—જેમ સુવર્ણ અગ્નિથી તત્ત થયું થકું પણ તેના
સુવર્ણપણાને છાડતું નથી તેમ જ્ઞાની કર્મના ઉદયથી તત્ત થયો
થકો પણ જ્ઞાનીપણાને છાડતો નથી.—આપું જ્ઞાની જાણે છે,
અને અજ્ઞાની અજ્ઞાન-અધિકારથી આચ્છાદિત હોવાથી આત્માના
સ્વભાવને નહિ જાણતો થકો રાગને જ આત્મા માને છે.

સુદ્ધં તુ વિયાણંતો સુદ્ધં ચેવપ્પયં લહદિ જીવો ।
જાણંતો દુ અસુદ્ધં અસુદ્ધમેવપ્પયં લહદિ ॥ ૧૮૬ ॥
જે શુદ્ધ જાણે આત્મને તે શુદ્ધ આત્મ જ મેળવે;
અણુશુદ્ધ જાણે આત્મને અણુશુદ્ધ આત્મ જ તે લહે. ૧૮૬.

અર્થ:—શુદ્ધ આત્માને જાણતો-અનુભવતો જીવ શુદ્ધ
આત્માને જ પામે છે અને અશુદ્ધ આત્માને જાણતો-અનુભવતો
જીવ અશુદ્ધ આત્માને જ પામે છે.

अप्पाणमप्पणा संघिऊण दोसुण्णपावजोगેसु ।
दंसणणाणम्हि ठिदो इच्छाविरदो य अण्णम्हि ॥ ૧૮૭ ॥

જો સન્નસંગમુક્તો જ્ઞાયદિ અપ્પાણમપ્પણો અપ્પા ।

ણ વિ કમ્મં ણોકમ્મં ચેદા ચિંતેદિ ઇયત્તં ॥ ૧૮૮ ॥

અપ્પાણં જ્ઞાયંતો દંસણણાણમબો અણણમબો ।

લહદિ અચિરેણ અપ્પાણમેવ સો કમ્મપવિમુક્કં ॥ ૧૮૯ ॥

પુણ્યપાપયોગથી રોકીને નિજ આત્મને આત્મા થકી,

દર્શન અને જ્ઞાને ઠરી, પરદ્રવ્યદૃષ્ટા પરિહરી, ૧૮૭.

જે સર્વસંગવિમુક્ત, ધ્યાવે આત્મને આત્મા વડે,—

—નહિ કર્મ કે નોકર્મ, ચેતક ચેતતો એકત્વને, ૧૮૮.

તે આત્મ ધ્યાતો, જ્ઞાનદર્શનમય, અનન્યમયી ખરે,

બસ અદ્ય કાળે કર્મથી પ્રવિમુક્ત આત્માને વરે. ૧૮૯.

અર્થ:—આત્માને આત્મા વડે જે પુણ્ય-પાપરૂપ શુભાશુભ-
યોગોથી રોકીને દર્શનજ્ઞાનમાં સ્થિત થયો થકો અને અન્ય(વસ્તુ)-
ની ઇચ્છાથી વિરમ્યો થકો. જે આત્મા, (ઇચ્છારહિત થવાથી)
સર્વ સંગથી રહિત થયો થકો. (પોતાના) આત્માને આત્મા વડે
ધ્યાવે છે—કર્મ અને નોકર્મને ધ્યાતો નથી. (પોતે) *ચેતચિતા
(હોવાથી) એકત્વને જ ચિંતવે છે—ચેતે છે—અનુભવે છે, તે
(આત્મા), આત્માને ધ્યાતો, દર્શનજ્ઞાનમય અને અનન્યમય
થયો થકો અદ્ય કાળમાં જ કર્મથી રહિત આત્માને પામે છે.

તેસિં દેદ્ મણિદા અજ્ઞવસાણાણિ સન્નદરિસીદિં ।

મિચ્છત્તં અપ્પાણં અવિરયમાવો ય જોગો ય ॥ ૧૯૦ ॥

* ચેતચિતા = ચેતનાર, દેખનાર—અણનાર.

૧. અનન્યમય = અન્યમય નહિ એવો.

હેદુઅભાવે ણિયમા જાયદિ ણાણિસ્સ આસવણિરોહો ।

આસવભાવેણ વિણા જાયદિ કમ્મસ્સ વિ ણિરોહો ॥ ૧૯૧ ॥

કમ્મસ્સાભાવેણ ય ણોકમ્માણં પિ જાયદિ ણિરોહો ।

ણોકમ્મણિરોહેણ ય સંસારણિરોહણં હોદિ ॥ ૧૯૨ ॥

રાગાદિના હેતુ કહે સર્વજ્ઞ અધ્યવસાનને,
—મિથ્યાત્વ ને અજ્ઞાન, અવિરતભાવ તેમ જ યોગને. ૧૯૦.

હેતુઅભાવે જરૂર આસ્રવરોધ જ્ઞાનીને બને,
આસ્રવભાવ વિના વળી નિરોધ કર્મ તણે બને; ૧૯૧.

કર્મોત્પાદ ય અભાવથી નોકર્મનું રોધન અને
નોકર્મના રોધન થકી સંસારસંરોધન બને. ૧૯૨.

અર્થ:—તેમના (પૂર્વે કહેલા રાગદ્વેષમોહરૂપ આસ્રવોના)
હેતુઓ સર્વદર્શીઓએ મિથ્યાત્વ, અજ્ઞાન, અવિરતભાવ અને
યોગ—એ (ચાર) અધ્યવસાન કહ્યા છે. જ્ઞાનીને હેતુઓના
અભાવે નિયમથી આસ્રવનો નિરોધ થાય છે, આસ્રવભાવ વિના
કર્મના પણ નિરોધ થાય છે, વળી કર્મના અભાવથી નોકર્મનો
પણ નિરોધ થાય છે, અને નોકર્મના નિરોધથી સંસારનો નિરોધ
થાય છે.

૬. નિર્જરા અધિકાર

॥

ઉવભોગમિંદિયેહિં દબ્વાળમચેદણાણમિદરાણં ।

જં કુણદિ સમ્મદિટ્ઠી તં સવ્વં ણિજ્જરણિમિત્તં ॥ ૧૯૩ ॥

ચેતન અચેતન દ્રવ્યનો ઉપભોગ ઇંદ્રિયો વડે
જે જે કરે સુદષ્ટિ તે સૌ નિર્જરાકારણ બને. ૧૯૩.

અર્થ:—સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ જે ઇંદ્રિયો વડે અચેતન તથા
ચેતન દ્રવ્યોનો ઉપભોગ કરે છે તે સર્વ નિર્જરાનું નિમિત્ત છે.

દબ્બે ઉવમુંજંતે ણિયમા જાયદિ સુહં વ દુક્ખં વા ।

તં સુહદુક્ખમુદિણં વેદદિ અથ ણિજ્જરં જાદિ ॥ ૧૯૪ ॥

વસ્તુ તણે ઉપભોગ નિશ્ચય સુખ વા દુખ થાય છે,
એ ઉદિત સુખદુખ ભોગવે પછી નિર્જરા થઈ જાય છે. ૧૯૪.

અર્થ:—વસ્તુ ભોગવવામાં આવતાં, સુખ અથવા દુઃખ
નિયમથી ઉત્પન્ન થાય છે; ઉદય થયેલા અર્થાત્ ઉત્પન્ન થયેલા તે
સુખદુઃખને વેદે છે—અનુભવે છે, પછી તે (સુખદુઃખરૂપ
ભાવ) નિર્જરી જાય છે.

જહ વિસમુવમુંજંતો વેજ્જો પુરિસો ણ મરણમુવયાદિ ।

પોગલકમ્મસ્સુદયં તહ મુંજદિ ણેવ વજ્જદે ણાણી ॥ ૧૯૫ ॥

જ્યમ ઝેરના ઉપભોગથી પણ વૈદ્ય જન મરતો નથી,
ત્યમ કર્મઉદ્યો ભોગવે પણ જ્ઞાની બંધાતો નથી. ૧૮૫.

અર્થ:—જેમ વૈદ્ય પુરુષ વિપને ભોગવતો અર્થાત ખાતો
છતો મરણ પામતો નથી. તેમ જ્ઞાની પુણ્યકર્મના ઉદ્યને ભોગવે
છે તોપણ બંધાતો નથી.

જહ મજ્જં પિવમાણો અરદીભાવેણ મજ્જદિ ણ પુરિસો ।

દબ્બુવમોગે અરદો ણાણી વિ ણ વજ્જદિ તહેવ ॥ ૧૯૬ ॥

જ્યમ અરતિભાવે મધ પીતાં મત્ત જન બનતો નથી,
દ્રવ્યોપભોગ વિપે અરત જ્ઞાનીય બંધાતો નથી. ૧૮૬.

અર્થ:—જેમ કોઈ પુરુષ મદિરાને અરતિભાવે (અપ્રીતિથી)
પીતો થકો મત્ત થતો નથી, તેવી જ રીતે જ્ઞાની પણ દ્રવ્યના
ઉપભોગ પ્રત્યે અરત (અર્થાત વૈરાગ્યભાવે) વર્તે તો થકો
(કર્મથી) બંધાતો નથી.

સેવંતો વિ ણ સેવદિ અસેવમાણો વિ સેવગો કોઈ ।

પગરણચેટ્ટા કસસ વિ ણ ય પાયરણો ત્તિ સો હોદિ ॥ ૧૯૭ ॥

એવે છતાં નહિ સેવતો, આણુસેવતો સેવક બને,
પ્રકરણ તાણી એટા કરે પણ પ્રાકરણ જ્યમ નહિ ઠરે. ૧૮૭.

અર્થ:—કોઈ તો વિષયને સેવતો છતાં નથી સેવતો અને
કોઈ નહિ સેવતો છતાં સેવનારો છે—જેમ કોઈ પુરુષને *પ્રકરણની
એટા (કોઈ કાર્ય સંબંધી ક્રિયા) વર્તે છે તોપણ તે પ્રાકરણિક
નથી.

* પ્રકરણ = કાર્ય

૧ પ્રાકરણિક = કાર્ય કરનારો

ઉદયવિવાગો વિવિહો કમ્માણં વણિદો જિનવરેહિં ।

જા હુ તે મજ્ઞ સહાવા જાણગમાવો હુ અહમેકો ॥ ૧૯૮ ॥

કર્મો તણો જે વિવિધ ઉદયવિપાક જિનવર વર્ણુઓ,
તે મુજ સ્વભાવો છે નહીં. હું એક જ્ઞાયકભાવ છું. ૧૯૮.

અર્થ:—કર્મોના ઉદયના વિપાક (ફળ) જિનવરોએ અનેક પ્રકારનો વર્ણુઓ છે તે મારા સ્વભાવો નથી; હું તો એક જ્ઞાયકભાવ છું.

પોગલકમ્મં રાગો તસ્સ વિવાગોદઓ હવદિ एसो ।

જા હુ एस મજ્ઞ ભાવો જાણગમાવો હુ અહમેકો ॥ ૧૯૯ ॥

પુદ્ગલકરમરૂપ રાગનો જ વિપાકરૂપ છે ઉદય આ,
આ છે નહીં મુજ ભાવ, નિશ્ચય એક જ્ઞાયકભાવ છું. ૧૯૯.

અર્થ:—રાગ પુદ્ગલકર્મ છે, તેનો વિપાકરૂપ ઉદય આ છે,
આ મારો ભાવ નથી; હું તો નિશ્ચયથી એક જ્ઞાયકભાવ છું.

एवं सम्मदिट्ठी अप्पाणं मुणदि जाणगसहावं ।

ઉદયં કમ્મવિવાગં ચ મુયદિ તચ્ચં વિયાણંતો ॥ ૨૦૦ ॥

મુદ્દષ્ટિ એ રીત આત્મને જ્ઞાયકસ્વભાવ જ જાણુતો,
ને ઉદય કર્મવિપાકરૂપ તે તત્ત્વજ્ઞાયક છોડતો. ૨૦૦.

અર્થ:—આ રીતે સમ્યક્દષ્ટિ આત્માને (પોતાને) જ્ઞાયક-
સ્વભાવ જાણે છે અને તત્ત્વને અર્થાત્ત યથાર્થ સ્વરૂપને જાણતો
થકો કર્મના વિપાકરૂપ ઉદયને છોડે છે.

परमाणुमित्तयं पि हु रागादीणं तु विज्जदे जस्स ।

જા વિ સો જાણદિ અપ્પાણયં તુ સન્વાગમધરો વિ ॥ ૨૦૧ ॥

અપ્પાણમયાણંતો અણપ્પયં ચાવિ સો અયાણંતો ।

કહ હોદિ સમ્મદિટ્ઠી જીવાજીવે અયાણંતો ॥ ૨૦૨ ॥

આણુમાત્ર પણ રાગાદિનો સદ્ભાવ વર્તે જેહને,
તે સર્વઆગમધર ભલે પણ જાણુતો નહિ આત્મને; ૨૦૧.
નહિ જાણુતો જ્યાં આત્મને જ, અનાત્મ પણ નહિ જાણુતો,
તે કેમ હોય સુદષ્ટિ જે જીવ-અજીવને નહિ જાણુતો? ૨૦૨.

અર્થ:—ખરેખર જે જીવને પરમાણુમાત્ર—લેશમાત્ર—પણ
રાગાદિક વર્તે છે તે જીવ ભલે સર્વ આગમ ભણેલો હોય તોપણ
આત્માને નથી જાણુતો; અને આત્માને નહિ જાણુતો થકો તે
અનાત્માને (પરને) પણ નથી જાણુતો; એ રીતે જે જીવ અને
અજીવને નથી જાણુતો તે સમ્યક્દષ્ટિ કેમ હોઈ શકે?

આદમ્હિ દવ્વમાવે અપદે મોત્તૂણ ગિણ્હ તહ ણિયદં ।

થિરમેગમિમં માવં ઉવલભ્મંતં સહાવેણ ॥ ૨૦૩ ॥

જીવમાં અપદભૂત દ્રવ્યભાવો છોડીને ગ્રહ તું યથા,
સ્થિર, નિયત, એક જ ભાવ જેહ રવભાવરૂપ ઉપલભ્ય આ.

અર્થ:—આત્મામાં અપદભૂત દ્રવ્ય-ભાવોને છોડીને નિશ્ચિત,
સ્થિર, એક આ (પ્રત્યક્ષ અનુભવગોચર) ભાવને—કે જે
(આત્માના) સ્વભાવરૂપે અનુભવાય છે તેને—(હે ભવ્ય!)
જેવો છે તેવો ગ્રહણ કર. (તે તારું પદ છે).

આભિણિસુદોધિમણકેવલં ચ તં હોદિ એકમેવ પદં ।

સો एसो परमद्वो जं लहिदुं णिव्बुदिं जादि ॥ ૨૦૪ ॥

ભતિ, શ્રુત, અવધિ, મન; કેવલ તેહ પદ એક જ ખરે,
આ જ્ઞાનપદ પરમાર્થ છે જે પામી જીવ મુક્તિ લહે. ૨૦૪.

અર્થ:—મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન, મનઃપર્યાયજ્ઞાન અને કેવળજ્ઞાન—તે એક જ પદ છે (કારણ કે જ્ઞાનના સર્વ ભેદો જ્ઞાન જ છે); તે આ પરમાર્થ છે (—શુદ્ધનયના વિષયભૂત જ્ઞાનસામાન્ય જ આ પરમાર્થ છે—) કે જેને પામીને આત્મા નિર્વાણને પ્રાપ્ત થાય છે.

જ્ઞાનગુણેણ વિહીણા એદં તુ પદં વહૂ વિ જ લહંતે ।

તં ગિણ્હ ણિયદમેદં જદિ ઇચ્છસિ કમ્મપરિમોક્કલં ॥ ૨૦૫ ॥

ખડુ લોક જ્ઞાનગુણે રહિત આ પદ નહી પામી શકે;

રે! ગ્રહણ કર તું નિયત આ, જે કર્મમોક્ષેચ્છા તને. ૨૦૫.

અર્થ:—જ્ઞાનગુણથી રહિત ઘણાય લોકો (ઘણા પ્રકારનાં કર્મ કરવા છતાં) આ જ્ઞાનસ્વરૂપ પદને પામતા નથી; માટે હે ભવ્ય! જે તું કર્મથી સર્વથા મુક્ત થવા ઇચ્છતો હો તો નિયત એવા આને (જ્ઞાનને) ગ્રહણ કર.

એદમ્હિ રદો ગિચ્ચં સંતુટ્ઠો હોહિ ગિચ્ચમેદમ્હિ ।

એદેણ હોહિ તિત્તો હોહદિ તુહ ઉત્તમં સોક્કલં ॥ ૨૦૬ ॥

આમાં સદા પ્રીતિવાંત બન, આમાં સદા સંતુષ્ટ ને

આનાથી બન તું તૃપ્ત, તુજને સુખ અહો! ઉત્તમ થશે. ૨૦૬.

અર્થ:—(હે ભવ્ય પ્રાણી!) તું આમાં (—જ્ઞાનમાં) નિત્ય રત અર્થાત પ્રીતિવાળો થા, આમાં નિત્ય સંતુષ્ટ થા અને આનાથી તૃપ્ત થા; (આમ કરવાથી) તને ઉત્તમ સુખ થશે.

કો જ્ઞામ મણિજ્ઞ બુદ્ધો પરદલ્લં મમ ઇમં હવદિ દલ્લં ।

અપ્પાણમપ્પણો પરિગઠં તુ ણિયદં વિયાણંતો ॥ ૨૦૭ ॥

‘પરદ્રવ્ય આ મુજ દ્રવ્ય’ એવું કોણ જ્ઞાની કહે અરે !
નિજ આત્મને નિજનો પરિગ્રહ જાણતો જે નિશ્ચયે ? ૨૦૭.

અર્થ :—પોતાના આત્માને જ નિયમથી પોતાનો પરિગ્રહ જાણતો થકો કયો જ્ઞાની એમ કહે કે આ પરદ્રવ્ય મારું દ્રવ્ય છે ?

મજ્ઞં પરિગ્રહો જદિ તદો અહમજીવદં તુ ગચ્છેજ્જ ।

ળાદેવ અહં જમ્હા તમ્હા ણ પરિગ્રહો મજ્ઞ ॥ ૨૦૮ ॥

પરિગ્રહ કદી મારો બને તો હું અજીવ બનું ખરે,
હું તો ખરે જ્ઞાતા જ, તેથી નહિ પરિગ્રહ મુજ બને. ૨૦૮.

અર્થ :—જો પરદ્રવ્ય-પરિગ્રહ મારો હોય તો હું અજીવ-પણાને પામું. કારણ કે હું તો જ્ઞાતા જ છું તેથી (પરદ્રવ્યરૂપ) પરિગ્રહ મારો નથી.

છિજ્જદુ વા મિજ્જદુ વા ણિજ્જદુ વા અહવ જાદુ વિપ્પલયં ।

જમ્હા તમ્હા ગચ્છદુ તહ વિ હુ ણ પરિગ્રહો મજ્ઞ ॥ ૨૦૯ ॥

છેદાવ, વા ભેદાવ, કો લઈ જાવ, નષ્ટ બનો ભલે,
વા અન્ય કો રીત જાવ, પણ પરિગ્રહ નથી મારો ખરે. ૨૦૯.

અર્થ :—છેદાઈ જાઓ, અથવા ભેદાઈ જાઓ, અથવા કોઈ લઈ જાઓ, અથવા નષ્ટ થઈ જાઓ, અથવા તો ગમે તે રીતે જાઓ, તોપણ ખરેખર પરિગ્રહ મારો નથી.

અપરિગ્રહો અણિચ્છો મણિદો ણાણી ય ણેચ્છદે ધમ્મં ।

અપરિગ્રહો દુ ધમ્મસ્સ જાણગો તેણ સો હોદિ ॥ ૨૧૦ ॥

અનિચ્છક કહ્યો અપરિગ્રહી, જ્ઞાની ન ઇચ્છે પુણ્યને,
તેથી ન પરિગ્રહી પુણ્યનો તે, પુણ્યનો જ્ઞાયક રહે. ૨૧૦.

અર્થ:—અનિચ્છકને અપરિગ્રહી કહ્યો છે અને જ્ઞાની ધર્મને (પુણ્યને) ઇચ્છતો નથી, તેથી તે ધર્મના પરિગ્રહી નથી, (ધર્મના) જ્ઞાયક જ છે.

અપરિગ્રહો અણિચ્છો મણિદો ણાણી ય જેચ્છદિ અધમ્મં ।

અપરિગ્રહો અધમ્મસ્સ જાણગો તેણ સો હોદિ ॥ ૨૧૧ ॥

અનિચ્છક કહ્યો અપરિગ્રહી, જ્ઞાની ન ઇચ્છે પાપને, તેથી ન પરિગ્રહી પાપનો તે, પાપનો જ્ઞાયક રહે. ૨૧૧.

અર્થ:—અનિચ્છકને અપરિગ્રહી કહ્યો છે અને જ્ઞાની અધર્મને (પાપને) ઇચ્છતો નથી, તેથી તે અધર્મના પરિગ્રહી નથી, (અધર્મના) જ્ઞાયક જ છે.

અપરિગ્રહો અણિચ્છો મણિદો ણાણી ય જેચ્છદે અસણં ।

અપરિગ્રહો દુ અસણસ્સ જાણગો તેણ સો હોદિ ॥ ૨૧૨ ॥

અનિચ્છક કહ્યો અપરિગ્રહી, જ્ઞાની ન ઇચ્છે અશનને, તેથી ન પરિગ્રહી અશનનો તે, અશનનો જ્ઞાયક રહે. ૨૧૨.

અર્થ:—અનિચ્છકને અપરિગ્રહી કહ્યો છે અને જ્ઞાની અશનને (હોળનને) ઇચ્છતો નથી, તેથી તે અશનનો પરિગ્રહી નથી, (અશનનો) જ્ઞાયક જ છે.

અપરિગ્રહો અણિચ્છો મણિદો ણાણી ય જેચ્છદે પાણં ।

અપરિગ્રહો દુ પાણસ્સ જાણગો તેણ સો હોદિ ॥ ૨૧૩ ॥

અનિચ્છક કહ્યો અપરિગ્રહી, જ્ઞાની ન ઇચ્છે પાનને, તેથી ન પરિગ્રહી પાનનો તે, પાનનો જ્ઞાયક રહે. ૨૧૩.

અર્થ:—અનિચ્છકને અપરિચીટી કહ્યો છે અને જ્ઞાની પાનને ઇચ્છતો નથી, તેથી તે પાનનો પરિચીટી નથી, (પાનનો) જ્ઞાયક જ છે.

एमादिषु दु विविहे सन्वे भावे य णेच्छदे णाणी ।

जाणगभावो णियदो णीरालंबो दु सञ्चत्थ ॥ २१४ ॥

એ આદિ વિધવિધ ભાવ બહુ જ્ઞાની ન ઇચ્છે સર્વને;
સર્વત્ર આલંબન રહિત બસ નિયત જ્ઞાયકભાવ તે. ૨૧૪.

અર્થ:—ઇત્યાદિક અનેક પ્રકારના સર્વ ભાવોને જ્ઞાની ઇચ્છતો નથી; સર્વત્ર (બધામાં) નિરાલંબ એવો તે નિશ્ચિત જ્ઞાયકભાવ જ છે.

उष्णोदयभोगो वियोगबुद्धीए तस्स सो णिच्चं ।

कंखामणागदस्स य उदयस्स ण कुव्वदे णाणी ॥ २१५ ॥

ઉત્પન્ન ઉદયનો ભોગ નિત્ય વિયોગભાવે જ્ઞાનીને,
ને ભાવી કર્મોદય તણી કાંક્ષા નહી જ્ઞાની કરે. ૨૧૫.

અર્થ:—જે ઉત્પન્ન (અર્થાત્ વર્તમાન કાળના) ઉદયનો ભોગ તે, જ્ઞાનીને સદા વિયોગબુદ્ધિએ હોય છે અને આગામી (અર્થાત્ ભવિષ્ય કાળના) ઉદયની જ્ઞાની વાંછા કરતો નથી.

जो वेददि वेदिज्जदि समए समए विणस्सदे उभयं ।

तं जाणगो दु णाणी उभयं पि ण कंखदि कयावि ॥ २१६ ॥

રે! વેદ-વેદિક ભાવ બન્ને સમય સમયે વિણસે
—એ જાણતો જ્ઞાની કદાપિ ન ઉભયની કાંક્ષા કરે. ૨૧૬.

અર્થ:—જે ભાવ વેદ છે (અર્થાત્ વેદિકભાવ) અને જે

ભાવ વેદાય છે (અર્થાત્ વેદભાવ) તે બન્ને ભાવો સમયે સમયે વિનાશ પામે છે—એવું બ્રહ્માનાર જ્ઞાની તે બન્ને ભાવોને કદાપિ વાંછતો નથી.

બંધુવભોગનિમિત્તે અજ્ઞવસાણોદણ્ણસુ ણાણિસ્સ ।

સંસારદેહવિસણ્ણસુ ણેવ ઉપ્પજ્જદે રાગો ॥ ૨૧૭ ॥

સંસારદેહસંબંધી ને બંધોપભોગનિમિત્ત જે,
તે સર્વ અધ્યવસાનઉદ્યે રાગ થાય ન જ્ઞાનીને. ૨૧૭.

અર્થ:—બંધ અને ઉપભોગનાં નિમિત્ત એવા સંસાર-સંબંધી અને દેહસંબંધી અધ્યવસાનના ઉદ્યોમાં જ્ઞાનીને રાગ ઊપજતો જ નથી.

ણાણી રાગપ્પજહો સવ્વદવ્વેસુ કમ્મમજ્ઞગદો ।

ણો લિપ્પદિ રજણ દુ કદ્દમમજ્ઞે જહા કણંયં ॥ ૨૧૮ ॥

અણાણી પુણ રત્તો સવ્વદવ્વેસુ કમ્મમજ્ઞગદો ।

લિપ્પદિ કમ્મરણ દુ કદ્દમમજ્ઞે જહા લોહં ॥ ૨૧૯ ॥

છો સર્વ દ્રવ્યે રાગવર્જક જ્ઞાની કર્મની મધ્યમાં,
પણુ રજ થકી લેપાય નહિ, જ્યમ કનક કર્મ મધ્યમાં. ૨૧૮
પણુ સર્વ દ્રવ્યે રાગશીલ અજ્ઞાની કર્મની મધ્યમાં,
તે કર્મરજ લેપાય છે, જ્યમ લોહ કર્મ મધ્યમાં. ૨૧૯

અર્થ:—જ્ઞાની કે જે સર્વ દ્રવ્યો પ્રત્યે રાગ છાડનારો છે તે કર્મ મધ્યે રહેલો હોય તોપણુ કર્મરૂપી રજથી લેપાતો નથી—જે સોનું કાદવ મધ્યે રહેલું હોય તોપણુ લેપાતું નથી તેમ. અજ્ઞાની કે જે સર્વ દ્રવ્યો પ્રત્યે રાગી છે તે કર્મ મધ્યે રહ્યો થાય

કર્મરજથી લેપાય છે—જેમ લોખંડ કાદવ મધ્યે રહું થકું લેપાય છે (અર્થાત્ તેને કાટ લાગે છે) તેમ.

મુંજંતસ્સ વિ વિવિદ્દે સચ્ચિત્તાચિત્તમિસ્સિણ દબ્બે ।

સંત્વસ્સ સેદ્ધાવાં ણ વિ સક્કદિ કિણ્હગો કાદું ॥ ૨૨૦ ॥

તદ્ ણાણિસ્સ વિ વિવિદ્દે સચ્ચિત્તાચિત્તમિસ્સિણ દબ્બે ।

મુંજંતસ્સ વિ ણાણં ણ સક્કમ્મણાણદં ણેદું ॥ ૨૨૧ ॥

જડયા સ એવ સંઘો સેદ્ધસહાવં તયં પજહિદ્દુણ ।

ગચ્છેજ્જ કિણ્હભાવં તદ્ધયા સુક્કત્તણં પજહે ॥ ૨૨૨ ॥

તદ્ ણાણી વિ હુ જડયા ણાણસહાવં તયં પજહિદ્દુણ ।

અણ્ણાણેણ પરિણદો તદ્ધયા અણ્ણાણદં ગચ્છે ॥ ૨૨૩ ॥

જ્યમ શંખ વિવિધ સચિત્ત, મિશ્ર, અચિત્ત દ્રવ્યો ભોગવે,
પણુ શંખના શુકલત્વને નહિ કૃષ્ણ કોઈ કરી શકે; ૨૨૦.

ત્યમ જ્ઞાની વિવિધ સચિત્ત, મિશ્ર, અચિત્ત દ્રવ્યો ભોગવે,
પણુ જ્ઞાન જ્ઞાની તણું નહીં અજ્ઞાન કોઈ કરી શકે. ૨૨૧.

જ્યારે સ્વયં તે શંખ શ્વેતસ્વભાવ નિજનો છોડીને
પામે સ્વયં કૃષ્ણત્વ, ત્યારે છોડતો શુકલત્વને; ૨૨૨.

ત્યમ જ્ઞાની પણુ જ્યારે સ્વયં નિજ છોડી જ્ઞાનસ્વભાવને
અજ્ઞાનભાવે પરિણમે, અજ્ઞાનતા ત્યારે લહે. ૨૨૩.

અર્થઃ—જેમ શંખ અનેક પ્રકારનાં સચિત્ત, અચિત્ત અને
મિશ્ર દ્રવ્યોને ભોગવે છે—ખાય છે તોપણુ તેનું શ્વેતપણું (કોઈથી)
કૃષ્ણ કરી શકાતું નથી, તેમ જ્ઞાની પણુ અનેક પ્રકારનાં સચિત્ત,
અચિત્ત અને મિશ્ર દ્રવ્યોને ભોગવે તોપણુ તેનું જ્ઞાન (કોઈથી)
અજ્ઞાન કરી શકાતું નથી.

જ્યારે તે જ શબ્દ (પોતે) તે શ્વેત સ્વભાવને છાડીને
કૃષ્ણભાવને પામે (અર્થાત્ કૃષ્ણભાવે પરિણમે) ત્યારે શ્વેતપણાને
છોડ (અર્થાત્ કાળો બને), તેવી રીતે ખરેખર જ્ઞાની પણ (પોતે)
જ્યારે તે જ્ઞાનસ્વભાવને છાડીને અજ્ઞાનરૂપે પરિણમે ત્યારે અજ્ઞાન-
પણાને પામે.

પુરિસો જહ કો વિ હં વિક્તિનિમિત્તં તુ સેવદે રાયં ।
તો સો વિ દેદિ રાયા વિવિહે ભોગે સુહુપ્પાણ ॥ ૨૨૪ ॥
એવેવ જીવપુરિસો કમ્મરયં સેવદે સુહણિમિત્તં ।
તો સો વિ દેદિ કમ્મો વિવિહે ભોગે સુહુપ્પાણ ॥ ૨૨૫ ॥
જહ પુણ સો ત્તિવય પુરિસો વિક્તિનિમિત્તં ન સેવદે રાયં ।
તો સો ન દેદિ રાયા વિવિહે ભોગે સુહુપ્પાણ ॥ ૨૨૬ ॥
એવેવ સમ્મદિટ્ઠી વિસયત્થં સેવદે ન કમ્મરયં ।
તો સો ન દેદિ કમ્મો વિવિહે ભોગે સુહુપ્પાણ ॥ ૨૨૭ ॥

જ્યમ જગતમાં કો પુરુષ વૃત્તિનિમિત્ત સેવે ભૂપને,
તો ભૂપ પણ સુખજનક વિધવિધ ભોગ આપે પુરુષને; ૨૨૪.
ત્યમ જીવપુરુષ પણ કર્મરજનું સુખઅરથ સેવન કરે,
તો કર્મ પણ સુખજનક વિધવિધ ભોગ આપે જીવને. ૨૨૫.
વળી તે જ નર જ્યમ વૃત્તિ અર્થે ભૂપને સેવે નહીં,
તો ભૂપ પણ સુખજનક વિધવિધ ભોગને આપે નહીં; ૨૨૬.
સુદૃષ્ટિને ત્યમ વિષય અર્થે કર્મરજસેવન નથી,
તો કર્મ પણ સુખજનક વિધવિધ ભોગને દેતાં નથી. ૨૨૭.

અર્થ:—જેમ આ જગતમાં કોઈ પુરુષ આજીવિકા અર્થે
રાજાને સેવે છે તો તે રાજા પણ તેને સુખ ઉત્પન્ન કરનારા અનેક-

પ્રકારના ભોગો આપે છે, તેવી જ રીતે જીવપુરુષ સુખ અર્થે કર્મરજને સેવે છે તો તે કર્મ પણ તેને સુખ ઉત્પન્ન કરનારા અનેક પ્રકારના ભોગો આપે છે.

વળી જેમ તે જ પુરુષ આજીવિકા અર્થે રાજાને નથી સેવતો તો તે રાજા પણ તેને સુખ ઉત્પન્ન કરનારા અનેક પ્રકારના ભોગો નથી આપતો, તેવી જ રીતે સમ્યગ્દષ્ટિ વિષય અર્થે કર્મરજને નથી સેવતો તો (અર્થાત્ તેથી) તે કર્મ પણ તેને સુખ ઉત્પન્ન કરનારા અનેક પ્રકારના ભોગો નથી આપતું.

सम्मादिद्वी जीवा णिस्संका होंति णिब्भया तेण ।

सत्तमयविप्पमुक्का जम्हा तम्हा दु णिस्संका ॥ २२८ ॥

સમ્યક્ત્વવંત જીવો નિઃશંકિત, તેથી છે નિર્ભય અને છે સત્તમયપ્રવિમુક્ત જેથી, તેથી તે નિઃશંક છે. ૨૨૮.

અર્થ:—સમ્યગ્દષ્ટિ જીવો નિઃશંક હોય છે તેથી નિર્ભય હોય છે; અને કારણ કે સત્તમયથી રહિત હોય છે તેથી નિઃશંક હોય છે (—અડાલ હોય છે).

जो चत्तारि वि पाए छिंददि ते कम्मबंधमोहकरे ।

सो णिस्संको चेदा सम्मादिद्वी मुणेदब्बो ॥ २२९ ॥

જે કર્મબંધનમોહકર્તા પાદ ચારે છેદતો, ચિન્મૂર્તિ તે શંકારહિત સમકિતદષ્ટિ જાણવો. ૨૨૯.

અર્થ:—જે ચેતયિતા, કર્મબંધ સંબંધી મોહ કરનારા (અર્થાત્ જીવ નિશ્ચયથી કર્મ વડે બંધાયો છે એવો ભ્રમ કરનારા)

મિથ્યાત્વાદિ ભાવોરૂપ ચારે પાયાને છદે છે, તે નિઃશંક સમ્યગ્દષ્ટિ જાણવો.

જો દુ ણ કરેદિ કંઠં કમ્મફલેસુ તહ સન્વધમ્મેસુ ।

સો ણિકંઠો ચેદા સમ્માદિટ્ઠી મુણેદન્વો ॥ ૨૩૦ ॥

જે કર્મફળ ને સર્વ ધર્મ તાણી ન કાંક્ષા રાખતો,
ચિન્મૂર્તિ તે કાંક્ષારહિત સમકિતદષ્ટિ જાણવો. ૨૩૦.

અર્થ:—જે ચેતચિતા કર્મોનાં ફળો પ્રત્યે તથા સર્વ ધર્મો પ્રત્યે કાંક્ષા કરતો નથી તે નિષ્કાંક્ષ સમ્યગ્દષ્ટિ જાણવો.

જો ણ કરેદિ દુગુંઠં ચેદા સન્વેસિમેવ ધમ્માણં ।

સો સ્ખલ્લ ણિવ્વિદિગિચ્છો સમ્માદિટ્ઠી મુણેદન્વો ॥ ૨૩૧ ॥

સૌ કોઈ ધર્મ વિષે જુગુપ્સાભાવ જે નહિ ધારતો,
ચિન્મૂર્તિ નિર્વિચિકિત્સ સમકિતદષ્ટિ નિશ્ચય જાણવો. ૨૩૧.

અર્થ:—જે ચેતચિતા ખંધાય ધર્મો (વસ્તુના સ્વભાવો) પ્રત્યે જુગુપ્સા (ગ્લાનિ) કરતો નથી તે નિશ્ચયથી નિર્વિચિકિત્સ (-વિચિકિત્સાદોષ રહિત) સમ્યગ્દષ્ટિ જાણવો.

જો હવદિ અસમ્મૂહો ચેદા સદ્ધિટ્ઠિ સન્વભાવેસુ ।

સો સ્ખલ્લ અમૂહદિટ્ઠી સમ્માદિટ્ઠી મુણેદન્વો ॥ ૨૩૨ ॥

સંમૂહ નહિ જે સર્વ ભાવે,—સત્ય દષ્ટિ ધારતો,
તે મૂહદષ્ટિરહિત સમકિતદષ્ટિ નિશ્ચય જાણવો. ૨૩૨.

અર્થ:—જે ચેતચિતા સર્વ ભાવોમાં અમૂહ છે—યથાર્થ દષ્ટિવાળો છે, તે ખરેખર અમૂહદષ્ટિ સમ્યગ્દષ્ટિ જાણવો.

જો સિદ્ધમત્તિજુત્તો ઉવગૃહ્ણગો દુ સન્વધમ્માણં ।

સો ઉવગૃહ્ણકારી સમ્માદિટ્ઠી મુણેદવ્વો ॥ ૨૩૩ ॥

જે સિદ્ધભક્તિસહિત છે, ઉપગૂહક છે સૌ ધર્મનો,
ચિન્મૂર્તિ તે ઉપગૂહનકર સમકિતદષ્ટિ જાણવો. ૨૩૩.

અર્થ:—જે (ચેતયિતા) સિદ્ધની (શુદ્ધાત્માની) ભક્તિ
સહિત છે અને પર વસ્તુના સર્વ ધર્મોને ગોપવનાર છે (અર્થાત્
રાગાદિ પરભાવોમાં જોડાતો નથી) તે ઉપગૂહનકારી સમ્યગ્દષ્ટિ
જાણવો.

ઉમ્મગ્ગં ગચ્છંતં સગં પિ મગ્ગે ઠવેદિ જો ચેદા ।

સો ઠિદિકરણાજુત્તો સમ્માદિટ્ઠી મુણેદવ્વો ॥ ૨૩૪ ॥

ઉન્માર્ગગમને સ્વાત્મને પણ માર્ગમાં જે સ્થાપતો,
ચિન્મૂર્તિ તે સ્થિતિકરણયુત સમકિતદષ્ટિ જાણવો. ૨૩૪.

અર્થ:—જે ચેતયિતા ઉન્માર્ગે જતા પોતાના આત્માને પણ
માર્ગમાં સ્થાપે છે, તે સ્થિતિકરણયુક્ત (સ્થિતિકરણગુણ સહિત)
સમ્યગ્દષ્ટિ જાણવો.

જો કુણદિ વચ્છલત્તં તિણ્હં સાહૂણ મોક્ખમગ્ગમ્મિ ।

સો વચ્છલભાવજુદો સમ્માદિટ્ઠી મુણેદવ્વો ॥ ૨૩૫ ॥

જે મોક્ષમાર્ગે ‘સાધુ’ત્રયનું વતસલત્વ કરે અહો !
ચિન્મૂર્તિ તે વાતસલ્યયુત સમકિતદષ્ટિ જાણવો. ૨૩૫.

અર્થ:—જે (ચેતયિતા) મોક્ષમાર્ગમાં રહેલા સમ્યગ્દર્શન-
જ્ઞાન-ચારિત્રરૂપી ત્રણ સાધકો—સાધનો પ્રત્યે (અથવા વ્યવહારે
આત્માર્થ, ઉપાધ્યાય અને મુનિ—એ ત્રણ સાધુઓ પ્રત્યે) વાતસલ્ય

કરે છે, તે વત્સલભાવયુક્ત (વત્સલભાવ સહિત) સમ્યગ્દષ્ટિ જાણવો.

વિજ્ઞારહમારુઢો મળોરહપહેસુ મમઙ્ જો વેદા ।

સો જિણણાણપહાવી સમ્માદિટ્ઠી મુણેદલ્લો ॥ ૨૩૬ ॥

ચિન્મૂર્તિ મન-રથપંથમાં વિદ્યારથારુઢ ધૂમતો,
તે જિનજ્ઞાનપ્રભાવકર સમકિતદષ્ટિ જાણવો. ૨૩૬.

અર્થ:—જે ચેતયિતા વિદ્યારૂપી રથમાં આરુઢ થયો થકો (અડયો થકો) મનરૂપી રથ-પંથમાં (અર્થાત્ જ્ઞાનરૂપી જે રથને ચાલવાનો માર્ગ તેમાં) ભ્રમણ કરે છે, તે જિનેશ્વરના જ્ઞાનની પ્રભાવના કરનારો સમ્યગ્દષ્ટિ જાણવો.

૭. બંધ અધિકાર

જેવી રીતે કો પુરુષ પોતે તેલનું મર્દન કરી,
વ્યાયામ કરતો શસ્ત્રથી બહુ રજબર્યા સ્થાને રહી; ૨૩૭.
વળી તાડ, કદળી, વાંસ આદિ છિન્નભિન્ન કરે અને
ઉપધાત તેહ સચિત્ત તેમ અચિત્ત દ્રવ્ય તણો કરે. ૨૩૮.
બહુ જાતનાં કરણો વડે ઉપધાત કરતા તેહને,
નિશ્ચય થકી ચિંતન કરો, રજબંધ થાય શું કારણે? ૨૩૯.

એમ જાણવું નિશ્ચય થકી—ચીકણાઈ જે તે નર વિષે
રજબંધકારણુ તે જ છે, નહિ કાયચેષ્ટા શેષ જે. ૨૪૦.
ચેષ્ટા વિવિધમાં વર્તેતો એ રીત મિથ્યાદષ્ટિ જે,
ઉપયોગમાં રાગાદિ કરતો રજ થકી લેપાય તે. ૨૪૧.

અર્થ:—જેવી રીતે—કોઈ પુરુષ (પોતાના પર અર્થાત
પોતાના શરીર પર) તેલ આદિ સ્નિગ્ધ પદાર્થ લગાવીને અને
ખહુ રજવાળી (ધૂળવાળી) જગ્યામાં રહીને શસ્ત્રો વડે વ્યાયામ
કરે છે, અને તાડ, તમાલ, કેળ, વાસ, અશોક વગેરે વૃક્ષોને છેદે
છે, હેદે છે, સચિત્ત તથા અચિત્ત દ્રવ્યોનો ઉપઘાત (નાશ) કરે
છે; એ રીતે નાના પ્રકારનાં કરણો વડે ઉપઘાત કરતા તે પુરુષને
રજનો બંધ (ધૂળનું ચોંટવું) ખરેખર કયા કારણે થાય છે તે
નિશ્ચયથી વિચારે. તે પુરુષમાં જે તેલ આદિનો ચીકણાવાવ છે
તેનાથી તેને રજનો બંધ થાય છે એમ નિશ્ચયથી જાણવું, શેષ
કાયાની ચેષ્ટાઓથી નથી થતો. એવી રીતે—ખહુ પ્રકારની
ચેષ્ટાઓમાં વર્તેતો મિથ્યાદષ્ટિ (પોતાના) ઉપયોગમાં રાગાદિ
લાવેને કરતો થકો કમરૂપી રજથી લેપાય છે—બંધાય છે.

જહ પુળ સો ચેવ નરો જેહે સવ્વમ્હિ અવણિદે સંતે ।

રેણુબહુલમ્મિ ઠાણે કરેદિ સત્થેહિં વાયામં ॥ ૨૪૨ ॥

છિંદદિ મિંદદિ ય તહા તાલીતલકયલિવંસપિંહીઓ ।

સચ્ચિત્તાચિત્તાણં કરેદિ દવ્વાણમુવઘાદં ॥ ૨૪૩ ॥

ઉવઘાદં કુવ્વંતસ્સ તસ્સ ણાણાવિહેહિં કરણેહિં ।

ણિચ્છયદો ચિંતેજ્જ હુ કિંપચ્ચયગો ન રયવંધો ॥ ૨૪૪ ॥

જો સો દુ ગેહભાવો તમ્હિ નરે તેણ તસ્સ રયબંધો ।
 ણિચ્છયદો વિણ્ણેયં ન કાયચ્છેદ્દાહિં સેસાહિં ॥ ૨૪૫ ॥

एवं सम्मादिट्ठी वट्ठंतो बहुविहेसु जोगेसु ।
 अकरंतो उवओगे रागादी न लिप्पदि रएण ॥ २४६ ॥

જેવી રીતે વળી તે જ નર તે તેલ સર્વ દૂરે કરી,
 વ્યાયામ કરતો શસ્ત્રથી ખહુ રજભર્યા સ્થાને રહી; ૨૪૨.

વળી તાડ, કદળી, વાંસ આદિ છિન્નભિન્ન કરે અને
 ઉપઘાત તેહ સચિત્ત તેમ અચિત્ત દ્રવ્ય તણો કરે. ૨૪૩.

ખહુ જાતનાં કરણો વડે ઉપઘાત કરતા તેહને,
 નિશ્ચય થકી ચિંતન કરો, રજબંધ નહિ શું કારણે? ૨૪૪.

એમ જાણવું નિશ્ચય થકી—ચીકણાઈ જે તે નર વિષે
 રજબંધકારણુ તે જ છે, નહિ કાયચેષ્ટા શેષ જે. ૨૪૫.

યોગો વિવિધમાં વર્તેલો એ રીત સમ્યગ્દષ્ટિ જે,
 રાગાદિ ઉપયોગે ન કરતો રજથી નવ લેપાય તે. ૨૪૬.

અર્થ:—વળી જેવી રીતે—તે જ પુરુષ. સમસ્ત તેલ આદિ
 સ્નિગ્ધ પદાર્થને દૂર કરવામાં આવતાં, ખહુ રજવાળી જગ્યામાં
 શસ્ત્રો વડે વ્યાયામ કરે છે, અને તાડ, તમાલ, કેળ, વાંસ, અશોક
 વગેરે વૃક્ષોને છેદે છે. લેદે છે, સચિત્ત તથા અચિત્ત દ્રવ્યોનો
 ઉપઘાત કરે છે; એ રીતે નાના પ્રકારનાં કરણો વડે ઉપઘાત
 કરતા તે પુરુષને રજનો ખંધ ખરેખર કયા કારણે નથી થતો તે
 નિશ્ચયથી વિચારો. તે પુરુષમાં જે તેલ આદિનો ચીકણાવાવ
 હોય તેનાથી તેને રજનો ખંધ થાય છે એમ નિશ્ચયથી જાણવું.
 શેષ કાયાની ચેષ્ટાઓથી નથી થતો. (માટે તે પુરુષમાં ચીકણાવા

અભાવના કારણે જ તેને રજ ચોટતી નથી.) એવી રીતે—બહુ પ્રકારના યોગમાં વર્તેલા સમ્યક્દષ્ટિ ઉપયોગમાં રાગાદિકને નહિ કરતો થકો કર્મરજથી લેખાતો નથી.

જો મણ્ણદિ હિંસામિ ય હિંસિજ્જામિ ય પરેહિં સત્તેહિં ।

સો મૂઠો અણ્ણાણી ણાણી एत्तो દુ વિવરીદો ॥ ૨૪૭ ॥

જે માનતો—હું મારું ને પર જીવ મારે મુજને,
તે મૂઠ છે, અજ્ઞાની છે, વિપરીત એથી જ્ઞાની છે. ૨૪૭.

અર્થ:—જે એમ માને છે કે ‘હું પર જીવોને મારું છું’
(—હજી છું) અને પર જીવો મને મારે છે’, તે મૂઠ (—મોઢી)
છે, અજ્ઞાની છે, અને આનાથી વિપરીત (અર્થાત્ આણું નથી
માનતો) તે જ્ઞાની છે.

આડક્ખયેણ મરણં જીવાણં જિણવરેહિં પણ્ણત્તં ।

આડં ણ હરેસિ તુમં કહ તે મરણં કદં તેસિં ॥ ૨૪૮ ॥

આડક્ખયેણ મરણં જીવાણં જિણવરેહિં પણ્ણત્તં ।

આડં ણ હરંતિ તુહં કહ તે મરણં કદં તેહિં ॥ ૨૪૯ ॥

છે આયુક્ષયથી મરણ જીવનું એમ જિનદેવે કહ્યું,
તું આયુ તો હરતો નથી, તેં મરણ કયમ તેનું કયું? ૨૪૮.
છે આયુક્ષયથી મરણ જીવનું એમ જિનદેવે કહ્યું,
તે આયુ તુજ હરતા નથી, તો મરણ કયમ તારું કયું? ૨૪૯.

અર્થ:—(હે ભાઈ! ‘હું પર જીવોને મારું છું’ એમ જે
તું માને છે, તે તારું અજ્ઞાન છે.) જીવનું મરણ આયુકર્મના
ક્ષયથી થાય છે એમ જિનવરોએ કહ્યું છે; તું પર જીવોનું

આયુકર્મ તો હરતો નથી, તો તેં તેમનું મરણ કઈ રીતે કયું ?

(હે ભાઈ ! ' પર જીવો મને મારે છે ' એમ જે તું માને છે, તે તારું અજ્ઞાન છે.) જીવોનું મરણ આયુકર્મના ક્ષયથી થાય છે એમ જિનવરોએ કહ્યું છે; પર જીવો તારું આયુકર્મ તો હરતા નથી. તો તેમણે તારું મરણ કઈ રીતે કયું ?

જો મણ્ણદિ જીવેમિ ચ જીવિજ્જામિ ચ પરેહિં સત્તેહિં ।

સો મૂઢો અણ્ણાણી ણાણી એત્તો દુ વિવરીદો ॥ ૨૫૦ ॥

જે માનતો—હું જિવાહું ને પર જીવ જિવાડે મુજને,
તે મૂઢ છે, અજ્ઞાની છે, વિપરીત એથી જ્ઞાની છે. ૨૫૦.

અર્થ:—જે જીવ એમ માને છે કે હું પર જીવોને જિવાહું છું અને પર જીવો મને જિવાડે છે, તે મૂઢ (-મોહી) છે, અજ્ઞાની છે, અને આનાથી વિપરીત (અર્થાત્ જે આણું નથી માનતો, આનાથી ઊલટું માને છે) તે જ્ઞાની છે.

આઝ્ઝદયેણ જીવદિ જીવો એવં મણંતિ સવ્વણ્હુ ।

આહં ચ ણ દેસિ તુમં કહં તણ જીવિદં કદં તેસિં ॥ ૨૫૧ ॥

આઝ્ઝદયેણ જીવદિ જીવો એવં મણંતિ સવ્વણ્હુ ।

આહં ચ ણ દિંતિ તુહં કહં ણુ તે જીવિદં કદં તેહિં ॥ ૨૫૨ ॥

છે આયુ-ઉદયે જીવન જીવનું એમ સર્વજ્ઞે કહ્યું,
તું આયુ તો દેતો નથી, તેં જીવન કયમ તેનું કયું ? ૨૫૧.

છે આયુ-ઉદયે જીવન જીવનું એમ સર્વજ્ઞે કહ્યું,
તે આયુ તુજ દેતા નથી, તો જીવન કયમ તારું કયું ? ૨૫૨.

અર્થ:—જીવ આયુકર્મના ઉદયથી જીવે છે એમ સર્વજ્ઞદેવો કહે છે; તું પર જીવોને આયુકર્મ તો દેતો નથી તો (હે ભાઈ!) તેં તેમણું જીવિત (જીવતર) કઈ રીતે કર્યું?

જીવ આયુકર્મના ઉદયથી જીવે છે એમ સર્વજ્ઞદેવો કહે છે; પર જીવો તને આયુકર્મ તો દેતા નથી તો (હે ભાઈ!) તેમણે તારું જીવિત કઈ રીતે કર્યું?

જો અપ્પણા દુ મળ્લણાદિ દુક્ખિદસુહિદે કરેમિ સત્તે ત્તિ ।

સો મૂઠો અપ્પણાણી ણાણી એત્તો દુ ત્તિવરીદો ॥ ૨૫૩ ॥

જે માનતો—સુખથી દુખીસુખી હું કરું પર જીવને,
તે મૂઠ છે, અજ્ઞાની છે, વિપરીત એથી જ્ઞાની છે. ૨૫૩.

અર્થ:—જે એમ માને છે કે મારા પોતાથી હું (પર) જીવોને દુઃખી-સુખી કરું છું. તે મૂઠ (-મોહી) છે, અજ્ઞાની છે, અને આનાથી વિપરીત તે જ્ઞાની છે.

કમ્મોદણ જીવા દુક્ખિદસુહિદા હવંતિ જદિ સવ્વે ।

કમ્મં ચ ણ દેસિ તુમં દુક્ખિદસુહિદા કહ કયા તે ॥ ૨૫૪ ॥

કમ્મોદણ જીવા દુક્ખિદસુહિદા હવંતિ જદિ સવ્વે ।

કમ્મં ચ ણ દિત્તિ તુહં કદોસિ કહં દુક્ખિદો તેહિં ॥ ૨૫૫ ॥

કમ્મોદણ જીવા દુક્ખિદસુહિદા હવંતિ જદિ સવ્વે ।

કમ્મં ચ ણ દિત્તિ તુહં કહ તં સુહિદો કદો તેહિં ॥ ૨૫૬ ॥

જ્યાં કર્મ-ઉદયે જીવ સર્વે દુખિત તેમ સુખી થતા,

તું કર્મ તો દેતો નથી, તેં કેમ દુખિત-સુખી કર્યા? ૨૫૪.

જ્યાં કર્મ-ઉદયે જીવ સર્વે દુખિત તેમ સુખી બને,
તે કર્મ તુજ દેતા નથી, તો દુખિત કેમ કર્યો તને? ૨૫૫.

જ્યાં કર્મ-ઉદયે જીવ સર્વે દુખિત તેમ સુખી બને,
તે કર્મ તુજ દેતા નથી, તો સુખિત કેમ કર્યો તને? ૨૫૬.

અર્થ:—જો સર્વ જીવો કર્મના ઉદયથી દુઃખી-સુખી થાય છે. અને તું તેમને કર્મ તો દેતો નથી. તો (હે ભાઈ!) તે તેમને દુઃખી-સુખી કઈ રીતે કર્યા?

જો સર્વ જીવો કર્મના ઉદયથી દુઃખી-સુખી થાય છે, અને તેઓ તને કર્મ તો દેતા નથી, તો (હે ભાઈ!) તેમણે તને દુઃખી કઈ રીતે કર્યા?

જો સર્વ જીવો કર્મના ઉદયથી દુઃખી-સુખી થાય છે, અને તેઓ તને કર્મ તો દેતા નથી, તો (હે ભાઈ!) તેમણે તને સુખી કઈ રીતે કર્યા?

જો મરદિ જો ય દુહિદો જાયદિ કમ્મોદણ સો સવ્વો ।

તમ્હા દુ મારિદો દે દુહાવિદો ચેદિ ણ હુ મિચ્છા ॥ ૨૫૭ ॥

જો ણ મરદિ ણ ય દુહિદો સો વિ ય કમ્મોદણ ચેવ ચલ્લ ।

તમ્હા ણ મારિદો ણો દુહાવિદો ચેદિ ણ હુ મિચ્છા ॥ ૨૫૮ ॥

મરતો અને જે દુખી થતો—સૌ કર્મના ઉદયે બને,
તેથી ‘હુણ્યો મેં, દુખી કર્યો’—તુજ મત શું નહિ મિથ્યા ખરે?

વળી નવ મરે, નવ દુખી બને, તે કર્મના ઉદયે ખરે.
‘મેં નવ હુણ્યો, નવ દુખી કર્યો’—તુજ મત શું નહિ મિથ્યા ખરે?

અર્થ:—જે મરે છે અને જે દુઃખી થાય છે તે સૌ કર્મના

ઉદયથી થાય છે; તેથી ‘મેં’ માર્યો, મેં દુઃખી કર્યો’ એવો તારો અભિપ્રાય શું ખરેખર મિથ્યા નથી ?

વળી જે નથી મરતો અને નથી દુઃખી થતો તે પણ ખરેખર કર્મના ઉદયથી જ થાય છે; તેથી ‘મેં’ ન માર્યો, મેં ન દુઃખી કર્યો’ એવો તારો અભિપ્રાય શું ખરેખર મિથ્યા નથી ?

एसा दु जा मदी दे दुक्खिदसुहिदे करेमि सत्ते त्ति ।

एसा दे मूढमदी सुहासुहं वंधदे कम्मं ॥ २५९ ॥

આ બુદ્ધિ જે તુજ—‘દુખિત તેમ સુખી કરું છું’ જીવને’,
તે મૂઢ મતિ તારી અરે! શુભ-અશુભ બાંધે કર્મને. ૨૫૯.

અર્થ:—તારી જે આ બુદ્ધિ છે કે હું જીવોને દુઃખી-સુખી કરું છું, તે આ તારી મૂઢ બુદ્ધિ જ (મોહસ્વરૂપ બુદ્ધિ જ) શુભાશુભ કર્મને બાંધે છે.

दुक्खिदसुहिदे सत्ते करेमि जं एवमज्झवसिदं ते ।

तं पावबंधगं वा पुण्णस्स व बंधगं होदि ॥ २६० ॥

मारिमि जीवावेमि य सत्ते जं एवमज्झवसिदं ते ।

तं पावबंधगं वा पुण्णस्स व बंधगं होदि ॥ ૨૬૧ ॥

કરતો તું અધ્યવસાન—‘દુખિત-સુખી કરું છું’ જીવને’,
તે પાપનું બંધક અગર તો પુણ્યનું બંધક બને. ૨૬૦.

કરતો તું અધ્યવસાન—‘મારું જિવાડું છું’ પર જીવને’,
તે પાપનું બંધક અગર તો પુણ્યનું બંધક બને. ૨૬૧.

અર્થ:—‘હું જીવોને દુઃખી-સુખી કરું છું’ આણું જે

મારું *અધ્યવસાન. તે જ પાપનું અંધ અથવા પુણ્યનું બંધન થાય છે.

‘હું’ જીવોને મારું છું અને જિવાડું છું’ આત્મ જે તારું અધ્યવસાન. તે જ પાપનું અંધ અથવા પુણ્યનું બંધન થાય છે.

અજ્ઞવસિદેણ વંધો સત્તે મારેડ મા વ મારેડ ।

एसो वंधसमामो जीवाणं णिच्छयत्तयस्म ॥ ૨૬૨ ॥

મારો—ન મારો જીવને. છે બંધ અધ્યવસાનથી,
—આ જીવ કેરા બંધનો સંક્ષેપ નિશ્ચયનય થકી. ૨૬૨.

અર્થ:—જીવોને મારો અથવા ન મારો—કર્મબંધ અધ્યવસાનથી જ થાય છે. આ. નિશ્ચયનયે, જીવોના બંધનો સંક્ષેપ છે.

एवमलिण अदत्ते अवमचेरे परिग्गहे चेव ।

कीरदि अज्झवसाणं जं तेण दु वज्झदे पावं ॥ ૨૬૩ ॥

તદ વિ ચ સદ્દે દત્તે વંમે અપરિગ્ગહત્તણે ચેવ ।

कीरदि अज्झवसाणं जं तेण दु वज्झदे पुणं ॥ ૨૬૪ ॥

મેમ અલીકમાંડી, અદત્તમાં, અપ્રત્ત ને પરિગ્રહ વિષે

થાય અધ્યવસાન તેથી પાપબંધન થાય છે. ૨૬૩.

મે રીત સત્યે, દત્તમાં, વળી પ્રત્ત ને અપરિગ્રહે

થાય અધ્યવસાન તેથી પુણ્યબંધન થાય છે. ૨૬૪.

જે પરિણામન મિથ્યા અભિપ્રાય સહિત હોય (—સ્વપરના એકત્વના

અભિપ્રાય સહિત હોય), અથવા વેલાવિક હોય તે પરિણામન માટે અધ્યવસાન

શબ્દ વપરાયદ છે (મિથ્યા) નિશ્ચય કરવો, (મિથ્યા) અભિપ્રાય કરવો—

એવા અર્થમાં પણ તે શબ્દ વપરાય છે.

અર્થ:—એ રીતે (અર્થાત્ પૂર્વે હિસાના અધ્યવસાય વિષે કહ્યું તેમ) અસત્યમાં, અદત્તમાં, અબ્રહ્મચર્યમાં અને પરિગ્રહમાં જે અધ્યવસાન કરવામાં આવે તેનાથી પાપનો ખંધ થાય છે; અને તેવી જ રીતે સત્યમાં, દત્તમાં, બ્રહ્મચર્યમાં અને અપરિગ્રહમાં જે અધ્યવસાન કરવામાં આવે તેનાથી પુણ્યનો ખંધ થાય છે.

વત્યું પદુચ્ચ જં પુણ અજ્ઞવસાણં તુ હોદિ જીવાણં ।

ળ ય વત્યુદો દુ વંધો અજ્ઞવસાણેળ વંધોત્થિ ॥ ૨૬૫ ॥

જે થાય અધ્યવસાન જીવને, વસ્તુ-આશ્રિત તે બને,
પણ વસ્તુથી નથી ખંધ, અધ્યવસાનમાત્રથી ખંધ છે. ૨૬૫.

અર્થ:—વળી, જીવોને જે અધ્યવસાન થાય છે તે વસ્તુને અવલંબીને થાય છે તોપણ વસ્તુથી ખંધ નથી, અધ્યવસાનથી જ ખંધ છે.

દુક્ષિદદ્વહિદે જીવે કરેમિ વંધેમિ તહ વિમોચેમિ ।

જા એસા મૂઢમદી ગિરત્થયા સા હુ દે મિચ્છા ॥ ૨૬૬ ॥

કરું છું દુખી-સુખી જીવને, વળી બદ્ધ-મુક્ત કરું અરે!
આ મૂઢ મતિ તુજ છે નિરર્થક, તેથી છે મિથ્યા ખરે. ૨૬૬.

અર્થ:—હે ભાઈ! ‘હું’ જીવોને દુઃખી-સુખી કરું છું; ખંધાવું છું તથા મુકાવું છું’ એવી જે આ તારી મૂઢ મતિ (—ભોહિત બુદ્ધિ) છે તે નિરર્થક હોવાથી અરેખર મિથ્યા (—ખોટી) છે.

અજ્ઞવસાણિમિત્તં જીવા વજ્ઞંતિ કમ્મણા જદિ દિ ।

મુચ્છંતિ મોક્ષમગ્ગે ઠિદા ય તા કિં કરેસિ તુમં ॥ ૨૬૭ ॥

સૌ જીવ અધ્યવસાનકારણ કર્મથી બંધાય જ્યાં
ને મોક્ષમાર્ગે સ્થિત જીવો મુકાય, તું શું કરે ભલા? ૨૬૭.

અર્થ:—હે ભાઈ! જો ખરેખર અધ્યવસાનના નિમિત્તે
જીવો કર્મથી બંધાય છે અને મોક્ષમાર્ગમાં સ્થિત મુકાય છે,
તો તું શું કરે છે? (તારો તો બાંધવા-છોડવાનો અભિપ્રાય
વિક્ષણ ગયો.)

સર્વે કરેદિ જીવો અજ્ઞવસાણેણ તિરિયણેરૂણ ।

દેવમણુણ ચ સર્વે પુણં પાવં ચ ણેયવિહં ॥ ૨૬૮ ॥

ધમ્માધમ્મં ચ તદ્દા જીવાજીવે અલોગલોગં ચ ।

સર્વે કરેદિ જીવો અજ્ઞવસાણેણ અપ્પાણં ॥ ૨૬૯ ॥

તિર્યંચ, નારક, દેવ, માનવ, પુણ્ય-પાપ વિવિધ જે,
તે સર્વરૂપ નિજને કરે છે જીવ અધ્યવસાનથી. ૨૬૮.

વળી એમ ધર્મ-અધર્મ, જીવ-અજીવ, લોક-અલોક જે,
તે સર્વરૂપ નિજને કરે છે જીવ અધ્યવસાનથી. ૨૬૯.

અર્થ:—જીવ અધ્યવસાનથી તિર્યંચ, નારક, દેવ અને
મનુષ્ય એ સર્વ પચાસિ, તથા અનેક પ્રકારનાં પુણ્ય અને પાપ—એ
બંધારૂપ પોતાને કરે છે. વળી તેવી રીતે જીવ અધ્યવસાનથી
ધર્મ-અધર્મ, જીવ-અજીવ અને લોક-અલોક—એ બંધારૂપ પોતાને
કરે છે.

एदाणि णत्थि जेसिं अज्झवसाणाणि एवमादीणि ।

ते असुहेण सुहेण व कम्मेण सुणी ण लिप्पंति ॥ २७० ॥

એ આદિ અધ્યવસાન વિધવિધ વર્તતાં નહિ જેમને,
તે મુનિવરો લેપાય નહિ શુભ કે અશુભ કર્મો વડે. ૨૭૦.

અર્થ:—આ (પૂર્વે કહેલાં) તથા આવાં બીજાં પણ અધ્યવસાન જેમને નથી, તે મુનિઓ અશુભ કે શુભ કર્મથી લેપાતા નથી.

બુદ્ધી વ્યવસાઓ વિ ય અજ્ઞવસાણં મદી ય વિણ્ણાણં ।

एकद्वमेव सर्वं चित्तं भावो य परिणामो ॥ ૨૭૧ ॥

બુદ્ધિ, મતિ, વ્યવસાય, અધ્યવસાન, વળી વિજ્ઞાન ને પરિણામ, ચિત્ત ને ભાવ—શબ્દો સર્વ આ એકાર્થ છે. ૨૭૧.

અર્થ:—બુદ્ધિ, વ્યવસાય, અધ્યવસાન, મતિ, વિજ્ઞાન, ચિત્ત, ભાવ અને પરિણામ—એ બધા એકાર્થ જ છે (—નામ જુદાં છે, અર્થ જુદા નથી).

एवं व्यवहारणो पडिसिद्धो जाण णिच्छयणएण ।

णिच्छयणयासिद्धा पुण मुणिणो पावन्ति णिव्वाणं ॥ ૨૭૨ ॥

વ્યવહારનય એ રીતે જાણ નિષિદ્ધ નિશ્ચયનય થકી; નિશ્ચયનયાશ્રિત મુનિવરો પ્રાપ્તિ કરે નિર્વાણની. ૨૭૨.

અર્થ:—એ રીતે (પૂર્વોક્ત રીતે) (પરાશ્રિત એવો) વ્યવહારનય નિશ્ચયનય વડે નિષિદ્ધ જાણ; નિશ્ચયનયને આશ્રિત મુનિઓ નિર્વાણને પામે છે.

वदसमिदीगुत्तीओ सीलत्तवं जिणवरेहि पणत्तं ।

कुच्वंतो वि अमव्वो अण्णाणी मिच्छदिट्ठी दु ॥ ૨૭૩ ॥

જિનવરકહેલાં વ્રત, સમિતિ, શુભિ, વળી તપ-શીલને કરતાં છતાંય અભવ્ય જીવ અજ્ઞાની મિથ્યાદૃષ્ટિ છે. ૨૭૩.

અર્થ:—જિનવરોએ કહેલાં વ્રત, સમિતિ, ગુપ્તિ, શીલ, તપ કરતાં છતાં પણ અભવ્ય જીવ અજ્ઞાની અને મિથ્યાદષ્ટિ છે.

મોક્ષં અસદ્દહંતો અભવિયસત્તો દુ જો અધીણજ્ઞ ।

પાઠો ન કરેદિ ગુણં અસદ્દહંતસ્સ ગાણં તુ ॥ ૨૭૪ ॥

મુક્તિ તણી શ્રદ્ધારહિત અભવ્ય જીવ શાસ્ત્રો ભણે,
પણ જ્ઞાનની શ્રદ્ધારહિતને પઠન એ નહિ ગુણ કરે. ૨૭૪.

અર્થ:—મોક્ષને નહિ શ્રદ્ધતા એવા જે અભવ્યજીવ છે તે શાસ્ત્રો તો ભણે છે, પરંતુ જ્ઞાનને નહિ શ્રદ્ધતા એવા તેને શાસ્ત્ર-પઠન ગુણ કરવું નથી.

સદ્દહદિ ય પત્તેદિ ય રોચેદિ ય તહ પુણો ય ફાસેદિ ।

ધમ્મં ભોગણિમિત્તં ન દુ સો કમ્મવ્વલ્લયણિમિત્તં ॥ ૨૭૫ ॥

તે ધર્મને શ્રદ્ધે, પ્રતીત, રુચિ અને સ્પર્શન કરે,
તે ભોગહેતુ ધર્મને, નહિ કર્મક્ષયના હેતુને. ૨૭૫.

અર્થ:—તે (અભવ્ય જીવ) ભોગના નિમિત્તરૂપ ધર્મને જ શ્રદ્ધે છે, તેની જ પ્રતીત કરે છે, તેની જ રુચિ કરે છે અને તેને જ સ્પર્શે છે, પરંતુ કર્મક્ષયના નિમિત્તરૂપ ધર્મને નહિ. (કર્મક્ષયના નિમિત્તરૂપ ધર્મને નથી શ્રદ્ધતા, નથી તેની પ્રતીત કરતો, નથી તેની રુચિ કરતો અને નથી તેને સ્પર્શતો.)

આયારાદી ગાણં જીવાદી દંસણં ચ વિણ્ણેયં ।

છજ્જીવણિકં ચ તહા ધણદિ ચરિત્તં તુ વવહારાં ॥ ૨૭૬ ॥

આદા खु मज्झ गणं आदा मे दंसणं चरित्तं च ।

आदा पच्चखाणं आदा मे संवरो जोगो ॥ २७७ ॥

‘આચાર’ આદિ જ્ઞાન છે, જીવાદિ દર્શન જાણવું,
 ષટ્જીવનિકાય ચરિત છે,—એ કથન નય વ્યવહારનું. ૨૭૬.
 મુજ આત્મ નિશ્ચય જ્ઞાન છે, મુજ આત્મ દર્શન-ચરિત છે,
 મુજ આત્મ પ્રત્યાખ્યાન ને મુજ આત્મ સંવર-યોગ છે. ૨૭૭.

અર્થ:—આચારાંગ આદિ શાસ્ત્રો તે જ્ઞાન છે, જીવ આદિ
 તત્ત્વો તે દર્શન જાણવું અને ૭ જીવ-નિકાય તે ચરિત્ર છે—એમ
 તેા વ્યવહારનય કહે છે.

નિશ્ચયથી મારો આત્મા જ જ્ઞાન છે, મારો આત્મા જ
 દર્શન અને ચરિત્ર છે, મારો આત્મા જ પ્રત્યાખ્યાન છે, મારો
 આત્મા જ સંવર અને યોગ (—સમાધિ, ધ્યાન) છે.

જહ ફલિહમણી સુદ્ધો જ સયં પરિણમદિ રાગમાદીર્હિ ।
 રંગિજ્જદિ અણ્ણેર્હિ દુ સો રત્તાદીર્હિ દવ્વેર્હિ ॥ ૨૭૮ ॥
 एवं णाणी सुद्धो ज सयं परिणमदि रागमादीर्हि ।
 राङ्ज्जदि अण्णेर्हि दु सो रागादीर्हि दोसेर्हि ॥ ૨૭૯ ॥

જ્યમ સ્ફટિકમણિ છે શુદ્ધ, રક્તરૂપે સ્વયં નહિ પરિણમે,
 પણ અન્ય જે રક્તાદિ દ્રવ્યો તે વડે રાતો બને; ૨૭૮.
 ત્યમ ‘જ્ઞાની’ પણ છે શુદ્ધ રાગરૂપે સ્વયં નહિ પરિણમે,
 પણ અન્ય જે રાગાદિ દોષો તે વડે રાગી બને. ૨૭૯.

અર્થ:—જેમ સ્ફટિકમણિ શુદ્ધ હોવાથી રાગાદિરૂપે (રતાશ-
 આદિરૂપે) પોતાની મેળે પરિણમતો નથી પરંતુ અન્ય રક્ત
 આદિ દ્રવ્યો વડે તે રક્ત (—રાતો) આદિ કરાય છે, તેમ જ્ઞાની
 અર્થાત આત્મા શુદ્ધ હોવાથી રાગાદિરૂપે પોતાની મેળે પરિણમતો
 નથી પરંતુ અન્ય રાગાદિ દોષો વડે તે રાગી આદિ કરાય છે.

ળ ય રાગદોસમોહં કુન્વદિ ણાણી કસાયમાવં વા ।

સયમપ્પણો ણ સો તેણ કારગો તેસિં ભાવાણં ॥ ૨૮૦ ॥

કદી રાગદ્વેષવિમોહ અગર કષાયભાવો નિજ વિષે
જ્ઞાની સ્વયં કરતો નથી, તેથી ન તત્કારક ઠરે. ૨૮૦.

અર્થ:—જ્ઞાની રાગદ્વેષમોહને કે કષાયભાવને પોતાની મેળે
પોતામાં કરતો નથી તેથી તે, તે ભાવોના કારક અર્થાત્ કર્તા
નથી.

રાગમ્હિ ય દોસમ્હિ ય કસાયકમ્મેસુ ચેવ જે ભાવા ।

તેહિં દુ પરિણમંતો રાગાદી વંધદિ પુણો વિ ॥ ૨૮૧ ॥

પણુ રાગ-દ્વેષ-કષાયકર્મનિમિત્ત થાયે ભાવ જે,
તે-રૂપ જે પ્રણુમે, ફરી તે બાંધતો રાગાદિને. ૨૮૧.

અર્થ:—રાગ, દ્વેષ અને કષાયકર્મો હોતાં (અર્થાત્ તેમનો
ઉદય થતાં) જે ભાવો થાય છે તે-રૂપે પરિણમતો અજ્ઞાની
રાગાદિકને ફરીને પણ બાંધે છે.

રાગમ્હિ ય દોસમ્હિ ય કસાયકમ્મેસુ ચેવ જે ભાવા ।

તેહિં દુ પરિણમંતો રાગાદી વંધદે ચેદા ॥ ૨૮૨ ॥

એમ રાગ-દ્વેષ-કષાયકર્મનિમિત્ત થાયે ભાવ જે,
તે-રૂપ આત્મા પરિણુમે, તે બાંધતો રાગાદિને. ૨૮૨.

અર્થ:—રાગ, દ્વેષ અને કષાયકર્મો હોતાં (અર્થાત્ તેમનો
ઉદય થતાં) જે ભાવો થાય છે તે-રૂપે પરિણુમતો થકો આત્મા
રાગાદિકને બાંધે છે.

અપ્પડિકમણં દુવિહં અપચ્ચલાણં તહેવ વિણ્ણેયં ।

પ્પદેણુવદેસેણ ય અકારગો વણ્ણિદો ચેદા ॥ ૨૮૩ ॥

અપ્પહિકમણં દુવિહં દવ્વે ભાવે અપચ્છાણં મિ ।

एदेषुवदेसेण य अकारणो वणिदो चेदा ॥ २८४ ॥

જાવં અપ્પહિકમણં અપચ્છાણં ચ દવ્વભાવાણં ।

कुव्वदि आदा तावं कत्ता सो होदि णादव्वो ॥ २८५ ॥

અણુપ્રતિક્રમણુ દ્વયવિધ, અણુપચખાણુ પણુ દ્વયવિધ છે,
—આ રીતના ઉપદેશથી વણુર્યો અકારક જીવને. ૨૮૩.

અણુપ્રતિક્રમણુ એ—દ્રવ્યભાવે, એમ અણુપચખાણુ છે,
—આ રીતના ઉપદેશથી વણુર્યો અકારક જીવને. ૨૮૪.

અણુપ્રતિક્રમણુ બળી એમ અણુપચખાણુ દ્રવ્યનું, ભાવનું,
આત્મા કરે છે ત્યાં લગી કર્તા બને છે જાણુવું. ૨૮૫.

અર્થ:—અપ્રતિક્રમણુ એ પ્રકારનું તેમ જ અપ્રત્યાખ્યાન
એ પ્રકારનું જાણુવું;—આ ઉપદેશથી આત્મા અકારક વણુવવામાં
આવ્યો છે.

અપ્રતિક્રમણુ એ પ્રકારનું છે—દ્રવ્ય સંખંધી અને ભાવ
સંખંધી; તેવી રીતે અપ્રત્યાખ્યાન પણુ એ પ્રકારનું છે—દ્રવ્ય
સંખંધી અને ભાવ સંખંધી;—આ ઉપદેશથી આત્મા અકારક
વણુવવામાં આવ્યો છે.

જ્યાં સુધી આત્મા દ્રવ્યનું અને ભાવનું અપ્રતિક્રમણુ તથા
અપ્રત્યાખ્યાન કરે છે ત્યાં સુધી તે કર્તા થાય છે એમ જાણુવું.

आधाकम्मादीया पोग्गलदव्वस्स जे इमे दोसा ।

कह ते कुव्वदि णाणी परदव्वगुणा दु जे णिच्चं ॥ २८६ ॥

आधाकम्मं उद्देसियं च पोग्गलमयं इमं दव्वं ।

कह तं मम होदि कयं जं णिच्चमचेदणं वुत्तं ॥ २८७ ॥

આધાકરમ ઇત્યાદિ પુદ્ગલદ્રવ્યના આ દોષ જે,
તે કેમ ' જ્ઞાની ' કરે સદા પરદ્રવ્યના જે ગુણ છે ? ૨૮૬.
ઉદ્દેશી તેમ જ અધઃકર્મી પૌદ્ગલિક આ દ્રવ્ય જે,
તે કેમ મુજકૃત હોય નિત્ય અણવ ભાખ્યું જેહને ? ૨૮૭.

અર્થ:—અધઃકર્મી આદિ જે આ પુદ્ગલદ્રવ્યના દોષો છે
(તેમને જ્ઞાની અર્થાત્ આત્મા કરતો નથી;) તેમને જ્ઞાની અર્થાત્
આત્મા કેમ કરે કે જે સદા પરદ્રવ્યના ગુણો છે ?

માટે અધઃકર્મી અને ઉદ્દેશિક એવું આ પુદ્ગલમય દ્રવ્ય છે
(તે મારું કયું થતું નથી;) તે મારું કયું કેમ થાય કે જે
સદા અચેતન કહેવામાં આવ્યું છે ?

૮. મોક્ષ અધિકાર

જહ ણામ કો વિ પુરિસો વંધણયમ્હિ ચિરકાલપડિવહ્નો ।
 તિવ્વં મંદસહાવં કાલં ચ વિયાણદે તસ્સ ॥ ૨૮૮ ॥
 જહ્ ણ વિ કુણદિ ચ્છેદં ણ મુચ્છદે તેણ વંધણવસો સં ।
 કાલેણ ઉ વહુગેણ વિ ણ સો ણરો પાવદિ વિમોક્કલં ॥ ૨૮૯ ॥
 ઇય કમ્મવંધણાણં પદેસઠિડપયડિમેવમણુભાગં ।
 જાણંતો વિ ણ મુચ્છદિ મુચ્છદિ સો ચેવ જદિ સુદ્ધો ॥ ૨૯૦ ॥

જ્યમ પુરુષ કો બંધન મહી પ્રતિબદ્ધ જે ચિરકાળનો,
 તે તીવ્ર-મંદ સ્વભાવ તેમ જ કાળ જાણે બંધનો, ૨૮૮.
 પણ જે કરે નહિ છેદ તો ન મુકાય, બંધનવશ રહે,
 ને કાળ બહુયે જાય તોપણ મુક્ત તે નર નહિ બને; ૨૮૯.
 ત્યમ કર્મબંધનનાં પ્રકૃતિ, પ્રદેશ, સ્થિતિ, અનુભાગને
 જાણે છતાં ન મુકાય જીવ, જે શુદ્ધ તો જ મુકાય છે. ૨૯૦.

અર્થ:—જેવી રીતે બંધનમાં ઘણા કાળથી બંધાયેલા કોઈ
 પુરુષ તે બંધનના તીવ્ર-મંદ (આકરા-દીલા) સ્વભાવને અને
 કાળને (અર્થાત્ આ બંધન આટલા કાળથી છે એમ) જાણે છે,
 પરંતુ જે તે બંધનને પોતે કાપતો નથી તો તેનાથી છૂટતો નથી
 અને બંધનવશ રહેતો થકો ઘણા કાળે પણ તે પુરુષ બંધનથી

છૂટવારૂપ મોક્ષને પામતો નથી; તેવી રીતે જીવ કર્મ-બંધનોનાં પ્રદેશ, સ્થિતિ, પ્રકૃતિ તેમ જ અનુભાગને બાણતાં છતાં પણ (કર્મબંધથી) છૂટતો નથી, પરંતુ જો પાતે (રાગાદિને દૂર કરી) શુદ્ધ થાય તો જ છૂટે છે.

જહ વંધે ચિંતંતો વંધણવદ્ધો ન પાવદિ વિમોક્ષં ।

તહ વંધે ચિંતંતો જીવો વિ ન પાવદિ વિમોક્ષં ॥ ૨૯૧ ॥

બંધન મહીં જે બદ્ધ તે નહિ બંધચિંતાથી છૂટે,
ત્યમ જીવ પણ બંધો તણી ચિંતા કર્યાથી નવ છૂટે. ૨૯૧.

અર્થ:—જેમ બંધનથી બંધાયેલો પુરુષ બંધોના વિચાર કરવાથી મોક્ષ પામતો નથી (અર્થાત્ બંધથી છૂટતો નથી), તેમ જીવ પણ બંધોના વિચાર કરવાથી મોક્ષ પામતો નથી.

જહ વંધે છેત્તૂળ ચ વંધણવદ્ધો દુ પાવદિ વિમોક્ષં ।

તહ વંધે છેત્તૂળ ચ જીવો સંપાવદિ વિમોક્ષં ॥ ૨૯૨ ॥

બંધન મહીં જે બદ્ધ તે નર બંધછેદનથી છૂટે,
ત્યમ જીવ પણ બંધો તણું છેદન કરી મુક્તિ લહે. ૨૯૨.

અર્થ:—જેમ બંધનથી બંધાયેલો પુરુષ બંધોને છેદીને મોક્ષ પામે છે, તેમ જીવ બંધોને છેદીને મોક્ષ પામે છે.

વંધાણં ચ સહાવં વિયાણિદું અપ્પણો સહાવં ચ ।

વંધેસુ જો વિરજ્જદિ સો કમ્મવિમોક્ષણં કુણદિ ॥ ૨૯૩ ॥

બંધો તણો બાણી સ્વભાવ, સ્વભાવ બાણી આત્મનો,
જે બંધ માંહી વિરક્ત થાયે, કર્મમોક્ષ કરે આહો ! ૨૯૩.

અર્થ:—ખંધોના સ્વભાવને અને આત્માના સ્વભાવને જાણીને ખંધો પ્રત્યે જે વિરક્ત થાય છે, તે કર્મોથી મુકાય છે.

जीवो बंधो य तहा छिज्जंति सलक्खणेहिं णियएहिं ।

पण्णाछेदणएण दु छिण्णा णाणत्तमावण्णा ॥ २९४ ॥

જીવ ખંધ બંને, નિયત નિજ નિજ લક્ષણે છેદાય છે; પ્રજ્ઞાછીણી થકી છેદતાં બંને જુદા પડી જાય છે. ૨૯૪.

અર્થ:—જીવ તથા ખંધ નિયત સ્વલક્ષણોથી (પોતપોતાનાં નિશ્ચિત લક્ષણોથી) છેદાય છે; પ્રજ્ઞારૂપી છીણી વડે છેદવામાં આવતાં તેઓ નાનાપણાને પામે છે અર્થાત્ જુદા પડી જાય છે.

जीवो बंधो य तहा छिज्जंति सलक्खणेहिं णियएहिं ।

बंधो छेदेद्वो सुद्धो अप्पा य वेत्तव्वो ॥ २९५ ॥

જીવ ખંધ જ્યાં છેદાય એ રીત નિયત નિજ નિજ લક્ષણે, ત્યાં છોડવો એ ખંધને, જીવ ગ્રહણ કરવો શુદ્ધને. ૨૯૫.

અર્થ:—એ રીતે જીવ અને ખંધ તેમનાં નિશ્ચિત સ્વ-લક્ષણોથી છેદાય છે. ત્યાં, ખંધને છેદવો અર્થાત્ છોડવો અને શુદ્ધ આત્માને ગ્રહણ કરવો.

कह सो विप्पदि अप्पा पण्णाए सो दु विप्पदे अप्पा ।

जह पण्णाइ विमत्तो तह पण्णाएव वेत्तव्वो ॥ २९६ ॥

એ જીવ કેમ ગ્રહાય? જીવ ગ્રહાય છે પ્રજ્ઞા વડે; પ્રજ્ઞાથી જયમ જુદો કર્યો, ત્યમ ગ્રહણ પણ પ્રજ્ઞા વડે. ૨૯૬.

અર્થ:—(શિષ્ય પૂછે છે કે—) તે (શુદ્ધ) આત્મા કઈ

રીતે ગ્રહણ કરાય ? (આચાર્યભગવાન ઉત્તર આપે છે કે—) પ્રજ્ઞા વડે તે (શુદ્ધ) આત્મા ગ્રહણ કરાય છે. જેમ પ્રજ્ઞા વડે સિત્ત કર્યો, તેમ પ્રજ્ઞા વડે જ ગ્રહણ કરવો.

પણાણ વિક્તવ્વો જો વેદા સો અહં તુ ણિચ્છયદો ।

અવસેસા જે ભાવા તે મજ્ઞ પરે ત્તિ ણાદવ્વા ॥ ૨૯૭ ॥

પ્રજ્ઞાથી ગ્રહણ—નિશ્ચયે જે ચેતનારો તે જ હું,
ખાકી બધા જે ભાવ તે સૌ મુજ થકી પર—જાણવું. ૨૯૭.

અર્થ:—પ્રજ્ઞા વડે (આત્માને) એમ ગ્રહણ કરવો કે—જે ચેતનારો છે તે નિશ્ચયથી હું છું, ખાકીના જે ભાવો છે તે મારાથી પર છે એમ જાણવું.

પણાણ વિક્તવ્વો જો વેદા સો અહં તુ ણિચ્છયદો ।

અવસેસા જે ભાવા તે મજ્ઞ પરે ત્તિ ણાદવ્વા ॥ ૨૯૮ ॥

પણાણ વિક્તવ્વો જો ણાદા સો અહં તુ ણિચ્છયદો ।

અવસેસા જે ભાવા તે મજ્ઞ પરે ત્તિ ણાદવ્વા ॥ ૨૯૯ ॥

પ્રજ્ઞાથી ગ્રહણ—નિશ્ચયે જે દેખનારો તે જ હું,
ખાકી બધા જે ભાવ તે સૌ મુજ થકી પર—જાણવું. ૨૯૮.
પ્રજ્ઞાથી ગ્રહણ—નિશ્ચયે જે જાણનારો તે જ હું,
ખાકી બધા જે ભાવ તે સૌ મુજ થકી પર—જાણવું. ૨૯૯.

અર્થ:—પ્રજ્ઞા વડે એમ ગ્રહણ કરવો કે—જે દેખનારો છે તે નિશ્ચયથી હું છું, ખાકીના જે ભાવો છે તે મારાથી પર છે એમ જાણવું.

પ્રજ્ઞા વડે એમ ગ્રહણ કરવો કે—જે જાણનારો છે તે નિશ્ચયથી હું છું, ખાકીના જે ભાવો છે તે મારાથી પર છે એમ જાણવું.

કો ગામ મણિજ્ઞ બુહો ગાદું સન્ને પરાઈએ ભાવે ।

મજ્ઞમિણં તિ ય વચણં જાણંતો અપ્પયં સુદ્ધં ॥ ૩૦૦ ॥

સૌ ભાવ જે પરકીય જાણે, શુદ્ધ જાણે આત્મને,
તે કોણ જ્ઞાની 'મારું' આ 'એવું' વચન બોલે ખરે? ૩૦૦.

અર્થ:—સર્વ ભાવોને પારકા જાણીને કોણ જ્ઞાની, યોતાને
શુદ્ધ જાણતો થકો, 'આ મારું' છે' (—'આ ભાવો મારા છે')
એવું વચન બોલે?

થેયાદી અવરાહે જો કુન્વદિ સો ડ સંકિદો મમદિ ।

મા વજ્ઞેજ્ઞં કેણ વિ ચોરો ત્તિ જણમ્હિ વિચરંતો ॥ ૩૦૧ ॥

જો જ કુણદિ અવરાહે સો ણિસ્સંકો દુ જણવદે મમદિ ।

જ વિ તસ્સ વજ્ઞિદું જે ચિંતા ઉપ્પજ્ઞદિ કયાઈ ॥ ૩૦૨ ॥

એવમ્હિ સાવરાહો વજ્ઞામિ અહં તુ સંકિદો ચેદા ।

જઈ પુણ ણિરાવરાહો ણિસ્સંકોહં જ વજ્ઞામિ ॥ ૩૦૩ ॥

અપરાધ યૌર્યાદિક કરે જે પુરુષ તે શંકિત ફરે,
કે લોકમાં ફરતાં રખે કો ચોર જાણી બાંધશે; ૩૦૧.

અપરાધ જે કરતો નથી, નિ:શંક લોક વિષે ફરે,
'બંધાઉં હું' એવી કદી ચિંતા ન થાયે તેહને. ૩૦૨.

ત્યમ આત્મા અપરાધી 'હું બંધાઉં' એમ સશંક છે,
ને નિરપરાધી જીવ 'નહિ બંધાઉં' એમ નિ:શંક છે. ૩૦૩.

અર્થ:—જે પુરુષ ચોરી આદિ અપરાધો કરે છે તે 'લોકમાં
ફરતાં રખે મને કોઈ ચોર જાણીને બાંધશે-પકડશે' એમ શંકિત
ફરે છે; જે પુરુષ અપરાધ કરતો નથી તે લોકમાં નિ:શંક ફરે છે,

કારણ કે તેને બંધાવાની ચિંતા કદાપિ ઊપજતી નથી. એવી રીતે અપરાધી આત્મા 'હું' અપરાધી છું તેથી હું બંધાઈશ' એમ શંકિત હોય છે, અને જે નિરપરાધી (આત્મા) હોય તો 'હું' નહિ બંધાઉં' એમ નિઃશંક હોય છે.

સંસિદ્ધિરાધસિદ્ધં સાધિયમારાધિયં ચ ઇયદ્વં ।

અવગદરાધો જો સ્વલ્પ ચેદા સો હોદિ અવરાધો ॥ ૩૦૪ ॥

જો પુણ ગિરાવરાધો ચેદા ગિસ્સંકિઓ ઉ સો હોઈ ।

આરાદ્ધનાડ ગિચ્ચં વદ્દેઈ અહં તિ જાણંતો ॥ ૩૦૫ ॥

સંસિદ્ધિ, સિદ્ધિ, રાધ, આરાધિત, સાધિત—એક છે,

એ રાધથી જે રહિત છે તે આત્મા અપરાધ છે; ૩૦૪.

વળી આત્મા જે નિરપરાધી તે નિઃશંકિત હોય છે,

વર્તે સદા આરાધનાથી, જાણતો 'હું' આત્મને. ૩૦૫.

અર્થ:—સંસિદ્ધિ, *રાધ, સિદ્ધ, સાધિત અને આરાધિત —એ શબ્દો એકાર્થ છે; જે આત્મા 'અપગતરાધ' અર્થાત્ રાધથી રહિત છે તે આત્મા અપરાધ છે.

વળી જે આત્મા નિરપરાધ છે તે નિઃશંક હોય છે; 'શુદ્ધ આત્મા તે જ હું છું' એમ જાણતો થકો આરાધનાથી સદા વર્તે છે.

પઢિકમણં પઢિસરણં પરિહારો ધારણા ગિયત્તી ચ ।

ગિંદા ગરહા સોહી અદ્વિહો હોદિ વિસકુંભો ॥ ૩૦૬ ॥

* રાધ = આરાધના; પ્રસન્નતા, કૃપા, સિદ્ધિ; પૂર્ણતા, સિદ્ધ કરવું તે; પૂર્ણ કરવું તે.

અપ્પહિકમળમપ્પહિસરણં અપ્પરિહારો અધારણા ચેવ ।

અણિયત્તી ય અણિંદાગરહાસોહી અમયકુંભો ॥ ૩૦૭ ॥

પ્રતિક્રમણુ, ને પ્રતિસરણુ, વળી પરિહરણુ, નિવૃત્તિ, ધારણા, વળી શુદ્ધિ, નિંદા, ગર્હણા—એ અષ્ટવિધ વિષકુંભ છે. ૩૦૬. અણુપ્રતિક્રમણુ, અણુપ્રતિસરણુ, અણુપરિહરણુ, અણુધારણા, અણુનિવૃત્તિ, અણુગર્હા, અણુનિંદા, અણુશુદ્ધિ—અમૃતકુંભ છે.

અર્થ:—^૧પ્રતિક્રમણુ, ^૨પ્રતિસરણુ, ^૩પરિહાર, ^૪ધારણા, ^૫નિવૃત્તિ, ^૬નિંદા, ^૭ગર્હા અને ^૮શુદ્ધિ—એ આઠ પ્રકારનો વિષકુંભ છે (કારણ કે એમાં કર્તાપણાની બુદ્ધિ સંભવે છે).

અપ્રતિક્રમણુ, અપ્રતિસરણુ, અપરિહાર, અધારણા, અનિવૃત્તિ, અનિંદા, અગર્હા અને અશુદ્ધિ—એ અમૃતકુંભ છે (કારણ કે એમાં કર્તાપણાનો નિષેધ છે—કાંઈ કરવાનું જ નથી, માટે બંધ થતો નથી).

૧. પ્રતિક્રમણુ = કરેલા દોષોનું નિરાકરણ કરવું તે

૨. પ્રતિસરણુ = સમ્યક્ત્વાદિ શુભોમા પ્રેરણા

૩. પરિહાર = મિથ્યાત્વાદિ દોષોનું નિવારણ

૪. ધારણા = પચનમસ્કાગદિ મત્ર, પ્રતિમા વગેરે બાહ્ય દ્રવ્યોના આલબ્ધન વડે ચિત્તને સ્થિર કરવું તે

૫. નિવૃત્તિ = બાહ્ય વિષયક્રયાયાદિ ઇચ્છામાં વર્તતા ચિત્તને પાછું વાળવું તે

૬. નિંદા = આત્મસાક્ષીએ દોષોનું પ્રગટ કરવું તે

૭. ગર્હા = ગુપ્તસાક્ષીએ દોષોનું પ્રગટ કરવું તે

૮. શુદ્ધિ = દોષ થતાં પ્રાયશ્ચિત્ત લઈને વિશુદ્ધિ કરવી તે

૬. સર્વાવિશુદ્ધજ્ઞાન અધિકાર

દવિયં જં ઉપ્પજ્જહુ ગુણેહિં તં તેહિં જાણમુ અણ્ણં ।
 જહ કડયાદીહિં દુ પજ્જણિં કણયં અણ્ણમિહ ॥ ૩૦૮ ॥
 જીવસ્સાજીવસ્સ દુ જે પરિણામા દુ દેસિદા સુત્તે ।
 તં જીવમજીવં વા તેહિમણ્ણં વિયાણાહિ ॥ ૩૦૯ ॥
 ણ કુદોચિ વિ ઉપ્પણ્ણો જમ્હા કજ્જં ણ તેણ સો આદા ।
 ઉપ્પાટેદિ ણ કિંચિ વિ કારણમવિ તેણ ણ સ હોદિ ॥ ૩૧૦ ॥
 કમ્મં પહુચ્ચ કત્તા કત્તારં તહ પહુચ્ચ કમ્માણિ ।
 ઉપ્પજ્જંતિ ય ાણયમા સિદ્ધી દુ ણ દીસદે અણ્ણા ॥ ૩૧૧ ॥

જે દ્રવ્ય ઊપજે જે ગુણોથી તેથી જાણુ અનન્ય તે,
 જયમ જગતમાં કટકાદિ પર્યાયોથી કનક અનન્ય છે. ૩૦૮.
 જીવ-અજીવના પરિણામ જે દર્શાવિયા સૂત્રો મહી.
 તે જીવ અગર અજીવ જાણુ અનન્ય તે પરિણામથી. ૩૦૯.
 ઊપજે ન આત્મા કોઈથી તેથી ન આત્મા કાર્ય છે,
 ઉપજીવતો નથી કોઈને તેથી ન કારણ પણ કરે. ૩૧૦.
 રે! કર્મ-આશ્રિત હોય કર્તા, કર્મ પણ કર્તા તણે
 આશ્રિતપણે ઊપજે નિયમથી. સિદ્ધિ નવ ખીજ દીસે. ૩૧૧.

અર્થ:—જે દ્રવ્ય જે ગુણોથી ઊપજે છે તે ગુણોથી તેને

અનન્ય જાણુ; જેમ જગતમાં કડાં આદિ પચાચી સુવર્ણ
અનન્ય છે તેમ.

જીવ અને અજીવના જે પરિણામો સૂત્રમાં દર્શાવ્યા છે, તે
પરિણામોથી તે જીવ અથવા અજીવને અનન્ય જાણુ.

કારણ કે કોઈથી ઉત્પન્ન થયો નથી તેથી તે આત્મા (કોઈનું)
કાર્ય નથી, અને કોઈને ઉપજાવતો નથી તેથી તે (કોઈનું)
કારણ પણ નથી.

નિયમથી કર્મના આશ્રયે (—કર્મને અવલંબીને) કર્તા હોય
છે; તેમ જ કર્તાના આશ્રયે કર્મો ઉત્પન્ન થાય છે; બીજી કોઈ
રીતે કર્તાકર્મની સિદ્ધિ જોવામાં આવતી નથી.

चेदा दु पयडीअट्टं उप्पज्जइ विणस्सइ ।

पयडी वि चेययट्टं उप्पज्जइ विणस्सइ ॥ ३१२ ॥

एवं बंधो उ दोहं पि अण्णोण्णप्पच्चया हवे ।

अप्पणो पयडीए य संसारो तेण जायदे ॥ ३१३ ॥

પણ જીવ પ્રકૃતિના નિમિત્તે ઊપજે વિણસે અરે !

ને પ્રકૃતિ પણ જીવના નિમિત્તે ઊપજે વિણસે; ૩૧૨.

અન્યોન્યના નિમિત્તે એ રીતે બંધ બેઉ તણો બને

—આત્મા અને પ્રકૃતિ તણો, સંસાર તેથી થાય છે. ૩૧૩.

અર્થ:—ચેતક અર્થાત્ આત્મા પ્રકૃતિના નિમિત્તે ઊપજે છે
તથા વિણસે છે, અને પ્રકૃતિ પણ ચેતકના અર્થાત્ આત્માના
નિમિત્તે ઊપજે છે તથા વિણસે છે. એ રીતે પરસ્પર નિમિત્તથી
બંનેનો—આત્માનો ને પ્રકૃતિનો—બંધ થાય છે, અને તેથી સંસાર
ઉત્પન્ન થાય છે.

જા એસ પયડીઅટ્ટં ચેદા ણેવ વિમુંચણ ।

અયાણઓ હવે તાવ મિચ્છાદિટ્ઠી અસંજઓ ॥ ૩૧૪ ॥

જદા વિમુંચણ ચેદા કમ્મફલમણંતયં ।

તદા વિમુક્તો હવદિ જાણઓ પાસઓ મુળી ॥ ૩૧૫ ॥

ઉત્પાદ-વ્યય પ્રકૃતિનિમિત્તે જ્યાં લગી નહિ પરિતજે,
અજ્ઞાની, મિથ્યાત્વી, અસંયત ત્યાં લગી આ જીવ રહે; ૩૧૪.

આ આત્મા જ્યારે કરમનું ફળ અનંતું પરિતજે,
જ્ઞાયક તથા દર્શક તથા મુનિ તેહ કર્મવિમુક્ત છે. ૩૧૫.

અર્થ:—જ્યાં સુધી આ આત્મા પ્રકૃતિના નિમિત્તે ઊપજવું-
વિણસવું છાડતો નથી, ત્યાં સુધી તે અજ્ઞાયક છે, મિથ્યાદષ્ટિ છે,
અસંયત છે.

જ્યારે આત્મા અનંત કર્મફળને છોડે છે, ત્યારે તે જ્ઞાયક છે,
દર્શક છે, મુનિ છે, વિમુક્ત (અર્થાત્ બંધથી રહિત) છે.

અણાણી કમ્મફલં પયહિસહાવહિદો દુ વેદેદિ ।

ણાણી પુણ કમ્મફલં જાણદિ ઉદિદં ણ વેદેદિ ॥ ૩૧૬ ॥

અજ્ઞાની વેદે કર્મફળ પ્રકૃતિસ્વભાવે સ્થિત રહી,
ને જ્ઞાની તો જાણે ઉદયગત કર્મફળ, વેદે નહીં. ૩૧૬.

અર્થ:—અજ્ઞાની પ્રકૃતિના સ્વભાવમાં સ્થિત રહ્યો થકો
કર્મફળને વેદે (ભોગવે) છે અને જ્ઞાની તો ઉદિત (ઉદયમાં
આવેલા) કર્મફળને જાણે છે, વેદતો નથી.

ળ મુયદિ પયહિમભવ્વો સુદ્ધુ વિ અજ્ઞાણ્ણ સત્થાણિ ।

ગુહદુદ્ધં પિ પિવંતા ણ પળ્ણયા ણિન્વિસા હોંતિ ॥ ૩૧૭ ॥

સુરીતે ભણીને શાસ્ત્ર પણ પ્રકૃતિ અભવ્ય નહીં તજે,
સાકરસહિત ક્ષીરપાનથી પણ સર્પ નહિ નિર્વિષ બને. ૩૧૭.

અર્થ:—સારી રીતે શાસ્ત્રો ભણીને પણ અભવ્ય પ્રકૃતિને
(અર્થાત્ પ્રકૃતિના સ્વભાવને) છાડતો નથી, જેમ સાકરવાળું
દૂધ પીતાં છતાં સર્પો નિર્વિષ થતા નથી.

ગિવ્વેયસમાવળ્લો ગાળી કમ્મપ્પલં વિયાણેદિ ।
મહુરં કહ્ણયં વહુવિહમવેયઓ તેણ સો હોઈ ॥ ૩૧૮ ॥
નિર્વેદને પામેલ જ્ઞાની કર્મફળને જાણતો,
—કડવા-મધુર બહુવિધને, તેથી અવેદક છે અહો ! ૩૧૮.

અર્થ:—નિર્વેદપ્રાપ્ત (વૈરાગ્યને પામેલો) જ્ઞાની મીઠા-
કડવા બહુવિધ કર્મફળને જાણે છે તેથી તે અવેદક છે.

ળ વિ કુવ્વઈ ળ વિ વેયઈ ગાળી કમ્માઈં વહુપયારાઈં ।
જાણઈ પુળ કમ્મપ્પલં વંધં પુણ્ણં ચ પાવં ચ ॥ ૩૧૯ ॥
કરતો નથી, નથી વેદતો જ્ઞાની કરમ બહુવિધને;
બસ જાણતો એ બંધ તેમ જ કર્મફળ શુભ-અશુભને. ૩૧૯.

અર્થ:—જ્ઞાની બહુ પ્રકારનાં કર્મોને કરતો પણ નથી, વેદતો
(જોગવતો) પણ નથી; પરંતુ પુણ્ય અને પાપરૂપ કર્મબંધને
તથા કર્મફળને જાણે છે.

દિટ્ઠી જહેવ ગાળં અકારયં તહ અવેદયં ચેવ ।
જાણઈ ય વંધમોક્કલં કમ્મુદયં ગિજ્જરં ચેવ ॥ ૩૨૦ ॥

જ્યમ નેત્ર, તેમ જ જ્ઞાન નથી કારક, નથી વેદક અરે!
જાણે જ કર્મોદય, નિર્જરા, ખંધ તેમ જ મોક્ષને. ૩૨૦.

અર્થ:—જેમ નેત્ર (દૃશ્ય પદાર્થોનિ કરતું-લોગવતું નથી,
દેખે જ છે), તેમ જ્ઞાન અકારક તથા અવેદક છે, અને ખંધ,
મોક્ષ, કર્મોદય તથા નિર્જરાને જાણે જ છે.

લોયસ્સ કુણદિ વિઠ્ઠ મુરણારયતિરિયમાણુસે સત્તે ।
સમણાણં પિ ય અપ્પા જદિ કુવ્વદિ છવ્વિહે કાણ ॥ ૩૨૧ ॥

લોયસમણાણમેયં સિદ્ધંતં જઇ ણ દીસદિ વિસેસો ।
લોયસ્સ કુણઇ વિઠ્ઠ સમણાણ વિ અપ્પઓ કુણદિ ॥ ૩૨૨ ॥

एवं ण को वि मोक्खो दीसदि लोयसमणाण दोण्हं पि ।
णिच्चं कुव्वंताणं सदेवमणुयासुरે લોણ ॥ ૩૨૩ ॥

જ્યમ લોક માને 'દેવ, નારક આદિ જીવ વિષ્ણુ કરે',
ત્યમ શ્રમણ પણુ માને કહી 'આત્મા કરે પદ કાયને', ૩૨૧.
તો લોક-મુનિ સિદ્ધાંત એક જ, ભેદ તેમાં નવ દીસે,
વિષ્ણુ કરે જ્યમ લોકમતમાં, શ્રમણમત આત્મા કરે; ૩૨૨.
એ રીત લોક-મુનિ ઉભયનો મોક્ષ કોઈ નહી દીસે,
—જે દેવ, મનુજ, અસુરના ત્રણુ લોકને નિત્યે કરે. ૩૨૩.

અર્થ:—લોકના (લૌકિક જનોના) મતમાં દેવ, નારક,
તિર્થંત્ર, મનુષ્ય—પ્રાણીઓને વિષ્ણુ કરે છે; અને જે શ્રમણોના
(મુનિઓના) મન્તવ્યમાં પણુ છ કાયના જીવોને આત્મા કરેતો
હોય તો લોક અને શ્રમણોનો એક સિદ્ધાંત થાય છે, કોઈ ફેર
દેખાતો નથી; (કારણ કે) લોકના મતમાં વિષ્ણુ કરે છે અને

શ્રમણોના મતમાં પણ આત્મા કરે છે (તેથી કર્તાપણાની માન્યતામાં બંને સમાન થયા). એ રીતે, દેવ, મનુષ્ય અને અમુરવાળા ત્રણે લોકને સદાય કરતા (અર્થાત ત્રણે લોકના કર્તાભાવે નિરંતર પ્રવર્તતા) એવા તે લોક તેમ જ શ્રમણ— બંનેનો કોઈ ભાક્ષ દેખાતો નથી.

વવહારભાસિદેણ દુ પરદવ્વં મમ મળંતિ અવિદિદત્થા ।

જાળંતિ ણિચ્છણ દુ ણ ય મહ પરમાણુમિત્તમવિ કિંચિ ॥ ૩૨૪ ॥

જહ કો વિ ણરો જંપદિ અમ્હં ગામવિસયણચરરટ્ઠં ।

ણ ય હોંતિ તસ્સ તાણિ દુ મળદિ ય મોદ્દેણ સો અપ્પા ॥ ૩૨૫ ॥

એવે મિચ્છદિટ્ઠી ણાણી ણીસંસયં હવદિ एसो ।

જો પરદવ્વં મમ ઇદિ જાળંતો અપ્પયં કુણદિ ॥ ૩૨૬ ॥

તમ્હા ણ મે ત્તિ ણચ્છા દોણ્હ વિ એદાણ કત્તવિવસાયં ।

પરદવ્વે જાળંતો જાણેજ્જો દિટ્ઠિરહિદાણં ॥ ૩૨૭ ॥

વ્યવહારમૂઠ અતત્ત્વવિદ પરદ્રવ્યને ‘મારુ’ કહે,
‘પરમાણુમાત્ર ન મારુ’ જ્ઞાની જાણતા નિશ્ચય વડે. ૩૨૪.

જ્યમ પુરુષ કોઈ કહે ‘અમારુ’ ગામ, પુર ને દેશ છે,
પણ તે નથી તેનાં, અરે! જીવ મોહથી ‘મારાં’ કહે; ૩૨૫.

એવી જ રીત જે જ્ઞાની પણ ‘મુજ’ જાણતો પરદ્રવ્યને,
નિજરૂપ કરે પરદ્રવ્યને, તે જરૂર મિથ્યાત્વી બને. ૩૨૬.

તેથી ‘ન મારુ’ જાણી જીવ, પરદ્રવ્યમાં આ ઉભયની
કર્તૃત્વબુદ્ધિ જાણતો, જાણે સુદૃષ્ટિરહિતની. ૩૨૭.

અર્થ:—જેમણે પદાર્થનું સ્વરૂપ જાણ્યું નથી એવા પુરુષો

વ્યવહારનાં વચ્ચેનાં ગ્રહીને ‘પરદ્રવ્ય મારુ’ છે’ એમ કહે છે, પરંતુ જ્ઞાનીઓ નિશ્ચય વડે જાણે છે કે ‘કોઈ પરમાણુમાત્ર પણ મારુ’ નથી’.

જેવી રીતે કોઈ પુરુષ ‘અમારુ’ ગામ, અમારો દેશ, અમારું નગર, અમારું રાષ્ટ્ર’ એમ કહે છે, પરંતુ તે તેનાં નથી, મોહથી તે આત્મા ‘મારાં’ કહે છે; તેવી જ રીતે જે જ્ઞાની પણ ‘પરદ્રવ્ય મારુ’ છે’ એમ જાણતો થકો પરદ્રવ્યને પોતારૂપ કરે છે, તે નિઃસંદેહ અર્થાત્ ચોક્કસ મિથ્યાદૃષ્ટિ થાય છે.

માટે તત્ત્વજ્ઞો ‘પરદ્રવ્ય મારુ’ નથી’ એમ જાણીને, આ બન્નેનો (-લોકનો અને શ્રમણનો-) પરદ્રવ્યમાં કર્તાપણાનો વ્યવસાય જાણતા થકા, એમ જાણે છે કે આ વ્યવસાય સમ્યગ્દર્શન રહિત પુરુષાનો છે.

मिच्छत्तं जदि पयडी मिच्छादिद्वी करेदि अप्पाणं ।

तम्हा अचेदणा ते पयडी णणु कारगो पत्तो ॥ ३२८ ॥

अहवा एसो जीवो पोग्गलदव्वस्स कुणदि मिच्छत्तं ।

तम्हा पोग्गलदव्वं मिच्छादिद्वी ण पुण जीवो ॥ ३२९ ॥

अह जीवो पयडी तह पोग्गलदव्वं कुणंति मिच्छत्तं ।

तम्हा दोहिं कदं तं दोणिण वि भुंजंति तस्स फलं ॥ ३३० ॥

अह ण पयडी ण जीवो पोग्गलदव्वं करेदि मिच्छत्तं ।

तम्हा पोग्गलदव्वं मिच्छत्तं तं तु ण हु मिच्छा ॥ ३३१ ॥

જે પ્રકૃતિ મિથ્યાત્વની મિથ્યાત્વી કરતી આત્મને,
તો તો અચેતન પ્રકૃતિ કારક બને તુજ મત વિષે! ૩૨૮.

અથવા કરે જો જીવ પુદ્ગલદ્રવ્યના મિથ્યાત્વને,
 તો તો ઠરે મિથ્યાત્વી પુદ્ગલદ્રવ્ય, આત્મા નવ ઠરે! ૩૨૯.
 જો જીવ અને પ્રકૃતિ કરે મિથ્યાત્વ પુદ્ગલદ્રવ્યને,
 તો ઉભયકૃત જે હોય તેનું કૃણ ઉભય પણ ભોગવે! ૩૩૦.
 જો નહિ પ્રકૃતિ, નહિ જીવ કરે મિથ્યાત્વ પુદ્ગલદ્રવ્યને,
 પુદ્ગલદ્વરવ મિથ્યાત્વ વણકૃત!—એ શું નહિ મિથ્યા ખરે?

અર્થ:—જો મિથ્યાત્વ નામની (મોહનીય કર્મની) પ્રકૃતિ
 આત્માને મિથ્યાદૃષ્ટિ કરે છે એમ માનવામાં આવે, તો તારા
 મતમાં અચેતન પ્રકૃતિ (મિથ્યાત્વભાવની) કર્તા બની! (તેથી
 મિથ્યાત્વભાવ અચેતન ઠર્યો!)

અથવા, આ જીવ પુદ્ગલદ્રવ્યના મિથ્યાત્વને કરે છે એમ
 માનવામાં આવે, તો પુદ્ગલદ્રવ્ય મિથ્યાદૃષ્ટિ ઠરે!—જીવ નહિ!

અથવા જો જીવ તેમ જ પ્રકૃતિ બન્ને પુદ્ગલદ્રવ્યને
 મિથ્યાત્વભાવરૂપ કરે છે એમ માનવામાં આવે, તો જે બન્ને વડે
 કરવામાં આવ્યું તેનું કૃણ બન્ને ભોગવે!

અથવા જો પુદ્ગલદ્રવ્યને મિથ્યાત્વભાવરૂપ નથી પ્રકૃતિ કરતી
 કે નથી જીવ કરતો (-એમાંથી કોઈ કરતું નથી) એમ માનવામાં
 આવે, તો પુદ્ગલદ્રવ્ય સ્વભાવે જ મિથ્યાત્વભાવરૂપ ઠરે! તે શું
 ખરેખર મિથ્યા નથી?

(આથી એમ સિદ્ધ થાય છે કે પોતાના મિથ્યાત્વભાવનો-
 ભાવકર્મનો-કર્તા જીવ જ છે.)

કમ્મેહિ દુ અણ્ણાણી કિજ્જદિ ણાણી તહેવ કમ્મેહિં ।

કમ્મેહિ સુવાવિજ્જદિ જગ્ગાવિજ્જદિ તહેવ કમ્મેહિં ॥ ૩૩૨ ॥

कम्मेहि सुहाविज्जदि दुक्खाविज्जदि तहेव कम्मेहिं ।
 कम्मेहि य मिच्छत्तं णिज्जदि णिज्जदि असंजमं चेव ॥ ३३३ ॥
 कम्मेहि भमाडिज्जदि उद्धमहो चावि तिरियलोयं च ।
 कम्मेहि चेव किज्जदि सुहासुहं जेत्तियं किंचि ॥ ३३४ ॥
 जम्हा कम्मं कुव्वदि कम्मं देदि हरदि त्ति जं किंचि ।
 तम्हा उ सव्वजीवा अकारगा होंति आवण्णा ॥ ३३५ ॥
 पुरिसित्थियाहिलासी इत्थीकम्मं च पुरिसमहिलसदि ।
 एसा आयरियपरंपरागदा एरिसी दु सुदी ॥ ३३६ ॥
 तम्हा ण को वि जीवो अवंभचारी दु अम्ह उवदेसे ।
 जम्हा कम्मं चेव हि कम्मं अहिलसदि इदि भणिदं ॥ ३३७ ॥
 जम्हा घादेदि परं परेण घादिज्जदे य सा पयडी ।
 एदेणत्थेणं किर भण्णदि परघादणामेत्ति ॥ ३३८ ॥
 तम्हा ण को वि जीवो वघादओ अत्थि अम्ह उवदेसे ।
 जम्हा कम्मं चेव हि कम्मं घादेदि इदि भणिदं ॥ ३३९ ॥
 एवं संखुवएसं जे दु परूवेत्ति एरिसं समणा ।
 तेसिं पयडी कुव्वदि अप्पा य अकारगा सव्वे ॥ ३४० ॥
 अहवा मण्णसि मज्झं अप्पा अप्पाणमप्पणो कुणदि ।
 एसो मिच्छसहावो तुम्हं एयं गुणंतस्स ॥ ३४१ ॥
 अप्पा णिच्चोऽसंखेज्जपदेसो देसिदो दु समयम्हि ।
 ण वि सो सक्कदि तत्तो हीणो अहिओ य कादुं जे ॥ ३४२ ॥

જીવસ્સ જીવરૂવં વિત્થરદો જાણ લોગમેત્તં સુ ।
 તત્તો સો કિં હીણો અહિઓ ય કહં કુણદિ દન્વં ॥ ૩૪૩ ॥
 અહ જાણમો દુ ભાવો ણાણસહાવેણ અચ્છદે ત્તિ મદં ।
 તમ્હા ણ વિ અપ્પા અપ્પયં તુ સયમપ્પણો કુણદિ ॥ ૩૪૪ ॥

“કર્મો કરે અજ્ઞાની તેમ જ જ્ઞાની પણ કર્મો કરે,
 કર્મો સુવાડે તેમ વળી કર્મો જગાડે જીવને; ૩૩૨
 કર્મો કરે સુખી તેમ વળી કર્મો દુખી જીવને કરે,
 કર્મો કરે મિથ્યાત્વી તેમ અસંયમી કર્મો કરે; ૩૩૩.
 કર્મો ભમાવે ઊર્ધ્વ લોકે, અધઃ ને તિર્યક્ વિષે,
 જે કાંઈ પણ શુભ કે અશુભ તે સર્વને કર્મ જ કરે. ૩૩૪.
 કર્મ જ કરે છે, કર્મ એ આપે, હરે,—સધણું કરે,
 તેથી ઠરે છે એમ કે આત્મા અકારક સર્વ છે. ૩૩૫.
 વળી ‘પુરુષકર્મ સ્ત્રીને અને સ્ત્રીકર્મ ઇન્દ્રિય પુરુષને’
 —એથી શ્રુતિ આચાર્ય કેરી પરંપરા ઊતરેલ છે. ૩૩૬.
 એ રીત ‘કર્મ જ કર્મને ઇન્દ્રિય’—કહ્યું છે શ્રુતમાં,
 તેથી ન કો પણ જીવ અગ્રહણીય અમ ઉપદેશમાં. ૩૩૭.
 વળી જે હણે પરને, હણાયે પરથી, તેહ પ્રકૃતિ છે,
 —એ અર્થમાં પરધાત નામનું નામકર્મ કથાય છે. ૩૩૮.
 એ રીતે ‘કર્મ જ કર્મને હણતું’—કહ્યું છે શ્રુતમાં,
 તેથી ન કો પણ જીવ છે હણનાર અમ ઉપદેશમાં”, ૩૩૯.

એમ સાંખ્યનો ઉપદેશ આવો, જે શ્રમણ પ્રરૂપણ કરે,
તેના મતે પ્રકૃતિ કરે છે, જીવ અકારક સર્વ છે! ૩૪૦.

અથવા તું માને 'આત્મા મારો કરે નિજ આત્મને',
તો એવું તુજ મંતવ્ય પણ મિથ્યા સ્વભાવ જ તુજ ખરે. ૩૪૧.

જીવ નિત્ય તેમ વળી અસંખ્યપ્રદેશી દર્શિત સમયમાં,
તેનાથી તેને હીન તેમ અધિક કરવો શક્ય ના. ૩૪૨.

વિસ્તારથી જીવરૂપ જીવનું લોકમાત્ર જ છે ખરે,
શું તેથી તે હીન-અધિક બનતો? કેમ કરતો દ્રવ્યને? ૩૪૩.

માને તું—'જ્ઞાયક ભાવ તો જ્ઞાનસ્વભાવે સ્થિત રહે',
તો એમ પણ આત્મા સ્વયં નિજ આત્માને નહિ કરે. ૩૪૪.

અર્થ:—“કર્મો (જીવને) અજ્ઞાની કરે છે તેમ જ કર્મો
(જીવને) જ્ઞાની કરે છે, કર્મો સુવાડે છે તેમ જ કર્મો જગાડે છે,
કર્મો સુખી કરે છે તેમ જ કર્મો દુઃખી કરે છે, કર્મો મિથ્યાત્વ
પમાડે છે તેમ જ કર્મો અસંયમ પમાડે છે, કર્મો બિદ્વંલોક,
અધોલોક અને તિર્યગ્લોકમાં લમાવે છે, જે કાંઈ પણ જોયું
શુભ-અશુભ છે તે બધું કર્મો જ કરે છે. જેથી કર્મ કરે છે,
કર્મ આપે છે, કર્મ હરી લે છે—એમ જે કાંઈ પણ કરે છે તે
કર્મ જ કરે છે, તેથી સર્વ જીવો અકારક (અકર્તા) ઠરે છે.

વળી, પુરુષવેદકર્મ સ્ત્રીનું અલિલાષી છે અને સ્ત્રીવેદકર્મ
પુરુષની અલિલાષા કરે છે—એવી આ આચાર્યની પરંપરાથી
ઊતરી આવેલી શ્રુતિ છે; માટે અમારા ઉપદેશમાં કોઈ પણ જીવ
અબ્રહ્મચારી નથી, કારણ કે કર્મ જ કર્મની અલિલાષા કરે છે
એમ કહ્યું છે.

વળી, જે પરને હણે છે અને જે પરથી હણાય છે તે પ્રકૃતિ છે—એ અર્થમાં પરધાતનામકર્મ કહેવામાં આવે છે, તેથી અમારા ઉપદેશમાં કોઈ પણ જીવ ઉપધાતક (હણનાર) નથી કારણ કે કર્મ જ કર્મને હણે છે એમ કહ્યું છે.”

(આચાર્યલગવાન કહે છે કે:—) આ પ્રમાણે આવો સાંખ્યમતનો ઉપદેશ જે શ્રમણો (જૈન મુનિઓ) પ્રરૂપે છે તેમના મતમાં પ્રકૃતિ જ કરે છે અને આત્માઓ તો સર્વે અકારક છે એમ ઠરે છે !

અથવા (કર્તાપણનો પક્ષ સાધવાને) જે તું એમ માને કે ‘મારો આત્મા યોતાના (દ્રવ્યરૂપ) આત્માને કરે છે’, તો એવું જાણનારનો તારો એ મિથ્યાસ્વભાવ છે (અર્થાત્ એમ જાણવું તે તારો મિથ્યાસ્વભાવ છે); કારણ કે—સિદ્ધાંતમાં આત્માને નિત્ય, અસંખ્યાત-પ્રદેશી ખતાવ્યો છે, તેનાથી તેને હીન-અધિક કરી શકતો નથી; વળી વિસ્તારથી પણ જીવનું જીવરૂપ નિશ્ચયથી લોકમાત્ર જાણે; તેનાથી શું તે હીન અથવા અધિક થાય છે? તો પછી (આત્મા) દ્રવ્યને (અર્થાત્ દ્રવ્યરૂપ આત્માને) કઈ રીતે કરે છે ?

અથવા જે ‘જ્ઞાયક ભાવ તો જ્ઞાનસ્વભાવે સ્થિત રહે છે’ એમ માનવામાં આવે, તો એમ પણ આત્મા યોતે યોતાના આત્માને કરતો નથી એમ ઠરે છે !

(આ રીતે કર્તાપણું સાધવા માટે વિવક્ષા પલટીને જે પક્ષ કહ્યો તે ઘટતો નથી.)

(આ પ્રમાણે, કર્મનો કર્તા કર્મ જ માનવામાં આવે તો સ્યાદ્વાદ સાથે વિરોધ આવે છે; માટે આત્માને અજ્ઞાન-અવસ્થામાં

કથંચિત્ પોતાના અજ્ઞાનભાવરૂપ કર્મના કર્તા માનવો, જેથી સ્વાદ્વાદ સાથે વિરોધ આવતો નથી.)

કેહિંચિ દુ પજ્જણહિં વિણસ્સણેવ કેહિંચિ દુ જીવો ।

જમ્હા તમ્હા કુચ્ચદિ સો વા અણ્ણો વ જેયંતો ॥ ૩૪૫ ॥

કેહિંચિ દુ પજ્જણહિં વિણસ્સણેવ કેહિંચિ દુ જીવો ।

જમ્હા તમ્હા વેદદિ સો વા અણ્ણો વ જેયંતો ॥ ૩૪૬ ॥

જો ચેવ કુણદિ સો ચિય ણ વેદણે જસ્સેસ સિદ્ધંતો ।

સો જીવો ણાદવ્વો મિચ્છાદિટ્ઠી અણારિહદો ॥ ૩૪૭ ॥

અણ્ણો કરેદિ અણ્ણો પરિમુંજદિ જસ્સેસ સિદ્ધંતો ।

સો જીવો ણાદવ્વો મિચ્છાદિટ્ઠી અણારિહદો ॥ ૩૪૮ ॥

પર્યાય કંઠકથી વિણ્ણે જીવ, કંઠકથી નહિ વિણ્ણે,
તેથી કરે છે તે જ કે બીજા—નહી એકાંત છે. ૩૪૫.

પર્યાય કંઠકથી વિણ્ણે જીવ, કંઠકથી નહિ વિણ્ણે,
જીવ તેથી વેદ તે જ કે બીજા—નહી એકાંત છે. ૩૪૬.

જીવ જે કરે તે ભોગવે નહિ—જેહુનો સિદ્ધાંત એ,
તે જીવ મિથ્યાદૃષ્ટિ છે, અહર્તાના મતનો નથી. ૩૪૭.

જીવ અન્ય કરતો, અન્ય વેદ—જેહુનો સિદ્ધાંત એ,
તે જીવ મિથ્યાદૃષ્ટિ છે, અહર્તાના મતનો નથી. ૩૪૮.

અર્થ:—કારણ કે જીવ કેટલાક પર્યાયોથી નાશ પામે છે અને કેટલાક પર્યાયોથી નથી નાશ પામતો, તેથી ‘(જે ભોગવે છે) તે જ કરે છે’ અથવા ‘બીજા જ કરે છે’ એવો એકાંત નથી (—સ્વાદ્વાદ છે).

કારણ કે જીવ કેટલાક પર્યાયોથી નાશ પામે છે અને કેટલાક પર્યાયોથી નથી નાશ પામતો, તેથી ‘(જે કરે છે) તે જ લોગવે છે’ અથવા ‘ખીજો જ લોગવે છે’ એવો એકાંત નથી (—સ્વાદવાદ છે).

‘જે કરે છે તે જ નથી લોગવતો’ એવો જેનો સિદ્ધાંત છે, તે જીવ મિથ્યાદષ્ટિ, અનાહત (—અહતના મતને નહિ માનનારો) જાણવો.

‘ખીજો કરે છે અને ખીજો લોગવે છે’ એવો જેનો સિદ્ધાંત છે, તે જીવ મિથ્યાદષ્ટિ, અનાહત (—અજૈન) જાણવો.

જહ સિપ્પિઓ દુ કમ્મં કુવ્વદિ ણ ય સો દુ તમ્મઓ હોદિ ।

તહ જીવો વિ ય કમ્મં કુવ્વદિ ણ ય તમ્મઓ હોદિ ॥ ૩૪૯ ॥

જહ સિપ્પિઓ દુ કરણેહિં કુવ્વદિ ણ સો દુ તમ્મઓ હોદિ ।

તહ જીવો કરણેહિં કુવ્વદિ ણ ય તમ્મઓ હોદિ ॥ ૩૫૦ ॥

જહ સિપ્પિઓ દુ કરણાણિ ગિણ્હદિ ણ સો દુ તમ્મઓ હોદિ ।

તહ જીવો કરણાણિ દુ ગિણ્હદિ ણ ય તમ્મઓ હોદિ ॥ ૩૫૧ ॥

જહ સિપ્પિ દુ કમ્મફલં મુંજદિ ણ ય સો દુ તમ્મઓ હોદિ ।

તહ જીવો કમ્મફલં મુંજદિ ણ ય તમ્મઓ હોદિ ॥ ૩૫૨ ॥

एवं व्यवहारस्स दु वत्तव्वं दरिस्सणं समासेण ।

मुणु णिच्छयस्स वयणं परिणामकदं तु जं હોદિ ॥ ૩૫૩ ॥

જહ સિપ્પિઓ દુ વેટ્ટં કુવ્વદિ હવદિ ય તહા અણ્ણો સે ।

તહ જીવો વિ ય કમ્મં કુવ્વદિ હવદિ ય અણ્ણો સે ॥ ૩૫૪ ॥

જહ ચેદ્દં કુર્વંતો દુ સિપ્પિઓ ણિચ્છદુક્ખિદો હોદિ ।

તત્તો સિયા અણ્ણો તહ ચેદ્દંતો દુહી જીવો ॥ ૩૫૫ ॥

જ્યમ શિલ્પી કર્મ કરે પરંતુ તે નહીં તન્મય બને,
ત્યમ જીવ પણ કર્મો કરે પણ તે નહીં તન્મય બને. ૩૪૯.

જ્યમ શિલ્પી કરણ વડે કરે પણ તે નહીં તન્મય બને,
ત્યમ જીવ કરણ વડે કરે પણ તે નહીં તન્મય બને. ૩૫૦.

જ્યમ શિલ્પી કરણ ગ્રહે પરંતુ તે નહીં તન્મય બને,
ત્યમ જીવ પણ કરણો ગ્રહે પણ તે નહીં તન્મય બને. ૩૫૧.

શિલ્પી કરમક્ર્મ ભોગવે પણ તે નહીં તન્મય બને,
ત્યમ જીવ કરમક્ર્મ ભોગવે પણ તે નહીં તન્મય બને. ૩૫૨.

—એ રીત મત વ્યવહારનો સંક્ષેપથી વક્તવ્ય છે;
સાંભળ વચન નિશ્ચય તણું પરિણામવિષયક જેહ છે. ૩૫૩.

શિલ્પી કરે ચેષ્ટા અને તેનાથી તેહ અનન્ય છે,
ત્યમ જીવ કર્મ કરે અને તેનાથી તેહ અનન્ય છે. ૩૫૪.

ચેષ્ટા કરતો શિલ્પી જેમ દુખિત થાય નિરંતરે,
તે દુખથી તેહ અનન્ય, ત્યમ જીવ ચેષ્ટમાન દુખી બને. ૩૫૫.

અર્થ:—જેમ શિલ્પી (—સોની આદિ કારીગર) કુંડળ
આદિ કર્મ કરે છે પરંતુ તે તન્મય (તે-મય. કુંડળાદિમય) થતો
નથી. તેમ જીવ પણ પુણ્ય-પાપ આદિ પુદ્ગલકર્મ કરે છે પરંતુ
તન્મય (પુદ્ગલકર્મમય) થતો નથી. જેમ શિલ્પી હથોડા આદિ
કરણો વડે (કર્મ) કરે છે પરંતુ તે તન્મય (હથોડા આદિ
કરણોમય) થતો નથી, તેમ જીવ (મન-વચન-કાયરૂપ) કરણો

વડે (કર્મ) કરે છે પરંતુ તન્મય (મન-વચન-કાયરૂપ કરણોમય) થતો નથી. જેમ શિદ્ધી કરણોને ગ્રહણ કરે છે પરંતુ તે તન્મય થતો નથી, તેમ જીવ કરણોને ગ્રહણ કરે છે પરંતુ તન્મય (કરણોમય) થતો નથી. જેમ શિદ્ધી કુંડળ આદિ કર્મના ફળને (ખાનપાન આદિને) લોગવે છે પરંતુ તે તન્મય (ખાનપાનાદિમય) થતો નથી, તેમ જીવ પુણ્ય-પાપાદિ પુણ્યકર્મના ફળને (પુણ્યલ-પરિણામરૂપ મુખદુઃખાદિને) લોગવે છે પરંતુ તન્મય (પુણ્યલ-પરિણામરૂપ મુખદુઃખાદિમય) થતો નથી.

એ રીતે તો વ્યવહારનો મત સંક્ષેપથી કહેવાયોગ્ય છે. (હવે) નિશ્ચયનું વચન સાંભળ કે જે પરિણામવિષયક છે.

જેમ શિદ્ધી ચેષ્ટારૂપ કર્મને (પોતાના પરિણામરૂપ કર્મને) કરે છે અને તેનાથી અનન્ય છે. તેમ જીવ પણ (પોતાના પરિણામરૂપ) કર્મને કરે છે અને તેનાથી અનન્ય છે. જેમ ચેષ્ટારૂપ કર્મ કરતો શિદ્ધી નિત્ય દુઃખી થાય છે અને તેનાથી (દુઃખથી) અનન્ય છે. તેમ ચેષ્ટા કરતો (પોતાના પરિણામરૂપ કર્મને કરતો) જીવ દુઃખી થાય છે (અને દુઃખથી અનન્ય છે).

જહ સેહિયા દુ ણ પરસ્સ સેહિયા સેહિયા ય સા હોદિ ।

તહ જાણગો દુ ણ પરસ્સ જાણગો જાણગો સો દુ ॥ ૩૫૬ ॥

જહ સેહિયા દુ ણ પરસ્સ સેહિયા સેહિયા ય સા હોદિ ।

તહ પાસગો દુ ણ પરસ્સ પાસગો પાસગો સો દુ ॥ ૩૫૭ ॥

જહ સેહિયા દુ ણ પરસ્સ સેહિયા સેહિયા ય સા હોદિ ।

તહ સંજદો દુ ણ પરસ્સ સંજદો સંજદો સો દુ ॥ ૩૫૮ ॥

જહ સેહિયા દુ ણ પરસ્સ સેહિયા સેહિયા ય સા હોદિ ।
 તહ દંસણં દુ ણ પરસ્સ દંસણં દંસણં તં તુ ॥ ૩૫૯ ॥
 ઇવં તુ ણિચ્છયણયસ્સ માસિદં ણાણદંસણચરિત્તે ।
 સુણુ વવહારણયસ્સ ય વત્તવ્વં સે સમાસેણ ॥ ૩૬૦ ॥
 જહ પરદવ્વં સેહદિ હુ સેહિયા અપ્પણો સહાવેણ ।
 તહ પરદવ્વં જાણદિ ણાદા વિ સણ્ણ ભાવેણ ॥ ૩૬૧ ॥
 જહ પરદવ્વં સેહદિ હુ સેહિયા અપ્પણો સહાવેણ ।
 તહ પરદવ્વં પસ્સદિ જીવો વિ સણ્ણ ભાવેણ ॥ ૩૬૨ ॥
 જહ પરદવ્વં સેહદિ હુ સેહિયા અપ્પણો સહાવેણ ।
 તહ પરદવ્વં વિજહદિ ણાદા વિ સણ્ણ ભાવેણ ॥ ૩૬૩ ॥
 જહ પરદવ્વં સેહદિ હુ સેહિયા અપ્પણો સહાવેણ ।
 તહ પરદવ્વં સદ્દહદિ સમ્મદિટ્ઠી સહાવેણ ॥ ૩૬૪ ॥
 ઇવં વવહારસ્સ દુ વિણિચ્છઓ ણાણદંસણચરિત્તે ।
 મણિદો અણ્ણેસુ વિ પજ્જણસુ એમેવ ણાદવ્વો ॥ ૩૬૫ ॥

જ્યમ સેટિકા નથી પર તણી, છે સેટિકા બસ સેટિકા.
 જ્ઞાયક નથી ત્યમ પર તણો. જ્ઞાયક ખરે જ્ઞાયક તથા; ૩૫૬.
 જ્યમ સેટિકા નથી પર તણી, છે સેટિકા બસ સેટિકા,
 દર્શક નથી ત્યમ પર તણો, દર્શક ખરે દર્શક તથા; ૩૫૭.
 જ્યમ સેટિકા નથી પર તણી, છે સેટિકા બસ સેટિકા,
 સંયત નથી ત્યમ પર તણો, સંયત ખરે સંયત તથા; ૩૫૮.

જ્યમ સેટિકા નથી પર તણી, છે સેટિકા ખસ સેટિકા,
 દર્શન નથી ત્યમ પર તણું, દર્શન ખરે દર્શન તથા. ૩૫૯.
 એમ જ્ઞાન-દર્શન-ચરિતવિષયક કથન નિશ્ચયનય તણું;
 સાંભળ કથન સંક્ષેપથી એના વિષે વ્યવહારનું. ૩૬૦
 જ્યમ નિજ સ્વભાવથી સેટિકા પરદ્રવ્યને ઘોળું કરે,
 જ્ઞાતાય એ રીત જાણતો નિજ ભાવથી પરદ્રવ્યને; ૩૬૧.
 જ્યમ નિજ સ્વભાવથી સેટિકા પરદ્રવ્યને ઘોળું કરે,
 આત્માય એ રીત દેખતો નિજ ભાવથી પરદ્રવ્યને; ૩૬૨.
 જ્યમ નિજ સ્વભાવથી સેટિકા પરદ્રવ્યને ઘોળું કરે,
 જ્ઞાતાય એ રીત ત્યાગતો નિજ ભાવથી પરદ્રવ્યને; ૩૬૩.
 જ્યમ નિજ સ્વભાવથી સેટિકા પરદ્રવ્યને ઘોળું કરે,
 સુદૃષ્ટિ એ રીત શ્રદ્ધતો નિજ ભાવથી પરદ્રવ્યને. ૩૬૪.
 એમ જ્ઞાન-દર્શન-ચરિતમાં નિર્ણય કહ્યો વ્યવહારનો,
 ને અન્ય પર્યાયો વિષે પણ એ જ રીતે જાણવો. ૩૬૫.

અર્થ:—(જોકે વ્યવહારે પરદ્રવ્યને અને આત્માને જ્ઞેય-જ્ઞાયક,
 દર્શ્ય-દર્શક, ત્યાજ્ય-ત્યાજક ઇત્યાદિ સંબંધ છે, તોપણ નિશ્ચયે તો
 આ પ્રમાણે છે:—) જેમ ખડી પરની (—ભીંત આદિની) નથી,
 ખડી તે તો ખડી જ છે, તેમ જ્ઞાયક (જાણનારો, આત્મા) પરનો
 (પરદ્રવ્યનો) નથી, જ્ઞાયક તે તો જ્ઞાયક જ છે. જેમ ખડી પરની
 નથી, ખડી તે તો ખડી જ છે, તેમ દર્શક (દેખનારો, આત્મા)
 પરનો નથી, દર્શક તે તો દર્શક જ છે. જેમ ખડી પરની (—ભીંત
 આદિની) નથી, ખડી તે તો ખડી જ છે, તેમ સંયત (ત્યાગ

કરનારો. આત્મા) પરનો (-પરદ્રવ્યનો) નથી. સંયત તે તો સંયત જ છે. જેમ ખડી પરની નથી, ખડી તે તો ખડી જ છે, તેમ દર્શન અર્થાત્ શ્રદ્ધાન પરનું નથી. દર્શન તે તો દર્શન જ છે અર્થાત્ શ્રદ્ધાન તે તો શ્રદ્ધાન જ છે.

ઐ પ્રમાણે જ્ઞાન-દર્શન-આરિત્ર વિષે નિશ્ચયનયનું કથન છે. વળી તે વિષે સંદેષપથી વ્યવહારનયનું કથન સાંભળ.

જેમ ખડી પોતાના સ્વભાવથી (ભીંત આદિ) પરદ્રવ્યને સંદેહ કરે છે, તેમ જ્ઞાતા પણ પોતાના સ્વભાવથી પરદ્રવ્યને જાણે છે. જેમ ખડી પોતાના સ્વભાવથી પરદ્રવ્યને સંદેહ કરે છે, તેમ છવ પણ પોતાના સ્વભાવથી પરદ્રવ્યને દેખે છે. જેમ ખડી પોતાના સ્વભાવથી પરદ્રવ્યને સંદેહ કરે છે, તેમ જ્ઞાતા પણ પોતાના સ્વભાવથી પરદ્રવ્યને ત્યાગે છે. જેમ ખડી પોતાના સ્વભાવથી પરદ્રવ્યને સંદેહ કરે છે, તેમ સમ્યગ્દષ્ટિ પોતાના સ્વભાવથી પરદ્રવ્યને શ્રદ્ધે છે. આ પ્રમાણે જ્ઞાન-દર્શન-આરિત્ર વિષે વ્યવહારનયનો નિર્ણય કહ્યો; ખીજા પર્યાયો વિષે પણ એ રીતે જ જાણવો.

દંસણનાણચરિત્તં કિંચિ વિ નત્થિ દુ અવેદણે વિસણ ।

તમ્હા કિં ઘાદયદે ચેદયિદા તેસુ વિસણસુ ॥ ૩૬૬ ॥

દંસણનાણચરિત્તં કિંચિ વિ નત્થિ દુ અવેદણે કમ્મે ।

તમ્હા કિં ઘાદયદે ચેદયિદા તમ્હિ કમ્મમ્હિ ॥ ૩૬૭ ॥

દંસણનાણચરિત્તં કિંચિ વિ નત્થિ દુ અવેદણે કાણ ।

તમ્હા કિં ઘાદયદે ચેદયિદા તેસુ કાણસુ ॥ ૩૬૮ ॥

નાણસ્સ દંસણસ્સ ય મણિદો ઘાદો તહા ચરિત્તસ્સ ।

ણ વિ તહિં પોગ્ગલદન્વસ્સ કો વિ ઘાદો દુ ણિદિટ્ઠો ॥ ૩૬૯ ॥

જીવસ્સ જે ગુણા કેહ જાતિ સહુ તે પરેસુ દબ્બેસુ ।
તમ્હા સમ્માદિદિસ્સ જાતિ રાગો દુ વિસણસુ ॥ ૩૭૦ ॥

રાગો દોસો મોહો જીવમ્સેવ ય અણણપરિણામા ।
ણદેણ કારણેણ દુ સદ્દાદિસુ જાતિ રાગાદી ॥ ૩૭૧ ॥

ચારિત્ર-દર્શન-જ્ઞાન જરીયે નહિ અચેતન વિષયમાં,
તે કારણે આ આતમા શું હણી શકે તે વિષયમાં? ૩૬૬.

ચારિત્ર-દર્શન-જ્ઞાન જરીયે નહિ અચેતન કર્મમાં,
તે કારણે આ આતમા શું હણી શકે તે કર્મમાં? ૩૬૭.

ચારિત્ર-દર્શન-જ્ઞાન જરીયે નહિ અચેતન કાયમાં,
તે કારણે આ આતમા શું હણી શકે તે કાયમાં? ૩૬૮.

છે જ્ઞાનનો, દર્શન તણો, ઉપધાત ભાખ્યો ચરિતનો,
ત્યાં કાંઈ પણ ભાખ્યો નથી ઉપધાત પુદ્ગલદ્રવ્યનો. ૩૬૯.

જે ગુણ જીવ તણા, ખરે તે કોઈ નહિ પરદ્રવ્યમાં,
તે કારણે વિષયો પ્રતિ સુદૃષ્ટિ જીવને રાગ ના. ૩૭૦.

વળી રાગ, દ્વેષ, વિમોહ તો જીવના અનન્ય પરિણામ છે,
તે કારણે શબ્દાદિ વિષયોમાં નહીં રાગાદિ છે. ૩૭૧.

અર્થ:—દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર અચેતન વિષયમાં જરા પણ
નથી, તેથી આતમા તે વિષયોમાં શું હણે (અર્થાત્ જ્ઞાનો ધાત
કરી શકે)?

દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર અચેતન કર્મમાં જરા પણ નથી, તેથી
આતમા તે કર્મમાં શું હણે? (કાંઈ હણી શકતો નથી.)

દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર અચેતન કાયામાં જરા પણ નથી, તેથી આત્મા તે કાયાઓમાં શું હોય ? (કાંઈ હોણી શકતો નથી.)

જ્ઞાનનો, દર્શનનો તથા ચારિત્રનો ઘાત કહ્યો છે, ત્યાં પુદ્ગલદ્રવ્યનો ઘાત જરા પણ કહ્યો નથી. (દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર હોણાતાં પુદ્ગલદ્રવ્ય હોણાતું નથી.)

(આ રીતે) જે કોઈ જીવના ગુણો છે, તે ખરેખર પર દ્રવ્યોમાં નથી; તેથી સમ્યગ્દષ્ટિને વિષયો પ્રત્યે રાગ નથી.

વળી રાગ, દ્વેષ અને મોહ જીવના જ અનન્ય (એકરૂપ) પરિણામ છે, તે કારણે રાગાદિક શબ્દાદિ વિષયોમાં (પણ) નથી.

(રાગદ્વેષાદિ સમ્યગ્દષ્ટિ આત્મામાં નથી તેમ જ જડ વિષયોમાં નથી, માત્ર અજ્ઞાનદશામાં રહેલા જીવના પરિણામ છે.)

अणदविण अणदवियस्स णो कीरण गुणुप्पाओ ।

तम्हा दु सव्वदव्वा उप्पज्जंते सहावेण ॥ ૩૭૨ ॥

કો દ્રવ્ય બીજ દ્રવ્યને ઉત્પાદ નહિ ગુણનો કરે, તેથી બધાંયે દ્રવ્ય નિજ સ્વભાવથી ઊપજે ખરે. ૩૭૨.

અર્થ:—અન્ય દ્રવ્યથી અન્ય દ્રવ્યને ગુણની ઉત્પત્તિ કરી શકાતી નથી; તેથી (એ સિદ્ધાંત છે કે) સર્વ દ્રવ્યો પોતપોતાના સ્વભાવથી ઊપજે છે.

णिदिदसंथुदवयणाणि पोग्गला परिणमंति बहुगाणि ।

ताणि सुणिदूण रूसदि तूसदि य पुणो अहं भणिदो ॥ ૩૭૩ ॥

પોગ્ગલદવ્વં સદત્તપરિણદં તસ્સ જદિ ગુણો અણો ।

તમ્હા ણ તુમં ભણિદો કિંચિ વિ કિં રૂસસિ અબુદ્ધો ॥ ૩૭૪ ॥

અસુહો સુહો વ સદ્દો ન તં ભણદિ સુણસુ મં તિ સો ચેવ ।
 ન ય દિ વિણિગ્ગહિદું સોદવિસયમાગદં સદ્દં ॥ ૩૭૫ ॥
 અસુહં સુહં વ રૂવં ન તં ભણદિ પેચ્છ મં તિ સો ચેવ ।
 ન ય દિ વિણિગ્ગહિદું ચક્કુવિસયમાગદં રૂવં ॥ ૩૭૬ ॥
 અસુહો સુહો વ ગંધો ન તં ભણદિ જિગ્ધ મં તિ સો ચેવ ।
 ન ય દિ વિણિગ્ગહિદું ઘાણવિસયમાગદં ગંધં ॥ ૩૭૭ ॥
 અસુહો સુહો વ રસો ન તં ભણદિ રસય મં તિ સો ચેવ ।
 ન ય દિ વિણિગ્ગહિદું રસણવિસયમાગદં તુ રસં ॥ ૩૭૮ ॥
 અસુહો સુહો વ ફાસો ન તં ભણદિ ફુસસુ મં તિ સો ચેવ ।
 ન ય દિ વિણિગ્ગહિદું કાયવિસયમાગદં ફાસં ॥ ૩૭૯ ॥
 અસુહો સુહો વ ગુણો ન તં ભણદિ બુજ્ઞ મં તિ સો ચેવ ।
 ન ય દિ વિણિગ્ગહિદું બુદ્ધિવિસયમાગદં તુ ગુણં ॥ ૩૮૦ ॥
 અસુહં સુહં વ દઘ્વં ન તં ભણદિ બુજ્ઞ મં તિ સો ચેવ ।
 ન ય દિ વિણિગ્ગહિદું બુદ્ધિવિસયમાગદં દઘ્વં ॥ ૩૮૧ ॥
 એયં તુ જાણિઝ્ઞાણં ઉવસમં ણેવ ગચ્છદે મૂઢો ।
 ણિગ્ગહમણા પરસ્સ ય સયં ચ બુદ્ધિં સિવમપ્રત્તો ॥ ૩૮૨ ॥
 રે! પુદ્ગલો બહુવિધ નિંદા-રતુતિવચનરૂપ પરિણામે,
 તેને સુણી, ‘મુજને કહ્યું’ ગણી, રોષ-તોષ જીવો કરે. ૩૭૩.
 પુદ્ગલદરવ શબ્દત્વપરિણત, તેહનો ગુણ અન્ય છે,
 તો નવ કહ્યું કંઈ પણ તને, હે અખુધ! રોષ તું કયમ કરે?
 શુભ કે અશુભ જે શબ્દ તે ‘તું સુણ મને’ ન તને કહે,
 ને જીવ પણ ગ્રહણ ન જાયે કહ્યુંગોચર શબ્દને; ૩૭૫.

શુભ કે અશુભ જે રૂપ તે 'તું' જો મને' ન તને કહે,
ને જીવ પણ ગ્રહવા ન જાયે ચક્ષુગોચર રૂપને; ૩૭૬.

શુભ કે અશુભ જે ગંધ તે 'તું' સૂંધ મુજને' નવ કહે,
ને જીવ પણ ગ્રહવા ન જાયે ધ્રાણુગોચર ગંધને; ૩૭૭.

શુભ કે અશુભ રસ જેહ તે 'તું' ચાખ મુજને' નવ કહે,
ને જીવ પણ ગ્રહવા ન જાયે રસનગોચર રસ અરે! ૩૭૮.

શુભ કે અશુભ જે સ્પર્શ તે 'તું' સ્પર્શ મુજને' નવ કહે,
ને જીવ પણ ગ્રહવા ન જાયે કાયગોચર સ્પર્શને; ૩૭૯.

શુભ કે અશુભ જે ગુણ તે 'તું' જાણ મુજને' નવ કહે,
ને જીવ પણ ગ્રહવા ન જાયે બુદ્ધિગોચર ગુણને; ૩૮૦.

શુભ કે અશુભ જે દ્રવ્ય તે 'તું' જાણ મુજને' નવ કહે,
ને જીવ પણ ગ્રહવા ન જાયે બુદ્ધિગોચર દ્રવ્યને. ૩૮૧.

—આ જાણીને પણ મૂઠ જીવ પામે નહીં ઉપશમ અરે!
શિવ બુદ્ધિને પામેલ નહિ એ પર ગ્રહણ કરવા ચહે. ૩૮૨.

અર્થ:—ખડુ પ્રકારનાં નિંદાનાં અને સ્તુતિનાં વચનોરૂપે
પુદ્ગલો પરિણમે છે; તેમને સાંભળીને અજ્ઞાની જીવ 'મને કહું'
એમ માનીને રોષ તથા તોષ કરે છે ('અર્થાત્ ગુસ્સે થાય છે
તથા ખુશી થાય છે').

પુદ્ગલદ્રવ્ય શબ્દપણે પરિણમ્યું છે; તેનો ગુણ જો (તારાથી)
અન્ય છે, તો હે અજ્ઞાની! જીવ! તને કંઈ પણ કહું નથી; તું
અજ્ઞાની થયો! થકો રોષ શા માટે કરે છે?

અશુભ અથવા શુભ શબ્દ તને એમ નથી કહેતો કે 'તું'

ન મને સાંભળ'; અને આત્મા પણ (પોતાના સ્થાનથી છૂટીને), શ્રોત્રેન્દ્રિયના વિષયમાં આવેલા શબ્દને ગ્રહણ (જાણવા) જતો નથી.

અશુભ અથવા શુભ રૂપ તને એમ નથી કહેતું કે 'તું મને જો'; અને આત્મા પણ (પોતાના સ્થાનથી છૂટીને), ચક્ષુ-
દેવ દ્રિયના વિષયમાં આવેલા (અર્થાત્ ચક્ષુગોચર થયેલા) રૂપને ગ્રહણ જતો નથી.

અશુભ અથવા શુભ ગંધ તને એમ નથી કહેતી કે 'તું મને સૂંઘ'; અને આત્મા પણ ધ્રાણુદ્રિયના વિષયમાં આવેલી ગંધને (પોતાના સ્થાનથી સ્થિત થઈને) ગ્રહણ જતો નથી.

અશુભ અથવા શુભ રસ તને એમ નથી કહેતો કે 'તું મને ચાખ'; અને આત્મા પણ રસનાન્દ્રિયના વિષયમાં આવેલા રસને (પોતાના સ્થાનથી છૂટીને) ગ્રહણ જતો નથી.

અશુભ અથવા શુભ સ્પર્શ તને એમ નથી કહેતો કે 'તું મને સ્પર્શ'; અને આત્મા પણ (પોતાના સ્થાનથી છૂટીને), કાયાના (-સ્પર્શન્દ્રિયના) વિષયમાં આવેલા સ્પર્શને ગ્રહણ જતો નથી.

અશુભ અથવા શુભ ગુણ તને એમ નથી કહેતો કે 'તું મને જાણ'; અને આત્મા પણ (પોતાના સ્થાનથી છૂટીને), બુદ્ધિના વિષયમાં આવેલા ગુણને ગ્રહણ જતો નથી.

અશુભ અથવા શુભ દ્રવ્ય તને એમ નથી કહેતું કે 'તું મને જાણ'; અને આત્મા પણ (પોતાના સ્થાનથી છૂટીને), બુદ્ધિના વિષયમાં આવેલા દ્રવ્યને ગ્રહણ જતો નથી.

આવું જાણીને પણ મૂઠ જીવ ઉપશમને પામતો નથી; અને

શિવ યુદ્ધિને (કલ્યાણકારી યુદ્ધિને, સમ્યજ્ઞાનને) નહિ પામેલો
પોતે પરને ગ્રહવાનું મન કરે છે.

કર્મ્મં જં પુવ્વકયં સુહાસુહમણેયવિત્થરવિસેસં ।
તત્તો ણિયત્તદે અપ્પયં તુ જો સો પહિક્કમણં ॥ ૩૮૩ ॥
કર્મ્મં જં સુહમસુહં જમ્હિં ય માવમ્હિં વજ્જદિ ભવિસ્સં ।
તત્તો ણિયત્તદે જો સો પચ્ચક્ખાણં હવદિં ચેદા ॥ ૩૮૪ ॥
જં સુહમસુહમુદિણં સંપહિં ય અણેયવિત્થરવિસેસં ।
તં દોસં જો ચેદદિ સો સ્સલ્લ આલોયણં ચેદા ॥ ૩૮૫ ॥
ણિચ્છં પચ્ચક્ખાણં કુવ્વદિં ણિચ્છં પહિક્કમદિં જો ય ।
ણિચ્છં આલોચેયદિં સો હુ ચરિત્તં હવદિં ચેદા ॥ ૩૮૬ ॥

શુભ ને અશુભ અનેકવિધ પૂર્વે કરેલું કર્મ જે,
તેથી નિવર્તે આત્મને, તે આત્મા પ્રતિક્રમણ છે; ૩૮૩.
શુભ ને અશુભ ભાવી કરમ જે ભાવમાં બંધાય છે,
તેથી નિવર્તન જે કરે, તે આત્મા પચખાણ છે; ૩૮૪.
શુભ ને અશુભ અનેકવિધ છે વર્તમાને ઉદ્ધિત જે,
તે દોષને જે ચેતતો, તે જીવ આલોચન ખરે. ૩૮૫.
પચખાણ નિત્ય કરે અને પ્રતિક્રમણ જે નિત્યે કરે,
નિત્યે કરે આલોચના, તે આત્મા ચારિત્ર છે. ૩૮૬.

અર્થ:—પૂર્વે કરેલું જે અનેક પ્રકારના વિસ્તારવાળું
(જ્ઞાનાવરણીયાદિ) શુભાશુભ કર્મ તેનાથી જે આત્માને પોતાને
*નિવર્તવિ છે, તે આત્મા પ્રતિક્રમણ છે.

ભવિષ્ય કાળનું જે શુભ-અશુભ કર્મ તે જે ભાવમાં બંધાય છે તે ભાવથી જે આત્મા નિવર્તે છે, તે આત્મા પ્રત્યાખ્યાન છે.

વર્તમાન કાળે ઉદયમાં આવેલું જે અનેક પ્રકારના વિસ્તારવાળું શુભ-અશુભ કર્મ તે દાષને જે આત્મા ચેતે છે—અનુભવે છે—જ્ઞાતાભાવે જાણી લે છે (અર્થાત્ તેનું સ્વામિત્વ-કર્તાપણું છોડે છે), તે આત્મા ખરેખર આલોચના છે.

જે સદા પ્રત્યાખ્યાન કરે છે, સદા પ્રતિક્રમણ કરે છે અને સદા આલોચના કરે છે, તે આત્મા ખરેખર ચારિત્ર છે.

वेदंतो कम्मफलं अप्पाणं कुणदि जो दु कम्मफलं ।

सो तं पुणो वि बंधदि वीयं दुक्खस्स अट्ठविहं ॥ ३८७ ॥

वेदंतो कम्मफलं मए कदं सुणदि जो दु कम्मफलं ।

सो तं पुणो वि बंधदि वीयं दुक्खस्स अट्ठविहं ॥ ३८८ ॥

वेदंतो कम्मफलं सुहिदो दुहिदो य हवदि जो चेदा ।

सो तं पुणो वि बंधदि वीयं दुक्खस्स अट्ठविहं ॥ ३८९ ॥

જે કર્મફળને વેદતો નિજરૂપ કરમફળને કરે, તે ફરીય બાંધે અષ્ટવિધના કર્મને—દુખખીજને; ૩૮૭.

જે કર્મફળને વેદતો જાણે ‘કરમફળ મેં કયું’, તે ફરીય બાંધે અષ્ટવિધના કર્મને—દુખખીજને; ૩૮૮.

જે કર્મફળને વેદતો આત્મા સુખી-દુખી થાય છે, તે ફરીય બાંધે અષ્ટવિધના કર્મને—દુખખીજને. ૩૮૯.

અર્થ:—કર્મના ફળને વેદતો થકો જે આત્મા કર્મફળને યોગ્યરૂપ કરે છે (—માને છે), તે ફરીને પણ આઠ પ્રકારના કર્મને—

દુઃખના ખીજને—ખાંધે છે.

કર્મના ફળને વેદતો થકો જે આત્મા ‘કર્મફળ મેં કયું’ એમ જાણે છે, તે ફરીને પણ આઠ પ્રકારના કર્મને—દુઃખના ખીજને—ખાંધે છે.

કર્મના ફળને વેદતો થકો જે આત્મા સુખી અને દુઃખી થાય છે, તે ફરીને પણ આઠ પ્રકારના કર્મને—દુઃખના ખીજને—ખાંધે છે.

સત્યં ણાણં ણ હવદિ જમ્હા સત્યં ણ યાણદે કિંચિ ।

તમ્હા અણ્ણં ણાણં અણ્ણં સત્યં જિણા વેતિ ॥ ૩૯૦ ॥

સદ્દો ણાણં ણ હવદિ જમ્હા સદ્દો ણ યાણદે કિંચિ ।

તમ્હા અણ્ણં ણાણં અણ્ણં સદ્દં જિણા વેતિ ॥ ૩૯૧ ॥

રૂવં ણાણં ણ હવદિ જમ્હા રૂવં ણ યાણદે કિંચિ ।

તમ્હા અણ્ણં ણાણં અણ્ણં રૂવં જિણા વેતિ ॥ ૩૯૨ ॥

વણ્ણો ણાણં ણ હવદિ જમ્હા વણ્ણો ણ યાણદે કિંચિ ।

તમ્હા અણ્ણં ણાણં અણ્ણં વણ્ણં જિણા વેતિ ॥ ૩૯૩ ॥

ગંધો ણાણં ણ હવદિ જમ્હા ગંધો ણ યાણદે કિંચિ ।

તમ્હા અણ્ણં ણાણં અણ્ણં ગંધં જિણા વેતિ ॥ ૩૯૪ ॥

ણ રસો દુ હવદિ ણાણં જમ્હા દુ રસો ણ યાણદે કિંચિ ।

તમ્હા અણ્ણં ણાણં રસં ચ અણ્ણં જિણા વેતિ ॥ ૩૯૫ ॥

ફાસો ણ હવદિ ણાણં જમ્હા ફાસો ણ યાણદે કિંચિ ।

તમ્હા અણ્ણં ણાણં અણ્ણં ફાસં જિણા વેતિ ॥ ૩૯૬ ॥

કમ્મં ણાણં ણ હવદિ જમ્હા કમ્મં ણ યાણદે કિંચિ ।
 તમ્હા અણ્ણં ણાણં અણ્ણં કમ્મં જિણા વેતિ ॥ ૩૯૭ ॥
 ધમ્મો ણાણં ણ હવદિ જમ્હા ધમ્મો ણ યાણદે કિંચિ ।
 તમ્હા અણ્ણં ણાણં અણ્ણં ધમ્મં જિણા વેતિ ॥ ૩૯૮ ॥
 ણાણમધમ્મો ણ હવદિ જમ્હાધમ્મો ણ યાણદે કિંચિ ।
 તમ્હા અણ્ણં ણાણં અણ્ણમધમ્મં જિણા વેતિ ॥ ૩૯૯ ॥
 કાલો ણાણં ણ હવદિ જમ્હા કાલો ણ યાણદે કિંચિ ।
 તમ્હા અણ્ણં ણાણં અણ્ણં કાલં જિણા વેતિ ॥ ૪૦૦ ॥
 આયાસં પિ ણ ણાણં જમ્હાયાસં ણ યાણદે કિંચિ ।
 તમ્હાયાસં અણ્ણં અણ્ણં ણાણં જિણા વેતિ ॥ ૪૦૧ ॥
 ણજ્ઞવસાણં ણાણં અજ્ઞવસાણં અચેદણં જમ્હા ।
 તમ્હા અણ્ણં ણાણં અજ્ઞવસાણં તહા અણ્ણં ॥ ૪૦૨ ॥
 જમ્હા જાણદિ ણિચ્છં તમ્હા જીવો દુ જાણગો ણાણી ।
 ણાણં ચ જાણયાદો અવ્વદિરિત્તં મુણેયવ્વં ॥ ૪૦૩ ॥
 ણાણં સમ્માદિટ્ઠિં દુ સંજમં સુત્તમંગપુચ્ચગયં ।
 ધમ્માધમ્મં ચ તહા પવ્વજ્જં અબ્બુવંતિ બુહા ॥ ૪૦૪ ॥

રે ! શાસ્ત્ર તે નથી જ્ઞાન, જેથી શાસ્ત્ર કંઈ જાણે નહી,
 તે કારણે છે જ્ઞાન જુદું, શાસ્ત્ર જુદું—જિન કહે; ૩૯૦.
 રે ! શબ્દ તે નથી જ્ઞાન, જેથી શબ્દ કંઈ જાણે નહી,
 તે કારણે છે જ્ઞાન જુદું, શબ્દ જુદો—જિન કહે; ૩૯૧.
 રે ! રૂપ તે નથી જ્ઞાન, જેથી રૂપ કંઈ જાણે નહી,
 તે કારણે છે જ્ઞાન જુદું, રૂપ જુદું—જિન કહે; ૩૯૨.

રે! વર્ણ તે નથી જ્ઞાન, જેથી વર્ણ કંઈ જાણે નહીં,
તે કારણે છે જ્ઞાન જુદું, વર્ણ જુદો—જિન કહે; ૩૯૩.

રે! ગંધ તે નથી જ્ઞાન, જેથી ગંધ કંઈ જાણે નહીં,
તે કારણે છે જ્ઞાન જુદું, ગંધ જુદો—જિન કહે; ૩૯૪.

રે! રસ નથી કંઈ જ્ઞાન, જેથી રસ કંઈ જાણે નહીં,
તે કારણે છે જ્ઞાન જુદું, રસ જુદો—જિનવર કહે; ૩૯૫.

રે! સ્પર્શ તે નથી જ્ઞાન, જેથી સ્પર્શ કંઈ જાણે નહીં,
તે કારણે છે જ્ઞાન જુદું, સ્પર્શ જુદો—જિન કહે; ૩૯૬.

રે! કર્મ તે નથી જ્ઞાન, જેથી કર્મ કંઈ જાણે નહીં,
તે કારણે છે જ્ઞાન જુદું, કર્મ જુદું—જિન કહે; ૩૯૭.

રે! ધર્મ તે નથી જ્ઞાન, જેથી ધર્મ કંઈ જાણે નહીં,
તે કારણે છે જ્ઞાન જુદું, ધર્મ જુદો—જિન કહે; ૩૯૮.

અધર્મ તે નથી જ્ઞાન, જેથી અધર્મ કંઈ જાણે નહીં,
તે કારણે છે જ્ઞાન જુદું, અધર્મ જુદો—જિન કહે; ૩૯૯.

રે! કાળ તે નથી જ્ઞાન, જેથી કાળ કંઈ જાણે નહીં,
તે કારણે છે જ્ઞાન જુદું, કાળ જુદો—જિન કહે; ૪૦૦.

આકાશ તે નથી જ્ઞાન, એ આકાશ કંઈ જાણે નહીં,
તે કારણે આકાશ જુદું, જ્ઞાન જુદું—જિન કહે; ૪૦૧.

નહિ જ્ઞાન અધ્યવસાન છે, જેથી અચેતન તેહ છે,
તે કારણે છે જ્ઞાન જુદું, જુદું અધ્યવસાન છે. ૪૦૨.

રે! સર્વદા જાણે જ તેથી જીવ જ્ઞાયક જ્ઞાની છે,
ને જ્ઞાન છે જ્ઞાયકથી અવ્યતિરિક્ત ઈમ જ્ઞાતવ્ય છે. ૪૦૩.

સમ્યક્ત્વ, ને સંયમ, તથા પૂર્વાંગગત સૂત્રો, અને
ધર્માધરમ, દીક્ષા વળી, બુધ પુરુષ માને જ્ઞાનને. ૪૦૪.

અર્થ:—શાસ્ત્ર જ્ઞાન નથી કારણ કે શાસ્ત્ર કાંઈ જાણતું
નથી (—જડ છે), માટે જ્ઞાન અન્ય છે, શાસ્ત્ર અન્ય છે—એમ
જિનદેવો કહે છે. શબ્દ જ્ઞાન નથી કારણ કે શબ્દ કાંઈ
જાણતો નથી, માટે જ્ઞાન અન્ય છે, શબ્દ અન્ય છે—એમ
જિનદેવો કહે છે. રૂપ જ્ઞાન નથી કારણ કે રૂપ કાંઈ જાણતું
નથી, માટે જ્ઞાન અન્ય છે, રૂપ અન્ય છે—એમ જિનદેવો કહે
છે. વર્ણ જ્ઞાન નથી કારણ કે વર્ણ કાંઈ જાણતો નથી, માટે
જ્ઞાન અન્ય છે, વર્ણ અન્ય છે—એમ જિનદેવો કહે છે. ગંધ
જ્ઞાન નથી કારણ કે ગંધ કાંઈ જાણતી નથી, માટે જ્ઞાન અન્ય
છે, ગંધ અન્ય છે—એમ જિનદેવો કહે છે. રસ જ્ઞાન નથી કારણ
કે રસ કાંઈ જાણતો નથી, માટે જ્ઞાન અન્ય છે અને રસ અન્ય
છે—એમ જિનદેવો કહે છે. સ્પર્શ જ્ઞાન નથી કારણ કે સ્પર્શ
કાંઈ જાણતો નથી, માટે જ્ઞાન અન્ય છે, સ્પર્શ અન્ય છે—એમ
જિનદેવો કહે છે. કર્મ જ્ઞાન નથી કારણ કે કર્મ કાંઈ જાણતું
નથી, માટે જ્ઞાન અન્ય છે, કર્મ અન્ય છે—એમ જિનદેવો કહે
છે. ધર્મ (અર્થાત્ ધર્માસ્તિકાય) જ્ઞાન નથી કારણ કે ધર્મ કાંઈ
જાણતો નથી, માટે જ્ઞાન અન્ય છે, ધર્મ અન્ય છે—એમ જિન-
દેવો કહે છે. અધર્મ (અર્થાત્ અધર્માસ્તિકાય) જ્ઞાન નથી કારણ
કે અધર્મ કાંઈ જાણતો નથી, માટે જ્ઞાન અન્ય છે, અધર્મ અન્ય
છે—એમ જિનદેવો કહે છે. કાળ જ્ઞાન નથી કારણ કે કાળ કાંઈ
જાણતો નથી, માટે જ્ઞાન અન્ય છે, કાળ અન્ય છે—એમ જિન-
દેવો કહે છે. આકાશ પણ જ્ઞાન નથી કારણ કે આકાશ કાંઈ
જાણતું નથી, માટે જ્ઞાન અન્ય છે, આકાશ અન્ય છે—એમ

જિનદેવો કહે છે. અધ્યવસાન જ્ઞાન નથી કારણ કે અધ્યવસાન અથેતન છે, માટે જ્ઞાન અન્ય છે તથા અધ્યવસાન અન્ય છે (—એમ જિનદેવો કહે છે).

કારણ કે (૭૫) નિરંતર જાણે છે માટે જ્ઞાયક એવો જીવ જ્ઞાની (—જ્ઞાનવાળો, જ્ઞાનસ્વરૂપ) છે, અને જ્ઞાન જ્ઞાયકથી અવ્યતિરિક્ત છે (—અભિન્ન છે, જુદું નથી) એમ જાણવું.

બુદ્ધ પુરુષો (અર્થાત જ્ઞાની જનો) જ્ઞાનને જ સમ્યક્દષ્ટિ, (જ્ઞાનને જ) સંયમ, અંગપૂર્વગત સૂત્ર, ધર્મ-અધર્મ (પુણ્ય-પાપ) તથા દીક્ષા માને છે.

અત્તા જસ્સામુત્તો ન હુ સો આહારગો હવદિ एवं ।

આદારો સ્વલ્લ મુત્તો જમ્હા સો પોગ્ગલમઓ દુ ॥ ૪૦૫ ॥

ન વિ સક્કદિ ચેત્તું જં ન વિમોત્તું જં ચ જં પરદવ્વં ।

સો કો વિ ય તસ્સ ગુણો પાઠગિઓ વિસ્સસો વા વિ ॥ ૪૦૬ ॥

તમ્હા દુ જો વિસુદ્ધો ચેદા સો જેવ ગેણ્હદે કિંચિ ।

જેવ વિમુંચદિ કિંચિ વિ જીવાજીવાણ દવ્વાણં ॥ ૪૦૭ ॥

એમ આત્મા જેનો અમૂર્તિક તે નથી આ'રક ખરે,
પુદ્ગલમયી છે આ'ર તેથી આ'ર તો મૂર્તિક ખરે. ૪૦૫.

જે દ્રવ્ય છે પર તેહને ન ગ્રહી, ન છોડી શકાય છે,
એવો જ તેનો ગુણ કેા પ્રાયોગી ને વૈસ્રસિક છે. ૪૦૬.

તેથી ખરે જે શુદ્ધ આત્મા તે નહીં કંઈ પણ ગ્રહે,
છોડે નહી વળી કંઈ પણ જીવ ને અજીવ દ્રવ્યો વિષે. ૪૦૭.

અર્થ:—એ રીતે જેનો આત્મા અમૂર્તિક છે તે ખરેખર

આહારક નથી; આહાર તો મૂર્તિક છે કારણ કે તે પુદ્ગલમય છે.

જે પરદ્રવ્ય છે તે ગ્રહી શકાતું નથી તથા છોડી શકાતું નથી, એવો જ કોઈ તેનો (—આત્માનો) પ્રાયોગિક તેમ જ વૈજ્ઞાનિક ગુણ છે.

માટે જે વિશુદ્ધ આત્મા છે તે જીવ અને અજીવ દ્રવ્યોમાં (—પરદ્રવ્યોમાં) કોઈ પણ ગ્રહીતો નથી તથા કોઈ પણ છોડતો નથી.

પાસંડીલિંગાણિ વ ગિહિલિંગાણિ વ વહુપ્પયારાણિ ।

ધેતું વદંતિ મૂઢા લિંગમિણં મોક્ષમગ્ગો ત્તિ ॥ ૪૦૮ ॥

જ દુ હોદિ મોક્ષમગ્ગો લિંગં જં દેહણિમ્મમા અરિહા ।

લિંગં મુદ્ધત્તુ દંસણણાણચરિત્તાણિ સેવંતિ ॥ ૪૦૯ ॥

બહુવિધનાં મુનિલિંગને અથવા ગૃહસ્થીલિંગને ગ્રહીને કહે છે મૂઢજન ‘આ લિંગ મુક્તિમાર્ગ છે’. ૪૦૮.

પણ લિંગ મુક્તિમાર્ગ નહિ, અહીં તો નિર્મમ દેહમાં બસ લિંગ છોડી જ્ઞાન ને ચારિત્ર, દર્શન સેવતા. ૪૦૯.

અર્થ:—બહુ પ્રકારનાં મુનિલિંગને અથવા ગૃહીલિંગને ગ્રહણ કરીને મૂઢ (અજ્ઞાની) જનો એમ કહે છે કે ‘આ (બાહ્ય) લિંગ મોક્ષમાર્ગ છે’.

પરંતુ લિંગ મોક્ષમાર્ગ નથી; કારણ કે અહીં તદેવો દેહ પ્રત્યે નિર્મમ વર્તતા થકા લિંગને છોડીને દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રને જ સેવે છે.

જ વિ એસ મોક્ષમગ્ગો પાસંડીગિહિમયાણિ લિંગાણિ ।

દંસણણાણચરિત્તાણિ મોક્ષમગ્ગં જિણા વેત્તિ ॥ ૪૧૦ ॥

મુનિલિંગ ને ગૃહીલિંગ—એ લિંગો ન મુક્તિમાર્ગ છે;
ચારિત્ર-દર્શન-જ્ઞાનને ખસ મોક્ષમાર્ગ જિનો કહે. ૪૧૦.

અર્થ:—મુનિનાં અને ગૃહસ્થનાં લિંગો એ મોક્ષમાર્ગ નથી;
દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રને જિનદેવો મોક્ષમાર્ગ કહે છે.

તમ્હા જહિત્તુ લિંગે સાગારણગારણહિં વા ગહિદે ।
દંસણણાણચરિત્તે અપ્પાણં જુંજ મોક્ષપહે ॥ ૪૧૧ ॥
તેથી તણ સાગાર કે અણુગાર-ધારિત લિંગને,
ચારિત્ર-દર્શન-જ્ઞાનમાં તું જોડ રે! નિજ આત્મને. ૪૧૧.

અર્થ:—માટે સાગારો વડે (—ગૃહસ્થો વડે) અથવા અણુગારો
વડે (—મુનિઓ વડે) ગ્રહાયેલાં લિંગોને છોડીને, દર્શનજ્ઞાન-
ચારિત્રમાં—કે જે મોક્ષમાર્ગ છે તેમાં—તું આત્માને જોડ.

મોક્ષપહે અપ્પાણં ઠવેહિ તં ચેવ જ્ઞાહિ તં ચેય ।
તત્થેવ વિહર ણિચ્ચં મા વિહરસુ અણ્ણદઙ્ગેસુ ॥ ૪૧૨ ॥
તું સ્થાપ નિજને મોક્ષપથે, ધ્યા, અનુભવ તેહને;
તેમાં જ નિત્ય વિહાર કર, નહિ વિહર પરદ્રવ્યો વિષે. ૪૧૨.

અર્થ:—(હે ભવ્ય!) તું મોક્ષમાર્ગમાં યોતાના આત્માને
સ્થાપ, તેણે જ ધ્યાન કર, તેને જ ચેત-અનુભવ અને તેમાં જ
નિરંતર વિહાર કર; અન્ય દ્રવ્યોમાં વિહાર ન કર.

પાસંડીલિંગેસુ વ ગિહિલિંગેસુ વ વહુપ્પયારેસુ ।
કુવંતિ જે મમત્તિં તેહિં ણ ણાદં સમયસારં ॥ ૪૧૩ ॥

બહુવિધનાં મુનિલિંગમાં અથવા ગૃહીલિંગો વિષે
મમતા કરે, તેણે નથી જાણ્યો 'સમયના સાર'ને. ૪૧૩.

અર્થ:—જેઓ બહુ પ્રકારનાં મુનિલિંગમાં અથવા ગૃહસ્થ-
લિંગમાં મમતા કરે છે (અર્થાત્ આ દ્રવ્યલિંગ જ મોક્ષનું દેનાર
છે એમ માને છે), તેમણે સમયસારને નથી જાણ્યો.

વવહારિઓ પુણ્ણઓ દોષિણિ વિ લિંગાણિ મળદિ મોક્ષપદે ।
'ણિચ્છયણઓ ણ ઇચ્છદિ મોક્ષપદે સવ્વલિંગાણિ ॥ ૪૧૪ ॥
વ્યવહારનય એ ઉભય લિંગો મોક્ષપંથ વિષે કહે,
નિશ્ચય નહીં માને કદી કેો લિંગ મુક્તિપથ વિષે. ૪૧૪.

અર્થ:—વ્યવહારનય બન્ને લિંગોને મોક્ષમાર્ગમાં કહે છે
(અર્થાત્ વ્યવહારનય મુનિલિંગ તેમ જ ગૃહીલિંગને મોક્ષમાર્ગ
કહે છે); નિશ્ચયનય સર્વ લિંગોને (અર્થાત્ કોઈ પણ લિંગને)
મોક્ષમાર્ગમાં ગણતો નથી.

જો સમયપાહુલમિણં પદિદૂળં અત્યત્ત્વદો ણાદું ।
અત્યે ઠાહી ચેદા સો હોહી ઉત્તમં સોક્કલં ॥ ૪૧૫ ॥
આ સમયપ્રાભુત પઠન કરીને, અર્થ-તત્ત્વથી જાણીને,
ઠરશે અર્થમાં આત્મા જે, સૌખ્ય ઉત્તમ તે થશે. ૪૧૫.

અર્થ:—જે આત્મા (-ભવ્ય જીવ) આ સમયપ્રાભુતને
જાણીને, અર્થ અને તત્ત્વથી જાણીને, તેના અર્થમાં સ્થિત થશે,
તે ઉત્તમ સૌખ્યસ્વરૂપ થશે.

પ્રવચનસાર

नमः श्रीसिद्धेभ्यः ।

नमोऽनेकान्ताय ।

श्रीमद्भगवत्कुण्डकुण्डाचार्यदेवप्रणीत

श्री

प्रवचनसार

१. ज्ञानतत्त्व-प्रज्ञापन

एस सुरासुरमणुसिंदवंदिदं धोदघाडकम्ममलं ।
यणमामि चड्डमाणं तित्थं धम्मस्स कत्तारं ॥ १ ॥
सेसे पुण तित्थंयरे ससंव्वसिद्धे विमुद्धसंभावे ।
समणे य णाणदंसणचरित्तववीरियायारे ॥ २ ॥
ते ते सव्वे समगं समगं पत्तेगमेव पत्तेगं ।
वंदामि य चट्ठंते अरहंते माणुसे खेत्ते ॥ ३ ॥

ક્રિષ્ણ અરહંતાણં સિદ્ધાણં તદ્દ જમો ગણહરાણં ।
 અજ્ઞાવયવગ્ગાણં સાહૂણં ચેવ સન્વેસિં ॥ ૪ ॥
 તેસિં વિસુદ્ધદંસણાણપહાણાસમં સમાસેજ્જ ।
 ઉચસંપયામિ સમ્મં જત્તો ણિબ્બાણસંપત્તી ॥ ૫ ॥

(હરિગીત)

સુર-અસુર-નરપતિવંધને, પ્રવિનષ્ટધાતિકર્મને,
 પ્રણુમન કરું હું ધર્મકર્તા તીર્થ શ્રી મહાવીરને; ૧.
 વળી શેષ તીર્થકર અને સૌ સિદ્ધ શુદ્ધારિતત્વને,
 મુનિ જ્ઞાન-દૃગ-ચારિત્ર-તપ-વીર્યાચરણસંયુક્તને. ૨.
 તે સર્વને સાથે તથા પ્રત્યેકને પ્રત્યેકને,
 વંદું વળી હું મનુષ્યક્ષેત્રે વર્તતા અહંતને. ૩.
 અહંતને, શ્રી સિદ્ધનેય નમસ્કરણ કરી એ રીતે,
 ગણધર અને અધ્યાપકોને, સર્વસાધુસમૂહને; ૪.
 તમુ શુદ્ધદર્શનજ્ઞાનમુખ્ય પવિત્ર આશ્રમ પામીને,
 પ્રાપ્તિ કરું હું સામ્યની, જેનાથી શિવપ્રાપ્તિ બને. ૫.

અર્થ:—આ હું 'સુરેન્દ્રો, અસુરેન્દ્રો અને નરેન્દ્રોથી જે
 વંદિત છે અને ધાતિકર્મભળ જેમણે ધોષ નાખેલ છે એવા
 તીર્થરૂપ અને ધર્મના કર્તા શ્રી વર્ધમાનસ્વામીને પ્રણમું છું.

૧. સુરેન્દ્રો = ભર્ષલોકવાસી દેવાના ઇન્દ્રો

૨. અસુરેન્દ્રો = અધોલોકવાસી દેવાના ઇન્દ્રો

૩. નરેન્દ્રો = (મધ્યલોકવાસી) મનુષ્યાના અધિપતિઓ; રાજાઓ.

વળી વિશુદ્ધ 'સત્તાવાળા' શેષ તીર્થ'કરોને સર્વ સિદ્ધ-ભગવંતો સાથે, અને જ્ઞાનાચાર, દર્શનાચાર, ચારિત્રાચાર, તપાચાર તથા વીર્યાચારવાળા 'શ્રમભૂતો'ને પ્રણમું છું.

તે તે સર્વને તથા મનુષ્યક્ષેત્રમાં વર્તતા અહીં'તોને સાથે સાથે—સમુદાયરૂપે અને પ્રત્યેક પ્રત્યેકને—વ્યક્તિગત વંદું છું.

એ રીતે અહીં'તોને અને સિદ્ધોને, આચાર્યોને, ઉપાધ્યાય-વર્ગને અને સર્વ સાધુઓને નમસ્કાર કરીને, તેમના 'વિશુદ્ધદર્શન-જ્ઞાનપ્રધાન આશ્રમને પામીને હું' 'સામ્યને પ્રાપ્ત કરું છું' કે જેનાથી નિર્વાણની પ્રાપ્તિ થાય છે.

સંપજ્જદિ ણિવ્વાણં દેવાસુરમણુયરાયવિહવેહિં ।

જીવસ્સ ચરિત્તાદો દંસણનાણપ્પહાણાદો ॥ ૬ ॥

સુર-અસુર-મનુજેન્દ્રો તણા વિભવો સહિત નિર્વાણની

પ્રાપ્તિ કરે ચારિત્રથી જીવ જ્ઞાનદર્શનમુખ્યથી. ૬.

અર્થ:—જીવને દર્શનજ્ઞાનપ્રધાન ચારિત્રથી દેવેન્દ્ર, અસુરેન્દ્ર ને નરેન્દ્રના વૈભવો સહિત નિર્વાણ પ્રાપ્ત થાય છે. (જીવને સરાગ-ચારિત્રથી દેવેન્દ્ર વગેરેના વૈભવની અને વીતરાગચારિત્રથી નિર્વાણની પ્રાપ્તિ થાય છે.)

૧ સત્તા = અસ્તિત્વ

૨ શ્રમભૂતો = આચાર્યો, ઉપાધ્યાયો ને સાધુઓ

૩ વિશુદ્ધદર્શનજ્ઞાનપ્રધાન = વિશુદ્ધદર્શન અને જ્ઞાન જેમાં પ્રધાન (મુખ્ય) છે એવા

૪ સામ્ય = સમતા, સમભાવ.

ચારિત્તં સ્વલુ ધમ્મો ધમ્મો જો સો સમો ત્તિ ણિદ્ધિદ્ધો ।
મોહક્કોહવિહીણો પરિણામો અપ્પણો હુ સમો ॥ ૭ ॥

ચારિત્ર છે તે ધર્મ છે, જે ધર્મ છે તે સામ્ય છે;
ને સામ્ય જીવનો મોહક્ષોભવિહીન નિજ પરિણામ છે. ૭.

અર્થ:—ચારિત્ર ખરેખર ધર્મ છે. જે ધર્મ છે તે સામ્ય છે
એમ (શાસ્ત્રમાં) કહ્યું છે. સામ્ય મોહક્ષોભરહિત એવો આત્માનો
પરિણામ (ભાવ) છે.

પરિણમદિ જેણ દન્વં તક્કાલં તમ્મયં તિ પણ્ણત્તં ।
તમ્હા ધમ્મપરિણદો આદા ધમ્મો મુણેયવ્વો ॥ ૮ ॥

જે ભાવમાં પ્રણુમે દરવ, તે કાળ તન્મય તે કહ્યું;
જીવદ્રવ્ય તેથી ધર્મમાં પ્રણુમેલ ધર્મ જ જાણવું. ૮.

અર્થ:—દ્રવ્ય જે કાળે જે ભાવરૂપે પરિણુમે છે તે કાળે
તન્મય છે એમ (જિનેન્દ્રદેવે) કહ્યું છે; તેથી ધર્મપરિણુત આત્મા
ધર્મ જાણવો.

જીવો પરિણમદિ જદા સુદ્ધેણ અસુદ્ધેણ વા સુદ્ધો અસુદ્ધો ।
સુદ્ધેણ તદા સુદ્ધો હવદિ હિ પરિણામસન્ભવો ॥ ૯ ॥

શુભ કે અશુભમાં પ્રણુમતાં શુભ કે અશુભ આત્મા બને,
શુદ્ધે પ્રણુમતાં શુદ્ધ, પરિણામસ્વભાવી હોઈને. ૯.

અર્થ:—જીવ, પરિણામસ્વભાવી હોવાથી, જ્યારે શુભ કે
અશુભ ભાવે પરિણુમે છે ત્યારે શુભ કે અશુભ (પોતે જ) થાય
છે અને જ્યારે શુદ્ધ ભાવે પરિણુમે છે ત્યારે શુદ્ધ થાય છે.

જાતિ વિના પરિણામં અત્યો અત્યં વિણેહ પરિણામો ।

દન્વગુણપજ્જયત્યો અત્યો અત્યિત્તણિવ્વત્તો ॥ ૧૦ ॥

પરિણામ વિણ ન પદાર્થ, ને ન પદાર્થ વિણ પરિણામ છે;
ગુણ-દ્રવ્ય-પર્યાયરિત ને અસ્તિત્વસિદ્ધ પદાર્થ છે. ૧૦.

અર્થ:—આ લોકમાં પરિણામ વિના પદાર્થ નથી, પદાર્થ
વિના પરિણામ નથી; પદાર્થ દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાયમાં રહેલો અને
(ઉત્પાદવ્યયર્થોવ્યય) અસ્તિત્વથી બનેલો છે.

ધમ્મેણ પરિણદપ્પા અપ્પા જદિ સુદ્ધસંપઓગજુદો ।

પાવદિ ણિવ્વાણસુહં સુહોવજુત્તો ય સગ્ગસુહં ॥ ૧૧ ॥

જે ધર્મપરિણતર-વરૂપ જીવ શુદ્ધોપયોગી હોય તે
તે પામતો નિર્વાણસુખ, ને સ્વર્ગસુખ શુભયુક્ત જે. ૧૧.

અર્થ:—ધર્મે પરિણમેલા સ્વરૂપવાળો આત્મા જે શુદ્ધ
ઉપયોગમાં જોડાયેલો હોય તે ભોક્ષના સુખને પામે છે અને જે
શુભ ઉપયોગવાળો હોય તે સ્વર્ગના સુખને (બંધને) પામે છે.

અસુહોદણ આદા કુણરો તિરિયો ભવીય ણેરહ્યો ।

દુક્ખસહસ્સેહિં સદા અભિદુદો ભમદિ અચ્ચંતં ॥ ૧૨ ॥

અશુભોદયે આત્મા કુનર, તિર્થંચ ને નારકપણે
નિત્યે સહસ્ર દુષ્ણે પીડિત, સંસારમાં અતિ અતિ ભમે. ૧૨.

અર્થ:—અશુભ ઉદયથી આત્મા કુમરુષ્ય (હલકો મરુષ્ય),
તિર્થંચ અને નારક થઈને હજારો દુઃખોથી સદા પીડિત થતો
(સંસારમાં) અત્યંત ભમે છે.

અહસયમાદસમુત્થં વિસયાતીદં અણોવમમર્ણતં ।

અવ્વુચ્છિણ્ણં ચ સુહં સુદ્ધવઓગપ્પસિદ્ધાણં ॥ ૧૩ ॥

અત્યંત, આત્મોત્પન્ન, વિષયાતીત, અનુપ, અનંત ને
વિચ્છેદહીન છે સુખ અહો ! શુદ્ધોપયોગપ્રસિદ્ધને. ૧૩.

અર્થ:—શુદ્ધોપયોગથી *નિષ્પન્ન થયેલા આત્માઓનું
(કેવળીભગવંતોનું અને સિદ્ધભગવંતોનું) સુખ અતિશય,
આત્મોત્પન્ન, વિષયાતીત (અતીન્દ્રિય), અનુપમ (ઉપમા વિનાનું),
અનંત અને અવિચ્છિન્ન (અતૂટકે) છે.

સુવિદિદપયત્થસુત્તો સંજમતવસંજુદો વિગદરાગો ।

સમણો સમસુહદુક્ખો મણિદો સુદ્ધોવઓગો ત્તિ ॥ ૧૪ ॥

સુવિદિતસૂત્રપદાર્થ, સંયમતપ સહિત, વીતરાગ ને
સુખદુઃખમાં સમ શ્રમણને શુદ્ધોપયોગ જિનો કહે. ૧૪.

અર્થ:—જેમણે (નિજ શુદ્ધ આત્માદિ) પદાર્થોને અને સૂત્રોને
સારી રીતે જાણ્યાં છે, જે સંયમ અને તપ સહિત છે, જે વીતરાગ
અર્થાત્ રાગરહિત છે અને જેમને સુખ-દુઃખ સમાન છે, એવા
શ્રમણને (મુનિવરને) ‘ શુદ્ધોપયોગી ’ કહેવામાં આવ્યા છે.

ઉવઓગવિસુદ્ધો જો વિગદાવરણંતરાયમોહરઓ ।

મૂદો સયમેવાદા જાદિ પરં ણેયમૂદાણં ॥ ૧૫ ॥

જે ઉપયોગવિશુદ્ધ તે મોહાદિધાતિરજ થકી
સ્વયમેવ રહિત થયો થકો જોયાન્તને પામે સહી. ૧૫.

* નિષ્પન્ન થવું = નીપજવું, ક્ષણરૂપ થવું, મિદ્ધ થવું (શુદ્ધોપયોગથી નિષ્પન્ન
થયેલા એટલે શુદ્ધોપયોગરૂપ કારણથી કાર્ણરૂપ થયેલા.)

અર્થ:—જે ઉપયોગવિશુદ્ધ (અર્થાત્ શુદ્ધોપયોગી) છે, તે આત્મા જ્ઞાનાવરણ, દર્શનાવરણ, અંતરાય અને મોહરૂપ રજથી રહિત સ્વયમેવ થયો થકો જેયભૂત પદાર્થોના પારને પામે છે.

तह सो लद्धसहायो सव्वण्हू सव्वलोगपदिमहिदो ।

भूदो सयमेवादा ह्वदि सयंभु ति णिदिहो ॥ १६ ॥

સર્વજ્ઞ, લખ્ધરવભાવ ને ત્રિજગેંદ્રપૂજિત એ રીતે સ્વયમેવ જીવ થયો થકો તેને ' સ્વયંભૂ ' જિનો કહે. ૧૬.

અર્થ:—એ રીતે તે આત્મા સ્વભાવને પામેલો. સર્વજ્ઞ અને ' સર્વ ' (ત્રણે) લોકના આધિપતિઓથી પૂજિત સ્વયમેવ થયો હોવાથી ' સ્વયંભૂ ' છે એમ જિનેન્દ્રદેવે કહ્યું છે.

भंगविहूणो य भवो संभवपरिवज्जिदो विणासो हि ।

विज्जदि तस्सेव पुणो ठिदिसंभवणाससमवाओ ॥ १७ ॥

વ્યયહીન છે ઉત્પાદ ને ઉત્પાદહીન વિનાશ છે; તેને જ વળી ઉત્પાદધ્રૌવ્યવિનાશનો સમવાય છે. ૧૭.

અર્થ:—તેને (—શુદ્ધાત્મસ્વભાવને પામેલા આત્માને) વિનાશ રહિત ઉત્પાદ છે અને ઉત્પાદ રહિત વિનાશ છે. તેને જ વળી સ્થિતિ, ઉત્પાદ અને વિનાશનો સમવાય (—એળાપ, એકઠાપણું) છે.

उप्पादो य विणासो विज्जदि सव्वस्स अट्टजादस्स ।

पज्जाएण दु केणवि अट्ठो खलु होदि सब्भूदो ॥ १८ ॥

૧ સર્વ લોકના અધિપતિઓ = ત્રણે લોકના સ્વામીઓ—સુરેન્દ્રો, અસુરેન્દ્રો ને ચક્રવર્તીઓ.

ઉત્પાદ તેમ વિનાશ છે સૌ કોઈ વસ્તુમાત્રને,
વળી કોઈ પર્યાયથી દરેક પદાર્થ છે સદ્ભૂત ખરે. ૧૮.

અર્થ:—કોઈ પર્યાયથી ઉત્પાદ અને કોઈ પર્યાયથી વિનાશ
સર્વ પદાર્થમાત્રને હોય છે; વળી કોઈ પર્યાયથી પદાર્થ ખરેખર
ધ્રુવ છે.

પક્ષીણઘાદિકમ્મો અણંતવરવીરિઓ અહિયતેજો ।

જાદો અદિંદિઓ સો ણાણં સોક્કલં ચ પરિણમદિ ॥ ૧૯ ॥

પ્રક્ષીણઘાતિકર્મ, અનહુદ્ધવીર્ય, અધિકપ્રકાશ ને
ઈન્દ્રિય-અતીત થયેલ આત્મા જ્ઞાનસૌખ્યે પરિણમે. ૧૯.

અર્થ—જેનાં ઘાતિકર્મો ક્ષય પામ્યાં છે, જે અતીન્દ્રિય
થયો છે, અનંત જેનું ઉત્તમ વીર્ય છે અને *અધિક જેનું (કેવળ-
જ્ઞાન અને કેવળદર્શનરૂપ) તેજ છે એવો તે (સ્વયંભૂ આત્મા)
જ્ઞાન અને સુખરૂપે પરિણમે છે.

સોક્કલં વા પુણ દુક્કલં કેવલણાણિસ્સ ણત્થિ દેહગદં ।

જમ્હા અદિંદિયત્તં જાદં તમ્હા દુ તં ણેયં ॥ ૨૦ ॥

કંઈ દેહગત નથી સુખ કે નથી દુઃખ કેવળજ્ઞાનીને,
જેથી અતીન્દ્રિયતા થઈ તે કારણે એ જાણુજે. ૨૦.

અર્થ:—કેવળજ્ઞાનીને શરીર સંબંધી સુખ કે દુઃખ નથી.
કારણ કે અતીન્દ્રિયપણું થયું છે તેથી એમ જાણવું.

પરિણમદો સ્વલુ ણાણં પચ્ચક્ષા સન્વદવ્વપજ્જાયા ।

સો ણેવ તે વિજાણદિ ઉગ્ગહપુવ્વાહિં કિરિયાહિં ॥ ૨૧ ॥

પ્રત્યક્ષ છે સૌ દ્રવ્યપર્યાય જ્ઞાન-પરિણુમનારને;
જાણે નહીં તે તેમને અવગ્રહ-ધડાદિ ક્રિયા વડે. ૨૧.

અર્થ:—ખરેખર જ્ઞાનરૂપે (કેવળજ્ઞાનરૂપે) પરિણુમતા
કેવળીભગવાનને સર્વ દ્રવ્ય-પર્યાયો પ્રત્યક્ષ છે; તે તેમને અવગ્રહ
આદિ ક્રિયાઓથી નથી જાણતા.

ળતિય પરોક્ષં કિંચિ વિ સમંત સન્વક્ષગુણસમિદ્ધસ્સ ।

અક્ષાતીદસ્સ સદા સયમેવ ઠિ ણાણજાદસ્સ ॥ ૨૨ ॥

ન પરોક્ષ કંઈ પણ સર્વતઃ સર્વાક્ષગુણુસમૃદ્ધને,
ઇંદ્રિય-અતીત સદૈવ ને સ્વયમેવ જ્ઞાન થયેલને. ૨૨.

અર્થ:—જે સદા ઇંદ્રિયાતીત છે, જે સર્વ તરફથી (—સર્વ
આત્મપ્રદેશે) સર્વ ઇંદ્રિયગુણો વડે સમૃદ્ધ છે અને જે સ્વયમેવ
જ્ઞાનરૂપ થયેલા છે. તે કેવળીભગવાનને કંઈ પણ પરોક્ષ નથી.

આદા ણાણપમાણં ણાણં ણેયપ્પમાણમુદ્દિઢ્ઠં ।

ણેયં લોચાલોચં તમ્હા ણાણં તુ સન્વગયં ॥ ૨૩ ॥

જીવદ્રવ્ય જ્ઞાનપ્રમાણુ ભાખ્યું. જ્ઞાન જ્ઞેયપ્રમાણુ છે;
ને જ્ઞેય લોકાલોક, તેથી સર્વગત એ જ્ઞાન છે. ૨૩.

અર્થ:—આત્મા જ્ઞાનપ્રમાણુ છે; જ્ઞાન જ્ઞેયપ્રમાણુ કહ્યું છે.
જ્ઞેય લોકાલોક છે, તેથી જ્ઞાન સર્વગત (અર્થાત સર્વવ્યાપક) છે.

ણાણપ્પમાણમાદા ણ હવદિ જસ્સેહ તસ્સ સો આદા ।

હીણો વા અહિઓ વા ણાણાદો હવદિ ધુવમેવ ॥ ૨૪ ॥

હીનો જો સો આદા તણાણમચેદણં ણ જાણાદિ ।

અદિઓ વા જાણાદો જાણેણ વિણા કહં જાદિ ॥ ૨૫ ॥

છવડવ્ય જ્ઞાનપ્રમાણુ નહિ—એ માન્યતા છે જેહને.

તેના મતે છવ જ્ઞાનથી હીન કે અધિક અવશ્ય છે. ૨૪.

જે હીન આત્મા હોય, નવ જાણે અચેતન જ્ઞાન એ.

ને અધિક જ્ઞાનથી હોય તો વલુ જ્ઞાન કેયમ જાણે અરે ? ૨૫.

અર્થ:—આ જગતમાં જેના મતમાં આત્મા જ્ઞાનપ્રમાણુ નથી. તેના મતમાં તે આત્મા અવશ્ય જ્ઞાનથી હીન અથવા અધિક હોયો જોઈએ.

જો તે આત્મા જ્ઞાનથી હીન હોય તો જ્ઞાન અચેતન થવાથી જાણે નહિ. અને જો (આત્મા) જ્ઞાનથી અધિક હોય તો (તે આત્મા) જ્ઞાન વિના કેમ જાણે ?

સન્નગદો જિણવમહો સન્ને વિ ચ તગ્ગયા જગદિ અદ્દા ।

જાણમયાદો ચ જિણો વિસયાદો તસ્સ ને મણિદા ॥ ૨૬ ॥

છે સર્વગત જિનવર અને સૌ અર્થ જિનવરપ્રાપ્ત છે.

જિન જ્ઞાનમય ને સર્વ અર્થો વિષય જિનના હોઈને. ૨૬.

અર્થ:—જિનવર સર્વગત છે અને જગતના સર્વ પદાર્થો જિનવરગત (જિનવરમાં પ્રાપ્ત) છે; કારણ કે જિન જ્ઞાનમય છે અને સર્વ પદાર્થો જ્ઞાનના વિષય હોવાથી જિનના વિષય કહેવામાં આવ્યા છે.

જાણં અપ્પ સ્મિ મદં ચદ્દિ પાણં વિણા ણ અપ્પાણં ।

તન્હા પાણં અપ્પા અપ્પા જાણં વ અજ્ઞં વા ॥ ૨૭ ॥

છે જ્ઞાન આત્મા જિનમતે; આત્મા વિના નહિ જ્ઞાન છે,
તે કારણે છે જ્ઞાન જીવ, જીવ જ્ઞાન છે વા અન્ય છે. ૨૭.

અર્થ:—જ્ઞાન આત્મા છે એમ જિનદેવનો મત છે. આત્મા
વિના (જીન કોઈ દ્રવ્યમાં) જ્ઞાન હોતું નથી તેથી જ્ઞાન આત્મા
છે; અને આત્મા તો (જ્ઞાનગુણ દ્વારા) જ્ઞાન છે અથવા (સુખાદિ
અન્ય ગુણ દ્વારા) અન્ય છે.

णाणी णाणसहावो अट्ठा जेयप्पगा हि णाणिस्स ।

रूवाणि व चक्खूणं जेवणोण्णेषु वट्ठन्ति ॥ २८ ॥

છે ‘જ્ઞાની’ જ્ઞાનસ્વભાવ, અર્થે જોયરૂપ છે ‘જ્ઞાની’ના,
જ્યમ રૂપ છે નેત્રો તણાં, નહિ વર્તતા અન્યોન્યમાં. ૨૮.

અર્થ:—આત્મા જ્ઞાનસ્વભાવ છે અને પદાર્થો આત્માના
જોયસ્વરૂપ છે, જેમ રૂપ (-રૂપી પદાર્થો) નેત્રોનાં જોય છે તેમ.
તેઓ એકબીજામાં વર્તતા નથી.

ण पविट्ठो णाविट्ठो णाणी जेयेसु रूवमिव चक्खू ।

जाणादि पस्सदि णियदं अक्खातीदो जगमसेसं ॥ २९ ॥

જોયે પ્રવિષ્ટ ન, આણુપ્રવિષ્ટ ન, જાણુતો જગ સર્વને
નિત્યે અતીદ્રિય આત્મા, જ્યમ નેત્ર જાણે રૂપને. ૨૯.

અર્થ:—જેવી રીતે ચક્ષુ રૂપને (જોયોમાં અપ્રવેશલું રહીને
તેમ જ અપ્રવેશલું નહિ રહીને જાણુ-દેખે છે) તેવી રીતે આત્મા
ઈદ્રિયાતીત થયો થકો અશેષ જગતને (-સમસ્ત લોકલોકને)
જોયોમાં અપ્રવિષ્ટ રહીને તેમ જ અપ્રવિષ્ટ નહિ રહીને નિરંતર
જાણુ-દેખે છે.

રચનમિહ ઇંદ્રણીલં દુદ્ધજ્ઞસિયં જહા સમાસાણ ।

અભિભૂય તં પિ દુદ્ધં વદદિ તહ ણાણમદ્વેષુ ॥ ૩૦ ॥

જ્યમ દૂધમાં રિચત ઇંદ્રનીલમણિ સ્વકીય પ્રભા વડે
દૂધને વિષે વ્યાપી રહે, ત્યમ જ્ઞાન પણ અર્થો વિષે. ૩૦.

અર્થ:—જેમ આ જગતને વિષે દૂધમાં રહેલું ઇંદ્રનીલ રત્ન
ચોતાની પ્રભા વડે તે દૂધમાં વ્યાપીને વર્તે છે, તેમ જ્ઞાન (અર્થાત્
જ્ઞાતૃદ્રવ્ય, પદાર્થોમાં વ્યાપીને વર્તે છે.

જદિ તે ણ સંતિ અદ્ધા ણાણે ણાણં ણ હોદિ સવ્વગયં ।

સવ્વગયં વા ણાણં કહં ણ ણાણદ્વિયા અદ્ધા ॥ ૩૧ ॥

નવ હોય અર્થો જ્ઞાનમાં, તો જ્ઞાન સૌ-ગત પણ નહી,
ને સર્વગત છે જ્ઞાન તો કયમ જ્ઞાનસ્થિત અર્થો નહી? ૩૧.

અર્થ:—જો તે પદાર્થો જ્ઞાનમાં ન હોય તો જ્ઞાન સર્વગત
ન હોઈ શકે. અને જો જ્ઞાન સર્વગત છે તો પદાર્થો જ્ઞાનસ્થિત
કઈ રીતે નથી? (અર્થાત્ છે જ.)

ગેણ્હદિ ણેવ ણ મુંચદિ ણ પરં પરિણમદિ કેવલી ભગવં ।

પેચ્છદિ સમંતદો સો જાણદિ સવ્વં ણિરવસેસં ॥ ૩૨ ॥

પ્રભુકેવળી ન ગ્રહે, ન છોડે, પરંપરે નવ પરિણમે;
દેખે અને જાણે નિઃશેષે સર્વતઃ તે સર્વને. ૩૨.

અર્થ:—કેવળીભગવાન પરને ગ્રહતા નથી, છોડતા નથી,
પરંપરે પરિણમતા નથી; તેઓ નિરવશેષપણે સર્વને (આત્મા
આત્માને, સર્વ જ્ઞેયને) સર્વ તરફથી (સર્વ આત્મપ્રદેશથી)
દેખે-જાણે છે.

જો હિ સુદેણ વિજાણદિ અપ્પાણં જાણગં સહાવેણ ।
તં સુદકેવલ્લિમિસિણો ભણંતિ લોગપ્પદીવયરા ॥ ૩૩ ॥

શ્રુતજ્ઞાનથી જાણે ખરે જ્ઞાયકસ્વભાવી આત્મને,
ઋષિઓ પ્રકાશક લોકના શ્રુતકેવળી તેને કહે. ૩૩.

અર્થ:—જે ખરેખર શ્રુતજ્ઞાન વડે સ્વભાવથી જ્ઞાયક (અર્થાત્ જ્ઞાયકસ્વભાવ) આત્માને જાણે છે, તેને લોકના પ્રકાશક ઋષીયેરો શ્રુતકેવળી કહે છે.

સુત્તં જિણોવદિટ્ઠં પોગ્ગલદવ્વપ્પમેહિં વચ્છમેહિં ।
તં જાણણા હિ ણાણં સુત્તસ્સ ય જાણણા મણિયા ॥ ૩૪ ॥

પુદ્ગલસ્વરૂપ વચ્છનોથી જિન-ઉપદિષ્ટ જે તે સૂત્ર છે;
છે શક્તિ તેની જ્ઞાન, તેને સૂત્રની શક્તિ કહે. ૩૪.

અર્થ:—સૂત્ર એટલે પુદ્ગલદ્રવ્યાત્મક વચ્છનો વડે જિન-ભગવંતે ઉપદેશ્યું તે. તેની શક્તિ તે જ્ઞાન છે અને તેને સૂત્રની શક્તિ (શ્રુતજ્ઞાન) કહી છે.

જો જાણદિ સો ણાણં ણ હવદિ ણાણેણ જાણગો આદા ।
ણાણં પરિણમદિ સયં અટ્ઠા ણાણદ્વિયા સવ્વે ॥ ૩૫ ॥

જે જાણુતો તે જ્ઞાન, નહિ જીવ જ્ઞાનથી જ્ઞાયક બને;
પોતે પ્રણુમતો જ્ઞાનરૂપ, ને જ્ઞાનસ્થિત સૌ અર્થ છે. ૩૫.

અર્થ:—જે જાણુ છે તે જ્ઞાન છે (અર્થાત્ જે જ્ઞાયક છે તે જ જ્ઞાન છે), જ્ઞાન વડે આત્મા જ્ઞાયક છે એમ નથી. પોતે જ જ્ઞાનરૂપે પરિણુમે છે અને સર્વ પદાર્થો જ્ઞાનસ્થિત છે.

તમ્હા ણાણં જીવો ણેયં દવ્વં તિહા સમવસાદં ।

દવ્વં તિ પુણો આદા પરં ચ પરિણામસંવદ્દં ॥ ૩૬ ॥

છે જ્ઞાન તેથી જીવ, જોય ત્રિધા કહેલું દ્રવ્ય છે;
એ દ્રવ્ય પર ને આત્મા, પરિણામસંયુત જેલું છે. ૩૬.

અર્થ:—તેથી જીવ જ્ઞાન છે અને જોય ત્રિધા વર્ણવવામાં આવેલું (ત્રિકાળરૂપર્ણી) દ્રવ્ય છે. (એ જોયભૂત) દ્રવ્ય એટલે આત્મા (સ્વાત્મા) અને પર કે જેઓ પરિણામવાળાં છે.

તત્કાલિગેવ સવ્વે સદસઞ્જુદા હિ પજ્જયા તાસિં ।

વદ્દંતે તે ણાણે વિસેસદો દવ્વજાદીણં ॥ ૩૭ ॥

તે દ્રવ્યના સદ્ભૂત-અસદ્ભૂત પર્યાયો સૌ વર્તતા,
તત્કાળના પર્યાય જેમ, વિશેષપૂર્વક જ્ઞાનમાં ૩૭.

અર્થ:—તે (જીવાદિ) દ્રવ્યજાતિઓના સમસ્ત વિદ્યમાન અને અવિદ્યમાન પર્યાયો, તાત્કાલિક (વર્તમાન) પર્યાયોની માફક, વિશિષ્ટતાપૂર્વક (ચોતથોતાના લિન્ન લિન્ન સ્વરૂપે) જ્ઞાનમાં વર્તે છે.

જે ણેવ હિ સંજાયા જે સલ્લ ણદ્દા મવીય પજ્જાયા ।

તે હોંતિ અસઞ્જુદા પજ્જાયા ણાણપચ્ચક્ખા ॥ ૩૮ ॥

જે પર્યાયો અણુજાત છે, વળી જન્મીને પ્રવિનષ્ટ જે,
તે સૌ અસદ્ભૂત પર્યાયો પણ જ્ઞાનમાં પ્રત્યક્ષ છે. ૩૮.

અર્થ:—જે પર્યાયો ખરેખર ઉત્પન્ન થયા નથી, તથા જે પર્યાયો ખરેખર ઉત્પન્ન થઈને નાશ પામી ગયા છે, તે અવિદ્યમાન પર્યાયો જ્ઞાનપ્રત્યક્ષ છે.

જદિ પચ્ચક્કમજાદં પજ્જાયં પલ્લયિદં ચ ણાણસ્સ ।

ળ હ્વદિ વા તં ણાણં દિવ્વં તિ હિ કે પરૂવેતિ ॥ ૩૯ ॥

જ્ઞાને અન્નત-વિનષ્ટ પર્યાયો તાણી પ્રત્યક્ષતા
નવ હોય બે, તો જ્ઞાનને એ 'દિવ્ય' કોણ કહે ભલા ? ૩૯.

અર્થ:—જો અનુત્પન્ન પર્યાય તથા નષ્ટ પર્યાય જ્ઞાનને (કેવળ-જ્ઞાનને) પ્રત્યક્ષ ન હોય, તો તે જ્ઞાનને 'દિવ્ય' કોણ પ્રશ્ન ?

અત્થં અક્કણિવદિદં ઈદ્ધાપુન્નેહિં જે વિજાણંતિ ।

તેસિં પરોક્કભૂદં ણાદુમસકં તિ પ્ણત્તં ॥ ૪૦ ॥

ધહાદિપૂર્વક જાણુતા જે અક્ષપતિત પદાર્થને,
તેને પરોક્ષ પદાર્થ જાણવું શક્ય ના—જિનજી કહે. ૪૦.

અર્થ:—જેઓ અક્ષપતિત અર્થાત ઇન્દ્રિયગોચર પદાર્થને
ધહાદિક વડે જાણે છે, તેમને માટે પરોક્ષભૂત પદાર્થને જાણવાનું
અશક્ય છે એમ સર્વજ્ઞદેવે કહ્યું છે.

અપદેસં સપદેસં મુત્તમમુત્તં ચ પજ્જયમજાદં ।

પલ્લયં ગદં ચ જાણદિ તં ણાણમદિંદિયં મણિયં ॥ ૪૧ ॥

જે જાણતું અપ્રદેશને, સપ્રદેશ, મૂર્ત, અમૂર્તને,
પર્યાય નષ્ટ-અન્નતને, ભાખ્યું અતીન્દ્રિય જ્ઞાન તે. ૪૧.

અર્થ:—જે જ્ઞાન અપ્રદેશને, સપ્રદેશને, મૂર્તને, અને
અમૂર્તને, તથા અનુત્પન્ન તેમ જ નષ્ટ પર્યાયને જાણે છે, તે
જ્ઞાન અતીન્દ્રિય કહેવામાં આવ્યું છે.

* પરોક્ષ = અક્ષથી પર અર્થાત અક્ષથી દૂર હોય એવું, ઇન્દ્રિય-અગોચર

પરિણમદિ ણેયમદ્દં ણાદા જદિ ણેવ સ્વાદ્ગં તસ્સ ।

ણાણં તિ તં જિણિંદા સ્વયંતં કમ્મમેવુત્તા ॥ ૪૨ ॥

જે જ્ઞેય અર્થે પરિણુમે જ્ઞાતા, ન ક્ષાયિક જ્ઞાન છે;
તે કર્મને જ અનુભવે છે એમ જિનદેવો કહે. ૪૨.

અર્થ:—જ્ઞાતા જે જ્ઞેય પદાર્થરૂપે પરિણુમતો હોય તો તેને ક્ષાયિક જ્ઞાન નથી જ. જિનેન્દ્રોએ તેને કર્મને જ અનુભવનાર કહ્યો છે.

ઉદયગદા કમ્મંસા જિણવરવસહેહિં ણિયદિણા મણિયા ।

તેસુ વિમૂઢો રત્તો દુઢ્ઠો વા વંધમણુમવદિ ॥ ૪૩ ॥

ભાખ્યાં જિને કર્મો ઉદયગત નિયમથી સંસારીને,
તે કર્મ હોતાં મોહી-રાગી-દ્વેષી બંધ અનુભવે. ૪૩.

અર્થ:—(સંસારી જીવને) ઉદયપ્રાપ્ત કર્મોશો (જ્ઞાનાવરણીયાદિ પુદ્ગલકર્મના લેદો) નિયમથી જિનવરવૃષ્ણોએ કહ્યા છે. જીવ તે કર્મોશો હોતાં, મોહી. રાગી અથવા દ્વેષી થયો થકો બંધને અનુભવે છે.

ઠાણણિસેજ્જવિહારા ધમ્મુવદેસો ય ણિયદયો તેસિં ।

અરહંતાણં કાલે માયાચારો વ્વ ઇત્થીણં ॥ ૪૪ ॥

ધર્મોપદેશ, વિહાર, આસન, સ્થાન શ્રી અહંતને
વર્તે સહજ તે કાળમાં, માયાચરણ જ્યમ નારીને. ૪૪.

અર્થ:—તે અહંતલગવંતોને તે કાળે ઊભા રહેવું, બેસવું, વિહાર અને ધર્મોપદેશ. સ્ત્રીઓને માયાચારની માફક, સ્વાભાવિક જ—પ્રયત્ન વિના જ—હોય છે.

પુણ્ણફલ્લા અરહંતા તેસિં કિરિયા પુણો હિ ઓદ્દયા ।

મોહાદીર્હિં વિરહિદા તમ્હા સા સ્વાદ્ગ ત્તિ મદા ॥ ૪૫ ॥

છે પુણ્યફળ અહિં ત, ને અહિં નકિરિયા ઉદ્ધયિકી;
મોહાદિથી વિરહિત તેથી તે ક્રિયા ક્ષાયિક ગણી. ૪૫.

અર્થ:—અહિં તભગવંતો પુણ્યના ફળવાળા છે અને તેમની
ક્રિયા ઓદ્ધયિકી છે; મોહાદિકથી રહિત છે તેથી તે ક્ષાયિકી
માનવામાં આવી છે.

જદિ સો મુહો વ અમુહો ણ હવદિ આદા સયં સહાવેણ ।

સંસારો વિ ણ વિજ્જદિ સન્નેસિં જીવકાયાણં ॥ ૪૬ ॥

આત્મા સ્વયં નિજ ભાવથી જો શુભ-અશુભ બને નહીં,
તો સર્વ જીવનિકાયને સંસાર પણ વર્તે નહીં ! ૪૬.

અર્થ:—જો એમ માનવામાં આવે કે આત્મા સ્વયં
સ્વભાવથી (—પોતાના ભાવથી) શુભ કે અશુભ થતો નથી
(અર્થાત્ શુભાશુભ ભાવે પરિણમતો જ નથી) તો સર્વ
જીવનિકાયને સંસાર પણ વિદ્યમાન નથી એમ ઠરે !

જં તક્કાલિયમિદરં જાણદિ જુગવં સમંતદો સન્વં ।

અત્થં વિચિત્તવિસમં તં ણાણં સ્વાદ્યં મણિયં ॥ ૪૭ ॥

સૌ વર્તમાન-અવર્તમાન, વિચિત્ર, વિષમ પદાર્થને
યુગપદ સરવતઃ જાણતું, તે જ્ઞાન ક્ષાયિક જિન કહે. ૪૭.

અર્થ:—જે જ્ઞાન યુગપદ સર્વતઃ (સર્વ આત્મપ્રદેશથી)
તાત્કાલિક કે અતાત્કાલિક, વિચિત્ર (—અનેક પ્રકારના) અને

વિષમ (મૂર્ત, અમૂર્ત આદિ અસમાન જાતિના) સર્વ પદાર્થોને જાણે છે, તે જ્ઞાનને ક્ષાયિક કહ્યું છે.

જો ણ વિજાણદિ જુગવં અત્યે તિકાલિમે નિહ્વણત્યે ।

ણાદું તસ્સ ણ સવ્કં સપજ્જયં દવ્વમેગં વા ॥ ૪૮ ॥

જાણે નહિ યુગપદ ત્રિકાળિક ત્રિભુવનરથ પદાર્થને.

તેને સપર્યાય એક પણ નહિ દ્રવ્ય જાણવું શક્ય છે. ૪૮.

અર્થ:—જે એકીસાથે ત્રૈકાલિક ત્રિભુવનરથ (—ત્રણે કાળના અને ત્રણે લોકના) પદાર્થોને જાણતો નથી. તેને પર્યાય સહિત એક દ્રવ્ય પણ જાણવું શક્ય નથી.

દવ્વં અણંતપજ્જયમેગમણંતાણિ દવ્વજાદાણિ ।

ણ વિજાણદિ જદિ જુગવં કિધ સો સવ્વાણિ જાણાદિ ॥ ૪૯ ॥

જે એક દ્રવ્ય અનંતપર્યાય તેમ દ્રવ્ય અનંતને .

યુગપદ ન જાણે જીવ, તો તે કેમ જાણે સર્વને? ૪૯.

અર્થ:—જે અનંત પર્યાયવાળા એક દ્રવ્યને (—આત્મદ્રવ્યને) તથા અનંત દ્રવ્યસમૂહને યુગપદ જાણતો નથી તો તે (પુરુષ) સર્વને (—અનંત દ્રવ્યસમૂહને) કેઈ રીતે જાણી શકે? (અર્થાત્ જે આત્મદ્રવ્યને ન જાણતો હોય તે સમસ્ત દ્રવ્યસમૂહને ન જાણી શકે.)

ઉપ્પજ્જદિ જદિ ણાણં કમસો અદ્દે પડુચ્ચ ણાણિસ્સ ।

તં ણેવ હવદિ ણિચ્ચં ણ સ્વાહં ણેવ સવ્વગદં ॥ ૫૦ ॥

જે જ્ઞાન 'જ્ઞાની'નું ઊપજે કમશ: અરથ અવલંબીને,

તો નિત્ય નહિ ક્ષાયિક નહિ ને સર્વગત નહિ જ્ઞાન એ. ૫૦.

અર્થ:—જો આત્માનું જ્ઞાન ક્રમશઃ પદાર્થોને અવલંબીને ઉત્પન્ન થતું હોય તો તે (જ્ઞાન) નિત્ય નથી, ક્ષાયિક નથી, સર્વગત નથી.

તિકાલણિચ્ચવિસમં સયલં સચ્ચત્થસંભવં ચિત્તં ।

જુગવં જાણદિ જોણં અહો હિ જાણસ્સ માહણં ॥ ૫૧ ॥

નિત્યે વિષમ, વિધવિધ, સકળ પદાર્થગણુ સર્વત્રનો,
જિનજ્ઞાન જાણે યુગપદે, મહિમા આહો એ જ્ઞાનનો ! ૫૧.

અર્થ:—ત્રણે કાળે સદાય વિષમ (અસમાન જાતિના), સર્વ ક્ષેત્રના અને અનેક પ્રકારના સમસ્ત પદાર્થોને જિનદેવનું જ્ઞાન યુગપદ્ જાણે છે. આહો ! જ્ઞાનનું માહાત્મ્ય !

જા વિ પરિણમદિ જા ગેણહદિ ઉપ્પજ્જદિ જેવ તેસુ અદ્દેસુ ।

જાણણવિ તે આદા અવંધગો તેણ ષણત્તો ॥ ૫૨ ॥

તે અર્થરૂપ ન પરિણમે જીવ, નવ ગ્રહે, નવ ઊપજે,
સૌ અર્થને જાણે છતાં, તેથી અખંધક જિન કહે. ૫૨.

અર્થ:—(કેવળજ્ઞાની) આત્મા પદાર્થોને જાણતો હોવા છતાં તે-રૂપે પરિણમતો નથી, તેમને ગ્રહતો નથી અને તે પદાર્થરૂપે ઉત્પન્ન થતો નથી તેથી તેને અખંધક કહ્યો છે.

અત્થિ અમુત્તં મુત્તં અર્દિદિયં ઇંદિયં ચ અત્થેસુ ।

જાણં ચ તહા સોક્ખં જં તેસુ પરં ચ તં જેયં ॥ ૫૩ ॥

અર્થોનું જ્ઞાન અમૂર્ત, મૂર્ત, અતીદ્ર ને ઐન્દ્રિય છે,
છે સુખ પણ એવું જ, ત્યાં પરધાન જે તે ગ્રાહ્ય છે. ૫૩.

અર્થ:—પદાર્થો સંબંધી જ્ઞાન અમૂર્ત^૧ કે મૂર્ત^૨, અતીન્દ્રિય કે ઐન્દ્રિય હોય છે; અને એ જ પ્રમાણે (અમૂર્ત^૧ કે મૂર્ત^૨, અતીન્દ્રિય કે ઐન્દ્રિય) સુખ હોય છે. તેમાં જે પ્રધાન-ઉત્કૃષ્ટ છે તે ઉપાદેય-પણે જાણવું.

જં પેચ્છદો અમુત્તં મુત્તેસુ અર્દિદિયં ચ પચ્છણં ।

સયલં સગં ચ હ્દરં તં ણાણં હ્વદિ પચ્ચક્કલં ॥ ૫૪ ॥

દેખે અમૂર્તિક, મૂર્તમાંય અતીન્દ્રિને, પ્રચ્છન્ને,
તે સર્વને-પર કે સ્વકીયને, જ્ઞાન તે પ્રત્યક્ષ છે. ૫૪.

અર્થ:—દેખનારનું જે જ્ઞાન અમૂર્ત^૧ને, મૂર્ત^૨ પદાર્થોમાં પણ અતીન્દ્રિયને, અને પ્રચ્છન્ને એ બધાંયને—સ્વ તેમ જ પરને—દેખે છે, તે જ્ઞાન પ્રત્યક્ષ છે.

જીવો સયં અમુત્તો મુત્તિગદો તેણ મુત્તિણા મુત્તં ।

ઓગેણિહ્તા જોગ્ગં જાણદિ વા તં ણ જાણાદિ ॥ ૫૫ ॥

પોતે અમૂર્તિક જીવ મૂર્તશરીરગત એ મૂર્તથી
કદી યોગ્ય મૂર્ત અવગ્રહી જાણે, કદીક જાણે નહી. ૫૫.

અર્થ:—સ્વયં અમૂર્ત^૧ એવો જીવ મૂર્ત^૨ શરીરને પ્રાપ્ત થયો થકો તે મૂર્ત^૨ શરીર વડે યોગ્ય મૂર્ત^૨ પદાર્થને અવગ્રહીને (—ઇન્દ્રિય-ગ્રહણયોગ્ય મૂર્ત^૨ પદાર્થનો *અવગ્રહ કરીને) તેને જાણે છે અથવા નથી જાણતો (—કોઈ વાર જાણે છે અને કોઈ વાર નથી જાણતો).

* મતિજ્ઞાનથી કોઈ પદાર્થને જાણવાની શરૂઆત થતા પ્રથમ જ અવગ્રહ થાય છે કારણ કે મતિજ્ઞાન અવગ્રહ, ઈહા, અવાય અને ધાગણા—એ ક્રમથી જાણે છે.

ફાસો રસો ય ગંધો વર્ણો સદો ય પોગ્ગલા હોંતિ ।

અક્ષાણં તે અક્ષા જુગવં તે ણેવ ગેઠ્ઠંતિ ॥ ૫૬ ॥

રસ, ગંધ, સ્પર્શ વળી વરણ ને શબ્દ જે પૌદ્ગલિક તે
છે ઇન્દ્રિયવિષયો, તેમનેય ન ઇન્દ્રિયો યુગપદ ગ્રહે. ૫૬.

અર્થ:—સ્પર્શ, રસ, ગંધ, વર્ણ અને શબ્દ—કે જેઓ
પુદ્ગલ છે તેઓ—ઇન્દ્રિયોના વિષયો છે. (પરંતુ) તે ઇન્દ્રિયો
તેમને (પણ) યુગપદ ગ્રહીતી (-જાણતી) નથી.

પરદવ્વં તે અક્ષા ણેવ સહાવો ત્તિ અપ્પણો મણિદા ।

ઉવલદ્દં તેહિ કથં પચ્ચક્કલં અપ્પણો હોદિ ॥ ૫૭ ॥

તે ઇન્દ્રિયો પરદ્રવ્ય, જીવર-વભાવ ભાખી ન તેમને,
તેનાથી જે ઉપલબ્ધ તે પ્રત્યક્ષ કઈ રીત જીવને ? ૫૭.

અર્થ:—તે ઇન્દ્રિયો પરદ્રવ્ય છે, તેમને આત્માના સ્વભાવરૂપ
કહી નથી; તેમના વડે જણાયેલું આત્માને પ્રત્યક્ષ કઈ રીતે હોય ?

જં પરદો વિણ્ણાણં તં તુ પરોક્કલં તિ મણિદમદ્દેસુ ।

જદિ કેવલેણ ણાદં હવદિ હિ જીવેણ પચ્ચક્કલં ॥ ૫૮ ॥

અર્થો તાણું જે જ્ઞાન પરતઃ થાય તેહ પરોક્ષ છે;
જીવમાત્રથી જ જણાય જો, તો જ્ઞાન તે પ્રત્યક્ષ છે. ૫૮.

અર્થ:—પર દ્વારા થતું જે પદાર્થો સંબંધી વિજ્ઞાન તે તો
પરોક્ષ કહેવામાં આવ્યું છે; જો કેવળ જીવ વડે જ જાણવામાં
આવે તો તે જ્ઞાન પ્રત્યક્ષ છે.

જાદં સયં સમંતં જ્ઞાણમણંતત્થવિત્થહં વિમલં ।

રદ્ધિદં તુ ઓગ્ગહાદિહિં સુહં તિ ઇગંતિયં મણિદં ॥ ૫૯ ॥

સ્વયમેવ જાત, સમંત, અર્થ અનંતમાં વિસ્તૃત ને
અવગ્રહ-ઇહાદિ રહિત, નિર્મળ જ્ઞાન મુખ એકાંત છે. ૫૯.

અર્થ:—સ્વયં (-પોતાથી જ) ઊપજતું. સમંત (અર્થાત્
સર્વ પ્રદેશેથી જાણતું), અનંત પદાર્થોમાં વિસ્તૃત, વિમળ અને
અવગ્રહાદિથી રહિત—એવું જ્ઞાન એકાંતિક મુખ છે એમ
(સર્વજ્ઞદેવે) કહ્યું છે.

જં કેવલં તિ જ્ઞાણં તં સોક્કલં પરિણમં ચ સો ચેવ ।

સ્વેદો તસ્સ જ મણિદો જમ્હા વાદી સ્વયં જાદા ॥ ૬૦ ॥

જે જ્ઞાન ‘કેવળ’ તે જ મુખ, પરિણામ પણ વળી તે જ છે;
ભાખ્યો ન તેમાં ખેદ જેથી ધાતિકર્મ વિનષ્ટ છે. ૬૦.

અર્થ:—જે ‘કેવળ’ નામનું જ્ઞાન છે તે મુખ છે. પરિણામ
પણ તે જ છે. તેને ખેદ કહ્યો નથી (અર્થાત્ કેવળજ્ઞાનમાં
સર્વજ્ઞદેવે ખેદ કહ્યો નથી) કારણ કે ધાતિકર્મો ક્ષય પામ્યાં છે.

જ્ઞાણં અત્યંતગયં લોચાલોણ્ણુ વિત્થહા દિટ્ઠી ।

જઠ્ઠમણિહં સચ્ચં કંઠં પુણ જં તુ તં લહં ॥ ૬૧ ॥

અર્થાન્તગત છે જ્ઞાન, લોકાલોકવિસ્તૃત દૃષ્ટિ છે;
છે નષ્ટ સર્વ અનિષ્ટ ને જે ઇષ્ટ તે સૌ પ્રાપ્ત છે. ૬૧.

અર્થ:—જ્ઞાન પદાર્થોના પારને પામેલું છે અને દર્શન
લોકાલોકમાં વિસ્તૃત છે; સર્વ અનિષ્ટ નાશ પામ્યું છે અને જે

ઇષ્ટ છે તે સર્વ પ્રાપ્ત થયું છે. (તેથી કેવળ અર્થાત્ કેવળજ્ઞાન સુખસ્વરૂપ છે.)

ળો સદ્ગંતિ સોક્ષ્મં સુહેસુ પરમં તિ વિગદઘાદીર્ણં ।

મુણિદૂળ તે અમન્વા મન્વા વા તં પઢિચ્છંતિ ॥ ૬૨ ॥

સૂણી 'ઘાતિકર્મ' વિહીનનું સુખ સૌ સુખે ઉત્કૃષ્ટ છે',
શ્રદ્ધે ન તેહ અભવ્ય છે, ને ભવ્ય તે સંમત કરે. ૬૨.

અર્થ:—'જેમનાં ઘાતિકર્મો નાશ પામ્યાં છે તેમનું સુખ (સર્વ) મુખોમાં પરમ અર્થાત્ ઉત્કૃષ્ટ છે' એવું વચન સાંભળીને જેઓ તેને શ્રદ્ધતા નથી તેઓ અભવ્ય છે; અને ભવ્યો તેનો સ્વીકાર (—આદર, શ્રદ્ધા) કરે છે.

મણુઆસુરામરિંદા અહિદુદા ઇંદિણિં સહજેહિં ।

અસહંતા તં દુક્ષં રમંતિ વિસણસુ રમ્મેસુ ॥ ૬૩ ॥

સુર-અસુર-નરપતિ પીડિત વર્તે સહજ ઇંદ્રિયો વડે,
નવ સહી શકે તે દુઃખ તેથી રમ્ય વિષયોમાં રમે. ૬૩.

અર્થ:—મનુષ્યેન્દ્રો. અસુરેન્દ્રો અને સુરેન્દ્રો સ્વાભાવિક (અર્થાત્ પરોક્ષજ્ઞાનવાળાઓને જે સ્વાભાવિક છે એવી) ઇંદ્રિયો વડે પીડિત વર્તતા થકા તે દુઃખ નહિ સહી શકવાથી રમ્ય વિષયોમાં રમે છે.

જેસિં વિસણસુ રદી તેસિં દુક્ષં ત્રિયાળ સબ્માવં ।

જહ તં ણ હિ સબ્માવં વાવારો ણત્થિ વિસયત્થં ॥ ૬૪ ॥

વિષયો વિષે રતિ જેમને, દુખ છે સ્વાભાવિક તેમને;
જે તે ન હોય સ્વાભાવ તો વ્યાપાર નહિ વિષયો વિષે. ૬૪.

અર્થ:—જેમને વિષયોમાં રતિ છે. તેમને દુઃખ સ્વાભાવિક જાણો; કારણ કે જો દુઃખ (તેમનો) સ્વભાવ ન હોય તો વિષયાર્થે વ્યાપાર ન હોય.

પપ્પા રૂઢે વિસયે ફાસેઈં સમસ્સિદે સહાવેણ ।

પરિણમમાણો અપ્પા સયમેવ સુહં ણ હવદિ દેહો ॥ ૬૫ ॥

ઈંદ્રિયસમાશ્રિત ઈષ્ટ વિષયો પામીને, નિજ ભાવથી જીવ પ્રણમતો સ્વયમેવ સુખરૂપ થાય, દેહ થતો નથી. ૬૫.

અર્થ:—સ્પર્શનાદિક ઈન્દ્રિયો જેમનો આશ્રય કરે છે એવા ઈષ્ટ વિષયોને પામીને (પોતાના અનુદ્ધ) સ્વભાવે પરિણમતો થકો આત્મા સ્વયમેવ સુખરૂપ (-ઈંદ્રિયસુખરૂપ) થાય છે, દેહ સુખરૂપ થતો નથી.

સગંતેણ ઠિ દેહો સુહં ણ દેહિસ્સ કુણદિ સન્ને વા ।

વિસયવસેણ દુ સોક્કલં દુક્કલં વા હવદિ સયમાદા ॥ ૬૬ ॥

એકાંતથી સ્વર્ગેય દેહ કરે તહીં સુખ દેહીને, પણ વિષયવશ સ્વયમેવ આત્મા સુખ વા દુખ થાય છે. ૬૬.

અર્થ:—એકાંતે અર્થાત્ નિયમથી સ્વર્ગમાં પણ દેહ દેહીને (-આત્માને) સુખ કરતો નથી; પરંતુ વિષયોના વશ સુખ અથવા દુઃખરૂપ સ્વયં આત્મા થાય છે.

તિમિરહરા જઙ્ઢિ દિટ્ઠી જણસ્સ દીવેણ ણત્થિ કાયવ્વં ।

તહ સોક્કલં સયમાદા વિસયા કિં તત્થ કુવ્વંતિ ॥ ૬૭ ॥

જો દૃષ્ટિ પ્રાણીની તિમિરહર, તો કાર્ય છે તહિ દીપથી; જ્યાં જીવ સ્વયં સુખ પરિણમે, વિષયો કરે છે શું તહીં? ૬૭.

અર્થ:—જો પ્રાણીની દૃષ્ટિ તિમિરનાશક હોય તો દીવાથી કાંઈ પ્રયોજન નથી અર્થાત્ દીવો કાંઈ કરતો નથી, તેમ જ્યાં આત્મા સ્વયં સુખરૂપ પરિણમે છે ત્યાં વિષયો શું કરે છે ?

સયમેવ જહાદિચો તેજો ઉળ્હો ય દેવદા ણમસિ ।

સિદ્ધો વિ તહા ણાણં સુહં ચ લોગે તહા દેવો ॥ ૬૮ ॥

જ્યમ આભમાં સ્વયમેવ ભારકર ઉણ્ણુ, દેવ, પ્રકાશ છે, સ્વયમેવ લોકે સિદ્ધ પણ ત્યમ જ્ઞાન, સુખ ને દેવ છે. ૬૮.

અર્થ:—જેમ આકાશમાં સૂર્ય સ્વયમેવ તેજ, ઉણ્ણુ અને દેવ છે, તેમ લોકમાં સિદ્ધભગવાન પણ (સ્વયમેવ) જ્ઞાન, સુખ અને દેવ છે.

દેવદજદિગુરૂપ્પજાસુ ચેવ દાણમ્મિ વા સુસીલેસુ ।

ઉવવાસાદિસુ રત્તો સુહોવઓગમ્પગો અપ્પા ॥ ૬૯ ॥

ગુરુ-દેવ-યતિપૂજા વિષે, વળી દાન ને સુશીલો વિષે, જીવ રક્ત ઉપવાસાદિકે, શુભ-ઉપયોગસ્વરૂપ છે. ૬૯.

અર્થ:—દેવ, ગુરુ ને યતિની પૂજામાં, દાનમાં, સુશીલોમાં તથા ઉપવાસાદિકમાં રક્ત આત્મા શુભોપયોગાત્મક છે.

જુત્તો સુહેણ આદા તિરિયો વા માણસો વ દેવો વા ।

ભૂદો તાવદિ કાલં લહદિ સુહં ઇંદિયં વિવિહં ॥ ૭૦ ॥

શુભયુક્ત આત્મા દેવ વા તિર્યંચ વા માનવ બને; તે પર્યંચે તાવત્સમય ઈન્દ્રિયસુખ વિધવિધ લહે. ૭૦.

અર્થ:—શુભોપયોગયુક્ત આત્મા તિર્યંચ, મનુષ્ય અથવા દેવ થઈને, તેટલો કાળ વિવિધ ઇન્દ્રિયસુખ પામે છે.

સોક્ષ્મં સહાવસિદ્ધં નત્થિ સુરાણં પિ સિદ્ધમુવદેસે ।

તે દેહવેદનદ્વા રમંતિ વિસણસુ રમ્મેસુ ॥ ૭૧ ॥

સુરનેય સૌખ્ય સ્વભાવસિદ્ધ ન—સિદ્ધ છે આગમ વિષે;
તે દેહવેદનથી પીડિત રમણીય વિષયોમાં રમે. ૭૧.

અર્થ:—(જિનદેવના) ઉપદેશમાં સિદ્ધ છે કે—દેવોને પણ સ્વભાવનિષ્પન્ન સુખ નથી; તેઓ (પંચેન્દ્રિયમય) દેહની વેદનાથી પીડિત હોવાથી રમ્ય વિષયોમાં રમે છે.

ળરળારયતિરિયસુરા મજંતિ જદિ દેહસંભવં દુક્ખં ।

કિહ સો સુહો વ અસુહો ઉવઓગો હવદિ જીવાણં ॥ ૭૨ ॥

તિર્યંચ-નારક-સુર-નરો જો દેહગત દુખ અનુભવે,
તો જીવનો ઉપયોગ એ શુભ ને અશુભ કઈ રીત છે? ૭૨.

અર્થ:—મનુષ્યો, નારકો, તિર્યંચો અને દેવો (—અર્ધાંચ) જો દેહોત્પન્ન દુઃખને અનુભવે છે, તો જીવોનો તે (શુદ્ધોપયોગથી વિલક્ષણ-અશુદ્ધ) ઉપયોગ શુભ અને અશુભ—એ પ્રકારનો કઈ રીતે છે? (અર્થાત નથી.)

કુલિસાહચકધરા સુહોવઓગપ્પગેહિં મોગેહિં ।

દેહાદીણં વિદ્ધિં કરેંતિ સુહિદા ઇવાભિરદા ॥ ૭૩ ॥

ચક્રી અને દેવેન્દ્ર શુભ-ઉપયોગમૂલક ભોગથી
પુષ્ટિ કરે દેહાદિની, સુખી સમ દીસે અભિરત રહી. ૭૩.

અર્થ:—વજ્રધરો અને ચક્રધરો (-ઇંદ્રો અને ચક્રવર્તીઓ) શુભોપયોગમૂલક (પુણ્યોના ફળરૂપ) ભોગો વડે દેહાદિની પુષ્ટિ કરે છે અને (એ રીતે) ભોગોમાં રત વર્તતા થકા સુખી જેવા ભાસે છે (માટે પુણ્યો વિદ્યમાન છે ખરાં).

जदि संति हि पुष्पाणि य परिणामसमुद्भवाणि विविहाणि ।

जणयंति विसयतणं जीवाणं देवदंताणं ॥ ७४ ॥

પરિણામજન્ય અનેકવિધ બે પુણ્યનું અસ્તિત્વ છે, તો પુણ્ય એ દેવાન્ત જીવને વિષયતૃષ્ણોદ્ભવ કરે. ૭૪.

અર્થ:—(પૂર્વોક્ત રીતે) બે (શુભોપયોગરૂપ) પરિણામથી ઉપજતાં વિવિધ પુણ્યો વિદ્યમાન છે, તો તેઓ દેવો સુધીના જીવોને વિષયતૃષ્ણા ઉત્પન્ન કરે છે.

ते पुण उदिणतण्हा दुद्धिदा तण्हाहिं विसयसोक्खाणि ।

इच्छंति अणुभवन्ति य आमरणं दुक्खसंतत्ता ॥ ७५ ॥

તે ઉદિતતૃષ્ણ જીવો, દુષ્પિત તૃષ્ણાથી, વિષયિક સુખને ઇચ્છે અને આમરણ દુઃખસંતત્ત તેને ભોગવે. ૭૫.

અર્થ:—વળી, જેમને તૃષ્ણા ઉદિત છે એવા તે જીવો તૃષ્ણાઓ વડે દુઃખી વર્તતા થકા, મરણપર્યંત વિષયસુખોને ઇચ્છે છે અને દુઃખથી સંતપ્ત થયા થકા (-દુઃખદાહને નહિ સહી શકતા થકા) તેમને ભોગવે છે.

सपरं बाधासहिदं विच्छिण्णं बंधकारणं विसमं ।

जं इंदिएहिं लद्धं तं सोक्खं दुक्खमेव तहा ॥ ७६ ॥

પરયુક્ત, આધાસહિત, અંડિત, અંધકારણ, વિષમ છે;
જે ઇન્દ્રિયોથી લબ્ધ તે સુખ એ રીતે દુઃખ જ ખરે. ૭૬.

અર્થ:—જે ઇન્દ્રિયોથી પ્રાપ્ત થાય છે, તે સુખ પરના સંબંધ-
વાળું, આધાસહિત, વિચ્છિન્ન, અંધનું કારણ અને વિષમ છે;
એ રીતે તે દુઃખ જ છે.

ण हि मण्णदि जो एवं णत्थि विसेसो त्ति पुण्णपावाणं ।

हिंढदि घोरमपारं संसारं मोहसंछण्णो ॥ ७७ ॥

નહિ માનતો—એ રીતે પુણ્યે પાપમાં ન વિશેષ છે,
તે મોહથી આચ્છન્ન ઘોર અપાર સંસારે ભમે. ૭૭.

અર્થ:—એ રીતે પુણ્ય અને પાપમાં તફાવત નથી એમ જે
નથી માનતો, તે મોહાચ્છાદિત વર્તતો થકો ઘોર અપાર સંસારમાં
પરિભ્રમણ કરે છે.

एवं विदिदत्थो जो दब्बेसु ण रागमेदि दोसं वा ।

उपयोगविमुद्धो सो खवेदि देहुब्भवं दुक्खं ॥ ७८ ॥

વિદિતાર્થે એ રીતે, રાગદ્વેષ લહે ન જે દ્રવ્યો વિષે,
શુદ્ધોપયોગી જીવ તે ક્ષય દેહગત દુખનો કરે. ૭૮.

અર્થ:—એ રીતે વસ્તુસ્વરૂપ જાણીને જે દ્રવ્યો પ્રત્યે રાગ
દે દ્વેષને પામતો નથી, તે ઉપયોગવિશુદ્ધ વર્તતો થકો દેહોત્પન્ન
દુઃખનો ક્ષય કરે છે.

चत्ता पावारंभं समुद्धिदो वा सुहम्मि चरियम्मि ।

ण जहदि जदि मोहादी ण लहदि सो अप्पगं सुद्धं ॥ ७९ ॥

જીવ છોડી પાપારંભને શુભ ચરિતમાં ઉઘત ભલે,
જે નવ તજે મોહાદિને તો નવ લહે શુદ્ધાત્મને. ૭૯.

અર્થ:—પાપારંભ છોડીને શુભ ચારિત્રમાં ઉઘત હોવા
છતાં જો જીવ મોહાદિકેને છોડતો નથી, તો તે શુદ્ધ આત્માને
પામતો નથી.

જો જાણદિ અરહંતં દવ્યત્તગુણત્તપજ્જયત્તેહિં ।

સો જાણદિ અપ્પાણં મોહો સ્વલ્લ જાદિ તસ્સ લયં ॥ ૮૦ ॥

જે જાણતો અહંતને ગુણ, દ્રવ્ય ને પર્યાયપણે,
તે જીવ જાણે આત્મને, તમુ મોહ પામે લય ખરે. ૮૦.

અર્થ:—જે અહંતને દ્રવ્યપણે, ગુણપણે અને પર્યાયપણે
જાણે છે, તે (જોતાના) આત્માને જાણે છે અને તેના મોહ
અવશ્ય લય પામે છે.

જીવો વવગદમોહો ઉવલલ્લો તત્ત્વમપ્પણો સમ્મં ।

જહ્વદિ જદિ રાગદોસે સો અપ્પાણં લલ્લદિ સુદ્ધં ॥ ૮૧ ॥

જીવ મોહને કરી દૂર, આત્મસ્વરૂપ સમ્યક્ પામીને,
જે રાગદોષ પરિહરે તો પામતો શુદ્ધાત્મને. ૮૧.

અર્થ:—જેણે મોહને દૂર કર્યો છે અને આત્માના સમ્યક્
તત્ત્વને (—સાચા સ્વરૂપને) પ્રાપ્ત કર્યું છે એવો જીવ જે રાગદોષને
છોડે છે, તો તે શુદ્ધ આત્માને પામે છે.

સન્ને વિ ય અરહંતા તેણ વિધાણેણ સ્વવિદકમ્મંસા ।

કિન્ના તથોવદેસં ણિન્વાદા તે ણમો તેસિં ॥ ૮૨ ॥

અહીં ત સૌ કર્મો તણો કરી નાશ એ જ વિધિ વડે,
ઉપદેશ પણ એમ જ કરી, નિર્વૃત્ત થયા; નમું તેમને. ૮૨.

અર્થ:—અધાય અહીં ત ભગવંતો તે જ વિધિથી કર્મોનાનો
(—જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મોલ્લેહાનો) ક્ષય કરીને તથા (અન્યને પણ)
એ જ પ્રકારે ઉપદેશ કરીને મોક્ષ પામ્યા છે. તેમને નમસ્કાર હો.

દવ્યાદિણસુ મૂઢો ભાવો જીવસ્સ હવદિ મોહો તિ ।
સુખમદિ તેણુચ્છળ્લો પપ્પા રાગં વ દોસં વા ॥ ૮૩ ॥
દ્રવ્યાદિકે મૂઢ ભાવ વર્તે જીવને. તે મોહ છે;
તે મોહથી આચ્છન્ન રાગી-દ્વેષી થઈ ક્ષોભિત બને. ૮૩.

અર્થ:—જીવને દ્રવ્યાદિક વિષે જે મૂઢ ભાવ (—દ્રવ્યગુણપર્યાય
વિષે જે મૂઢતારૂપ પરિણામ) તે મોહ છે; તેનાથી આચ્છાદિત
વર્તતા થકે જીવ રાગ અથવા દ્વેષને પામીને ક્ષુબ્ધ થાય છે.

મોહેણ વ રાગેણ વ દોસેણ વ પરિણદસ્સ જીવસ્સ ।
જાયદિ વિવિહો વંધો તમ્હા તે સંસવડદવ્વા ॥ ૮૪ ॥
રે! મોહરૂપ વા રાગરૂપ વા દ્વેષપરિણત જીવને
વિધવિધ થાયે બંધ, તેથી સર્વ તે ક્ષયયોગ્ય છે. ૮૪.

અર્થ:—મોહરૂપે, રાગરૂપે અથવા દ્વેષરૂપે પરિણમતા જીવને
વિવિધ બંધ થાય છે; તેથી તેમને (મોહ-રાગ-દ્વેષને) સંપૂર્ણ
રીતે ક્ષય કરવાયોગ્ય છે.

અદ્દે અજધાગહણં કરુણાભાવો ય તિરિયમણુપસુ ।

વિસપ્પસુ ય પ્પસંગો મોહસ્સેદાણિ લિંગાણિ ॥ ૮૫ ॥

અર્થો તણું અયથાગ્રહણ, કરુણા મનુજ-તિર્થ^૧માં,
વિષયો તણો વળી સંગ,—લિંગો જાણવાં આ મોહનાં. ૮૫.

અર્થ:—પદાર્થો^૨નું અયથાગ્રહણ (અર્થાત્ પદાર્થોને જેમ છે તેમ સત્ય સ્વરૂપે ન માનતાં તેમના વિષે અન્યથા સમજણ) અને તિર્થ^૧-મનુષ્યો પ્રત્યે કરુણાભાવ, તથા વિષયોનો સંગ (અર્થાત્ ઇષ્ટ વિષયો પ્રત્યે પ્રીતિ અને અનિષ્ટ વિષયો પ્રત્યે અપ્રીતિ) —આ મોહના લિંગો છે.

જિણસત્થાદો અદ્દે પચ્ચક્ખાદીર્હિં વુજ્જંદો ણિયંમાં ।

સ્ત્રીયદિ મોહોવચયો તમ્હા સત્થં સમધિદવ્વં ॥ ૮૬ ॥

શાસ્ત્રો વડે પ્રત્યક્ષઆદિથી જાણતો જે અર્થને,
તસુ મોહ પામે નાશ નિશ્ચય; શાસ્ત્ર સમબંધયનીય છે. ૮૬.

અર્થ:—જિનશાસ્ત્ર દ્વારા પ્રત્યક્ષાદિ પ્રમાણથી પદાર્થોને જાણનારને નિયમથી *મોહોપચય ક્ષય પામે છે, તેથી શાસ્ત્ર સંબંધ પ્રકારે અભ્યાસવાયોગ્ય છે.

દવ્વાણિ ગુણા તેસિં પજ્જાયા અદ્દસણયા મણિયા ।

તેસુ ગુણપજ્જયાણં અપ્પા દવ્વ ત્તિ ઉવદેસો ॥ ૮૭ ॥

દ્રવ્યો, ગુણો ને પર્યાયો સૌ ‘અર્થ’ સંજ્ઞાથી કહ્યાં;
ગુણ-પર્યાયોનો આત્મા છે દ્રવ્ય જિન-ઉપદેશમાં. ૮૭.

અર્થ:—દ્રવ્યો, ગુણો અને તેમના પર્યાયો ‘અર્થ’ નામથી કહ્યાં છે. તેમાં, ગુણ-પર્યાયોનો આત્મા દ્રવ્ય છે (અર્થાત્ ગુણો

* મોહોપચય=મોહનો ઉપચય (ઉપચય=સચય, ઢગણો)

અને પયથિતું સ્વરૂપ-સત્ત્વ દ્રવ્ય જ છે; તેઓ લિપ્ત વસ્તુ નથી) એમ (જિતેન્દ્રના) ઉપદેશ છે.

જો મોહરાગદોષે ણિહણદિ ઉવલ્લભ જોણ્હમુવદસં ।

સો સવ્વદુક્કસમોક્કસં પાવદિ અચિરેણ કાલેણ ॥ ૮૮ ॥

જે પામી જિન-ઉપદેશ હણ્ણતો રાગ-દ્વેષ-વિમોહને,
તે જીવ પામે અલ્પ કાળે સર્વદુઃખવિમોક્ષને. ૮૮.

અર્થ:—જે જિનના ઉપદેશને પામીને મોહ-રાગ-દ્વેષને હણે
છે, તે અલ્પ કાળમાં સર્વ દુઃખથી મુક્ત થાય છે.

ણાણપ્પગમપ્પાણં પરં ચ દવ્વત્તણાદિસંવદં ।

જાણદિ જદિ ણિચ્છયદો જો મો મોહક્કસયં કુણદિ ॥ ૮૯ ॥

જે જ્ઞાનરૂપ નિજ આત્મને, પરને વળી નિશ્ચય વડે
દ્રવ્યત્વથી સંબદ્ધ જાણે, મોહનો ક્ષય તે કરે. ૮૯.

અર્થ:—જે નિશ્ચયથી જ્ઞાનાત્મક એવા પોતાને અને પરને
નિજ નિજ દ્રવ્યત્વથી સંબદ્ધ (સંયુક્ત) જાણે છે, તે મોહનો
ક્ષય કરે છે.

તમ્હા જિગમ્મનાદો ગુણેદિ આદં પરં ચ દવ્વેસુ ।

અમિગચ્છદુ ણિમ્મોદં ઇચ્છદિ જદિ અપ્પણો અપ્પા ॥ ૯૦ ॥

તેથી યદિ જીવ ઇચ્છતો નિર્મોહતા નિજ આત્મને,
જિનમાર્ગથી દ્રવ્યો મહી જાણે સ્વ-પરને ગુણ વડે. ૯૦.

અર્થ:—માટે (સ્વ-પરના વિવેકથી મોહનો ક્ષય કરી શકતા
હોવાથી) જે આત્મા પોતાને નિર્મોહપણે ઇચ્છતો હોય, તે

જિનાગર્હ દ્વારા ગુણો વડે દ્રવ્યોમાં સ્વ અને પરને જાણો (અર્થાત્ જિનાગમ દ્વારા વિશેષ ગુણો વડે અનંત દ્રવ્યોમાંથી 'આ સ્વ છે ને આ પર છે' એમ વિવેક કરો).

સત્તાસંવદ્ધે સવિસેસે જો હિ ણેવ સામણે ।

સદ્દહિ ણ સો સમણો તત્તો ધમ્મો ણ સંભવદિ ॥ ૯૧ ॥

શ્રામણ્યમાં સત્તામયી સવિશેષ આ દ્રવ્યો તાણી
શ્રદ્ધા નહિ, તે શ્રમણ ના; તેમાંથી ધર્મોદ્ભવ નહી. ૯૧.

અર્થ:—જે (જીવ) શ્રમણપણામાં આ 'સત્તાસંયુક્ત' સવિશેષ પદાર્થોને શ્રદ્ધાતો નથી, તે શ્રમણ નથી; તેનામાંથી ધર્મ ઉદ્ભવતો નથી (અર્થાત્ તે શ્રમણાભાસને ધર્મ થતો નથી).

જો ણિહદમોહદિટ્ઠી આગમકુસલો વિરાગચરિયમ્હિ ।

અબ્બુદ્ધિદો મહપ્પા ધમ્મો ત્તિ વિસેસિદો સમણો ॥ ૯૨ ॥

આગમ વિષે કૌશલ્ય છે ને મોહદટ્ટિ વિનષ્ટ છે,
વીતરાગ-ચરિતારૂઢ છે, તે મુનિ-મહાત્મા 'ધર્મ' છે. ૯૨.

અર્થ:—જે આગમમાં કુશળ છે, જેની મોહદટ્ટિ હણાઈ ગઈ છે અને જે વીતરાગચરિત્રમાં આરૂઢ છે, તે મહાત્મા શ્રમણને (શાસ્ત્રમાં) 'ધર્મ' કહેલ છે.

૧ સત્તાસંયુક્ત = અસ્તિત્વવાળા

૨ સવિશેષ = વિશેષ સહિત, તજ્ઞાવતવાળા, ભેદવાળા, ભિન્નભિન્ન.

૨. જ્ઞેયંતત્ત્વ-પ્રજ્ઞાપન

અર્થો સ્વલ્લ દન્વમઓ દન્વાણિ ગુણપ્પગાણિ મણિદોણિ ।
તેહિં પુણો પેજ્ઞાયા પજ્જંયમૂઢા હિ પરસમયા ॥ ૧૩ ॥

છે અર્થ દ્રવ્યસ્વરૂપ, ગુણુ-આત્મક કહ્યાં છે દ્રવ્યને,
વળી દ્રવ્ય-ગુણુથી પર્યાયો; પર્યાયમૂઢ પરસમય છે. ૯૩.

અર્થ:—પદાર્થ દ્રવ્યસ્વરૂપ છે; દ્રવ્યો ગુણાત્મક કહેવામાં
આવ્યાં છે; અને વળી દ્રવ્ય તથા ગુણોથી પર્યાયો થાય છે.
પર્યાયમૂઢ જીવો પરસમય (અર્થાત્ મિથ્યાદૃષ્ટિ) છે.

જે પજ્જંપસુ ણિરદા જીવા પરસમેઙ્ગ ત્તિ ણિહિંદ્ધા ।
આદસહાવંમિહ ઠિદા તે સગસમયા મુળેદન્વા ॥ ૧૪ ॥

પર્યાયમાં રત જીવ જે તે ‘પરસમય’ નિર્દિષ્ટ છે;
આત્મસ્વભાવે સ્થિત જે તે ‘સ્વકસમય’ જ્ઞાતવ્ય છે. ૯૪.

અર્થ:—જે જીવો પર્યાયોમાં લીન છે તેમને પરસમય
કહેવામાં આવ્યા છે; જે જીવો આત્મસ્વભાવમાં સ્થિત છે તે
સ્વસમય જાણવા.

અપરિચ્છત્તસહાવેણુપ્પાદન્વયધુવત્તસંવદ્ધં ।

ગુણવં ચ સંપજ્જાયં જં તં દન્વં તિં વુચ્છંતિ ॥ ૧૫ ॥

છોડયા વિના જ સ્વભાવને ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રુવયુક્ત છે, વળી ગુણ ને પર્યાય સહિત જે, ‘દ્રવ્ય’ ભાખ્યું તેહને. ૯૫.

અર્થ:—સ્વભાવને છોડયા વિના જે ઉત્પાદ-વ્યય-ઘ્રૌવ્ય-સંયુક્ત છે તથા ગુણવાળું ને પર્યાયસહિત છે, તેને ‘દ્રવ્ય’ કહે છે.

સઘ્માવો હિ સઘાવો ગુણેહિં સગપજ્જણહિં ચિત્તેહિં ।

દવ્વસ્સ સવ્વકાલં ઉપ્પાદવ્વયધુવત્તેહિં ॥ ૯૬ ॥

ઉત્પાદ-ઘ્રૌવ્ય-વિનાશથી, ગુણ ને વિવિધ પર્યાયથી અસ્તિત્વ દ્રવ્યનું સર્વદા જે, તેહ દ્રવ્યસ્વભાવ છે. ૯૬.

અર્થ:—સર્વ કાળે ગુણ તથા અનેક પ્રકારના થોતાના પર્યાયો વડે તેમ જ ઉત્પાદ-વ્યય-ઘ્રૌવ્ય વડે દ્રવ્યનું જે અસ્તિત્વ, તે ખરેખર સ્વભાવ છે.

इह विविहलक्षणानां लक्षणमेगं सदित्ति सव्वगयं ।

उवदिसदा खलु धम्मं जिणवरवसहेण पण्णत्तं ॥ ९७ ॥

વિધવિધલક્ષણીનું સર્વ-ગત ‘સત્ત્વ’લક્ષણ એક છે, —એ ધર્મને ઉપદેશતા જિનવરવૃષભ નિર્દિષ્ટ છે. ૯૭.

અર્થ:—ધર્મને ખરેખર ઉપદેશતા ‘જિનવરવૃષભે આ વિધિમાં વિવિધ લક્ષણવાળાં (સિત્ત સિત્ત સ્વરૂપ-અસ્તિત્વવાળાં સર્વ) દ્રવ્યોનું, ‘સત્ત્વ’ એવું સર્વગત લક્ષણ (સાદૃશ્ય-અસ્તિત્વ) એક કહ્યું છે.

૧ જિનવરવૃષભ = જિનવરોમાં શ્રેષ્ઠ, તીર્થ કંઠ

૨. સર્વગત = સર્વમાં વ્યાપનારું

દવ્વં સહાવસિદ્ધં સદિતિ જિણા તત્ત્વદો સમક્ષાદા ।

સિદ્ધં તથ આગમદો ગેચ્છદિ જો સો હિ પરસમઓ ॥ ૧૮ ॥

દ્રવ્યો સ્વભાવે સિદ્ધ ને ‘સત્’—તત્ત્વતઃ શ્રી જિનો કહે;
એ સિદ્ધ છે આગમ થકી, માને ન તે પરસમય છે. ૯૮.

અર્થઃ—દ્રવ્ય સ્વભાવથી સિદ્ધ અને (સ્વભાવથી જ) ‘સત્’ છે એમ જિનોએ તત્ત્વતઃ કહ્યું છે; એ પ્રમાણે આગમ દ્વારા સિદ્ધ છે; જે ન માને તે ખરેખર પરસમય છે.

સદવદ્વિદં સહાવે દવ્વં દવ્વસ્સ જો હિ પરિણામો ।

અત્યેસુ સો સહાવો ઠિદિસંભવણાસસંવદ્ધો ॥ ૧૯ ॥

દ્રવ્યો સ્વભાવ વિષે અવસ્થિત, તેથી ‘સત્’ સૌ દ્રવ્ય છે;
ઉત્પાદ-ધ્રૌવ્ય-વિનાશયુત પરિણામ દ્રવ્યસ્વભાવ છે. ૯૯.

અર્થઃ—સ્વભાવમાં ^૧અવસ્થિત (હોવાથી) દ્રવ્ય ‘સત્’ છે; દ્રવ્યનો જે ઉત્પાદવ્યયધ્રૌવ્ય સહિત પરિણામ તે પદાર્થનો સ્વભાવ છે.

ળ મવો ભંગવિહીણો ભંગો વા ણત્થિ સંભવવિહીણો ।

ઉપ્પાદો વિ ય ભંગો ણ વિણા ધોન્વેણ અત્યેણ ॥ ૧૦૦ ॥

ઉત્પાદ ભંગ વિના નહી, સંહાર સર્ગ વિના નહી;
ઉત્પાદ તેમ જ ભંગ, ધ્રૌવ્ય-પદાર્થ વિણ વર્તે નહી. ૧૦૦.

અર્થઃ—ઉત્પાદ સ્વભંગ વિનાનો હોતો નથી અને ભંગ

૧. અવસ્થિત = રહેલું, ઢકેલું

૨. ભંગ = વ્યય; નાશ,

ઉત્પાદ વિનાનો હોતો નથી; ઉત્પાદ તેમ જ ભંગ દ્રૌવ્ય પદાર્થ વિના હોતા નથી.

ઉપ્પાદદ્વિદિભંગા વિજ્જંતે પજ્જણસુ પજ્જાયા ।

દન્વમ્હિ સંતિ ણિયદં તમ્હા દન્વં હવદિ સન્વં ॥ ૧૦૧ ॥

ઉત્પાદ તેમ જ દ્રૌવ્ય ને સંહાર વર્તે પર્યાયે,
ને પર્યાયો દ્રવ્યે નિયમથી, સર્વે તેથી દ્રવ્ય છે. ૧૦૧.

અર્થ:—ઉત્પાદ, સ્થિતિ અને ભંગ પર્યાયોમાં વર્તે છે;
પર્યાયો નિયમથી દ્રવ્યમાં હોય છે, તેથી (તે) બહુ ય દ્રવ્ય છે.

સમવેદં સ્વલ્લ દન્વં સંભવઠિદિણાસસણ્ણિદદ્દેહિં ।

એકમ્હિ ચેવ સમયે તમ્હા દન્વં સુ તત્તિદયં ॥ ૧૦૨ ॥

ઉત્પાદ-દ્રૌવ્ય-વિનાશસંજ્ઞિત અર્થે સહુ સમવેત છે
એક જ સમયમાં દ્રવ્ય નિશ્ચય, તેથી એ ત્રિક દ્રવ્ય છે. ૧૦૨.

અર્થ:—દ્રવ્ય એક જ સમયમાં ઉત્પાદ, સ્થિતિ અને નાશ
નામના ૧અર્થો સાથે ખરેખર ૨સમવેત (એકમેક) છે; તેથી
એ ૩ત્રિક ખરેખર દ્રવ્ય છે.

પાહુભવદિ ય અણ્ણો પજ્જાઓ પજ્જઓ વયદિ અણ્ણો ।

દન્વસ્સ તં પિ દન્વં ણેવ પણઠ્ઠં ણ ઉપ્પણ્ણં ॥ ૧૦૩ ॥

૧ અર્થો = પદાર્થો (૮૭ મી ગાથામાં સમજાવ્યા પ્રમાણે પર્યાય પણ અર્થ છે)

૨ સમવેત = સમવાયવાળું, તાદાત્મ્યપૂર્વક જોડાયેલું, એકમેક

૩. ત્રિક = ત્રણુતો સમુદાય (ઉત્પાદ, વ્યય અને દ્રૌવ્ય એ ત્રણુતો સમુદાય
ખરેખર દ્રવ્ય જ છે.)

ઉપજે દરવનો અન્ય પર્યાય, અન્ય કે વિણુમે વળી,
પણુ દ્રવ્ય તો નથી નષ્ટ કે ઉત્પન્ન દ્રવ્ય નથી તહીં. ૧૦૩.

અર્થ:—દ્રવ્યનો અન્ય પર્યાય ઉત્પન્ન થાય છે અને કોઈ અન્ય પર્યાય નષ્ટ થાય છે; પરંતુ દ્રવ્ય તો નષ્ટ પણ નથી, ઉત્પન્ન પણ નથી (—મુલ છે).

परिणमदि सयं दव्वं गुणदो य गुणंतरं सदविसिद्धं ।

तम्हा गुणपज्जाया भणिया पुण दव्वमेव त्ति ॥ १०४ ॥

અવિશિષ્ટસત્ત્વ સ્વયં દરવ ગુણુથી ગુણાંતર પરિણુમે,
તેથી વળી દ્રવ્ય જ કહ્યા છે સર્વગુણપર્યાયને. ૧૦૪.

અર્થ:—સત્તા-અપેક્ષાએ અવિશિષ્ટપણે. દ્રવ્ય પોતે જ ગુણુમાંથી ગુણાંતરે પરિણુમે છે (અર્થાત્ દ્રવ્ય પોતે જ એક ગુણુપર્યાયમાંથી અન્ય ગુણુપર્યાયે પરિણુમે છે અને તેની સત્તા ગુણુપર્યાયોની સત્તા સાથે અવિશિષ્ટ—અલિન્ન—એક જ રહે છે), તેથી વળી ગુણુપર્યાયો દ્રવ્ય જ કહેવામાં આવ્યા છે.

‘ न हवदि जदि सदव्वं असद्धुवं हवदि तं कथं दव्वं ।

हवदि पुणो अण्णं वा तम्हा दव्वं सयं सत्ता ॥ १०५ ॥

જો દ્રવ્ય હોય ન સત્, ઠરે જ અસત્, બને કયમ દ્રવ્ય એ ?
વા ભિન્ન ઠરતું સત્ત્વથી ! તેથી સ્વયં તે સત્ત્વ છે. ૧૦૫.

અર્થ:—જો દ્રવ્ય (સ્વરૂપથી જ) સત્ ન હોય તો—
(૧) નહીં તે અસત્ હોય; જે અસત્ હોય તે દ્રવ્ય કેમ હોઈ શકે ?
અથવા (જો અસત્ ન હોય) તો (૨) તે સત્તાથી અન્ય (બુદ્ધ) હોય ! (તે પણ કેમ બને ?) મારે દ્રવ્ય પોતે જ સત્તા છે,

પવિભક્તપદેસત્તં પુથત્તમિદિ સાસણં હિ વીરસ્સ ।

અણત્તમતત્ત્વમાવો ણ તત્ત્વમં હોદિ કથમેગં ॥ ૧૦૬ ॥

જિન વીરનો ઉપદેશ એમ—પૃથક્ત્વ ભિન્નપ્રદેશનાં,
અન્યત્વ જાણુ અતત્ત્વપણું; નહિ તે-પણે તે એક કયાં? ૧૦૬.

અર્થ:—વિભક્તપ્રદેશત્વ તે પૃથક્ત્વ છે એમ વીરનો ઉપદેશ
છે. અતદ્ભાવ (અતત્ત્વપણું અર્થાત્ તે-પણે નહિ હોય) તે અન્યત્વ
છે. જે તે-પણે ન હોય તે એક કેમ હોય? (કથંચિત્ સત્તા દ્રવ્ય-
પણે નથી અને દ્રવ્ય સત્તાપણે નથી માટે તેઓ એક નથી.)

સદ્ધવ્વં સચ્ચ ગુણો સચ્ચેવ ય પજ્જઓ ત્તિ વિત્થારો ।

જો સ્વલ્લ તસ્સ અમાવો સો તદમાવો અતત્ત્વમાવો ॥ ૧૦૭ ॥

‘સત્ દ્રવ્ય’, ‘સત્ પર્યાય’, ‘સત્ ગુણ’—સત્ત્વનો વિસ્તાર છે;
નથી તે-પણે અન્યોન્ય તેહ અતત્ત્વપણું જ્ઞાતવ્ય છે. ૧૦૭.

અર્થ:—‘સત્ દ્રવ્ય’ ‘સત્ ગુણ’ અને ‘સત્ પર્યાય’—એમ
(સત્તાગુણનો) વિસ્તાર છે. (તેમને પરસ્પર) જે ‘તેનો અભાવ’
અર્થાત્ ‘તે-પણે હોવાનો અભાવ’ છે તે ‘તદ્-અભાવ’ એટલે કે
‘અતદ્ભાવ’ છે.

જં દવ્વં તં ણ ગુણો જો વિ ગુણો સો ણ તત્ત્વમત્થાદો ।

एसो हि अतत्तमावो णेव अभावो त्ति णिद्धिद्वो ॥ १०८ ॥

સ્વરૂપે નથી જે દ્રવ્ય તે ગુણ, ગુણ તે નહિ દ્રવ્ય છે,
—આને અતત્ત્વપણું જાણવું, ન અભાવને; ભાખ્યું જિને. ૧૦૮.

અર્થ:—સ્વરૂપ-અપેક્ષાએ જે દ્રવ્ય છે તે ગુણ નથી અને

જે ગુણ છે તે દ્રવ્ય નથી;—આ અતદ્ભાવ છે; સર્વથા અભાવ તે અતદ્ભાવ નથી; આમ (જિનેન્દ્રદ્વારા) દર્શાવવામાં આવ્યું છે.

જો સ્વદ્ભાવો પરિણામો સો ગુણો સદવિસિદ્ધો ।

સદવદ્વિદં સહાવે દવ્વં તિ જિણોવદેસોયં ॥ ૧૦૯ ॥

પરિણામ દ્રવ્યસ્વભાવ જે, તે ગુણ ‘સત્’-અવિશિષ્ટ છે; ‘દ્રવ્યો સ્વભાવે સ્થિત સત્ છે’—એ જ આ ઉપદેશ છે. ૧૦૯.

અર્થ:—જે, દ્રવ્યના સ્વભાવભૂત (ઉત્પાદવ્યયધ્રૌવ્યાત્મક) પરિણામ છે તે (પરિણામ) ‘સત્’થી અવિશિષ્ટ (—સત્તાથી કોઈ જુદો નહિ એવો) ગુણ છે. ‘સ્વભાવમાં અવસ્થિત (હોવાથી) દ્રવ્ય સત્ છે’—એવો જે (૯૯ મી ગાથામાં કહેલો) જિનોપદેશ તે જ આ છે (અર્થાત્ ૯૯ મી ગાથાના કથનમાંથી આ ગાથામાં કહેલો ભાવ સહેજે નીકળે છે).

ળત્થિ ગુણો ત્તિ વ કોઈ પજ્જાઓ ત્તીહ વા વિણા દવ્વં ।

દવ્વત્તં પુણ ભાવો તમ્હા દવ્વં સયં સત્તા ॥ ૧૧૦ ॥

પર્યાય કે ગુણ એવું કોઈ ન દ્રવ્ય વિણુ વિશ્વે દીસે; દ્રવ્યત્વ છે વળી ભાવ; તેથી દ્રવ્ય પોતે સત્ત્વ છે. ૧૧૦.

અર્થ:—આ વિધેમાં ગુણ એવું કોઈ કે પર્યાય એવું કોઈ, દ્રવ્ય વિના (—દ્રવ્યથી જુદું) હોતું નથી; અને દ્રવ્યત્વ તે ભાવ છે (અર્થાત્ અસ્તિત્વ તે ગુણ છે); તેથી દ્રવ્ય પોતે સત્તા (અર્થાત્ અસ્તિત્વ) છે.

एवंविहं सहावे दव्वं दव्वत्थपज्जयत्थेहिं ।

सदसम्भावणिबद्धं पादुम्भावं सदा लभदि ॥ १११ ॥

આવું દરવ દ્રવ્યાર્થ-પર્યાયાર્થથી નિજભાવમાં
સદ્ભાવ-અણુસદ્ભાવયુત ઉત્પાદને પામે સદા. ૧૧૧.

અર્થ:—આવું (પૂર્વોક્ત) દ્રવ્ય સ્વભાવમાં દ્રવ્યાર્થિક અને
પર્યાયાર્થિક નથી પણ સદ્ભાવસંબદ્ધ અને અસદ્ભાવસંબદ્ધ
ઉત્પાદને સદા પામે છે.

જીવો ભવં ભવિસ્સદિ ણરોઽમરો વા પરો ભવીય પુણો ।

કિં દવ્વત્તં પજહદિ ણ જહં અણ્ણો કહં હોદિ ॥ ૧૧૨ ॥

જીવ પરિણમે તેથી નરાદિક એ થશે; પણ તે-રૂપે
શું છોડતો દ્રવ્યત્વને? નહિ છોડતો કયમ અન્ય એ? ૧૧૨.

અર્થ:—જીવ પરિણમતો હોવાથી મનુષ્ય, દેવ અથવા
બીજું કંઈ (-તિર્થંચ, નારક કે સિદ્ધ) થશે. પરંતુ મનુષ્યદેવાદિક
થઈને શું તે દ્રવ્યપણાને છોડે છે? નહિ છોડતો થકો તે અન્ય
કેમ હોય? (અર્થાત્ તે અન્ય નથી, તેનો તે જ છે.)

મણુવો ણ હોદિ દેવો દેવો વા માણુસો વ સિદ્ધો વા ।

एवं अहोज्जमाणो अण्णभावं कधं लहदિ ॥ ૧૧૩ ॥

માનવ નથી સુર, સુર પણ નહિ મનુજ કે નહિ સિદ્ધ છે;
એ રીત નહિ હોતો થકો કયમ તે અનન્યપણું ધરે? ૧૧૩.

અર્થ:—મનુષ્ય તે દેવ નથી, અથવા દેવ તે મનુષ્ય કે સિદ્ધ
નથી; એમ નહિ હોતો થકો અનન્ય કેમ હોય?

दव्वद्विएण सव्वं दव्वं तं पज्जयद्विएण पुणो ।

हवदि य अणमणणं तक्काले तम्मयत्तादो ॥ ૧૧૪ ॥

દ્રવ્યાર્થિકે બધું દ્રવ્ય છે; ને તે જ પર્યાયાર્થિકે છે અન્ય, જેથી તે સમય તદ્દરૂપ હોઈ અનન્ય છે. ૧૧૪.

અર્થ:—દ્રવ્યાર્થિક (નય) વડે સઘળું દ્રવ્ય છે; અને વળી પર્યાયાર્થિક (નય) વડે તે (દ્રવ્ય) અન્ય-અન્ય છે, કારણ કે તે કાળે તન્મય હોવાને લીધે (દ્રવ્ય પર્યાયથી) અનન્ય છે.

અતિથિત્તિય નતિથિત્તિય હવદિ અવત્તવ્વમિદિ પુણો દવ્વં ।

પજ્જાણ દુ કેણ વિ તદુભયમાદિટ્ઠમણ્ણં વા ॥ ૧૧૫ ॥

અસ્તિ, તથા છે નારિત, તેમ જ દ્રવ્ય અણુવક્તવ્ય છે, વળી ઉભય કો પર્યાયથી, વા અન્યરૂપ કથાય છે. ૧૧૫.

અર્થ:—દ્રવ્ય કોઈ પર્યાયથી ‘અસ્તિ’, કોઈ પર્યાયથી ‘નાસ્તિ’ અને કોઈ પર્યાયથી ‘અવક્તવ્ય’ છે; વળી કોઈ પર્યાયથી ‘અસ્તિ-નાસ્તિ’ અથવા કોઈ પર્યાયથી અન્ય ત્રણ ભંગરૂપ કહેવામાં આવે છે.

एसो त्ति नत्ति कोई ण नत्ति किरिया सहावणिव्वत्ता ।

किरिया हि नत्ति अफला धम्मो यदि णिप्फलो परमो ॥ ११६ ॥

નથી ‘આ જ’ એવો કોઈ, જ્યાં કિરિયા સ્વભાવ-નિપત્ત છે; કિરિયા નથી ફળહીન, જે નિષ્ફળ ધરમ ઉત્કૃષ્ટ છે. ૧૧૬.

અર્થ:—(મતુખ્યાદિપર્યાયોમાં) ‘આ જ’ એવો કોઈ (શાશ્વત પર્યાય) નથી; (કારણ કે સ સારી જીવને) સ્વભાવ-નિષ્પત્ત ક્રિયા નથી એમ નથી (અર્થાત્ વિભાવસ્વભાવથી નીપજતી રાગદ્વેષમય ક્રિયા અવશ્ય છે). અને જે પરમ ધર્મ અક્રળ છે તો ક્રિયા જરૂર અક્રળ નથી (અર્થાત્ એક વીતરાગ

ભાવ જ મનુષ્યાદિપર્યાચીરૂપ કૃણ ઉપજાવતો નથી, રાગદ્વેષમય ક્રિયા તો અવશ્ય તે કૃણ ઉપજાવે છે).

કર્મ્મં ણામસમક્કલં સમાવમધ અપ્પણો સહાવેણ ।

અભિભૂય ણરં તિરિયં ણેરૂયં વા સુરં કુણદિ ॥ ૧૧૭ ॥

નામાખ્ય કર્મ સ્વભાવથી નિજ જીવદ્રવ્ય-સ્વભાવને અભિભૂત કરી તિર્યંચ, દેવ, મનુષ્ય વા નારક કરે. ૧૧૭.

અર્થ:—ત્યાં, ‘નામ’ સંજ્ઞાવાળું કર્મ પોતાના સ્વભાવ વડે જીવના સ્વભાવનો પરાભવ કરીને, મનુષ્ય, તિર્યંચ, નારક અથવા દેવ (—એ પર્યાચીને) કરે છે.

ણરણારયતિરિયસુરા જીવા ચલ્લ ણામકર્મ્મણિવ્વત્તા ।

ણ હિ તે લલ્લસહાવા પરિણમમાણા સકર્મ્માણિ ॥ ૧૧૮ ॥

તિર્યંચ-સુર-નર-નારકી જીવ નામકર્મ-નિપત્ત છે; નિજ કર્મરૂપ પરિણુમનથી જ સ્વભાવલબ્ધિ ન તેમને. ૧૧૮.

અર્થ:—મનુષ્ય, નારક, તિર્યંચ ને દેવરૂપ જીવો ખરેખર નામકર્મથી નિપત્ત છે. ખરેખર તેઓ પોતાના કર્મરૂપે પરિણુમતા હોવાથી તેમને સ્વભાવની ઉપલબ્ધિ નથી.

જાયદિ ણેવ ણ ણસ્સદિ ચ્ચણમંગસમુબ્ભવે જણે કોઈ ।

જો હિ ભવો સો વિલઓ સંભવવિલય ત્તિ તે ણાણા ॥ ૧૧૯ ॥

નહિ કોઈ ઉપજે વિણુસે ક્ષણભંગસંભવમય જગે, કારણ જનમ તે નાશ છે; વળી જન્મ-નાશ વિભિન્ન છે. ૧૧૯.

અર્થ:—ક્ષણે ક્ષણે ઉત્પાદ ને વિનાશવાળા જીવલોકમાં કોઈ ઉત્પન્ન થતું નથી ને નાશ પામતું નથી, કારણ કે જે ઉદ્ભવ છે તે જ વિલય છે; વળી ઉદ્ભવ અને વિલય એમ તેઓ અનેક (અર્થાત્ લિંગ) પણ છે.

तम्हा दु णत्थि कोई सहावसमवट्ठिदो च्चि संसारे ।

संसारो पुण किरिया संसरमाणस्स दव्वस्स ॥ १२० ॥

તેથી સ્વભાવે સ્થિર એવું ન કોઈ છે સંસારમાં;
સંસાર તો સંસરણ કરતા દ્રવ્ય કેરી છે ક્રિયા. ૧૨૦.

અર્થ:—તેથી સંસારમાં સ્વભાવથી અવસ્થિત એવું કોઈ નથી (અર્થાત્ સંસારમાં કોઈનો સ્વભાવ કેવળ એકરૂપ રહેવાનો નથી); સંસાર તો *સંસરણ કરતા દ્રવ્યની ક્રિયા છે.

आदा कम्ममलिससो परिणामं लहदि कम्मसंजुत्तं ।

तत्तो सिलिसदि कम्मं तम्हा कम्मं तु परिणामो ॥ १२१ ॥

કર્મે મલિન જીવ કર્મસંયુત પામતો પરિણામને,
તેથી કરમ બંધાય છે; પરિણામ તેથી કર્મ છે. ૧૨૧.

અર્થ:—કર્મથી મલિન આત્મા કર્મસંયુક્ત પરિણામને (—દ્રવ્યકર્મના સંયોગે થતા અશુદ્ધ પરિણામને) પામે છે, તેથી કર્મ ચોંટ છે (—દ્રવ્યકર્મ બંધાય છે); માટે પરિણામ તે કર્મ છે.

परिणामो सयमादा सा पुण किरिय च्चि होदि जीवमया ।

किरिया कम्म च्चि मदा तम्हा कम्मस्स ण दु कत्ता ॥ १२२ ॥

પરિણામ પોતે જીવ છે, ને છે ક્રિયા એ જીવમયી;
કિરિયા ગણી છે કર્મ; તેથી કર્મનો કર્તા નથી. ૧૨૨.

અર્થ:—પરિણામ પોતે આત્મા છે, અને તે જીવમયી ક્રિયા છે; ક્રિયાને કર્મ માનવામાં આવી છે; મારે આત્મા દ્રવ્યકર્મનો કર્તા તો નથી.

परिणमदि चेदणाए आदा पुण चेदणा तिधाभिमदा ।

सा पुण णाणे कम्मे फलम्मि वा कम्मणो भाणदा ॥ १२३ ॥

જીવ ચેતનારૂપ પરિણમે; વળી ચેતના ત્રિવિધા ગણી;
તે જ્ઞાનવિષયક, કર્મવિષયક, કર્મફળવિષયક કહી. ૧૨૩.

અર્થ:—આત્મા ચેતનારૂપે પરિણમે છે. વળી ચેતના ત્રણ પ્રકારે માનવામાં આવી છે; અને તેને જ્ઞાન સંબંધી, કર્મ સંબંધી અથવા કર્મના ફળ સંબંધી—એમ કહેવામાં આવી છે.

णाणं अट्टवियप्पो कम्मं जीवेण जं समारद्धं ।

तमणेगविधं भणिदं फलं ति सोक्खं व दुक्खं वा ॥ १२४ ॥

છે ‘જ્ઞાન’ અર્થવિકલ્પ, ને જીવથી કરાતું ‘કર્મ’ છે,
—તે છે અનેક પ્રકારનું, ‘ફળ’ સૌખ્ય અથવા દુઃખ છે.

અર્થ:—અર્થવિકલ્પ (અર્થાત્ સ્વ-પર પદાર્થોનું સિત્તતા-પૂર્વક ચુગપદ અવલોકન) તે જ્ઞાન છે; જીવ વડે જે કરાતું હોય તે કર્મ છે. તે અનેક પ્રકારનું છે: સુખ અથવા દુઃખ તે કર્મફળ કહેવામાં આવ્યું છે.

अप्पा परिणामप्पा परिणामो णाणकम्मफलभावी ।

तम्हा णाणं कम्मं फलं च आदा मुणेदव्वो ॥ १२५ ॥

પરિણામ-આત્મક જીવ છે, પરિણામ જ્ઞાનાદિક બને;
તેથી કરમફળ, કર્મ તેમ જ જ્ઞાન આત્મા બાણુજે. ૧૨૫.

અર્થ:—આત્મા પરિણામાત્મક છે; પરિણામ જ્ઞાનરૂપ,
કર્મરૂપ અને કર્મફળરૂપ થાય છે. તેથી જ્ઞાન, કર્મ અને કર્મફળ
આત્મા છે એમ બાણુજે.

ક્ત્તા કરણં કર્મં ફલં ચ અપ્પ ત્તિ ણિચ્છિદો સમણો ।

પરિણમદિ જેવ અણ્ણં જદિ અપ્પાણં લહદિ સુદ્ધં ॥ ૧૨૬ ॥

‘કર્તા, કરમ, ફળ, કરણુ જીવ છે’ એમ જે નિશ્ચય કરી
મુનિ અન્યરૂપ નવ પરિણુમે, પ્રાપ્તિ કરે શુદ્ધાત્મની. ૧૨૬.

અર્થ:—જે શ્રમણ ‘કર્તા, કરણુ, કર્મ અને કર્મફળ આત્મા
છ’ એવા નિશ્ચયવાળો થયો થકો અન્યરૂપે ન જ પરિણુમે, તો
તે શુદ્ધ આત્માને ઉપલબ્ધ કરે છે.

દવ્વં જીવમજીવં જીવો પુણ ચેદણોવઓગમઓ ।

પોગ્ગલદવ્વપ્પમુહં અચેદણં હવદિ ય અજીવં ॥ ૧૨૭ ॥

છે દ્રવ્ય જીવ, અજીવ; ચિત-ઉપયોગમય તે જીવ છે;
પુદ્ગલપ્રમુખ જે છે અચેતન દ્રવ્ય, તેહ અજીવ છે. ૧૨૭.

અર્થ:—દ્રવ્ય જીવ અને અજીવ છે. ત્યાં, ચેતના-ઉપયોગમય
(ચેતનામય તથા ઉપયોગમય) તે જીવ છે અને પુદ્ગલદ્રવ્યાદિક
અચેતન દ્રવ્યો તે અજીવ છે.

પોગ્ગલજીવણિવદ્ધો ધમ્માધમ્મત્થિકાયકાલહ્હો ।

વદ્દિ આગાસે જો લોગો સો સવ્વકાલે હુ ॥ ૧૨૮ ॥

આકાશમાં જે ભાગ ધર્મ-અધર્મ-કાળ સહિત છે,
જીવ-પુદ્ગલોથી યુક્ત છે, તે સર્વકાળે લોક છે. ૧૨૮.

અર્થ:—આકાશમાં જે ભાગ જીવ ને પુદ્ગલથી સંયુક્ત તથા
ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય ને કાળથી સમૃદ્ધ છે, તે સર્વ કાળે
લોક છે. (બાકીનું એકલું આકાશ તે અલોક છે.)

उत्पादद्विदिभंगा पोग्गलजीवप्पगस्स लोगस्स ।

परिणामा जायंते संघादादो व भेदादो ॥ १२९ ॥

ઉત્પાદ, વ્યય ને ધ્રુવતા જીવપુદ્ગલાત્મક લોકને
પરિણામ દ્વારા, ભેદ વા સંઘાત દ્વારા થાય છે. ૧૨૯.

અર્થ:—પુદ્ગલ-જીવાત્મક લોકને પરિણામ દ્વારા અને
સંઘાત વા ભેદ દ્વારા ઉત્પાદ, ધ્રોવ્ય ને વિનાશ થાય છે.

लिंगेहिं जेहिं दव्वं जीवमजीवं च हवदि विण्णादं ।

तेऽतव्भावविसिद्धा सुत्तामुत्ता गुणा णेया ॥ १३० ॥

જે લિંગથી દ્રવ્યો મહી 'જીવ' 'અજીવ' એમ જણાય છે,
તે જાણુ મૂર્ત-અમૂર્ત ગુણુ, અતત્પણુથી વિશિષ્ટ જે. ૧૩૦.

અર્થ:—જે લિંગો વડે દ્રવ્ય જીવ અને અજીવ તરીકે જણાય
છે, તે અતદ્વભાવવિશિષ્ટ (-દ્રવ્યથી અતદ્વભાવ વડે લિપ્ત એવા)
મૂર્ત-અમૂર્ત ગુણુ જાણવા.

૧ સંઘાત = ભેગા મળવું તે, એકઠા થવું તે, મિલન

૨. ભેદ = છૂટા પડવું તે, વિખૂટા થવું તે

મુક્તા ઇન્દિયગેજ્ઞા પોગલદલ્લપ્પના અણેગવિયા ।

દલ્લાણમમુક્તાણં ગુણા અમુક્તા મુણેદલ્લા ॥ ૧૩૧ ॥

ગુણ મૂર્ત ઇન્દિયગ્રાહ્ય તે પુદ્ગલમયી બહુવિધ છેઃ
દ્રવ્યો અમૂર્તિક જેહ તેના ગુણ અમૂર્તિક બહુજે. ૧૩૧.

અર્થઃ—ઇન્દિયગ્રાહ્ય એવા મૂર્ત ગુણો પુદ્ગલદ્રવ્યાત્મક
અનેકવિધ છેઃ અમૂર્ત દ્રવ્યોના ગુણો અમૂર્ત બહુવા.

વગ્ગરસગંધફાણા વિજ્ઞને પોગલસ્સ સુદ્ધમાદો ।

પુદ્ગલપરિચંતસ્સ ચ સદો નો પોગલો વિચો ॥ ૧૩૨ ॥

હે વર્ણુ તેમ જ ગંધ વળી રસ-સ્પર્શ પુદ્ગલદ્રવ્યને,
અતિસૂક્ષ્મયી પૃથ્વી મુધીઃ વળી શબ્દ પુદ્ગલ, વિવિધ જે.

અર્થઃ—વર્ણુ, રસ, ગંધ ને સ્પર્શ (એ ગુણો) સૂક્ષ્મયી
માંડીને પૃથ્વી પર્યાતના (સર્વ) પુદ્ગલને હોય છેઃ જે વિવિધ
પ્રકારનો શબ્દ તે પુદ્ગલ અર્થાત્ પદ્મગતિક પર્યાય છે.

આગાનસ્સવગાદો વસ્મદ્વસ્મ ગમણહેદુચં ।

વસ્મેદરદલ્લસ્સ દુ ગુણો પુણો ઠાણકારગદા ॥ ૧૩૩ ॥

કાલસ્સ વટ્ટા સે ગુણોવજોનો તિ વપ્પો મણિદો ।

ગેયા મંસેવાદો ગુણા દિ મુચ્છિપ્પહીણાણં ॥ ૧૩૪ ॥

અવગાહ ગુણ આકાશનો. ગતિહેદુતા છે ધર્મની,
વળી સ્થાનકારણતારૂપી ગુણ બહુ દ્રવ્ય અધર્મની. ૧૩૩.
છે કાળનો ગુણ વર્તના, ઉપયોગ બાજ્યો શ્વમાં.
એ રીત મૂર્તિવિહીનતા ગુણ બહુવા સંકેપમાં. ૧૩૪.

અર્થ:—આકાશનો અવગાહ, ધર્મદ્રવ્યનો ગમનહેતુત્વ અને વળી અધર્મદ્રવ્યનો ગુણ સ્થાનકારણતા છે. કાળનો ગુણ વર્તના છે, આત્માનો ગુણ ઉપયોગ કહ્યો છે. આ રીતે અમૂર્ત દ્રવ્યોના ગુણો સંક્ષેપથી જાણવા.

જીવા પોગલકાયા ધમ્માધમ્મા પુણો ય આગાસં ।

સપદેસેહિં અસંખા નતિથ પદેસ ત્તિ કાલસ્સ ॥ ૧૩૫ ॥

જીવદ્રવ્ય, પુદ્ગલકાય, ધર્મ, અધર્મ વળી આકાશને છે સ્વપ્રદેશ અનેક, નહિ વર્તે પ્રદેશો કાળને. ૧૩૫.

અર્થ:—જીવો, પુદ્ગલકાયો, ધર્મ, અધર્મ અને વળી આકાશ સ્વપ્રદેશોની અપેક્ષાએ અસંખ્યાત અર્થાત્ અનેક છે; કાળને પ્રદેશો નથી.

લોગાલોગેસુ નમ્મો ધમ્માધમ્મેહિં આદદો લોગો ।

સેસે પહુચ્ચ કાલો જીવા પુણ પોગલા સેસા ॥ ૧૩૬ ॥

લોકે અલોકે આભ, લોક અધર્મ-ધર્મથી વ્યાપ્ત છે, છે શેષ-આશ્રિત કાળ, ને જીવ-પુદ્ગલો તે શેષ છે. ૧૩૬.

અર્થ:—આકાશ લોકાલોકમાં છે, લોક ધર્મ ને અધર્મથી વ્યાપ્ત છે, બાકીનાં બે દ્રવ્યોના આશ્રય કરીને કાળ છે, અને તે બાકીનાં બે દ્રવ્યો જીવો ને પુદ્ગલો છે.

જથ તે નમ્મપ્પદેસા તથપ્પદેસા હવંતિ સેસાણં ।

અપદેસો પરમાણુ તેણ પદેસુબ્ભવો મણિદો ॥ ૧૩૭ ॥

જે રીત આભ-પ્રદેશ, તે રીત શેષદ્રવ્ય-પ્રદેશ છે; અપ્રદેશ પરમાણુ વડે ઉદ્ભવ પ્રદેશ તણો બને. ૧૩૭.

અર્થ:—જે રીતે તે આકાશપ્રદેશો છે, તે જ રીતે બાકીનાં દ્રવ્યોના પ્રદેશો છે (અર્થાત્ જેમ આકાશના પ્રદેશો પરમાણુરૂપી ગળથી મપાય છે તેમ બાકીનાં દ્રવ્યોના પ્રદેશ પણ એ જ રીતે મપાય છે). પરમાણુ અપ્રદેશી છે; તેના વડે પ્રદેશોદ્ભવ કહ્યો છે.

સમઓ દુ અપ્પદેસો પદેસમેત્તસ્સ દન્વજાદસ્સ ।

વદિવદદો સો વટ્ટદિ પદેસમાગાસદન્વસ્સ ॥ ૧૩૮ ॥

છે કાળ તો અપ્રદેશ; એકપ્રદેશ પરમાણુ યદા આકાશદ્રવ્ય તણો પ્રદેશ અતિક્રમે, વર્તે તદા. ૧૩૮.

અર્થ:—કાળ તો અપ્રદેશી છે. પ્રદેશમાત્ર પુદ્ગલ-પરમાણુ આકાશ દ્રવ્યના પ્રદેશને મંદ ગતિથી ઓળંગતો હોય ત્યારે તે વર્તે છે અર્થાત્ નિમિત્તભૂતપણે પરિણમે છે.

વદિવદદો તં દેસં તસ્સમ સમઓ તદો પરો પુન્વો ।

જો અત્યો સો કાલો સમઓ ઉપ્પણ્ણપદ્ધંસી ॥ ૩૩૯ ॥

તે દેશના અતિક્રમણુ સમ છે ‘સમય’, તત્પૂર્વાપરે જે અર્થ છે તે કાળ છે, ઉત્પન્નધ્વંસી ‘સમય’ છે. ૧૩૯.

અર્થ:—પરમાણુ એક આકાશપ્રદેશને (મંદ ગતિથી) ઓળંગે ત્યારે તેના બરાબર જે વખત તે ‘સમય’ છે; ‘સમય’ની પૂર્વે તેમ જ પછી એવો (નિત્ય) જે પદાર્થ છે તે કાળદ્રવ્ય છે; ‘સમય’ ઉત્પન્નધ્વંસી છે.

આગાસમણુણિવિટ્ઠં આગાસપદેસસણ્ણયા મણિદં ।

સન્વેસિં ચ અણૂણં સક્કદિ તં દેદુમવગાસં ॥ ૧૪૦ ॥

આકાશ જે આગુવ્યાપ્ય, ‘આભપ્રદેશ’ સંજ્ઞા તેહને;
તે એક સૌ પરમાણુને અવકાશદાનસમર્થ છે. ૧૪૦.

અર્થ:—એક પરમાણુ જેટલા આકાશમાં રહે તેટલા આકાશને
‘આકાશપ્રદેશ’ એવા નામથી કહેવામાં આવ્યું છે; અને તે સર્વ
પરમાણુઓને અવકાશ દેવાને સમર્થ છે.

एको व द्रुगे बहुगा संखातीदा तदो अणंता य ।

द्व्वाणं च पदेसा संति हि समय त्ति कालस्स ॥ ૧૪૧ ॥

વર્તે પ્રદેશો દ્રવ્યને, જે એક અથવા બે અને
બાહુ વા અસંખ્ય, અનંત છે; વળી હોય સમયો કાળને. ૧૪૧.

અર્થ:—દ્રવ્યોને એક, બે, ઘણા, અસંખ્ય અથવા અનંત
પ્રદેશો છે. કાળને ‘સમયો’ છે.

उप्पादो पद्धंसो विज्जदि यदि जस्स एगसमयम्हि ।

समयस्स सो वि समओ सभावसमवद्धिदो हवदि ॥ ૧૪૨ ॥

એક જ સમયમાં ધ્વંસ ને ઉત્પાદનો સદ્ભાવ છે
જે કાળને, તો કાળ તેહ સ્વભાવ-સમવસ્થિત છે. ૧૪૨.

અર્થ:—જે કાળને એક સમયમાં ઉત્પાદ અને ધ્વંસ વર્તે
છે, તો તે કાળ સ્વભાવે અવસ્થિત અર્થાત ધ્રુવ (ઠરે) છે.

एगम्हि संति समये संभवठिदिणाससण्णिदा अट्ठा ।

समयस्स सव्वकालं एस हि कालाणुसव्भावो ॥ ૧૪૩ ॥

પ્રત્યેક સમયે જન્મ-ધ્રૌવ્ય-વિનાશ અર્થો કાળને
વર્તે સરવદા; આ જ બસ કાળાણુનો સદ્ભાવ છે. ૧૪૩.

અર્થ:—એક એક સમયમાં ઉત્પાદ, ધ્રોવ્ય અને વ્યય નામના અર્થો કાળને સદાય હોય છે. આ જ કાળાણુનો સદસાવ છે (અર્થાત્ આ જ કાળાણુના અસ્તિત્વની સિદ્ધિ છે).

જસ્સ ણ સંતિ પદેસા પદેસમેત્તં વ તત્ત્વદો ણાદું ।

સુણં જાણ તમત્થં અત્થંતરમૂદમત્થીદો ॥ ૧૪૪ ॥

જે અર્થને ન બહુ પ્રદેશ, ન એક વા પરમાર્થથી, તે અર્થ બાણો શૂન્ય કેવળ—અન્ય જે અસ્તિત્વથી. ૧૪૪.

અર્થ:—જે પદાર્થને પ્રદેશો અથવા એક પ્રદેશ પણ પરમાર્થ જણાતો નથી, તે પદાર્થને શૂન્ય બાણ—કે જે અસ્તિત્વથી અર્થાન્તરભૂત (—અન્ય) છે.

સપદેસેહિં સમગ્ગો લોગો અદ્દેહિં ણિદ્ધિદો ણિચ્છો ।

જો તં જાણદિ જીવો પાણચ્છુક્કામિસંવદ્ધો ॥ ૧૪૫ ॥

સપ્રદેશ અર્થોથી સમાપ્ત સમગ્ર લોક સુનિત્ય છે; તસુ બાણનારો જીવ, પ્રાણચ્છતુષ્કથી સંયુક્ત જે. ૧૪૫.

અર્થ:—સપ્રદેશ પદાર્થો વડે સમાપ્તિ પામેલો આખો લોક નિત્ય છે. તેને જે બાણ છે તે જીવ છે—કે જે (સંસારદશામાં) ચાર પ્રાણોથી સંયુક્ત છે.

इन्द्रियपाणो य तथा बलपाणो तह य आउपाणो य ।

आणप्पाणप्पाणो जीवाणं होंति पाणा ते ॥ १४६ ॥

+ જ દ્રવ્યોથી જ આખો લોક સમાપ્ત થાય છે અર્થાત્ તે દ્રવ્યો ઉપરાન્ત બીજી કાઈ લોકમાં નથી.

ઇન્દ્રિયપ્રાણ, તથા વળી બળપ્રાણ, આયુપ્રાણ ને વળી પ્રાણ ધ્યાસોઽશ્વાસ—એ સૌ, જીવ કેરા પ્રાણ છે. ૧૪૬.

અર્થ:—ઇન્દ્રિયપ્રાણ, બળપ્રાણ, આયુપ્રાણ તથા ધ્યાસોઽશ્વાસ-પ્રાણ—એ (ચાર) જીવોના પ્રાણ છે.

પાણેહિં ચદુહિં જીવદિ જીવિસ્સદિ જો હિ જીવિદો પુવ્વં ।

સો જીવો પાણા પુણ પોગલદન્વેહિં ણિવ્વત્તા ॥ ૧૪૭ ॥

જે ચાર પ્રાણે જીવતો પૂર્વે, જીવે છે, જીવશે, તે જીવ છે; પણ પ્રાણ તો પુદ્ગલદરવનિષ્પન્ન છે. ૧૪૭.

અર્થ:—જે ચાર પ્રાણોથી જીવે છે, જીવશે અને પૂર્વે જીવતો હતો, તે જીવ છે. આમ છતાં પ્રાણો તો પુદ્ગલદ્રવ્યોથી નિષ્પન્ન છે.

જીવો પાણણિવદ્ધો વદ્ધો મોહાદિણ્હિં કમ્મેહિં ।

ઉવચ્ચંજં કમ્મફલં વજ્જદિ અણ્ણેહિં કમ્મેહિં ॥ ૧૪૮ ॥

મોહાદિકર્મનિબંધથી સંબંધ પામી પ્રાણનો, જીવ કર્મફળ-ઉપભોગ કરતાં, બંધ પામે કર્મનો. ૧૪૮.

અર્થ:—મોહાદિક કર્મો વડે બંધાયો હોવાને લીધે જીવ પ્રાણોથી સંયુક્ત થયો થકો કર્મફળને ભોગવતાં અન્ય કર્મો વડે બંધાય છે.

પાણાવાથં જીવો મોહપદેસેહિં કુણદિ જીવાણં ।

જદિ સો હવદિ હિ વંધો ણાણાવરણાદિકમ્મેહિં ॥ ૧૪૯ ॥

જીવ મોહ-દ્વેષ વડે કરે બાધા જીવોના પ્રાણને, તો બંધ જ્ઞાનાવરણ-આદિક કર્મનો તે થાય છે. ૧૪૯.

અર્થ:—જે જીવ મોહ અને દ્વેષ વડે જીવોના (—સ્વજીવના તથા પરજીવના) પ્રાણને બાધા કરે છે, તે પૂર્વે કહેલો જ્ઞાનાવરણાદિક કર્મો વડે બંધ થાય છે.

આદા કમ્મમલિમસો ધરેદિ પાણે પુણો પુણો અણ્ણે ।

જ ચયદિ જાવ મમત્તિં દેહપધાણેસુ વિસયેસુ ॥ ૧૫૦ ॥

કર્મો મલિન જીવ ત્યાં લગી પ્રાણો ધરે છે ફરી ફરી,
મમતા શરીરપ્રધાન વિષયે જ્યાં લગી છોડે નહીં. ૧૫૦.

અર્થ:—જ્યાં સુધી દેહપ્રધાન વિષયોમાં મમત્વ છોડતો નથી, ત્યાં સુધી કર્મથી મલિન આત્મા ફરી ફરીને અન્ય અન્ય પ્રાણો ધારણ કરે છે.

જો ઇંદ્રિયાદિવિર્જઈ મવીય ઉવઓગમપ્પગં ઝાદિ ।

કમ્મેહિં સો જ રજ્જદિ કિહ તં પાણા અણુચરંતિ ॥ ૧૫૧ ॥

ફરી ઇંદ્રિયાદિક-વિજય, ધ્યાવે આત્મને—ઉપયોગને,
તે કર્મથી રંજિત નહિ; કયમ પ્રાણ તેને અનુસરે? ૧૫૧.

અર્થ:—જે ઇંદ્રિયાદિના વિજયી થઈને ઉપયોગમાત્ર આત્માને ધ્યાવે છે, તે કર્મો વડે રંજિત થતો નથી; તેને પ્રાણો કંઈ રીતે અનુસરે? (અર્થાત્ તેને પ્રાણોનો સંબંધ થતો નથી.)

અત્થિત્તણિચ્છિદસ્સ હિ અત્થસ્સત્થંતરમ્મિ સંમૂદો ।

અત્થો પજ્જાઓ સો સંઠાણાદિપ્પમેદેહિં ॥ ૧૫૨ ॥

અસ્તિત્વનિશ્ચિત અર્થનો કે અન્ય અર્થો ઊપજતો
જે અર્થ, તે પર્યાય છે, જ્યાં ભેદ સંસ્થાનાદિનો. ૧૫૨.

અર્થ:—અસ્તિત્વથી નિશ્ચિત અર્થનો (દ્રવ્યનો) અન્ય અર્થમાં (-દ્રવ્યમાં) ઊપજતો જે અર્થ (-ભાવ) તે પર્યાય છે— કે જે સંસ્થાનાદિ ભેદો સહિત હોય છે.

णरणारयतिरियसुरा संठाणादीहिं अण्णहा जादा ।

पज्जाया जीवाणं उदयादिहिं णामकम्मस्स ॥ १५३ ॥

તિર્થંચ, નારક, દેવ, નર—એ નામકર્મોદય વડે છે જીવના પર્યાય, જેહુ વિશિષ્ટ સંસ્થાનાદિકે. ૧૫૩.

અર્થ:—મનુષ્ય, નારક, તિર્થંચ અને દેવ—એ, નામકર્મના ઉદયાદિકને લીધે જીવોના પર્યાય છે—કે જેઓ સંસ્થાનાદિ વડે અન્ય અન્ય પ્રકારના હોય છે.

तं सव्भावणिवद्धं दव्वसहावं तिहा समक्खादं ।

जाणदि जो सवियप्पं ण मुहदि सो अण्णदवियम्हि ॥ १५४ ॥

અસ્તિત્વથી નિષ્પન્ન દ્રવ્યસ્વભાવને ત્રિવિકલ્પને જે જાણુતો, તે આત્મા નહિ મોહ પરદ્રવ્યે લહે. ૧૫૪.

અર્થ:—જે જીવ તે (પૂર્વેક્ત) અસ્તિત્વનિષ્પન્ન, ત્રણ પ્રકારે કહેલા, ભેદોવાળા દ્રવ્યસ્વભાવને જાણે છે, તે અન્ય દ્રવ્યમાં મોહ પામતો નથી.

अप्पा उवओगप्पा उवओगो णाणदंसणं भणिदो ।

सो वि सुहो असुहो वा उवओगो अप्पणो हवदि ॥ १५५ ॥

છે આત્મા ઉપયોગરૂપ, ઉપયોગ દર્શન-જ્ઞાન છે; ઉપયોગ એ આત્મા તણો શુભ વા અશુભરૂપ હોય છે. ૧૫૫.

અર્થ:—આત્મા ઉપયોગાત્મક છે; ઉપયોગ જ્ઞાન-દર્શન કહેલ છે; અને આત્માનો તે ઉપયોગ શુભ અથવા અશુભ હોય છે.

उवओगो जदि हि सुहो पुणं जीवस्स संचयं जादि ।

असुहो वा तद्य पावं तेसिमभावे ण चयमत्थि ॥ १५६ ॥

ઉપયોગ જે શુભ હોય, સંચય થાય પુણ્ય તણે તહીં,
ને પાપસંચય અશુભથી; જ્યાં ઉભય નહિ, સંચય નહીં. ૧૫૬.

અર્થ:—ઉપયોગ જે શુભ હોય તો જીવને પુણ્ય સંચય પામે છે અને જે અશુભ હોય તો પાપ સંચય પામે છે. તેમના (બંનેના) અભાવમાં સંચય થતો નથી.

जो जाणादि जिणिंदे पेच्छदि सिद्धे तहेव अणगारे ।

जीवेसु साणुकंपो उवओगो सो सुहो तस्स ॥ १५७ ॥

જાણે જિનોને જેહ, શ્રદ્ધે સિદ્ધને, અણુગારને,
જે સાનુકંપ જીવે પ્રતિ, ઉપયોગ છે શુભ તેહને. ૧૫૭.

અર્થ:—જે જિનેંદ્રોને જાણે છે, સિદ્ધોને તથા અણુગારોને (આચાર્યો, ઉપાધ્યાયો અને સાધુઓને) શ્રદ્ધે છે, જીવે પ્રત્યે અનુકંપાયુક્ત છે, તેને તે શુભ ઉપયોગ છે.

विसयकसाओगाढो दुस्सुदिदुच्चित्तदुट्ठगोद्विजुदो ।

उगो उम्मग्गपरो उवओगो जस्स सो असुहो ॥ १५८ ॥

કુવિચાર-સંગતિ-શ્રવણયુત, વિષયે કષાયે મગ્ન જે,
જે ઉગ્ર ને ઉન્માર્ગપર, ઉપયોગ તેહ અશુભ છે. ૧૫૮.

અર્થ:—જેનો ઉપયોગ વિષય-કષાયમાં અવગાઢ (મગ્ન)

છે, કુંથિતિ, કુવિચાર અને કુસંગતિમાં જોડાયેલો છે, ઉગ્ર છે તથા ઉન્માર્ગમાં લાગેલો છે, તેને તે અશુભ ઉપયોગ છે.

અમુહોવઓગરહિદો મુહોવજુત્તો ન અણ્ણદવિયમ્હિ ।

હોજ્જં મવ્વજ્જત્થોડહં નાણપ્પગમપ્પગં જ્ઞાણ ॥ ૧૫૯ ॥

મધ્યસ્થ પરદ્રવ્યે થતો, અશુભોપયોગ રહિત ને શુભમાં અયુક્ત, હું ધ્યાઉં છું નિજ આત્મને જ્ઞાનાત્મને.

અર્થ:—અન્ય દ્રવ્યમાં મધ્યસ્થ થતો હું અશુભોપયોગ રહિત થયો થકો તેમ જ શુભોપયુક્ત નહિ થયો થકો જ્ઞાનાત્મક આત્માને ધ્યાઉં છું.

નાહં દેહો ન મણો ન ચેવ વાણી ન કારણં તેસિં ।

ક્ત્તા ન ન કારયિદા અણુમંતા નેવ કત્તીણં ॥ ૧૬૦ ॥

હું દેહ નહિ, વાણી ન, મન નહિ, તેમનું કારણ નહીં, કર્તા ન, કારયિતા ન, અણુમંતા હું કર્તાનો નહીં. ૧૬૦.

અર્થ:—હું દેહ નથી, મન નથી, તેમ જ વાણી નથી; તેમનું કારણ નથી, કર્તા નથી, કારયિતા (કરાવનાર) નથી, કર્તાનો અણુભાદક નથી.

દેહો ય મણો વાણી પોગ્ગલદન્વપ્પગ ત્તિ ણિહિદ્ધા ।

પોગ્ગલદન્વં હિ પુણો પિંડો પરમાણુદન્વાણં ॥ ૧૬૧ ॥

મન, વાણી તેમ જ દેહ પુદ્ગલદ્રવ્યરૂપ નિર્દિષ્ટ છે; ને તેહ પુદ્ગલદ્રવ્ય બહુ પરમાણુઓનો પિંડ છે. ૧૬૧.

અર્થ:—દેહ, મન અને વાણી પુદ્ગલદ્રવ્યાત્મક (વીતરાગદેવે)

કહ્યાં છે; અને તે દેહાદિ પુદ્ગલકવ્ય પરમાણુદ્વયોનો પિંડ છે.

णाहं पोग्गलमिदं ण ते मया पोग्गला कया पिंडं ।

तम्हा हि ण देहोऽहं कत्ता वा तस्स देहस्स ॥ १६२ ॥

હું પૌદ્ગલિક નથી, પુદ્ગલો મેં પિંડરૂપ કર્યાં નથી;
તેથી નથી હું દેહ વા તે દેહનો કર્તા નથી. ૧૬૨.

અર્થ:—હું પુદ્ગલમય નથી અને તે પુદ્ગલો મેં પિંડરૂપ કર્યાં નથી; તેથી હું દેહ નથી તેમ જ તે દેહનો કર્તા નથી.

अपदेसो परमाणु पदेसमेत्तो य सयमसन्नो जो ।

णिद्धो वा लुक्खो वा दुपदेसादित्तमणुभवदि ॥ १६३ ॥

પરમાણુ જે અપ્રદેશ, તેમ પ્રદેશમાત્ર, અશબ્દ છે,
તે સ્નિગ્ધ-રૂક્ષ બની પ્રદેશદ્વયાદિવત્ત્વ અનુભવે. ૧૬૩.

અર્થ:—પરમાણુ કે જે અપ્રદેશ છે, પ્રદેશમાત્ર છે અને
ચોતે અશબ્દ છે. તે સ્નિગ્ધ અથવા રૂક્ષ થયો થકો દ્વિપ્રદેશાદિ-
પણું અનુભવે છે.

एगुत्तरमेगादी अणुस्स णिद्धत्तणं च लुक्खत्तं ।

परिणामादો भणिदं जाव अणंतत्तमणुभवदि ॥ १६४ ॥

એકાંશથી આરંભી જ્યાં અવિભાગ અંશ અનંત છે,
સ્નિગ્ધત્વ વા રૂક્ષત્વ એ પરિણામથી પરમાણુને. ૧૬૪.

અર્થ:—પરમાણુને પરિણામને લીધે એકથી (—એક અવિભાગ
પરિચ્છેદથી) માંડીને એકેક વધતાં અનંતપણાને (—અનંત
અવિભાગ પરિચ્છેદપણાને) પામે ત્યાંસુધીનું સ્નિગ્ધત્વ અથવા

રૂક્ષત્વ હોય છે એમ (જિનદેવે) કહ્યું છે.

ણિદ્ધા ત્વા લુલ્લા વા અણુપરિણામા સમા વ વિસમા વા ।

સમદો દુરાધિગા જદિ વજ્જંતિ હિ આદિપરિહીણા ॥ ૧૬૫ ॥

હો સિનગ્ધ અથવા રૂક્ષ આણુ-પરિણામ, સમ વા વિષમ હો,
બંધાય બે ગુણદ્વય અધિક; નહિ બંધ હોય જઘન્યનો. ૧૬૫.

અર્થ:—પરમાણુ-પરિણામો, સિનગ્ધ હો કે રૂક્ષ હો, એકી
અંશવાળા હો કે એકી અંશવાળા હો, બે સમાન કરતાં બે
અધિક અંશવાળા હોય તો બંધાય છે; જઘન્ય અંશવાળો
બંધાતો નથી.

ણિદ્ધત્તણેણ દુગુણો ચદુગુણણિદ્ધેણ વંધમણુભવદિ ।

લુલ્લેખેણ વા તિગુણિદો અણુ વજ્જદિ પંચગુણજુત્તો ॥ ૧૬૬ ॥

ચતુરંશ કો સિનગ્ધાણુ સહ દ્વય-અંશમય સિનગ્ધાણુનો;
પંચાંશી આણુ સહ બંધ થાય ત્રયાંશમય રૂક્ષાણુનો. ૧૬૬.

અર્થ:—સિનગ્ધપણે બે અંશવાળો પરમાણુ ત્રણ અંશવાળા
સિનગ્ધ (અથવા રૂક્ષ) પરમાણુ સાથે બંધ અનુભવે છે; અથવા
રૂક્ષપણે ત્રણ અંશવાળો પરમાણુ પાંચ અંશવાળા સાથે બેડાયો
થકો બંધાય છે.

દુપદેસાદી રૂંધા સુહુમા વા વાદરા સસંઠાણા ।

પુઠ્ઠવિજલતેસવારુ સગપરિણામેહિં જાયંતે ॥ ૧૬૭ ॥

સ્કંધો પ્રદેશદ્વયાદિયુત, ર-થૂલ-સૂક્ષ્મ ને સાકાર બે,
તે પૃથ્વી-વાયુ-તેજ-જળ પરિણામથી નિજ થાય છે. ૧૬૭.

અર્થ:—દ્વિપ્રદેશાદિક સ્કંધો (બેથી માંડીને અનંત પ્રદેશ-વાળા સ્કંધો)—કે જેઓ સૂક્ષ્મ અથવા બાદર હોય છે અને સંસ્થાનો (આકારો) સહિત હોય છે તેઓ—પૃથ્વી, જળ, તેજ અને વાયુરૂપ પોતાના પરિણામોથી થાય છે.

ઓગાઢગાઢણિચિદો પોગલકાયેહિં સન્વદો લોગો ।

સુહુમેહિ વાદરેહિ ય અપ્પાઓગ્ગેહિં જોગ્ગેહિં ॥ ૧૬૮ ॥

અવગાઢ ગાઢ ભરેલ છે સર્વત્ર પુદ્ગલકાયથી
આ લોક બાદર-સૂક્ષ્મથી, કર્મત્વયોગ્ય-અયોગ્યથી. ૧૬૮.

અર્થ:—લોક સર્વત્ર: સૂક્ષ્મ તેમ જ બાદર તથા કર્મત્વને અયોગ્ય તેમ જ કર્મત્વને યોગ્ય પુદ્ગલકાયો (પુદ્ગલસ્કંધો) વડે (વિશિષ્ટ રીતે) અવગાહાઈને ગાઢ ભરેલો છે.

કમ્મત્તણપાઓગ્ગા સ્થંધા જીવસ્સ પરિણં પપ્પા ।

ગચ્છંતિ કમ્મમાવં ણ હિ તે જીવેણ પરિણમિદા ॥ ૧૬૯ ॥

સ્કંધો કરમને યોગ્ય પામી જીવના પરિણામને
કર્મત્વને પામે; નહીં જીવ પરિણમાવે તેમને ૧૬૯.

અર્થ:—કર્મપણાને યોગ્ય સ્કંધો જીવની પરિણતિને પામીને કર્મભાવને પામે છે; તેમને જીવ પરિણમાવતો નથી.

તે તે કમ્મત્તગદા પોગલકાયા પુણો વિ જીવસ્સ ।

સંજાયંતે દેહા દેહંતરસંકમં પપ્પા ॥ ૧૭૦ ॥

કર્મત્વપરિણુત પુદ્ગલોના સ્કંધ તે તે ફરી ફરી
શરીરો બને છે જીવને, સંક્રાંતિ પામી દેહની. ૧૭૦.

અર્થ:—કર્મપણે પરિણમેલા તે તે પુદ્ગલકાયો દેહાંતરરૂપ ફેરફારને પામીને ફરી ફરીને જીવને શરીરો થાય છે.

ઓરાલિઓ ય દેહો દેહો વેઝન્વિઓ ય તેજસિઓ ।

આહારય કમ્મહ્ઓ પોગ્ગલદવ્વપ્પગા સન્ને ॥ ૧૭૧ ॥

જે દેહ ઔદારિક, ને વૈકિય-તૈજસ દેહ છે,
કાર્મણુ-આહારક દેહ જે, તે સર્વ પુદ્ગલરૂપ છે. ૧૭૧

અર્થ:—ઔદારિક શરીર, વૈકિયિક શરીર, તૈજસ શરીર,
આહારક શરીર અને કાર્મણુ શરીર—બધાં પુદ્ગલદ્રવ્યાત્મક છે.

અરસમરૂવમગંધં અવ્વત્તં ચેદનાગુણમસદં ।

જાણ અલિંગગહણં જીવમણિદ્વિસંઠાણં ॥ ૧૭૨ ॥

છે ચેતનાગુણ. ગંધ-રૂપ-રસ-શબ્દ-વ્યક્તિ ન જીવને,
વળી લિંગગ્રહણુ નથી અને સંસ્થાન ભાખ્યું ન તેહને. ૧૭૨

અર્થ:—જીવને અરસ, અરૂપ, અગંધ, અવ્યક્ત, ચેતના-
ગુણવાળો, અશબ્દ, અલિંગગ્રહણુ (લિંગથી અગ્રાહ્ય) અને જેને
કોઈ સંસ્થાન કહ્યું નથી એવો જાણ.

મુત્તો રૂવાદિગુણો વજ્જદિ ફાસેહિં અણ્ણમણ્ણેહિં ।

તન્નિવરીદો અપ્પા વજ્જદિ કિધ પોગ્ગલં કર્મ ॥ ૧૭૩ ॥

અન્યોન્ય રૂપશક્તિથી બંધ થાય રૂપાદિગુણયુત મૂર્તિને;
પણ જીવ મૂર્તિરહિત બાંધે કેમ પુદ્ગલકર્મને? ૧૭૩.

અર્થ:—મૂર્તિ (એવાં પુદ્ગલ) તો રૂપાદિગુણવાળાં હોવાથી
અન્યોન્ય (—પરસ્પર બંધબેધ) રૂપશક્તિ વડે બંધાય છે; (પરંતુ)

તેનાથી વિપરીત (—અમૂર્ત) એવો આત્મા પૌદ્ગલિક કર્મ કઈ રીતે બાંધી શકે?

રૂપાદિર્હિં રહિદો પેચ્છદિ જાણાદિ રૂપમાદીણિ ।

દબ્બાણિ ગુણે ય જથા તદ્દ વંધો તેણ જાણીહિ ॥ ૧૭૪ ॥

જે રીત દર્શન-જ્ઞાન થાય રૂપાદિનું—ગુણ-દ્રવ્યનું,
તે રીત બંધન બાણ મૂર્તિરહિતને પણ મૂર્તનું. ૧૭૪.

અર્થ:—જે રીતે રૂપાદિરહિત (જીવ) રૂપાદિકને—દ્રવ્યોને તથા ગુણોને (રૂપી દ્રવ્યોને તથા તેમના ગુણોને)—દેખે છે અને બાણે છે, તે રીતે તેની સાથે (—અરૂપીને રૂપી સાથે) બંધ બાણ.

ઉવઓગમઓ જીવો મુજ્જદિ રજ્જેદિ વા પદુસ્સેદિ ।

પપ્પા વિવિધે વિસયે જો હિ પુણો તેહિં સો વંધો ॥ ૧૭૫ ॥

વિધવિધ વિષયો પામીને ઉપયોગ-આત્મક જીવ જે
પ્રેક્ષ-રાગ-વિમોહભાવે પરિણમે, તે બંધ છે. ૧૭૫.

અર્થ:—જે ઉપયોગમય જીવ વિવિધ વિષયો પામીને મોહ કરે છે, રાગ કરે છે અથવા દ્વેષ કરે છે, તે જીવ તેમના વડે (—મોહરાગદ્વેષ વડે) બંધરૂપ છે.

ભાવેણ જેણ જીવો પેચ્છદિ જાણાદિ આગદં વિસયે ।

રજ્જદિ તેણેવ પુણો વજ્જદિ કમ્મ ત્તિ ઉવદેસો ॥ ૧૭૬ ॥

જે ભાવથી દેખે અને બાણે વિષયગત અર્થને,
તેનાથી છે ઉપરકૃતતા; વળી કર્મબંધન તે વડે. ૧૭૬.

અર્થ:—જીવ જે ભાવથી વિષયમાં આવેલ પદાર્થને દેખે છે

અને જાણે છે. તેનાથી જ ઉપરક્રમ થાય છે; વળી તેનાથી જ કર્મ બંધાય છે;—એમ ઉપદેશ છે.

फासेहि पोगलाणं बंधो जीवस्स रागमादीहि ।

अण्णोणं अवगाहो पोगलजीवप्पगो भणिदो ॥ ૧૭૭ ॥

રાગાદિ સહ આત્મા તણો, ને રપર્ષી સહ પુદ્ગલ તણો,
અન્યોન્ય જે અવગાહ તેને બંધ ઉભયાત્મક કહ્યો. ૧૭૭.

અર્થ:—રપર્ષી સાથે પુદ્ગલોનો બંધ, રાગાદિ સાથે જીવનો બંધ અને અન્યોન્ય અવગાહ તે પુદ્ગલજીવાત્મક બંધ કહેવામાં આવ્યો છે.

सपदेशो सो अप्पा तेसु पदेसेसु पोगला काया ।

पविसंति जहाजोगं चिट्ठंति हि जंति वज्झंति ॥ ૧૭૮ ॥

સપ્રદેશ છે તે જીવ, જીવપ્રદેશમાં આવે અને
પુદ્ગલસમૂહ રહે યથોચિત, જાય છે, બંધાય છે. ૧૭૮.

અર્થ:—તે આત્મા સપ્રદેશ છે; એ પ્રદેશોમાં પુદ્ગલસમૂહો પ્રવેશો છે, યથોચિત રહે છે, જાય છે અને બંધાય છે.

रत्तो बंधदि कम्मं मुच्चदि कम्मेहिं रागरहिदप्पा ।

एसो बंधसमासो जीवाणं जाण णिच्छयदो ॥ ૧૭૯ ॥

જીવ રક્ત બાંધે કર્મ, રાગ રહિત જીવ મુકાય છે;
—આ જીવ કેરા બંધનો સંક્ષેપ નિશ્ચય જાણુજે. ૧૭૯.

અર્થ:—રાગી આત્મા કર્મ બાંધે છે, રાગ રહિત આત્મા કર્મથી મુકાય છે;—આ, જીવોના બંધનો સંક્ષેપ નિશ્ચયથી જાણુ.

પરિણામાદો વંધો પરિણામો રાગદોસમોદ્વજુદો ।

અમુહો મોહપદોસો સુહો વ અમુહો હ્વદિ રાગો ॥ ૧૮૦ ॥

પરિણામથી છે બંધ, રાગ-વિમોહ-દ્વેષથી યુક્ત જે:

છે મોહ-દ્વેષ અશુભ, રાગ અશુભ વા શુભ હોય છે. ૧૮૦.

અર્થ:—પરિણામથી બંધ છે, (જે) પરિણામ રાગ-દ્વેષ-મોહયુક્ત છે. (તેમાં) મોહ અને દ્વેષ અશુભ છે, રાગ શુભ અથવા અશુભ હોય છે.

સુહપરિણામો પુણં અમુહો પાવં તિ મણિદમણેસુ ।

પરિણામો ગણગદો દુઃખકલ્યાણકારણં સમયે ॥ ૧૮૧ ॥

પર માંડી શુભ પરિણામ પુણ્ય, અશુભ પરમાં પાપ છે;

નિજદ્રવ્યગત પરિણામ સમયે દુઃખક્ષયનો હેતુ છે. ૧૮૧.

અર્થ:—પર પ્રત્યે શુભ પરિણામ પુણ્ય છે અને (પર પ્રત્યે) અશુભ પરિણામ પાપ છે એમ કહ્યું છે; પર પ્રત્યે નહિ પ્રવર્તતા એવો પરિણામ સમયે દુઃખક્ષયનું કારણ છે.

મણિદા પુદવિપ્પમુહા જીવણિકાયાથ થાવરા ય તસા ।

અણા તે જીવાદો જીવો વિ ય તેહિંદો અણ્ણો ॥ ૧૮૨ ॥

સ્થાવર અને ત્રસ પૃથ્વીઆદિક જીવકાય કહેલ જે,

તે જીવથી છે અન્ય તેમ જ જીવ તેથી અન્ય છે. ૧૮૨.

અર્થ:—હવે સ્થાવર અને ત્રસ એવા જે પૃથ્વીઆદિક જીવનિકાયો કહેવામાં આવ્યા છે, તે જીવથી અન્ય છે અને જીવ પણ તેમનાથી અન્ય છે.

જો ણવિ જાણદિ એવં પરમપ્પાણં સહાવમાસેજ્જ ।

કીરદિ અજ્ઞવસાણં અહં મમેદં તિ મોહાદો ॥ ૧૮૩ ॥

પરને સ્વને નહિ જાણુતો એ રીત પામી સ્વભાવને,
તે ‘આ હું’, આ મુજ’ એમ અધ્યવસાન મોહ થકી કરે.

અર્થ:—જે એ રીતે સ્વભાવને પામીને (જીવપુદ્ગલના સ્વભાવને નક્કી કરીને) પરને અને સ્વને જાણુતો નથી, તે મોહથી ‘આ હું’, આ મારું’ એમ અધ્યવસાન કરે છે.

કુવ્વં સમાવમાદા હવદિ હિ કત્તા સગસ્સ ભાવસ્સ ।

પોગ્ગલદવ્વમયાણં ણ દુ કત્તા સવ્વભાવાણં ॥ ૧૮૪ ॥

નિજ ભાવ કરતો જીવ છે કર્તા ખરે નિજ ભાવનો;
પણ તે નથી કર્તા સકલ પુદ્ગલદરવમય ભાવનો. ૧૮૪.

અર્થ:—પોતાના ભાવને કરતો થકો આત્મા ખરેખર પોતાના ભાવનો કર્તા છે; પરંતુ પુદ્ગલદ્રવ્યમય સર્વ ભાવોનો કર્તા નથી.

ગેણહદિ ણેવ ણ મુંચદિ કરેદિ ણ હિ પોગ્ગલાણિ કમ્માણિ ।

જીવો પોગ્ગલમજ્જે વટ્ટણ્ણવિ સવ્વકાલેસુ ॥ ૧૮૫ ॥

જીવ સર્વ કાળે પુદ્ગલોની મધ્યમાં વર્તે ભલે,
પણ નવ ગ્રહે, ન તજે, કરે નહિ જીવ પુદ્ગલકર્મને. ૧૮૫.

અર્થ:—જીવ સર્વ કાળે પુદ્ગલની મધ્યમાં રહેતો હોવા છતાં પણ પૌદ્ગલિક કર્મને ખરેખર ગ્રહતો નથી, છાડતો નથી, કરતો નથી.

સ હ્રદાર્ણિ કત્તા સં સગપરિણામસ્સ દબ્બજાદસ્સ ।

આદીયદે કદાઈં વિમુચ્ચદે કમ્મધૂલીહિં ॥ ૧૮૬ ॥

તે હાલ દ્રવ્યજનિત નિજ પરિણામનો કર્તા બને,
તેથી ગ્રહાય અને કદાપિ મુકાય છે કર્મો વડે. ૧૮૬.

અર્થ:—તે હમણાં (સંસારાવસ્થામાં) દ્રવ્યથી (આત્મ-
દ્રવ્યથી) ઉત્પન્ન થતા (અશુદ્ધ) સ્વપરિણામનો કર્તા થતો થકો
કર્મરજ વડે ગ્રહાય છે અને કદાચિત્ મુકાય છે.

પરિણમદિ જદા અપ્પા સુહમ્મિ અસુહમ્મિ રાગદોસજુદો ।

તં પવિસદિ કમ્મરયં ણાણાવરણાદિભાવેહિં ॥ ૧૮૭ ॥

જીવ રાગદ્વેષથી યુક્ત જ્યારે પરિણુમે શુભ-અશુભમાં,
જ્ઞાનાવરણધર્ત્યાદિભાવે કર્મધૂલિ પ્રવેશ ત્યાં. ૧૮૭.

અર્થ:—જ્યારે આત્મા રાગદ્વેષયુક્ત થયો થકો શુભ અને
અશુભમાં પરિણુમે છે, ત્યારે કર્મરજ જ્ઞાનાવરણાદિભાવે તેનામાં
પ્રવેશે છે.

સપદેસો સો અપ્પા કસાયિદો મોહરાગદોસેહિં ।

કમ્મરણ્હિં સિલિદ્ધો વંધો ત્તિ પરુવિદો સમયે ॥ ૧૮૮ ॥

સપ્રદેશ જીવ સમયે કષાયિત મોહરાગાદિ વડે,
સંબંધ પામી કર્મરજનો, બંધરૂપ કથાય છે. ૧૮૮.

અર્થ:—સપ્રદેશ એવો તે આત્મા સમયે મોહ-રાગ-દ્વેષ વડે
કષાયિત થવાથી કર્મરજ વડે સ્પિષ્ટ થયો થકો (અર્થાત્ જેને
કર્મરજ વળગી છે એવો થયો થકો) ‘બંધ’ કહેવામાં આવ્યો છે.

एसो बंधसमासो जीवाणं णिच्छयेण णिद्धिद्वो ।

अरहंतेहिं जदीणं ववहारो अण्णहा भणिदो ॥ १८९ ॥

—આ જીવ કેરા બંધનો સંક્ષેપ નિશ્ચય ભાખિયો.
અહિંતદેવે યોગીને; વ્યવહાર અન્ય રીતે કહ્યો. ૧૮૯.

અર્થ:—આ (પૂર્વોક્ત રીતે), જીવોના બંધનો સંક્ષેપ નિશ્ચયથી અહિંતદેવોએ યતિઓને કહ્યો છે; વ્યવહાર અન્ય રીતે કહ્યો છે.

ण चयदि जो दु ममत्तिं अहं ममेदं ति देहदविणेषु ।

सो सामणं चत्ता पडिवण्णो होदि उम्मग्गं ॥ १९० ॥

‘હું’ આ અને આ મારું’ એ મમતા ન દેહ-ધને તજે,
તે છોડી જીવ શ્રામણ્યને ઉન્માર્ગનો આશ્રય કરે. ૧૯૦.

અર્થ:—જે દેહ-ધનાદિકમાં ‘હું’ આ છું’ અને આ મારું’
છે’ એવી મમતા છાડતો નથી, તે શ્રામણ્યને છોડીને ઉન્માર્ગનો
આશ્રય કરે છે.

णाहं होमि परेसिं ण मे परे संति णाणमहमेक्को ।

इदि जो ज्ञायदि ज्ञाणे सो अप्पा णं हवदि ज्ञादा ॥ १९१ ॥

હું પર તણો નહિ, પર ન મારાં, જ્ઞાન કેવળ એક હું
—જે એમ ધ્યાવે, ધ્યાનકાળે તેહ શુદ્ધાત્મા બને. ૧૯૧.

અર્થ:—‘હું’ પરનો નથી, પર મારાં નથી, હું એક જ્ઞાન
છું’ એમ જે ધ્યાવે છે, તે ધ્યાતા ધ્યાનકાળે આત્મા અર્થાત્
શુદ્ધાત્મા થાય છે.

एवं णाणप्पाणं दंसणभूदं अदिंदियमहत्थं ।

धुवमचलमणालंबं मण्णेऽहं अप્पગं સુદ્ધં ॥ ૧૯૨ ॥

એ રીત દર્શન-જ્ઞાન છે, ઈન્દ્રિય-અતીત મહાર્થ છે,
માનું હું—આલંબન રહિત, જીવ શુદ્ધ, નિશ્ચળ, ધ્રુવ છે.

અર્થ:—હું આત્માને એ રીતે જ્ઞાનાત્મક, દર્શનભૂત,
અતીન્દ્રિય મહા પદાર્થ, ધ્રુવ, અચળ, નિરાલંબ અને શુદ્ધ
માનું છું.

देहा वा दविणा वा सुहृदुक्खा वाध सत्तुमित्तजणा ।

जीवस्स ण संति धुवा धुवोवओगप्पगो अप्पा ॥ ૧૯૩ ॥

લક્ષ્મી, શરીર, સુખદુઃખ અથવા શત્રુભિન્ન જનો અરે!
જીવને નથી કંઈ ધ્રુવ, ધ્રુવ ઉપયોગ-આત્મક જીવ છે. ૧૯૩.

અર્થ:—શરીરો, ધન, સુખદુઃખ અથવા શત્રુભિન્નજનો—એ
કંઈ જીવને ધ્રુવ નથી, ધ્રુવ તો ઉપયોગાત્મક આત્મા છે.

जो एवं जाणित्ता ज्ञादि परं अप्पगं विसुद्धप्पा ।

सागारोऽणागारो खवेदि सो मोहदुग्गंठि ॥ ૧૯૪ ॥

—આ જાણી, શુદ્ધાત્મા ખની, ધ્યાવે પરમ નિજ આત્મને,
સાકાર આણુ-આકાર હો, તે મોહદુગ્ધિ ક્ષય કરે. ૧૯૪.

અર્થ:—જે આમ જાણીને વિશુદ્ધાત્મા થયો થકો પરમ
આત્માને ધ્યાવે છે, તે—સાકાર હો કે અનાકાર હો—મોહદુગ્ધિને
ક્ષય કરે છે.

જો ણિહદમોહગંઠી રાગપદોસે સ્વયં સામણે ।

હોજ્જં સમસુહદુલ્લો સો સોલ્લં અલ્લયં લહદિ ॥ ૧૯૫ ॥

હુણી મોહગ્રંથિ, ક્ષય કરી રાગાદિ, સમસુખદુઃખ જે
જીવ પરિણમે શ્રામણ્યમાં, તે સૌખ્ય અક્ષયને લહે. ૧૯૫.

અર્થ:—જે મોહગ્રંથિને નષ્ટ કરી, રાગ-દ્વેષનો ક્ષય કરી,
*સમસુખદુઃખ થયો થકો શ્રામણ્યમાં (મુનિપણ્યામાં) પરિણમે
છે, તે અક્ષય સૌખ્યને પ્રાપ્ત કરે છે.

જો સ્વવિદમોહકલ્લસો વિસયવિરત્તો મણો ણિલંમિત્તા ।

સમવિદ્વદો સદાવે સો અપ્પા ણં હવદિ જ્ઞાદા ॥ ૧૯૬ ॥

જે મોહમળ કરી નષ્ટ, વિષયવિરક્ત થઈ, મન રોકીને,
આત્મસ્વભાવે સ્થિત છે, તે આત્મને ધ્યાનાર છે. ૧૯૬.

અર્થ:—જે મોહમળનો ક્ષય કરી, વિષયથી વિરક્ત થઈ,
મનનો નિરોધ કરી, સ્વભાવમાં સમવસ્થિત છે, તે આત્મા
આત્માને ધ્યાનાર છે.

ણિહદઘણઘાદિકમ્મો પચ્ચલ્લં સવ્વમાવત્તચ્છૂ ।

જેયંતગદો સમણો જ્ઞાદિ કમટ્ઠં અસંદેહો ॥ ૧૯૭ ॥

શા અર્થને ધ્યાવે શ્રમણ, જે નષ્ટઘાતિકર્મ છે.
પ્રત્યક્ષસર્વપદાર્થ ને જ્ઞેયાન્તપ્રાપ્ત, નિઃશંક છે? ૧૯૭.

અર્થ:—જેમણે ઘનઘાતિકર્મનો નાશ કર્યો છે, જે સર્વ
પદાર્થોના સ્વરૂપને પ્રત્યક્ષ જાણે છે અને જે જ્ઞેયના પારને પામેલા
છે એવા સંદેહ રહિત શ્રમણ કયા પદાર્થને ધ્યાવે છે?

* સમસુખદુઃખ = જેને સુખ અને દુઃખ સમાન છે એવો.

સન્વાવાધવિજુત્તો સમંતસન્વક્ષસોક્ષણાણ્ઢો ।

મૂદો અક્ષાતીદો જ્ઞાદિ અણક્ષો પરં સોક્ષં ॥ ૧૯૮ ॥

બાધા રહિત, સકલાત્મમાં સંપૂર્ણસુખજ્ઞાનાદય જે,
ઇન્દ્રિય-અતીત અનિન્દ્રિ તે ધ્યાવે પરમ આનંદને. ૧૯૮.

અર્થ:—અનિન્દ્રિય અને ઇન્દ્રિયાતીત થયેલો આત્મા સર્વ બાધા
રહિત અને આખા આત્મામાં સમંત (સર્વ પ્રકારનાં, પરિપૂર્ણ)
સૌખ્ય તેમ જ જ્ઞાનથી સમૃદ્ધ વર્તેલો થકો પરમ સૌખ્યને ધ્યાવે છે.

एवं जिणा जिणिंदा सिद्धा मगं समुट्ठिदा समणा ।

जादा णमोत्थु तेसिं तस्स य णिव्वाणमग्गस्स ॥ ૧૯૯ ॥

શ્રમણો, જિનો, તીર્થંકરો આ રીત સેવી માર્ગને
સિદ્ધિ વર્યા; નમું તેમને, નિર્વાણના તે માર્ગને. ૧૯૯.

અર્થ:—જિનો, જિનેન્દ્રો અને શ્રમણો (અર્થાત સામાન્ય
કેવળીઓ, તીર્થંકરો અને મુનિઓ) આ રીતે (પૂર્વે કહેલી
રીતે જ) માર્ગમાં આરૂઢ થયા થકો સિદ્ધ થયા. નમસ્કાર હો
તેમને અને તે નિર્વાણમાર્ગને.

तम्हा तह जाणित्ता अप्पाणं जाणगं सभावेण ।

परिवज्जामि ममत्तिं उवट्ठिदो णिम्ममत्तम्हि ॥ ૨૦૦ ॥

એ રીત તેથી આત્મને જ્ઞાયકસ્વભાવી બાણીને,
નિર્મમપણે રહી સ્થિત આ પરિવર્તુ ધું ધું મમત્વને. ૨૦૦.

અર્થ:—તેથી (અર્થાત શુદ્ધાત્મામાં પ્રવૃત્તિ વડે જ મોક્ષ
થતો હોવાથી) એ રીતે આત્માને સ્વભાવથી જ્ઞાયક બાણીને ધું
નિર્મમત્વમાં સ્થિત રહ્યો થકો મમતાનો પરિત્યાગ કરું છું.

૩. ચરણાનુયોગસૂચક ચૂલિકા

एवं पणमिय सिद्धे जिणवरवसहे पुणो पुणो समणे ।

पडिबज्जदु सामणं जदि इच्छदि दुक्खपरिमोक्खं ॥ २०१ ॥

એ રીત પ્રણમી સિદ્ધ, જિનવરવૃષભ, મુનિને ફરી ફરી,
શ્રામણ્ય અંગીકૃત કરો, અભિલાષ બે દુઃખમુક્તિની. ૨૦૧.

અર્થ:—બે દુઃખથી પરિમુક્ત થવાની ઇચ્છા હોય તો,
પૂર્વોક્ત રીતે (જ્ઞાનતત્ત્વ-પ્રજ્ઞાપનની પહેલી ત્રણ ગાથાઓ
પ્રમાણે) ફરી ફરીને સિદ્ધોને, જિનવરવૃષભોને (—અહીં તોને) તથા
શ્રમણોને પ્રણમીને, (જીવ) શ્રામણ્યને અંગીકાર કરો.

आपिच्छ बंधुवगं विमोचिदो गुरुकलत्तपुत्तेहि ।

आसिज्ज णाणदंसणचरित्तववीरियायारं ॥ २०२ ॥

બંધુજનોની વિદાય લઈ, સ્ત્રી-પુત્ર-વડીલોથી છૂટી,
દગ-જ્ઞાન-તપ-ચારિત્ર-વીર્યાચાર અંગીકૃત કરી, ૨૦૨.

અર્થ:—(શ્રામણ્યાર્થી) બંધુવર્ગની વિદાય લઈને, વડીલો,
સ્ત્રી અને પુત્રથી મુક્ત કરવામાં આવ્યો થકો, જ્ઞાનાચાર,
દર્શનાચાર, ચારિત્રાચાર, તપાચાર અને વીર્યાચારને અંગીકાર
કરીને

સમણં ગણિં ગુણઢું કુલરૂવવયોવિસિદ્ધમિદ્ધરં ।

સમણેહિં તં પિ પણદો પઢિચ્છ મં વેદિ અણુગહિદો ॥ ૨૦૩ ॥

‘મુજને ગ્રહો’ કહી, પ્રણત થઈ, અનુગૃહીત થાય ગણી વડે,
—વયરૂપકુલવિશિષ્ટ, યોગી, ગુણાદ્ય ને મુનિ-ઘટ જે. ૨૦૩.

અર્થ:—જે શ્રમણ છે, ગુણાદ્ય છે, કુળ, રૂપ તથા વયથી વિશિષ્ટ છે અને શ્રમણોને અતિ ઇષ્ટ છે એવા ગણીને ‘મારો સ્વીકાર કરો’ એમ કહીને પ્રણત થાય છે (—પ્રણામ કરે છે) અને અનુગૃહીત થાય છે.

ણાહં હોમિ પરેસિં ણ મે પરે ણત્થિ મજ્ઝમિહ કિંચિ ।

ઈદિ ણિચ્છિદો જિદ્ધિદો જાદો જઘજાદરૂવધરો ॥ ૨૦૪ ॥

પરનો ન હું, પર છે ન મુજ, મારું નથી કંઈ પણ જગે,
—એ રીત નિશ્ચિત ને જિતેન્દ્રિય સાહુજિકરૂપધર બને.

અર્થ:—હું પરનો નથી, પર મારાં નથી, આ લોકમાં મારું કંઈ પણ નથી—આવા નિશ્ચયવાળો અને જિતેન્દ્રિય વર્તતા થકો તે યથાજાતરૂપધર (સહજરૂપધારી) થાય છે.

જઘજાદરૂવજાદં ઉપ્પાહિદકેસમંસુગં સુદ્ધં ।

રહિદં હિંસાદીદો અપ્પહિકમ્મં હવદિ લિંગં ॥ ૨૦૫ ॥

મુચ્છારંભવિજુત્તં જુત્તં ઉવબોગજોગસુદ્ધીર્હિં ।

લિંગં ણ પરાવેવસં અપુણબ્ભવકારણં જેહં ॥ ૨૦૬ ॥

જન્મ્યા પ્રમાણે રૂપ, લુપ્ત ન કેશનું, શુદ્ધત્વ ને
હિંસાદિથી શૂન્યત્વ, દેહ-અસંસ્કરણ—એ લિંગ છે. ૨૦૫.

આરંભમૂર્છાશૂન્યતા, ઉપયોગયોગવિશુદ્ધતા.
નિરપેક્ષતા પરથી,—જિનોદિત મોક્ષકારણ લિંગ આ. ૨૦૬.

અર્થ:—જન્મસમયના રૂપ જેવા રૂપવાળું, માથાના અને દાઢીમૂછના વાળનો લોચ કરાયેલું, ગુદ્ધ (અર્કિચન), હિંસાદિથી રહિત અને પ્રતિકર્મ (શરીરની સજ્જવટ) વિનાનું—એણું (શ્રામણ્યનું બહિરંગ) લિંગ છે.

મૂર્છા (મમત્વ) અને આરંભ રહિત, ઉપયોગની અને યોગની શુદ્ધિથી યુક્ત તથા પરની અપેક્ષા વિનાનું—એણું જિનદેવે કહેલું (શ્રામણ્યનું અંતરંગ) લિંગ છે કે જે મોક્ષનું કારણ છે.

આદાય તં પિ લિંગં ગુરુણા પરમેણ તં ણમંસિત્તા ।

સોઞ્ઞા સવદં કિરિયં ઉવઢ્ઢિદો હોદિ સો સમણો ॥ ૨૦૭ ॥

ગ્રહી પરમગુરુ-દીધેલ લિંગ, નમસ્કરણ કરી તેમને, પ્રત ને ક્રિયા સુણી, થઈ ઉપરિચિત, થાય છે મુનિરાજ એ.

અર્થ:—પરમ ગુરુ વડે દેવામાં આવેલાં તે બન્ને લિંગને ગ્રહીને, તેમને નમસ્કાર કરીને, પ્રત સહિત ક્રિયાને સાંભળીને ઉપરિચિત (આત્માની સમીપ સ્થિત) થયો થકો તે શ્રમણ થાય છે.

વદસમિર્દિદિચરોધો લોચાવસ્સયમચેલમણ્ઢાણં ।

ચિદિસયણમદંતવણં ઠિદિમોચણમેગમત્તં ચ ॥ ૨૦૮ ॥

એદે સ્વલ્લ મૂલગુણા સમણાણં જિણવરેહિં પણ્ણત્તા ।

તેસુ પમત્તો સમણો હેદોવઢ્ઢાવગો હોદિ ॥ ૨૦૯ ॥

પ્રત, સમિતિ, હુંચન, આવશ્યક, અણુચેલ, ઇન્દ્રિયરોધનં, નહિ સ્નાન-દાતણ, એક ભોજન, ભૂશયન, સ્થિતિભોજનં, ૨૦૮

—આ મૂળગુણ શ્રમણો તણા જિનદેવથી પ્રજ્ઞત છે, તેમાં પ્રમત્ત થતાં શ્રમણુ છેદોપસ્થાપક થાય છે. ૨૦૯.

અર્થ:—તત, સમિતિ, ઇન્દ્રિયરોધ, લોભ, આવશ્યક, અચેલ-પણું, અસ્નાન, ક્ષિતિશયન, અદંતધાવન, ઊભાં ઊભાં ભોજન અને એક વખત આહાર—આ ખરેખર શ્રમણોના મૂળગુણો જિનવરોએ કહ્યા છે; તેમાં પ્રમત્ત થયો થકો શ્રમણુ છેદોપસ્થાપક થાય છે.

લિંગમ્ગ્રહણે તેસિં ગુરુ ત્તિ પવ્વજ્જદાયગો હોદિ ।

છેદેસ્સવટ્ઠવગા સેસા ણિજ્જાવગા સમણા ॥ ૨૧૦ ॥

જે લિંગગ્રહણે સાધુપદ દેનાર તે ગુરુ જાણુવા;
છેદદ્વયે રથાપન કરે તે શેષ મુનિ નિર્યાપકા. ૨૧૦.

અર્થ:—લિંગગ્રહણ વખતે જે પ્રત્યજ્ઞાદાયક (દીક્ષા દેનાર) છે તે તેમના ગુરુ છે અને જે 'છેદદ્વયે ઉપસ્થાપક છે [અટલે કે (૧) જે ભેદોમાં સ્થાપિત કરે છે તેમ જ (૨) જે સંયમમાં છેદ થતાં ફરી સ્થાપિત કરે છે] તે શેષ શ્રમણુ રનિર્યાપક છે.

પયદમ્હિ સમારહે છેદો સમણસ્સ કાયવેટ્ઠમ્હિ ।

જાયદિ જદિ તસ્સ પુણો આલોચણપુવ્વિયા કિરિયા ॥ ૨૧૧ ॥

છેદુવજુત્તો સમણો સમણં વવહારિણં જિણમદમ્હિ ।

આસેજ્જાલોચિત્તા ઉવદિટ્ઠં તેણ કાયવ્વં ॥ ૨૧૨ ॥

૧. છેદદ્વય=બે પ્રકારના છેદ [અહીં, (૧) સંયમમાં જે ૨૮ મૂળગુણરૂપ ભેદ પડે તેને પણુ છેદ કહેલ છે અને (૨) ખડનને અથવા દોષને પણુ છેદ કહેલ છે]

૨. નિર્યાપક = નિર્વાહ કરનાર, સદુપદેશથી દંઢ કરનાર, શિક્ષાગુરુ, શ્રુતગુરુ.

જે છેદ થાય પ્રયત્ન સહ કૃત કાયની ચેષ્ટા વિષે,
આલોચનાપૂર્વક ક્રિયા કર્તવ્ય છે તે સાધુને. ૨૧૧.
છેદોપયુક્ત મુનિ. શ્રમણ વ્યવહારવિજ્ઞ કને જઈ,
નિજ દોષ આલોચન કરી. શ્રમણોપદિષ્ટ કરે વિધિ. ૨૧૨.

અર્થ:—જે શ્રમણને 'પ્રયત્નપૂર્વક' કરવામાં આવતી
કાયચેષ્ટાને વિષે છેદ થાય છે તો તેણે તો *આલોચનપૂર્વક ક્રિયા
કરવી જોઈએ.

(૫૨૦) જે શ્રમણ છેદમાં ઉપયુક્ત થયો હોય તો તેણે
જિનમતને વિષે વ્યવહારકૃશળ શ્રમણ પાસે જઈને, *આલોચન
કરીને (-પોતાના દોષનું નિવેદન કરીને), તેઓ જે ઉપદેશ તે
કરવું જોઈએ.

અધિવાસે વ વિવાસે છેદવિહૂનો ભવીય સામણે ।

સમણો વિહરદુ ણિચ્ચં પરિહરમાણો ણિવંધાણિ ॥ ૨૧૩ ॥

પ્રતિબંધ પરિત્યાગી સદા અધિવાસ અગર વિવાસમાં,
મુનિરાજ વિહરે સર્વદા થઈ છેદહીન શ્રામણ્યમાં. ૨૧૩.

૧ મુનિને (મુનિવોચિત) શુદ્ધોપયોગ તે અંતરંગ અથવા નિશ્ચય પ્રયત્ન છે
અને તે શુદ્ધોપયોગદશામાં વર્તે તો જે (હઠ વગરનો) દેહચેષ્ટાદિકસબધી
શુભોપયોગ તે બહિરંગ અથવા વ્યવહાર પ્રયત્ન છે [શુદ્ધોપયોગદશા ન
હોય ત્યાં શુભોપયોગ હઠ સહિત હોય છે, તે શુભોપયોગ વ્યવહાર-
પ્રયત્નપણાને પણ પામતો નથી]

અલોચન = (૧) સૂક્ષ્મતાથી જોઈ જવું તે, બારીકાઈથી વિચારવું તે,
બરાબર ખ્યાલમાં લેવું તે (૨) નિવેદન; કથન [૨૧૧ મી ગાથામાં
'આલોચન' તો પહેલો અર્થ થઈ છે અને ૨૧૨ મી ગાથામાં બીજો અર્થ
થઈ છે.]

અર્થ:—અધિવાસમાં વસતાં (આત્મવાસમાં અથવા ગુરુઓના સહવાસમાં વસતાં) કે વિવાસમાં વસતાં (ગુરુઓથી ભિન્ન વાસમાં વસતાં), સદા (પરદ્રવ્યને વિષે) પ્રતિબંધો પરિહરતો થકો શ્રામણ્યને વિષે છદ્દવિહીન થઈને શ્રમણ વિહરે.

ચરદિ ણિવદ્ધો ણિચ્છં સમણો ણાણમ્હિ દંસણમુહમ્હિ ।

પયદો મૂળગુણેસુ ય જો સો પહિપુણ્ણસામણ્ણો ॥ ૨૧૪ ॥

જે શ્રમણ જ્ઞાન-દગાદિકે પ્રતિબંધ વિચરે સર્વદા;
ને પ્રયત મૂળગુણો વિષે, શ્રામણ્ય છે પરિપૂર્ણ ત્યાં. ૨૧૪.

અર્થ:—જે શ્રમણ સદા જ્ઞાનમાં અને દર્શનાદિકમાં પ્રતિબંધ તથા મૂળગુણોમાં પ્રયત (પ્રયત્નશીલ) વિચરે છે, તે પરિપૂર્ણ શ્રામણ્યવાળો છે.

મત્તે વા સ્થમણે વા આવસથે વા પુણો વિહારે વા ।

ઉવધિમ્હિ વા ણિવદ્ધં ણેચ્છદિ સમણમ્હિ વિકલ્લમ્હિ ॥ ૨૧૫ ॥

મુનિ ક્ષપણ માંહી, નિવાસસ્થાન, વિહાર વા ભોજન મહીં,
ઉપધિ-શ્રમણ-વિકથા મહી પ્રતિબંધને ઇચ્છે નહીં. ૨૧૫.

અર્થ:—મુનિ આહારમાં, ક્ષપણમાં (ઉપવાસમાં), આવસથમાં (નિવાસસ્થાનમાં), વિહારમાં, ઉપધિમાં (પરિ-બ્રહ્માં), શ્રમણમાં (અન્ય મુનિમાં) અથવા *વિકથામાં પ્રતિબંધ ઇચ્છતો નથી.

* હજારો મુનિને ધાર્મિક કથાવાર્તા કરતા પણ નિર્ભળ ચૈતન્ય વિકલ્પયુક્ત થવાથી અગે મલિન થાય છે, તેથી તે ધાર્મિક કથાને પણ વિકથા એટલે કે શુદ્ધાત્મદ્રવ્યથી વિરુદ્ધ કથા કહી છે.

અપયત્તા વા ચરિયા સયણાસણઠાણચંકમાદીસુ ।

સમણસ્સ સવ્વકાલે હિંસા સા સંતય ત્તિ મદા ॥ ૨૧૬ ॥

આસન-શયન-ગમનાદિકે ચર્યા પ્રયત્નવિહીન જે,
તે જાણવી હિંસા સદા સંતાનવાહિની શ્રમણને. ૨૧૬.

અર્થ:—શ્રમણને શયન, આસન (બેસવું), સ્થાન (ઊભા રહેવું), ગમન છત્યાદિમાં જે અપ્રયત્ન ચર્યા તે સર્વ કાળે સતત હિંસા માનવામાં આવી છે.

મરદુ વ જિયદુ વ જીવો અયદાચારસ્સ ણિચ્છિદા હિંસા ।

પયદસ્સ ણત્થિ વંધો હિંસામેત્તેણ સમિદસ્સ ॥ ૨૧૭ ॥

જીવો-મરો જીવ, યત્નહીન આચાર ત્યાં હિંસા નક્કી;
સમિતિ-પ્રયત્નસહિતને નહિ બંધ હિંસામાત્રથી. ૨૧૭.

અર્થ:—જીવ મરો કે જીવો, અપ્રયત્ન આચારવાળાને (અંતરંગ) હિંસા નિશ્ચિત છે; ૧પ્રયત્નને, ૨સમિતિવંતને (બહિરંગ) હિંસામાત્રથી બંધ નથી.

અયદાચારો સમણો છસ્સુ વિ કાયેસુ વધકરો ત્તિ મદો ।

ચરદિ જદં જદિ ણિચ્ચં-કમલં વ જલે ણિરુવલેવો ॥ ૨૧૮ ॥

૧. પ્રયત્ન = પ્રયત્નશીલ; સાવધાન, સંયમી [પ્રયત્નના અર્થ માટે ૨૧૫ મા પાનાનુ પદટિપ્પણ જુઓ]

૨ શુદ્ધાત્મસ્વરૂપમા (મુનિત્વોચિત) સમ્યક 'ઇતિ' અર્થાત્ પરિણતિ તે નિશ્ચય સમિતિ છે અને તે દશામાં વર્તતી જે (હૃદ વગરની) ધર્મા-લાપાદિ સબધી શુભ પરિણતિ તે વ્યવહાર-સમિતિ છે [શુદ્ધાત્મસ્વરૂપમાં સમ્યક પરિણતિરૂપ દશા ન હોય ત્યાં શુભ પરિણતિ હૃદ સહિત હોય છે, તે શુભ પરિણતિ વ્યવહાર-સમિતિ, પણ નથી]

મુનિ યત્નહીન આચારવંત છ કાયનો હિંસક કહ્યોઃ
જલકમલવત્ નિર્લેપ ભાગ્યો, નિત્ય યત્નસહિત જો. ૨૧૮.

અર્થ:—અપ્રયત આચારવાળો શ્રમણ છયે કાય સંબંધી વધનો કરનાર માનવામાં—કહેવામાં આવ્યો છે; જો સદા પ્રયતપણે આચરણ કરે તો જળમાં કમળની માફક નિર્લેપ કહેવામાં આવ્યો છે.

હવદિ વ ણ હવદિ વંધો મદમ્હિ જીવેડધ કાયચેદ્દમ્હિ ।

વંધો ધુવસુવધીદો ઇદિ સમણા છઙ્ગિયા સન્નં ॥ ૨૧૯ ॥

દૈહિક ક્રિયા થકી જીવ મરતાં બંધ થાય—ન થાય છે,
પરિગ્રહ થકી ધ્રુવ બંધ, તેથી સમરત છોડ્યો યોગીએ. ૨૧૯.

અર્થ:—હવે (ઉપધિ વિષે એમ છે કે), કાયચેષ્ટાપૂર્વક જીવ મરતાં બંધ થાય છે અથવા નથી થતો; (પણ) ઉપધિથી—પરિગ્રહથી નક્કી બંધ થાય છે; તેથી શ્રમણોએ (અહીં તહેવોએ) સર્વ પરિગ્રહને છોડ્યો છે.

ણ હિ ણિરવેક્ખો ચાગો ણ હવદિ મિલ્લુસ્સ આસયવિસુદ્ધી ।

અવિસુદ્ધસ્સ ય ચિત્તે કહં ણુ કમ્મલ્લજો વિહિદો ॥ ૨૨૦ ॥

નિરપેક્ષ ત્યાગ ન હોય તો નહિ ભાવશુદ્ધિ ભિક્ષુને,
ને ભાવમાં અવિશુદ્ધને ક્ષય કર્મનો કઈ રીત બને ? ૨૨૦.

અર્થ:—જો નિરપેક્ષ (કોઈ પણ વસ્તુની અપેક્ષા વિનાનો) ત્યાગ ન હોય તો ભિક્ષુને ભાવની વિશુદ્ધિ નથી; અને ભાવમાં જો અવિશુદ્ધ છે તેને કર્મક્ષય કઈ રીતે થઈ શકે ?

કિંધ તમ્હિ નત્થિ મુચ્છા આરંભો વા અસંજમો તસ્સ ।

તથ પરદવ્વમ્મિ રદો કધમપ્પાણં પસાધયદિ ॥ ૨૨૧ ॥

આરંભ, આણુસંયમ અને મૂર્છા ન ત્યાં—એ કયમ બને?
પરદ્રવ્યરત જે હોય તે કઈ રીત સાધે આત્મને? ૨૨૧.

અર્થ:—ઉપધિના સદ્ભાવમાં તેને (લિક્ષુને) મૂર્છા, આરંભ કે અસંયમ ન હોય એ કેમ બને? (ન જ બને.) તથા જે પરદ્રવ્યમાં રત હોય તે આત્માને કઈ રીતે સાધે?

છેદો જેણ ન વિજ્જદિ ગહણવિસગ્ગેસુ સેવમાણસ્સ ।

સમણો તેણિહ વટ્ટદુ કાલં સ્વેત્તં વિયાણિત્તા ॥ ૨૨૨ ॥

ગ્રહણે વિસર્ગે સેવતાં નહિ છેદ જેથી થાય છે,
તે ઉપધિ સહ વર્તો ભલે મુનિ કાળક્ષેત્ર વિભાણીને. ૨૨૨.

અર્થ:—જે ઉપાધને (આહાર-નીહારાદિનાં) ગ્રહણ-વિસર્જનમાં સેવતાં જેનાથી સેવનારને છેદ થતો નથી, તે ઉપાધ સહિત, કાળક્ષેત્રને બાણીને, આ લોકમાં શ્રમણ ભલે વર્તો.

અપ્પહિકુટ્ઠં ઉવધિં અપત્થણિજ્જં અસંજદજણેહિં ।

મુચ્છાદિજણણરહિદં ગેણ્હદુ સમણો જદિ વિ અપ્પં ॥ ૨૨૩ ॥

ઉપધિ અનિદ્ધિતને, અસંયત જન થકી આણુપ્રાર્થ્યને,
મૂર્છાદિજનનરહિતને જ ગ્રહો શ્રમણ, થોડો ભલે. ૨૨૩.

અર્થ:—ભલે થોડા હોય તોપણ, જે અનિદ્ધિત હોય, અસંયત જનોથી અપ્રાર્થનીય હોય અને જે મૂર્છાદિના જનન રહિત હોય—એવા જ ઉપધિને શ્રમણ ગ્રહણ કરે.

કિં કિંચિત્ત્વં તત્ત્વં અયુગ્મવ્યવસ્થામિતિ વેદે વિ ।

સંગ ચિ જિગર્ષદા અપાઢિકમ્પમુદિદા ॥ ૨૨૪ ॥

કથમ્ અન્ય પરિગ્રહ હોય જ્યાં કહી દેહને પરિગ્રહ અહો !
મોઢેચ્છુને દેહેય નિઃપ્રતિકર્મ ઉપદેશો જિનો ? ૨૨૪.

અર્થ:—જો જિતવરેદોએ મોઢના અભિલાષીને, 'દેહ પરિગ્રહ છે' એમ કહીને, દેહમાં પણ અપ્રતિકર્મ'પણ' (અન્તર-રૂઢિપણ) ઉપદેશ છે, તો પછી તેમનો એવો આશય છે કે તેને અન્ય પરિગ્રહ તો થાતો હોય ?

ઉચ્ચયણં જિગમ્ગે લિંગં જત્તવાદસ્વમિદિ સગિદં ।

ગુરુચયણં પિ ચ વિગયો સુત્તજ્ઞયણં ચ ગિદિદં ॥ ૨૨૫ ॥

જન્મ્યા પ્રમાણે રૂપ ભાષ્યું ઉપકરણુ જિતમાર્ગમાં,
ગુરુચયન ને સૂત્રાધ્યયન, ર્ણી વિનય પણ ઉપકરણુમાં. ૨૨૫.

અર્થ:—યથાજાતરૂપ જે લિંગ (જન્મ્યા પ્રમાણે રૂપ એટલે જે લિંગ) તે જિતમાર્ગમાં ઉપકરણુ કહેવામાં આવ્યું છે: ગુરુતાં વચન, સૂત્રોત્ત્વં અધ્યયન અને વિનય પણ ઉપકરણુ કહેલ છે.

દ્વલોગપિતાવેક્ષ્ણો અપ્પાઢિક્ષ્ણો પરમિદિ ચોપમિદિ ।

સુચાદારવિદારો રુદિદ્વલ્લાયો દ્વે સનજો ॥ ૨૨૬ ॥

આ લોકમાં નિરવેક્ષ ને પરલોક-અણુપ્રતિબદ્ધ છે
આધુ કથાયરુદિત, તેથી યુક્ત આ'નવિહારી છે. ૨૨૬.

અર્થ:—અનણુ કથાયરુદિત થતો થશે આ લોકમાં

નિરપેક્ષ અને પર લોકમાં અપ્રતિબદ્ધ હોવાથી *યુક્તાહારવિહારી હોય છે.

જસ્સ અણેસણમપ્પા તં પિ તવો તપ્પહિચ્છગા સમણા ।

અણં મિક્કલ્લમણેસણમથ તે સમણા અણાહારા ॥ ૨૨૭ ॥

આત્મા અનેષક તે ય તપ, તત્તિસિદ્ધિમાં ઉદયત રહી
વણુ-એપણા ભિક્ષા વળી, તેથી અનાહારી મુનિ. ૨૨૭.

અર્થ:—જેનો આત્મા એપણારહિત છે (અર્થાત્ જે અનશન-સ્વભાવી આત્માને જાણતો હોવાને લીધે સ્વભાવથી આહારની ઇચ્છા રહિત છે) તેને તે પણ તપ છે; (વળી) તેને પ્રાપ્ત કરવા માટે (—અનશનસ્વભાવી આત્માને પરિપૂર્ણપણે પ્રાપ્ત કરવા માટે) પ્રયત્ન કરનારા એવા જે શ્રમણો તેમને અન્ય (—સ્વરૂપથી જુદી એવી) ભિક્ષા એપણા વિના (—એપણાદોષ રહિત) હોય છે; તેથી તે શ્રમણો અનાહારી છે.

કેવલદેહો સમણો દેહે ણ મમ ત્તિ રહિદપરિકમ્મો ।

આજુત્તો તં તવસા અણિગૂહિય અપ્પણો સત્તિ ॥ ૨૨૮ ॥

કેવલશરીર મુનિ ત્યાંય ‘મારું ન’ જાણી વણુ-પ્રતિકર્મ છે,
નિજ શક્તિના ગોપન વિના તપ સાથ તન યોજેલ છે. ૨૨૮.

અર્થ:—કેવળદેહી શ્રમણ (—જેને માત્ર દેહરૂપ પરિગ્રહ જ વર્તે છે એવા મુનિએ) દેહમાં પણ ‘મારો નથી’ એમ સમજીને

* યુક્તાહારવિહારી=(૧) યોગ્ય (—ઉચિત) આહાર-વિહારવાળો (૨) યુક્તના અર્થાત્ યોગીના આહાર-વિહારવાળો, યોગપૂર્વક (—આત્મસ્વભાવમા જોડાણ સહિત) આહાર-વિહારવાળો.

*પરિકર્મ^૧ રહિત વર્તતાં થકાં. પોતાના આત્માની શક્તિને
ગોપવ્યા વિના તપ સાથે તેને (-દેહને) યુક્ત કર્યાં (-જોડ્યો) છે.

एकं खलु तं भक्तं अप्पडिपुण्णोदरं जहाञ्छं ।

ચરણં મિત્રેણ દિવા ણ રસાત્રેક્ષં ણ મધુમંસં ॥ ૨૨૯ ॥

આહાર તે એક જ, ઊણોદર ને યથા-ઉપલબ્ધ છે,
ભિક્ષા વડે, દિવસે, રસેઝાહીન, વણ-મધુમાંસ છે. ૨૨૯.

અર્થ:—ખરેખર તે આહાર (-યુક્તાહાર) એક વખત.
ઊણોદર, યથાલબ્ધ (-જેવો મળે તેવો), ભિક્ષાચરણથી, દિવસે,
રસની અપેક્ષા વિનાનો અને મધ-માંસ રહિત હોય છે.

वालो वा बुद्धो वा समभिद्दो वा पुणो गिलाणो वा ।

ચરિયં ચરદુ સજોગં મૂલ્લચ્છેદો જઘા ણ હ્વદિ ॥ ૨૩૦ ॥

વૃદ્ધત્વ, બાળપણા વિષે, ગ્લાનત્વ, શ્રાંત દશા વિષે,
ચર્યા ચરો નિજયોગ્ય, જે રીત મૂળછેદ ન થાય છે. ૨૩૦.

અર્થ:—બાળ. વૃદ્ધ. ૧ શ્રાંત કે ગ્લાન શ્રમણ મૂળનો છેદ
જે રીતે ન થાય તે રીતે પોતાને યોગ્ય આચરણ આચરે.

आहारे व विहारे देसं कालं समं स्वमं उवधिं ।

જાણિત્તા તે સમણો વ્રહ્મદિ જદિ અપ્પલેહી સો ॥ ૨૩૧ ॥

જો દેશ-કાળ તથા ક્ષમા-શ્રમ-ઉપધિને મુનિ જાણીને
વર્તે આહારવિહારમાં. તો અલ્પલેપી શ્રમણ તે. ૨૩૧.

* પરિકર્મ = રોભા-શ્રણગાર; સરકાર; પ્રતિકર્મ.

૧. શ્રાંત = શ્રમિત. થાકેલો.

૨. ગ્લાન = વ્યાધિઅસ્ત; રોગી, દુર્જન

અર્થ:—જો શ્રમણ આહાર અથવા વિહારમાં દેશ, કાળ, શ્રમ, *ક્ષમતા તથા ઉપધિને જાણીને પ્રવર્તે તો તે અદ્યપલેપી હોય છે,

एयग्गदो समणो एयग्गं णिच्छिदस्स अत्थेसु ।

णिच्छत्ती आगमदो आगमचेट्ठा तदो जेट्ठा ॥ ૨૩૨ ॥

શ્રામણ્ય જ્યાં ઐકાગ્ર્ય, ને ઐકાગ્ર્ય વસ્તુનિશ્ચયે, નિશ્ચય બને આગમ વડે, આગમપ્રવર્તન મુખ્ય છે. ૨૩૨.

અર્થ:—શ્રમણ એકાગ્રતાને પ્રાપ્ત હોય છે; એકાગ્રતા પદાર્થોના નિશ્ચયવર્તને હોય છે; (પદાર્થોના) નિશ્ચય આગમ દ્વારા થાય છે; તેથી આગમમાં વ્યાપાર મુખ્ય છે.

आगमहीणो समणो णेवप्पाणं परं वियाणादि ।

अविजाणंतो अत्थे खवेदि कम्माणि किं भिक्खू ॥ ૨૩૩ ॥

આગમરહિત જે શ્રમણ તે જાણે ન પરને, આત્મને; ભિક્ષુ પદાર્થ-અજાણ તે ક્ષય કર્મનો કંઈ રીત કરે? ૨૩૩.

અર્થ:—આગમહીન શ્રમણ આત્માને (પોતાને) અને પરને જાણતો નથી જ; પદાર્થોને નહિ જાણતો ભિક્ષુ કર્મોને કંઈ રીતે ક્ષય કરે?

आगमचक्खू साहू इंदियचक्खूणि सव्वभूदाणि ।

देवा य ओहिचक्खू सिद्धा पुण सव्वदो चक्खू ॥ ૨૩૪ ॥

મુનિરાજ આગમચક્ષુ ને સૌ ભૂત ઇન્દ્રિયચક્ષુ છે. છે દેવ અવધિચક્ષુ ને સર્વત્રચક્ષુ સિદ્ધ છે. ૨૩૪.

* ક્ષમતા = શક્તિ સહનશક્તિ, ધીરજ.

અર્થ:—સાધુ આગમચક્ષુ (—આગમરૂપ ચક્ષુવાળા) છે, સર્વ ભૂતો (—પ્રાણીઓ) ઇન્દ્રિયચક્ષુ છે, દેવો અવધિચક્ષુ છે અને સિદ્ધો સર્વતઃચક્ષુ (—સર્વ તરફથી ચક્ષુવાળા અર્થાત સર્વ આત્મપ્રદેશે ચક્ષુવાળા) છે.

सन्वे आगमसिद्धा अथा गुणपज्जएहिं चित्तेहिं ।

जाणंति आगमेण हि पेच्छित्ता ते वि ते समणा ॥ २३५ ॥

સૌ ચિત્ર ગુણપર્યાયયુક્ત પદાર્થ આગમસિદ્ધ છે; તે સર્વને જાણે શ્રમણ એ દેખીને આગમ વડે. ૨૩૫.

અર્થ:—ખદ્યા પદાર્થો વિચિત્ર (અનેક પ્રકારના) ગુણપર્યાયો સહિત આગમસિદ્ધ છે. તે સર્વને એ શ્રમણો આગમ વડે ખરેખર દેખીને જાણે છે.

आगमपुष्वा दिद्वी ण भवदि जस्सेह संजमो तस्स ।

णत्थीदि भणदि सुत्तं असंजदो होदि किध समणो ॥ २३६ ॥

દૃષ્ટિ ન આગમપૂર્વિકા તે જીવને સંયમ નહી
—એ સૂત્ર કેરું છે વચન; મુનિ કેમ હોય અસંયમી? ૨૩૬.

અર્થ:—આ લોકમાં જેને આગમપૂર્વક દૃષ્ટિ (—દર્શન) નથી તેને સંયમ નથી એમ સૂત્ર કહે છે; અને અસંયત તે શ્રમણ કઈ રીતે હોય?

ण हि आगमेण सिज्झदि सद्वहणं जदि वि णत्थि अत्थेसु ।

सद्वहमाणो अत्थे असंजदो वा ण णिव्वादि ॥ २३७ ॥

સિદ્ધિ નહિ આગમ થકી, શ્રદ્ધા ન જે અર્થો તાણી;
નિર્વાણ નહિ અર્થો તાણી શ્રદ્ધાથી, જે સંયમ નહીં. ૨૩૭.

અર્થ:—આગમથી, જે પદાર્થોનું શ્રદ્ધાન ન હોય તો, સિદ્ધિ (મુક્તિ) થતી નથી; પદાર્થોને શ્રદ્ધાનારો પણ, જે અસંયત હોય તો, નિર્વાણ પામતો નથી.

જં અણાણી કમ્મં સ્વેદિ ભવસયસહસ્સકોહીર્હિં ।

તં ણાણી તિર્હિં ગુત્તો સ્વેદિ ઉસ્સાસમેત્તેણ ॥ ૨૩૮ ॥

અજ્ઞાની જે કર્મો અપાવે લક્ષ કોટિ ભવો વડે,
તે કર્મ જ્ઞાની ત્રિગુપ્ત બસ ઉચ્છ્વાસમાત્રથી ક્ષય કરે.

અર્થ:—જે કર્મ અજ્ઞાની લક્ષ કોટિ ભવો વડે અપાવે છે,
તે કર્મ જ્ઞાની ત્રણ પ્રકારે (મન-વચન-કાયાથી) ગુપ્ત હોવાને
દીધે ઉચ્છ્વાસમાત્રથી અપાવે છે.

પરમાણુપમાણં વા મુચ્છા દેહાદિષ્ણુ જસ્સ પુણો ।

વિજ્ઞદિ જદિ સો સિદ્ધિં ણ લહદિ સન્વાગમધરો વિ ॥ ૨૩૯ ॥

આણુમાત્ર પણ મૂર્છા તણો સદ્ભાવ જે દેહાદિકે,
તો સર્વઆગમધર ભલે પણ નવ લહે સિદ્ધત્વને. ૨૩૯.

અર્થ:—અને જે દેહાદિક પ્રત્યે પરમાણુ જેટલી પણ મૂર્છા
વર્તેલી હોય, તો તે ભલે સર્વઆગમધર હોય તોપણ સિદ્ધિ
પામતો નથી.

પંચસમિદો તિગુત્તો પંચેદિયસંબુહો જિદકસાઓ ।

દંસણણાણસમગ્ગો સમણો સો સંજદો મણિદો ॥ ૨૪૦ ॥

જે પંચસમિત, ત્રિગુપ્ત, ઇન્દ્રિનિરોધી, વિજયી કષાયનો,
પરિપૂર્ણ દર્શનજ્ઞાનથી, તે શ્રમણને સંયત કહ્યો. ૨૪૦.

અર્થ:—પાંચ સમિતિયુક્ત, પાંચ ઇન્દ્રિયોના સંવરવાળો, ત્રણ ગુપ્તિ સહિત, જિતક્રિયા અને દર્શનજ્ઞાનથી પરિપૂર્ણ —એવો જે શ્રમણ તેને સંયત કહ્યો છે.

સમસત્તુવંધુવગ્ગો સમસુહુદુક્ખો પસંસણિદસમો ।

સમલોદુકંચણો પુણ જીવિદમરણે સમો સમણો ॥ ૨૪૧ ॥

નિદા-પ્રશંસા, દુઃખ-સુખ, અરિ-બંધુમાં જ્યાં સામ્ય છે, વળી લોષ્ટ-કનકે, જીવિત-મરણે સામ્ય છે. તે શ્રમણ છે. ૨૪૧.

અર્થ:—શત્રુ અને બંધુવર્ગ જેને સમાન છે, સુખ અને દુઃખ જેને સમાન છે, પ્રશંસા અને નિદા પ્રત્યે જેને સમતા છે. લોષ્ટ (માટીનું ઢેકું) અને કાંચન જેને સમાન છે તેમ જ જીવિત અને મરણ પ્રત્યે જેને સમતા છે. તે શ્રમણ છે.

દંસણણાવરિત્તેસુ તીસુ જુગવં સમુદ્ધિદો જો દુ ।

એવમગદો તિ મદો સામણં તસ્સ પહિપુણં ॥ ૨૪૨ ॥

દુગ, જ્ઞાન ને ચારિત્ર ત્રણમાં યુગપદે આરૂઢ જે, તેને કહ્યો એકાગ્રયગત; શ્રામણ્ય ત્યાં પરિપૂર્ણ છે. ૨૪૨.

અર્થ:—જે દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્ર—એ ત્રણમાં યુગપદે આરૂઢ છે. તે એકાગ્રતાને પામેલો છે એમ (શાસ્ત્રમાં) કહ્યું છે. તેને શ્રામણ્ય પરિપૂર્ણ છે.

મુજ્જદિ વા રજ્જદિ વા દુસ્સદિ વા દવ્વમણ્ણમાસેજ્જ ।

જદિ સમણો અણ્ણાણી વજ્જદિ કમ્મેદ્ધિં વિવિદેદ્ધિં ॥ ૨૪૩ ॥

પરદ્રવ્યને આશ્રય શ્રમણ અજ્ઞાની પામે મોહને વા-રાગને વા દ્વેષને, તો વિવિધ બાંધે કર્મને. ૨૪૩.

અર્થ:—જો શ્રમણ, અન્ય દ્રવ્યનો આશ્રય કરીને અજ્ઞાની થયો થકો, મોહ કરે છે, રાગ કરે છે અથવા દ્વેષ કરે છે, તો તે વિવિધ કર્મો વડે બંધાય છે.

અદ્રેષુ જો ન મુજ્જદિ ન દિ રજ્જદિ ણેવ દોસમુવયાદિ ।

સમણો જદિ સો ણિયદં સ્વેદિ કમ્માણિ વિવિહાણિ ॥ ૨૪૪ ॥

નહિ મોહ, ને નહિ રાગ, દ્વેષ કરે નહીં અર્થો વિષે, તો નિયમથી મુનિરાજ એ વિધવિધ કર્મો ક્ષય કરે. ૨૪૪.

અર્થ:—જો શ્રમણ પદાર્થોમાં મોહ કરતો નથી, રાગ કરતો નથી, દ્વેષ કરતો નથી, તો તે નિયમથી (ચોક્કસ) વિવિધ કર્મોને બચાવે છે.

સમણા સુદ્ધવજુત્તા સુહોવજુત્તા ય હોંતિ સમયમ્હિ ।

તેસુ વિ સુદ્ધવજુત્તા અણાસવા સાસવા સેસા ॥ ૨૪૫ ॥

શુદ્ધોપયોગી શ્રમણ છે, શુભયુક્ત પણ શાસ્ત્રે કહ્યા; શુદ્ધોપયોગી છે નિરાસ્રવ, શેષ સાસ્રવ બાણવા. ૨૪૫.

અર્થ:—શાસ્ત્રને વિષે (એમ કહ્યું છે કે), શુદ્ધોપયોગી તે શ્રમણ છે, શુભોપયોગી પણ શ્રમણ છે; તેમાંય, શુદ્ધોપયોગી નિરાસ્રવ છે, બાકીના સાસ્રવ છે (અર્થાત્ શુભોપયોગી આસ્રવ સહિત છે).

અરહંતાદિસુ મત્તી વચ્છલદા પવયણામિજુત્તેસુ ।

વિજ્જદિ જદિ સામણે સા સુહજુત્તા ભવે ચરિયા ॥ ૨૪૬ ॥

વાત્સલ્ય પ્રવચનરત વિષે ને ભક્તિ અહીં તાદિકે —એ હોય જે શ્રામણ્યમાં, તો ચરણુ તે શુભયુક્ત છે. ૨૪૬.

અર્થ:—શ્રામણ્યમાં જે અહીં તાદિક પ્રત્યે ભક્તિ તથા પ્રવચનરત છવો પ્રત્યે વત્સલતા વર્તતી હોય તો તે શુભયુક્ત ચર્યા (શુભોપયોગી ચારિત્ર) છે.

વંદનમંસણેહિં અબુદ્ધાણાણુગમણપહિવત્તી ।

સમણેસુ સમાવણઓ ન નિંદિદા રાગચરિયમ્હિ ॥ ૨૪૭ ॥

શ્રમણો પ્રતિ વંદન, નમન, અનુગમન, અભ્યુત્થાન ને વળી શ્રમનિવારણ છે ન નિંદિત રાગયુત ચર્યા વિષે. ૨૪૭.

અર્થ:—શ્રમણો પ્રત્યે વંદન-નમસ્કાર સહિત ¹અભ્યુત્થાન અને ²અનુગમનરૂપ ³વિનીત વર્તન કરવું તથા તેમનો શ્રમ દૂર કરવો તે રાગચર્યામાં નિંદિત નથી.

દંસણણાણુવદેસો સિસ્સગ્ગહણં ચ પોસણં તેસિં ।

ચરિયા હિ સરાગાણં જિણિંદપૂજોવદેસો ય ॥ ૨૪૮ ॥

ઉપદેશ દર્શનજ્ઞાનનો, પોષણ-ગ્રહણ શિષ્યો તાણું,
ઉપદેશ જિનપૂજ તાણો—વર્તન તું જાણ સરાગનું. ૨૪૮.

અર્થ:—દર્શનજ્ઞાનનો (સમ્યગ્દર્શન અને સમ્યગ્જ્ઞાનનો) ઉપદેશ, શિષ્યોનું ગ્રહણ તથા તેમનું પોષણ, અને જિનદ્રવી પૂજનો ઉપદેશ ખરેખર સરાગીઓની ચર્યા છે.

ઉવકુણદિ જો વિ ણિચ્ચં ચાદુવ્વણસ્સ સમણસંઘસ્સ ।

કાયવિરાધણરહિદં સો વિ સરાગપ્પધાણો સે ॥ ૨૪૯ ॥

૧ અભ્યુત્થાન = માનાથે ઊભા થઈ જવું તે

૨ અનુગમન = પાછળ ચાલવું તે

૩. વિનીત = વિનયયુક્ત, સન્માનયુક્ત, વિવેકી, સભ્ય

પણ જીવકાયવિરાધના ઉપકાર જે નિત્યે કરે
ચઉવિધ સાધુસંધને, તે શ્રમણ રાગપ્રધાન છે. ૨૪૯.

અર્થ:—જે કોઈ (શ્રમણ) સદા (જ) કાયની વિરાધના
વિના ગાર પ્રકારના શ્રમણસંધને ઉપકાર કરે છે, તે રાગની
પ્રધાનતાવાળો છે.

જદિ કુણદિ કાયસ્વેદં વેજ્જાવચ્ચત્થમુજ્જદો સમણો ।

જ હવદિ હવદિ અગારી ધમ્મો સો સાવયાણં સે ॥ ૨૫૦ ॥

વૈયાવૃત્તે ઉદત શ્રમણ પદ કાયને પીડા કરે
તો શ્રમણ નહિ, પણ છે ગૃહી; તે શ્રાવકોનો ધર્મ છે. ૨૫૦.

અર્થ:—જે (શ્રમણ) વૈયાવૃત્ત્ય માટે ઉદભવંત વર્તતાં જ
કાયને પીડા કરે તો તે શ્રમણ નથી, ગૃહસ્થ છે; (કારણ કે) તે
(જ કાયની વિરાધના સહિત વૈયાવૃત્ત્ય) શ્રાવકોનો ધર્મ છે.

જોણ્ઠાણં ણિરવેક્કલં સાગારણગારચરિયજુત્તાણં ।

અણુકંપયોવયારં કુવ્વદુ લેવો જદિ વિ અપ્પો ॥ ૨૫૧ ॥

છે અદ્ય લેપ છતાંય દર્શનજ્ઞાનપરિણત જૈનને
નિરપેક્ષતાપૂર્વક કરો ઉપકાર અનુકંપા વડે. ૨૫૧.

અર્થ:—અદ્ય લેપ થતો હોવા છતાં પણ સાકાર-અનાકાર
ચર્યાચુક્ત જૈનને અનુકંપાથી નિરપેક્ષપણે (શુભોપયોગી)
ઉપકાર કરો.

રોગેણ વા લુધાણ તણ્ઠાણ વા સમેણ વા રૂઢં ।

દિદ્ધા સમણં સાહૂ પહિવજ્જદુ આદસત્તીણ ॥ ૨૫૨ ॥

આકાંત દેખી શ્રમણને શ્રમ, રોગ વા ભૂખ, ખ્યાસથી,
સાધુ કરો સેવા સ્વશક્તિપ્રમાણ એ મુનિરાજની. ૨૫૨.

અર્થ:—રોગથી, ક્ષુધાથી, તૃષ્ણાથી અથવા શ્રમથી આકાંત
શ્રમણને દેખીને સાધુ પોતાની શક્તિ અનુસાર વૈયાવૃત્યાદિક કરે.

વેજ્જાવચ્ચણિમિત્તં ગિલાણગુરુવાલબુદ્ધસમણાણં ।

લોગિગજ્જણસંભાસા ણ ણિંદિદા વા સુહોવજ્જુદા ॥ ૨૫૩ ॥

સેવાનિમિત્તે રોગી-ખાળક-વૃદ્ધ-ગુરુ શ્રમણો તણી,
લૌકિક જનો સહ વાત શુભ-ઉપયોગયુત નિહિત નથી. ૨૫૩.

અર્થ:—વળી રોગી, ગુરુ (-પૂજ્ય, વડેરા), ખાળ અને વૃદ્ધ
શ્રમણોની સેવાના (વૈયાવૃત્યના) નિમિત્તે, શુભોપયોગવાળી
લૌકિક જનો સાથેની વાતચીત નિહિત નથી.

एसा पसत्थभूदा समणाणं वा पुणो घरत्थाणं ।

चरिया परेत्ति भणिदा ताएव परं लहदि सोक्खं ॥ २५४ ॥

આ શુભ ચર્યા શ્રમણને, વળી મુખ્ય હોય ગૃહસ્થને;
તેના વડે જ ગૃહસ્થ પામે મોક્ષસુખ ઉત્કૃષ્ટને. ૨૫૪.

અર્થ:—આ પ્રશસ્તભૂત ચર્યા શ્રમણને (ગૌણ) હોય છે
અને ગૃહસ્થને તો મુખ્ય હોય છે એમ (શાસ્ત્રોમાં) કહ્યું છે;
તેનાથી જ (પરંપરાએ) ગૃહસ્થ પરમ સૌખ્યને પામે છે.

रागो पसत्थभूदो वत्थुविसेसेण फलदि विवरीदं ।

गाणाभूमिगदाणिह वीजाणिव सस्सकालमिह ॥ २५५ ॥

ફળ હોય છે વિપરીત વસ્તુવિશેષી। શુભ રાગને,
નિપ્પત્તિ વિપરીત હોય ભૂમિવિશેષથી જ્યમ બીજને. ૨૫૫.

અર્થ:—જેમ આ જગતમાં અનેક પ્રકારની ભૂમિમાં પડેલાં
બીજ ધાન્યકાળે વિપરીતપણે ફળે છે, તેમ પ્રશસ્ત રાગ
વસ્તુભેદથી (-પાત્રના ભેદથી) વિપરીતપણે ફળે છે.

છદુમત્યવિહિદવત્થુસુ વદણિયમજ્ઞયણજ્ઞાણદાણરદો ।

ળ લહદિ અપુણભાવં ભાવં સાદપ્પગં લહદિ ॥ ૨૫૬ ॥

છદ્વસ્થ-અભિહિત ધ્યાનદાને વ્રતનિયમપઠનાદિકે
રત જીવ મોક્ષ લહે નહીં, બસ ભાવ શાતાત્મક લહે. ૨૫૬.

અર્થ:—જે જીવ છદ્વસ્થવિહિત વસ્તુઓને વિષે (છદ્વસ્થ
-અજ્ઞાનીએ કહેલા દેવગુરુધર્માદિને વિષે) વ્રત-નિયમ-અધ્યયન-
ધ્યાન-દાનમાં રત હોય તે જીવ મોક્ષને પામતો નથી, શાતાત્મક
ભાવને પામે છે.

અવિદિદપરમત્યેસુ ય વિસયકસાયાધિગેસુ પુરિસેસુ ।

જુદ્ધં કદં વ દત્તં ફલદિ કુદેવેસુ મણુવેસુ ॥ ૨૫૭ ॥

પરમાર્થથી અનભિજ્ઞ, વિષયકષાયઅધિક જનો પરે
ઉપકાર-સેવા-દાન સર્વ કુદેવમનુજપણે ફળે. ૨૫૭.

અર્થ:—જેમણે પરમાર્થને જાણ્યો નથી અને જેઓ
વિષયકષાયે અધિક છે એવા પુરુષો પ્રત્યેની સેવા, ઉપકાર કે દાન
કુદેવપણે અને કૃમનુબ્ધપણે ફળે છે.

જદિ તે વિસયકસાયા પાવ ત્તિ પરુવિદા વ સત્યેસુ ।

કિદ્દ તે તપ્પહિવદ્ધા પુરિસા ણિત્યારગા હોંતિ ॥ ૨૫૮ ॥

‘વિષયો કષાયો પાપ છે’ જે એમ નિરૂપણ શાસ્ત્રમાં,
તો કેમ તત્પ્રતિબદ્ધ પુરુષો હોય રે નિસ્તારકા ? ૨૫૮.

અર્થ:—જે ‘તે વિષયકષાયો પાપ છે’ એમ શાસ્ત્રોમાં
પ્રરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે, તો તેમાં પ્રતિબદ્ધ (વિષયકષાયોમાં
લીન) તે પુરુષો *નિસ્તારક કેમ હોઈ શકે?

ઊવરદપાવો પુરિસો સમભાવો ધમ્મિગેસુ સવ્વેસુ ।

ગુણસમિદિદોવસેવી હવદિ સ માગી સુમગ્ગસ્સ ॥ ૨૫૯ ॥

તે પુરુષ જાણુ સુમાર્ગશાળી, પાપ-ઉપરમ જેહને,
સમભાવ જ્યાં સૌ ધાર્મિકે, ગુણસમૂહસેવન જેહને. ૨૫૯.

અર્થ:—જેને પાપ વિરામ પામ્યું છે, જે સર્વ ધાર્મિકો
પ્રત્યે સમભાવવાળો છે અને જે ગુણસમુદાયને સેવનારો છે તે
પુરુષ સુમાર્ગવંત છે.

અસુખોવયોગરહિદા સુદુવજુત્તા સુહોવજુત્તા વા ।

ગિત્થારયંતિ લોગં તેસુ પસત્થં લહદિ મત્તો ॥ ૨૬૦ ॥

અશુભોપયોગરહિત શ્રમણો—શુદ્ધ વા શુભયુક્ત જે,
તે લોકને તારે; અને તદ્દભક્ત પામે પુણ્યને. ૨૬૦.

અર્થ:—જેઓ અશુભોપયોગરહિત વર્તતા થકા શુદ્ધોપયુક્ત
અથવા શુભોપયુક્ત હોય છે, તેઓ (તે શ્રમણો) લોકને તારે છે;
(અને) તેમના પ્રત્યે ભક્તિવાળો જીવ પ્રશસ્તને (પુણ્યને)
પામે છે.

* નિસ્તારક = નિસ્તાર કરનાર; તારનારા, પાર ઉતારનારા

દિદ્ધા પગલં વત્થું અબ્બુદ્ધાણપ્પધાણકિરિયાહિં ।

વટ્ટદુ તદો ગુણાદો વિસેસિદવ્વો ત્તિ ઉવદેસો ॥ ૨૬૧ ॥

પ્રકૃત વસ્તુ દેખી અભ્યુત્થાન આદિ ક્રિયા થકી
વર્તો શ્રમણ, પછી વર્તનીય ગુણાનુસાર વિશેષથી. ૨૬૧.

અર્થ:—^૧પ્રકૃત વસ્તુને દેખીને (પ્રથમ તો) ^૨અભ્યુત્થાન
આદિ ક્રિયાઓ વડે (શ્રમણ) વર્તો; પછી ગુણ પ્રમાણે ભેદ
પાડવો.—આમ ઉપદેશ છે.

અબ્બુદ્ધાણં ગહણં ઉવાસણં પોસણં ચ સક્કારં ।

અંજલિકરણં પણમં મણિદમિહ ગુણાધિગાણં હિ ॥ ૨૬૨ ॥

ગુણથી અધિક શ્રમણો પ્રતિ સત્કાર, અભ્યુત્થાન ને
અંજલિકરણ, પોષણ, ગ્રહણ, સેવન અહીં ઉપદિષ્ટ છે. ૨૬૨.

અર્થ:—ગુણાધિક (ગુણ અધિક શ્રમણો) પ્રત્યે અભ્યુત્થાન,
ગ્રહણ (આદરથી સ્વીકાર), ઉપાસન, પોષણ (તેમનાં અશન,
શયન વગેરેની ચિંતા), સત્કાર (ગુણપ્રશંસા), અંજલિકરણ
(વિનયથી હાથ જોડવા) અને પ્રણામ કરવાનું અહીં કહ્યું છે.

અબ્બુદ્ધેયા સમણા સુત્તથવિસારદા ઉવાસેયા ।

સંજમતવણાણહ્વા પણિવદનીયા હિ સમણેહિં ॥ ૨૬૩ ॥

૧. પ્રકૃત વસ્તુ = અવિકૃત વસ્તુ, અવિપરીત પાત્ર (અભ્યતગ-નિરુપગગ શુદ્ધ-
આત્માની ભાવનાને જણાવનારુ જે બહિરગ-નિર્ગ્રંથ-નિર્વિકાર રૂપ તે
રૂપવાળા શ્રમણને અહીં ‘ પ્રકૃત વસ્તુ ’ કહેલ છે)

૨. અભ્યુત્થાન = માનાર્થે ઊભા થઈ જવું અને સામા જવું તે.

મુનિ સૂત્ર-અર્થપ્રવીણ સંયમજ્ઞાનતપસમૃદ્ધને
પ્રણિપાત, અભ્યુત્થાન, સેવા સાધુએ કર્તવ્ય છે. ૨૬૩.

અર્થ:—શ્રમણોએ સૂત્રાર્થવિશારદ (સૂત્રોના અને સૂત્રકથિત
પદાર્થોના જ્ઞાનમાં નિપુણ) તથા સંયમતપજ્ઞાનાદય (સંયમ, તપ
અને આત્મજ્ઞાનમાં સમૃદ્ધ) શ્રમણો પ્રત્યે અભ્યુત્થાન, ઉપાસના
અને *પ્રણિપાત કરવાયોગ્ય છે.

જ હવદિ સમણો ત્તિ મદો સંજમતવસુત્તસંપજુત્તો વિ ।

જદિ સદ્દહદિ જ અત્થે આદપધાણે જિણક્ખાદે ॥ ૨૬૪ ॥

શાસ્ત્રે કહ્યું—તપસૂત્રસંયમયુક્ત પણુ સાધુ નહીં,
જિન-ઉક્ત આત્મપ્રધાન સર્વ પદાર્થો જો શ્રદ્ધે નહીં. ૨૬૪.

અર્થ:—સૂત્ર, સંયમ અને તપથી સંયુક્ત હોવા છતાં પણ
જો (તે જીવ) જિનોક્ત આત્મપ્રધાન પદાર્થોને શ્રદ્ધતો નથી તો
તે શ્રમણ નથી—એમ (આગમમાં) કહ્યું છે.

અવવદદિ સાસણત્થં સમણં દિદ્ધા પદોસદો જો હિ ।

કિરિયાસુ જાણુમણ્ણદિ હવદિ હિ સો જટ્ટચારિત્તો ॥ ૨૬૫ ॥

મુનિ શાસને રિચત દેખીને જે દ્વેષથી નિંદા કરે,
અનુમત નહીં કિરિયા વિષે, તે નાશ ચરણ તણો કરે. ૨૬૫.

અર્થ:—જે શાસનરચ (જિનદેવના શાસનમાં રહેલા)
શ્રમણને દેખીને દ્વેષથી તેના અપવાદ બોલે છે અને (સત્કારાદિ)
ક્રિયાઓ કરવામાં અનુમત (ખુશી) નથી, તેનું ચારિત્ર નષ્ટ
થાય છે.

* પ્રણિપાત = સાષ્ટાંગ પ્રણામ, પગે પડવું તે, પ્રણામ.

ગુણદોષિગસ્સ વિણયં પઢિચ્છગો જો વિ હોમિ સમણો ત્તિ ।

હોજ્જં ગુણાધરો જદિ સો હોદિ અણંતસંસારી ॥ ૨૬૬ ॥

જે હીનગુણ હોવા છતાં ‘હું પણ શ્રમણ છું’ મદ કરે,
ધૃષ્ટે વિનય ગુણ-અધિક પાસ, અનંતસંસારી બને. ૨૬૬.

અર્થ:—જે શ્રમણ ગુણે હીન (હલકો) હોવા છતાં ‘હું પણ શ્રમણ છું’ એમ માનીને અર્થાત્ ગર્વ કરીને ગુણે અધિક પાસેથી (—જે પોતાના કરતા અધિક ગુણવાળા હોય એવા શ્રમણ પાસેથી) વિનય ધૃષ્ટ છે, તે અનંતસંસારી થાય છે.

અધિગગુણા સામણે વટંતિ ગુણાધરેહિં કિરિયાસુ ।

જદિ તે મિચ્છુવજુત્તા હવંતિ પવ્મદ્ધચારિત્તા ॥ ૨૬૭ ॥

મુનિ અધિકગુણ હીનગુણ પ્રતિ વર્તે યદિ વિનયાદિમાં,
તો બ્રષ્ઠ થાય ચરિત્રથી ઉપયુક્ત મિથ્યા ભાવમાં. ૨૬૭.

અર્થ:—જેઓ શ્રામણ્યમાં અધિક ગુણવાળા હોવા છતાં હીન ગુણવાળા પ્રત્યે (વંદનાદિ) ક્રિયાઓમાં વર્તે છે, તેઓ મિથ્યા ઉપયુક્ત થયા થકા ચારિત્રથી બ્રષ્ઠ થાય છે.

ણિચ્છિદસુત્તત્થપદો સમિદકસાઓ તવોધિગો ચાવિ ।

લોગિગજણસંસગં ણ ચયદિ જદિ સંજદો ણ હવદિ ॥ ૨૬૮ ॥

સૂત્રાર્થપદનિશ્ચય, કષાયપ્રશાંતિ, તપ-અધિકત્વ છે,
તે પણ અસંયત થાય, જે છોડે ન લૌકિક-સંગને. ૨૬૮.

અર્થ:—સૂત્રો અને અર્થોના પદને (અધિષ્ઠાનને) જેણે નિશ્ચિત (નિર્ણીત) કરેલ છે, કષાયોને જેણે શમાવ્યા છે અને

જે અધિક તપવાળો છે—એવો જીવ પણ જે લૌકિક જનોના સંસર્ગને છાડતો નથી, તો તે સંયત રહેતો નથી (અર્થાત્ અસંયત થઈ જાય છે).

णिगगंथं पच्चइदो वट्टदि जदि एहिगेहिं कम्महिं ।

સો લોગિગો ત્તિ મણિદો સંજમતવસંપજુત્તો વિ ॥ ૨૬૯ ॥

નિગ્રંથરૂપ દીક્ષા વડે સંયમતપે સંયુક્ત જે, લૌકિક કહ્યો તેને ય, જે ઓડે ન ઐહિક કર્મને. ૨૬૯.

અર્થ:—જે (જીવ) નિગ્રંથપણે દીક્ષિત હોવાથી સંયમ-તપસંયુક્ત હોય તેને પણ, જે તે ઐહિક કાર્યો સહિત વર્તેતો હોય તો, ‘લૌકિક’ કહ્યો છે.

तम्हा समं गुणादो समणो समणं गुणेहिं वा अहियं ।

अधिवसदु तम्हि णिच्चं इच्छदि जदि दुक्खपरिमोक्खं ॥ ૨૭૦ ॥

તેથી શ્રમણને હોય જે દુઃખમુક્તિ કેરી ભાવના, તો નિત્ય વસવું સમાન અગર વિશેષ ગુણીના સંગમાં. ૨૭૦.

અર્થ:—(લૌકિક જનના સંગથી સંયત પણ અસંયત થાય છે) તેથી જે શ્રમણ દુઃખથી પરિમુક્ત થવા ઇચ્છતો હોય તો તે સમાન ગુણવાળા શ્રમણના અથવા અધિક ગુણવાળા શ્રમણના સંગમાં નિત્ય વસે.

जे अजधागहिदत्था एदे तच्च त्ति णिच्छिदा समये ।

अच्चंतफलसमिद्धं भवंति ते तो परं कालं ॥ ૨૭૧ ॥

સમયસ્થ હો પણ સેવી ભ્રમ અયથા ગ્રહે જે અર્થને, અત્યંતકૃણસમૃદ્ધ ભાવી કાળમાં જીવ તે ભમે. ૨૭૧.

અર્થ:—જેઓ, ભલે તેઓ સમયમાં હોય તોપણ (—ભલે તેઓ દ્રવ્યલિંગીપણે જિનમતમાં હોય તોપણ), ‘આ તત્ત્વ છે (અર્થાત્ આમ જ વસ્તુસ્વરૂપ છે)’ એમ નિશ્ચયવંત વર્તતા થકા પદાર્થને અયથાતથપણે ગ્રહે છે (—જેવા નથી તેવા સમજે છે); તેઓ અત્યંતક્રૂણસમૃદ્ધ (અનંત કર્મક્રિયાથી ભરેલા) એવા હવે પછીના કાળમાં પરિભ્રમણ કરશે.

अजधाचारविजुक्तो जघत्थपदणिच्छिदो पसंतप्पा ।

अफले चिरं ण जीवदि इह सो संपुण्णसामण्णो ॥ २७२ ॥

અયથાચરણહીન, સૂત્ર-અર્થસુનિશ્ચયી ઉપશાંત જે, તે પૂર્ણ સાધુ અક્રૂણ આ સંસારમાં ચિર નહિ રહે. ૨૭૨.

અર્થ:—જે જીવ યથાતથપણે પદોના અને અર્થોના (પદાર્થોના) નિશ્ચયવાળો હોવાથી પ્રશાંતાત્મા છે અને ‘અયથાચાર રહિત છે, તે સંપૂર્ણ શ્રામણ્યવાળો જીવ અક્રૂણ (—કર્મક્રૂણ રહિત થયેલા) એવા આ સંસારમાં ચિરકાળ રહેતો નથી (—અદ્ય કાળમાં મુક્ત થાય છે).

सम्मं विदिदपदत्था चत्ता उवहिं वहित्थमज्झत्थं ।

विसयेसु णावसत्ता जे ते सुद्ध त्ति णिद्धिद्वा ॥ २७३ ॥

જાણી યથાર્થ પદાર્થને, તજ સંગ અંતર્બાહ્યને, આસક્ત નહિ વિષયો વિષે જે, ‘શુદ્ધ’ ભાખ્યા તેમને. ૨૭૩.

અર્થ:—સમ્યક્ (યથાતથપણે) પદાર્થોને જાણતા થકા જેઓ

૧. પ્રશાંતાત્મા = પ્રશાંતસ્વરૂપ, પ્રશાંતમૂર્તિ, ઉપશાંત, ઠરી ગયેલો

૨. અયથાચાર = અયથાતથ આચાર, અયથાર્થ ચારિત્ર, અન્યથા આચરણ.

અહિરંગ તથા અંતરંગ પરિગ્રહને છાડીને વિષયોમાં આસક્ત નથી. તેમને 'શુદ્ધ' કહેવામાં આવ્યા છે.

શુદ્ધસ્ત ય સામર્ણ્યં મણિયં શુદ્ધસ્ત દંસણં જાણં ।

શુદ્ધસ્ત ય ગિજ્વાણં સો ચિય સિદ્ધો જમો તસ્ત ॥ ૨૭૪ ॥

રે! શુદ્ધને આમણ્ય ભાખ્યું. જ્ઞાન-દર્શન શુદ્ધને,
છે શુદ્ધને નિર્વાણ. શુદ્ધ જ સિદ્ધ. પ્રણમું તેહને. ૨૭૪.

અર્થ:—શુદ્ધને (—શુદ્ધોપયોગીને) આમણ્ય કહ્યું છે; શુદ્ધને દર્શન અને જ્ઞાન કહ્યું છે. શુદ્ધને નિર્વાણ હોય છે. તે જ (—શુદ્ધ જ) સિદ્ધ હોય છે; તેને નમસ્કાર હો.

વુજ્ઞદિ સાસળમેદં સાગારણગારચરિયયા જુત્તો ।

જો સો પવચણસારં ભ્રુણા કાલ્હેણ પપ્પોદિ ॥ ૨૭૫ ॥

સાકાર અણુ-આકાર ચર્યાયુક્ત આ ઉપદેશને
જે જાણતો, તે અદ્ય કાળે સાર પ્રવચનનો સહે. ૨૭૫.

અર્થ:—જે સાકાર-અનાકાર ચર્યાયી શુદ્ધ વર્તતો થકો આ ઉપદેશને જાણે છે. તે અદ્ય કાળે પ્રવચનના સારને (—ભગવાન આત્માને) પામે છે.

पंथास्तिकायसंग्रह

અર્થ—સૌ ઇંદ્રોથી જે વંદિત છે, ત્રણ લોકને હિતકર, મધુર અને વિશદ (નિર્મળ, સ્પષ્ટ) જેમની વાણી છે, (ચૈતન્યના અનંત વિલાસસ્વરૂપ) અનંત ગુણ જેમને વર્તે છે અને ભવ ઉપર જેમણે જય મેળવ્યો છે, તે જિનાને નમસ્કાર હો.

સમણમુદુગ્ગદમટ્ટં ચદુગ્ગદિણિવારણં સણિવ્વાણં ।

एसो पणमिय सिरसा समयमिणं सुणह वोच्छामि ॥ २ ॥

આ સમયને શિરનમનપૂર્વક ભાખું છું, સૂણુને તમે;
જિનવદનનિર્ગત-અર્થમય, ચક્રગતિહરણુ, શિવહેતુ છે. ૨.

અર્થ:—શ્રમણના મુખમાંથી નીકળેલ અર્થમય (—સર્વજ્ઞ મહામુનિના મુખથી કહેવાયેલા પદાર્થોને કહેનાર), ચાર ગતિનું નિવારણ કરનાર અને નિર્વાણ સહિત (—નિર્વાણના કારણભૂત) —એવા આ સમયને શિરસા પ્રણમીને હું તેનું કથન કરું છું; તે શ્રવણ કરો.

*समवाओ पंचण्हं समउ त्ति जिणुत्तमेहिं पणत्तं ।

सो चेव हवदि लोओ तत्तो अमिओ अलोओ खं ॥ ३ ॥

સમવાદ વા સમવાય પાંચ તણેા સમય—ભાખ્યું જિને;
તે લોક છે, આગળ અમાપ અલોક આભસ્વરૂપ છે. ૩.

અર્થ:—પાંચ અસ્તિકાયનું સમભાવપૂર્વક નિરૂપણ અથવા તેમનો સમવાય (—પંચાસ્તિકાયનો સમ્યક્ જોધ અથવા સમૂહ) તે સમય છે એમ જિનવરોએ કહ્યું છે. તે જ લોક છે (—પાંચ અસ્તિકાયના સમૂહ જેવડો જ લોક છે); તેનાથી આગળ અમાપ અલોક આકાશસ્વરૂપ છે.

जीवा योगलकाया धम्माधम्मा तहेव आगासं ।

अत्थित्तमिह य णियदा अणणमइया अणुमहंता ॥ ४ ॥

* મૂળ ગાથામાં સમવાઓ શબ્દ છે, સરકૃત ભાષામાં તેનો અર્થ સમવાદ્: પણ થાય અને સમવાય: પણ થાય,

જીવદ્રવ્ય, પુદ્ગલકાય, ધર્મ, અધર્મ ને આકાશ એ
અસ્તિત્વનિયત, અનન્યમય ને અણુમહાન પદાર્થ છે. ૪.

અર્થ:—જીવો. પુદ્ગલકાયો, ધર્મ, અધર્મ તેમ જ આકાશ
અસ્તિત્વમાં નિયત. (અસ્તિત્વથી) અનન્યમય અને ¹અણુમહાન
(પ્રદેશ મોટાં) છે.

જેસિં અત્થિ સદ્દાઓ ગુણેહિં સહ પજ્જણહિં વિવિહેહિં ।

તે હોંતિ અત્થિકાયા ણિપ્પણં જેહિં તેલ્લોકં ॥ ૫ ॥

વિધવિધ ગુણો ને પર્યાયો સહ જે અનન્યપણું ધરે
તે અસ્તિકાયો જાણુવા, ત્રૈલોકચર્યના જે વડે. ૫.

અર્થ:—જેમને વિવિધ ગુણો અને ²પર્યાયો (—પ્રવાહકમના
તેમ જ વિસ્તારકમના અંશો) સાથે પોતાપણું છે તે અસ્તિકાયો
છે કે જેમનાથી ત્રણ લોક નિષ્પન્ન છે.

તે ચેવ અત્થિકાયા તેક્કાલિયમાવપરિણદા ણિચ્છા ।

ગચ્છંતિ દવિયમાવં પરિયટ્ઠણલિંગસંજુત્તા ॥ ૬ ॥

તે અસ્તિકાય ત્રિકાળભાવે પરિણુમે છે, નિત્ય છે;
એ પાત્ય તેમ જ કાળ વર્તનલિંગ સર્વે દ્રવ્ય છે. ૬.

અર્થ:— જે ત્રણ કાળના ભાવરૂપે પરિણુમે છે તેમ જ

૧ અણુમહાન = (૧) પ્રદેશે મોટાં અર્થાત્ અનેકપ્રદેશી, (૨) એકપ્રદેશી
(વ્યક્તિ-અપેક્ષાએ) તેમ જ અનેક પ્રદેશી (શક્તિ-અપેક્ષાએ)

૨ પર્યાયો = (પ્રવાહકમના તેમ જ વિસ્તારકમના) નિર્વિભાગ અંશો [પ્રવાહ-
કમના અંશો તો દરેક દ્રવ્યને હોય છે, પરંતુ વિસ્તારકમના અંશો
અસ્તિકાયને જ હોય છે]

નિત્ય છે એવા તે જ અસ્તિકાચો, પરિવર્તનલિંગ (કાળ) સહિત, દ્રવ્યપણાને પામે છે (અર્થાત્ તે છયે દ્રવ્યો છે).

અળ્લોળ્લં પવિસંતા દેંતા ઓગાસમળ્લમળ્લસ્સ ।

મેલંતા વિ ય ણિચ્ચં સગં સમાવં ણ વિજહંતિ ॥ ૭ ॥

અન્યોન્ય થાય પ્રવેશ, એ અન્યોન્ય દે અવકાશને,
અન્યોન્ય મિલન, છતા કદી છોડે ન આપરવભાવને. ૭.

અર્થ:—તેઓ એકબીજામાં પ્રવેશ કરે છે, અન્યોન્ય અવકાશ આપે છે, પરસ્પર (ક્ષીરનીરવત) મળી જાય છે, તોપણ સદા પોતપોતાના સ્વભાવને છોડતાં નથી.

સત્તા સવ્વપયત્થા સવિસ્સરુવા અર્ણતપજ્જાયા ।

મંગુપ્પાદધુવત્તા સપ્પહિવક્ખા હવદિ એકા ॥ ૮ ॥

સર્વાર્થપ્રાપ્ત, સવિશ્વરૂપ, અનંતપર્યાયવંત છે,
સત્તા જનમ-લય-ધ્રોવ્યમય છે, એક છે, સવિપક્ષ છે. ૮.

અર્થ:—સત્તા ઉત્પાદવ્યયધ્રોવ્યાત્મક, એક, સર્વપદાર્થસ્થિત,
સવિશ્વરૂપ, અનંતપર્યાયમય અને સપ્રતિપક્ષ છે.

દવિયદિ ગચ્છદિ તાં તાં સવ્માવપજ્જયાં જં ।

દવિયં તં મળ્લંતે અળ્લમ્મૂદં તુ સત્તાદો ॥ ૯ ॥

તે તે વિવિધ સદ્ભાવપર્યાયને દ્રવે—વ્યાપે—લહે
તેને કહે છે દ્રવ્ય, જે સત્તા થકી નહિ અન્ય છે. ૯.

અર્થ:—તે તે સદ્ભાવપર્યાયોને જે દ્રવે છે—પામે છે, તેને
(સર્વજ્ઞો) દ્રવ્ય કહે છે—કે જે સત્તાથી અનન્યભૂત છે.

દન્વં સલ્લક્ષણિયં ઉપ્પાદન્વયધ્રુવત્તસંજુતં ।

ગુણપજ્જયાસયં વા જં તં મણંતિ સન્વણ્હુ ॥ ૧૦ ॥

છે સત્ત્વ લક્ષણુ જેહનું. ઉત્પાદવ્યયધ્રુવયુક્ત જે,
ગુણુપર્યાયાશ્રય જેહ, તેને દ્રવ્ય સર્વજ્ઞા કહે. ૧૦.

અર્થ:—જે 'સત્' લક્ષણુવાળું છે, જે ઉત્પાદવ્યયધ્રોવ્ય-
સંયુક્ત છે અથવા જે ગુણુપર્યાયિનો આશ્રય છે, તેને સર્વજ્ઞા
દ્રવ્ય કહે છે.

ઉપ્પત્તી વ વિનાસો દન્વસ્સ ય નત્થિ અત્થિ સઘ્ભાવો ।

વિગમુપ્પાદધ્રુવત્તં કરેતિ તસ્સેવ પજ્જાયા ॥ ૧૧ ॥

નહિ દ્રવ્યનો ઉત્પાદ અથવા નાશ નહિ, સદ્ભાવ છે;
તેના જ જે પર્યાય તે ઉત્પાદ-લય-ધ્રુવતા કરે. ૧૧.

અર્થ:—દ્રવ્યનો ઉત્પાદ કે વિનાશ નથી, સદ્ભાવ છે. તેના
જ પર્યાયો વિનાશ, ઉત્પાદ અને ધ્રુવતા કરે છે.

પજ્જયવિજુદં દન્વં દન્વવિજુત્તા ય પજ્જયા નત્થિ ।

દોણં અણ્ણભૂદં ભાવં સમણા પરૂવેતિ ॥ ૧૨ ॥

પર્યાયવિરહિત દ્રવ્ય નહિ, નહિ દ્રવ્યહીન પર્યાય છે;
પર્યાય તેમ જ દ્રવ્ય કેરી અનન્યતા શ્રમણો કહે. ૧૨.

અર્થ:—પર્યાયો રહિત દ્રવ્ય અને દ્રવ્ય રહિત પર્યાયો હોતાં
નથી; અનેનો અનન્યભાવ (—અનન્યપણું) શ્રમણો પ્રરૂપે છે.

દન્વેણ વિના ન ગુણા ગુણેહિં દન્વં વિના ન સંભવદિ ।

અન્વદિરિત્તો ભાવો દન્વગુણાણં હવદિ તમ્હા ॥ ૧૩ ॥

નહિ દ્રવ્ય વિણુ ગુણુ હોય, ગુણુ વિણુ દ્રવ્ય પણુ નહિ હોય છે; તેથી ગુણો ને દ્રવ્ય કેરી અભિન્નતા નિર્દિષ્ટ છે. ૧૩.

અર્થ:—દ્રવ્ય વિના ગુણુ હોતા નથી, ગુણુ વિના દ્રવ્ય હોતું નથી; તેથી દ્રવ્ય અને ગુણુનો અવ્યતિરિક્તભાવ (—અભિન્નપણું) છે.

સિય અત્થિ ણત્થિ ઉહયં અવ્વત્તવ્વં પુણો ય તત્તિદયં ।

દવ્વં સુ સત્તમંગં આદેસવસેણ સંભવદિ ॥ ૧૪ ॥

છે અસ્તિ, નાસ્તિ, ઉભય તેમ અવાચ્ય આદિક ભંગ જે, આદેશવશ તે સાત ભંગે યુક્ત સર્વે દ્રવ્ય છે. ૧૪.

અર્થ:—દ્રવ્ય આદેશવશાત્ (—કથનને વશ) ધરેખર સ્થાત્ અસ્તિ, સ્થાત્ નાસ્તિ, સ્થાત્ અસ્તિ-નાસ્તિ, સ્થાત્ અવક્તવ્ય અને વળી અવક્તવ્યતાયુક્ત ત્રણ ભંગવાળું (—સ્થાત્ અસ્તિ-અવક્તવ્ય, સ્થાત્ નાસ્તિ-અવક્તવ્ય અને સ્થાત્ અસ્તિ-નાસ્તિ-અવક્તવ્ય)—એમ સાત ભંગવાળું છે.

માવસ્સ ણત્થિ ણાસો ણત્થિ અમાવસ્સ ચેવ ઉપ્પાદો ।

ગુણપજ્જણસુ માવા ઉપ્પાદવણ પકુવ્વંતિ ॥ ૧૫ ॥

નહિ ‘ભાવ’ કેરો નાશ હોય, ‘અભાવ’નો ઉત્પાદ ના; ‘ભાવો’ કરે છે નાશ ને ઉત્પાદ ગુણુપર્યાયમાં. ૧૫.

અર્થ:—ભાવનો (સતનો) નાશ નથી તેમ જ અભાવનો (અસતનો) ઉત્પાદ નથી; ભાવો (સત દ્રવ્યો) ગુણુપર્યાયોમાં ઉત્પાદવ્યય કરે છે.

ભાવા જીવાદીયા જીવગુણા ચેદના ય ઉવઓગો ।

સુરણરણારયતિરિયા જીવસ્સ ય પજ્જયા વહુગા ॥ ૧૬ ॥

જીવાદિ સૌ છે 'ભાવ', જીવગુણ ચેતના-ઉપયોગ છે;
જીવપર્યાયો તિર્યચ-નારક-દેવ-મનુજ અનેક છે. ૧૬.

અર્થ:—જીવાદિ (દ્રવ્યો) તે 'ભાવો' છે. જીવના ગુણો
ચેતના તથા ઉપયોગ છે અને જીવના પર્યાયો દેવ-મનુષ્ય-નારક-
તિર્યચરૂપ ઘણા છે.

મણુસત્તણેણ ણટ્ઠો દેહી દેવો હવેદિ ઇદરો વા ।

ઉભયત્થ જીવભાવો ણ ણસ્સદિ ણ જાયદે અણ્ણો ॥ ૧૭ ॥

મનુજત્વથી વ્યય પામીને દેવાદિ દેહી થાય છે;
ત્યાં જીવભાવ ન નાશ પામે, અન્ય નહિ ઉદ્ભવ લહે. ૧૭.

અર્થ:—મનુષ્યપણાથી નષ્ટ થયેલો દેહી (જીવ) દેવ અથવા
અન્ય થાય છે; તે બન્નેમાં જીવભાવ નષ્ટ થતો નથી અને બીજો
જીવભાવ ઉત્પન્ન થતો નથી.

સો ચેવ જાદિ મરણં જાદિ ણ ણટ્ઠો ણ ચેવ ઉપ્પણ્ણો ।

ઉપ્પણ્ણો ય વિણટ્ઠો દેવો મણુસો ત્તિ પજ્જાઓ ॥ ૧૮ ॥

જન્મે મરે છે તે જ, તોપણ નાશ-ઉદ્ભવ નવ લહે;
સુર-માનવાદિક પર્યાયો ઉત્પન્ન ને લય થાય છે. ૧૮.

અર્થ:—તે જ જન્મે છે અને મરણ પામે છે છતાં તે ઉત્પન્ન
થતો નથી અને નષ્ટ થતો નથી; દેવ, મનુષ્ય એવો પર્યાય ઉત્પન્ન
શાય છે અને વિનષ્ટ થાય છે.

एवं मद्गो विजामो असदो जीवस्म यत्थि उप्पादो ।

तावदिजो जीवाणं देवो मणुसो नि गदिणामो ॥ १९ ॥

એ રીત સદ્-વ્યથ ને અસદ્-ઉત્પાદ હોય ન ઉત્પન્ને;

મુરુનરપ્રતુષ ગતિનામનો હૃદયુક્ત કાળ જ હોય કે. ૧૯.

અર્થ:—એ રીતે ઉત્પન્ને મરતો વિનાશ અને અમરનો ઉત્પાદ નથી; (• દેવ જન્મે છે ને મનુષ્ય મરે છે • એમ દહેવાય છે તેનું એ કારણ છે કે) એવાને દેવ, મનુષ્ય એટલું ગતિનામકર્મ તેજી જ કળતું હોય છે.

पापावरणादिय मात्र जीवेण सुदु अगृह्णता ।

वेसिममावं किच्चा अमृदपुण्यो इवदि सिद्धો ॥ २० ॥

ज्ञानावरण इत्यादि साधो एव માહ અતુષ્ટ કે:

તેનો કરીને નાશ. પામે એ સિદ્ધિ અપૂર્વને. ૨૦.

અર્થ:—જ્ઞાનાવરણાદિ સાધો એ નાથે સારી રીતે અતુષ્ટ છે; તેમનો અભાવ કરીને તે અભૂતપૂર્વ સિદ્ધ થાય છે.

एवं मात्रममावं मात्रामावं अमात्रमावं च ।

गुणपञ्जर्हं सद्विदो संमरमाणो कुण्दि जीवो ॥ २१ ॥

ગુણપંચથિ નંયુક્ત એ સંમરણ કરતો એ રીતે

ઉદ્ભવ, વિલય, વળી જાવ-વિલય, અભાવ-ઉદ્ભવને કરે. ૨૧.

અર્થ:—એ રીતે ગુણપંચથિ સદ્વિત એ સંમરણ કરતો થકે ભાવ, અભાવ, ભાવાભાવ અને અભાવભાવને કરે છે.

જીવા પોગ્ગલકાયા આયાસં અત્થિકાદયા સેસા ।

અમયા અત્થિત્તમયા કારણભૂદા હિ લોગસ્સ ॥ ૨૨ ॥

જીવદ્વ્ય, પુદ્ગલકાય, નભ ને અસ્તિકાયો શેષ બે
અણુકૃતક છે, અસ્તિત્વમય છે, લોકકારણભૂત છે. ૨૨.

અર્થ:—જીવો, પુદ્ગલકાયો, આકાશ અને બાકીના બે
અસ્તિકાયો અકૃત છે, અસ્તિત્વમય છે અને ખરેખર લોકના
કારણભૂત છે.

સવ્ભાવસભાવાણં જીવાણં તદ્દ ય પોગ્ગલાણં ચ ।

પરિયટ્ઠણસંભૂદો કાલો ણિયમેણ પ્પણત્તો ॥ ૨૩ ॥

સત્તાર્થભાવી જીવ ને પુદ્ગલ તથા પરિણમનથી
છે સિદ્ધિ જેની, કાળ તે ભાખ્યો જીણુંદે નિયમથી. ૨૩.

અર્થ:—સત્તાર્થભાવવાળાં જીવો અને પુદ્ગલોના પરિ-
વર્તનથી સિદ્ધ થતો એવો કાળ (સર્વજ્ઞો દ્વારા) નિયમથી
(નિશ્ચયથી) ઉપદેશવામાં આવ્યો છે.

વવગદપ્પવણ્ણરસો વવગદ્દોગંધઅટ્ઠ્ઠાસો ય ।

અગુરુલહુગો અમુત્તો વટ્ઠ્ઠણલક્ખો ય કાલો ત્તિ ॥ ૨૪ ॥

રસવર્ણુપંચક, રૂપર્શિ-અષ્ટક, ગંધયુગલ વિહીન છે,
છે મૂર્તિ હીન, અગુરુલઘુક છે. કાળ વર્તનલિંગ છે. ૨૪.

અર્થ:—કાળ (નિશ્ચયકાળ) પાંચ વર્ણુ ને પાંચ રસ રહિત,
બે ગંધ ને આઠ રૂપર્શિ રહિત. અગુરુલઘુ, અમૂર્ત અને
વર્તનાલક્ષણવાળો છે,

સમઓ ણિમિસો કઢા કલા ય ણાલી તદો દિવારત્તી ।

માસોદુઅયણસંવચ્છરો ત્તિ કાલો પરાયત્તો ॥ ૨૫ ॥

જે સમય, નિમિષ, કળા, ઘડી, દિનરાત, માસ, ઋતુ અને જે અયન ને વર્ષાદિ છે, તે કાળ પર-આયત્ત છે. ૨૫.

અર્થ:—સમય, નિમિષ, કાષ્ઠા, કળા, ઘડી, અહોરાત્ર (-દિવસ), માસ, ઋતુ. અયન અને વર્ષ—એવો જે કાળ (અર્થાત્ વ્યવહારકાળ) તે પરાશ્રિત છે.

ળત્થિ ચિરં વા સિપ્પં મત્તારહિદં તુ સા વિ સલ્લ મત્તા ।

પોમલદબ્બેણ વિના તમ્હા કાલો પહુચ્ચમવો ॥ ૨૬ ॥

‘ચિર’ ‘શીઘ્ર’ નહિ માત્રા વિના, માત્રા નહીં પુદ્ગલ વિના, તે કારણે પર-આશ્રયે ઉત્પન્ન ભાખ્યો કાળ આ. ૨૬.

અર્થ:—‘ચિર’ અથવા ‘શીઘ્ર’ એવું જ્ઞાન (-અહુ કાળ અથવા થોડો કાળ એવું જ્ઞાન) પરિભાણ વિના (-કાળના ભાષ વિના) હોય નહિ; અને તે પરિભાણ ખરેખર પુદ્ગલકવ્ય વિના થવું નથી; તેથી કાળ આશ્રિતપણે ઊપજનારો છે (અર્થાત્ વ્યવહારકાળ પરનો આશ્રય કરીને ઊપજે છે એમ ઉપચારથી કહેવાય છે).

જીવો ત્તિ હ્વદિં વેદા ઉવઓગવિસેસિદો પહ કત્તા ।

મોત્તા ય વેદમેત્તો ણ દિ સુત્તો કમ્મસંજુત્તો ॥ ૨૭ ॥

છે જીવ, ચેતયિતા, પ્રભુ. ઉપયોગચિહ્ન. અમૂર્ત છે.

કર્તા અને ભોક્તા, શરીરપ્રમાણ, કર્મે યુક્ત છે. ૨૭.

અર્થ:—(સંસારસ્થિત) આત્મા જીવ છે, ચેતયિતા (ચેતનારો) છે, ઉપયોગલક્ષિત છે, પ્રભુ છે, કર્તા છે, ભોક્તા છે, દેહપ્રમાણ છે, અમૂર્ત છે અને કર્મસંયુક્ત છે.

કમ્મમલવિપ્પમુક્કો ઉઙ્ગં લોગસ્સ અંતમધિગંતા ।

સો સવ્વણાણદરિસી લહદિ સુહમણિદિયમણંતં ॥ ૨૮ ॥

સૌ કર્મભળથી મુક્ત આત્મા પામીને લોકાગ્રને,
સર્વજ્ઞદર્શી તે અનંત અનિદ્રિ સુખને અનુભવે. ૨૮.

અર્થ:—કર્મભળથી મુક્ત આત્મા જીવે લોકના અંતને
પામીને તે સર્વજ્ઞ-સર્વદર્શી અનંત અનિદ્રિય સુખને અનુભવે છે.

જાદો સયં સ ચેદા સવ્વણ્હુ સવ્વલોગદરિસી ય ।

પપ્પોદિ સુહમણંતં અવ્વાવાધં સગમમુત્તં ॥ ૨૯ ॥

સ્વયમેવ ચેતક સર્વજ્ઞાની-સર્વદર્શી થાય છે,
ને નિજ અમૂર્ત અનંત અવ્યાપ્તાધ સુખને અનુભવે. ૨૯.

અર્થ:—તે ચેતયિતા (ચેતનારો આત્મા) સર્વજ્ઞ અને
સર્વલોકદર્શી સ્વયં થયો થકો, સ્વકીય અમૂર્ત અવ્યાપ્તાધ અનંત
સુખને ઉપલબ્ધ કરે છે.

પાણેહિં ચદુહિં જીવદિ જીવિસ્સદિ જો હુ જીવિદો પુવ્વં ।

સો જીવો પાણા પુણ વલમિંદિયમાડ ઉસ્સાસો ॥ ૩૦ ॥

જે ચાર પ્રાણે જીવતો પૂર્વે, જીવે છે, જીવશે,
તે જીવ છે; ને પ્રાણ ઇન્દ્રિય-આયુ-ખળ-ઉચ્છ્વાસ છે. ૩૦.

અર્થ:—જે ચાર પ્રાણેથી જીવે છે. જીવશે અને પૂર્વે જીવતો

હતો, તે જીવ છે; અને પ્રાણો ઇન્દ્રિય, બળ, આયુ તથા ઉચ્છ્વાસ છે.

અગુરુલહુગા અણંતા તેર્હિ અણંતેર્હિ પરિણદા સન્વે ।
 દેસેર્હિ અસંખાદા સિય લોગં સન્વમાવળા ॥ ૩૧ ॥
 કેચિત્તુ અણાવળા મિચ્છાદંસણકસાયજોગજુદા ।
 વિજુદા ય તેર્હિ વહુગા સિદ્ધા સંસારિણો જીવા ॥ ૩૨ ॥

જે અગુરુલહુક અનંત તે-રૂપ સર્વ જીવો પરિણમે;
 સૌના પ્રદેશ અસંખ્ય; કતિપય લોકવ્યાપી હોય છે; ૩૧.
 અવ્યાપી છે કતિપય; વળી નિર્દોષ સિદ્ધ જીવો ઘણા;
 મિથ્યાત્વ-યોગ-કષાયયુત સંસારી જીવ બહુ જાણવા. ૩૨.

અર્થ:—અનંત એવા જે અગુરુલહુ (ગુણો, અંશો) તે
 અનંત અગુરુલહુ (ગુણ)રૂપે સર્વ જીવો પરિણત છે; તેઓ
 અસંખ્યાત પ્રદેશવાળા છે. કેટલાક કથંચિત્ આખા લોકને પ્રાપ્ત
 હોય છે અને કેટલાક અપ્રાપ્ત હોય છે. ઘણા (—અનંત) જીવો
 મિથ્યાદર્શન-કષાય-યોગસહિત સંસારી છે અને ઘણા (—અનંત
 જીવો) મિથ્યાદર્શન-કષાય-યોગરહિત સિદ્ધ છે.

જહ પડમરાયરયણં ચિત્તં ચીરે પમાસયદિ ચીરં ।
 તહ દેહી દેહત્યો સદેહમેત્તં પમાસયદિ ॥ ૩૩ ॥

જયમ દૂધમાં સ્થિત પદ્મરાગમણિ પ્રકાશે દૂધને,
 ત્યમ દેહમાં સ્થિત દેહી દેહપ્રમાણ વ્યાપકતા લહે. ૩૩.

અર્થ:—જેમ પદ્મરાગરત દૂધમાં નાખવામાં આવ્યું થકું
 દૂધને પ્રકાશે છે, તેમ દેહી (જીવ) દેહમાં રહ્યો થકો સ્વદેહ-
 પ્રમાણ પ્રકાશે છે.

સન્વત્થ અત્થિ જીવો ણ ય એકો એકકાય એકદ્વો ।

અજ્ઞવસાણવિસિદ્ધો ચિદ્ધદિ મલિણો રજમલેહિ ॥ ૩૪ ॥

તન તન ધરે જીવ, તન મહીં એકચરત્થ પણુ નહિ એક છે,
જીવ વિવિધ અધ્યવસાયયુત, રજમળમલિન થઈને ભમે.

અર્થ:—જીવ સર્વત્ર (ક્રમવર્તી સર્વ શરીરોમાં) છે અને
કોઈ એક શરીરમાં (ક્ષીરનીરવત) એકપણે રહ્યો હોવા છતાં
તેની સાથે એક નથી; અધ્યવસાયવિશિષ્ટ વર્તતા થકે રજમળ
(ક્રમમળ) વડે મલિન હોવાથી તે ભમે છે.

જેસિં જીવસહાવો ણત્થિ અભાવો ય સન્વહા તસ્સ ।

તે હોંતિ મિણ્ણદેહા સિદ્ધા વચિગોચરમદીદા ॥ ૩૫ ॥

જીવત્વ નહિ ને સર્વથા તદ્ભાવ પણુ નહિ જેમને,
તે સિદ્ધ છે—જે દેહવિરહિત વચનવિષયાતીત છે. ૩૫.

અર્થ:—જેમને જીવસ્વભાવ (-પ્રાણધારણરૂપ જીવત્વ) નથી
અને સર્વથા તેના અભાવ પણુ નથી, તે દેહવિરહિત વચનગોચરાતીત
સિદ્ધો (સિદ્ધભગવંતો) છે.

ણ કુદોચિ વિ ઉપ્પણ્ણો જમ્હા કજ્જં ણ તેણ સો સિદ્ધો ।

ઉપ્પાદેદિ ણ ક્કિચિ વિ કારણમવિ તેણ ણ સ હોદિ ॥ ૩૬ ॥

ઊપજે નહીં કે કારણે તે સિદ્ધ તેથી ન કાર્ય છે,
ઉપજાવતા નથી કાંઈ પણ તેથી ન કારણ પણુ ઠરે ૩૬.

અર્થ:—તે સિદ્ધ કોઈ (અન્ય) કારણથી ઊપજતા નથી
તેથી કાર્ય નથી, અને કાંઈ પણ (અન્ય કાર્યને) ઉપજાવતા
નથી તેથી તે કારણ પણ નથી.

સસ્પદમથ ઉચ્છેદં મવ્વમમવ્વં ચ સુણ્ણમિદરં ચ ।

વિણ્ણાણમવિણ્ણાણં ણ વિ જુજ્જદિ અસદિ સવ્ભાવે ॥ ૩૭ ॥

સદ્ભાવ જે નહિ હોય તો ધ્રુવ, નાશ. ભવ્ય. અભવ્ય ને વિજ્ઞાન, અણુવિજ્ઞાન, શૂન્ય, અશૂન્ય—એ કંઈ નવ ઘટે.

અર્થ:—જો (મોક્ષમાં જીવનો) સદ્ભાવ ન હોય તો શાશ્વત, નાશવંત, ભવ્ય (-થવાયોગ્ય). અભવ્ય (-નહિ થવાયોગ્ય), શૂન્ય, અશૂન્ય, વિજ્ઞાન અને અવિજ્ઞાન (જીવદ્રવ્યને વિષે) ન જ ઘટે. (માટે મોક્ષમાં જીવનો સદ્ભાવ છે જ.)

કમ્માણં ફલમેક્કો એક્કો કજ્જં તુ ણાણમથ એક્કો ।

ચેદયદિ જીવરાસી ચેદગભાવેણ તિવિદ્દેણ ॥ ૩૮ ॥

ત્રણુવિધ ચેતકભાવથી કો જીવરાશિ ‘કાર્ય’ને, કો જીવરાશિ ‘કર્મફળ’ને, કોઈ ચેતે ‘જ્ઞાન’ને. ૩૮.

અર્થ:—ત્રિવિધ ચેતકભાવ વડે એક જીવરાશિ કર્મના ફળને, એક જીવરાશિ કાર્યને અને એક જીવરાશિ જ્ઞાનને ચેતે (-વેદે) છે.

સવ્વે સ્વલ્લુ કમ્મફલં થાવરકાયા તસા હિ કજ્જજુદં ।

પાણત્તમદિકંતા ણાણં વિંદંતિ તે જીવા ॥ ૩૯ ॥

વેદે કર્મફળ સ્થાવરો, ત્રસ કાર્યયુત ફળ અનુભવે, પ્રાણિત્વથી અતિકાંત જે તે જીવ વેદે જ્ઞાનને. ૩૯.

અર્થ:—સર્વ સ્થાવર જીવસમૂહો ખરેખર કર્મફળને વેદે છે, ત્રસો ખરેખર કાર્યસહિત કર્મફળને વેદે છે અને જે પ્રાણિત્વને

(-પ્રાણોને) અતિક્રમી ગયા છે તે જીવો જ્ઞાનને વેદ છે.

ઉવઓગો સ્વલુ દુવિહો ણાણેણ ય દંસણેણ સંજુત્તો ।

જીવસ્સ સવ્વકાલં અણ્ણભૂદં વિયાણીહિ ॥ ૪૦ ॥

છે જ્ઞાન ને દર્શન સહિત ઉપયોગ યુગલ પ્રકારનો;
જીવદ્રવ્યને તે સર્વ કાળ અનન્યરૂપે જાણવો. ૪૦.

અર્થ:—જ્ઞાનથી અને દર્શનથી સંયુક્ત એવો ખરેખર એ
પ્રકારનો ઉપયોગ જીવને સર્વ કાળ અનન્યપણે જાણો.

આભિણિસુદોધિમણકેવલાણિ ણાણાણિ પંચમેયાણિ ।

કુમદિસુદવિભંગાણિ ય તિણ્ણિ વિ ણાણેહિં સંજુત્તે ॥ ૪૧ ॥

મતિ, શ્રુત, અવધિ, મનઃ, કેવળ—પાંચ ભેદો જ્ઞાનના;
કુમતિ, કુશ્રુત, વિભંગ—ત્રણ પણ જ્ઞાન સાથે જોડવાં. ૪૧.

અર્થ:—આભિનિષેધક (-મતિ), શ્રુત, અવધિ, મનઃપર્યય
અને કેવળ—એમ જ્ઞાનના પાંચ ભેદ છે; વળી કુમતિ, કુશ્રુત
અને વિભંગ—એ ત્રણ (અજ્ઞાનો) પણ (પાંચ) જ્ઞાનો સાથે
જોડવામાં આવ્યાં છે. (એ પ્રમાણે જ્ઞાનોપયોગના આઠ ભેદ છે.)

દંસણમવિ ચક્કુજુદં અચક્કુજુદમવિ ય ઓહિણા સહિયં ।

અણિધણમણંતવિસયં કેવલિયં ચાવિ પ્ણત્તં ॥ ૪૨ ॥

દર્શન તાણા ચક્કુ-અચક્કુરૂપ, અવધિરૂપ ને
નિઃસીમવિષય અનિધન કેવળરૂપ ભેદ કહેલ છે. ૪૨.

અર્થ:—દર્શન પણ ચક્કુદર્શન, અચક્કુદર્શન, અવધિદર્શન
અને અનંત જેનો વિષય છે એવું અવિનાશી કેવળદર્શન—એમ

આર ભેદવાળું કહ્યું છે.

જ વ્યવસ્થાદિ ગાણાદો ગાણી ગાણાણિ હોંતિ જેગાણિ ।

તમ્હા દુ વિસ્સરૂવં મણિયં દવિયં તિ ગાણીર્હિ ॥ ૪૩ ॥

છે જ્ઞાનથી નહિ ભિન્ન જ્ઞાની, જ્ઞાન તોય અનેક છે;
તે કારણે તો વિશ્વરૂપ કહ્યું દરવને જ્ઞાનીએ ૪૩.

અર્થ:—જ્ઞાનથી જ્ઞાનીનો (-આત્માનો) ભેદ પાડવામાં આવતો નથી; તોપણ જ્ઞાનો અનેક છે. તેથી તો જ્ઞાનીઓએ દ્રવ્યને વિશ્વરૂપ (-અનેકરૂપ) કહ્યું છે.

જદિ હવદિ દવ્યમણં ગુણદો ય ગુણા ય દવ્યદો અણે ।

દવ્યાણંતિયમધવા દવ્યામાવં પકુવ્વંતિ ॥ ૪૪ ॥

જો દ્રવ્ય ગુણથી અન્ય ને ગુણ અન્ય માનો દ્રવ્યથી,
તો થાય દ્રવ્ય-અનંતતા વા થાય નાસ્તિ દ્રવ્યની. ૪૪.

અર્થ:—જો દ્રવ્ય ગુણથી અન્ય (-ભિન્ન) હોય અને ગુણો દ્રવ્યથી અન્ય હોય તો દ્રવ્યની અનંતતા થાય અથવા દ્રવ્યનો અભાવ થાય.

અવિમત્તમણ્ણત્તં દવ્યગુણાણં વિમત્તમણ્ણત્તં ।

જેચ્છંતિ ણિચ્છયહૂ તવ્વિવરીદં હિ વા તેસિં ॥ ૪૫ ॥

ગુણ-દ્રવ્યને અવિભક્તરૂપ અનન્યતા બુધમાન્ય છે;
પણ ત્યાં વિભક્ત અનન્યતા વા અન્યતા નહિ માન્ય છે.

અર્થ:—દ્રવ્ય અને ગુણોને અવિભક્તપણારૂપ અનન્યપણું છે; નિશ્ચયના જાણનારાઓ તેમને વિભક્તપણારૂપ અન્યપણું કે

(વિભક્તપણારૂપ) અનન્યપણું માનતા નથી.

વવદેસા સંઠાણા સંસ્થા વિસયા ય હોંતિ તે વહુગા ।

તે તેસિમણણત્તે અણણત્તે ચાવિ વિજ્જંતે ॥ ૪૬ ॥

વ્યપદેશ ને સંસ્થાન, સંખ્યા, વિષય બહુયે હોય છે;

તે તેમના અન્યત્વ તેમ અનન્યતામાં પણ ધટે. ૪૬.

અર્થ:—વ્યપદેશો, સંસ્થાનો, સંખ્યાઓ અને વિષયો ઘણાં હોય છે. તે (વ્યપદેશ વગેરે), દ્રવ્ય-ગુણોના અન્યપણામાં તેમ જ અનન્યપણામાં પણ હોઈ શકે છે.

ળાણં ધણં ચ કુવ્વદિ ધણિણં જહ ળાણિણં ચ દુવિધેદ્ધિં ।

મળ્લંતિ તહ પુધત્તં ઇયત્તં ચાવિ તચ્છંહૂ ॥ ૪૭ ॥

ધનથી ‘ધની’ ને જ્ઞાનથી ‘જ્ઞાની’—દ્વિધા વ્યપદેશ છે,

તે રીત તત્ત્વજ્ઞો કહે એકત્વ તેમ પૃથક્ત્વને. ૪૭.

અર્થ:—જેવી રીતે ધન અને જ્ઞાન (પુરુષને) ‘ધની’ અને ‘જ્ઞાની’ કરે છે—એમ બે પ્રકારે કહેવામાં આવે છે, તેવી રીતે તત્ત્વજ્ઞો પૃથક્ત્વ તેમ જ એકત્વને કહે છે.

ળાણી ળાણં ચ સદા અત્થંતરિદા દુ અણમણસસ ।

દોહં અવેદણત્તં પસજદિ સમ્મં જિણાવમદં ॥ ૪૮ ॥

જો હોય અર્થાંતરપણું અન્યોન્ય જ્ઞાની-જ્ઞાનને,

બન્ને અચેતનતા લહે—જિનદેવને નહિ માન્ય જે. ૪૮.

અર્થ:—જો જ્ઞાની (-આત્મા) અને જ્ઞાન સદા પરસ્પર અર્થાંતરભૂત (વિજ્ઞપદાર્થભૂત) હોય તો બન્નેને અચેતનપણાને

પ્રસંગ આવે—કે જે જિનાને સમ્યક્ પ્રકારે અસંભત છે.

ण हि सो समवायादो अत्यन्तरिदो दु णाणदो णाणी ।

अण्णाणी त्ति य वयणं एगत्तपसाधगं होदि ॥ ४९ ॥

રે! જીવ જ્ઞાનવિભિન્ન નહિ સમવાયથી જ્ઞાની બને;
'અજ્ઞાની' એવું વચન તે એકત્વની સિદ્ધિ કરે. ૪૯.

અર્થ:—જ્ઞાનથી અર્થાતરભૂત એવો તે (—આત્મા) સમવાયથી જ્ઞાની થાય છે એમ ખરેખર નથી. 'અજ્ઞાની' એવું વચન (ગુણ-ગુણીના) એકત્વને સિદ્ધ કરે છે.

समवत्ती समवाओ अपुधब्भूदो य अजुदसिद्धो य ।

तम्हा दव्वगुणाणं अजुदा सिद्धि त्ति णिद्धि ॥ ५० ॥

સમવર્તિતા સમવાય છે, અપૃથક્ત્વ તે, અયુતત્વ તે;
તે કારણે બાખી અયુતસિદ્ધિ ગુણો ને દ્રવ્યને. ૫૦.

અર્થ:—સમવર્તીપણું તે સમવાય છે; તે જ, અપૃથક્પણું અને અયુતસિદ્ધપણું છે. તેથી દ્રવ્ય અને ગુણોની અયુતસિદ્ધિ (જિનોએ) કહી છે.

वण्णरसगंधफासा परमाणुपरूविदा विसेसेहिं ।

दच्चादो य अण्णणा अण्णत्तपगासगा होंति ॥ ५१ ॥

दंसणणाणाणि तहा जीवणिवद्धाणि णण्णभूदाणि ।

ववदेसदो पुधत्तं कुव्वंति हि णो सभावादो ॥ ५२ ॥

પરમાણુમાં પ્રરૂપિત વરણુ, રસ, ગંધ તેમ જ સ્પર્શ જે,
આણુથી અભિન્ન રહી વિશેષ વડે પ્રકાશે લેદને; ૫૧.

૫'આસ્તિકાયસ'ગ્રહ—૫૩૬૯૫-૫'આસ્તિકાયવર્ણન [૨૫૯]

ત્યમ જ્ઞાનદર્શન જીવનિયત અનન્ય રહીને જીવથી,
અન્યત્વના કર્તા બને વ્યપદેશથી—ન સ્વભાવથી. પર.

અર્થ:—પરમાણુને વિષે પ્રરૂપવામાં આવતાં એવાં વર્ણ-
રસ-ગંધ-સ્પર્શ દ્રવ્યથી અનન્ય વર્તતાં થકાં (વ્યપદેશના કારણ-
ભૂત) વિશેષા વડે અન્યત્વને પ્રકાશનારાં થાય છે (—સ્વભાવથી
અન્યરૂપ નથી); એવી રીતે જીવને વિષે સંબદ્ધ એવાં દર્શન-
જ્ઞાન (જીવદ્રવ્યથી) અનન્ય વર્તતાં થકાં વ્યપદેશ દ્વારા
પૃથક્પણાને કરે છે, સ્વભાવથી નહિ.

જીવા અણાદિહિના સંતા ણંતા ય જીવમાવાદો ।

સઙ્ગભાવદો અણંતા પંચગ્ગુણપ્પધાણા ય ॥ ૫૩ ॥

જીવો અનાદિ-અનંત, સાંત, અનંત છે જીવભાવથી,
સદ્ભાવથી નહિ અંત હોય; પ્રધાનતા ગુણ પાંચથી. પર.

અર્થ:—જીવો (પારિણામિકભાવથી) અનાદિ-અનંત છે,
(ત્રણ ભાવોથી) સાંત (અર્થાત્ સાદિ-સાંત) છે અને જીવભાવથી
અનંત છે (અર્થાત્ જીવના સદ્ભાવરૂપ ક્ષાયિકભાવથી સાદિ-
અનંત છે) કારણ કે સદ્ભાવથી જીવો અનંત જ હોય છે. તેઓ
પાંચ મુખ્ય ગુણોથી પ્રધાનતાવાળા છે.

एवं सदो विणासो असदो जीवस्स ह्वदि उप्पादो ।

इदि जिणवरेहिं भणिदं अण्णोण्णविरुद्धमविरुद्धं ॥ ५४ ॥

એ રીત સત્-વ્યય ને અસત્-ઉત્પાદ જીવને હોય છે
—ભાખ્યું જિને, જે પૂર્વ-અપર વિરુદ્ધ પણ અવિરુદ્ધ છે.

અર્થ:—એ રીતે જીવને સત્નો વિનાશ અને અસત્નો

ઉત્પાદ હોય છે—એવું જિનવરોએ કહ્યું છે, કે જે અન્યોન્ય વિરુદ્ધ (૧૯ મી ગાથાના કથન સાથે વિરોધવાળું) છતાં અવિરુદ્ધ છે.

જેરઙ્ગ્યતિરિયમણ્યા દેવાં ઇદિ જામસંજુદા પયડી ।

કુવ્યંતિ સદો જાસં અસદો ભાવસ્સ ઉપ્પાદં ॥ ૫૫ ॥

તિર્યંચ-નારક-દેવ-માનવ નામની છે પ્રકૃતિ જે, તે વ્યય કરે સત્ ભાવનો, ઉત્પાદ અસત તણો કરે. ૫૫.

અર્થ:—નારક, તિર્યંચ, મનુષ્ય અને દેવ એવાં નામવાળી (નામકર્મની) પ્રકૃતિઓ સત્ ભાવનો નાશ અને અસત ભાવનો ઉત્પાદ કરે છે.

ઉદ્દણ ઉવસમેણ ચ સ્વણ દુહિં મિસ્સિદેહિં પરિણામે ।

જુત્તા તે જીવગુણા વહુસુ ચ અત્યેસુ વિત્થિણ્ણા ॥ ૫૬ ॥

પરિણામ, ઉદય, ક્ષયોપશમ, ઉપશમ, ક્ષયે સંયુક્ત જે, તે પાંચ જીવગુણ જાણવા; ખડું ભેદમાં વિસ્તીર્ણુ છે. ૫૬.

અર્થ:—ઉદયથી યુક્ત, ઉપશમથી યુક્ત, ક્ષયથી યુક્ત, ક્ષયોપશમથી યુક્ત અને પરિણામથી યુક્ત—એવા (પાંચ) જીવગુણો (-જીવના ભાવો) છે; અને તેમને ઘણા પ્રકારોમાં વિસ્તારવામાં આવે છે.

કમ્મં વેદયમાણો જીવો ભાવં કરેદિ જારિસયં ।

સો તસ્સ તેણ કત્તા હ્વદિ ત્તિ ચ સાસણે પઢિદં ॥ ૫૭ ॥

પુદ્ગલકરમને વેદતાં આત્મા કરે જે ભાવને, તે ભાવનો તે જીવ છે કર્તા—કહ્યું જિનશાસને. ૫૭.

પ'ચાસ્તિકાયસ'ગ્રહ—પદ્ધત્ય-પ'ચાસ્તિકાયવર્ણન [૧૬૬]

અર્થ:—કર્મને વેદતો થકો જીવ જોવા ભાવને કરે છે, તે ભાવનો તે પ્રકારે તે કર્તા છે—એમ શાસનમાં કહ્યું છે.

કમ્મેણ વિણા ઉદયં જીવસ્સ ણ વિજ્જદે ઉવસમં વા ।

સહયં સ્વઓવસમિયં તમ્હા માવં તુ કમ્મકદં ॥ ૫૮ ॥

પુદ્ગલકરમ વિણુ જીવને ઉપશમ, ઉદય, ક્ષાયિક અને
ક્ષાયોપશમિક ન હોય, તેથી કર્મકૃત એ ભાવ છે. ૫૮.

અર્થ:—કર્મ વિના જીવને ઉદય, ઉપશમ, ક્ષાયિક અથવા
ક્ષાયોપશમિક હોતો નથી, તેથી ભાવ (-ચતુર્વિધ જીવભાવ)
કર્મકૃત છે.

માવો જદિ કમ્મકદો અત્તા કમ્મસ્સ હોદિ કિધ કત્તા ।

ણ કુણદિ અત્તા કિંચિ વિ મુત્તા અણ્ણં સગં માવં ॥ ૫૯ ॥

જો ભાવકર્તા કર્મ, તો શું કર્મકર્તા જીવ છે?
જીવ તો કદી કરતો નથી નિજ ભાવ વિણુ કંઈ અન્યને.

અર્થ:—જો ભાવ (-જીવભાવ) કર્મકૃત હોય તો આત્મા
કર્મનો (-દ્રવ્યકર્મનો) કર્તા હોવો જોઈએ. તે તો કેમ બને?
કારણ કે આત્મા તો પોતાના ભાવને છોડીને બીજી કંઈ પણ
કરતો નથી.

માવો કમ્મણિમિત્તો કમ્મં પુણ માવકારણં હવદિ ।

ણ દુ તેસિં સ્ખલુ કત્તા ણ વિણા મૂદા દુ કત્તારં ॥ ૬૦ ॥

રે! ભાવ કર્મનિમિત્ત છે ને કર્મ ભાવનિમિત્ત છે,
અન્યોન્ય નહિ કર્તા બરે; કર્તા વિના નહિ થાય છે. ૬૦.

અર્થ:—જીવભાવનું કર્મ નિમિત્ત છે અને કર્મનું જીવ-ભાવ નિમિત્ત છે, પરંતુ અરેખર એકબીજાનાં કર્તા નથી; કર્તા વિના થાય છે એમ પણ નથી.

કુર્વં સગં સહાવં અત્તા કત્તા સગસ્સ માવસ્સ ।

ણ હિ પોગ્ગલકમ્માણં ઇદિ જિણવયણં મુણેદવ્વં ॥ ૬૧ ॥

નિજ ભાવ કરતો આત્મા કર્તા અરે નિજ ભાવનો,
કર્તા ન પુદ્ગલકર્મનો;—ઉપદેશ જિનનો જાણવો. ૬૧.

અર્થ:—પોતાના સ્વભાવને કરતો આત્મા અરેખર પોતાના ભાવનો કર્તા છે, પુદ્ગલકર્મનો નહિ; આમ જિનવચન જાણવું.

કમ્મં પિ સગં કુર્વદિ સેણ સહાવેણ સમ્મમપ્પાણં ।

જીવો વિ ય તારિસઓ કમ્મસહાવેણ ભાવેણ ॥ ૬૨ ॥

રે! કર્મ આપસ્વભાવથી નિજ કર્મપર્યાયને કરે,
આત્માય કર્મસ્વભાવરૂપ નિજ ભાવથી નિજને કરે. ૬૨.

અર્થ:—કર્મ પણ પોતાના સ્વભાવથી પોતાને કરે છે અને તેવો જીવ પણ કર્મસ્વભાવ ભાવથી (—ઓદયિકાદિ ભાવથી) અરેખર પોતાને કરે છે.

કમ્મં કમ્મં કુર્વદિ જદિ સો અપ્પા કરેદિ અપ્પાણં ।

કિય તસ્સ ફલં મુંજદિ અપ્પા કમ્મં ચ દેદિ ફલં ॥ ૬૩ ॥

* જોકે શુદ્ધનિશ્ચયથી કેવળજ્ઞાનાદિ શુદ્ધભાવો ‘સ્વભાવો’ કહેવાય છે તોપણ અશુદ્ધનિશ્ચયથી રોગાદિક પણ ‘સ્વભાવો’ કહેવાય છે.

જો કર્મ કર્મ કરે અને આત્મા કરે પણ આત્મને,
કયમ કર્મ કુંળ દે જીવને? કયમ જીવ તે કુંળ ભોગવે? ૬૩.

અર્થ:—જો કર્મ કર્મને કરે અને આત્મા આત્માને કરે
તો કર્મ આત્માને કુંળ કેમ આપે અને આત્મા તેનું કુંળ કેમ
ભોગવે?

*ઓગાઢગાઢણિચિદો પોગલકાણ્દિ સવ્વદો લોગો ।

સુદ્ધમેદિં વાદરેદિં ય જંતાણંતેદિં વિવિધેદિં ॥ ૬૪ ॥

અવગાઢ ગાઢ ભરેલ છે સર્વત્ર પુદ્ગલકાયથી
આ લોક બાહર-સૂક્ષ્મથી, વિધવિધ અનંતાનંતથી. ૬૪.

અર્થ:—લોક સર્વત્ર: વિવિધ પ્રકારના, અનંતાનંત સૂક્ષ્મ
તેમ જ બાહર પુદ્ગલકાયો (પુદ્ગલસ્કંધો) વડે (વિશિષ્ટ રીતે)
અવગાહાઈને ગાઢ ભરેલો છે.

અત્તા કુણદિ સમાવં તત્થ ગદા પોગલા સમાવેદિં ।

ગચ્છંતિ કમ્મમાવં અણ્ણણોગાહમવગાઢા ॥ ૬૫ ॥

આત્મા કરે નિજ ભાવ જ્યાં, ત્યાં પુદ્ગલો નિજ ભાવથી
કર્મત્વરૂપે પરિણમે અન્યોન્ય-અવગાહિત થઈ. ૬૫.

અર્થ:—આત્મા (મોહરાગદ્વેષરૂપ) પોતાના ભાવને કરે છે;
(ત્યારે) ત્યાં રહેલાં પુદ્ગલો પોતાના ભાવોથી જીવને વિષે
(વિશિષ્ટ પ્રકારે) અન્યોન્ય-અવગાહરૂપે પ્રવેશ્યાં થકાં કર્મભાવને
પામે છે.

જદ્દ પોગલદન્વાણં વહુપ્પયારેહિં સંઘણિન્વત્તી ।

અકદા પરેહિં દિદ્ધા તદ્દ કમ્માણં વિયાણાહિ ॥ ૬૬ ॥

જયમ સ્કંધરચના બહુવિધા દેખાય છે પુદ્ગલ તણી
પરથી અકૃત, તે રીત જાણો વિવિધતા કર્મો તણી. ૬૬.

અર્થ:—જેમ પુદ્ગલદ્રવ્યોની બહુ પ્રકારે સ્કંધરચના પરથી
કરાયા વિના થતી જોવામાં આવે છે. તેમ કર્મોની બહુપ્રકારતા
પરથી અકૃત જાણો.

જીવા પોગલકાયા અણ્ણણોગાદગહ્ણપઢિવદ્ધા ।

કાલે વિજુજ્જમાણા સુદ્ધદુક્ખં દેતિ સુંજંતિ ॥ ૬૭ ॥

જીવ-પુદ્ગલો અન્યોન્યમાં અવગાહુ ગ્રહીને બદ છે;
કાળે વિયોગ લહે તદ્દ સુખદુઃખ આપે-ભોગવે. ૬૭.

અર્થ:—જીવો અને પુદ્ગલકાયો (વિશિષ્ટ પ્રકારે)
અન્યોન્ય-અવગાહને ગ્રહવા વડે (પરસ્પર) બદ છે; કાળે છૂટા
પડતાં સુખદુઃખ આપે છે અને ભોગવે છે (અર્થાત્ પુદ્ગલકાયો
સુખદુઃખ આપે છે અને જીવો ભોગવે છે).

તમ્હા કમ્મં કત્તા માવેણ હિ સંજુદોધ જીવસ્સ ।

મોત્તા દુ હ્વદિ જીવો ચેદગમાવેણ કમ્મફલં ॥ ૬૮ ॥

તેથી કરમ, જીવભાવથી સંયુક્ત, કર્તા જાણવું;
ભોક્તાપણું તો જીવને ચેતકપણે તત્કાળ તણું. ૬૮.

અર્થ:—તેથી જીવના ભાવથી સંયુક્ત એવું કર્મ (દ્રવ્યકર્મ)
કર્તા છે (-નિશ્ચયથી પોતાનું કર્તા અને વ્યવહારથી જીવભાવનું

કર્તા; પરંતુ તે ભોક્તા નથી). ભોક્તા તો (માત્ર) જીવ છે ચેતકભાવને લીધે કર્મકળનો.

एवं कत्ता भोक्ता होज्जं अप्पा सगेहिं कम्मैहिं ।

हिंહદિ પારમપારં સંસારં મોહસંછળ્લો ॥ ૬૯ ॥

કર્તા અને ભોક્તા થતો એ રીત નિજ કર્મો વડે જીવ મોહથી આચ્છન્ન સાંત-અનંત સંસારે ભમે. ૬૯.

અર્થ:—એ રીતે પોતાનાં કર્મોથી કર્તા-ભોક્તા થતો આત્મા મોહાચ્છાદિત વર્તતો થકો સાંત અથવા અનંત સંસારમાં પરિભ્રમણ કરે છે.

उवसंतखीणमोहो मग्गं जिणभासिदेण समुवगदो ।

જાણાણુમગ્ગચારી જિવ્વાણપુરં વજદિ ધીરો ॥ ૭૦ ॥

જિનવચનથી લડી માર્ગે જે, ઉપશાંતક્ષીણુમોહી બને,
જ્ઞાનાનુમાર્ગે વિષે ચરે, તે ધીર શિવપુરને વરે. ૭૦.

અર્થ:—જે (પુરુષ) જિનવચનથી માર્ગને પામીને ઉપશાંત-ક્ષીણુમોહ થયો થકો (અર્થાત્ દર્શનમોહનો જેને ઉપશમ, ક્ષય અથવા ક્ષયોપશમ થયો છે એવો થયો થકો) જ્ઞાનાનુમાર્ગે ચરે છે (-જ્ઞાનને અનુસરનારા માર્ગે પ્રવર્તે છે), તે ધીર પુરુષ નિર્વાણપુરને પામે છે.

एको चेव महप्पा सो दुवियप्पो तिलक्खणो होदि ।

ચદુર્ચંકમળો મણિદો પંચગ્ગુણપ્પધાણો ચ ॥ ૭૧ ॥

છક્કાપકમજુત્તો ઉવઉત્તો સત્તમંગસવ્માવો ।

અઢ્ઢાસઓ જવઢ્ઢો જીવો દસઢ્ઢાણગો મણિદો ॥ ૭૨ ॥

એક જ મહાત્મા તે દ્વિભેદ અને ત્રિલક્ષણ ઉક્ત છે,
ચઉભ્રમણ્યુત, પંચાગ્રણુપરધાન જીવ કહેલ છે: ૭૧.
ઉપયોગી ષટ્-અપક્રમસહિત છે, સમભંગીસત્ત્વ છે,
જીવ અષ્ટ-આશ્રય, નવ-અરથ. દશસ્થાનગત ભાષેલ છે.

અર્થ:—તે મહાત્મા એક જ છે, એ ભેદવાળો છે અને
ત્રિલક્ષણ છે; વળી તેને ચતુર્વિધ ભ્રમણવાળો તથા પાંચ મુખ્ય
ગુણોથી પ્રધાનતાવાળો કહ્યો છે. ઉપયોગી એવો તે જીવ ૭
*અપક્રમ સહિત, સાત ભંગપૂર્વક સદ્ભાવવાળો, આઠના
આશ્રયરૂપ, નવ-અર્થરૂપ અને દશસ્થાનગત કહેવામાં આવ્યો છે.

પયઙ્ગિદિઅણુમાગપ્પદેસવંધેહિં સવ્વદો મુક્કો ।

ઉઠ્ઠં ગચ્છદિ સેસા વિદિસાવજ્જં ગદિં જંતિ ॥ ૭૩ ॥

પ્રકૃતિ-સ્થિતિ-પરદેશ-અનુભવબંધથી પરિમુક્તને
ગતિ હોય ઊંચે; શેષને વિદિશા તજી ગતિ હોય છે. ૭૩.

અર્થ:—પ્રકૃતિબંધ, સ્થિતિબંધ, અનુભવાગમંધ અને
પ્રદેશબંધથી સર્વતઃ મુક્ત જીવ ઊર્ધ્વગમન કરે છે: બાકીના
જીવો (ભવાંતરમાં જતાં) વિદિશાઓ છોડીને ગમન કરે છે.

‘સંધા ય સંધપદેસા સંધપદેસા ય હોંતિ પરમાણુ ।

ઈદિ તે ચદુન્નિયપ્પા પોમ્મલકાયા મુણેદન્વા ॥ ૭૪ ॥

જડરૂપ પુદ્ગલકાય કેરા ચાર ભેદો જાણવા;
તે સ્કંધ, તેનો દેશ, સ્કંધપ્રદેશ, પરમાણુ કહ્યા. ૭૪.

* અપક્રમ = (સંસારી જીવને અન્ય ભવમાં જતાં) અત્યુણ્ણી ગમન અર્થાત્
વિદિશાઓ છોડીને ગમન

પંચાસ્તિકાયસંગ્રહ—૫૬૬૦૫-૫'ચાસ્તિકાયવર્ણન [૨૬૭]

અર્થ:—પુદ્ગલકાયના ચાર ભેદ જાણવા : સ્કંધો, સ્કંધદેશો, સ્કંધપ્રદેશો અને પરમાણુઓ.

સ્કંધં સયલસમત્યં તમ્સ દુ અદ્ધં મળંતિ દેસો ત્તિ ।

અદ્ધદ્ધં ચ પદેસો પરમાણુ ચેવ અવિભાગી ॥ ૭૫ ॥

પૂરણ-સકળ તે 'સ્કંધ' છે ને અર્ધ તેનું 'દેશ' છે,
અર્ધાર્ધ તેનું 'પ્રદેશ' ને અવિભાગ તે 'પરમાણુ' છે. ૭૫.

અર્થ:—સકળ-સમસ્ત (પુદ્ગલપિડાત્મક આખી વસ્તુ) તે સ્કંધ છે, તેના અર્ધને દેશ કહે છે, અર્ધનું અર્ધ તે પ્રદેશ છે અને અવિભાગી તે અરેખર પરમાણુ છે.

વાદરસુહુમગદાણં સ્કંધાણં પોગ્ગલો ત્તિ વવહારો ।

તે હોંતિ છપ્પચારા તેલોકં જેહિં ણિપ્પણં ॥ ૭૬ ॥

સૌ સ્કંધ બાદર-સૂક્ષ્મમાં 'પુદ્ગલ' તણેા વ્યવહાર છે;
છ વિકલ્પ છે સ્કંધો તણા, જેથી ત્રિજગ નિષ્પન્ન છે. ૭૬.

અર્થ:—બાદર ને સૂક્ષ્મપણે પરિણત સ્કંધોને 'પુદ્ગલ' એવો વ્યવહાર છે. તેઓ છ પ્રકારના છે, જેમનાથી ત્રણ લોક નિષ્પન્ન છે.

સવ્વેસિં સ્કંધાણં જો અંતો તં વિયાણ પરમાણુ ।

સો સસ્સદો અસદો ઇક્કો અવિભાગી મુત્તિમવો ॥ ૭૭ ॥

જે અંશ અંતિમ સ્કંધનો, પરમાણુ જાણેા તેહને;
તે એક ને અવિભાગ, શાશ્વત, મૂર્તિપ્રભવ, અશબ્દ છે. ૭૭.

અર્થ:—સર્વ સ્કંધોનો જે અંતિમ ભાગ તેને પરમાણુ જાણેા.

તે અવિભાગી, એક, શાશ્વત, મૂર્તિપ્રલય (મૂર્તિપણે ઊપજનારો) અને અશબ્દ છે.

આદેસમેત્તમુત્તો ધાદુચદુક્કસસ કારણં જો દુ ।

સો જેઓ પરમાણુ પરિણામગુણો સયમસદ્દો ॥ ૭૮ ॥

આદેશમાત્રથી મૂર્તિ, ધાતુચતુષ્કનો છે હેતુ જે, તે જાણવો પરમાણુ—જે પરિણામી, આપ અશબ્દ છે. ૭૮.

અર્થ:—જે આદેશમાત્રથી મૂર્તિ છે (અર્થાત્ માત્ર લેદ-વિવક્ષાથી મૂર્તિત્વવાળો કહેવાય છે) અને જે (પૃથ્વી આદિ) ચાર ધાતુઓનું કારણ છે તે પરમાણુ જાણવો—કે જે પરિણામ-ગુણવાળો છે અને સ્વયં અશબ્દ છે.

સદ્દો સંધપ્પભવો સંધો પરમાણુસંગસંઘાદો ।

પુદ્દેસુ તેસુ જાયદિ સદ્દો ઉપ્પાદિગો ણિયદો ॥ ૭૯ ॥

છે શબ્દ સ્કંધોત્પન્ન; સ્કંધો આણુસમૂહસંઘાત છે, સ્કંધાભિધાતે શબ્દ ઊપજે, નિયમથી ઉત્પાદ્ય છે. ૭૯.

અર્થ:—શબ્દ સ્કંધજન્ય છે. સ્કંધ પરમાણુદળનો સંઘાત છે, અને તે સ્કંધો સ્પર્શાતાં—અથડાતાં શબ્દ ઉત્પન્ન થાય છે; એ રીતે તે (શબ્દ) નિયતપણે ઉત્પાદ્ય છે.

ણિચ્છો ણાણવગાસો ણ સાવગાસો પદેસદ્દો મેત્તા ।

સંધાણં પિ ય કત્તા પવિહત્તા કાલસંસ્થાણં ॥ ૮૦ ॥

નહિ અનવકાશ, ન સાવકાશ પ્રદેશથી, આણુ શાશ્વતો, ભેત્તા-રચયિતા સ્કંધનો, પ્રવિભાગી સંખ્યા-કાળનો. ૮૦.

પ'ચારિતકાયસ'ગ્રહ—ધૃદ્રવ્ય-પ'ચારિતકાયધર્મ [૨૬૯

અર્થ:—પ્રદેશ દ્વારા પરમાણુ નિત્ય છે, અનવકાશ નથી, સાવકાશ નથી, સ્કંધોનો તોડનાર તેમ જ કરનાર છે તથા કાળ ને સંખ્યાનો વિભાગનાર છે (અર્થાત્ કાળનો ભાગ પાડે છે અને સંખ્યાનું માપ કરે છે).

एयरसवण्णगंधं दोफासं सदकारणमसदं ।

खंधंतरिदं दव्वं परमाणुं तं वियाणाहि ॥ ८१ ॥

એક જ વરણુ-રસ-ગંધ ને બે સ્પર્શિયુત પરમાણુ છે, તે શબ્દહેતુ, અશબ્દ છે, ને સ્કંધમાં પણ દ્રવ્ય છે. ૮૧.

અર્થ:—તે પરમાણુ એક રસવાળો, એક વર્ણુવાળો, એક ગંધવાળો તથા બે સ્પર્શવાળો છે, શબ્દનું કારણ છે, અશબ્દ છે અને સ્કંધની અંદર હોય તોપણ (પરિપૂર્ણ સ્વતંત્ર) દ્રવ્ય છે એમ જાણો.

उवभोज्जमिदिएहि य इंदियकाया मणो य कम्माणि ।

जं हवादि मुत्तमणं तं सव्वं पोग्गलं जाणे ॥ ८२ ॥

ઇંદ્રિય વડે ઉપભોગ્ય, ઇંદ્રિય, કાય, મન ને કર્મ જે, વળી અન્ય જે કંઈ મૂર્ત તે સઘળું પુદ્ગલ જાણજે. ૮૨.

અર્થ:—ઇંદ્રિયો વડે ઉપભોગ્ય વિષયો, ઇંદ્રિયો, શરીરો, મન, કર્મો અને બીજું જે કંઈ મૂર્ત હોય તે સઘળું પુદ્ગલ જાણો.

धम्मत्थिकायमरसं अवण्णगंधं असहमप्फासं ।

लोगागाढं पुढं पिहुलमसंखादियपदेसं ॥ ८३ ॥

ધર્માસ્તિકાય અવર્ણગંધ, અશબ્દરસ, અરૂપશી છે;
લોકાવગાહી, અખંડ છે, વિસ્તૃત, અસંખ્યપ્રદેશ છે. ૮૩.

અર્થ:—ધર્માસ્તિકાય અરૂપશી, અરસ, અગંધ, અવર્ણ
અને અશબ્દ છે; લોકવ્યાપક છે; અખંડ, વિશાળ અને
અસંખ્યાતપ્રદેશી છે.

અગુરુલઘુમેહિં સયા તેહિં અણંતેહિં પરિણદં ણિચ્ચં ।

ગદિકિરિયાજુત્તાણં કારણભૂદં સયમકજ્જં ॥ ૮૪ ॥

જે અગુરુલઘુક અનંત તે-રૂપ સર્વદા એ પરિણમે,
છે નિત્ય, આપ અકાર્ય છે, ગતિપરિણમિતને હેતુ છે. ૮૪.

અર્થ:—તે (ધર્માસ્તિકાય) અનંત એવા જે અગુરુલઘુ
(ગુણ, અંગો) તે-રૂપે સદા પરિણમે છે, નિત્ય છે, ગતિક્રિયા-
યુક્તને કારણભૂત (નિમિત્તરૂપ) છે અને પોતે અકાર્ય છે.

ઉદયં જહ મચ્છાણં ગમણાણુગહકરં હવદિ લોણ ।

તહ જીવયોગલાણં ધમ્મં દવ્વં વિયાણાહિ ॥ ૮૫ ॥

જ્યમ જગતમાં જળ મીનને અનુગ્રહ કરે છે ગમનમાં,
ત્યમ ધર્મ પણ અનુગ્રહ કરે જીવ-પુદ્ગલોને ગમનમાં. ૮૫.

અર્થ:—જેમ જગતમાં પાણી માછલાઓને ગમનમાં અનુગ્રહ
કરે છે, તેમ ધર્મદ્રવ્ય જીવ-પુદ્ગલોને ગમનમાં અનુગ્રહ કરે છે
(-નિમિત્તભૂત હોય છે) એમ જાણો.

જહ હવદિ ધમ્મદવ્વં તહ તં જાણેહ દવ્વમધમકલ્લં ।

ઠિદિકિરિયાજુત્તાણં કારણભૂદં તુ પુઢવીવ ॥ ૮૬ ॥

પંચાસ્તિકાયસંગ્રહ—પદ્ધત્ય-પંચાસ્તિકાયવર્ણન [૨૭૧

જ્યમ ધર્મનામક દ્રવ્ય તેમ અધર્મનામક દ્રવ્ય છે;
પણ દ્રવ્ય આ છે પૃથ્વી માફક હેતુ થિતિપરિણમિતને. ૮૬.

અર્થ:—જેમ ધર્મદ્રવ્ય છે તેમ અધર્મ નામનું દ્રવ્ય પણ
જાણો: પરંતુ તે (ગતિક્રિયાયુક્તને કારણભૂત હોવાને બદલે)
સ્થિતિક્રિયાયુક્તને પૃથ્વીની માફક કારણભૂત છે (અર્થાત્
સ્થિતિક્રિયાપરિણત જીવ-પુદ્ગલોને નિમિત્તભૂત છે).

જાદો અલોગલોગો જેસિં સઘ્ભાવદો ય ગમણઠિદી ।

દો વિ ય મયા વિમત્તા અવિમત્તા લોયમેત્તા ય ॥ ૮૭ ॥

ધર્માધરમ હોવાથી લોક-અલોક ને સ્થિતિગતિ બને;
તે ઉભય ભિન્ન-અભિન્ન છે ને સકળલોકપ્રમાણ છે. ૮૭.

અર્થ:—(જીવ-પુદ્ગલની) ગતિ-સ્થિતિ તથા અલોક-ને
લોકનો વિભાગ, તે બે દ્રવ્યોના સદ્ભાવથી થાય છે. વળી તે
બંને વિભક્ત, અવિભક્ત અને લોકપ્રમાણ કહેવામાં આવ્યાં છે.

ળ ય ગચ્છદિ ધમ્મત્થી ગમણં ળ કરેદિ અણ્ણદવિયસ્સ ।

હવદિ ગદિસ્સ ય પસરો જીવાણં પોગ્ગલાણં ચ ॥ ૮૮ ॥

ધર્માસ્તિ ગમન કરે નહીં, ન કરાવતો પરદ્રવ્યને;
જીવ-પુદ્ગલોના ગતિપ્રસાર તણે ઉદાસીન હેતુ છે. ૮૮.

અર્થ:—ધર્માસ્તિકાય ગમન કરતો નથી અને અન્ય દ્રવ્યને
ગમન કરાવતો નથી; તે, જીવો તથા પુદ્ગલોને (ગતિપરિણામમાં
આશ્રયમાત્રરૂપ હોવાથી) ગતિનો ઉદાસીન પ્રસારનાર (અર્થાત્
ગતિપ્રસારમાં ઉદાસીન નિમિત્તભૂત) છે.

વિજ્ઞદિ જેસિં ગમણં ઠાણં પુણ તેસિમેવ સંભવદિ ।

તે સગપરિણામેહિં દુ ગમણં ઠાણં ચ કુચ્વંતિ ॥ ૮૯ ॥

રે ! જેમને ગતિ હોય છે, તેઓ જ વળી સ્થિર થાય છે;
તે સર્વ નિજ પરિણામથી જ કરે ગતિસ્થિતિભાવને. ૮૯.

અર્થ:—(ધર્મ-અધર્મ ગતિ-સ્થિતિના મુખ્ય હેતુઓ નથી,
કારણ કે) જેમને ગતિ હોય છે તેમને જ વળી સ્થિતિ થાય છે
(અને જેમને સ્થિતિ હોય છે તેમને જ વળી ગતિ થાય છે).
તેઓ (ગતિસ્થિતિમાન પદાર્થો) તે પોતાના પરિણામથી ગતિ
અને સ્થિતિ કરે છે.

સન્વેસિં જીવાણં સેસાણં તદ્દ ય પોગ્ગલાણં ચ ।

જં દેદિ વિવરમચ્છિલં તં લોગે હવદિ આગાસં ॥ ૯૦ ॥

જે લોકમાં જીવ-પુદ્ગલોને, શેષ દ્રવ્ય સમસ્તને
અવકાશ દે છે પૂર્ણ, તે આકાશનામક દ્રવ્ય છે. ૯૦.

અર્થ:—લોકમાં જીવોને અને પુદ્ગલોને તેમ જ અંધાં
ખાકીનાં દ્રવ્યોને જે સંપૂર્ણ અવકાશ આપે છે, તે આકાશ છે.

જીવા પોગ્ગલકાયા ધમ્માધમ્મા ય લોગદો ગણ્ણા ।

તત્તો અણ્ણમણ્ણં આયાસં અંતવદિરિત્તં ॥ ૯૧ ॥

જીવ-પુદ્ગલોનાદિક શેષ દ્રવ્ય અનન્ય જાણો લોકથી;
નહી અંતશૂન્ય અનન્ય તેમ જ અન્ય છે એ લોકથી. ૯૧.

અર્થ:—જીવો, પુદ્ગલોનાદિકો, ધર્મ અને અધર્મને (તેમ જ
કાળ) લોકથી અનન્ય છે; અંત રહિત એવું આકાશ તેનાથી
(લોકથી) અનન્ય તેમ જ અન્ય છે.

આગાસં અવગાસં ગમણદ્વિદિકારણેહિં દેદિ જદિ ।

ઉદ્ભંગદિપ્પધાણા સિદ્ધા ચિદ્ભંતિ કિધ તત્થ ॥ ૯૨ ॥

અવકાશદ્વાયક આભ ગતિ-સ્થિતિહેતુતા પણ બે ધરે,
તો ઊધ્વગતિપરધાન સિદ્ધો કેમ તેમાં સ્થિતિ લહે? ૯૨.

અર્થ:—બે આકાશ ગતિ-સ્થિતિનાં કારણ સહિત અવકાશ
આપતું હોય (અર્થાત્ બે આકાશ અવકાશહેતુ પણ હોય અને
ગતિ-સ્થિતિહેતુ પણ હોય) તો ઊધ્વગતિપ્રધાન સિદ્ધો તેમાં
(આકાશમાં) કેમ સ્થિર હોય ? (આગળ ગમન કેમ ન કરે ?)

જમ્હા ઉવરિદ્ધાણં સિદ્ધાણં જિણવરેહિં પળ્લત્તં ।

તમ્હા ગમણદ્ધાણં આયાસે જાણ નત્થિ ત્તિ ॥ ૯૩ ॥

ભાખી જિનોએ લોકના અગ્રે સ્થિતિ સિદ્ધો તણી,
તે કારણે બણો—ગતિસ્થિતિ આભમાં હોતી નથી. ૯૩.

અર્થ:—જેથી જિનવરોએ સિદ્ધોની લોકના ઉપર સ્થિતિ
કહી છે, તેથી ગતિ-સ્થિતિ આકાશમાં હોતી નથી (અર્થાત્
ગતિસ્થિતિહેતુત્વ આકાશને વિષે નથી) એમ બણો.

જદિ હવદિ ગમણહેદૂ આગાસં ઠાણકારણં તેસિં ।

પસજદિ અલોગહાણી લોગસ્સ ય અંતપરિચુદ્ધી ॥ ૯૪ ॥

નભ હોય બે ગતિહેતુ ને સ્થિતિહેતુ પુદ્ગલ-જીવને,
તો હાનિ થાય અલોકની, લોકાન્ત પામે વૃદ્ધિને. ૯૪.

અર્થ:—બે આકાશ જીવ-પુદ્ગલોને ગતિહેતુ અને સ્થિતિહેતુ
હોય તો અલોકની હાનિનો અને લોકના અંતની વૃદ્ધિનો પ્રસંગ
આવે,

તમ્હા ધમ્માધમ્મા ગમણદ્વિદિકારણાણિ ણાગાસં ।

ઈદિ જિણવરેહિં મણિદં લોગસહાવં સુણંતાણં ॥ ૯૫ ॥

તેથી ગતિસ્થિતિહેતુઓ ધર્માધરમ છે, નભ નહીં;
ભાખ્યું જિનોએ આમ લોકસ્વભાવના શ્રોતા પ્રતિ. ૯૫.

અર્થ:—તેથી ગતિ અને સ્થિતિનાં કારણ ધર્મ અને અધર્મ છે, આકાશ નહિ. આમ લોકસ્વભાવના શ્રોતાઓ પ્રત્યે જિનવરોએ કહ્યું છે.

ધમ્માધમ્માગાસા અપુધવ્ભૂદા સમાણપરિમાણા ।

પુધગુવલદ્ધિવિસેસા કરેંતિ ઇગત્તમણત્તં ॥ ૯૬ ॥

ધર્માધરમ-નભને સમાનપ્રમાણયુત અપૃથક્ત્વથી,
વળી ભિન્નભિન્ન વિશેષથી, એકત્વ ને અન્યત્વ છે. ૯૬.

અર્થ:—ધર્મ, અધર્મ અને આકાશ (લોકાકાશ) સમાન પરિમાણવાળાં અપૃથક્ભૂત હોવાથી તેમ જ પૃથક્-ઉપલબ્ધ (ભિન્નભિન્ન) વિશેષવાળાં હોવાથી એકત્વ તેમ જ અન્યત્વને કરે છે.

આગાસકાલજીવા ધમ્માધમ્મા ય મુત્તિપરિહીણા ।

મુત્તં પોગ્ગલદવ્વં જીવોં સલ્લ ચેદણો તેસુ ॥ ૯૭ ॥

આત્મા અને આકાશ, ધર્મ, અધર્મ, કાળ અમૂર્ત છે,
છે મૂર્ત પુદ્ગલદ્રવ્ય; તેમાં જીવ છે ચેતન ખરે. ૯૭.

અર્થ:—આકાશ, કાળ, જીવ, ધર્મ અને અધર્મ અમૂર્ત છે, પુદ્ગલદ્રવ્ય મૂર્ત છે. તેમાં જીવ ખરેખર ચેતન છે.

જીવા પોગ્ગલકાયા સહ સક્કિરિયા હવંતિ ણ ય સેસા ।

પોગ્ગલકરણા જીવા સંધા સ્થલ કાલકરણા દુ ॥ ૯૮ ॥

જીવ-પુદ્ગલો સહભૂત છે સક્કિય, નિષ્કિય શેષ છે;
છે કાળ પુદ્ગલને કરણ, પુદ્ગલ કરણ છે જીવને. ૯૮.

અર્થ:—બાહ્ય કરણ સહિત રહેલાં જીવો અને પુદ્ગલો સક્કિય છે, બાકીનાં દ્રવ્યો સક્કિય નથી (-નિષ્કિય છે); જીવો પુદ્ગલકરણવાળા (-જેમને સક્કિયપણામાં પુદ્ગલ બહિરંગ સાધન હોય એવા) છે અને સ્કંધો અર્થાત્ પુદ્ગલો તો કાળકરણવાળા (-જેમને સક્કિયપણામાં કાળ બહિરંગ સાધન હોય એવા) છે.

જે સ્થલ ઇન્દ્રિયગેજ્ઞા વિસયા જીવેહિં હોંતિ તે મુત્તા ।

સેસં હવદિ અમુત્તં ચિત્તં ઉભયં સમાદિયદિ ॥ ૯૯ ॥

છે જીવને જે વિષય ઇન્દ્રિયગ્રાહ્ય, તે સૌ મૂર્ત છે;
બાકી બધુંય અમૂર્ત છે; મન જાણતું તે ઉભયને. ૯૯.

અર્થ:—જે પદાર્થો જીવોના ઇન્દ્રિયગ્રાહ્ય વિષયો છે તેઓ મૂર્ત છે અને બાકીનો પદાર્થસમૂહ અમૂર્ત છે. ચિત્ત તે બંનેને ગ્રહણ કરે છે (-જાણે છે).

કાલો પરિણામભવો પરિણામો દન્વકાલસંભૂદો ।

દોણં એસ સહાવો કાલો સ્થળભંગુરો ણિયદો ॥ ૧૦૦ ॥

પરિણામભવ છે કાળ, કાળપદાર્થભવ પરિણામ છે;
—આ છે સ્વભાવો ઉભયના: ક્ષણભંગી ને ધ્રુવ કાળ છે.

અર્થ:—કાળ પરિણામથી ઉત્પન્ન થાય છે (અર્થાત્

વ્યવહારકાળ જીવ-પુદ્ગલોના પરિણામથી મપાય છે); પરિણામ દ્રવ્યકાળથી ઉત્પન્ન થાય છે.—આ, બંનેનો સ્વભાવ છે. કાળ ક્ષણભંગુર તેમ જ નિત્ય છે.

કાલો ત્તિ ય વવદેસો સઙ્ખાવપરુવગો હવદિ ણિચ્છો ।

ઉપ્પણ્ણપ્પદ્ધંસી અવરો દીહંતરદ્દાઈ ॥ ૧૦૧ ॥

છે ‘કાળ’ સંજ્ઞા સત્પ્રરૂપક તેથી કાળ સુનિત્ય છે;
ઉત્પન્નધ્વંસી અન્ય જે તે દીર્ઘરથાથી પણ ઠરે. ૧૦૧.

અર્થ:—‘કાળ’ એવો વ્યપદેશ સદ્ભાવનો પ્રરૂપક છે તેથી કાળ (નિશ્ચયકાળ) નિત્ય છે. ઉત્પન્નધ્વંસી એવો જે બીજો કાળ (અર્થાત્ ઉત્પન્ન થતાં વેંત જ નષ્ટ થનારો જે વ્યવહાર-કાળ) તે (ક્ષણિક હોવા છતાં પ્રવાહ-અપેક્ષાએ) દીર્ઘ સ્થિતિનો પણ (કહેવાય) છે.

एदे कालागासा धम्माधम्मा य पोग्गला जीवा ।

लभंति दन्वसण्णं कालस्स दु णत्थि कायत्तं ॥ १०२ ॥

આ જીવ, પુદ્ગલ, કાળ, ધર્મ, અધર્મ તેમ જ નભ વિષે
છે ‘દ્રવ્ય’સંજ્ઞા સર્વને, કાયત્વ છે નહિ કાળને. ૧૦૨.

અર્થ:—આ કાળ, આકાશ, ધર્મ, અધર્મ, પુદ્ગલો અને જીવો (બધાં) ‘દ્રવ્ય’સંજ્ઞાને પામે છે; પરંતુ કાળને કાયપણું નથી.

एवं पवयणसारं पंचत्थियसंगहं वियाणित्ता ।

जो मुयदि रागदोसे सो गाहदि दुक्खपरिमोक्खं ॥ १०३ ॥

પંચાસ્તિકાયસંગ્રહ—પદ્મવ્ય-પંચાસ્તિકાયવર્ણન [૨૭૭

એ રીત પ્રવચનસારરૂપ ‘પંચાસ્તિકાયસંગ્રહ’ જાણીને
જે જીવ છોડે રાગદ્વેષ, લહે સકળદુઃખમોક્ષને. ૧૦૩.

અર્થ:—એ પ્રમાણે પ્રવચનના સારભૂત ‘પંચાસ્તિકાય-
સંગ્રહ’ને જાણીને જે રાગદ્વેષને છોડે છે, તે દુઃખથી પરિમુક્ત
થાય છે.

મુણિઝ્ઞણ ઇતદદ્દં તદણુગમણુજ્જદો ણિહદમોહો ।

પસમિયરાગદ્વેસો હ્વદિ હ્વપરાપરો જીવો ॥ ૧૦૪ ॥

આ અર્થ જાણી, અનુગમન-ઉદ્ધમ કરી, હણી મોહને,
પ્રશમાવી રાગદ્વેષ, જીવ ઉત્તર-પૂરવ વિરહિત બને. ૧૦૪.

અર્થ:—જીવ આ અર્થને જાણીને (—આ શાસ્ત્રના અર્થભૂત
શુદ્ધાત્માને જાણીને). તેને અનુસરવાનો ઉદ્ધમ કરતો થકો
હતમોહ થઈને (—જેને દર્શનમોહનો ક્ષય થયો હોય એવો
થઈને), રાગદ્વેષને પ્રશમિત-નિવૃત્ત કરીને, ઉત્તર અને પૂર્વ
બંધનો જેને નાશ થયો છે એવો થાય છે.

२. नवपदार्थपूर्वक मोक्षमार्गप्रपञ्चवर्णन

तेसिं पयत्थभंगं मग्गं मोक्खस्स वोच्छामि ॥ १०५ ॥

અર્થ:—અપુનર્લવના કારણે શ્રી મહાવીરને શિરસા વંદન કરીને, તેમનો પદાર્થલેહ (-કાળ સહિત પંચાસ્તિકાયનો નવ પદાર્થરૂપ લેહ) તથા મોક્ષનો માર્ગ કહીશ.

मोक्षस्त हृदि मग्नो भव्वाणं लब्धबुद्धीणं ॥ १०६ ॥

અર્થ:—સમ્યક્ત્વ અને જ્ઞાનથી સંયુક્ત એવું ચારિત્ર—કે જે રાગદ્વેષથી રહિત હોય તે, લબ્ધ્યુદ્ધિ લબ્યજીવને પ્રાપ્તના માર્ગ હોય છે.

चारित्तं समभावो विसण्णु विरूढमग्गाणं ॥ १०७ ॥

‘ભાવો’ તણી શ્રદ્ધા સુદર્શન, બોધ તેનો જ્ઞાન છે,
વધુ રૂઢ માર્ગી થતાં વિષયમાં સામ્ય તે ચારિત્ર છે. ૧૦૭.

અર્થ:—ભાવોનું (—નવ પદાર્થોનું) શ્રદ્ધાન તે સમ્યક્ત્વ
છે; તેમનો અવબોધ તે જ્ઞાન છે; (નિજ તત્ત્વમાં) જેમનો માર્ગી
વિશેષ રૂઢ થયો છે તેમને વિષયો પ્રત્યે વર્તેલો સમભાવ તે
ચારિત્ર છે.

જીવાજીવા માવા પુણં પાવં ચ આસવં તેસિં ।

સંવરણં ણિજ્જરણં વંધો મોક્ખો ય તે અદ્ધા ॥ ૧૦૮ ॥

બે ભાવ—જીવ અજીવ, તદ્દગત પુણ્ય તેમ જ પાપ ને
આસરવ, સંવર, નિર્જરા, વળી બંધ, મોક્ષ—પદાર્થ છે.

અર્થ:—જીવ અને અજીવ—બે ભાવો (અર્થાત્ મૂળ
પદાર્થો) તથા તે બેનાં પુણ્ય, પાપ, આસ્રવ, સંવર, નિર્જરા,
બંધ ને મોક્ષ—એ (નવ) પદાર્થો છે.

જીવા સંસારતથા ણિન્વાદા ચેદણપ્પગા દુવિહા ।

ઉવબોગલક્ષણા વિ ય દેહાદેહપ્પવીચારા ॥ ૧૦૯ ॥

જીવો દ્વિવિધ—સંસારી, સિદ્ધો; ચેતનાત્મક ઉભય છે;
ઉપયોગલક્ષણુ ઉભય; એક સદેહ, એક અદેહ છે. ૧૦૯.

અર્થ:—જીવો બે પ્રકારના છે: સંસારી અને સિદ્ધ. તેઓ
ચેતનાત્મક (—ચેતનાસ્વભાવવાળા) તેમ જ ઉપયોગલક્ષણુવાળા
છે. સંસારી જીવો દેહમાં વર્તેનારા અર્થાત્ દેહસંહિત છે અને
સિદ્ધ જીવો દેહમાં નહિ વર્તેનારા અર્થાત્ દેહરહિત છે.

પુઢર્વાં ય ઉદગમગર્ણી વાઙ વળ્લપ્પદિ જીવસંસિદા કાયા ।
 દંતિ સ્વલ્લ મોદ્વહુલં ફામં વહુગા વિ ને તેમ્મિ ॥૧૧૦॥

ભૂ-જલ-અનલ-વાયુ-વનસ્પતિકાય જીવસહિત છેઃ
 બહુ કાય તે અતિમોહસંયુત સ્પર્શ આપે જીવને. ૧૧૦.

અર્થઃ—પૃથ્વીકાય, અપ્કાય. અગ્નિકાય. વાયુકાય અને
 વનસ્પતિકાય—એ કાયો જીવસહિત છે. (અવાંતર જાતિઓની
 અપેક્ષાએ) તેમની વણી સંજ્યા હોવા છતાં તેઓ અધીયે તેમાં
 રહેલા જીવોને ખરેખર પુષ્કળ મોહથી સંયુક્ત સ્પર્શ આપે છે
 (અર્થાત્ સ્પર્શજ્ઞાનમાં નિમિત્ત થાય છે).

તિ ત્યાવરતણુજોગા અણિલાળલકાઢયા ય તેમ્મુ તસા ।

મળપરિણામવિરહિદા જીવા ઇંદિયા ણેયા ॥૧૧૧॥

ત્યાં જીવ ત્રણ સ્થાવરતનુ, ત્રસ જીવ અગ્નિ-સમીરના;
 એ સર્વ મનપરિણામવિરહિત એક-ઈન્દ્રિય જાણુવા. ૧૧૧.

અર્થઃ—તેમાં. ત્રણ (પૃથ્વીકાયિક, અપ્કાયિક ને વનસ્પતિ-
 કાયિક) જીવો સ્થાવર સમીરના સંયોગવાળા છે તથા વાયુકાયિક
 ને અગ્નિકાયિક જીવો *ત્રસ છે; તે બધા મનપરિણામરહિત
 એકેન્દ્રિય જીવો જાણુવા. ૧૧૧.

એદે જીવણિકાયા પંચવિધા પુઢવિકાઢયાદીયા ।

મળપરિણામવિરહિદા જીવા ઇંદિયા મણિયા ॥૧૧૨॥

* વાયુકાયિક અને અગ્નિકાયિક જીવોને ચક્રનક્રિયા દેખીને વ્યવહારથી ત્રસ
 કહેવામાં આવે છે, નિશ્ચયથી તો તેઓ પણ સ્થાવરનામકર્માધીનપણાને
 લીધે—જેટલે તેમને વ્યવહારથી ચક્રન છે તોપણ—સ્થાવર ન-છે.

પંચાસ્તિકાયસંગ્રહ—નવપદાર્થ-બોધમાર્ગવર્ણન [૨૮૧

આ પૃથ્વીકાયિક આદિ જીવનિકાય પાંચ પ્રકારના,
સઘળાય મનપરિણામવિરહિત જીવ એકેન્દ્રિય કહ્યા. ૧૧૨.

અર્થ:—આ પૃથ્વીકાયિક વગેરે પાંચ પ્રકારના જીવનિકાયોને
મનપરિણામરહિત એકેન્દ્રિય જીવો (સર્વજ્ઞ) કહ્યા છે.

અંદેમૃ પવકુંતા ગદ્મત્થા માણુસા ય મુચ્છગયા ।

જારિમયા તારિસયા જીવા એન્દિયા જેવા ॥ ૧૧૩ ॥

જેવા જીવો અંડરથ, મૂર્છાવરથ વા ગર્ભરથ છે;
તેવા બધા આ પંચવિધ એકેન્દ્રિ જીવો જાણીએ. ૧૧૩.

અર્થ:—ઈંડાંમાં વૃદ્ધિ પામતા પ્રાણીઓ, ગર્ભમાં રહેલાં
પ્રાણીઓ અને મૂર્છા પામેલા મનુષ્યો, જેવાં (બુદ્ધિપૂર્વક વ્યાપાર
વિનાનાં) છે, તેવા એકેન્દ્રિય જીવો જાણવા.

સંબુકમાદુવાહા સંજ્ઞા સિષ્ણી અપાદગા ય કિમી ।

જાણંતિ રસં ફાસં જે તે વેન્દિયા જીવા ॥ ૧૧૪ ॥

શંખૂક, છીપો, માતૃવાહો, શંખ, કૃમિ પગ-વગરના
—જે જાણુના રસરૂપશંને, તે જીવ દ્વીન્દ્રિય જાણુવા. ૧૧૪.

અર્થ:—શંખૂક, માતૃવાહ, શંખ, છીપ અને પગ વગરના
કૃમિ—કે જેઓ રસ અને રૂપશંને જાણુ છે તેઓ—દ્વીન્દ્રિય
જીવો છે.

જૂગાગુંમીમક્રણપિપીલિયા વિચ્છુયાદિયા કીહા ।

જાણંતિ રસં ફાસં ગંધં તેન્દિયા જીવા ॥ ૧૧૫ ॥

જૂ, કુંભી, માકડ, કીડી તેમ જ વૃશ્ચિકાદિક જંતુ જે રસ, ગંધ તેમ જ સ્પર્શ જાણે, જીવ ત્રીંદ્રિય તેહ છે. ૧૧૫.

અર્થ:—જૂ, કુંભી, માકડ, કીડી અને વીંછી વગેરે જંતુઓ રસ, સ્પર્શ અને ગંધને જાણે છે; તે ત્રીંદ્રિય જીવો છે.

ઉદ્દંસમસયમવિલયમધુકરિભમરા પયંગમાદીયા ।

સ્ત્વં રસં ચ ગંધં ફાસં પુણ તે વિજાણંતિ ॥ ૧૧૬ ॥

મધમાખ, ભ્રમર, પતંગ, માખી, ડાંસ, મચ્છર આદિ જે, તે જીવ જાણે સ્પર્શને, રસ, ગંધ તેમ જ રૂપને. ૧૧૬.

અર્થ:—વળી ડાંસ, મચ્છર, માખી, મધમાખી, ભ્રમર અને પતંગિયાં વગેરે જીવો રૂપ, રસ, ગંધ અને સ્પર્શને જાણે છે. (તે ચતુર્િંદ્રિય જીવો છે.)

સુરણરણાયતિરિયા વણ્ણરસપ્પાસગંધસદ્ધુહ ।

જલચરથલચરચ્ચરા વલિયા પંચેંદિયા જીવા ॥ ૧૧૭ ॥

સ્પર્શાદિ પંચક જાણુતાં તિયંચ-નારક-સુર-નરો
—જળચર, ભૂચર કે ખેચરો—ખળવાન પંચેંદ્રિય જીવો.

અર્થ:—વણી, રસ, સ્પર્શ, ગંધ અને શબ્દને જાણનારાં દેવ-મનુષ્ય-નારક-તિયંચ—જેઓ જળચર, સ્થળચર કે ખેચર હોય છે તેઓ—ખળવાન પંચેંદ્રિય જીવો છે.

દેવા ચણ્ણિકાયા મણુયા પુણ કમ્મભોગભૂમીયા ।

તિરિયા વહુપ્પયારા ણેરહયા પુહવિમેયગદા ॥ ૧૧૮ ॥

પૃથ્વીસ્થિતકાયસંપ્રહ—નવપદાર્થ-ભોક્ષભાગવર્ણન [૬૮૬]

નર કર્મભૂમિજ ભોગભૂમિજ, દેવ ચાર પ્રકારના,
તિર્થંચ બહુવિધ, નારકોના પૃથ્વીગત ભેદો કહ્યા. ૧૧૮.

અર્થ:—દેવોના ચાર નિકાય છે, મનુષ્યો કર્મભૂમિજ અને
ભોગભૂમિજ એમ બે પ્રકારના છે, તિર્થંચો ઘણા પ્રકારનાં છે
અને નારકોના ભેદ તેમની પૃથ્વીઓના ભેદ જોડલા છે.

સ્ત્રીણે પુત્રવિવરે ગદિનામે આસે ય તે વિ સ્ત્રુ ।

પાઠણંતિ ય અણં ગદિમાઠસ્સં સલેસ્સવસા ॥ ૧૧૯ ॥

ગતિનામ ને આયુષ્ય પૂર્વનિબદ્ધ જ્યાં ક્ષય થાય છે,
ત્યાં અન્ય ગતિ-આયુષ્ય પામે જીવ નિજલેશ્યાવશે. ૧૧૯.

અર્થ:—પૂર્વનિબદ્ધ ગતિનામકર્મ અને આયુષકર્મ ક્ષીણ થતાં
જીવો પોતાની લેશ્યાને વશ ખરેખર અન્ય ગતિ અને આયુષ
પ્રાપ્ત કરે છે.

एदे जीवणिकाया देहप्पविचारमस्सिदा भणिदा ।

देहविहृणा सिद्धा भव्वा संसारिणो अभव्वा य ॥ ૧૨૦ ॥

આ ઉક્ત જીવનિકાય સર્વે દેહસહિત કહેલ છે,
ને દેહવિરહિત સિદ્ધ છે; સંસારી ભવ્ય-અભવ્ય છે. ૧૨૦.

અર્થ:—આ (પૂર્વોક્ત) જીવનિકાયો દેહમાં વર્તનારા
અર્થાત્ દેહસહિત કહેવામાં આવ્યા છે; દેહવિરહિત એવા સિદ્ધો
છે. સંસારીઓ ભવ્ય અને અભવ્ય એમ બે પ્રકારના છે.

ण हि इंदियाणि जीवा काया पुण छप्पयार पणत्ता ।

जं हवदि तेसु णाणं जीवो त्ति य तं परूवेत्ति ॥ ૧૨૧ ॥

રે ! ઇન્દ્રિયો નહિ જીવ, ધડ્ડવિધ કાય પણ નહિ જીવ છે;
છે-તેમનામાં જ્ઞાન જે બસ તે જ જીવ નિર્દિષ્ટ છે. ૧૨૧.

અર્થ:—(વ્યવહારથી કહેવામાં આવતા એકેન્દ્રિયાદિ તથા
પૃથ્વીકાયિકાદિ ‘જીવો’માં) ઇન્દ્રિયો જીવ નથી અને છ પ્રકારની
શાસ્ત્રોક્ત કાયો પણ જીવ નથી; તેમનામાં જે જ્ઞાન છે તે જીવ છે
એમ (જ્ઞાનીઓ) પ્રરૂપે છે.

જાણદિ પસ્સદિ સવ્વં ઇચ્છદિ સુક્કં વિભેદિ દુક્કાદો ।

કુવ્વદિ હિદમહિદં વા મુંજદિ જીવો ફલં તેસિં ॥ ૧૨૨ ॥

જાણે અને દેખે બધું, સુખ અભિલષે, દુખથી ડરે,
હિત-અહિત જીવ કરે અને હિત-અહિતનું ફળ ભોગવે. ૧૨૨.

અર્થ:—જીવ બધું જાણે છે અને દેખે છે, સુખને ઇચ્છે છે,
દુઃખથી ડરે છે, હિત-અહિતને (શુભ-અશુભ ભાવોને) કરે છે
અને તેમના ફળને ભોગવે છે.

एवमभिगमम जीवं अण्णेहिं वि पज्जएहि बहुगेहि ।

अभिगच्छहु अज्जीवं णाणंतरिदेहिं लिंगेहिं ॥ १२३ ॥

ખીજાય બાહુ પર્યાયથી એ રીત જાણી જીવને,
જાણે! અજીવપદાર્થ જ્ઞાનવિભિન્ન જડ લિંગો વડે. ૧૨૩.

અર્થ:—એ રીતે ખીજા પણ બાહુ પર્યાયો વડે જીવને
જાણીને જ્ઞાનથી અન્ય એવાં (જડ) લિંગો વડે અજીવને જાણે.

आगासकालपोग्गलधम्माधम्मेषु णत्थि जीवगुणा ।

तेसिं अवेदणत्तं भणिदं जीवस्स चेदणदा ॥ १२४ ॥

પ'ચાસ્તિકાયસ'ત્રહ—નવપદાથ^૧-ભોક્ષમાર્ગ^૨વર્ણન [૨૮૫]

છે જીવગુણ નહિ આભ-ધર્મ-અધર્મ-પુદ્ગલ-કાળમાં;
તેમાં અચેતનતા કહી, ચેતનપણું કહ્યું જીવમાં. ૧૨૪.

અર્થ:—આકાશ. કાળ, પુદ્ગલ. ધર્મ અને અધર્મમાં
જીવના ગુણો નથી; (કારણ કે) તેમને અચેતનપણું કહ્યું છે,
જીવને ચેતનતા કહી છે.

મૃદદુઃખજાણના વા હિદપરિયમ્મં ચ અહિદમીરુત્તં ।

જમ્મ ણ વિજ્જદિ ણિચ્ચં તં સમણા વેતિ અજ્જીવં ॥ ૧૨૫ ॥

મુખદુઃખસંચેતન. અહિતની ભીતિ, ઉદમ હિત વિષે
જેને કદી હોતાં નથી, તેને અજીવ શ્રમણો કહે. ૧૨૫.

અર્થ:—મુખદુઃખનું જ્ઞાન, હિતનો ઉદમ અને અહિતનો
ભય—એ જેને સદાય હોતાં નથી, તેને શ્રમણો અજીવ કહે છે.

સંઠાણા સંઘાદા વણ્ણરસપ્પાસગંધસદ્દા ય ।

પોગ્ગલદ્વવ્પભવા હોંતિ ગુણા પજ્જયા ય વહૂ ॥ ૧૨૬ ॥

અગ્ગસમસ્સવમગંધં અવ્વત્તં ચેદ્દણાગુણમસદ્દં ।

જાણ અલિંગગગ્ગહણં જીવમણિદ્વિટ્ઠસંઠાણં ॥ ૧૨૭ ॥

સંસ્થાન-સંઘાતો, વરણ-રસ-ગંધ-શબ્દ-સ્પર્શ જે,
તે બહુ ગુણો ને પર્યાયો પુદ્ગલદરવનિષ્પન્ન છે. ૧૨૬.
જે ચેતનાગુણ, અરસરૂપ, અગંધશબ્દ. અવ્યક્ત છે,
નિર્દિષ્ટ નહિ સંસ્થાન, ઇન્દ્રિયગ્રાહ્ય નહિ, તે જીવ છે. ૧૨૭.

અર્થ:—(સમચતુરસ્રાદિ) સંસ્થાનો, (ઔદારિકાદિ શરીર
સંબંધી) સંઘાતો, વર્ણ, રસ, સ્પર્શ, ગંધ અને શબ્દ—એમ

જે બહુ ગુણો અને પર્યાયો છે, તે પુદ્ગલદ્રવ્યનિષ્પન્ન છે.

જે અરસ, અરૂપ તથા અગ્રંથ છે, અવ્યક્ત છે, અશબ્દ છે, અનિર્દિષ્ટસંસ્થાન છે (અર્થાત્ જેનું કોઈ સંસ્થાન કહ્યું નથી એવો છે), ચેતનાગુણવાળો છે અને ઇન્દ્રિયો વડે અગ્રાહ્ય છે, તે જીવ જાણો.

જો खलु संसारत्थो जीवो तत्तो दु होदि परिणामो ।
 परिणामादो कम्मं कम्मादो होदि गदिसु गदी ॥ १२८ ॥
 गदिसधिगदस्स देहो देहादो इंदियाणि जायंते ।
 तेहिं दु विसयग्गहणं तत्तो रागो व दोसो वा ॥ १२९ ॥
 जायदि जीवस्सेवं भावो संसारचक्कवालम्भि ।
 इदि जिणवरेहिं भणिदो अणादिणिधणो सणिधणो वा ॥ १३० ॥

સંસારગત જે જીવ છે પરિણામ તેને થાય છે,
 પરિણામથી કર્મો, કર્મથી ગમન ગતિમાં થાય છે; ૧૨૮.
 ગતિપ્રાપ્તને તન થાય, તનથી ઇન્દ્રિયો વળી થાય છે,
 એનાથી વિષય ગ્રહાય. રાગદ્વેષ તેથી થાય છે. ૧૨૯.
 એ રીત ભાવ અનાદિનિધન અનાદિસાંત થયા કરે
 સંસારચક્ર વિષે જીવોને—એમ જિનદેવો કહે. ૧૩૦.

અર્થ:—જે ખરેખર સંસારસ્થિત જીવ છે તેનાથી પરિણામ થાય છે (અર્થાત્ તેને સ્તિગ્ધ પરિણામ થાય છે), પરિણામથી કર્મ અને કર્મથી ગતિઓમાં ગમન થાય છે.

ગતિપ્રાપ્તને દેહ થાય છે, દેહથી ઇન્દ્રિયો થાય છે, ઇન્દ્રિયોથી વિષયગ્રહણ અને વિષયગ્રહણથી રાગ અથવા દ્વેષ થાય છે.

એ પ્રમાણે ભાવ. સંસારચક્રમાં જીવને અનાદિ-અનંત અથવા અનાદિ-સાંત થયા કરે છે—એમ જિનવરોએ કહ્યું છે.

મોહો રાગો દોસો ચિત્તપસાદો ય જસસ ભાવમ્મિ ।

વિજ્ઞદિ તસસ મુહો વા અમુહો વા હોદિ પરિણામો ॥ ૧૩૧ ॥

છે રાગ, દ્વેષ, વિમોહ, ચિત્તપ્રસાદપરિણતિ જોડેને, તે જીવને શુભ વા અશુભ પરિણામનો સદ્ભાવ છે. ૧૩૧.

અર્થ:—જેના ભાવમાં મોહ, રાગ, દ્વેષ અથવા ચિત્ત-પ્રસન્નતા છે, તેને શુભ અથવા અશુભ પરિણામ છે.

સુદ્ધપરિણામો પુણં અમુહો પાવં તિ હવદિ જીવસસ ।

દોણં પોગ્ગલમેત્તો ભાવો કમ્મત્તણં પત્તો ॥ ૧૩૨ ॥

શુભ ભાવ જીવના પુણ્ય છે ને અશુભ ભાવો પાપ છે; તેના નિમિત્તે પૌદ્ગલિક પરિણામ કર્મપણું લહે. ૧૩૨.

અર્થ:—જીવના શુભ પરિણામ પુણ્ય છે અને અશુભ પરિણામ પાપ છે; તે બંને દ્વારા પુદ્ગલમાત્ર ભાવ કર્મપણાને પામે છે (અર્થાત્ જીવના પુણ્ય-પાપભાવના નિમિત્તે શાતા-અશાતાવેદનીયાદિ પુદ્ગલમાત્ર પરિણામ વ્યવહારથી જીવનું કર્મ કહેવાય છે).

જમ્હા કમ્મસસ ફલં વિસયં ફાસેહિં મુંજદે ણિયદં ।

જીવેણ સુહં દુક્ખં તમ્હા કમ્માણિ મુત્તાણિ ॥ ૧૩૩ ॥

છે કર્મનું ફળ વિષય, તેને નિયમથી અક્ષો વડે જીવ ભોગવે દુઃખ-સુખ, તેથી કરમ તે મૂર્ત છે. ૧૩૩,

અર્થ:—કારણ કે કર્મનું ફળ જે (મૂર્ત) વિષય તે નિયમથી (મૂર્ત એવી) સ્પર્શનાદિદ્વિદ્યો દ્વારા જીવ વડે મુખે અથવા દુઃખે ભોગવાય છે, તેથી કર્મો મૂર્ત છે.

મુત્તો ફાસદિ મુત્તં મુત્તો મુત્તેણ વંધમણુહવદિ ।

જીવો મુત્તિવિરહિદો ગાહદિ તે તેહિં ઉગ્ગહદિ ॥ ૧૩૪ ॥

મૂરત મૂરત સ્પર્શે અને મૂરત મૂરત બંધન લહે;
આત્મા અમૂરત ને કરમ અન્યોન્ય અવગાહન લહે. ૧૩૪.

અર્થ:—મૂર્ત મૂર્તને સ્પર્શે છે, મૂર્ત મૂર્તની સાથે બંધ પામે છે; મૂર્તત્વરહિત જીવ મૂર્તકર્મોને અવગાહે છે અને મૂર્તકર્મો જીવને અવગાહે છે (અર્થાત્ બંને એકબીજામાં અવગાહ પામે છે).

રાગો જસ્સ પસત્થો અણુકંપાસંસિદો ચ પરિણામો ।

ચિત્તમ્હિ ણત્થિ કલુસં પુણં જીવસ્સ આસવદિ ॥ ૧૩૫ ॥

છે રાગભાવ પ્રશસ્ત, અનુકંપાસહિત પરિણામ છે,
મનમાં નહીં કાલુષ્ય છે, ત્યાં પુણ્ય-આસ્રવ હોય છે. ૧૩૫.

અર્થ:—જે જીવને પ્રશસ્ત રાગ છે, અનુકંપાયુક્ત પરિણામ જે છે અને ચિત્તમાં કલુષતાનો અભાવ છે, તે જીવને પુણ્ય આસ્રવે છે.

અરહંતસિદ્ધસાહુસુ મત્તી ધમ્મમ્મિ જા ચ સ્વલ્લ ચેદ્ધા ।

અણુગમણં પિ ગુરુણં પસત્થરાગો ત્તિ વુચ્છંતિ ॥ ૧૩૬ ॥

અહિંત-સાધુ-સિદ્ધ પ્રત્યે ભક્તિ, ચેષ્ટા ધર્મમાં,
શુરુઓ તાણું અનુગમન—એ પરિણામ રાગ પ્રશસ્તના.

પંચાન્તિકાચસંગ્રહ—નવપદાથ-મોક્ષમાર્ગવર્ણન [૨૮૯

અર્થ:—અહીં ત-સિદ્ધ-સાધુઓ પ્રત્યે ભક્તિ, ધર્મમાં ખરેખર ચેષ્ટા અને ગુરુઓનું અનુગમન, તે ‘પ્રશસ્ત રાગ’ સદ્ગુણ કહેવાય છે.

તિસિદં વ શુચિદં વા દુહિદં દદૂણ જો દુ દુહિદમણો ।

પડિવજ્જદિ તં કિવયા તસ્સેસા હોદિ અણુકંપા ॥ ૧૩૭ ॥

દુઃખિત, તૃપિત વા ક્ષુધિત દેખી દુઃખ પામી મન વિષે કરુણાથી વર્તે જેહ, અનુકંપા સહિત તે જીવ છે. ૧૩૭.

અર્થ:—તૃષાતુર, ક્ષુધાતુર અથવા દુઃખીને દેખી જે જીવ મનમાં દુઃખ પામતો થકો તેના પ્રત્યે કરુણાથી વર્તે છે, તેના એ ભાવ અનુકંપા છે.

કોધો વ જદા માણો માયા લોભો વ ચિત્તમાસેજ્જ ।

જીવસ્સ કુણદિ સોહં કલુસો ત્તિ ય તં બુધા વેતિ ॥ ૧૩૮ ॥

મદ-ક્રોધ અથવા લોભ-માયા ચિત્ત-આશ્રય પામીને જીવને કરે જે ક્ષોભ, તેને કલુષતા જ્ઞાની કહે. ૧૩૮.

અર્થ:—જ્યારે ક્રોધ, માન, માયા અથવા લોભ ચિત્તને આશ્રય પામીને જીવને ક્ષોભ કરે છે, ત્યારે તેને જ્ઞાનીઓ ‘કલુષતા’ કહે છે.

ચરિયા પમાદવહુલા કાલુસ્સં લોલદા ય વિસણ્ણ ।

પરપરિદાવપવાદો પાવસ્સ ય આસવં કુણદિ ॥ ૧૩૯ ॥

ચર્યા પ્રમાદભરી, કલુષતા. લુપ્ધતા વિષયો વિષે, પરિતાપ ને અપવાદ પરના, પાપ-આસ્રવને કરે. ૧૩૯.

અર્થ:—બહુ પ્રમાદવાળી ચર્ચા, કલુપતા, વિષયો પ્રત્યે લોભુપતા, પરને પરિતાપ કરવો તથા પરના અપવાદ બોલવા —એ પાપનો આસ્તવ કરે છે.

સળ્ળાઓ ય તિલેસ્સા ઇંદિયવસદા ય અટ્ટરુદ્ધાણિ ।

ળાણં ચ દુપ્પઉત્તં મોહો પાવપ્પદા હોંતિ ॥ ૧૪૦ ॥

સંજ્ઞા, ત્રિલેશ્યા, ઇંદ્રિયશતા, આત્મરૌદ્ર ધ્યાન બે, વળી મોહ ને દુર્યુક્ત જ્ઞાન પ્રદાન પાપ તણું કરે. ૧૪૦.

અર્થ:—(ચારેય) સંજ્ઞાઓ, ત્રણ લેશ્યા, ઇંદ્રિયશતા, આત્મરૌદ્રધ્યાન, દુઃપ્રયુક્ત જ્ઞાન (—દુષ્ટપણે અશુભ કાર્યમાં જોડાયેલું જ્ઞાન) અને મોહ—એ ભાવો પાપપ્રદ છે.

ઇંદિયકસાયસળ્ળા ણિગ્ગહિદા જેહિં સુદ્ધ મગ્ગમ્મિહ ।

જાવત્તાવત્તેસિં પિહિદં પાવાસવચ્છિદં ॥ ૧૪૧ ॥

માર્ગે રહી સંજ્ઞા-કષાયો-ઇંદ્રિયો નિગ્રહ કરે, પાપાસરવતું છિદ્ર તેને તેટલું રૂંધાય છે. ૧૪૧.

અર્થ:—જેઓ સારી રીતે માર્ગમાં રહીને ઇંદ્રિયો, કષાયો અને સંજ્ઞાઓનો જોટલો નિગ્રહ કરે છે, તેટલું પાપાસરવતું છિદ્ર તેમને બંધ થાય છે.

જસ્સ ણ વિજ્જદિ રાગો દોસો મોહો વ સવ્વદન્વેસુ ।

ળાસવદિ સુહં અસુહં સમસુહદુક્ખસ્સ મિક્ખુસ્સ ॥ ૧૪૨ ॥

પ'ચારિતકાયસ'ગ્રહ—નવપદાર્થ-મોક્ષમાર્ગવર્ણન [૧૬૬]

સૌ દ્રવ્યમાં નહિ રાગ-દ્વેષ-વિમોહ વર્તે જોહને,
શુભ-અશુભ કર્મ ન આસ્રવે સમદુઃખસુખ તે ભિક્ષુને. ૧૪૨.

અર્થ:—જેને સર્વ દ્રવ્યો પ્રત્યે રાગ, દ્વેષ કે મોહ નથી, તે સમદુઃખદુઃખ ભિક્ષુને (-મુખદુઃખ પ્રત્યે સમભાવવાળા મુનિને) શુભ અને અશુભ કર્મ આસ્રવણ નથી.

જસ્સ જદા સ્વલ્લ પુણ્ણં જોગે પાવં ચ ણત્થિ વિરદસ્સ ।

સંવરણં તસ્સ તદા સુહાસુહકદસ્સ કમ્મસ્સ ॥ ૧૪૩ ॥

જ્યારે ન યોગે પુણ્ય તેમ જ પાપ વર્તે વિરતને,
ત્યારે શુભાશુભકૃત કર્મનો થાય સંવર તેહને. ૧૪૩.

અર્થ:—જેને (-જે મુનિને). વિરત વર્તતાં થકાં. યોગમાં પુણ્ય અને પાપ જ્યારે ખરેખર હોતાં નથી, ત્યારે તેને શુભાશુભ-ભાવકૃત કર્મનો સંવર થાય છે.

સંવરજોગેહિં જુદો તવેહિં જો ચિદ્વદે વહુવિહેહિં ।

કમ્માણં ણિજ્જરણં વહુગાણં કુણદિ સો ણિયદં ॥ ૧૪૪ ॥

જે યોગ-સંવરયુક્ત જીવ બહુવિધ તપો સહ પરિણમે,
તેને નિયમથી નિર્જરા બહુ કર્મ કેરી થાય છે. ૧૪૪.

અર્થ:—સંવર અને યોગથી (શુદ્ધોપયોગથી) યુક્ત એવો જે જીવ બહુવિધ તપો સહિત પ્રવર્તે છે, તે નિયમથી ઘણાં કર્મોની નિર્જરા કરે છે.

જો સંવરેણ જુતો અપ્પટ્ઠપસાવગો હિં અપ્પાણં ।

મુણિઙ્ગણઙ્ગાદિ ણિયદં ણાણં સો સંધુણોદિ કમ્મરયં ॥ ૧૪૫ ॥

સંવર સહિત, આત્મપ્રયોજનનો પ્રસાધક આત્મને
બાણી, મુનિશ્વળ જ્ઞાન ધ્યાવે, તે કરમરજ નિર્જરે. ૧૪૫.

અર્થ:—સંવરથી યુક્ત એવો જે છવ. ખરેખર આત્માર્થનો
પ્રસાધક (સ્વપ્રયોજનનો પ્રકૃષ્ટ સાધક) વર્તતો થકો, આત્માને
બાણીને (અનુભવીને) જ્ઞાનને નિશ્ચળપણે ધ્યાવે છે, તે કરમરજને
ખેરવી નાખે છે.

જસ્સ ણ વિજ્જદિ રાગો દોસો મોહો વ જોગપરિકમ્મો ।

તસ્સ મુદ્દામુદ્દહણ્ણો જ્ઞાણમબો જાયદે અગ્ગી ॥ ૧૪૬ ॥

નહિ રાગદ્વેષવિમોહ ને નહિ યોગસેવન જેહને.
પ્રગટે શુભાશુભ આળનારો ધ્યાન-અગ્નિ તેહને. ૧૪૬.

અર્થ:—જેને મોહ અને રાગદ્વેષ નથી તથા યોગોત્તર સેવન
નથી (અર્થાત્ મન-વચન-ક્રિયા પ્રત્યે ઉપેક્ષા છે), તેને
શુભાશુભને આળનારો ધ્યાનમય અગ્નિ પ્રગટે છે.

જં મુદ્દમમુદ્દમુદિણ્ણં ભાવં રત્તો કરેદિ જદિ અપ્પા ।

સો તેણ દ્વવદિ વદ્ધો પોગલકમ્મેણ વિવિદ્ધેણ ॥ ૧૪૭ ॥

જો આત્મા ઉપરક્રમ કરતો અશુભ વા શુભ ભાવને,
તો તે વડે એ વિવિધ પુદ્ગલકર્મથી બંધાય છે. ૧૪૭.

અર્થ:—જો આત્મા રક્ત (વિકારી) વર્તતો થકો ઉદ્ધિત
શુભ કે અશુભ ભાવને કરે છે. તો તે આત્મા તે ભાવ વડે (તે

પ'આસ્તિકાયસ'અહ—નવપદ્મથ'—મોક્ષમાર્ગ'વર્ણન [૧૯૩]

ભાવના નિમિત્તે) વિવિધ પુદ્ગલકર્મથી બદ્ધ થાય છે.

જોગણિમિત્તં ગહણં જોગો મળવયણકાયસંભૂદો ।

ભાવણિમિત્તો વંધો ભાવો રતિરાગદોષમોહજુદો ॥ ૧૪૮ ॥

છે યોગહેતુક ગ્રહણુ, મનવચકાય આશ્રિત યોગ છે;

છે ભાવહેતુક બંધ, ને મોહાદિસંયુત ભાવ છે. ૧૪૮.

અર્થ:—ગ્રહણુ (—કર્મગ્રહણુ) નિમિત્ત યોગ છે; યોગ મનવચનકાયજનિત (આત્મપ્રદેશપરિસ્પર્શ) છે. બંધનું નિમિત્ત ભાવ છે; ભાવ રતિરાગદ્રેષમોહથી યુક્ત (આત્મ-પરિણામ) છે.

હેદૂ ચદુવ્વિયપ્પો અદ્ધવિયપ્પસ્સ કારણં મણિદં ।

તેસિં પિ ય રાગાદી તેસિમભાવે ણ વજ્જંતિ ॥ ૧૪૯ ॥

હેતુ ચતુર્વિધ અષ્ટવિધ કર્મો તણું કારણ કહ્યા,

તેનાંય છે રાગાદિ, જ્યાં રાગાદિ નહિ ત્યા બંધ ના. ૧૪૯.

અર્થ:—(દ્રવ્યમિદ્યાત્વાદિ) ચાર પ્રકારના હેતુઓ આઠ પ્રકારનાં કર્મોનાં કારણ કહેવામાં આવ્યા છે; તેમને પણ (જીવના) રાગાદિભાવો કારણ છે; રાગાદિભાવોના અભાવમાં જીવો બંધાતા નથી.

હેદુમભાવે ણિયમા જાયદિ ણાણિસ્સ આસવણિરોધો ।

આસવભાવેણ વિણા જાયદિ કમ્મસ્સ દુ ણિરોધો ॥ ૧૫૦ ॥

કમ્મસ્સાભાવેણ ય સવ્વણ્હુ સવ્વલોગદરિસી ય ।

પાવદિ ઇંદિયરહિદં અવ્વાવાહં સુદ્ધમણંતં ॥ ૧૫૧ ॥

હેતુ-અભાવે નિયમથી આસ્રવનિરોધન જ્ઞાનીને,
આસ્રવભાવ-અભાવમાં કર્મો તણું રોધન બનેઃ ૧૫૦.
કર્મો-અભાવે સર્વજ્ઞાની સર્વદર્શી થાય છે.
ને અક્ષરહિત. અનંત. અવ્યાપ્તિ મુખને તે લહે. ૧૫૧.

અર્થ:—(મોહરાગદ્વેષરૂપ) હેતુનો અભાવ થવાથી જ્ઞાનીને
નિયમથી આસ્રવનો નિરોધ થાય છે અને આસ્રવભાવના
અભાવમાં કર્મનો નિરોધ થાય છે. વળી કર્મનો અભાવ થવાથી
તે સર્વજ્ઞ અને સર્વલોકદર્શી થયો થકો દોષવિરહિત, અવ્યાપ્તિ,
અનંત મુખને પામે છે.

દંસજનાણસમનાં જ્ઞાણં જો અગદવ્વસંજુતં ।

જાયદિ ણિજ્જરહેદૂ સમાવસદિદસ્સ સાધુસ્સ ॥ ૧૫૨ ॥

દુઃખજ્ઞાનથી પરિપૂર્ણ ને પરદ્રવ્યવિરહિત ધ્યાન જે,
તે નિર્જરાનો: હેતુ થાય સ્વભાવપરિણત સાધુને. ૧૫૨.

અર્થ:—સ્વભાવસહિત સાધુને (—સ્વભાવપરિણત દેવગી-
ભગવાનને) દર્શનજ્ઞાનથી સંપૂર્ણ અને અન્યદ્રવ્યથી અસંયુક્ત
એવું ધ્યાન નિર્જરાનો હેતુ થાય છે.

જો સંવરેણ જુતો ણિજ્જરમાણોષ સવ્વક્કમાણિ ।

વગ્ગદવેદાઉસ્સો મુચ્છદિ સવં તેણ મો મોક્કહો ॥ ૧૫૩ ॥

સંવરસહિત તે છવ પૂર્વ સમસ્ત કર્મો નિર્જરે
ને આયુવેદવિહીન ચર્ધ ભવને નજે: તે મોક્ષ છે. ૧૫૩.

અર્થ:—જે સંવરથી યુક્ત છે એવો (દેવજ્ઞાનપ્રાપ્ત)

જીવ સર્વ કર્મોને નિર્જરતો થકો વેદનીય અને આયુષ રહિત થઈને ભવને છોડે છે; તેથી (એ રીતે સર્વ કર્મપુદ્ગલોના વિયોગ થવાને લીધે) તે ભોક્ષ છે.

जीवसहावं णाणं अप्पडिहददंसणं अण्णमयं ।

चरियं च तेसु णियदं अत्थित्तमणिंदियं भणियं ॥ १५४ ॥

આત્મસ્વભાવ અનન્યમય નિર્વિદ્ધ દર્શન જ્ઞાન છે; દુઃજ્ઞાનનિયત અનિદ્ધ જે અસ્તિત્વ તે ચારિત્ર છે. ૧૫૪.

અર્થ:—જીવનો સ્વભાવ જ્ઞાન અને અપ્રતિહત દર્શન છે —કે જેઓ (જીવથી) અનન્યમય છે. તે જ્ઞાનદર્શનમાં નિયત અસ્તિત્વ—કે જે અનિદ્ધિત છે—તેને (જિનેન્દ્રોએ) ચારિત્ર કહ્યું છે.

जीवो सहावणियदो अणियदगुणपज्जओध परसमओ ।

जदि कुणदि सगं समयं पव्वमस्सदि कम्मबंधादो ॥ १५५ ॥

નિજભાવનિયત અનિયતગુણપર્યાયપણે પરસમય છે; તે જે કરે સ્વકસમયને તો કર્મબંધનથી છૂટે. ૧૫૫.

અર્થ:—જીવ, (દ્રવ્ય-અપેક્ષાએ) સ્વભાવનિયત હોવા છતાં, જે અનિયત ગુણપર્યાયવાળો હોય તો પરસમય છે. જે તે (નિયત ગુણપર્યાયે પરિણમી) સ્વસમયને કરે છે તો કર્મબંધથી છૂટે છે.

जो परदव्वमिह सुहं असुहं रागेण कुणदि जदि भावं ।

सो सगचरित्तमद्वो परचरियचरो हवदि जीवो ॥ १५६ ॥

જે રાગથી પરદ્રવ્યમાં કરતો શુભાશુભ ભાવને,
તે સ્વકચરિત્રથી બ્રહ્મ, પરચારિત્ર આચરનાર છે. ૧૫૬.

અર્થ:—જે રાગથી (—રંજિત અર્થાત્ મલિન ઉપયોગથી) પરદ્રવ્યને વિષે શુભ કે અશુભ ભાવ કરે છે, તે જીવ સ્વચારિત્ર-બ્રહ્મ એવો પરચારિત્રનો આચરનાર છે.

આસવદિ જેણ પુણ્યં પાવં વા અપ્પણોધ ભાવેણ ।

સો તેણ પરચરિત્તો હવદિ ત્તિ જિણા પરુવેતિ ॥ ૧૫૭ ॥

રે! પુણ્ય અથવા પાપ જીવને આસ્રવે જે ભાવથી,
તેના વડે તે ‘પરચરિત’ નિર્દિષ્ટ છે જિનદેવથી. ૧૫૭.

અર્થ:—જે ભાવથી આત્માને પુણ્ય અથવા પાપ આસ્રવે છે, તે ભાવ વડે તે (જીવ) પરચારિત્ર છે—એમ જિનો પ્રરૂપે છે.

જો સન્વસંગમુક્કો ણ્ણમણો અપ્પણં સહાવેણ ।

જાણદિ પસ્સદિ ણિયદં સો સગચરિયં ચરદિ જીવો ॥ ૧૫૮ ॥

સૌ-સંગમુક્ત અનન્યચિત્ત સ્વભાવથી નિજ આત્મને
જાણે અને દેખે નિયત રહી, તે સ્વચરિતપ્રવૃત્ત છે. ૧૫૮.

અર્થ:—જે સર્વસંગમુક્ત અને અનન્યમનવાળો વર્તે તો થકો આત્માને (જ્ઞાનદર્શનરૂપ) સ્વભાવ વડે નિયતપણે (—સ્થિરતાપૂર્વક) જાણે-દેખે છે, તે જીવ સ્વચારિત્ર આચરે છે.

ચરિયં ચરદિ સગં સો જો પરદવ્વપ્પમાવરહિદપ્પા ।

દંસણનાણવિયપ્પં અવિયપ્પં ચરદિ અપ્પાદો ॥ ૧૫૯ ॥

તે છે સ્વચરિતપ્રવૃત્ત, જે પરદ્રવ્યથી વિરહિતપણે
નિજ જ્ઞાનદર્શનભેદને જીવથી અભિન્ન જ આચરે. ૧૫૯.

અર્થ:—જે પરદ્રવ્યાત્મક ભાવોથી રહિત સ્વરૂપવાળો
વર્તે તો થકો, (નિજસ્વભાવભૂત) દર્શનજ્ઞાનરૂપ ભેદને આત્માથી
અભેદપણે આચરે છે, તે સ્વચારિત્રને આચરે છે.

ધમ્માદીસદ્દહણં સમ્મત્તં ગાણમંગપુવ્વગદં ।

ચેટ્ઠા તવસ્મિં ચરિયા વવહારો મોક્ષમગ્ગો ત્તિ ॥ ૧૬૦ ॥

ધર્માદિની શ્રદ્ધા સુદૃઢ, પૂર્વાંગબોધ સુબોધ છે,
તપમાંહી ચેષ્ટા ચરણ—એ વ્યવહારમુક્તિમાર્ગ છે ૧૬૦.

અર્થ:—ધર્માસ્તિકાયાદિતુ શ્રદ્ધાન તે સમ્યક્ત્વ, અંગપૂર્વ-
સંબંધી જ્ઞાન તે જ્ઞાન અને તપમાં ચેષ્ટા (-પ્રવૃત્તિ) તે ચારિત્ર;
—એ પ્રમાણે વ્યવહારમોક્ષમાર્ગ છે.

ણિચ્છયણણ મણિદો તિહિ તેહિં સમાહિદો હુ જો અપ્પા ।

ણ કુણદિ કિંચિ વિ અણ્ણં ણ મુયદિ સો મોક્ષમગ્ગો ત્તિ ॥ ૧૬૧ ॥

જે જીવ દર્શનજ્ઞાનચરણ વડે સમાહિત હોઈને,
છોડે-ગ્રહે નહિ અન્ય કંઈ પણ, નિશ્ચયે શિવમાર્ગ છે. ૧૬૧.

અર્થ:—જે આત્મા એ ત્રણ વડે ખરેખર સમાહિત થયો
થકો (અર્થાત્ સમ્યક્દર્શનજ્ઞાનચારિત્ર વડે ખરેખર એકાગ્ર—
અભેદ થયો થકો) અન્ય કંઈ પણ કરતો નથી કે છોડતો નથી,

તે નિશ્ચયતયથી 'મોક્ષમાર્ગ' કહેવામાં આવ્યો છે.

જો ચરદિ ણાદિ પેચ્છદિ અપ્પાણં અપ્પણા અગણ્ણમયં ।

સો ચારિત્તં ણાણં દંસણમિદિ ણિચ્છિદો દોદિ ॥ ૧૬૨ ॥

જાણે, જુએ ને આચરે નિજ આ-મને આત્મા વડે.

તે જીવ દર્શન. જ્ઞાન ને ચારિત્ર છે નિશ્ચિતપણે. ૧૬૨.

અર્થ:—જે (આત્મા) અનન્યમય આત્માને આત્માથી આચરે છે. જાણે છે. દેખે છે. તે (આત્મા જ) ચારિત્ર છે. જ્ઞાન છે, દર્શન છે—એમ નિશ્ચિત છે.

જેણ વિજાણદિ નવ્વં પેચ્છદિ સો તેણ સોચ્છમણહવદિ ।

હિદિ તં જાણદિ ભવિઓ અમવિયસત્તો ણ સદ્દહદિ ॥ ૧૬૩ ॥

જાણે-જુએ છે સર્વ તેથી સૌખ્ય-અનુભવ મુક્તને:

—આ ભાવ જાણે ભવ્ય જીવ. અભવ્ય નહિ શ્રદ્ધા લહે. ૧૬૩.

અર્થ:—જેથી (આત્મા મુક્ત થતાં) સર્વને જાણે છે અને દેખે છે. તેથી તે સૌખ્યને અનુભવે છે:—આમ ભવ્ય જીવ જાણે છે, અભવ્ય જીવ શ્રદ્ધા તો નથી.

દંસણણાણચરિત્તાણિ મોક્ષમગ્ગો ત્તિ મેવિદવ્વાણિ ।

સાધુદિ હંદં મણિદં તેહિં દુ વંધો વ મોક્ષો વા ॥ ૧૬૪ ॥

દગ, જ્ઞાન ને ચારિત્ર છે શિવમાર્ગ તેથી મેવવાં

—સતે કહ્યું, પણ હેતુ છે એ બંધના વા મોક્ષના. ૧૬૪.

અર્થ:—દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર મોક્ષમાર્ગ છે તેથી તેઓ મેવવાયોગ્ય છે—એમ સાધુઓએ કહ્યું છે; પરંતુ તેમનાથી બંધ

પણ થાય છે અને મોક્ષ પણ થાય છે.

અળાણાદો ણાણી જદિ મળ્લદિ સુદ્ધસંપબોગાદો ।

હવદિ ત્તિ દુક્ખમોક્ખં પરસમયરતો હવદિ જીવો ॥ ૧૬૫ ॥

જિનવરપ્રમુખની ભક્તિ દ્વારા મોક્ષની આશા ધરે
અજ્ઞાનથી જે જ્ઞાની જીવ, તો પરસમયરત તેહ છે. ૧૬૫.

અર્થ:—શુદ્ધસંપ્રયોગથી (શુભ ભાજ્યાભાવથી) દુઃખમોક્ષ થાય છે એમ જે અજ્ઞાનને લીધે જ્ઞાની * માને, તો તે પરસમયરત જીવ છે. ['અહીં'તાદિ પ્રત્યે ભક્તિ-અતુરાગવાળી મંદશુદ્ધિથી પણ કર્મે મોક્ષ થાય છે ' એવું જે અજ્ઞાનને લીધે (—શુદ્ધાત્મ-સંવેદનના અભાવને લીધે, રાગાંશને લીધે) જ્ઞાનીને પણ (મંદ પુરુષાર્થ'વાળું) વલણ વર્તે, તો ત્યાં સુધી તે પણ સૂક્ષ્મ પરસમયમાં રત છે.]

અરહંતસિદ્ધચેદિયપવયનગણનામત્તિસંપણ્ણો ।

વંધદિ પુણ્ણં વહુસો ન હુ સો કમ્મવલ્લયં કુણદિ ॥ ૧૬૬ ॥

જિન-સિદ્ધ-પ્રવચન-ચૈત્ય-મુનિગણ-જ્ઞાનની ભક્તિ કરે,
તે પુણ્યબંધ લહે ઘણો, પણ કર્મનો ક્ષય નવ કરે. ૧૬૬.

અર્થ:—અહીં'ત, સિદ્ધ, ચૈત્ય (—અહીં'તાદિની પ્રતિમા), પ્રવચન (—શાસ્ત્ર), મુનિગણ અને જ્ઞાન પ્રત્યે ભક્તિસંપન્ન જીવ ઘણું પુણ્ય બાંધે છે, પરંતુ તે ખરેખર કર્મનો ક્ષય કરતો નથી.

* માનવુ = વલણ કરવું, ધરાદો રાખવો, આશા ધરવી, ઇચ્છા કરવી, ગણના કરવી, અભિપ્રાય કરવો

જસ્સ હિદણુમેત્તં વા પરદવ્વમ્હિ વિજ્જદે રાગો ।

સો ણ વિજાણદિ સમયં સગસ્સ સવ્વાગમધરો વિ ॥ ૧૬૭ ॥

આણુમાત્ર જેને હૃદયમાં પરદ્રવ્ય પ્રત્યે રાગ છે,
હો સર્વઆગમધર ભલે, જાણે નહીં સ્વક-સમયને. ૧૬૭.

અર્થ:—જેને પરદ્રવ્ય પ્રત્યે આણુમાત્ર પણ (લેશમાત્ર પણ) રાગ હૃદયમાં વતે છે તે, ભલે સર્વઆગમધર હોય તોપણ, સ્વકીય સમયને જાણતો (-અનુભવતો) નથી.

ધરિદું જસ્સ ણ સક્કં ચિત્તુબ્ભામં વિના દુ અપ્પાણં ।

રોધો તસ્સ ણ વિજ્જદિ સુહાસુહકદસ્સ કમ્મસ્સ ॥ ૧૬૮ ॥

મનના ભ્રમણથી રહિત જે રાખી શકે નહિ આત્મને,
શુભ વા અશુભ કર્મો તણો નહિ રોધ છે તે જીવને. ૧૬૮.

અર્થ:—જે (રાગના સદ્ભાવને લીધે) ચિત્તના ભ્રમણ વિનાનો પોતાને રાખી શકતો નથી, તેને શુભાશુભ કર્મોના નિરોધ નથી.

તમ્હા ણિવ્વુદિકામો ણિસ્સંગો ણિમ્મમો ય હવિય પુણો ।

સિદ્ધેસુ કુણદિ ભત્તિં ણિવ્વજાણં તેણ પપ્પોદિ ॥ ૧૬૯ ॥

તે કારણે મોક્ષેચ્છુ જીવ અસંગ ને નિર્મમ બની
સિદ્ધો તણી ભક્તિ કરે, ઉપલબ્ધિ જેથી મોક્ષની. ૧૬૯.

અર્થ:—માટે મોક્ષાર્થી જીવ નિઃસંગ અને નિર્મમ થઈને સિદ્ધોની ભક્તિ (-શુદ્ધાત્મદ્રવ્યમાં સ્થિરતારૂપ પારમાર્થિક સિદ્ધ-ભક્તિ) કરે છે, જેથી તે નિર્વાણને પામે છે.

સપયત્થં તિત્થયરં અભિગદબુદ્ધિસ્સ સુત્તરોઽસ્સ ।

દૂરતરં ણિવ્વાણં સંજમતવસંપડત્તસ્સ ॥ ૧૭૦ ॥

સંયમ તથા તપયુક્તને પણ દૂરતર નિર્વાણ છે,
સૂત્રો, પદાર્થો, જિનવશે પ્રતિ ચિત્તમાં રુચિ બે રહે. ૧૭૦.

અર્થ:—સંયમતપસંયુક્ત હોવા છતાં, નવ પદાર્થો તથા
તીર્થંકર પ્રત્યે જેની બુદ્ધિનું બેડાણુ વતે છે અને સૂત્રો પ્રત્યે
જેને રુચિ (પ્રીતિ) વતે છે, તે જીવને નિર્વાણ દૂરતર (વિશેષ
દૂર) છે.

અરહંતસિદ્ધવેદિયપવયણમત્તો પરેણ ણિયમેણ ।

જો કુણદિ તવોકમ્મં સો સુરલોગં સમાદિયદિ ॥ ૧૭૧ ॥

જિન-સિદ્ધ-પ્રવચન-ચૈત્ય પ્રત્યે ભક્તિ ધારી મન વિષે,
સંયમ પરમ સહુ તપ કરે, તે જીવ પામે સ્વર્ગને ૧૭૧.

અર્થ:—જે (જીવ), અહંત, સિદ્ધ, ચૈત્ય (-અહંતાદિની
પ્રતિમા) અને પ્રવચન (-શાસ્ત્ર) પ્રત્યે ભક્તિયુક્ત વર્તેલા થકો,
પરમ સંયમ સહિત તપકર્મ (-તપશ્ચ કાર્ય) કરે છે, તે
દેવલોકને સંપ્રાપ્ત કરે છે.

તમ્હા ણિવ્વુદિકામો રાગં સવ્વત્થ કુણદુ મા કિંચિ ।

સો તેણ વીદરાગો ભવિઓ ભવસાયરં તરદિ ॥ ૧૭૨ ॥

તેથી ન કરવો રાગ જરીયે કયાંય પણ ભોક્ષેચ્છુએ:
વીતરાગ થઈને એ રીતે તે ભવ્ય ભવસાગર તરે. ૧૭૨.

અર્થ:—તેથી ભોક્ષાભિલાષી જીવ સર્વત્ર કિંચિત્ પણ રાગ

ન કૌ; એમ કરવાથી તે ભવ્ય જીવ વીતરાગ થઈ ભવસાગરને તરે છે.

મગ્ગપ્પમાવણટ્ટં પવયણમત્તિપ્પચોદિદેણ મયા ।

મણિયં પવયણસારં પંચત્થિયસંગહં સુત્તં ॥ ૧૭૩ ॥

મેં માર્ગ-ઉદ્ધોતાર્થ, પ્રવચનભક્તિથી પ્રેરાઈને,
કહ્યું સર્વપ્રવચન-સારભૂત 'પંચાસ્તિસંગ્રહ' સૂત્રને. ૧૭૩.

અર્થ:—પ્રવચનની ભક્તિથી પ્રેરિત એવા મેં માર્ગની
પ્રભાવના અર્થે પ્રવચનના સારભૂત 'પંચાસ્તિકાયસંગ્રહ'
સૂત્ર કહ્યું.

नियमसार

પરમાત્મને નમઃ ।

શ્રીમદ્ભગવત્કુંદકુંદાચાર્ય દેવપ્રણીત

શ્રી

નિયમસાર

૧. જીવ અધિકાર

ળમિકુળ જિણં વીરં અણંતવરણાણદંસણસહાવં ।
વોચ્છામિ ણિયમસારં કેવલિસુદકેવલીમણિદં ॥ ૧ ॥

(હરિગીત)

નમીને અનંતોત્કૃષ્ટ દર્શનજ્ઞાનમય જિન વીરને,
કહું નિયમસાર હું કેવળીશ્રુતકેવળીપરિકથિતને. ૧.

અર્થ:-અનંત અને ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાનદર્શન જેમનો સ્વભાવ છે
એવા (-કેવળજ્ઞાની અને કેવળદર્શની) જિન વીરને નમીને
કેવળી અને શ્રુતકેવળીઓએ કહેલું નિયમસાર હું કહીશ.

મગ્ગો મગ્ગફલં તિ ય દુવિહં જિણસાસણે સમક્ખાદં ।

મગ્ગો મોક્ષલ્હવાઓ તસ્સ ફલં હોઈ ણિવ્વાણં ॥ ૨ ॥

છે માર્ગનું ને માર્ગફળનું કથન જિનવરશાસને;
ત્યાં માર્ગ મોક્ષોપાય છે ને માર્ગફળ નિર્વાણ છે. ૨.

અર્થ:—માર્ગ અને માર્ગફળ એમ બે પ્રકારનું જિન-
શાસનમાં કથન કરવામાં આવ્યું છે; માર્ગ મોક્ષોપાય છે અને
તેનું ફળ નિર્વાણ છે.

ણિયમેણ ચ જં કજ્જં તં ણિયમં ણાણદંસણચરિત્તં ।

વિવરીયપરિહરત્થં મણિદં ચલ્લુ સારમિદિ વચણં ॥ ૩ ॥

જે નિયમથી કર્તવ્ય એવાં રત્નત્રય તે નિયમ છે;
વિપરીતના પરિહાર અર્થે ‘સાર’ પદ યોજેલ છે. ૩.

અર્થ:—નિયમ એટલે નિયમથી (નક્કી) જે કરવાયોગ્ય
હોય તે અર્થાત્ જ્ઞાનદર્શનચારિત્ર. વિપરીતના પરિહાર અર્થે
(-જ્ઞાનદર્શનચારિત્રથી વિરુદ્ધ ભાવોના ત્યાગ માટે) ખરેખર
‘સાર’ એવું વચન કહ્યું છે.

ણિયમં મોક્ખલવાઓ તસ્સ ફલં હવદિ પરમણિવ્વાણં ।

एदेसिं तिण्हं पि य पत्तेयपरूवणा होइ ॥ ४ ॥

છે નિયમ મોક્ષોપાય, તેનું ફળ પરમ નિર્વાણ છે;
વળી આ ત્રણેનું ભેદપૂર્વક ભિન્ન નિરૂપણ હોય છે. ૪.

અર્થ:—(રત્નત્રયરૂપ) નિયમ મોક્ષનો ઉપાય છે; તેનું ફળ
પરમ નિર્વાણ છે. વળી (ભેદકથન દ્વારા અભેદ સમજાવવા અર્થે)
આ ત્રણનું ભેદ પાડીને જુદું જુદું નિરૂપણ હોય છે,

અત્તાગમતત્ત્વાણં સદ્દહ્નાદો હવેઈ સમ્મત્તં ।

વવગયઅસેસદોસો સયલગુણપ્પા હવે અત્તો ॥ ૫ ॥

રે ! આત્મ-આગમ-તત્ત્વની શ્રદ્ધાથી સમકિત હોય છે;

નિઃશેષદોષવિહીન જે ગુણસકળમય તે આત્મ છે. ૫.

અર્થ:—આત્મ, આગમ અને તત્ત્વોની શ્રદ્ધાથી સમ્યક્ત્વ હોય છે; જેના અશેષ (સમસ્ત) દોષો દૂર થયા છે એવો જે સકળગુણમય પુરુષ તે આત્મ છે.

હ્રુહત્ત્વહમ્મીરોસો રાગો મોહો ચિંતા જરા રુજા મિચ્છૂ ।

સેદસેદમદો રઈ વિમ્મિયણિદ્દા જણુન્વેગો ॥ ૬ ॥

ભય, રોષ, રાગ, ક્રુધા, તૃષ્ણા, મદ, મોહ, ચિંતા, જન્મ ને રતિ, રોગ, નિદ્રા, સ્વેદ, ખેદ, જરાદિ દોષ અઢાર છે. ૬.

અર્થ:—ક્રુધા, તૃષ્ણા, ભય, રોષ (ક્રોધ), રાગ, મોહ, ચિંતા, જરા, રોગ, મૃત્યુ, સ્વેદ (પરસેવો), ખેદ, મદ, રતિ, વિરમય, નિદ્રા, જન્મ અને ઉદ્વેગ (—આ અઢાર દોષ છે).

ણિસ્સેસદોસરહિઓ કેવલણાણાપરમવિભવજુદો ।

સો પરમપ્પા ઉચ્ચઈ તત્ત્વિવરીઓ ન પરમપ્પા ॥ ૭ ॥

સૌ દોષ રહિત, અનંતજ્ઞાનદગાદિ વૈભવયુક્ત જે,

પરમાત્મ તે કહેવાય, તદ્વિપરીત નહિ પરમાત્મ છે. ૭.

અર્થ:—(એવા) નિઃશેષ દોષથી જે રહિત છે અને કેવળજ્ઞાનાદિ પરમ વૈભવથી જે સંયુક્ત છે, તે પરમાત્મા કહેવાય છે; તેનાથી વિપરીત તે પરમાત્મા નથી.

તસ્સ મુહુગ્ગદવયણં પુચ્ચાવરદોસવિરહિયં સુદ્ધં ।

આગમમિદિ પરિકહિયં તેણ દુ કહિયા હવંતિ તચ્ચત્થા ॥ ૮ ॥

પરમાત્મવાણી શુદ્ધ ને પૂર્વાપરે નિર્દોષ જે,
તે વાણીને આગમ કહી; તેણે કહ્યા તત્ત્વાર્થને. ૮.

અર્થ:—તેમના મુખમાંથી નીકળેલી વાણી કે જે પૂર્વાપર
દોષ રાહત (—આગળપાછળ વિરોધ રહિત) અને શુદ્ધ છે, તેને
આગમ કહેલ છે; અને તેણે તત્ત્વાર્થ કહ્યા છે.

જીવા પોગ્ગલકાયા ધમ્માધમ્મા ય કાલ આયાસં ।

તચ્ચત્થા इदि भणिदा णाणागुणपज्जएहिं संजुत्ता ॥ ९ ॥

જીવદ્રવ્ય, પુદ્ગલ, કાળ તેમ જ આત્મ, ધર્મ, અધર્મ—એ
ભાખ્યા જિને તત્ત્વાર્થ, ગુણુપર્યાય વિધવિધ યુક્ત જે. ૯.

અર્થ:—જીવો, પુદ્ગલકાયા, ધર્મ, અધર્મ, કાળ અને
આકાશ—એ તત્ત્વાર્થ કહ્યા છે, કે જેઓ વિવિધ ગુણુપર્યાયથી
સંયુક્ત છે.

જીવો ઉવઓગમઓ ઉવઓગો ણાણદંસણો હોઈ ।

ણાણુવઓગો દુવિહો સહાવણાણં વિહાવણાણં તિ ॥ ૧૦ ॥

ઉપયોગમય છે જીવ ને ઉપયોગ દર્શન-જ્ઞાન છે;
જ્ઞાનોપયોગ સ્વભાવ તેમ વિભાવરૂપ દ્વિવિધ છે ૧૦.

અર્થ:—જીવ ઉપયોગમય છે. ઉપયોગ જ્ઞાન અને દર્શન
છે. જ્ઞાનોપયોગ બે પ્રકારનો છે: સ્વભાવજ્ઞાન અને વિભાવજ્ઞાન.

કેવલમિંદિયરહિયં અસહાયં તં સહાવ્રણાણં તિ ।

સળ્ળાણિદરવિયપ્પે વિહાવ્રણાણં હવે દુવિહં ॥ ૧૧ ॥

સળ્ળાણં ચડમેયં મદિસુદઓહી તહેવ મળપજ્જં ।

અળ્ળાણં તિવિયપ્પં મદિયાઈ મેદદો ચેવ ॥ ૧૨ ॥

અસહાય, ઇન્દ્રિયિહીન, કેવળ, તે સ્વભાવિક જ્ઞાન છે;
સુજ્ઞાન ને અજ્ઞાન—એમ વિભાવજ્ઞાન દ્વિવિધ છે. ૧૧.

મતિ, શ્રુત, અવધિ, મનઃપર્યય—ભેદ છે સુજ્ઞાનના;
કુમતિ, કુઅવધિ, કુશ્રુત—એ ત્રણ ભેદ છે અજ્ઞાનના. ૧૨.

અર્થ:—જે (જ્ઞાન) કેવળ, ઇન્દ્રિયરહિત અને અસહાય
છે, તે સ્વભાવજ્ઞાન છે; સમ્યજ્ઞાન અને મિથ્યાજ્ઞાનરૂપ ભેદ
પાડવામાં આવતાં, વિભાવજ્ઞાન બે પ્રકારનું છે.

સમ્યજ્ઞાન ચાર ભેદવાળું છે: મતિ, શ્રુત, અવધિ તથા
મનઃપર્યય; અને અજ્ઞાન (-મિથ્યાજ્ઞાન) મતિ આદિના ભેદથી
ત્રણ ભેદવાળું છે.

તહ દંસળવઓગો સસહાવેદરવિયપ્પદો દુવિહો ।

કેવલમિંદિયરહિયં અસહાયં તં સહાવમિદિ મળિદં ॥ ૧૩ ॥

ઉપયોગ દર્શનનો સ્વભાવ-વિભાવરૂપ દ્વિવિધ છે;
અસહાય, ઇન્દ્રિયિહીન, કેવળ, તે સ્વભાવ કહેલ છે. ૧૩.

અર્થ:—તેવી રીતે દર્શનોપયોગ સ્વભાવ અને વિભાવના
ભેદથી બે પ્રકારનો છે. જે કેવળ, ઇન્દ્રિયરહિત અને અસહાય છે,
તે સ્વભાવદર્શનોપયોગ કહ્યો છે.

ચક્ષુ અચક્ષુ ઓહી તિણિ વિ મણિદં વિહાવદિદ્ધિ ત્તિ ।

પજ્જાઓ દુવિયપ્પો સપરાવેક્ષો ય ણિરવેક્ષો ॥ ૧૪ ॥

ચક્ષુ, અચક્ષુ, અવધિ—ત્રણ દર્શન વિભાવિક છે કહ્યાં:

નિરપેક્ષ, સ્વપરાપેક્ષ—એ એ ભેદ છે પર્યાયના. ૧૪.

અર્થ:—ચક્ષુ, અચક્ષુ અને અવધિ એ ત્રણે વિભાવદર્શન કહેવામાં આવ્યાં છે. પર્યાય દ્વિવિધ છે: સ્વપરાપેક્ષ (સ્વ ને પરની અપેક્ષા યુક્ત) અને નિરપેક્ષ.

ળરણારયતિરિયસુરા પજ્જાયા તે વિહાવમિદિ મણિદા ।

કમ્મોપાધિવિવજ્જિયપજ્જાયા તે સહાવમિદિ મણિદા ॥ ૧૫ ॥

તિર્યંચ-નારક-દેવ-નર પર્યાય વૈભાવિક કહ્યાં:

પર્યાય કર્મોપાધવર્જિત તે સ્વભાવિક ભાખિયા. ૧૫.

અર્થ:—મનુષ્ય, નારક, તિર્યંચ ને દેવરૂપ પર્યાયો તે વિભાવપર્યાયો કહેવામાં આવ્યા છે; કર્મોપાધિ રહિત પર્યાયો તે સ્વભાવપર્યાયો કહેવામાં આવ્યા છે.

માણુસ્સા દુવિયપ્પા કમ્મમહીભોગભૂમિસંજાદા ।

સત્તવિહા ણેરહ્યા ણાદવ્વા પુઠ્ઠવિમેદેણ ॥ ૧૬ ॥

ચડદહમેદા મણિદા તેરિચ્છા સુરગણા ચડવમેદા ।

एदेसि वित्थारं लोयविभागेसु णादव्वं ॥ ૧૭ ॥

છે કર્મભૂમિજ ભોગભૂમિજ—ભેદ એ મનુજે તણા,

ને પૃથ્વીભેદે સત્ત ભેદો જાણવા નારક તણા; ૧૬.

તિર્યંચના છે ચૌદ ભેદો, ચાર ભેદો દેવના;

આ સર્વનો વિસ્તાર છે નિર્દિષ્ટ લોકવિભાગમા. ૧૭.

અર્થ:—મનુષ્યોના બે લેદ છે: કર્મભૂમિમાં જન્મેલા અને ભોગભૂમિમાં જન્મેલા; પૃથ્વીના લેદથી નારકો સાત પ્રકારના જાણવા; તિર્થંચોના ચૌદ લેદ કહ્યા છે; દેવસમૂહોના ચાર લેદ છે. આમનો વિસ્તાર લોકવિભાગમાંથી જાણી લેવો.

કત્તા મોત્તા આદા પોગ્ગલકમ્મસ્સ હોદિ વ્વહારા ।

કમ્મજભાવેનાદા કત્તા મોત્તા દુ ણિચ્છયદો ॥ ૧૮ ॥

આત્મા કરે, વળી ભોગવે પુદ્ગલકરમ વ્યવહારથી;
ને કર્મજનિત વિભાવનો કર્તાદિ છે નિશ્ચય થકી. ૧૮.

અર્થ:—આત્મા પુદ્ગલકર્મનો કર્તા-ભોક્તા વ્યવહારથી છે અને આત્મા કર્મજનિત ભાવનો કર્તા-ભોક્તા (અશુદ્ધ) નિશ્ચયથી છે.

દન્વત્થિણ જીવા વદિરિત્તા પુવ્વમણિદપજ્જાયા ।

પજ્જયણણ જીવા સંજુત્તા હોંતિ દુવિહેહિં ॥ ૧૯ ॥

પૂર્વોક્ત પર્યાયોથી છે વ્યતિરિક્ત જીવ દ્રવ્યાર્થિકે;
ને ઉક્ત પર્યાયોથી છે સંયુક્ત પર્યાયાર્થિકે. ૧૯.

અર્થ:—દ્રવ્યાર્થિક નયે જીવો પૂર્વકથિત પર્યાયથી *વ્યતિરિક્ત છે; પર્યાયનયે જીવો તે પર્યાયથી સંયુક્ત છે. આ રીતે જીવો બન્ને નયોથી સંયુક્ત છે.

૨. અણુવ અધિકાર

અણુસંઘવિચપ્પેણ દુ પોગલદવ્વં હવેહ દુવિચપ્પં ।

સંઘા હુ છપ્પયારા પરમાણુ ચેવ દુવિચપ્પો ॥ ૨૦ ॥

પરમાણુ તેમ જ સ્કંધ એ બે ભેદ પુદ્ગલદ્રવ્યના;
છ વિકલ્પ છે સ્કંધો તાણા ને ભેદ બે પરમાણુના. ૨૦.

અર્થ:—પરમાણુ અને સ્કંધ એવા બે ભેદથી પુદ્ગલદ્રવ્ય
બે ભેદવાળું છે; સ્કંધો ખરેખર છ પ્રકારના છે અને પરમાણુના
બે ભેદ છે.

અણુલૂણં લૂણં લૂણસુહુમં ચ સુહુમલૂણં ચ ।

સુહુમં અણુસુહુમં ઇદિ ધરાદિયં દોદિ છગ્ગમેયં ॥ ૨૧ ॥

ભૂપવ્વદમાદીયા મણિદા અણુલૂણમિદિ સંઘા ।

લૂણા ઇદિ વિણ્ણેયા સપ્પીજલતેલ્લમાદીયા ॥ ૨૨ ॥

છાયાતવમાદીયા લૂણેદરસંઘમિદિ વિચાણાહિ ।

સુહુમલૂણેદિ મણિયા સંઘા ચરક્કલ્લવિસયા ય ॥ ૨૩ ॥

સુહુમા હવંતિ સંઘા પાઓગ્ગા કમ્મવગ્ગણસ્સ પુણો ।

તન્નિવરીયા સંઘા અણુસુહુમા ઇદિ પરુવંતિ ॥ ૨૪ ॥

અતિલૂણલૂણ, લૂણ, લૂણસૂક્ષ્મ, સૂક્ષ્મલૂણ, વળી સૂક્ષ્મ ને
અતિસૂક્ષ્મ—એમ ધરાદિ પુદ્ગલસ્કંધના છ વિકલ્પ છે. ૨૧.

ભૂપર્વતાદિક સ્કંધને અતિથૂલથૂલ જિને કહ્યા,
ધી-તેલ-જળ ઇત્યાદિને વળી થૂલ સ્કંધો જાણવા; ૨૨.
આતપ અને છાયાદિને સ્થૂલસૂક્ષ્મ સ્કંધો જાણજે,
ચતુરિંદ્રિના જે વિષય તેને સૂક્ષ્મથૂલ કહ્યા જિને; ૨૩.
વળી કર્મવર્ગાણુયોગ્ય સ્કંધો સૂક્ષ્મ સ્કંધો જાણવા,
તેનાથી વિપરીત સ્કંધને અતિસૂક્ષ્મ સ્કંધો વર્ણવ્યા. ૨૪.

અર્થ:—અતિસ્થૂલસ્થૂલ, સ્થૂલ, સ્થૂલસૂક્ષ્મ, સૂક્ષ્મસ્થૂલ,
સૂક્ષ્મ અને અતિસૂક્ષ્મ એમ પૃથ્વી વગેરે સ્કંધોના છ ભેદ છે.

ભૂમિ, પર્વત વગેરે અતિસ્થૂલસ્થૂલ સ્કંધો કહેવામાં
આવ્યા છે; ધી, જળ, તેલ વગેરે સ્થૂલ સ્કંધો જાણવા.

છાયા, આતપ (તડકો) વગેરે સ્થૂલસૂક્ષ્મ સ્કંધો જાણ
અને ચાર ઇંદ્રિયોના વિષયભૂત સ્કંધોને સૂક્ષ્મસ્થૂલ કહેવામાં
આવ્યા છે.

વળી કર્મવર્ગાણુને યોગ્ય સ્કંધો સૂક્ષ્મ છે; તેમનાથી
વિપરીત (અર્થાત્ કર્મવર્ગાણુને અયોગ્ય) સ્કંધો અતિસૂક્ષ્મ
કહેવામાં આવે છે.

ઘાતચતુક્કસ્ટ પુણો જં હેઝ કારણં તિ તં જેયો ।

સ્વંધાણં અવસાણં જાદવ્વો કજ્જપરમાણુ ॥ ૨૫ ॥

જે હેતુ ધાતુચતુષ્કનો તે કારણાણુ જાણવો;
સ્કંધો તણા અવસાનને વળી કાર્યપરમાણુ કહ્યો. ૨૫.

અર્થ:—વળી જે (પૃથ્વી, પાણી, તેજ ને વાયુ—એ) ચાર
ધાતુઓનો હેતુ છે, તે કારણપરમાણુ જાણવો; સ્કંધોના

અવસાનને (—છૂટા પડેલા અવિભાગી અતિમ અંશને) કાર્ય-
પરમાણુ જાણવો.

અત્તાદિ અત્તમજ્ઞં અત્તંતં ણેવ ઇંદિયગ્ગેજ્ઞં ।

અવિભાગી જં દવ્વં પરમાણૂ તં વિયાણાહિ ॥ ૨૬ ॥

જે આદિ-મધ્યે અંતમાં પોતે જ છે, અવિભાગી છે,
જે ઇંદ્રિયોથી નહિ ગ્રાહ્ય છે, પરમાણુ જાણો તેહને. ૨૬.

અર્થ:—પોતે જ જેનો આદિ છે, પોતે જ જેનું મધ્ય છે
અને પોતે જ જેનો અંત છે (અર્થાત્ જેના આદિમાં, મધ્યમાં
અને અંતમાં પરમાણુનું નિજ સ્વરૂપ જ છે), જે ઇંદ્રિયોથી
ગ્રાહ્ય (જાણવાયોગ્ય) નથી અને જે અવિભાગી છે, તે
પરમાણુદ્રવ્ય જાણ.

एयरसख्वगंधं दोफासं तं हवे सहावगुणं ।

विहावगुणमिदि भणिदं जिणसमये सव्वपयडत्तं ॥ ૨૭ ॥

યે સ્પર્શ, રસ-રૂપ-ગંધ એક, સ્વભાવગુણમય તેહ છે;
જિનસમયમાંહી વિભાવગુણ સર્વાક્ષપ્રગટ કહેલ છે. ૨૭.

અર્થ:—જે એક રસવાણું, એક વર્ણવાણું, એક ગંધવાણું
અને યે સ્પર્શવાણું હોય. તે સ્વભાવગુણવાણું છે; વિભાવ-
ગુણવાળાને 'જિનસમયમાં સર્વપ્રગટ (સર્વ ઇંદ્રિયોથી ગ્રાહ્ય)
કહેલ છે.

अण्णणिरावेवसो जो परिणामो सो सहावपज्जाओ ।

खंधसरूवेण पुणो परिणामो सो विहावपज्जाओ ॥ ૨૮ ॥

પરિણામ પરનિરપેક્ષ તેહ સ્વભાવપર્યાય જાણવો;
પરિણામ સ્કંધસ્વરૂપ તેહ વિભાવપર્યાય જાણવો. ૨૮.

અર્થ:—અન્યનિરપેક્ષ (અન્યની અપેક્ષા વિનાનો) જે પરિણામ તે સ્વભાવપર્યાય છે અને સ્કંધરૂપે પરિણામ તે વિભાવપર્યાય છે.

પોગલદન્વં ઉચ્ચદ્ પરમાણુ ણિચ્છણ ઇદ્રેણ ।

પોગલદન્વો ત્તિ પુણો વવદેસો હોદિ સંધસ્સ ॥ ૨૯ ॥

પરમાણુને ‘પુદ્ગલદ્રવ’ વ્યપદેશ છે નિશ્ચય થકી;
ને સ્કંધને ‘પુદ્ગલદ્રવ’ વ્યપદેશ છે વ્યવહારથી. ૨૯.

અર્થ:—નિશ્ચયથી પરમાણુને ‘પુદ્ગલદ્રવ્ય’ કહેવાય છે અને વ્યવહારથી સ્કંધને ‘પુદ્ગલદ્રવ્ય’ એવું નામ હોય છે.

ગમણણિમિત્તં ધમ્મસધમ્મં ઠિદિ જીવપોગલાણં ચ ।

અવગહણં આયાસં જીવાદીસન્વદન્વાણં ॥ ૩૦ ॥

જીવ-પુદ્ગલોને ગમન-સ્થાનનિમિત્ત ધર્મ-અધર્મ છે;
જીવાદિ સર્વ પદાર્થને અવગાહુંતુ આભ છે. ૩૦.

અર્થ:—ધર્મ જીવ-પુદ્ગલોને ગમનનું નિમિત્ત છે અને અધર્મ (તેમને) સ્થિતિનું નિમિત્ત છે; આકાશ જીવાદિ સર્વ દ્રવ્યોને અવગાહુંતુ નિમિત્ત છે.

સમયાવલિભેદેણ દુ દુવિયપ્પં અહવ હોઝ તિવિયપ્પં ।

તીદો સંસેજ્જાવલિહદસંઠાણપ્પમાણં તુ ॥ ૩૧ ॥

આવલિ-સમયના ભેદથી બે ભેદ વા ત્રણ ભેદ છે; સંસ્થાનથી સંખ્યાતગુણ આવલિપ્રમાણ અતીત છે. ૩૧.

અર્થ:—સમય અને આવલિના ભેદથી વ્યવહારકાળના બે ભેદ છે અથવા (ભૂત, વર્તમાન અને ભવિષ્યના ભેદથી) ત્રણ ભેદ છે. અતીત કાળ (અતીત) સંસ્થાનોના અને સંખ્યાત આવલિના ગુણાકાર જેટલો છે.

जीवाद्दु योगलादो णंतगुणा चावि संपदा समया ।

लोयायासे संति य परमद्वो सो हवे कालो ॥ ३२ ॥

જીવોથી ને યુદ્ધગલથી પણ સમયો અનંતગુણા કહ્યા; તે કાળ છે પરમાર્થ, જે છે સ્થિત લોકાકાશમાં. ૩૨.

અર્થ:—હવે, જીવથી તેમ જ યુદ્ધગલથી પણ અનંતગુણા સમયો છે; અને જે (કાળાણુઓ) લોકાકાશમાં છે, તે પરમાર્થ કાળ છે.

जीवादीदव्वाणं परिवृणकारणं हवे कालो ।

धस्मादिचउण्हं णं सहावगुणपज्जया होति ॥ ३३ ॥

જીવપુદ્ગલાદિ પદાર્થને પરિણુમનકારણ કાળ છે; ધર્માદિ ચાર સ્વભાવગુણુપયોયવંત પદાર્થ છે. ૩૩.

અર્થ:—જીવાદિ દ્રવ્યોને પરિવર્તનનું કારણ (-વર્તનાનું નિમિત્ત) કાળ છે. ધર્માદિ ચાર દ્રવ્યોને સ્વભાવગુણુપયોયિ હોય છે.

एदे छदव्वाणि य कालं मोक्षूण अत्थिकाय त्ति ।

णिदिद्धा जिणसमये काया हु बहुप्पदेसत्तं ॥ ३४ ॥

જિનસમયમાંહી કાળ છોડી શેષ પાંચ પદાર્થ જે
તે અસ્તિકાય કહ્યાઃ અનેકપ્રદેશયુત તે કાય છે. ૩૪.

અર્થઃ—કાળ છોડીને આ છ દ્રવ્યોને (અર્થાત્ બાકીનાં
પાંચ દ્રવ્યોને) જિનસમયમાં (જિનદર્શનમાં) ‘અસ્તિકાય’
કહેવામાં આવ્યાં છે. બહુપ્રદેશીયત્વ તે કાયત્વ છે.

સંસ્થાસંસ્થાજાણંતપદેસા હવંતિ મુત્તસ્સ ।

ધમ્માધમ્મસ્સ પુણો જીવસ્સ અસંસદેસા હુ ॥ ૩૫ ॥

લોયાયાસે તાવં ઇદરસ્સ અણંતયં હવે દેસા ।

કાલસ્સ ણ કાયત્તં એયપદેસો હવે જમ્હા ॥ ૩૬ ॥

આણુસંખ્ય, સંખ્ય, અનંત હોય પ્રદેશ મૂર્તિક દ્રવ્યને,
આણુસંખ્ય બાણુ પ્રદેશ ધર્મ, અધર્મ તેમ જ જીવને; ૩૫.
આણુસંખ્ય લોકાકાશમાંહી, અનંત બાણુ અલોકને,
છે કાળ એકપ્રદેશી. તેથી ન કાળને કાયત્વ છે. ૩૬.

અર્થઃ—મૂર્ત દ્રવ્યને સંખ્યાત, અસંખ્યાત અને અનંત
પ્રદેશો હોય છે; ધર્મ, અધર્મ તેમ જ જીવને અરેખર અસંખ્યાત
પ્રદેશો છે;

લોકાકાશને વિષે ધર્મ, અધર્મ તેમ જ જીવની માફક
(અસંખ્યાત પ્રદેશો) છે; બાકીનું જે અલોકાકાશ તેને અનંત
પ્રદેશો છે. કાળને કાયપણું નથી, કારણ કે તે એકપ્રદેશી છે.

પોગ્ગલદવ્વં મુત્તં મુત્તિવિરહિયા હવંતિ સેસાણિ ।

ચેદણભાવો જીવો ચેદણગુણવજ્જિયા સેસા ॥ ૩૭ ॥

છે મૂર્તિ પુદ્ગલદ્રવ્ય, શેષ પદાર્થ મૂર્તિવિહીન છે;
ચૈતન્યયુત છે જીવ ને ચૈતન્યવર્જિત શેષ છે. ૩૭.

અર્થ:—પુદ્ગલદ્રવ્ય મૂર્તિ છે, બાકીનાં દ્રવ્યો મૂર્તત્વ
રહિત છે; જીવ ચૈતન્યભાવવાળો છે, બાકીનાં દ્રવ્યો ચૈતન્યગુણ
રહિત છે.

૩. શુદ્ધભાવ અધિકાર

णो अणुभागद्वाणा जीवस्स ण उदयठाणा वा ॥ ४० ॥

સ્થિતિબંધસ્થાનો. પ્રકૃતિસ્થાન, પ્રદેશનાં સ્થાનો નહીં,
અનુભાગનાં નહિ સ્થાન જીવને. ઉદયનાં સ્થાનો નહીં. ૪૦.

અર્થ:—જીવને સ્થિતિબંધસ્થાનો નથી. પ્રકૃતિસ્થાનો
નથી, પ્રદેશસ્થાનો નથી, અનુભાગસ્થાનો નથી કે ઉદયસ્થાનો
નથી.

ળો સ્વયંભાવઠાળા ળો સ્વયંવસમસદ્ભાવઠાળા વા ।

ઓદયભાવઠાળા ળો વસમણે સદ્ભાવઠાળા વા ॥ ૪૧ ॥

સ્થાનો ન ક્ષાયિકભાવનાં, ક્ષાયોપશમિક તણાં નહીં,
સ્થાનો ન ઉપશમભાવનાં કે ઉદયભાવ તણાં નહીં. ૪૧.

અર્થ:—જીવને ક્ષાયિકભાવનાં સ્થાનો નથી. ક્ષાયોપશમ-
સ્વભાવનાં સ્થાનો નથી, ઔદયિકભાવનાં સ્થાનો નથી કે
ઉપશમસ્વભાવનાં સ્થાનો નથી.

ચડગદ્ભવસંભમણં જાડજરામરણરોગસોગા ય ।

કુલજોણિજીવમગ્ગણઠાળા જીવસ્સ ળો સંતિ ॥ ૪૨ ॥

ચઉગતિભ્રમણ નહિ, જન્મ-મરણ ન, રોગ-શોક-જરા નહીં,
કુળ, યોનિ કે જીવસ્થાન, માર્ગણુસ્થાન જીવને છે નહીં. ૪૨.

અર્થ:—જીવને ચાર ગતિના ભયોમાં પરિભ્રમણ. જન્મ,
જરા, મરણ. રોગ. શોક, કુળ. યોનિ. જીવસ્થાનો અને
માર્ગણુસ્થાનો નથી.

ળિદંહો ળિદંહો ળિમ્મમો ળિક્કલો ળિરાલંવો ।

ળીરાગો ળિદ્દોસો ળિસ્મૂદ્દો ળિદ્ભયો અપ્પા ॥ ૪૩ ॥

નિર્દોષ ને નિર્દોષ, નિર્મલ, નિઃશરીર, નીરાગ છે,
નિર્દોષ, નિર્લય, નિરવલંબન, આત્મા નિર્મૂઢ છે. ૪૩.

અર્થ:—આત્મા *નિર્દોષ, નિર્દોષ, નિર્મલ, નિઃશરીર,
નિરાલંબ, નીરાગ, નિર્દોષ, નિર્મૂઢ અને નિર્લય છે.

ગિર્ગંધો ગીરાગો ગિસ્સહો સયલદોસગિમ્મુકો ।

ગિકામો ગિકોહો ગિમ્માણો ગિમ્મદો અપ્પા ॥ ૪૪ ॥

નિર્ગંધ છે, નિષ્કામ છે. નિઃક્રોધ, જીવ નિર્માન છે,
નિઃશલ્ય તેમ નીરાગ, નિર્મદ, સર્વદોષવિમુક્ત છે. ૪૪.

અર્થ:—આત્મા નિર્ગંધ, નીરાગ, નિઃશલ્ય, સર્વદોષ-
વિમુક્ત, નિષ્કામ, નિઃક્રોધ, નિર્માન અને નિર્મદ છે.

વળ્ણરસગંધફાસા થીપુંસળંસયાદિપજ્જાયા ।

સંઠાણા સંહણણા સઙ્ગે જીવસ્સ ણો સંતિ ॥ ૪૫ ॥

અરસમરૂવમગંધં અલ્લત્તં ચેદણાગુણમસદં ।

જાણ અલિંગગગ્ગહણં જીવમણિદ્વિસંઠાણં ॥ ૪૬ ॥

સ્ત્રી-પુરુષ આદિક પર્યાયો, રસવર્ણગંધસ્પર્શ ને
સંસ્થાન તેમ જ સંહનન સૌ છે નહીં જીવદ્રવ્યને. ૪૫.

જીવ ચેતનાગુણ, અરસરૂપ, અગંધશબ્દ, અવ્યક્ત છે,
વળી લિંગગ્રહણવિહીન છે, સંસ્થાન ભાખ્યું ન તેહને. ૪૬.

* નિર્દોષ = દૃઢ રહિત (જે મનવચનક્રાયાશ્રિત પ્રવર્તનથી આત્મા દડાય છે
તે પ્રવર્તનને દૃઢ કહેવામા આવે છે.)

અર્થ:—વર્ણ-રસ-ગંધ-સ્પર્શ, સ્ત્રી-પુરુષ-નપુંસકાદિ પર્વાથા; સંસ્થાનો અને સંહનનો—એ બધાં જીવને નથી.

જીવને અરસ, અરૂપ, અગંધ, અવ્યક્ત, ચેતનાગુણવાળો, અશબ્દ, અલિંગગ્રહણ (લિંગથી અગ્રાહ્ય) અને જેને કોઈ સંસ્થાન કહ્યું નથી એવો જાણ.

જારિસિયા સિદ્ધપ્પા મવમલ્લિય જીવ તારિસા હોંતિ ।

જરમરણજન્મમુક્તા અદ્વગુણાલંકરિયા જેણ ॥ ૪૭ ॥

જેવા જીવો છે સિદ્ધિગત તેવા જીવો સંસારી છે,
જેથી જનમમરણાદિહીન ને અદ્વગુણસંયુક્ત છે. ૪૭.

અર્થ:—જેવા સિદ્ધ આત્માઓ છે તેવા ભવલીન (સંસારી) જીવો છે, જેથી (તે સંસારી જીવો સિદ્ધાત્માઓની માફક) જન્મ-જરા-મરણથી રહિત અને આઠ ગુણોથી અલંકૃત છે.

અસરીરા અવિનાસા અર્ણિદિયા ણિમ્મલા વિસુદ્ધપ્પા ।

જહ લોયગ્ગે સિદ્ધા તહ જીવા સંસિદ્ધી જેયા ॥ ૪૮ ॥

અશરીર ને અવિનાશ છે, નિર્મળ, અતીન્દ્રિય, શુદ્ધ છે,
જયમ લોક-અગ્રે સિદ્ધ, તે રીત જાણ સૌ સંસારીને. ૪૮.

અર્થ:—જેમ લોકોએ સિદ્ધભગવંતો અશરીરી, અવિનાશી, અતીન્દ્રિય, નિર્મળ અને વિશુદ્ધાત્મા (વિશુદ્ધસ્વરૂપી) છે, તેમ સંસારમાં (સર્વ) જીવો જાણવા.

एदे सव्वे भावा ववहारणयं पडुच्च भणिदा हु ।

सव्वे सिद्धसहावा सुद्धणया संसिद्धी जीवा ॥ ४९ ॥

આ સર્વ ભાવ કહેલ છે વ્યવહારનયના આશ્રયે;
સંસારી જય સમરત સિદ્ધસ્વભાવી ગુદ્ધનયાશ્રયે. ૪૯.

અર્થ:—આ (પૂર્વોક્ત) બધા ભાવો ખરેખર વ્યવહારનયનો
આશ્રય કરીને (સંસારી જીવોમાં વિષમાન) કહેવામાં આવ્યા
છે; ગુદ્ધનયથી સંસારમાં રહેલા સર્વ જીવો સિદ્ધસ્વભાવી છે.

પુત્રુત્તમયન્નભાવા પરદન્વં પરસદ્વામિદિ દેયં ।

મગદવ્યમુવાદેયં અંતરતન્વં દ્વે અપ્પા ॥ ૫૦ ॥

પૂર્વોક્ત ભાવો પર-દરવ પરભાવ. તેથી હેય છે;
આત્મા જ છે આદેય, અંત:તત્ત્વરૂપ નિગદ્રવ્ય જે. ૫૦.

અર્થ:—પૂર્વોક્ત સર્વ ભાવો પરસ્વભાવો છે, પરદ્રવ્ય છે,
તેથી હેય છે: અંત:તત્ત્વ એવું સ્વદ્રવ્ય—આત્મા—ઉપાદેય છે.

દિવરીયાભિણિવેસવિવજ્જિયસદ્દહ્નમેવ સમ્મત્તં ।

સંસયવિમોહવિવ્ભમવિવજ્જિયં હોદિ સળ્ણાણં ॥ ૫૧ ॥

ચલમલિગમગાઢત્તવિવજ્જિયસદ્દહ્નમેવ સમ્મત્તં ।

અધિગમભાવો ણાણં હેયોવાદેયતત્ત્વાણં ॥ ૫૨ ॥

સમ્મત્તસ્સ ણિમિત્તં જિણસુત્તં તસ્સ જાણયા પુરિસા ।

અંતરહેઝ મણિદા દંસણમોહસ્સ સ્વયપહુદી ॥ ૫૩ ॥

સમ્મત્તં સળ્ણાણં વિજ્જદિ મોક્સસ્સ હોદિ સુણ ચરણં ।

વવહારણિચ્છણં હુ તન્હા ચરણં પવક્કામિ ॥ ૫૪ ॥

વવહારણયચરિત્તે વવહારણયસ્સ હોદિ તવચરણં ।

ણિચ્છયણયચારિત્તે તવચરણં હોદિ ણિચ્છયદો ॥ ૫૫ ॥

શ્રદ્ધાન વિપરીત-અભિનિવેશવિહીન તે સમ્યક્ત્વ છે;
સંશય-વિમોહ-વિભ્રાંતિ વિરહિત જ્ઞાન સમ્યગ્જ્ઞાન છે. ૫૧.
ચલ-મલ-અગાઢપણા રહિત શ્રદ્ધાન તે સમ્યક્ત્વ છે;
આદેય-હેય પદાર્થનો અવબોધ સમ્યગ્જ્ઞાન છે. ૫૨.
જિનસૂત્ર સમકિતહેતુ છે, ને સૂત્રજ્ઞાતા પુરુષ જે
તે જાણુ અંતહેતુ, દુઃખોહકયાદિક જેમને. ૫૩.
સમ્યક્ત્વ, સમ્યગ્જ્ઞાન તેમ જ ચરણ મુક્તિપંથ છે;
તેથી કહીશ હું ચરણને વ્યવહાર ને નિશ્ચય વડે. ૫૪.
વ્યવહારનયચારિત્રમાં વ્યવહારનું તપ હોય છે;
તપ હોય છે નિશ્ચય થકી, ચારિત્ર જ્યાં નિશ્ચયનયે. ૫૫.

અર્થ:—વિપરીત *અભિનિવેશ રહિત શ્રદ્ધાન તે જ
સમ્યક્ત્વ છે; સંશય, વિમોહ ને વિભ્રમ રહિત (જ્ઞાન) તે
સમ્યગ્જ્ઞાન છે.

ચળતા, મલિનતા અને અગાઢતા રહિત શ્રદ્ધાન તે જ
સમ્યક્ત્વ છે; હેય અને ઉપાદેય તરવોને જાણવારૂપ ભાવ તે
(સમ્યક્) જ્ઞાન છે.

‘સમ્યક્ત્વનું’ નિમિત્ત જિનસૂત્ર છે; જિનસૂત્રના જાણનારા

પુરુષોને (સમ્યક્ત્વના) અંતરંગ હેતુઓ કહ્યા છે, કારણ કે તેમને દર્શનમોહના ક્ષયાદિક છે.

સાંભળ, મોક્ષને માટે સમ્યક્ત્વ હોય છે, સમ્યગ્જ્ઞાન હોય છે, ચારિત્ર (પણ) હોય છે; તેથી હું વ્યવહાર અને નિશ્ચયથી ચારિત્ર કહીશ.

વ્યવહારનયના ચારિત્રમાં વ્યવહારનયનું તપશ્ચરણ હોય છે; નિશ્ચયનયના ચારિત્રમાં નિશ્ચયથી તપશ્ચરણ હોય છે.

૪. વ્યવહારચારિત્ર અધિકાર

કુલજોણિજીવમગ્ગણઠાણાહસુ જાણિહુણ જીવાણં ।

તસ્સારંભણિયત્તણપરિણામો હોઈ પઢમવદં ॥ ૫૬ ॥

જીવસ્થાન, માર્ગજીવસ્થાન, યોનિ, કુલાદિ જીવનાં જાણીને, આરંભથી નિવૃત્તિરૂપ પરિણામ તે પ્રત પ્રથમ છે. ૫૬.

અર્થ.—જીવોનાં કુળ, યોનિ, જીવસ્થાન, માર્ગજીવસ્થાન વગેરે જાણીને તેમના આરંભથી નિવૃત્તિરૂપ પરિણામ તે પહેલું પ્રત છે.

રાગેણ વ દોસેણ વ મોહેણ વ મોસભાસપરિણામં ।

જો પજહદિ સાહુ સયા વિદિયવદં હોઈ તસ્સેવ ॥ ૫૭ ॥

વિદ્વેષ-રાગ-વિમોહજનિત મૃષા તણા પરિણામને જે છોડતા મુનિરાજ, તેને સર્વદા પ્રત દ્વિતીય છે. ૫૭.

અર્થ.—રાગથી, દ્વેષથી અથવા મોહથી થતા મૃષા ભ્રાણાના પરિણામને જે સાધુ છોડે છે, તેને જ સદા બીજું પ્રત છે.

ગામે વા ણયરે વાડરણ્ણે વા પેચ્છિહુણ પરમત્થં ।

જો મુયદિ ગહણભાવં તિદિયવદં હોદિ તસ્સેવ ॥ ૫૮ ॥

નગરે. અરણ્યે, ગ્રામમાં કે વસ્તુ પરની દેખીને
છાડે ગ્રહણપરિણામ જે. તે પુરુષને વ્રત તૃતીય છે. ૫૮.

અર્થ:—ગ્રામમાં. નગરમાં કે વનમાં પારકી વસ્તુને દેખીને
જે (સાધુ) તેને ગ્રહવાના ભાવને છાડે છે, તેને જ ત્રીજું
વ્રત છે.

દદૃશ્ણ ક્વચિદ્વાં વાંછામાવં ણિયત્તદે તાસુ ।

મેહુણસણવિવજ્જિયપરિણામો અહ્વ તુરિયવદં ॥ ૫૯ ॥

સ્ત્રીરૂપ દેખી સ્ત્રી પ્રતિ અભિલાષભાવનિવૃત્તિ જે,
વા મિથુનસંજ્ઞારહિત જે પરિણામ તે વ્રત તુર્ય છે. ૫૯.

અર્થ:—સ્ત્રીઓનું રૂપ દેખીને તેમના પ્રત્યે વાંછાભાવની
નિવૃત્તિ તે અથવા મૈથુનસંજ્ઞારહિત જે પરિણામ તે ચોથું
વ્રત છે.

સવ્વેસિં ગંથાણં ચાગો ણિરવેક્ખમાવણાપુવ્વં ।

પંચમવદમિદિ મણિદં ચારિત્તમરં વહંતસ્સ ॥ ૬૦ ॥

નિરપેક્ષ ભાવન સહિત સર્વ પરિગ્રહોનો ત્યાગ જે,
તે જાણવું વ્રત પાંચમું ચારિત્રભર વહનારને. ૬૦.

અર્થ:—*નિરપેક્ષ ભાવનાપૂર્વક (અર્થાત્ જે ભાવનામાં

* મુનિને મુનિત્વોચિત નિરપેક્ષ શુદ્ધ પરિણતિની માથે વર્તેલો જે (હં
વગરનો) સર્વપરિગ્રહત્યાગસબધી શુભોપયોગ તે વ્યવહાર અપરિગ્રહવ્રત
કહેવાય છે શુદ્ધ પરિણતિ ન હોય ત્યાં શુભોપયોગ હં સહિત હોય છે,
તે શુભોપયોગ તો વ્યવહાર વ્રત પણ કહેવાતો નથી [આ પાંચમા વ્રતની
માફક અન્ય વ્રતોનું પણ સમજી લેવું]

પરની અપેક્ષા નથી એવી શુદ્ધ નિરાલંબન ભાવના સહિત)
સર્વ પરિગ્રહોનો ત્યાગ (સર્વ પરિગ્રહત્યાગસંબંધી શુભભાવ)
તે, *ચારિત્રભર વહુનારને પાંચમું વ્રત કહ્યું છે.

પામુગમગ્ગેણ દિવા અવલોગંતો જુગપ્પમાણં હિ ।

ગચ્છહ્ પુરદો સમણો ઇરિયાસમિદી રૂવે તસ્સ ॥ ૬૧ ॥

અવલોકી માર્ગ ધુરાપ્રમાણુ કરે ગમન મુનિરાજ જે
દિવસે જ પ્રાસુક માર્ગમાં. ધર્યાસમિતિ તેહને ૬૧.

અર્થ:—જે શ્રમણ પ્રાસુક માર્ગ દિવસે ધુરાપ્રમાણુ આગળ
જોઈને ચાલે છે, તેને ધર્યાસમિતિ હોય છે.

પેસુણહાસકક્કસપરણિદપ્પપ્પસંસિયં વયણં ।

પરિચત્તા સપરહિદં માસાસમિદી વદંતસ્સ ॥ ૬૨ ॥

નિજસ્તવન, પરનિદા, પિશુનતા, હાસ્ય, કકકશ વચનને
છોડી સ્વપરહિત જે વદે, ભાષાસમિતિ તેહને. ૬૨.

અર્થ:—પૈશુન્ય (ચાડી), હાસ્ય, કકકશ ભાષા, પરનિદા
અને આત્મપ્રશંસા૩૫ વચનો પરિત્યાગીને જે સ્વપરહિત૩૫
વચનો બોલે છે, તેને ભાષાસમિતિ હોય છે.

કદકારિદાણુમોદણરહિદં તહ પામુગં પસત્થં ચ ।

દિણ્ણં પરેણ મત્તં સમમુત્તી एसणासमिदी ॥ ૬૩ ॥

અનુમનન-કૃત-કારિતવિહીન, પ્રશસ્ત. પ્રાસુક અશનને
—પરદત્તને મુનિ જે ગ્રહે, એણુસમિતિ તેહને. ૬૩.

* ચારિત્રભર = ચારિત્રનો ભાર; ચારિત્રસમૂહ; ચારિત્રની અતિશયતા.

અર્થ:—પર વડે દેવામાં આવેલું, કૃત-કારિત-અનુભાદન રહિત, પ્રાસુક અને *પ્રશસ્ત લોજન કરવારૂપ જે સમ્યક્ આહારગ્રહણ તે એષણાસમિતિ છે.

પોત્થકમંડલાઙ્ગહણવિસર્ગેસુ પયતપરિણામો ।

આદાવળિવ્રજેવળસમિદી હોદિ ત્તિ ણિદ્વિદ્વા ॥ ૬૪ ॥

શાસ્ત્રાદિ ગ્રહતાં-મૂકતાં મુનિના પ્રયત પરિણામને આદાનનિક્ષેપણ સમિતિ કહેલ છે આગમ વિષે. ૬૪.

અર્થ:—પુસ્તક, કમંડળ વગેરે લેવા-મૂકવા સંબંધી પ્રયતનપરિણામ તે આદાનનિક્ષેપણસમિતિ છે એમ કહ્યું છે.

પાસુગભૂમિપદેસે ગૂઢે રહિષે પરોપરોદેણ ।

ઉચ્ચારાદિચ્ચાગો પદ્ધત્સમિદી હવે તસ્સ ॥ ૬૫ ॥

જે ભૂમિ પ્રાસુક, ગૂઢ ને ઉપરોધ જ્યાં પરનો નહીં, મળત્યાગ ત્યાં કરનારને સમિતિ પ્રતિષ્ઠાપન તણી. ૬૫.

અર્થ:—જેને પરના ઉપરોધ વિનાના (-ખીજથી રોકવામાં ન આવે એવા), ગૂઢ અને પ્રાસુક ભૂમિપ્રદેશમાં મળાદિનો ત્યાગ હોય, તેને પ્રતિષ્ઠાપન સમિતિ હોય છે.

કાલુસ્સમોહસળ્ળારાગદ્વોસાહસુહ્રમાવાણં ।

પરિહારો મણુગુત્તી વવહારણયેણ પરિકહિયં ॥ ૬૬ ॥

* પ્રશસ્ત = સાદું, શાસ્ત્રમાં પ્રશસેલું, જે વ્યવહારે પ્રમાદાદિતું કે મેગાદિતું નિમિત્ત ન હોય એવું

કાલુષ્ય, સંજ્ઞા, મોહ, રાગ, દ્વેષ આદિ અશુભના
પરિહારને મનગુપ્તિ છે ભાષ્યેલ નય વ્યવહારમાં. ૬૬.

અર્થ:—કલુષતા, મોહ, સંજ્ઞા, રાગ, દ્વેષ વગેરે અશુભ
ભાવોના પરિહારને વ્યવહારનયથી મનોગુપ્તિ કહેલ છે.

થીરાજચોરમત્તકહાદિવયણસ્સ પાવહેઉસ્સ ।

પરિહારો વયગુત્તી અલિયાદિણિયત્તિવયણં વા ॥ ૬૭ ॥

સ્ત્રી-રાજ-ભોજન-ચોરકથની હેતુ છે જે પાપની
તસુ ત્યાગ, વા અલીકાદિનો જે ત્યાગ, ગુપ્તિ વચનની. ૬૭.

અર્થ:—પાપનાં હેતુભૂત એવાં સ્ત્રીકથા, રાજકથા,
ચોરકથા, ભક્તકથા ઇત્યાદિ૩૫ વચનોના પરિહાર અથવા
અસત્યાદિકની નિવૃત્તિવાળાં વચનો તે વચનગુપ્તિ છે.

વંધણછેદનમારણઆકુંચણ તહ પસારણાદીયા ।

કાયકિરિયાણિયત્તી ણિદ્ધિદ્ધા કાયગુત્તિ ત્તિ ॥ ૬૮ ॥

વધ, બંધ ને છેદનમયી, વિસ્તરણ-સંકોચનમયી
ઇત્યાદિ કાયક્રિયા તણી નિવૃત્તિ તનગુપ્તિ કહી. ૬૮.

અર્થ:—બંધન, છેદન, મારણ (-મારી નાખવું),
આકુંચન (-સંકોચવું) તથા પ્રસારણ (-વિસ્તારવું) ઇત્યાદિ
કાયક્રિયાઓની નિવૃત્તિને કાયગુપ્તિ કહી છે.

જા રાયાદિણિયત્તી મણસ્સ જાણીહિ તં મણોગુત્તી ।

અલિયાદિણિયત્તિં વા મોણં વા હોઈ વજ્જગુત્તી ॥ ૬૯ ॥

મનમાંથી જે રાગાદિની નિવૃત્તિ તે મનગુપ્તિ છે;
અલીકાદિની નિવૃત્તિ અથવા મૌન વાચાગુપ્તિ છે. ૬૯.

અર્થ:—મનમાંથી જે રાગાદિની નિવૃત્તિ તેને મનોગુપ્તિ
બાણ, અસત્યાદિની નિવૃત્તિ અથવા મૌન તે વચનગુપ્તિ છે.

કાયકિરિયાણિયત્તી કાલસસગ્ગો સરીરગે ગુત્તી ।

હિંસાઙ્ગિયત્તી વા સરીરગુત્તિ ત્તિ ણિદ્ધિ ॥ ૭૦ ॥

જે કાયકર્મનિવૃત્તિ કાયોત્સર્ગ તે તનગુપ્તિ છે;
હિંસાદિની નિવૃત્તિને વળી કાયગુપ્તિ કહેલ છે. ૭૦.

અર્થ:—કાયક્રિયાઓની નિવૃત્તિરૂપ કાયોત્સર્ગ શરીરસંબંધી
ગુપ્તિ છે; અથવા હિંસાદિની નિવૃત્તિને શરીરગુપ્તિ કહી છે.

ઘણઘાઙ્કમ્મરહિયા કેવલણાણાઙ્કપરમગુણસહિયા ।

ચોત્તિસઅદિસયજુત્તા અરિહંતા ઇરિસા હોંતિ ॥ ૭૧ ॥

ઘનઘાતિકર્મ વિહીન ને ચોત્રીશ અતિશય યુક્ત છે,
કૈવલ્યજ્ઞાનાદિક પરમગુણ યુક્ત શ્રી અહર્ત છે. ૭૧.

અર્થ:—ઘનઘાતિકર્મ રહિત, કૈવલ્યજ્ઞાનાદિ પરમ ગુણો
સહિત અને ચોત્રીશ અતિશય સંયુક્ત;—આવા, અહર્તો
હોય છે.

ણદ્દકકમ્મવંધા અદ્દમહાગુણસમણિયા પરમા ।

લોયગ્ગઠિદા ણિચ્ચા સિદ્ધા તે ઇરિસા હોંતિ ॥ ૭૨ ॥

છે અષ્ટ કર્મ વિનષ્ટ. અષ્ટ મહાગુણો સંયુક્ત છે,
શાશ્વત, પરમ ને લોક-અગ્રવિરાજમાન શ્રી સિદ્ધ છે. ૭૨.

અર્થ:—આઠ કર્મના બંધને જેમણે નષ્ટ કરેલ છે એવા, આઠ મહાગુણો સહિત, પરમ, લોકના અગ્રે સ્થિત અને નિત્ય;—આવા, તે સિદ્ધો હોય છે.

પંચાચારસમગ્ના પંચિન્દ્રિયદંતિદમ્પણિદલના ।

ધીરા ગુણગંભીરા આચરિયા ઇરિસા હોંતિ ॥ ૭૩ ॥

પરિપૂર્ણ પંચાચારમાં, વળી ધીર, ગુણગંભીર છે, પંચેન્દ્રિગજના દર્પદલને દક્ષ શ્રી આચાર્ય છે. ૭૩.

અર્થ:—પંચાચારોથી પરિપૂર્ણ, પંચેન્દ્રિયરૂપી હાથીના મદતુ દલન કરનારા, ધીર અને ગુણગંભીર;—આવા, આચાર્યો હોય છે.

રયણત્તયસંજુત્તા જિણકહિયપયત્થદેસયા સૂરા ।

ણિકંઘભાવસહિયા ઉવજ્ઞાયા ઇરિસા હોંતિ ॥ ૭૪ ॥

રત્નત્રયે સંયુક્ત ને નિઃકાંક્ષભાવથી યુક્ત છે, જિનવરકથિત અર્થોપદેશે શૂર શ્રી ઉવઝાય છે. ૭૪.

અર્થ:—રત્નત્રયથી સંયુક્ત, જિનકથિત પદાર્થોના શૂરવીર ઉપદેશક અને નિઃકાંક્ષભાવ સહિત;—આવા, ઉપાધ્યાયો હોય છે.

વાવારવિપ્પમુક્કા ચઉવ્વિહારાહણાસયારત્તા ।

ણિગંઘા ણિમ્મોહા સાહૂ દે ઇરિસા હોંતિ ॥ ૭૫ ॥

નિર્ગ્રંથ છે, નિર્મોહ છે, વ્યાપારથી પ્રવિમુક્ત છે, ચઉવિધ આરાધન વિધે નિત્યાનુરક્ત શ્રી સાધુ છે. ૭૫.

અર્થ:—વ્યાપારથી વિમુક્ત (—સમસ્ત વ્યાપાર રહિત),

ચતુર્વિધ આરાધનામાં સદા રક્ત, નિર્ગ્રંથ અને નિર્મોહ;—આવા, સાધુઓ હોય છે.

एरिसयभावणाए व्यवहारणयस्स होदि चारित्तं ।

णिच्छयणयस्स चरणं एत्तो उद्धं पवक्खामि ॥ ૭૬ ॥

આ ભાવનામાં જાણુવું ચારિત્ર નય વ્યવહારથી;
આના પછી ભાખીશ હું ચારિત્ર નિશ્ચયનય થકી. ૭૬.

અર્થ:—આવી (પૂર્વોક્ત) ભાવનામાં વ્યવહારનયના અભિપ્રાયે ચારિત્ર છે; નિશ્ચયનયના અભિપ્રાયે ચારિત્ર આના પછી કહીશ.

પ. પરમાર્થ-પ્રતિષ્ઠાશુ અધિકાર

कत्ता ण हि कारइदा अनुमंता णेव कत्तीणं ॥ ८१ ॥

હું બાળ-વૃદ્ધ-યુવાન નહિ, હું તેમનું કારણ નહીં;
કર્તા ન, કારયિતા ન, અનુમંતા હું કર્તાનો નહી. ૭૯.

હું રાગ-દ્વેષ ન, મોહ નહિ, હું તેમનું કારણ નહીં;
કર્તા ન, કારયિતા ન. અનુમંતા હું કર્તાનો નહી. ૮૦.
હું ક્રોધ નહિ, નહિ માન, તેમ જ લોભ-માયા છું નહીં;
કર્તા ન, કારયિતા ન. અનુમંતા હું કર્તાનો નહી. ૮૧.

આર્થ:—હું નારકપર્યાય, તિર્થપર્યાય, મનુષ્યપર્યાય કે
દેવપર્યાય નથી; તેમનો (હું) કર્તા નથી, કારયિતા (-કરાવનાર)
નથી, કર્તાનો અનુભોદક નથી.

હું માર્ગણાસ્થાનો નથી, હું ગુણસ્થાનો કે જીવસ્થાનો
નથી; તેમનો હું કર્તા નથી, કારયિતા નથી, કર્તાનો અનુભોદક
નથી.

હું બાળ નથી, વૃદ્ધ નથી, તેમ જ તરુણ નથી; તેમનું
(હું) કારણ નથી; તેમનો (હું) કર્તા નથી, કારયિતા નથી,
કર્તાનો અનુભોદક નથી.

હું રાગ નથી. દ્વેષ નથી, તેમ જ મોહ નથી; તેમનું (હું)
કારણ નથી; તેમનો (હું) કર્તા નથી, કારયિતા નથી, કર્તાનો
અનુભોદક નથી.

હું ક્રોધ નથી. માન નથી, તેમ જ હું માયા નથી,
લોભ નથી; તેમનો (હું) કર્તા નથી, કારયિતા નથી, કર્તાનો
અનુભોદક નથી.

एरिसमेदबभासे मज्झत्थो होदि तेण चारित्तं ।

तं दिढकरणणिमित्तं पडिक्खणादी पवक्खामि ॥ ८२ ॥

આ ભેદના અભ્યાસથી માધ્યસ્થ થઈ ચારિત બને;
પ્રતિક્રમણ આદિ કહીશ હું ચારિત્રદહતા કારણે. ૮૨,

અર્થ:—આવો સિદ્ધ-અભ્યાસ થતાં છવ મધ્યસ્થ થાય છે, તેથી ચારિત્ર થાય છે. તેને (ચારિત્રને) દૃઢ કરવા નિમિત્તે હું પ્રતિક્રમણાદિ કહીશ.

મોત્તૂળ વચનરચણં રાગાદીભાવવારણં કિત્ત્વા ।

અષ્ટાણં જો જ્ઞાયદિ તસ્સ દુ દ્વોદિ ચિ પઠિકમણં ॥ ૮૩ ॥

રચના વચનની છોડીને. રાગાદિભાવ નિવારીને.

જે છવ ધ્યાવે આત્મને. તે છવને પ્રતિક્રમણ છે. ૮૩.

અર્થ:—વચનરચનાને છોડીને, રાગાદિભાવોનું નિવારણ કરીને. જે આત્માને ધ્યાવે છે. તેને પ્રતિક્રમણ હોય છે.

આરાધનાઙ્ વદ્ઙ્ મોત્તૂળ વિરાઢણં વિસેસેણ ।

સો પઠિકમણં ઉચ્ચઙ્ પઠિકમણમયો દ્વે જમ્હા ॥ ૮૪ ॥

છોડી સમસ્ત વિરાધના આરાધનામાં જે રહે,

તે પ્રતિક્રમણ કહેવાય છે પ્રતિક્રમણમયતા કારણે. ૮૪.

અર્થ:—જે (છવ) વિરાધનને વિશેષતઃ છોડીને આરાધનામાં વર્તે છે. તે (છવ) પ્રતિક્રમણ કહેવાય છે, કારણ કે તે પ્રતિક્રમણમય છે.

મોત્તૂળ અજાચારં આચારે જો દુ ક્ષુણ્ણિ ચિરમાવં ।

સો પઠિકમણં ઉચ્ચઙ્ પઠિકમણમયો દ્વે જમ્હા ॥ ૮૫ ॥

જે છોડી અણુ-આચારને આચારમાં સ્થિરતા કરે,

તે પ્રતિક્રમણ કહેવાય છે પ્રતિક્રમણમયતા કારણે. ૮૫.

અર્થ:—જે (છવ) અનાચાર છોડીને આચારમાં સ્થિર-

ભાવ કરે છે, તે (૭૫) પ્રતિક્રમણ કહેવાય છે, કારણ કે તે પ્રતિક્રમણમય છે.

ઉમ્મગ્ગં પરિચત્તા જિણમગ્ગે જો દુ કુણદિ થિરમાવં ।

સો પહિકમણં ઉચ્ચહ્ પહિકમણમઓ હવે જમ્હા ॥ ૮૬ ॥

પરિત્યાગી જે ઉન્માર્ગને જિનમાર્ગમાં સ્થિરતા કરે,
તે પ્રતિક્રમણ કહેવાય છે પ્રતિક્રમણમયતા કારણે. ૮૬.

અર્થ:—જે (૭૫) ઉન્માર્ગને પરિત્યાગીને જિનમાર્ગમાં સ્થિરભાવ કરે છે, તે (૭૫) પ્રતિક્રમણ કહેવાય છે, કારણ કે તે પ્રતિક્રમણમય છે.

મોત્તૂણ સહ્મમાવં ણિસ્સહ્લે જો દુ સાહુ પરિણમદિ ।

સો પહિકમણં ઉચ્ચહ્ પહિકમણમઓ હવે જમ્હા ॥ ૮૭ ॥

જે સાધુ છોડી શલ્યને નિઃશલ્યભાવે પરિણમે,
તે પ્રતિક્રમણ કહેવાય છે પ્રતિક્રમણમયતા કારણે. ૮૭.

અર્થ:—જે સાધુ શલ્યભાવ છોડીને નિઃશલ્યભાવે પરિણમે છે, તે (સાધુ) પ્રતિક્રમણ કહેવાય છે, કારણ કે તે પ્રતિક્રમણમય છે.

ચત્તા અગુત્તિમાવં તિગુત્તિગુત્તો હવેહ્ જો સાહુ ।

સો પહિકમણં ઉચ્ચહ્ પહિકમણમઓ હવે જમ્હા ॥ ૮૮ ॥

જે સાધુ છોડી અગુત્તિભાવ ત્રિગુત્તિગુત્તપણે રહે,
તે પ્રતિક્રમણ કહેવાય છે પ્રતિક્રમણમયતા કારણે. ૮૮.

અર્થ:—જે સાધુ અગુત્તિભાવ તજીને ત્રિગુત્તિગુત્ત રહે છે,

તે (સાધુ) પ્રતિક્રમણ કહેવાય છે, કારણ કે તે પ્રતિક્રમણમય છે.

મોક્ષાણ અદ્વૃદ્ધં જ્ઞાણં જો જ્ઞાદિ ધમ્મસુકં વા ।

સો પઢિકમણં ઉચ્ચઈ જિણવરણિદ્વિદ્વસુત્તેસુ ॥ ૮૯ ॥

તજ આર્ત તેમ જ રૌદ્રને, ધ્યાવે ધરમને, શુક્લને,
તે પ્રતિક્રમણ કહેવાય છે જિનવરકથિત સૂત્રો વિષે. ૮૯.

અર્થ:—જે (જીવ) આર્ત અને રૌદ્ર ધ્યાન છાડીને ધર્મ
અથવા શુક્લ ધ્યાનને ધ્યાવે છે, તે (જીવ) જિનવરકથિત
સૂત્રોમાં પ્રતિક્રમણ કહેવાય છે.

મિચ્છત્તપહુદિભાવા પુવ્વં જીવેણ માવિયા સુદરં ।

સમ્મત્તપહુદિભાવા અમાવિયા હોંતિ જીવેણ ॥ ૯૦ ॥

મિથ્યાત્વ-આદિક ભાવને ચિરકાળ ભાવ્યા છે જીવે;
સમ્યક્ત્વ-આદિક ભાવ રે! ભાવ્યા નથી પૂર્વે જીવે. ૯૦.

અર્થ:—મિથ્યાત્વાદિ ભાવો જીવે પૂર્વે સુચિર કાળ (ખહું
દીર્ઘ કાળ) ભાવ્યા છે; સમ્યક્ત્વાદિ ભાવો જીવે ભાવ્યા નથી.

મિચ્છાદંસણણાણચરિત્તં ચઙ્ગુણ ણિરવસેસેણ ।

સમ્મત્તણાણચરણં જો માવઈ સો પઢિકમણં ॥ ૯૧ ॥

નિઃશેષ મિથ્યાજ્ઞાન-દર્શન-ચરણને પરિત્યાગીને
સુજ્ઞાન-દર્શન-ચરણ ભાવે, જીવ તે પ્રતિક્રમણ છે. ૯૧.

અર્થ:—મિથ્યાદર્શન, મિથ્યાજ્ઞાન અને મિથ્યાચારિત્રને
નિરવશેષપણે છાડીને સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યક્-
ચારિત્રને જે (જીવ) ભાવે છે, તે (જીવ) પ્રતિક્રમણ છે.

ઉત્તમઅર્થ આદા તમ્હિ ઠિદા હ્ણદિ મુણિવરા કમ્મં ।

તમ્હા દુ જ્ઞાણમેવ હિ ઉત્તમઅર્થસ્સ પઢિકમણં ॥ ૧૨ ॥

આત્મા જ ઉત્તમ-અર્થ છે, તત્તરથ મુનિ કર્મો હણે;
તે કારણે બસ ધ્યાન ઉત્તમ-અર્થનું પ્રતિક્રમણ છે. ૯૨.

અર્થ:—ઉત્તમાર્થ (-ઉત્તમ પદાર્થ) આત્મા છે; તેમાં
સ્થિત મુનિવરો કર્મને હણે છે. તેથી ધ્યાન જ ખરેખર
ઉત્તમાર્થનું પ્રતિક્રમણ છે.

જ્ઞાણણિલીણો સાહૂ પરિચાગં કુણ્ઢ સવ્વદોસાણં ।

તમ્હા દુ જ્ઞાણમેવ હિ સવ્વદિચારસ્સ પઢિકમણં ॥ ૧૩ ॥

રહી ધ્યાનમાં તલલીન, છોડે સાધુ દોષ સમસ્તને;
તે કારણે બસ ધ્યાન સૌ અતિચારનું પ્રતિક્રમણ છે. ૯૩.

અર્થ:—ધ્યાનમાં લીન સાધુ સર્વ દોષોનો પરિત્યાગ કરે
છે; તેથી ધ્યાન જ ખરેખર સર્વ અતિચારનું પ્રતિક્રમણ છે.

પઢિકમણણામધેયે સુત્તે જહ વણિદં પઢિકમણં ।

તહ ણચ્ચા જો ભાવઢ તસ્સ તદા હોદિ પઢિકમણં ॥ ૧૪ ॥

પ્રતિક્રમણનામક સૂત્રમાં જ્યમ વર્ણવ્યું પ્રતિક્રમણને
ત્યમ જાણી ભાવે ભાવના, તેને તદા પ્રતિક્રમણ છે. ૯૪.

અર્થ:—પ્રતિક્રમણ નામના સૂત્રમાં જે પ્રમાણે પ્રતિક્રમણ
વર્ણવવામાં આવ્યું છે તે પ્રમાણે જાણીને જે ભાવે છે, તેને
ત્યારે પ્રતિક્રમણ છે.

૬. નિશ્ચય-પ્રત્યાખ્યાન અધિકાર

મોક્ષણ સયલજપ્પમણાગયસુહમસુહવારણં કિચ્ચા ।

અપ્પાણં જો જ્ઞાયદિ પચ્ચક્ખાણં હવે તસ્સ ॥ ૯૫ ॥

પરિત્યાગી જલપ સમસ્તને, ભાવી શુભાશુભ વારીને,
જે જીવ ધ્યાવે આત્મને, પચખાણુ છે તે જીવને. ૯૫.

અર્થ:—સમસ્ત જલપને (-વચનવિસ્તારને) છાડીને અને
અનાગત શુભ-અશુભનું નિવારણ કરીને જે આત્માને ધ્યાવે છે,
તેને પ્રત્યાખ્યાન છે.

કેવલણાણસહાવો કેવલદંસણસહાવસુહમહો ।

કેવલસત્તિસહાવો સો હં ઇદિ ચિંતણ ણાણી ॥ ૯૬ ॥

કેવલદરશ, કેવલવીરજ, કેવલજ્ઞાનસ્વભાવી છે,
વળી સૌખ્યમય છે જેહુ તે હું—એમ જ્ઞાની ચિંતવે. ૯૬.

અર્થ:—કેવળજ્ઞાનસ્વભાવી, કેવળદર્શનસ્વભાવી, સુખમય
અને કેવળશક્તિસ્વભાવી તે હું છું—એમ જ્ઞાની ચિંતવે છે.

ણિયમાવં ણવિ મુચ્ચહ પરમાવં ણેવ ગેણ્હણ કેહં ।

જાણદિ પસ્સદિ સવ્વં સો હં ઇદિ ચિંતણ ણાણી ॥ ૯૭ ॥

નિજભાવને છોડે નહીં, પરભાવ કંઈ પણ નવ ગ્રહે,
જાણે-જાણે જે સર્વ, તે હું—એમ જ્ઞાની ચિંતવે. ૯૭.

અર્થ:—જે નિજભાવને છોડતો નથી, કંઈ પણ પરભાવને
ગ્રહતો નથી, સર્વને જાણે-જાણે છે, તે હું છું—એમ જ્ઞાની
ચિંતવે છે.

પયહિદ્વિદિઅણુભાગપ્પદેસવંધેહિં વજ્જિદો અપ્પા ।

સો હં ઇદિ ચિંતિજ્જો તત્થેવ ય કુણદિ થિરમાવં ॥ ૯૮ ॥

પ્રકૃતિ-સ્થિતિ-પરદેશ-અનુભવબંધ વિરહિત જીવ જે
છું તે જ હું—ત્યમ ભાવતો, તેમાં જ તે સ્થિરતા કરે. ૯૮.

અર્થ:—પ્રકૃતિબંધ, સ્થિતિબંધ, અનુભાગબંધ અને
પ્રદેશબંધ રહિત જે આત્મા તે હું છું—એમ ચિંતવતો થકો,
(જ્ઞાની) તેમાં જ સ્થિરભાવ કરે છે.

મમત્તિં પરિવજ્જામિ ણિમ્મમત્તિમુવદ્વિદો ।

આલંબણં ચ મે આદા અવસેસં ચ વોસરે ॥ ૯૯ ॥

પરિવળું છું હું મમત્વ, નિર્મમ ભાવમાં સ્થિત હું રહું;
અવલંબું છું મુજ આત્મને, અવશેષ સર્વ હું પરિહરું. ૯૯.

અર્થ:—હું મમત્વને પરિવળું છું અને નિર્મમત્વમાં
સ્થિત રહું છું; આત્મા મારું આલંબન છે અને બાકીનું હું
તળું છું.

આદા खु मज्झ णाणे आदा मे दंसणे चरित्ते य ।

આદા पच्चक्खाणे आदा मे संवरे जोगे ॥ ૧૦૦ ॥

મુજ્ઞ જ્ઞાનમાં આત્મા અરે. દર્શન-ચરિતમાં આત્મા,
પંચબ્રાહ્મમાં આત્મા જ, સંવર-યોગમાં પણ આત્મા. ૧૦૦.

અર્થ:—અરેષ્વર મારા જ્ઞાનમાં આત્મા છે, મારા દર્શનમાં
તથા ચારિત્રમાં આત્મા છે, મારા પ્રત્યાખ્યાનમાં આત્મા છે,
મારા સંવરમાં તથા યોગમાં (—મુકોપયોગમાં) આત્મા છે.

एगो य नरदि जीवो एगो च जीवदि सयं ।

एगस्त जादि मरणं एगो सिञ्जदि र्णतजो ॥ १०१ ॥

૭૧ એકડો જ મરે. સ્વયં ૭૧ એકડો જન્મે અરે!
૭૧ એકતું નીપજે મરણ. ૭૧ એકડો સિદ્ધિ લહે. ૧૦૧.

અર્થ:—૭૧ એકડો મરે છે અને સ્વયં એકડો જન્મે છે;
એકડાતું મરણ થાય છે અને એકડો રજ રહિત થયો થકો
સિદ્ધ થાય છે.

एगो मे साक्षी बया जाणदंमणत्तखणो ।

सेसा मे वादिरा भावा सव्वे संजोगत्तखणा ॥ १०२ ॥

મારો સુસાક્ષી એક દર્શનજ્ઞાનલક્ષણ ૭૧ છે;
બાકી બધા સંયોગલક્ષણ લાવ મુજબી બ્રાહ્મ છે. ૧૦૨.

અર્થ:—જ્ઞાનદર્શનલક્ષણવાળો સાક્ષી એક આત્મા મારો
છે; બાકીના બધા સંયોગલક્ષણવાળા લાવો મારાથી બ્રાહ્મ છે.

जं किंचि मे दुच्चरितं सव्वं निविद्देण वोत्तरे ।

सासाइयं वु तिविद्दं केणि सव्वं पिरागरं ॥ १०३ ॥

જે કાંઈ પણ દુશ્ચરિત મુજ તે સર્વ હું ત્રિવિધે તળું;
કરું છું નિરાકાર જ સમસ્ત ચરિત્ર જે ત્રયવિધનું. ૧૦૩.

અર્થ:—મારું જે કાંઈ પણ દુઃચારિત્ર તે સર્વને હું ત્રિવિધે
(મન-વચન-કાયાથી) તળું છું અને ત્રિવિધ જે સામાયિક
(-ચારિત્ર) તે સર્વને નિરાકાર (-નિર્વિકલ્પ) કરું છું.

સમ્મં મે સવ્વભૂદેસુ વેરં મજ્ઝં ã કેણવિ ।

આસાણ વોસરિત્તા ãં સમાહિ પઢિવજ્જણ ॥ ૧૦૪ ॥

સૌ ભૂતમાં સમતા મને, કો સાથ વેર મને નહીં;
આશા ખરેખર છોડીને પ્રાપ્તિ કરું છું સમાધિની. ૧૦૪.

અર્થ:—સર્વ જીવો પ્રત્યે મને સમતા છે, મારે કોઈ સાથે
વેર નથી; ખરેખર આશાને છોડીને હું સમાધિને પ્રાપ્ત કરું છું.

ણિક્કસાયસ્સ દંતસ્સ સૂરસ્સ વવસાયિણો ।

સંસારમયમીદસ્સ પચ્ચક્ખાણં સુહં હવે ॥ ૧૦૫ ॥

અકપાય, ઉદમી, દાન્ત છે, સંસારથી ભયભીત છે,
શૂરવીર છે, તે જીવને પચખાણુ સુખમય હોય છે. ૧૦૫.

અર્થ:—જે નિઃકપાય છે, *દાન્ત છે, શૂરવીર છે, વ્યવસાયી
(-શુદ્ધતા પ્રત્યે ઉદમવંત) છે અને સંસારથી ભયભીત છે, તેને
સુખમય પ્રત્યાખ્યાન (અર્થાત્ નિશ્ચયપ્રત્યાખ્યાન) હોય છે.

* દાન્ત = જેણે ધર્મિયોનું દમન કર્યું હોય એવો, જેણે ધર્મિયોને વશ કરી
હોય એવો, સયમી

एवं भेदब्रह्मासं जो कुल्लङ्घ जीवकम्मणो णिच्चं ।

पञ्चक्खाणं सकदि धरिदुं सो संजदो णियमा ॥ १०६ ॥

જીવ-કર્મ કેરા ભેદનો અભ્યાસ જે નિત્યે કરે,
તે સંયમી પચખાણુ-ધારણુમાં અવશ્ય સમર્થ છે. ૧૦૬.

અર્થ:—એ રીતે જે સદા જીવ અને કર્મના ભેદનો
અભ્યાસ કરે છે, તે સંયત નિયમથી પ્રત્યાખ્યાન ધારણ કરવાને
શક્તિમાન છે.

૭. પરમ-આલોચના અધિકાર

ળોકમ્મકમ્મરહિયં વિહાવગુણપજ્જઈદિં વદિરિત્તં ।
 અપ્પાણં જો જ્ઞાયદિ સમણસ્સાલોચણં હોદિ ॥ ૧૦૭ ॥

તે શ્રમણને આલોચના, જે શ્રમણ ધ્યાવે આત્મને,
 નોકર્મકર્મ-વિભાવગુણપર્યાયથી વ્યતિરિક્તને. ૧૦૭.

અર્થ:—નોકર્મ ને કર્મથી રહિત તથા વિભાવગુણપર્યાયથી
 ૧ વ્યતિરિક્ત આત્માને જે ધ્યાવે છે, તે શ્રમણને આલોચના છે.

આલોચણમાલુંછણ વિચીકરણં ચ માવસુદ્ધી ય ।
 ચઠવિહમિહ પરિકહિયં આલોચણલક્ષણં સમણ ॥ ૧૦૮ ॥

આલોચનાનું રૂપ ચઠવિધ વર્ણવ્યું છે શાસ્ત્રમાં,
 —આલોચના, આલુંછના, અવિકૃતિકરણ ને શુદ્ધતા. ૧૦૮.

અર્થ:—હવે, આલોચનાનું સ્વરૂપ ૨ આલોચન, ૩ આલુંછન,

૧ વ્યતિરિક્ત = રહિત, ભિન્ન

૨. પોતે પોતાના દોષો સૂક્ષ્મતાથી જોઈ જવા અથવા ગુરુ પાસે પોતાના
 દોષોનું નિવેદન કરવું તે વ્યવહાર-આલોચન છે નિશ્ચય-આલોચનનું
 સ્વરૂપ ૧૦૯ મી ગાથામાં કહેવામાં આવશે

૩. આલુંછન = (દોષોનું) આલોચન અર્થાત્ ઊખેડી નાખવું તે,

અવિકૃતિકરણ એને સ્લાવશુદ્ધિ એમ ચાર પ્રકારનું શાસ્ત્રમાં
કહ્યું છે.

જો પસ્તદિ અપ્પાણં સમભાવે નંઠવિત્તુ પરિણમં ।

આનોયતમિદિ જાગદ્દ પરમજિગંદસ્ત ડવણસં ॥ ૧૦૯ ॥

સમભાવમાં પરિણામ સ્થાપી દેખતો જે આત્મને.

તે જીવ છે આલોચના—જિનવરવૃષભ-ઉપદેશ છે. ૧૦૯.

અર્થ:—જે (જીવ) પરિણામને સમભાવમાં સ્થાપીને
(નિજ) આત્માને દેખે છે, તે આલોચન છે એમ પરમ જિનદ્રતા
ઉપદેશ બાણ.

કમ્મમહાલ્લમૂલચ્છેદસમત્યો સક્કીયપરિણામો ।

સાર્હાણો સમભાવો આલંઙ્ગમિદિ સમુદ્ધિં ॥ ૧૧૦ ॥

છે કર્મતરુમૂલછેદનું સામર્થ્ય જે પરિણામમાં.

સ્વાધીન તે સમભાવ-નિજપરિણામ આલુંઙ્ગન કહ્યા. ૧૧૦.

અર્થ:—કર્મરૂપી વૃક્ષનું મૂળ છેદવામાં સમર્થ એવો જે
સમભાવરૂપ સ્વાધીન નિજ પરિણામ તેને આલુંઙ્ગન કહેત છે.

કમ્માદો અપ્પાણં મિજ્ઞાં ભાવેદ્દ વિમળગુણિભવં ।

મજ્જત્યભાવણાણ વિવહીરણં તિ વિન્નેયં ॥ ૧૧૧ ॥

અવિકૃતિકરણ તેને કહ્યું જે ભાવતાં માધ્યસ્થને

ભાવે વિમળગુણધામ કર્મવિલક્ષ આતમરામને. ૧૧૧.

૧. અવિકૃતિકરણ = વિકારરહિતતા કરતો તે.

૨. ભ.વશુદ્ધિ = ભાવને શુદ્ધ કરના તે.

અર્થ:—જે મધ્યસ્થભાવનામાં કર્મથી લિપ્ત આત્માને—કે જે વિભળ ગુણોનું રહેઠાણ છે તેને—ભાવે છે, તે જીવને અવિકૃતિકરણ જાણવું.

મદમાણમાયલોહવિવર્જિયભાવો દુ ભાવસુદ્ધિ ત્તિ ।

પરિકહિયં મન્વાજં લોચાલોચપ્પદરિસીર્હિ ॥ ૧૧૨ ॥

ત્રણ લોક તેમ અલોકના દ્રષ્ટા કહે છે ભવ્યને
—મદમાનમાયાલોભવર્જિત ભાવ ભાવવિશુદ્ધિ છે. ૧૧૨.

અર્થ:—મદ (મદન), માન, માયા અને લોભ રહિત ભાવ તે ભાવશુદ્ધિ છે એમ ભવ્યને લોકાલોકના દ્રષ્ટાઓએ કહ્યું છે.

૮. શુદ્ધનિશ્ચય-પ્રાયશ્ચિત્ત અધિકાર

વદસમિદિસીલસંજમપરિણામો કરણણિગ્ગહો ભાવો ।

સો હ્વદિ પાયછિત્તં અણવરયં ચેવ કાયવ્વો ॥ ૧૧૩ ॥

વ્રત, સમિતિ, સંયમ, શીલ, ઇન્દ્રિયરોધરૂપ છે ભાવ જે
તે ભાવ પ્રાયશ્ચિત્ત છે, જે અનવરત કર્તવ્ય છે. ૧૧૩.

અર્થ:—વ્રત, સમિતિ, શીલ ને સંયમરૂપ પરિણામ તથા
ઇન્દ્રિયનિરોધરૂપ ભાવ તે પ્રાયશ્ચિત્ત છે અને તે નિરંતર કર્તવ્ય છે.

કોઠાદિસગ્ગભાવક્ષયપહુદિભાવણાણિ ગિગ્ગહણં ।

પાયચ્છિત્તં મણિદં ણિયગુણચિંતા ય ણિચ્છયદો ॥ ૧૧૪ ॥

કોઠાદિ નિજ ભાવો તણા ક્ષય આદિની જે ભાવના
ને આત્મગુણની ચિંતના નિશ્ચયથી પ્રાયશ્ચિત્તમાં. ૧૧૪.

અર્થ:—કોઠા વગેરે સ્વકીય ભાવોના (-યોતાના વિભાવ-
ભાવોના) ક્ષયાદિકની ભાવનામાં રહેલું અને નિજ ગુણોનું
ચિંતન કરતું તે નિશ્ચયથી પ્રાયશ્ચિત્ત કહ્યું છે.

કોહં સ્વમયા માણં સમદ્ધવેણજ્જવેણ માયં ચ ।

સંતોસેણ ય લોહં જયદિ સુ ઇ ચહુવિહક્કસાણ ॥ ૧૧૫ ॥

છતે ક્ષમાથી ક્રોધને, નિજ માદવેથી માનને,
આજીવ થકી માયા ખરે, સંતોષ દ્વારા લોભને. ૧૧૫.

અર્થ:—ક્રોધને ક્ષમાથી. માનને નિજ માદવેથી, માયાને
આજીવથી તથા લોભને સંતોષથી—એમ ચતુર્વિધ કષાયોને
(યોગી) ખરેખર છતે છે.

उक्लिष्टो जो बोहो णाणं तस्सेव अप्पणो चित्तं ।

जो धरइ मुणी णिच्चं पायच्छित्तं हवे तस्स ॥ ११६ ॥

ઉત્કૃષ્ટ નિજ અવળોધને વા જ્ઞાનને વા ચિત્તને
ધારણ કરે છે નિત્ય, પ્રાયશ્ચિત્ત છે તે સાધુને. ૧૧૬.

અર્થ:—તે જ (અનંતધર્મવાળા) આત્માનો જે ઉત્કૃષ્ટ
બોધ, જ્ઞાન અથવા ચિત્ત તેને જે મુનિ નિત્ય ધારણ કરે છે, તેને
પ્રાયશ્ચિત્ત છે.

किं बहुणा भणिएण दु वरतवचरणं महेसिणं सव्वं ।

पायच्छित्तं जाणह अणेयकम्माण खयहेज्ज ॥ ११७ ॥

બહુ કથન શું કરવું ? અરે ! સૌ જાણ પ્રાયશ્ચિત્ત તું,
નાનાકરમક્ષયહેતુ ઉત્તમ તપચરણ ઋષિરાજનું. ૧૧૭.

અર્થ:—બહુ કહેવાથી શું ? અનેક કર્મોના ક્ષયના હેતુ
એવું જે મહર્ષિઓનું ઉત્તમ તપશ્ચરણ તે બધું પ્રાયશ્ચિત્ત જાણ.

णंताणंतभवेण समज्जियसुहअसुहकम्मसंदोहो ।

तवचरणेण विणस्सदि पायच्छित्तं तवं तम्हा ॥ ११८ ॥

રે! ભવ અનંતાનંતથી અર્જિત શુભાશુભ કર્મ જે
તે નાશ પામે તપ થકી; તપ તેથી પ્રાયશ્ચિત્ત છે. ૧૧૮.

અર્થ:—અનંતાનંત ભવો વડે ઉપાર્જિત શુભાશુભ
કર્મશક્તિ તપશ્ચરણથી વિનાશ પામે છે; તેથી તપ પ્રાયશ્ચિત્ત છે.

અપ્પસક્ખાલંબણભાવેણ દુ સન્વભાવપરિહારં ।

સક્કદિ કાદું જીવો તમ્હા જાણં હવે સન્વં ॥ ૧૧૯ ॥

આત્મસ્વરૂપ અવલંબનારા ભાવથી સૌ ભાવને
ત્યાગી શકે છે છવ, તેથી ધ્યાન તે સર્વસ્વ છે. ૧૧૯.

અર્થ:—આત્મસ્વરૂપ જેતું આલંબન છે એવા ભાવથી
છવ સર્વભાવોનો પરિહાર કરી શકે છે; તેથી ધ્યાન તે
સર્વસ્વ છે.

સુદ્ધઅમુદ્ધવચનરચણં રાગાદીભાવચારણં કિચ્ચા ।

અપ્પાણં જો જ્ઞાયદિ તસ્સ દુ ણિયમં હવે ણિયમા ॥ ૧૨૦ ॥

છોડી શુભાશુભ વચનને, રાગાદિભાવ નિવારીને,
જે છવ ધ્યાવે આત્મને, તેને નિયમથી નિયમ છે. ૧૨૦.

અર્થ:—શુભાશુભ વચનરચનાનું અને રાગાદિભાવોનું
નિવારણ કરીને જે આત્માને ધ્યાવે છે, તેને નિયમથી
(-નિશ્ચિતપણે) નિયમ છે.

કાયાઈપરદન્વે ચિરમાવં પરિદરત્તુ અપ્પાણં ।

તસ્સ હવે તણુસનાં જો જ્ઞાયદ્ ણિન્ચિયપ્પેણ ॥ ૧૨૧ ॥

કાયાદિ પરદ્રવ્યો વિષે સ્થિરભાવ છોડી આત્મને
ધ્યાવે વિકલ્પવિમુક્ત, કાયોત્સર્ગી છે તે જીવને. ૧૨૧.

અર્થ:—કાયાદિ પરદ્રવ્યમાં સ્થિરભાવ છોડીને જે આત્માને
નિર્વિકલ્પપણે ધ્યાવે છે, તેને કાયોત્સર્ગી છે.

૯. પરમ-સમાધિ અધિકાર

વચનોચ્ચારણકિરિયં પરિચિત્તા વીયસાયમાવેણ ।

જો જ્ઞાયદિ અપ્પાણં પરમસમાહી હવે તસ્સ ॥ ૧૨૨ ॥

વચનોચ્ચારણકિરિયા તથા, વીતરાગ નિજ પરિણામથી
ધ્યાવે નિજાત્મા જેહુ, પરમ સમાધિ તેને જાણવી. ૧૨૨.

અર્થ:—વચનોચ્ચારણની ક્રિયા પરિત્યાગીને વીતરાગ
ભાવથી જે આત્માને ધ્યાવે છે, તેને પરમ સમાધિ છે.

સંજમણિયમતવેણ દુ ધમ્મજ્ઞાણેણ સુક્કજ્ઞાણેણ ।

જો જ્ઞાયદ્ અપ્પાણં પરમસમાહી હવે તસ્સ ॥ ૧૨૩ ॥

સંયમ, નિયમ ને તપ થકી, વળી ધર્મ-શુક્લધ્યાનથી,
ધ્યાવે નિજાત્મા જેહુ, પરમ સમાધિ તેને જાણવી. ૧૨૩.

અર્થ:—સંયમ, નિયમ ને તપથી તથા ધર્મધ્યાન ને
શુક્લધ્યાનથી જે આત્માને ધ્યાવે છે, તેને પરમ સમાધિ છે.

કિં કાહદિ વણવાસો કાયકિલેસો વિચિત્તવવાસો ।

અજ્ઞયણમોણપહુદી સમદારદિયસ્સ સમણસ્સ ॥ ૧૨૪ ॥

વનવાસ વા તનકલેશરૂપ ઉપવાસ વિધવિધ શું કરે ?
રે! મૌન વા પઠનાદિ શું કરે સામ્યવિરહિત શ્રમણને? ૧૨૪.

અર્થ:—વનવાસ, કાયકલેશરૂપ અનેક પ્રકારના ઉપવાસ, અધ્યયન, મૌન વગેરે (કાર્યો) સમતારહિત શ્રમણને શું કરે છે (-શા લાભ કરે છે) ?

વિરદો સન્વસાવજ્જે તિગુત્તો પિહિદિંદિઓ ।

તસ્સ સામાઈગં ઠાઈ ઇદિ કેવલિસાસણે ॥ ૧૨૫ ॥

સાવધવિરત, ત્રિગુત છે, ઇન્દ્રિયસમૂહ નિરુદ્ધ છે, સ્થાયી સમાયિક તેહને ભાખ્યું શ્રી કેવળીશાસને. ૧૨૫.

અર્થ:—જે સર્વ સાવધમાં વિરત છે, જે ત્રણ ગુપ્તિવાળો છે અને જેણે ઇન્દ્રિયોને બંધ (નિરુદ્ધ) કરી છે, તેને સામાયિક સ્થાયી છે એમ કેવળીના શાસનમાં કહ્યું છે.

જો સમો સન્વભૂદેસુ થાવરેસુ તસેસુ વા ।

તસ્સ સામાઈગં ઠાઈ ઇદિ કેવલિસાસણે ॥ ૧૨૬ ॥

સ્થાવર અને ત્રસ સર્વ ભૂતસમૂહમાં સમભાવ છે, સ્થાયી સમાયિક તેહને ભાખ્યું શ્રી કેવળીશાસને. ૧૨૬.

અર્થ:—જે સ્થાવર કે ત્રસ સર્વ જીવો પ્રત્યે સમભાવવાળો છે, તેને સામાયિક સ્થાયી છે એમ કેવળીના શાસનમાં કહ્યું છે.

જસ્સ સંણિહિદો અપ્પા સંજમે ણિયમે તવે ।

તસ્સ સામાઈગં ઠાઈ ઇદિ કેવલિસાસણે ॥ ૧૨૭ ॥

સંયમ, નિયમ ને તપ વિષે આત્મા સમીપ છે જેહને, સ્થાયી સમાયિક તેહને ભાખ્યું શ્રી કેવળીશાસને. ૧૨૭.

અર્થ:—જેને સંયમમાં. નિયમમાં અને તપમાં આત્મા

સમીપ છે, તેને સામાયિક સ્થાયી છે એમ કેવળીના શાસનમાં કહ્યું છે.

જસ્સ રાગો દુ દોસો દુ વિગર્હિં ન જનેઈ દુ ।

તસ્સ સામાઈગં ઠાઈ રિદિ કેવલિસાસણે ॥ ૧૨૮ ॥

નહિ રાગ અથવા દ્વેષરૂપ વિકાર જન્મે જેહને, સ્થાયી સમાયિક તેહને ભાખ્યું શ્રી કેવળીશાસને. ૧૨૮.

અર્થ:—જેને રાગ કે દ્વેષ (નહિ ઊપજતો થકો) વિકૃતિ ઉત્પન્ન કરતો નથી, તેને સામાયિક સ્થાયી છે એમ કેવળીના શાસનમાં કહ્યું છે.

જો દુ અટ્ટં ચ રુદ્ધં ચ જ્ઞાણં વજ્જેદિ ણિચ્ચસો ।

તસ્સ સામાઈગં ઠાઈ રિદિ કેવલિસાસણે ॥ ૧૨૯ ॥

જે નિત્ય વળે આત્મ તેમ જ રૌદ્ર બન્ને ધ્યાનને, સ્થાયી સમાયિક તેહને ભાખ્યું શ્રી કેવળીશાસને. ૧૨૯.

અર્થ:—જે આત્મ અને રૌદ્ર ધ્યાનને નિત્ય વળે છે, તેને સામાયિક સ્થાયી છે એમ કેવળીના શાસનમાં કહ્યું છે.

જો દુ પુણ્ણં ચ પાવં ચ ભાવં વજ્જેદિ ણિચ્ચસો ।

તસ્સ સામાઈગં ઠાઈ રિદિ કેવલિસાસણે ॥ ૧૩૦ ॥

જે નિત્ય વળે પુણ્ય તેમ જ પાપ બન્ને ભાવને, સ્થાયી સમાયિક તેહને ભાખ્યું શ્રી કેવળીશાસને. ૧૩૦.

અર્થ:—જે પુણ્ય તથા પાપરૂપ ભાવને નિત્ય વળે છે, તેને સામાયિક સ્થાયી છે એમ કેવળીના શાસનમાં કહ્યું છે.

જો દુ હસ્સં રઈં સોગં અરઈં વજ્જેદિ ણિચ્ચસો ।
તસ્સ સામાઈગં ઠાઈં इदि કેવલિસાસणे ॥ ૧૩૧ ॥
જો દુગંછા ભયં વેદં સવ્વં વજ્જેદિ ણિચ્ચસો ।
તસ્સ સામાઈગં ઠાઈં इदि કેવલિસાસणे ॥ ૧૩૨ ॥

જે નિત્ય વળે હાસ્યને, રતિ અરતિ તેમ જ શોકને,
સ્થાયી સમાયિક તેહને ભાખ્યું શ્રી કેવળીશાસને. ૧૩૧.
જે નિત્ય વળે ભય જુગુપ્સા, વળેતો સૌ વેદને,
સ્થાયી સમાયિક તેહને ભાખ્યું શ્રી કેવળીશાસને. ૧૩૨.

અર્થ:—જે હાસ્ય, રતિ, શોક અને અરતિને નિત્ય વળે
છે, તેને સામાયિક સ્થાયી છે એમ કેવળીના શાસનમાં કહ્યું છે.

જે જુગુપ્સા, ભય અને સર્વ વેદને નિત્ય વળે છે, તેને
સામાયિક સ્થાયી છે એમ કેવળીના શાસનમાં કહ્યું છે.

જો દુ ધમ્મં ચ સુક્કં ચ જ્ઞાણં જ્ઞાણદિ ણિચ્ચસો ।
તસ્સ સામાઈગં ઠાઈં इदि કેવલિસાસणे ॥ ૧૩૩ ॥

જે નિત્ય ધ્યાવે ધર્મ તેમ જ શુક્લ ઉત્તમ ધ્યાનને,
સ્થાયી સમાયિક તેહને ભાખ્યું શ્રી કેવળીશાસને. ૧૩૩.

અર્થ:—જે ધર્મધ્યાન અને શુક્લધ્યાનને નિત્ય ધ્યાવે છે,
તેને સામાયિક સ્થાયી છે એમ કેવળીના શાસનમાં કહ્યું છે.

૧૦. પરમ-ભક્તિ અધિકાર

સમ્મત્તણાણચરણે જો મર્તિ કુણ્ઠ સાવગો સમણો ।

તસ્સ દુ ણિવ્વુદિમત્તી હોદિ ત્તિ જિણેહિ પ્પણત્તં ॥ ૧૩૪ ॥

આવક શ્રમણ સમ્યક્ત્વ-જ્ઞાન-ચરિત્રની ભક્તિ કરે,
નિર્વાણની છે ભક્તિ તેને એમ જિનદેવો કહે. ૧૩૪.

અર્થ:—જે આવક અથવા શ્રમણ સમ્યક્દર્શન, સમ્યક્જ્ઞાન
અને સમ્યક્ચારિત્રની ભક્તિ કરે છે. તેને નિર્વૃત્તિભક્તિ
(નિર્વાણની ભક્તિ) છે એમ જિનોએ કહ્યું છે.

મોક્ષંગયપુરિસાણં ગુણમેદં જાણિઝ્ઞ તેસિં પિ ।

જો કુણદિ પરમમર્તિ વ્રહ્મારણયેણ પરિકહિયં ॥ ૧૩૫ ॥

વળી મોક્ષગત પુરુષો તણો ગુણભેદ જાણી તેમની
જે પરમ ભક્તિ કરે, કહી શિવભક્તિ ત્યાં વ્યવહારથી. ૧૩૫.

અર્થ:—જે જીવ મોક્ષગત પુરુષોનો ગુણભેદ જાણીને તેમની
પણ પરમ ભક્તિ કરે છે. તે જીવને વ્યવહારનયે નિર્વાણભક્તિ
કહી છે.

મોક્ષપદ્ધે અપ્પાણં ઠવિઝ્ઞ ય કુણદિ ણિવ્વુદી મત્તી ।

તેણ દુ જીવો પાવઢ અસહાયગુણં ણિયપ્પાણં ॥ ૧૩૬ ॥

શિવપંથ સ્થાપી આત્મને નિર્વાણની ભક્તિ કરે,
તે કારણે અસહાયગુણ નિજ આત્મને આત્મા વરે. ૧૩૬.

અર્થ:—મોક્ષમાર્ગમાં (પોતાના) આત્માને સમ્યક્ પ્રકારે
સ્થાપીને નિર્વૃત્તિની (નિર્વાણની) ભક્તિ કરે છે, તેથી જીવ
*અસહાયગુણવાળા નિજ આત્માને પ્રાપ્ત કરે છે.

રાયાદીપરિહારે અપ્પાણં જો દુ જુંજદે સાહૂ ।

સો જોગમત્તિજુત્તો ઇદરસ્સ ય કિહ હવે જોગો ॥ ૧૩૭ ॥

રાગાદિના પરિહારમાં જે સાધુ જોડે આત્મને,
છે યોગભક્તિ તેહને; કઈ રીત સંભવ અન્યને ? ૧૩૭.

અર્થ:—જે સાધુ રાગાદિના પરિહારમાં આત્માને જોડે છે
(અર્થાત્ આત્મામાં આત્માને જોડીને રાગ વગેરેનો ત્યાગ કરે છે),
તે યોગભક્તિયુક્ત (યોગની ભક્તિવાળો) છે; બીજાને યોગ કઈ
રીતે હોય ?

સન્નવિયપ્પામાવે અપ્પાણં જો દુ જુંજદે સાહૂ ।

સો જોગમત્તિજુત્તો ઇદરસ્સ ય કિહ હવે જોગો ॥ ૧૩૮ ॥

સધળા વિકલ્પ અભાવમાં જે સાધુ જોડે આત્મને,
છે યોગભક્તિ તેહને; કઈ રીત સંભવ અન્યને ? ૧૩૮.

અર્થ:—જે સાધુ સર્વ વિકલ્પોના અભાવમાં આત્માને
જોડે છે (અર્થાત્ આત્મામાં આત્માને જોડીને સર્વ વિકલ્પોનો

* અસહાયગુણવાળો = જેને કોઈની સહાય નથી એવા ગુણવાળો [આત્મા
સ્વત સિદ્ધ સહજ સતત ગુણવાળો હોવાથી અસહાયગુણવાળો છે]

અભાવ કરે છે), તે યોગભક્તિવાળો છે; ખીજને યોગ કંઈ રીતે હોય?

વિવરીયાભિણિવેસં પરિચ્છા જોન્હકહિયતચ્ચેસુ ।

જો જુંજદિ અપ્પાણં ણિયમાવો સો હવે જોગો ॥ ૧૩૯ ॥

વિપરીત આગ્રહ છોડીને, જૈનાભિહિત તત્ત્વો વિષે જે જીવ જોડે આત્મને, નિજ ભાવ તેનો યોગ છે. ૧૩૯.

અર્થ:—વિપરીત અભિનિવેશનો પરિત્યાગ કરીને જે જૈનકથિત તત્ત્વોમાં આત્માને જોડે છે, તેનો નિજ ભાવ તે યોગ છે.

ઉસહાદિજિણવરિંદા एवं काङ्गण जोगवरभर्त्ति ।

णिब्बुदिसुहमावण्णा तम्हा धरु जोगवरभर्त्ति ॥ ૧૪૦ ॥

વૃષભાદિ જિનવર એ રીતે કરી શ્રેષ્ઠ ભક્તિ યોગની, શિવસૌખ્ય પામ્યા; તેથી કર તું ભક્તિ ઉત્તમ યોગની. ૧૪૦.

અર્થ:—વૃષભાદિ જિનવરેન્દ્રો એ રીતે યોગની ઉત્તમ ભક્તિ કરીને નિવૃત્તિમુખને પામ્યા; તેથી યોગની ઉત્તમ ભક્તિને તું ધારણ કર.

૧૧. નિશ્ચય-પરમાવશ્યક અધિકાર

कम्मविणासणजोगो णिव्वुदिमग्गो त्ति णिज्जुत्तो ॥ १४१ ॥

અર્થ:—જે અન્યવશ નથી (અર્થાત્ જે જીવ અન્યને વશ) તેને આવશ્યક કર્મ કહે છે (અર્થાત્ તે જીવને આવશ્યક છે એમ પરમ યોગીશ્વરો કહે છે). કર્મનો વિનાશ કરનારો (-એવું જે આ આવશ્યક કર્મ) તે નિર્વાણનો માર્ગ છે કહ્યું છે.

जुत्ति त्ति उवाअं ति य णिरवयवो होदि णिज्जुत्ती ॥ १४२ ॥

અર્થ:—જે (અન્યને) વશ નથી તે ‘અવશ’ છે અને અવશનું કર્મ તે ‘આવશ્યક’ છે એમ જાણવું; તે (અશરીર થવાની) યુક્તિ છે, તે (અશરીર થવાનો) ઉપાય છે, તેનાથી જીવ નિરવયવ (અર્થાત્ અશરીર) થાય છે, આમ નિરુક્તિ છે,

વદ્દિ જો સો સમણો અણવસો હોદિ અસુહમાવેણ ।

તમ્હા તસ્સ દુ કમ્મં આવસ્સયલક્ખણં ણ હવે ॥ ૧૪૩ ॥

વતે અશુભ પરિણામમાં, તે શ્રમણ છે વશ અન્યને;
તે કારણે આવશ્યકાત્મક કર્મ છે નહિ તેહને. ૧૪૩.

અર્થ:—જે અશુભ ભાવ સહિત વતે છે, તે શ્રમણ અન્યવશ છે; તેથી તેને આવશ્યકસ્વરૂપ કર્મ નથી.

જો ચરદિ સંજદો ચલ સુહમાવે સો હવેઈ અણવસો ।

તમ્હા તસ્સ દુ કમ્મં આવાસયલક્ખણં ણ હવે ॥ ૧૪૪ ॥

સંયત રહી શુભમાં ચરે, તે શ્રમણ છે વશ અન્યને;
તે કારણે આવશ્યકાત્મક કર્મ છે નહિ તેહને. ૧૪૪.

અર્થ:—જે (જીવ) સંયત રહેતો થકો ખરેખર શુભ ભાવમાં ચરે—પ્રવર્તે છે, તે અન્યવશ છે; તેથી તેને આવશ્યકસ્વરૂપ કર્મ નથી.

દવ્વગુણપજ્જયાણં ચિત્તં જો કુણ્ઠ સો વિ અણવસો ।

મોહંધયાવવગયસમણા કહયંતિ ઇરિસયં ॥ ૧૪૫ ॥

જે ચિત્ત જોડે દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાયની ચિંતા વિષે,
તેનેય મોહવિહીન શ્રમણો અન્યવશ ભાષે ચરે! ૧૪૫.

અર્થ:—જે દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાયમાં (અર્થાત્ તેમના વિકલ્પોમાં) મન જોડે છે, તે પણ અન્યવશ છે; મોહાન્ધકાર સહિત શ્રમણો આમ કહે છે.

પરિચત્તા પરમાવં અપ્પાણં ઝાદિ ણિમ્મલસહાવં ।

અપ્પવસો સો હોદિ હુ તસ્સ દુ કમ્મં મળંતિ આવાસં ॥ ૧૪૬ ॥

પરભાવ છોડી, આત્મને ધ્યાવે વિશુદ્ધરવભાવને,
છે આત્મવશ તે સાધુ, આવશ્યક કરમ છે તેહને. ૧૪૬.

અર્થ:—જો પરભાવને પરિત્યાગીને નિર્મળ સ્વભાવવાળા
આત્માને ધ્યાવે છે, તે ખરેખર આત્મવશ છે અને તેને આવશ્યક
કર્મ (જિનો) કહે છે.

આવાસં જહ્ ઇચ્છસિ અપ્પસહાવેસુ કુણદિ ચિરમાવં ।

તેણ દુ સામણ્ણગુણં સંપુણ્ણં હોદિ જીવસ્સ ॥ ૧૪૭ ॥

આવશ્યકાર્થે તું નિજાત્મસ્વભાવમાં સ્થિરતા કરે;
તેનાથી સામાયિક તણો ગુણુ પૂર્ણ થાયે જીવને. ૧૪૭.

અર્થ:—જો તું આવશ્યકને ઇચ્છે છે તો તું આત્મ-
સ્વભાવોમાં સ્થિરભાવ કરે છે; તેનાથી જીવને સામાયિકગુણ
સંપૂર્ણ થાય છે.

આવાસણ હીણો પઞ્ચદ્વો હોદિ ચરણદો સમણો ।

પુવ્વુત્તકમેણ પુણો તમ્હા આવાસયં કુજ્જા ॥ ૧૪૮ ॥

આવશ્યકે વિરહિત શ્રમણ ચારિત્રથી પ્રભ્રષ્ટ છે;
તેથી યથોક્ત પ્રકાર આવશ્યક કરમ કર્તવ્ય છે. ૧૪૮.

અર્થ:—આવશ્યક રહિત શ્રમણ ચરણથી પ્રભ્રષ્ટ (અતિ
ભ્રષ્ટ) છે; અને તેથી પૂર્વોક્ત કર્મથી (પૂર્વે કહેલી વિધિથી)
આવશ્યક કરવું;

આવાસણ જુત્તો સમણો સો હોદિ અંતરંગપ્પા ।

આવાસબપરિહીણો સમણો સો હોદિ વહિરપ્પા ॥ ૧૪૯ ॥

આવશ્યકે સંયુક્ત યોગી અંતરાત્મા જાણુવો;
આવશ્યકે વિરહિત શ્રમણ બહિરંગ આત્મા જાણુવો. ૧૪૯.

અર્થ:—આવશ્યક સહિત શ્રમણ તે અંતરાત્મા છે;
આવશ્યક રહિત શ્રમણ તે બહિરાત્મા છે.

અંતરવાહિરજપ્પે જો વટ્ટહ સો હવેહ વહિરપ્પા ।

જપ્પેસુ જો ણ વટ્ટહ સો ઉચ્ચહ અંતરંગપ્પા ॥ ૧૫૦ ॥

જે બાહ્ય-અંતર જલ્પમાં વર્તે, અરે ! બહિરાત્મા છે;
જલ્પો વિષે વર્તે નહીં, તે અંતરાત્મા જીવ છે. ૧૫૦.

અર્થ:—જે અંતર્બાહ્ય જલ્પમાં વર્તે છે, તે બહિરાત્મા
છે; જે જલ્પોમાં વર્તતો નથી. તે અંતરાત્મા કહેવાય છે.

જો ધમ્મસુક્કજ્ઞાણસ્મિ પરિણદો સો વિ અંતરંગપ્પા ।

જ્ઞાણવિહીણો સમણો વહિરપ્પા ઇદિ વિજાણીહિ ॥ ૧૫૧ ॥

વળી ધર્મશુક્લધ્યાનપરિણુત અંતરાત્મા જાણુજે;
ને ધ્યાનવિરહિત શ્રમણને બહિરંગ આત્મા જાણુજે. ૧૫૧.

અર્થ:—જે ધર્મધ્યાન અને શુક્લધ્યાનમાં પરિણુત છે તે
પણ અંતરાત્મા છે; ધ્યાનવિહીન શ્રમણ બહિરાત્મા છે એમ
જાણુ.

પઢિકમણપહુદિકિરિયં કુવ્વંતો ણિચ્છયસ્સ ચારિત્તં ।

તેણ દુ વિરાગચરિણ સમણો અબ્બુદ્ધિદો હોદિ ॥ ૧૫૨ ॥

પ્રતિક્રમણુ આદિ ક્રિયા—ચરણુ નિશ્ચય તણુ—કરતો રહે,
તેથી શ્રમણુ તે વીતરાગ ચરિત્રમાં આરૂઢ છે. ૧૫૨.

અર્થ:—પ્રતિક્રમણાદિ ક્રિયાને—નિશ્ચયના ચારિત્રને—
(નિરંતર) કરતો રહે છે તેથી તે શ્રમણુ વીતરાગ ચારિત્રમાં
આરૂઢ છે.

વચનમયં પઢિકમણં વચનમયં પચ્ચલાણ ણિયમં ચ ।

આલોચણ વચનમયં તં સવ્વં જાણ સજ્ઞાયં ॥ ૧૫૩ ॥

રે! વચનમય પ્રતિક્રમણુ, નિયમો, વચનમય પચ્ચખાણુ જે,
જે વચનમય આલોચના, સધણુંય તે સ્વાધ્યાય છે. ૧૫૩.

અર્થ:—વચનમય પ્રતિક્રમણુ, વચનમય પ્રત્યાખ્યાન,
(વચનમય) નિયમ અને વચનમય આલોચના—એ બધું
(પ્રશસ્ત અધ્યવસાયરૂપ) સ્વાધ્યાય બાણુ.

જદિ સકદિ કાદું જે પઢિકમણાદિ કરેજ્ઞ જ્ઞાનમયં ।

સત્તિવિહીણો જા જઈ સદ્દહણં ચેવ કાયવ્વં ॥ ૧૫૪ ॥

કરી જો શકે, પ્રતિક્રમણુ આદિ ધ્યાનમય કરજે અહો!
કર્તવ્ય છે શ્રદ્ધા જ, શક્તિવિહીન જો તું હોય તો. ૧૫૪.

અર્થ:—જો કરી શકાય તો અહો! ધ્યાનમય પ્રતિક્રમણાદિ
કર; જો તું શક્તિવિહીન હોય તો ત્યાં સુધી શ્રદ્ધા જ
કર્તવ્ય છે.

જિણકહિયપરમસુત્તે પઢિકમણાદિય પરીક્ખઝ્ઞણ ફુહં ।

મોણવ્વણ જોઈ ણિયકજ્ઞં સાહણ ણિચ્ચં ॥ ૧૫૫ ॥

પ્રતિક્રમણ-આદિ સ્પષ્ટ પરખી જિન-પરમસૂત્રો વિષે,
મુનિએ નિરંતર મૌનવ્રત સહુ સાધવું નિજ કાર્યને. ૧૫૫.

અર્થ:—જિનકથિત પરમ સૂત્રને વિષે પ્રતિક્રમણાદિકની
સ્પષ્ટ પરીક્ષા કરીને મૌનવ્રત સહિત યોગીએ નિજ કાર્યને
નિત્ય સાધવું.

જાણાર્જીવા જાણાકર્મં જાણાવિઠં હવે લઢ્ઢી ।

તમ્હા વચણવિવાદં સગપરસમણ્હિં વજ્જિજ્જો ॥ ૧૫૬ ॥

છે જીવ વિધવિધ, કર્મ વિધવિધ. લખિં છે વિધાવધ અરે!

તે કારણે નિજપરસમય સહુ વાદ પરિહૃત્વ્ય છે. ૧૫૬.

અર્થ:—નાના પ્રકારના છવે છે, નાના પ્રકારનું કર્મ છે,
નાના પ્રકારની લખિં છે; તેથી સ્વસમયો અને પરસમયો સાથે
(સ્વધર્મીઓ અને પરધર્મીઓ સાથે) વચનવિવાદ વળવાયો
છે.

લઢ્ઢુણં ણિહિ ઇકો તસ્સ ફલં અણુહવેહ્ સુજણત્તે ।

તહ જાણી જાણણિહિં મુંજેહ્ ચઢ્ઢુ પરતત્તિં ॥ ૧૫૭ ॥

નિધિ પામીને જન કોઈ નિજ વતને રહી કૃણ ભોગવે,

ત્યમ જ્ઞાની પરજનસંગ છોડી જ્ઞાનનિધિને ભોગવે. ૧૫૭.

અર્થ:—જેમ કોઈ એક (દરિદ્ર માણસ) નિધિને પામીને
પોતાના વતનમાં (ગુપ્તપણે) રહી તેના કૃણને ભોગવે છે, તેમ
જ્ઞાની પર જનોના સમૂહને છોડીને જ્ઞાનનિધિને ભોગવે છે.

* ૧૨. શુદ્ધોપયોગ અધિકાર *

केवलणाणी जाणदि पस्सदि णियमेण अप्पाणं ॥ १५९ ॥

અર્થ:—વ્યવહારનયથી કેવળી ભગવાન બધું જાણે છે અને દેખે છે; નિશ્ચયથી કેવળજ્ઞાની આત્માને (પોતાને) જાણે છે અને દેખે છે.

दिणयरपयासतावं जह वट्टइ तह मुणेयव्वं ॥ १६० ॥

અર્થ:—કેવળજ્ઞાનીને જ્ઞાન તેમ જ દર્શન યુગપદ્ધ વર્તે છે. મૂર્ચના પ્રકાશ અને તાપ જેવી રીતે (યુગપદ્ધ) વર્તે છે તેવી રીતે જાણવું.

अप्या सपरपयासो होदि त्ति हि मण्णसे जदि हि ॥ १६१ ॥

દર્શન પ્રકાશક આત્મનું, પરનું પ્રકાશક જ્ઞાન છે,
નિજપરપ્રકાશક જીવ.—એ તુજ માન્યતા અયથાર્થ છે. ૧૬૧.

અર્થ:—જ્ઞાન પરપ્રકાશક જ છે અને દર્શન સ્વપ્રકાશક જ છે તથા આત્મા સ્વપરપ્રકાશક છે એમ જો ખરેખર તું માનતો હોય તો તેમાં વિરોધ આવે છે.

णाणं परप्पयासं तडया णाणेण दंसणं मिण्णं ।

ण हवदि परदव्वगयं दंसणमिदि वण्णिदं तम्हा ॥ १६२ ॥

પરને જ જાણે જ્ઞાન તો દગ જ્ઞાનથી ભિન્ન જ ઠરે,
દર્શન નથી પરદ્રવ્યગત—એ માન્યતા તુજ હોઈને. ૧૬૨.

અર્થ:—જો જ્ઞાન (કેવળ) પરપ્રકાશક હોય તો જ્ઞાનથી દર્શન ભિન્ન ઠરે, કારણ કે દર્શન પરદ્રવ્યગત (પરપ્રકાશક) નથી એમ (પૂર્વ સૂત્રમાં તારુ' મન્તવ્ય) વર્ણવવામાં આવ્યું છે.

अप्पा परप्पयासो तडया अप्पेण दंसणं मिण्णं ।

ण हवदि परदव्वगयं दंसणमिदि वण्णिदं तम्हा ॥ १६३ ॥

પરને જ જાણે જીવ તો દગ જીવથી ભિન્ન જ ઠરે,
દર્શન નથી પરદ્રવ્યગત—એ માન્યતા તુજ હોઈને. ૧૬૩.

અર્થ:—જો આત્મા (કેવળ) પરપ્રકાશક હોય તો આત્માથી દર્શન ભિન્ન ઠરે, કારણ કે દર્શન પરદ્રવ્યગત (પરપ્રકાશક) નથી એમ (પૂર્વે તારુ' મન્તવ્ય) વર્ણવવામાં આવ્યું છે.

णाणं परप्पयासं ववहारणयेण दंसणं तम्हा ।

अप्पा परप्पयासो ववहारणयेण दंसणं तम्हा ॥ १६४ ॥

વ્યવહારથી છે પરપ્રકાશક જ્ઞાન, તેથી દષ્ટિ છે;
વ્યવહારથી છે પરપ્રકાશક જીવ, તેથી દષ્ટિ છે. ૧૬૪.

અર્થ:—વ્યવહારનયથી જ્ઞાન પરપ્રકાશક છે; તેથી દર્શન
પરપ્રકાશક છે. વ્યવહારનયથી આત્મા પરપ્રકાશક છે; તેથી
દર્શન પરપ્રકાશક છે.

णाणं अप्पपयासं णिच्छयणयएण दंसणं तम्हा ।

अप्पा अप्पपयासो णिच्छयणयएण दंसणं तम्हा ॥ १६५ ॥

નિશ્ચયનયે છે નિજપ્રકાશક જ્ઞાન, તેથી દષ્ટિ છે;
નિશ્ચયનયે છે નિજપ્રકાશક જીવ, તેથી દષ્ટિ છે. ૧૬૫.

અર્થ:—નિશ્ચયનયથી જ્ઞાન સ્વપ્રકાશક છે; તેથી દર્શન
સ્વપ્રકાશક છે. નિશ્ચયનયથી આત્મા સ્વપ્રકાશક છે; તેથી દર્શન
સ્વપ્રકાશક છે.

अप्पसरूवं पेच्छदि लोयालयं ण केवली भगवं ।

जइ कोइ भणइ एवं तस्स य किं दूसणं होइ ॥ १६६ ॥

પ્રભુ કેવળી દેખે નિજાત્માને, ન લોકાલોકને,
—જો કોઈ ભાષે એમ તો તેમાં કહો શો દોષ છે? ૧૬૬.

અર્થ:—(નિશ્ચયથી) કેવળી ભગવાન આત્મસ્વરૂપને દેખે
છે, લોકાલોકને નહિ—એમ જો કોઈ કહે તો તેને શો દોષ છે ?
(અર્થાત્ કાંઈ દોષ નથી.)

मुत्तममुत्तं दव्वं चेयणमियरं सगं च सव्वं च ।

पेच्छंतस्स दु णाणं पच्चक्खमणिंदियं होइ ॥ १६७ ॥

મૂર્તિક-અમૂર્તિક ચેતનાચેતન સ્વપર સૌ દ્રવ્યને
જે દેખતો તેને અતીંદ્રિય જ્ઞાન છે, પ્રત્યક્ષ છે. ૧૬૭.

અર્થ:—મૂર્ત-અમૂર્ત ચેતન-અચેતન દ્રવ્યોને—સ્વને તેમ
જ સમસ્તને—દેખનારનું (જાણનારનું) જ્ઞાન અતીંદ્રિય છે,
પ્રત્યક્ષ છે.

પુન્નુત્તસયલદવ્વં ણાણાગુણપજ્જણ સંજુતં ।

જો ણ ય પેચ્છઈ સમ્મં પરોક્કલદિટ્ઠી હવે તસ્સ ॥ ૧૬૮ ॥

વિધવિધ ગુણો ને પર્યાયો સંયુક્ત દ્રવ્ય સમસ્તને
દેખે ન જે સમ્યક્ પ્રકાર, પરોક્ષ દૃષ્ટિ તેહને. ૧૬૮.

અર્થ:—વિધવિધ ગુણો અને પર્યાયાથી સંયુક્ત પૂર્વોક્ત
સમસ્ત દ્રવ્યોને જે સમ્યક્ પ્રકારે (ખરાખર) દેખતો નથી, તેને
પરોક્ષ દર્શન છે.

લોયાલોયં જાણઈ અપ્પાણં જેવ કેવલી ભગવં ।

જઈ કોઈ મણઈ एवं તસ્સ ય કિં દૂસણં હોઈ ॥ ૧૬૯ ॥

પ્રભુ કેવળી જાણે ત્રિલોક-અલોકને, નહિ આત્મને,
—જે કોઈ ભાષે એમ તો તેમાં કહો શો દોષ છે? ૧૬૯.

અર્થ:—(વ્યવહારથી) કેવળી ભગવાન લોકાલોકને જાણે
છે. આત્માને નહિ—એમ જે કોઈ કહે તો તેને શો દોષ છે?
(અર્થાત્ કાંઈ દોષ નથી.)

જાણં જીવસર્વં તમ્હા જાણેઈ અપ્પગં અપ્પા ।

અપ્પાણં ણ વિ જાણદિ અપ્પાદો હોદિ વિદિરિત્તં ॥ ૧૭૦ ॥

છે જ્ઞાન જીવસ્વરૂપ, તેથી જીવ જાણે જીવને;
જીવને ન જાણે જ્ઞાન તો એ જીવથી જુદું ઠરે! ૧૭૦.

અર્થ:—જ્ઞાન જીવનું સ્વરૂપ છે, તેથી આત્મા આત્માને જાણે છે; જો જ્ઞાન આત્માને ન જાણે તો આત્માથી વ્યતિરિક્ત (જુદું) ઠરે!

અપ્પાણં વિણુ જાણં જાણં વિણુ અપ્પગો ણ સંદેહો ।

તમ્હા સપરપયાસં જાણં તદ્દ દંસણં હોદિ ॥ ૧૭૧ ॥

રે! જીવ છે તે જ્ઞાન છે, ને જ્ઞાન છે તે જીવ છે;
તે કારણે નિજપરપ્રકાશક જ્ઞાન તેમ જ દૃષ્ટિ છે. ૧૭૧.

અર્થ:—આત્માને જ્ઞાન જાણુ, અને જ્ઞાન આત્મા છે એમ જાણુ;—આમાં સંદેહ નથી. તેથી જ્ઞાન તેમ જ દર્શન સ્વપર-પ્રકાશક છે.

જાણંતો પસ્સંતો રૂપાણુવં ણ હોઈ કેવલિણો ।

કેવલિણાણી તમ્હા તેણ દુ સોડ્ધંધગો મણિદો ॥ ૧૭૨ ॥

જાણે અને દેખે છતાં ધૃષ્ટા ન કેવળીજિનને;
ને તેથી 'કેવળજ્ઞાની' તેમ 'અખંધ' ભાખ્યા તેમને. ૧૭૨.

અર્થ:—જાણતા અને દેખતા હોવા છતાં, કેવળીને

ધ્વજાપૂર્વક (વર્તન) હોય નથી; તેથી તેમને 'કેવળજ્ઞાની' કહ્યા છે; વળી તેથી અબંધક કહ્યા છે.

પરિણામપુવ્વવચનં જીવસ્સ ય વંધકારણં હોઈ ।

પરિણામરહિયવચનં તમ્હા ણાણિસ્સ ણ હિ વંધો ॥ ૧૭૩ ॥

ઈહાપુવ્વં વચનં જીવસ્સ ય વંધકારણં હોઈ ।

ઈહારહિયં વચનં તમ્હા ણાણિસ્સ ણ હિ વંધો ॥ ૧૭૪ ॥

પરિણામપૂર્વક વચન જીવને બંધકારણ થાય છે;

પરિણામ વિરહિત વચન તેથી બંધ થાય ન જ્ઞાનીને. ૧૭૩.

અભિલાષપૂર્વક વચન જીવને બંધકારણ થાય છે;

અભિલાષ વિરહિત વચન તેથી બંધ થાય ન જ્ઞાનીને. ૧૭૪.

અર્થ:—પરિણામપૂર્વક (મનપરિણામપૂર્વક) વચન જીવને બંધનું કારણ છે; (જ્ઞાનીને) પરિણામરહિત વચન હોય છે તેથી જ્ઞાનીને (કેવળજ્ઞાનીને) અરેખર બંધ નથી.

ધ્વજાપૂર્વક વચન જીવને બંધનું કારણ છે; (જ્ઞાનીને) ધ્વજારહિત વચન હોય છે તેથી જ્ઞાનીને (કેવળજ્ઞાનીને) અરેખર બંધ નથી.

ઠાણણિસેજ્જવિહારા ઈહાપુવ્વં ણ હોઈ કેવલિણો ।

તમ્હા ણ હોઈ વંધો સાક્કલ્લં મોહણીયસ્સ ॥ ૧૭૫ ॥

અભિલાષપૂર્વ વિહાર, આસન, સ્થાન નહિ જિનદેવને,

તેથી નથી ત્યાં બંધ; બંધન મોહવશ સાક્ષાર્થને. ૧૭૫.

અર્થ:—કેવળીને હિભા રહેવું, બેસવું અને વિહાર
ક્રિયાપૂર્વક હોતાં નથી, તેથી તેમને બંધ નથી; માહનીયવશ
જીવને ઇન્દ્રિયવિષયસહિતપણે બંધ થાય છે.

આહસ્ત સ્વયેણ પુણો ણિણાસો હોઠ્ઠ સેસપયડીણં ।

પચ્છા પાવઢ સિગ્ધં લોચગ્ગં સમયમેત્તેણ ॥ ૧૭૬ ॥

આયુક્ષયે ત્યાં શેષ સર્વે કર્મિનો ક્ષય થાય છે;
પછી સમયમાત્રે શીઘ્ર તે લોકાત્ર પહોંચી જાય છે. ૧૭૬.

અર્થ:—વળી (કેવળીને) આયુના ક્ષયથી શેષ પ્રકૃતિઓનો
સંપૂર્ણ નાશ થાય છે; પછી તે શીઘ્ર સમયમાત્રમાં લોકાત્રે
પહોંચે છે.

જાઙ્ગરમરણરહિયં પરમં કમ્મદ્ધવજ્જિયં સુદ્ધં ।

ણાણાઙ્ગહસદ્ધાવં અક્કલ્લયમવિણાસમચ્છેયં ॥ ૧૭૭ ॥

કર્માદિવર્જિત, પરમ, જન્મજરામરણહીન, શુદ્ધ છે,
જ્ઞાનાદિ ચાર સ્વભાવ છે. અક્ષય, અનાશ, અછેદ છે. ૧૭૭.

અર્થ:—(પરમાત્મતત્ત્વ) જન્મ-જરા-મરણ રહિત. પરમ,
આઠ કર્મ વિનાતું. શુદ્ધ. જ્ઞાનાદિક ચાર સ્વભાવવાળું, અક્ષય,
અવિનાશી અને અચ્છેદ છે.

અવ્વાવાદ્ધમણિન્દિયમણોવમં પુણ્ણપાવણિમ્મુદ્ધં ।

પુણરાગમણવિરહિયં ણિત્તં અચલં અણાલંબં ॥ ૧૭૮ ॥

અનુપમ, અતીન્દ્રિય. પુણ્યપાપવિમુક્ત, અવ્યાબાધ છે,
પુનરાગમન વિરહિત, નિરાલંબન, સુનિશ્ચય, નિત્ય છે. ૧૭૮.

અર્થ:—(પરમાત્મતત્ત્વ) અવ્યાબાધ, અતીન્દ્રિય, અનુપમ,
પુણ્યપાપ વિનાશ, પુનરાગમન રહિત, નિત્ય, અચળ અને
નિરાલંબ છે.

ળવિ દુઃખં ળવિ સુખં ળવિ પીડા ળેવ વિજ્ઞદે વાહા ।

ળવિ મરણં ળવિ જળણં તત્થેવ ય હોઈ ળિન્વાણં ॥ ૧૭૯ ॥

જ્યાં દુઃખ નહિ, સુખ જ્યાં નહી, પીડા નહીં, બાધા નહીં,
જ્યાં મરણ નહિ, જ્યાં જન્મ છે નહિ, ત્યાં જ મુક્તિ જાણવી.

અર્થ:—જ્યાં દુઃખ નથી, સુખ નથી, પીડા નથી, બાધા
નથી, મરણ નથી, જન્મ નથી, ત્યાં જ નિર્વાણ છે (અર્થાત્
દુઃખાદિરહિત પરમતત્ત્વમાં જ નિર્વાણ છે).

ળવિ ઇન્દ્રિય ઉવસગ્ગા ળવિ મોહો વિમ્હિઓ ળ ળિદ્દા ય ।

ળ ય તિણ્હા ળેવ છુદ્દા તત્થેવ ય હોઈ ળિન્વાણં ॥ ૧૮૦ ॥

નહિ ઇન્દ્રિયો, ઉપસર્ગ નહિ, નહિ મોહ, વિસ્મય જ્યાં નહી,
નિદ્રા નહી, ન ક્ષુધા, તૃષ્ણા નહિ, ત્યાં જ મુક્તિ જાણવી.

અર્થ:—જ્યાં ઇન્દ્રિયો નથી, ઉપસર્ગ નથી, મોહ નથી,
વિસ્મય નથી, નિદ્રા નથી, તૃષ્ણા નથી, ક્ષુધા નથી, ત્યાં જ નિર્વાણ
છે (અર્થાત્ ઇન્દ્રિયાદિરહિત પરમતત્ત્વમાં જ નિર્વાણ છે).

ળવિ કમ્મં ણોકમ્મં ણવિ ચિંતા ણેવ અટ્ટરુદાણિ ।

ળવિ ધમ્મસુક્કઝાણે તત્થેવ ય હોઙ્ગ ણિન્વાણં ॥ ૧૮૧ ॥

જ્યાં કર્મ નહિ, નોકર્મ, ચિંતા, આત્મરોદ્રોભય નહીં,
જ્યાં ધર્મશુક્લધ્યાન છે નહિ ત્યાં જ મુક્તિ જાણવી. ૧૮૧.

અર્થ:—જ્યાં કર્મ ને નોકર્મ નથી, ચિંતા નથી, આત્મ ને
રોદ્ર ધ્યાન નથી, ધર્મ ને શુક્લ ધ્યાન નથી, ત્યાં જ નિર્વાણ છે
(અર્થાત્ કર્માદિરહિત પરમતત્ત્વમાં જ નિર્વાણ છે).

વિજ્ઞદિ કેવલણાણં કેવલસોક્કલં ચ કેવલં વિરિયં ।

કેવલદિદ્ધિ અમુત્તં અત્થિત્તં સપ્પદેસત્તં ॥ ૧૮૨ ॥

દગ-જ્ઞાન કેવળ, સૌખ્ય કેવળ, વીર્ય કેવળ હોય છે,
અસ્તિત્વ, મૂર્તિવિહીનતા, સપ્રદેશમયતા હોય છે. ૧૮૨.

અર્થ:—(સિદ્ધલગવાનને) કેવળજ્ઞાન, કેવળદર્શન,
કેવળસુખ, કેવળવીર્ય, અમૂર્તત્વ, અસ્તિત્વ અને સપ્રદેશત્વ
હોય છે.

ણિન્વાણમેવ સિદ્ધા સિદ્ધા ણિન્વાણમિદિ સમુદ્ધિદ્ધા ।

કમ્મવિગુકો અપ્પા ગચ્છઙ્ગ લોયમ્મપજ્જંતં ॥ ૧૮૩ ॥

નિર્વાણ છે તે સિદ્ધ છે ને સિદ્ધ તે નિર્વાણ છે;
સૌ કર્મથી પ્રવિમુક્ત આત્મા લોક-અગ્રે જાય છે. ૧૮૩

અર્થ:—નિર્વાણ તે જ સિદ્ધો છે અને સિદ્ધો તે નિર્વાણ

છે એમ (શાસ્ત્રમાં) કહ્યું છે. કર્મથી વિમુક્ત આત્મા લોકાત્ર
પર્યંત જાય છે.

जीवाण पुग्गलाणं गमणं जाणेहि जाव धम्मत्थी ।

धम्मत्थिकायभावे तत्तो परदो ण गच्छंति ॥ ૧૮૪ ॥

ધર્માસ્તિ જ્યાં લગી, ત્યાં લગી જીવ-પુદ્ગલોનું ગમન છે;
ધર્માસ્તિકાય-અભાવમાં આગળ ગમન નહિ થાય છે. ૧૮૪.

અર્થ:—જ્યાં સુધી ધર્માસ્તિકાય છે ત્યાં સુધી જીવોનું
અને પુદ્ગલોનું ગમન જાણુ; ધર્માસ્તિકાયના અભાવે તેથી
આગળ તેઓ જતાં નથી.

णियमं णियमस्स फलं णिद्धिं पवयणस्स भत्तीए ।

पुव्वावरविरोधो जदि अवणीय पूरयंतु समयणहा ॥ ૧૮૫ ॥

પ્રવચન-સુભક્તિ થકી કહ્યાં મેં નિયમ ને તત્કાળ અહો !
યદિ પૂર્વ-અપર વિરોધ હો, સમયજ્ઞ તેહ સુધારજો. ૧૮૫.

અર્થ:—નિયમ અને નિયમનું ફળ પ્રવચનની ભક્તિથી
દર્શાવવામાં આવ્યાં. જો (તેમાં કાંઈ) પૂર્વાપર (આગળપાછળ)
વિરોધ હોય તો સમયજ્ઞો (આગમના જ્ઞાતાઓ) તેને દૂર કરી
પૂર્તિ કરજો.

ईसाभावेण पुणो केई णिंदन्ति सुंदरं मग्गं ।

तेसिं वयणं सोच्चाडमत्तिं मा कुणह जिणमग्गे ॥ ૧૮૬ ॥

પણ કોઈ સુંદર માર્ગની નિંદા કરે ઈર્ષ્યા વડે,
તેનાં સૂણી વચનો કરો ન અભક્તિ જિનમારગ વિષે. ૧૮૬.

અર્થ—પરંતુ ઈર્ષ્યાભાવથી કેઈ લોકો મુંદર માર્ગને નિંદે છે તેમનાં વચન સાંભળીને જિનમાર્ગ પ્રત્યે અભક્તિ ન કરજો.

નિયમભાવનાણિમિત્તં મય કદં નિયમસારણામસુદં ।

જિણોવદેસં પુન્યાવરદોસણિમ્મુકં ॥ ૧૮૭ ॥

નિજભાવના અર્થે રચ્યું મેં નિયમસાર-સુશાસ્ત્રને,
સૌ દોષ પૂર્વાપર રહિત ઉપદેશ જિનનો જાણીને. ૧૮૭.

અર્થ:—પૂર્વાપર દોષ રહિત જિનોપદેશને જાણીને મેં
નિજભાવનાનિમિત્તે નિયમસાર નામનું શાસ્ત્ર કયું છે.

અણ્પ્રભૃત

नम. सिद्धेम्यः ।

श्रीमद्भगवत्कुण्डकुण्डाचार्यदेवप्राणीत

श्री

अष्टप्राभृत

१. दर्शनप्राभृत

काञ्चण णसुकारं जिणवरवसहस्स वड्डमाणस्स ।
दंसणमग्गं वोच्छामि जहाकम्मं समासेण ॥ १ ॥

(हरिगीत)

प्रारंभमां करीने नमन 'निनवरवृषल महावीरने,
संक्षेपथी हुं यथाकमे भाभीश दर्शनभागनि. १.

१. निनवरवृषल = तीर्थ कर.

दंसणमूलो धम्मो उवड्डो जिणवरेहिं सिस्साणं ।
तं सोज्जण सकण्णे दंसणहीणो ण वंदिच्चो ॥ २ ॥

રે! ધર્મ^૧ દર્શનમૂલ ઉપદેશ્યો જિનોઝ્યે શિષ્યને;
તે ધર્મ નિજ કણે^૨ સુણી દર્શનરહિત નહિ વંધ છે. ૨.

૧ દર્શનમૂલ = સમ્યગ્દર્શન જેનું મૂળ છે એવો.

દંસણમદ્દા મદ્દા દંસણમદ્દસ્સ ણત્થિ ણિવ્વાણં ।
સિજ્ઞંતિ ચરિયમદ્દા દંસણમદ્દા ણ સિજ્ઞંતિ ॥ ૩ ॥

દગ્ગમ્મણ્ણ જીવો બ્રહ્મ છે, દગ્ગમ્મણો નહિ મોક્ષ છે;
ચારિત્રબ્રહ્મ મુકાય છે, દગ્ગમ્મણ નહિ મુક્તિ લહે. ૩.

૧. દગ્ગમ્મણ = સમ્યગ્દર્શનરહિત

સમ્મત્તરયણમદ્દા જાણંતા વહુવિહાઈં સત્થાઈં ।
આરાહણાવિરહિયા મમંતિ તત્થેવ તત્થેવ ॥ ૪ ॥

સમ્યક્ત્વરત્નવિહીન જાણે શાસ્ત્ર બહુવિધને ભલે,
પણ શૂન્ય છે આરાધનાથી તેથી ત્યાં ને ત્યાં ભમે. ૪.

સમ્મત્તવિરહિયા ણં સુદ્ધુ વિ ઉગ્ગં તવં ચરંતા ણં ।
ણ લહંતિ બોહિલાહં અવિ વાસસહસ્સકોડીહિં ॥ ૫ ॥

સમ્યક્ત્વ વિણ જીવો ભલે તપ ઉગ્ર^૧ સુખદુ આચરે,
પણ લક્ષ કોટિ વર્ષમાંયે બાધિલાભ નહીં લહે. ૫.

૧ સુખદુ = સારી રીતે

સમ્મત્તણાણદંસણબલવીરિયવદ્ધમાણ જે સન્ને ।
કલિકલ્હસપાવરહિયા વરણાણી હોંતિ અદ્દરેણ ॥ ૬ ॥

સમ્યક્ત્વ-દર્શન-જ્ઞાન-અળ-વીર્યે અહો ! વધતા રહે
કલિમલરહિત જે જીવ, તે 'વરજ્ઞાનને અચિરે લહે. ૬.

૧. વરજ્ઞાન = ઉદ્વિષ્ટ જ્ઞાન અર્થાત્ કેવળજ્ઞાન.

સમ્મત્તસલિલપવહો ણિચ્ચં દ્વિયણ પવટ્ટણ જસ્સ ।

કમ્મં વાલુકાવરણં વંધુચ્ચિય ણાસણ તસ્સ ॥ ૭ ॥

સમ્યક્ત્વનીરપ્રવાહ જેના હૃદયમાં નિત્યે વહે,
તસ બદ્ધકર્મો 'વાલુકા-આવરણ સમ ક્ષયને લહે. ૭.

૧. વાલુકા-આવરણ = વેણુનું આવરણ, રેતીની પાળ.

જે દંસણેસુ મદ્ધા ણાણે મદ્ધા ચરિત્તમદ્ધા ય ।

ણદે મદ્ધ વિ મદ્ધા સેસં પિ જણં વિણાસંતિ ॥ ૮ ॥

દગ્ધ્રષ્ટ, જ્ઞાને ભ્રષ્ટ ને ચારિત્રમાં છે ભ્રષ્ટ જે,
તે ભ્રષ્ટથી પણ ભ્રષ્ટ છે ને નાશ અન્ય તણો કરે. ૮.

જો કો વિ ધમ્મસીલો સંજમતવણિયમજોગુણધારી ।

તસ્સ ય દોસ કહંતા મગ્ગા મગ્ગત્તણં દિતિ ॥ ૯ ॥

જે ધર્મશીલ. સંયમ-નિયમ-તપ-યોગ-ગુણ ધરનાર છે,
તેનાય ભાખી દોષ, ભ્રષ્ટ મનુષ્ય દે ભ્રષ્ટત્વને. ૯.

જહ મૂલમ્મિ વિણદ્ધે દુમસ્સ પરિવાર ણત્થિ પરિવહ્ની ।

તહ જિણદંસણમદ્ધા મૂલવિણદ્ધા ણ સિજ્ઞંતિ ॥ ૧૦ ॥

જ્યમ મૂળનાશે વૃક્ષના પરિવારની વૃદ્ધિ નહી,
જિનદર્શનાત્મક મૂળ હોય વિનષ્ટ તો સિદ્ધિ નહી. ૧૦.

જહ મૂલો સંધો સાહાપરિવાર વહુગુણો હોઈ ।

તહ જિનદંસણ મૂલો ણિદિદ્ધો મોક્ષમગ્ગસ્સ ॥ ૧૧ ॥

જ્યમ મૂળ દ્વારા સંધ ને સાહાદિ બહુગુણ થાય છે,
ત્યમ મોક્ષપથનું મૂળ જિનદર્શન કહ્યું જિનશાસને. ૧૧.

જે દંસણેસુ મદ્દા પાણ પાડંતિ દંસણધરાણં ।

તે હોંતિ લલ્લમૂઆ વોહી પુણ દુલ્લહા તેસિં ॥ ૧૨ ॥

દુઃખજ જે નિજ પાય પાડે દષ્ટિના ધરનારને,
તે થાય મૂંગા, 'ખ'ડભાષી. બાધિ દુર્લભ તેમને. ૧૨.

૧ ખડભાષી = અસ્પષ્ટ ભાષાવાળા; ગૂઠક-ભાષાવાળા

જે વિ પદંતિ ય તેસિં જાણંતા લજ્જગારવમયેણ ।

તેસિં પિ ણત્થિ વોહી પાવં અણુમોયમાણાણં ॥ ૧૩ ॥

વળી જાણીને પણ તેમને 'ગારવ-શરમ-ભયથી નમે,
તેનેય બાધિ-અભાવ છે પાપાનુમોહન હોઈને. ૧૩.

૧ ગારવ = (સ્ત-ઋદ્ધિ-શાતા સભથી) ગર્વ; અસ્તાઈ

દુવિહં પિ ગંથચાયં તીસુ વિ જોણેસુ સંજમો ઠાદિ ।

જાણમ્મિ કરણસુદ્ધે ઉવ્વમસણે દંસણં હોદિ ॥ ૧૪ ॥

જ્યાં જ્ઞાન ને સંયમ 'ત્રિયોગે, ઉભયપરિવ્રત્યાગ છે,
જે 'શુદ્ધ સ્થિતિભોજન કરે, દર્શન તદાશ્રિત હોય છે. ૧૪.

૧ ત્રિયોગ = (મનવચનકાયના) ત્રણ યોગ

૨. શુદ્ધ સ્થિતિભોજન = ત્રણ કષ્ટથી શુદ્ધ (કૃત-કારિત-અનુમોહન વિનાનું) એવું હિલાં હિલાં ભોજન.

સમ્મત્તાદો ણાણં ણાણાદો સન્વમાવવલલ્હી ।

ઉવલલ્હપયત્વે પુણ સેયાસેયં વિયાણેદિ ॥ ૧૫ ॥

સમ્યક્ત્વથી સુજ્ઞાન, જેથી સર્વ ભાવ જણાય છે,
ને સૌ પદાર્થો જણાતાં અશ્રેય-શ્રેય જણાય છે. ૧૫.

સેયાસેયવિદઙ્હુ ઉલ્લુદ્ધદુસ્સીલ સીલવ્રંતો વિ ।

સીલફલેણન્મુદયં તત્તો પુણ લહ્હ ણિન્વાણં ॥ ૧૬ ॥

અશ્રેય-શ્રેયસુન્નણુ છોડી કુશીલ ધારે શીલને.
ને શીલકૃપથી હોય 'અભ્યુદય, પછી મુક્તિ લહે. ૧૬.

૧. અભ્યુદય = નીર્થ કરતાદિની પ્રાપ્તિ.

જિણવયણમોસઢમિણં વિસયસુહવિરેયણં અમિદ્ધમૂદં ।

જરમરણવાદિહરણં સ્વયકરણં સન્વદુક્ખાણં ॥ ૧૭ ॥

જિનવચનરૂપ દવા 'વિષયસુખરેચિકા, અમૃતમયી,
છે વ્યાધિ-મરણ-જરાદિહરણી, સર્વ દુઃખવિનાશિની. ૧૭.

૧. વિષયસુખરેચિકા = વિષયસુખનું વિચેયન કરનારી

एगं जिणस्स रुवं विदियं उकिट्ठसावयाणं तु ।

अवरद्वियाण तइयं चउत्थ पुण लिंगदंसणं णत्थि ॥ १८ ॥

છે એક 'જિનનું' રૂપ. ખીજું શ્રાવકોત્તમ-લિંગ છે,
ત્રીજું કહ્યું આર્યાદિનું, ચોથું ન કોઈ કહેલ છે. ૧૮.

૧. જિનનું રૂપ = જિનના રૂપ સમાન મુનિદુ યથાગત રૂપ

છદ દ્રવ્ય ણવ પયતથા પંચત્થી મત્ત તત્ત ણિદ્વિદ્વા ।

સદ્દહડ તાણ સ્ત્વં સો સદ્વિદ્વી મુણેયવ્વો ॥ ૧૯ ॥

પંચાસ્તિકાય, છ દ્રવ્ય ને નવ અર્થ, તત્ત્વો સાત છે,
શ્રદ્ધે સ્વરૂપો તેમનાં, જાણો મુદ્ધિ તેહને. ૧૯.

જીવાદીસદ્દહણં સમ્મત્તં જિણવરેહિં પળ્લત્તં ।

વવહારા ણિચ્છયદો અપ્પા ણં હવડ સમ્મત્તં ॥ ૨૦ ॥

જીવાદિના શ્રદ્ધાનને સમ્યક્ત્વ ભાખ્યું છે જિને
વ્યવહારથી, પણ નિશ્ચયે આત્મા જ નિજ સમ્યક્ત્વ છે. ૨૦.

एवं जिणपण्णत्तं दंसणरयणं धरेह भावेण ।

सारं गुणरयणत्तय सोवाणं पढम मोक्खस्स ॥ २१ ॥

એ જિનકથિત દર્શનરતનને ભાવથી ધારે તમે,
ગુણરતનત્રયમાં સાર ને જે પ્રથમ શિવસોપાન છે. ૨૧.

૧ પ્રથમ શિવસોપાન = મોક્ષનું પહેલું પગથિયું.

जं सकइ तं कीरइ जं च ण सकेइ तं च सदहणं ।

केवल्लिजिणेहिं भाणियं सदहमाणस्स सમ્મત્તં ॥ २२ ॥

થઈ જે શકે કરવું અને નવ થઈ શકે તે શ્રદ્ધવું;
સમ્યક્ત્વ શ્રદ્ધાવંતને સર્વજ્ઞ જિનદેવે કહ્યું. ૨૨.

दंसणणाणचरित्ते तवविणये णिच्चकालमुपसत्ता ।

एदे दु वंदणीया जे गुणवादी गुणधराणं ॥ २३ ॥

દગ, જ્ઞાન ને ચારિત્ર, તપ, વિનયે સદાય 'સુનિષ્ઠ જે,
તે જીવ વંદનયોગ્ય છે—^૧ગુણધર તણા ^૨ગુણવાદી જે. ૨૩.

૧. સુનિષ્ઠ = સુસ્થિત ૨. ગુણધર = ગુણના ધરનારા

૩ ગુણવાદી = ગુણોને પ્રકાશનારા

સહજુષ્પણં રૂવં દદ્ધું જો મળણે ન મચ્છરિઓ ।

સો સંજમપડિવળ્લો મિચ્છાઈટ્ટી હવડ્ડે एसो ॥ ૨૪ ॥

જ્યાં રૂપ દેખી 'સાહજિક, આદર નહીં ^૨મત્સર વડે,
સંયમ તણો ધારક ભલે તે હોય પણ કુદૃષ્ટિ છે. ૨૪.

૧ સાહજિક = સ્વાભાવિક, નૈસર્ગિક, યથાગત

૨ મત્સર = ઈર્ષ્યા, દ્વેષ, શુભાન

અમરાણ વંદિયાણં રૂવં દદ્ધૂણ સીલસહિયાણં ।

જે ગારવં કરેતિ ય સમ્મત્તવિવજ્જિયા હોંતિ ॥ ૨૫ ॥

જે 'અમરવંદિત શીલયુત મુનિઓ તણું રૂપ જોઈને
મિથ્યાભિમાન કરે અરે ! તે જીવ દૃષ્ટિવિહીન છે. ૨૫.

૧ અમરવંદિત = દેવોથી વંદિત

અસ્સંજદં ન વંદે વત્થવિહીણો વિ સો ન વંદિજ્જ ।

દોણિ વિ હોંતિ સમાણા ઇગો વિ ન સંજદો હોદિ ॥ ૨૬ ॥

વંદો ન અણુસંયત, ભલે હો નમ્ર પણ નહિ વંધ તે;
ખાંને સમાનપણું ધરે, એકે ન સંયમવાંત છે. ૨૬.

ન વિ દેહો વંદિજ્જહં ન વિ ય કુલ્લો ન વિ ય જાહસંજુત્તો ।

કો વંદમિ ગુણહીણો ન હુ સવળો જેવ સાવઓ હોઈ ॥ ૨૭ ॥

નહિ દેહ વંધ, ન વંધ કુલ, નહિ વંધ જન જાતિ થકી;
ગુણહીન કયમ વંદાય ? તે સાધુ નથી, શ્રાવક નથી. ૨૭.

વંદમિ તવસાવળ્લા સીલં ચ ગુણં ચ વંભવેરં ચ ।

સિદ્ધિગમણં ચ તેસિં સમ્મત્તેણ સુદ્ધમાવેણ ॥ ૨૮ ॥

સમ્યક્ત્વસંયુત શુદ્ધભાવે વંદું છું મુનિરાજને,
તસ પ્રહ્મચર્ય, મુશીલને, ગુણને તથા 'શિવગમનને. ૨૮.

૧ શિવગમન = મોક્ષપ્રાપ્તિ

ચત્તસદ્ધિ ચમરસહિઓ ચત્તીસહિ અસહિ સંજુત્તો ।

અળવરવહુસત્તહિઓ કમ્મવલ્લયકારણણિમિત્તો ॥ ૨૯ ॥

ચોસઠ ચમર સંયુક્ત ને ચોત્રીસ અતિશય યુક્ત જે,
ખડુછવહિતકર સતત, કર્મવિનાશકારણ-હેતુ છે. ૨૯.

ળાણેણ દંસણેણ ચ તવેણ ચરિયેણ સંજમગુણેણ ।

ચત્તહિં પિ સમાજોગે મોક્ષો જિણસાસણે દિટ્ઠો ॥ ૩૦ ॥

સંયમ થકી, વા જ્ઞાન-દર્શન-ચરણ-તપ છે ચાર જે
એ ચાર કેરા યોગથી, મુક્તિ કહી જિનશાસને. ૩૦.

ળાણં ણરસ્સ સારો સારો વિ ણરસ્સ હોઈ સમ્મત્તં ।

સમ્મત્તાઓ ચરણં ચરણાઓ હોઈ ણિવ્વાણં ॥ ૩૧ ॥

રે ! જ્ઞાન નરને સાર છે, સમ્યક્ત્વ નરને સાર છે;
સમ્યક્ત્વથી ચારિત્ર ને ચારિત્રથી મુક્તિ લહે. ૩૧.

ળાણમ્મિ દંસણમ્મિ ય તવેણ ચરિણ સમ્મસહિણ ।

ચઉહં પિ સમાજોગે સિદ્ધા જીવા ણ સંદેહો ॥ ૩૨ ॥

^૧દગ-જ્ઞાનથી, સમ્યક્ત્વયુત ચારિત્રથી ને તપ થકી,
—એ ચારના યોગે જીવો સિદ્ધિ વરે, શંકા નથી. ૩૨.

૧ દગ-જ્ઞાન = દર્શન અને જ્ઞાન

કલ્લાણપરંપરયા લહંતિ જીવા વિસુદ્ધસમ્મત્તં ।

સમ્મદંસણરયણં અગ્વેદિ સુરાસુરે લોણ ॥ ૩૩ ॥

^૧કલ્યાણશ્રેણી સાથ પામે જીવ સમક્ષિત શુદ્ધને;
સુર-અસુર કેરા લોકમાં સમ્યક્ત્વવરતન પુજાય છે. ૩૩.

૧ કલ્યાણશ્રેણી = સુખોની પરપરા, વિભૂતિની હારમાળા

લઢ્ઢુણ ય મણુયત્તં સહિયં તહ ઉત્તમેણ ગોત્તેણ ।

લઢ્ઢુણ ય સમ્મતં અવલ્લયસોલ્લસં ચ લહદિ મોલ્લસં ચ ॥ ૩૪ ॥

રે! ગોત્ર ઉત્તમથી સહિત ^૧મનુજત્વને જીવ પામીને,
સંપ્રાપ્ત કરી સમ્યક્ત્વ, અલ્પ સૌખ્ય ને મુક્તિ લહે. ૩૪.

૧ મનુજત્વ = મનુષ્યપણું

વિહરદિ જાવ જિણિંદો સહસદ્ધસુલલ્લસણેહિં સંજુત્તો ।

ચઉત્તીસઅણસયજુદો સા પહિમા થાવરા મણિયા ॥ ૩૫ ॥

ચોત્રીસ અતિશયયુક્ત, ^૧અષ્ટ સહસ્ર લક્ષણધરપણે
જિનચંદ્ર વિહરે જ્યાં લગી, તે ^૨ખિંબ સ્થાવર ઉક્ત છે. ૩૫.

૧ અષ્ટ સહસ્ર = એક હજાર ને આઠ ૨ ખિંબ = પ્રતિમા

વારસવિહતવજુતા કમ્મં સ્વવિઝ્ઞ વિદિવલેણં સં ।

વોસદ્દચત્તદેહા ણિવ્વાણમણુત્તરં પત્તા ॥ ૩૬ ॥

૧ દ્વાદશ તપે સંયુક્ત, નિજ કર્મો અપાવી વિધિબળે,
૨ વ્યુત્સર્ગીથી તનને તણ, પામ્યા ૩ અનુત્તમ મોક્ષને. ૩૬.

૧. દ્વાદશ = બાર

૨ વ્યુત્સર્ગી = (શરીર પ્રત્યે) સંપૂર્ણ ઉપેક્ષાપૂર્વક

૩ અનુત્તમ = સર્વોત્તમ

૨. સૂત્રપ્રાભૃત

અરહંતભાસિયત્થં ગણહરદેવેહિં ગંથિયં સમ્મં ।

સુત્તત્થમગ્ગણત્થં સવણા સાહંતિ પરમત્થં ॥ ૧ ॥

અહિંતભાષિત-અર્થમય, ગણધરસુવિરચિત સૂત્ર છે;

૧સૂત્રાર્થના ૨શોધન વડે સાધે શ્રમણ પરમાર્થને. ૧.

૧. સૂત્રાર્થ = સૂત્રોના અર્થ. ૨ શોધન = શોધવું-ખોળવું તે

સુત્તમ્મિ જં સુદિટ્ઠં આરિયપરંપરેણ મગ્ગેણ ।

ળાઙ્ગણ દુવિહ સુત્તં વટ્ટદિ સિવમગ્ગે જો ભવ્વો ॥ ૨ ॥

સૂત્રે ૧સુદર્શિત જોડ, તે ૨સૂરિગણુપરંપર માર્ગથી

બાણી ૩દ્વિધા, શિવપંથ વર્તે જીવ જે તે ભવ્ય છે. ૨.

૧. સુદર્શિત = સારી રીતે દર્શાવવામાં-કહેવામાં આવેલું

૨ સૂરિગણુપરંપર માર્ગ = આચાર્યોની પરંપરામય માર્ગ

૩ દ્વિધા = (શબ્દથી અને અર્થથી-એમ) બે પ્રકારે

સુત્તં હિ જાણમાણો ભવસ્સ ભવણાસણં ચ સો કુણદિ ।

સૂદ્ધં જહા અસુત્તા ણાસદિ સુત્તે સહા ણો વિ ॥ ૩ ॥

૧સૂત્રજ્ઞ જીવ કરે વિનષ્ટ ભવો તણા ઉત્પાદને;

ખોવાય સોય ૨અસૂત્ર, સોય સસૂત્ર નહિ ખોવાય છે; ૩.

૧ સૂત્રજ્ઞ = શાસ્ત્રનો બાણુનાર ૨ અસૂત્ર = દોરા વિનાની.

પુરિસો વિ જો સસુત્તો ણ વિનાસદ્ધ સો ગઓ વિ સંસારે ।

સચ્ચેયણપચ્ચક્કં ણાસદિ તં સો અદિસ્સમાણો વિ ॥ ૪ ॥

આત્માય તેમ ^૧સસૂત્ર નહિ ખોવાય, હો ભવમાં ભલે;

^૨અદૃષ્ટ પણ તે સ્વાનુભવપ્રત્યક્ષથી ભવને હણે. ૪.

૧ સસૂત્ર = શાસ્ત્રતો જાણનાર ૨ અદૃષ્ટ પણ = દેખાતો નહિ હોવા છતાં (અર્થાત્ ઇન્દ્રિયોથી નહિ જાણાતો હોવા છતાં).

સુત્તથં જિણમણિયં જીવાજીવાદિબહુવિહં અત્થં ।

હેયાહેયં ચ તહા જો જાણદ્ધ સો હુ સદ્ધિટ્ઠી ॥ ૫ ॥

જિનસૂત્રમાં ભાષેલ જીવ-અજીવ આદિ પદાર્થને

હેયત્વ-અણુહેયત્વ સહ જાણે, સુદૃષ્ટિ તેહ છે. ૫.

જં સુત્તં જિણઉત્તં વવહારો તહ ય જાણ પરમત્થો ।

તં જાણિઝ્ઞા જોઈ લહદ્ધ સુહં સ્વદ્ધ મલપુંજં ॥ ૬ ॥

જિન-ઉક્ત છે જે સૂત્ર તે વ્યવહાર ને પરમાર્થ છે;

તે જાણી યોગી સૌખ્યને પામે, દહે મળપુંજને. ૬.

સુત્તત્થપયવિણટ્ઠો મિચ્છાદિટ્ઠી હુ સો મુણેયવ્વો ।

સ્વેદે વિ ણ કાયવ્વં પાણિપ્પત્તં સવેલસસ ॥ ૭ ॥

^૧સૂત્રાર્થપદથી બ્રહ્મ છે તે જીવ મિથ્યાદૃષ્ટિ છે;

^૨કરપાત્રભોજન રમતમાંય ન યોગ્ય હોય ^૩સચેલને. ૭.

૧ સૂત્રાર્થપદ = સૂત્રોના અર્થો અને પદો

૨ કરપાત્રભોજન = હાથરૂપી પાત્રમાં ભોજન કરવું તે

૩ સચેલ = વસ્ત્રસહિત.

હરિહરતુલ્યો વિ ણરો સર્ગં ગચ્છેદ્ એદ્ ભવકોડી ।

તદ્ વિ ણ પાવદ્ સિદ્ધિં સંસારત્થો પુણો મણિદો ॥ ૮ ॥

૧ હરિતુલ્ય હો પણુ સ્વર્ગ પામે, કોટિ કોટિ ભવે ભમે,
પણુ સિદ્ધિ નવ પામે, રહે સંસારસ્થિત—આગમ કહે. ૮.

૧. હરિ = નાગાયણુ

ઉક્લિષ્ટસીહચરિયં વહુપરિયમ્મો ય ગરુયમારો ય ।

જો વિહરદ્ સચ્છંદં પાવં ગચ્છેદિ હોદિ મિચ્છત્તં ॥ ૯ ॥

સ્વચ્છંદ વર્તે તેહ પામે પાપને મિથ્યાત્વને,
ગુરુભારધર, ઉત્કૃષ્ટ સિંહચરિત્ર, બહુતપકર ભલે. ૯.

ણિચ્છેલપાણિપત્તં ઉવઙ્ઘં પરમજિણવરિંદેહિં ।

एको वि मोक्खमग्गो सेसा य अमग्गया सव्वे ॥ ૧૦ ॥

૧ નિશ્ચેલ-કરપાત્રત્વ પરમજિનેન્દ્રથી ઉપદિષ્ટ છે;
તે એક મુક્તિમાર્ગ છે ને શેષ સર્વ અમાર્ગ છે. ૧૦.

૧ નિશ્ચેલ-કરપાત્રત્વ = વસ્ત્રગહિતપણુ અને હાથરૂપી પાત્રમાં ભોજન કરવાપણુ

જો સંજમેસુ સહિઓ આરંભપરિગ્ગહેસુ વિરઓ વિ ।

સો હોદ્ વંદણીઓ સસુરાસુરમાણુસે લોણ ॥ ૧૧ ॥

જે જીવ સંયમયુક્ત ને આરંભપરિગ્રહવિરત છે,
તે દેવ-દાનવ-માનવોના લોકત્રયમાં વંદ્ય છે. ૧૧.

જે વાવીસપરીસહ સહંતિ સત્તીસણ્હિં સંજુત્તા ।

તે હોંતિ વંદણીયા કમ્મક્કલ્લયણિજ્જરાસાહુ ॥ ૧૨ ॥

બાવીશ પરિષદને સહે છે, 'શક્તિશતસંયુક્ત જે,
તે કર્મક્ષય ને નિર્જરામાં નિપુણ મુનિઓ વંદે છે. ૧૨.

૧. શક્તિશત = સેકડો શક્તિઓ.

અવસેસા જે લિંગી દંસણનાણેણ સમ્મ સંજુત્તા ।

ચેલેણ ચ પરિગહિયા તે મળિયા ઇચ્છણિજ્ઞા ચ ॥ ૧૩ ॥

૧અવશેષ લિંગી જેહ સમ્યક્ જ્ઞાન-દર્શનયુક્ત છે
ને વસ્ત્ર ધારે જેહ, તે છે યોગ્ય ઇચ્છાકારને. ૧૩.

૧. અવશેષ = બાકીના (અર્થાત્ મુનિ સિવાયના)

ઇચ્છાયામહત્થં સુત્તઠિઓ જો હુ હંદણ કમ્મં ।

ઠાણે દ્વિયસમ્મત્તં પરલોચસુહંકરો હોદિ ॥ ૧૪ ॥

૧સૂત્રસ્થ સમ્યગ્દષ્ટિયુત જે જીવ છોડે કર્મને,
૨'ઇચ્છામિ'યોગ્ય ૩પદસ્થ તે પરલોકગત સુખને લહે. ૧૪.

૧ સૂત્રસ્થ = શાસ્ત્રોનો બાણનાર અને યથાશક્તિ તદ્દનુસાર વર્તનાર.

૨ 'ઇચ્છામિ'યોગ્ય = ઇચ્છાકારને યોગ્ય ૩ પદસ્થ = પ્રતિમાધારી

અહ પુણ અપ્પા ણિચ્છદિ ધમ્માઈં કરેઈ ણિરવસેસાઈં ।

તહ વિ ણ પાવદિ સિદ્ધિં સંસારત્થો પુણો મળિદો ॥ ૧૫ ॥

પણ આત્મને ઇચ્છ્યા વિના ધર્મો અશેષ કરે ભલે,
તોપણ લહે નહિ સિદ્ધિને, ભવમાં ભમે—આગમ કહે. ૧૫.

एएण कारणेण य तं अप्पा सद्वहेह तिविहेण ।

जेण य लहेह मोक्खं तं जाणिज्जह पयत्तेण ॥ १६ ॥

આ કારણે તે આત્મની ત્રિવિધે તમે શ્રદ્ધા કરો,
તે આત્મને જાણે પ્રયત્ને, મુક્તિને જેથી વરો. ૧૬.

વાલ્મગ્કોડિમેત્તં પરિગ્રહગ્રહણં ણ હોઙ્ગ સાહૂણં ।

શુંજેઙ્ પાણિપત્તે દિણ્ણણં ઇક્કઠાણમ્મિ ॥ ૧૭ ॥

રે! હોય નહિ 'ખાલાગ્રની આણીમાત્ર પરિગ્રહ સાધુને:
કરપાત્રમાં પરદત્ત ભોજન એક રથાન વિષે કરે. ૧૭.

૧ આલાગ્ર = વાળની ટોચ.

જહજાયસ્વસરિસો તિલ્લતુસમેત્તં ણ ગિહ્હદિ હત્થેસુ ।

જહ લેઙ્ અપ્પવહુયં તત્તો પુણ જાહ ણિગ્ગોદં ॥ ૧૮ ॥

જન્મ્યા પ્રમાણે રૂપ, 'તલતુષમાત્ર કરમાં નવ ગ્રહે,
થોડુંધણું પણ જો ગ્રહે તો પ્રાપ્ત થાય નિર્ગોદને. ૧૮.

૧. તલતુષમાત્ર = તલના ફેતરા જેટલું પણ

જસ્સ પરિગ્રહગ્રહણં અપ્પં વહુયં ચ હવ્વહ્ લિંગસ્સ ।

સો ગરહિહ્ જિણવયણે પરિગ્રહરહિઓ ણિરાયારો ॥ ૧૯ ॥

રે! હોય બહુ વા અલ્પ પરિગ્રહ સાધુને જેના મતે,
તે નિંદ્ય છે; જિનવચનમાં મુનિ નિષ્પરિગ્રહ હોય છે. ૧૯.

પંચમદ્વવ્યજુત્તો તિર્હિં ગુત્તિર્હિં જો સ સંજદો હોઙ્ગ ।

ણિગંથમોક્કલમ્મગ્ગો સો હોદિ હુ વંદણિજ્જો ચ ॥ ૨૦ ॥

ત્રણ ગુપ્તિ, પંચ મહાપ્રતે જે યુક્ત, સયત તેહ છે;
નિર્ગંથ મુક્તિમાર્ગ છે તે; તે ખરેખર વંદ્ય છે. ૨૦;

દુઝ્યં ચ ઉત્ત લિંગં ઉક્તિદ્વં અવરસાવયાણં ચ ।

મિત્ત્વં મમેદ્ પત્તે સમિદીમાસેણ મોષેણ ॥ ૨૧ ॥

ખીજી કહ્યું છે લિંગ ઉત્તમ શ્રાવકોનું શાસને;
તે 'વાક્સમિતિ' વા મૌનયુક્ત સપાત્ર ભિક્ષાટન કરે. ૨૧.

૧ વાક્સમિતિ = વચનસમિતિ

લિંગં ઇત્થીણ હવદિ મુંજદ્ પિંડં સુણ્યકાલમ્મિ ।

અજ્ઞિય વિ એકવત્થા વત્થાવરણેણ મુંજેદિ ॥ ૨૨ ॥

છે લિંગ એક સ્ત્રીઓ તણું, 'એકાશની' તે હોય છે;
આર્યાય એક ધરે 'વસન', વસ્ત્રાવૃતા ભોજન કરે. ૨૨.

૧ એકાશની = એક વખત ભોજન કરનાર

૨ વસન = વસ્ત્ર

ણ વિ સિજ્ઞદિ વત્થધરો જિણસાસણે જદ્ધ વિ હોદ્ધ તિત્થયરો ।

ણગ્ગો વિમોક્ખમગ્ગો સેસા ઉમ્મગ્ગયા સવ્વે ॥ ૨૩ ॥

નાહિ વસ્ત્રધર સિદ્ધિ લહે, તે હોય તીર્થ'કર ભલે;
બસ નામ મુક્તિમાર્ગ છે, બાકી બધા ઉન્માર્ગ છે. ૨૩.

લિંગમ્મિ ય ઇત્થીણં થણંતરે ણાહિકવ્વદેસેસુ ।

મણિઓ સુહુમો કાઓ તાસિં કહ્ હોદ્ધ પવ્વજ્જા ॥ ૨૪ ॥

સ્ત્રીને સ્તનોની પાસ, કક્ષે, યોનિમાં, નાભિ વિષે,
બહુ સૂક્ષ્મ જીવ કહેલ છે; કયમ હોય દીક્ષા તેમને? ૨૪.

જદ્ધ દંસણેણ સુદ્ધા ઉત્તા મગ્ગેણ સાવિ સંજુત્તા ।

ઘોરં ચરિય ચરિત્તં ઇત્થીસુ ણ પવ્વયા મણિયા ॥ ૨૫ ॥

જે હોય દર્શનશુદ્ધ તો તેનેય 'માર્ગચિતા કહી;
છે ચરણ ધોર ચરે છતાં સ્ત્રીને નથી દીક્ષા કહી. ૨૫.

૧ માર્ગચિતા = માર્ગથી સંયુક્ત.

ચિત્તાસોદ્ધિ ણ તેસિં દિલ્લિં ભાવં તદ્વા સદ્ભાવેણ ।

વિજ્ઞાદિ માસા તેસિં ઇત્થીસુ ણડસંકયા જ્ઞાણં ॥ ૨૬ ॥

મનશુદ્ધિ પૂરી ન નારીને, પરિણામ શિથિલ સ્વભાવથી,
વળી હોય માસિક ધર્મ, સ્ત્રીને ધ્યાન નહિ નિઃશંકથી ૨૬.

ગાહેણ અપ્પગાહા સમુદ્ધસલિલે સચેલઅત્યેણ ।

ઈચ્છા જાહુ ણિયત્તા તાહ ણિયત્તાં સવ્વદુક્ખાઈં ॥ ૨૭ ॥

'પટશુદ્ધિમાત્ર સમુદ્રજલવત્ ગ્રાહ્ય પણ અલ્પ જ ગ્રહે,
ધૃષ્ટા નિવર્તી જેમને, દુષ્પ સૌ નિવર્ત્યા તેમને. ૨૭.

૧. પટશુદ્ધિમાત્ર = વસ્ત્ર ધોવા પૂરું થોડું જ

૩. ચારિત્રપ્રાભૂત

સવ્વળ્હુ સવ્વદંસી ણિમ્મોહા વીયરાય પરમેટ્ઠી ।
 વંદિત્તુ તિજગવંદા અરહંતા મવ્વજીવેહિં ॥ ૧ ॥

ળાળં દંસળ સમ્મં ચારિત્તં સોહિકારણં તેસિં ।
 મોક્ષારાહણહેઝં ચારિત્તં પાહુઙ્ગં વોચ્છે ॥ ૨ ॥

સર્વજ્ઞ છે, પરમેષ્ઠી છે, નિર્મોહ ને વીતરાગ છે,
 તે ત્રિજગવંદિત, ભવ્યપૂજિત અહંતાને વંદીને; ૧.
 ભાખીશ હું ચારિત્રપ્રાભૂત મોક્ષને આરાધવા,
 જે હેતુ છે સુજ્ઞાન-દગ-ચારિત્ર કેરી શુદ્ધિમાં. ૨.

જં જાણઙ્ગ તં ળાળં જં પેચ્છઙ્ગ તં ચ દંસળં મળિયં ।
 ળાળસ્સ પિચ્છિયસ્સ ચ સમવળ્ણા હોઙ્ગ ચારિત્તં ॥ ૩ ॥

જે જાણતું તે જ્ઞાન, દેખે તેહ દર્શન ઉક્ત છે;
 ને જ્ઞાન-દર્શનના સમાયોગે 'સુચારિત' હોય છે. ૩.

૧ સુચારિત = સમ્યક્ચારિત્ર

एष तिणि वि भावा हवन्ति जीवस्स अक्खयामेया ।
 तिण्हं पि सोहणत्थे जिणभणियं दुविह चारित्तं ॥ ४ ॥

આ ભાવ ત્રણ આત્મા તણા અવિનાશ તેમ અમેય છે;
એ ભાવત્રયની શુદ્ધિ અર્થે દ્વિવિધ ચરણ જિનોક્ત છે. ૪.

૧. અમેય = અમાપ

જિણાણદિદ્વિસુદ્ધં પદ્મં સમ્મત્તચરણચારિત્તં ।

ત્રિવિદ્યં સંજમચરણં જિણાણસદેસિયં તં પિ ॥ ૫ ॥

સમ્યક્ત્વચરણું છે પ્રથમ, જિનજ્ઞાનદર્શનશુદ્ધ જે;
ખીજું ચરિત સંયમચરણું, જિનજ્ઞાનભાષિત તેય છે. ૫.

एवं चिय णाऊण य सव्वे मिच्छत्तदोस संकाइ ।

परिहर सम्मत्तमला जिणभणिया त्रिविहजोएण ॥ ६ ॥

ધર્મ જાણીને છોડો ત્રિવિધ યોગે સકળ શંકાદિને,
—મિથ્યાત્વમય દોષો તથા સમ્યક્ત્વમળ જિન-ઉક્તને. ૬.

णिसंक्रिय णिकंस्रिय णिव्विदिगिंछा अमूढदिट्ठी य ।

उवगूहण ठिदिकरणं वच्छल्ल पहावणा य ते अट्ठ ॥ ७ ॥

નિઃશંકતા. નિઃકાંક્ષ, નિર્વિચિકિત્સ. અવિમૂઢત્વ ને
ઉપગૂહન. ચિત્તિ. વાતસલ્યભાવ, પ્રભાવના—ગુણ અષ્ટ છે. ૭.

तं चेव गुणविसुद्धं जिणसम्मत्तं सुमुक्खठाणाए ।

जं चरइ णाणजुत्तं पदमं सम्मत्तचरणचारित्तं ॥ ८ ॥

તે અષ્ટગુણસુવિશુદ્ધ જિનસમ્યક્ત્વને—શિવહેતુને
આચરવું જ્ઞાન સમેત, તે સમ્યક્ત્વચરણ ચરિત્ર છે. ૮.

૧. અષ્ટગુણસુવિશુદ્ધ = આઠ ગુણોથી નિર્મળ.

૨. શિવહેતુ = મોક્ષવું કારણ.

સમ્મત્તચરણસુદ્ધા સંજમચરણસ્સ જહ્ વ સુપસિદ્ધા ।

ળાળી અમૂઢદિટ્ઠી અચિરે પાવંતિ ણિબ્બાણં ॥ ૯ ॥

સમ્યક્ત્વચરણવિશુદ્ધ ને નિષ્પન્નસંયમચરણ જ્ઞે,
નિર્વાણને અચિરે વરે અવિમૂઢદૃષ્ટિ જ્ઞાનીઓ. ૯.

સમ્મત્તચરણમદ્દા સંજમચરણં ચરંતિ જે વિ ણરા ।

અળ્લાળળાળમૂઢા તહ વિ ણ પાવંતિ ણિબ્બાણં ॥ ૧૦ ॥

સમ્યક્ત્વચરણવિહીન છો સંયમચરણ જન આચરે,
તોપણ લહે નહિ મુક્તિને 'અજ્ઞાનજ્ઞાનવિમૂઢ એ ૧૦

૧ અજ્ઞાનજ્ઞાનવિમૂઢ = અજાનતત્ત્વ અને જ્ઞાનતત્ત્વનો ભેદ નહિ બાણનારા

વચ્છલ્લં વિણણ ય અણુકંપાણ સુદાણદચ્છાણ ।

મગ્ગગુણસંસણાણ અવગૂહણ રક્ષણાણ ય ॥ ૧૧ ॥

एएहिं लक्खणेहिं य लक्खिज्जइ अज्जवेहिं भावेहिं ।

जीवो आराहंतो जिणसम्मत्तं अमोहेण ॥ १२ ॥

વાત્સલ્ય-વિનય થકી, સુદાને દક્ષ અનુકંપા થકી,
વળી 'માર્ગ'ગુણરતવના થકી, ઉપગૂહન ને રિચત્તિકરણથી;

—આ લક્ષણોથી તેમ 'આર્જવભાવથી 'લક્ષાય છે,
વણુમોહ જિનસમ્યક્ત્વને આરાધનારો જીવ જો. ૧૨.

૧ માર્ગગુણરતવના = નિર્ઋથ માર્ગના ગુણની પ્રશંસા.

૨ આર્જવભાવ = સરળ પરિણામ

૩. લક્ષાય = ઓળખાય

ઉચ્છાહભાવણાસંપસંસેવા કુદંસણે સદ્ધા ।

અળ્લાળમોહમગ્ગે કુવ્વંતો જહદિ જિણસમ્મં ॥ ૧૩ ॥

અજ્ઞાનમોહપથે કુમનમાં ભાવના, ઉત્સાહ ને
શ્રદ્ધા, રતવન, સેવા કરે જે, તે તજે સમ્યક્ત્વને. ૧૩.

ઉચ્છાહભાવણાસંપસંસેવા સુદંસણે સદ્ધા ।

જ જહદિ જિણસમ્મત્તં કુવ્વંતો ણાણમગ્ગેણ ॥ ૧૪ ॥

સદ્દર્શને ઉત્સાહ, શ્રદ્ધા, ભાવના, સેવા અને
સ્તુતિ જ્ઞાનમાર્ગથી જે કરે, છોડે ન જિનસમ્યક્ત્વને. ૧૪.

અળ્લાળં મિચ્છત્તં વજ્જહ ણાણે વિસુદ્ધસમ્મત્તે ।

અહ મોહં સારંભં પરિહર ધમ્મે અહિંસાણ ॥ ૧૫ ॥

અજ્ઞાન ને મિથ્યાત્વ તજ, લહી જ્ઞાન, સમક્રિત શુદ્ધને;
વળી મોહ તજ 'સારંભ' તુ, લહીને અહિંસાધર્મને. ૧૫.

૧ સારંભ = આરભયુક્ત

પવ્વજ્જ સંગચાણ પયદ્ધ સુતવે સુસંજમે ભાવે ।

હોઈ સુવિસુદ્ધજ્ઞાણં ણિમ્મોહે વીયરાયત્તે ॥ ૧૬ ॥

નિઃસંગ લહી દીક્ષા, પ્રવર્ત સુસંયમે, સત્તપ વિષે;
નિર્મોહ વીતરાગત્વ હોતાં ધ્યાન નિર્મળ હોય છે. ૧૬.

મિચ્છાદંસણમગ્ગે મલ્લિણે અળ્લાળમોહદોસેહિં ।

વજ્જંતિ સૂદજીવા મિચ્છત્તા બુદ્ધિદોસેણ ॥ ૧૭ ॥

જે વર્તતા 'અજ્ઞાનમોહમલે મલિન મિથ્યામતે,
તે મૂઢજીવ મિથ્યાત્વ ને મનિદોષથી બંધાય છે. ૧૭.

૧. અજ્ઞાનમોહમલે મલિન = અજ્ઞાન અને મોહતા દોષો વડે મલિન.

સમ્મદંસણ પસસદિ જાણદિ ણાણેણ દબ્બપજ્જાયા ।

સમ્મેણ ય સદ્દહદિ ય પરિહરદિ ચરિત્તજે દોસે ॥ ૧૮ ॥

દેખે દરશથી, જ્ઞાનથી જાણે દરવ-પર્યાયને,
સમ્યક્ત્વથી શ્રદ્ધા કરે, ચારિત્રદોષો પરિહરે. ૧૮.

एष तिणिं वि भावा इवंति जीवस्स मोहरहियस्स ।

णियगुणमाराहतो अचिरेण य कम्म परिहरइ ॥ १९ ॥

રે! હોય છે ભાવો ત્રણે આ, મોહવિરહિત જીવને;
નિજ આત્મગુણ આરાધતો તે કર્મને 'અચિરે તજે. ૧૯.

૧ અચિરે = અલ્પ કાળમાં

संखिज्जमसंखिज्जगुणं च संसारिमेरुमेत्ता णं ।

सम्मत्तमणुचरंता करेति दुक्खक्खयं धીरा ॥ २० ॥

સંસારસીમિત નિર્જરા અણુસંખ્ય-સંખ્યગુણી કરે,
સમ્યક્ત્વ આચરનાર ધીરા દુઃખના ક્ષયને કરે. ૨૦.

दुविहं संजमचरणं सायारं तह इवे णिरायारं ।

सायारं सगंथं परिग्गहा रहिय खल्ल णिरायारं ॥ २१ ॥

સાગાર અણુ-આગાર એમ દ્વિભેદ સંયમચરણ છે;
સાગાર છે સગ્રંથ, અણુ-આગાર પરિગ્રહરહિત છે. ૨૧,

દંસણ વય સામાઙ્ય પોસહ સચિત્તરાંયમત્તે ય ।

વંભારંભપરિગ્ગહ અણુમણ ઉદ્દિદ્ધ દેસવિરદો યં ॥ ૨૨ ॥

દર્શન, વ્રત, સામાયિક, પ્રોપથ, સચિત, 'નિશિભુક્તિ ને વળી બ્રહ્મ ને આરંભ આદિક દેશવિરતરત્યાન છે. ૨૨.

૨ નિશિભુક્તિ = ગતિભોજનત્યાગ

પંચેવ ણુન્વયાઈ ગુણન્વયાઈ હવંતિ તહ તિણિ ।

સિવલાવય ચત્તારિ ય સંજમચરણં ચ સાયારં ॥ ૨૩ ॥

આણુવ્રત કહ્યાં છે પાંચ ને ત્રણ ગુણુવ્રતો નિર્દિષ્ટ છે, શિક્ષાવ્રતો છે ચાર;—એ સંયમચરણ સાગાર છે. ૨૩.

થૂલે તસકાયવહે થૂલે મોષે અદત્તથૂલે ય ।

પરિહારો પરમહિલા પરિગ્ગહારંભપરિમાણં ॥ ૨૪ ॥

ત્યાં ૨-થૂલ ત્રસહિંસા-અસત્ય-અદત્તના, પરનારીના પરિહારને, આરંભપરિગ્રહમાનને આણુવ્રત કહ્યાં. ૨૪.

દિસિવિદિસિમાણ પઢમં અણત્થદંડસ્સ વજ્જણં વિદિયં ।

ભોગોપભોગપરિમા ઇયમેવ ગુણન્વયા તિણિં ॥ ૨૫ ॥

દિશવિદિશગતિ-પરિમાણ હોય, અનર્થદંડ પરિત્યજે, ભોગોપભોગ તણું કરે પરિમાણ, —ગુણુવ્રત ત્રણ છે. ૨૫.

સામાઙ્યં ચ પઢમં વિદિયં ચ તહેવ પોસહં મણિયં ।

તદ્દયં ચ અતિહિણ્ણજં ચઉત્થ સલ્લેહણા અંતે ॥ ૨૬ ॥

સામાયિકં, વ્રત પ્રોષધં, અતિથિ તણી પૂજા અને
અંતે કરે સલ્લેખના—શિક્ષાવ્રતો એ ચાર છે. ૨૬.

एवं सावयधम्मं संजमचरणं उदेसियं सयलं ।

સુદ્ધં સંજમચરણં જઙ્ઘમ્મં ણિવ્વકલં વોચ્છે ॥ ૨૭ ॥

શ્રાવકધરમરૂપ દેશસંયમચરણ ભાખ્યું એ રીતે;
યતિધર્મ-આત્મક પૂર્ણસંયમચરણ શુદ્ધ કહ્યું હવે. ૨૭.

पंचेदियसंवरणं पंच वया पंचविसक्रिरियासु ।

પંચ સમિદિ તય ગુત્તી સંજમચરણં ણિરાયારં ॥ ૨૮ ॥

પંચેન્દ્રિયસંવર, પાંચ વ્રત પચ્ચીશક્રિયાસંખદ્ધ જે,
વળી પાંચ સમિતિ, ત્રિગુત્તિ—અણુ-આગાર સંયમચરણ છે.

अमणुण्णे च मणुण्णे सजीवदन्वे अजीवदन्वे य ।

જ કરેદિ રાયદોસે પંચેદિયસંવરો મણિઓ ॥ ૨૯ ॥

સુમનોજ્ઞ ને અમનોજ્ઞ જીવ-અજીવદબ્બોને વિષે
કરવા ન 'રાગવિરોધ તે પંચેન્દ્રિયસંવર ઉક્ત છે. ૨૯.

૧. રાગવિરોધ = રાગદ્વેષ

हिंसाविरहं अहिंसा असत्त्वविरहं अदत्तविरहं य ।

તુરિયં અવંભવિરહં પંચમ સંગમ્મિ વિરહં ય ॥ ૩૦ ॥

હિંસાવિરામ, અસત્ય તેમ અદત્તથી વિરમણ અને
અપ્રહ્મવિરમણ, સંગવિરમણ—છે મહાવ્રત પાંચ એ. ૩૦.

સાહંતિ જં મહા આયરિયં જં મહાપુન્નેહિં ।

જં ચ મહાણિ તદો મહાવ્યાઈં તહેયાઈં ॥ ૩૧ ॥

મોટા પુરુષ સાધે, પૂરવ મોટા જનોએ આચર્યા,
સ્વયમેવ વળી મોટાં જ છે, તેથી મહાવ્રત તે ઠર્યાં. ૩૧.

વ્યગુત્તી મળગુત્તી ડરિયાસમિદી સુદાણિક્ખેવો ।

અવલોચમોયણા અહિંસા ભાવના હોંતિ ॥ ૩૨ ॥

મન-વચનગુપ્તિ, ગમનસમિતિ, સુદાનનિક્ષેપણ અને
અવલોકીને ભોજન—અહિંસાભાવના એ પાંચ છે. ૩૨.

કોહમયહાસલોહા મોહા વિવરીયભાવના ચેવ ।

વિદિયસ્સ ભાવણા એ પંચેવ ય તદા હોંતિ ॥ ૩૩ ॥

જે ક્રોધ, ભય ને હાસ્ય તેમ જ લોભ-મોહ—કુભાવ છે,
તેના વિપર્યયભાવ તે છે ભાવના બીજી વ્રતે. ૩૩.

૧ વિપર્યયભાવ = વિપરીત ભાવ.

સુણ્ણાચારણિવાસો વિમોચિયાવાસ જં પરોધં ચ ।

એસણસુદ્ધિસઉત્તં સાહમ્મીસંવિસંવાદો ॥ ૩૪ ॥

સૂના અગર તો ત્યક્ત સ્થાને વાસ, 'પર-ઉપરોધ ના,
આહાર એષણશુદ્ધિયુત, સાધર્મી સહ વિખવાદ ના. ૩૪.

૧ પર-ઉપરોધ ના = બીજાને નહતર થાય એમ ન રહેવું તે.

મહિલાલોચણપુન્નરહસરણસંસત્તવસહિવિક્કહાહિં ।

પુટ્ટિયરસેહિં વિરબો ભાવણ પંચાવિ તુરિયમ્મિ ॥ ૩૫ ॥

મહિલાનિરીક્ષણ-પૂર્વરતિસ્મૃતિ-નિકટવાસ, 'ત્રિયાકથા,
પૌષ્ટિક, રસોથી વિરતિ—તે વ્રત 'તુર્ય'ની છે ભાવના. ૩૫.

૧ ત્રિયાકથા = સ્ત્રીકથા

૨ તુર્ય = ચતુર્થ

અપરિગ્રહ સમણુણેસુ સદ્વપરિસરસરૂવગંધેસુ ।

રાયદ્વોસાઈણં પરિહારો ભાવના હોંતિ ॥ ૩૬ ॥

મનહર-અમનહર સ્પર્શ-રસ-રૂપ-ગંધ તેમ જ શબ્દમાં
કરવા ન રાગવિરોધ, વ્રત પંચમ તાણી એ ભાવના. ૩૬.

ઈરિયા માસા एसण जा सा आदाण चेव णिक्खेवो ।

સંજમસોદ્ધિણિમિત્તે સ્ખંતિ જિણા પંચ સમિદીઓ ॥ ૩૭ ॥

ધર્મ, સુભાષા, એષણા, આદાન ને નિક્ષેપ—એ,
સંયમ તાણી શુદ્ધિ નિમિત્તે સમિતિ પાંચ જિનો કહે. ૩૭.

मन्वजणवोदणत्थं जिणमग्गे जिणवरेहि जह भणियं ।

णाणं णाणसरूवं अप्पाणं तं वियाणेहि ॥ ૩૮ ॥

રે ! 'ભવ્યજનબોધાર્થ' જિનમાર્ગે કહ્યું જિન જે રીતે,
તે રીત જાણો જ્ઞાન ને 'જ્ઞાનાત્મ આત્માને તમે. ૩૮.

૧ ભવ્યજનબોધાર્થ = ભવ્યજનોને બોધવા માટે

૨ જ્ઞાનાત્મ = જ્ઞાનસ્વરૂપ

जीवाजीवविभत्ती जो जाणइ सो हवेइ सण्णाणी ।

रायादिदोसरहिओ जिणसासणे मोक्खमग्गो त्ति ॥ ૩૯ ॥

જે જાણતો જીવ-અજીવના સુવિભાગને, સદ્ગ્જ્ઞાની તે
રાગાદિવિરહિત થાય છે—જનશાસને શિવમાર્ગે જે. ૩૯.

દંસણનાણચરિત્તં તિણિં વિ જાણેહ પરમસદ્ધાણ ।

જં જાણિઝ્ઞણ જોઈ અઙ્ગેણ લહંતિ ણિવ્વાણં ॥ ૪૦ ॥

દુગ, જ્ઞાન ને ચારિત્ર—ત્રણ જાણો પરમ શ્રદ્ધા વડે,
જે જાણીને યોગીજનો નિર્વાણને અચિરે વરે. ૪૦.

પીઝ્ઞણ નાણસલિલં ણિમ્મલસુવિસુદ્ધભાવસંજુત્તા ।

હોંતિ સિવાલયવાસી તિહુવળચૂડામણી સિદ્ધા ॥ ૪૧ ॥

જે જ્ઞાનજળ પીને લહે સુવિશુદ્ધ નિર્મળ પરિણતિ,
શિવધામવાસી સિદ્ધ થાય—ત્રિલોકના ચૂડામણિ. ૪૧.

નાણગુણેહિં વિહીણા ન લહંતે તે સુહિચ્છિયં લાહં ।

ઇય નાહં ગુણદોસં તં સણ્ણાણં વિયાણેહિ ॥ ૪૨ ॥

જે જ્ઞાનગુણથી રહિત, તે પામે ન લાભ સુ-ધષ્ટને;
ગુણદોષ જાણી એ રીતે, સદ્ગ્જ્ઞાનને જાણો તમે. ૪૨.

ચારિત્તસમારૂઢો અપ્પાસુ પરં ન ઈહણ નાણી ।

પાવહ અઙ્ગેણ સુહં અણોવમં જાણ ણિચ્છયદો ॥ ૪૩ ॥

જ્ઞાની ચરિત્રારૂઢ થઈ નિજ આત્મમાં પર નવ થહે,
અચિરે લહે શિવસૌખ્ય અનુપમ એમ જાણો નિશ્ચયે. ૪૩.

एवं संखेवेण य भणियं णाणेण वीयराएण ।

सम्मत्तसंजमासयदुण्हं पि उदेसियं चरणं ॥ ४४ ॥

વીતરાગદેવે જ્ઞાનથી સમ્યક્ત્વ-સંયમ-આશ્રયે
જે ચરણ ભાખ્યું, તે કહ્યું સંક્ષેપથી અહીં આ રીતે. ૪૪.

માવેહ માવસુદ્ધં ફુહ રહ્યં ચરણપાહુડં ચેવ ।

લહુ ચણગઢ ચણ્ણં અરેણપુણભવા હોહ ॥ ૪૫ ॥

ભાવો વિમળ ભાવે ચરણપ્રાભૂત સુવિરચિત સ્પષ્ટ જે,
છોડી ચતુર્ગતિ શીઘ્ર પામો મોક્ષ શાશ્વતને તમે. ૪૫.

૪. બોધપ્રાભુત

વહુસત્થઅત્થજાણે સંજમસમ્મત્તસુદ્ધતવયરણે ।
 વંદિત્તા આયરિણ કસાયમલવજ્જિદેહુ સુદ્ધે ॥ ૧ ॥
 સયલજળબોહણત્થં^૧જિણમગ્ગે જિણવરેહિં જહુ^૨મણિયં ।
 વોચ્છામિ સમાસેણં છક્કાયસુહંકરં સુણહ ॥ ૨ ॥

શાસ્ત્રાર્થ^૧ બહુ જાણે, 'સુદ્ધગસંયમવિમળ તપ આચરે,
^૨વર્ણિતકષાય, વિશુદ્ધ છે, તે ^૩સૂરિગણને વંદીને; ૧.
 પટ્ટકાયસુખકર કથન કરું સંક્ષેપથી, સુણુને તમે,
 જે સર્વજનબોધાર્થ જિનમાર્ગે કહ્યું છે જિનવરે. ૨.

૧ સુદ્ધગસંયમવિમળ તપ = સમ્યગ્દર્શન ને સંયમથી શુદ્ધ એવું તપ

૨ વર્ણિતકષાય = કપાયરહિત

૩. સૂરિગણ = આચાર્યોનો સમૂહ

આયદળં ચેદિહરં જિણપહિમા દંસણં ચ જિણવિંત્રં ।
 મણિયં સુવીયરાયં જિણમુદ્દા ણાણમાદત્થં ॥ ૩ ॥
 અરહંતેણ સુદિટ્ઠં જં દેવં તિત્થમિદં ય અરહંતં ।
 પાવજ્જ ગુણવિસુદ્ધાં ઇય ણાયન્વા જહાકમસો ॥ ૪ ॥

જે આયતન ને ચૈત્યગૃહ, પ્રતિમા તથા દર્શન અને
વીતરાગ જિનનું ખિંપ, જિનમુદ્રા, રવહેતુક જ્ઞાન જે, ૩.

૧ અહીં તદ્દેશિત દેવ, તેમ જ તીર્થ, વળી અહીં ત ને
૨ ગુણશુદ્ધ પ્રવ્રજ્યા યથાક્રમશઃ અહીં જ્ઞાતવ્ય છે. ૪.

૧ અહીં તદ્દેશિત = અહીં તલગયાને કહેવું

૨ ગુણશુદ્ધ પ્રવ્રજ્યા = ગુણથી શુદ્ધ એવી દીક્ષા

મળવયગકાયદન્વા આયત્તા જસ્સ ઇંદિયા વિસયા ।

આયદ્દણં જિણમગ્ગે ણિદ્દિટ્ઠં સંજયં સુવં ॥ ૫ ॥

૧ આયત્ત છે મન-વચન-કાયા ઇન્દ્રિયવિષયો જેહને,
તે સંયમીનું રૂપ ભાળ્યું આયતન જિનશાસને. ૫.

૧ આયત્ત = આધીન, વશીભૂત

મયરાયદોસ મોહો કોહો લોહો ય જસ્સ આયત્તા ।

પંચમહન્વયધારી આયદ્દણં મહરિસી મણિયં ॥ ૬ ॥

આયત્ત જસ મદ-ક્રોધ-લોભ વિમોહ-રાગ-વિરોધ છે,
ઋષિવર્ચ પંચમહાપ્રતી તે આયતન નિર્દિષ્ટ છે. ૬.

સિદ્ધં જસ્સ સદત્થં વિસુદ્ધજ્ઞાણસ્સ ણાણજુત્તસ્સ ।

સિદ્ધાયદ્દણં સુદ્ધં સુણિવરવસહસ્મ સુણિદત્થં ॥ ૭ ॥

સુવિશુદ્ધધ્યાની, જ્ઞાનયુત, જેને સુસિદ્ધ 'સદ્ધર્મ' છે,
સુનિવરવૃષભ તે મળરુહિત સિદ્ધાયતન ૨ વિદિતાર્થ છે. ૭.

૧ સદ્ધર્મ = સત્ અર્થ

૨. વિદિતાર્થ = જે સમસ્ત પદાર્થોને જાણે છે એવું.

બુદ્ધં જં વોહંતો અપ્પાણં ચેદયાહં અણ્ણં ચ ।

પંચમહચ્ચયસુદ્ધં ણાણમયં જાણ ચેદિહરં ॥ ૮ ॥

૨વાત્મા-પરાત્મા-અન્યને જે જાણતાં જ્ઞાન જ રહે,
છે ચૈત્યગૃહ, તે જ્ઞાનમૂર્તિ, શુદ્ધ પંચમહાવ્રતે. ૮.

ચેદય વંધં મોક્કલં દુક્કલં સુક્કલં ચ અપ્પયં તસ્સ ।

ચેદ્દહરં જિણમગ્ગે છવ્વકાયહિયંકરં મણિયં ॥ ૯ ॥

ચેતન ૨વયં, સુખ-દુઃખ-બંધન-મોક્ષ જેને ^૧અલ્પ છે,
ષટ્કાયહિતકર તેહ ભાખ્યું ચૈત્યગૃહ જિનશાસને. ૯.

૧ અલ્પ = ગૌણ

સપરા જંગમદેહા દંસણણાણેણ સુદ્ધચરણાણં ।

ણિગંગથવીયરાયા જિણમગ્ગે ઇરિસા પહિમા ॥ ૧૦ ॥

દગ-જ્ઞાન-નિર્મળચરણધરની ભિન્ન જંગમ કાય જે,
—નિર્ગ્રંથ ને વીતરાગ, તે પ્રતિમા કહી જિનશાસને. ૧૦.

જં ચરદિ સુદ્ધચરણં જાણહં પિચ્છેહં સુદ્ધસમ્મત્તં ।

સા હોહં વંદનીયા ણિગંગથા સંજદા પહિમા ॥ ૧૧ ॥

જાણે-જુએ નિર્મળ સુદગ સહ, ચરણ નિર્મળ આચરે,
તે વંદનીય નિર્ગ્રંથ-સચતરૂપ પ્રતિમા જાણજે. ૧૧.

૧ સુદગ = સમ્યગ્દર્શન

દંસણઅર્ણતળાણં - અર્ણતવીરિય અર્ણતસુખા-ય ।

સાસયસુખ અદેહા મુક્તા કમ્મદ્વંધેહિં ॥ ૧૨ ॥

નિરુવમમચલમ્મોદ્દા ણિમ્મિવિયા જંગમેણ રૂવેણ ।

સિદ્ધદ્વાણમ્મિ ઠિયા વોસરપહિમા ધુવા સિદ્ધા ॥ ૧૩ ॥

૧ નિઃસીમ દર્શન-જ્ઞાન ને સુખ-વીર્ય વર્તે જેમને,
શાશ્વતસુખી, અશરીર ને કર્માદ્યબંધવિમુક્ત જે, ૧૨.

અક્ષોભ-નિરુપમ-અચલ-ધ્રુવ, ઉત્પન્ન જંગમ રૂપથી,
તે સિદ્ધ સિદ્ધિસ્થાનસ્થિત. ૨ વ્યુત્સર્ગપ્રતિમા બાણુવી. ૧૩.

૧ નિઃસીમ = અનંત

૨ વ્યુત્સર્ગપ્રતિમા = કાયોત્સર્ગમય પ્રતિમા

દંસેહ મોક્ષમર્ગં સમ્મત્તં સંજમં સુધમ્મં ચ ।

ણિગંથં ણાણમયં જિણમર્ગે દંસણં મણિયં ॥ ૧૪ ॥

દર્શાવતું સંયમ-સુદૃગ-સદ્ધર્મરૂપ, નિર્ગ્રંથ ને
જ્ઞાનાત્મ મુક્તિમાર્ગ, તે દર્શન કહ્યું જિનશાસને. ૧૪.

૧. જ્ઞાનાત્મ = જ્ઞાનમય

જહ ફુલ્લં ગંધમયં ભવદિ હુ સ્ત્રીરં સ ધિયમયં ચાવિ ।

તહ દંસણં હિ સમ્મં ણાણમયં હોહ રૂવત્થં ॥ ૧૫ ॥

જ્યમ ફૂલ હોય સુગંધમય ને દૂધ ધૂતમય હોય છે,
રૂપસ્થ દર્શન હોય સમ્યગ્જ્ઞાનમય એવી રીતે. ૧૫

જિણવિંબં ણાણમયં સંજમસુદ્ધં સુવીયરાયં ચ ।

જં દેહં દિવ્વસિક્કા કમ્મવ્વયકારણે સુદ્ધા ॥ ૧૬ ॥

જિનખેંખે છે, જે જ્ઞાનમય, વીતરાગ. સંયમશુદ્ધ છે,
દીક્ષા તથા શિક્ષા કરમક્ષયહેતુ આપે શુદ્ધ જે. ૧૬.

તસ્સ ય કરહ પણામં સઘ્વં પુજ્જં ચ વિણય વચ્છલ્લં ।

જસ્સ ય દંસણ પાણં અત્થિ ધુવં ચેયણાભાવો ॥ ૧૭ ॥

તેની કરો પૂજા, વિનય-વાત્સલ્ય-પ્રણમન તેહને,
જેને સુનિશ્ચિત જ્ઞાન, દર્શન, ચેતનાપરિણામ છે. ૧૭.

તવંવેયગુંળેહિં સુદ્ધો જાણદિ પિચ્છેહ સુદ્ધસમ્મત્તં ।

અરહંતમુદ્દા એસા દાયારી દિક્ખસિક્ખા ય ॥ ૧૮ ॥

તપપ્રતગુણોથી શુદ્ધ, નિર્મળ સુદગ સહ જાણે-જુએ,
દીક્ષા-સુશિક્ષાદાયિની અહંતમુદ્રા તેહ છે. ૧૮.

દિઠસંજમમુદ્દાણં ઇંદિયમુદ્દા કસાયદિઠમુદ્દા ।

મુદ્દા ઇહ પાણાંણ જિણમુદ્દા ઇરિસા મણિયા ॥ ૧૯ ॥

ઇન્દ્રિય-કષાયનિરોધમય મુદ્રા સુદઢસંયમમયી,
—આ ઉક્ત મુદ્રા જ્ઞાનથી નિષ્પન્ન, જિનમુદ્રા કહી. ૧૯.

સંજમસંજુત્તસ્સ ય સુજ્ઞાણજોયસ્સ મોક્ખમગ્ગસ્સ ।

પાણેણ લહદિ લક્ખં તમ્હા પાણં ચ પાયઘ્વં ॥ ૨૦ ॥

સંયમસહિત સદ્ધ્યાનયોગ્ય વિમુક્તિપથના લક્ષ્યને.
પામી શકે છે જ્ઞાનથી જીવ, તેથી તે જ્ઞાનવ્ય છે. ૨૦.

જહ ણવિ લહદિ હુ લક્ષ્ણં રહિઓ કંડસ્સ વેજ્ઞયવિહીણો ।

તહ ણવિ લક્ષ્ણદિ લક્ષ્ણં અણ્ણાણી મોક્ષમગ્ગસ્સ ॥ ૨૧ ॥

૧શર-અજ્ઞ ૨વેધ્ય-અગ્નાણુ જેમ કરે ન પ્રાપ્ત નિશાનને,
અજ્ઞાની તેમ કરે ન લક્ષિત મોક્ષપથના લક્ષ્યને. ૨૧.

૧ શર-અજ્ઞ = બાણવિદ્યાનો અગ્નાણુ

૨. વેધ્ય-અગ્નાણુ = નિશાનસબધી અગ્નાણુ

ણાણં પુરિસસ્સ હવદિ લહદિ સુપુરિસો વિ વિણયસંજુત્તો ।

ણાણેણ લહદિ લક્ષ્ણં લક્ષ્ણંતો મોક્ષમગ્ગસ્સ ॥ ૨૨ ॥

રે! જ્ઞાન નરને થાય છે; તે, સુજન તેમ વિનીતને;
તે જ્ઞાનથી, કરી લક્ષ, પામે મોક્ષપથના લક્ષ્યને. ૨૨.

મઙ્ગળુહં જસ્સ થિરં સુદગુણ બાણા સુઅત્થિ રયણત્તં ।

પરમત્થવદ્ધલક્ષ્ણો ણવિ સુક્કદિ મોક્ષમગ્ગસ્સ ॥ ૨૩ ॥

મતિ ૧આપ થિર, શ્રુત દોરી, જેને રત્નત્રય ૨શુભ બાણુ છે,
પરમાર્થ જેતું લક્ષ્ય છે, તે મોક્ષમાર્ગે નવ ચૂકે. ૨૩.

૧. આપ = ધનુષ્ય

૨. શુભ = સારુ

સો દેવો જો અર્થં ધમ્મં કામં સુદેહ ણાણં ચ ।

સો દેહ જસ્સ અત્થિ હુ અર્થો ધમ્મો ય પવ્વજ્ઞા ॥ ૨૪ ॥

તે દેવ, જે સુરીતે ધરમ ને અર્થ, કામ, સુજ્ઞાન દે;
તે વસ્તુ દે છે તે જ, જેને ધર્મ-દીક્ષા-અર્થ છે. ૨૪.

ધમ્મો દયાવિમુદ્ધો પન્વજ્ઞા સન્વસંગપરિચિત્તા ।

દેવો વચગયમોહો ઉદયકરો ભવ્વજીવાણં ॥ ૨૫ ॥

તે ધર્મ જેહ દયાવિમળ. દીક્ષા પરિગ્રહમુક્ત જે,
તે દેવ જે નિર્મોહ છે ને ઉદય ભવ્ય તણો કરે. ૨૫.

વયસમ્મત્તવિમુદ્ધે પંચેદિયસંજદે ગિરાવેક્ષે ।

ઘ્ઘાણ્ઘ મુળી તિત્થે દિક્ષાસિક્ષાસુઘ્ઘાણેણ ॥ ૨૬ ॥

વ્રત-સુદગનિર્મળ, ઈન્દ્રિયમયમયુક્ત ને ^૧નિરપેક્ષ જે,
તે તીર્થમાં દીક્ષા-સુશિક્ષારૂપ સ્નાન કરો, મુને! ૨૬.

૧ નિરપેક્ષ = અભિધાનાગ્રહિત.

જં ગિમ્મલં સુધમ્મં સમ્મત્તં સંજમં તવં ણાણં ।

તં તિત્થં જિણમગ્ગે હવેઙ્ગ જદિ સંતિભાવેણ ॥ ૨૭ ॥

નિર્મળ સુદર્શન-તપચરણ-સદ્ધર્મ-સંયમ-જ્ઞાનને,
જે શાન્તભાવે યુક્ત તો, તીરથ કહ્યું જિનશાસને. ૨૭.

ણામે ઠવણે હિ ચ સંદવ્વે ભાવે હિ સગુણપજ્ઞાયા ।

ચણાગદિ સંપદિમે ભાવા ભાવંતિ અરહંતં ॥ ૨૮ ॥

^૧અભિધાન-સ્થાપન-દ્રવ્ય-ભાવે, ^૨સ્વીય ગુણપર્યાયથી,
અહિંત જાણી શકાય છે આગતિ-ચ્યવન-સંપત્તિથી. ૨૮.

૧ અભિધાન = નામ

૨. સ્વીય = પોતાના

દંસણ અણંત ણાણે મોક્ષો ણદ્વદ્વકમ્મવંધેણ ।

ણિરુવમગુણમારુદ્ધો અરહંતો ણરિસો હોઙ્ગ ॥ ૨૯ ॥

નિઃસીમ દર્શન-જ્ઞાન છે, 'વસુખંધલયથી' મોક્ષ છે,
નિરુપમ ગુણે આરૂઢ છે,—અહિંત આવા હોય છે. ૨૯.

૧ વસુ = આઠ

जरवाहिजम्ममरणं चउगटगमणं च पुण्णपावं च ।

हंतूण दोसकम्मे हुउ णाणमयं च अरहंतो ॥ ३० ॥

જે પુણ્ય-પાપ, જરા-જનમ-વ્યાધિ-મરણ, ગતિભ્રમણ ને
વળી દોષકર્મ હણી થયા જ્ઞાનાત્મ, તે અહિંત છે. ૩૦.

गुणठाणमग्गणेहिं य पज्जत्तीपाणजीवठाणेहिं ।

ठावण पंचविहेहिं पणयच्चा अरहपुरिसस्स ॥ ३१ ॥

છે સ્થાપના અહિંતની કર્તવ્ય પાંચ પ્રકારથી.
—'ગુણ', માર્ગણા, પર્યાપ્તિ તેમ જ પ્રાણ ને જીવરથાનથી.

૧ 'ગુણ' = ગુણસ્થાન

तेरहमे गुणठाणे सजोइकेवलिय होइ अरहंतो ।

चउतीस अइसयगुणा हांति हु तस्सट्ठ पडिहारा ॥ ३२ ॥

અહિંત સયોગીકેવળીજિન તેરમે ગુણસ્થાન છે;
ચોત્રીશ અતિશયયુક્ત ને વસુ પ્રાતિહાર્યસમેત છે. ૩૨.

गइ इंदियं च काए जोए वेए कसाय णाणे य ।

संजम दंसण लेसा भविया सम्मत्त सण्णि आहाररे ॥ ३३ ॥

ગતિ-ઇન્દ્રિ-કાયે, યોગ-વેદ-કષાય-સંયમ-જ્ઞાનમાં,
દગ-ભવ્ય-લેશ્યા-સંજી-સમકિત-આરમાં એ રથોપવા. ૩૩.

આહારો ય સરીરો ઈન્દિયમણઆણપાણભાસા ય ।

પજ્જત્તિગુણસમિદ્ધો ઉત્તમદેવો હવઈ અરહો ॥ ૩૪ ॥

આહાર, કાયા, ઇન્દ્રિય, શ્વાસોચ્છ્વાસ, ભાષા, મન તણી, અહિંત ઉત્તમ દેવ છે સમૃદ્ધ પદ્ પર્યાપ્તિથી. ૩૪.

પંચ વિ ઈન્દિયપાણા મળવચ્ચાણ તિણિ વલપાણા ।

આણપ્પાણપ્પાણા આરગપાણેણ હોતિ દહ પાણા ॥ ૩૫ ॥

ઇન્દ્રિયપ્રાણો પાંચ, ત્રણ બળપ્રાણ મન-વચ્ચ-કાયના, બે આયુ-શ્વાસોચ્છ્વાસપ્રાણો,—પ્રાણ એ દસ હોય ત્યાં.

મણુયભવે પંચિન્દિય જીવદ્વાણેસુ હોઈ ચડદસમે ।

એદે ગુણગણજુત્તો ગુણમારુદ્ધો હવઈ અરહો ॥ ૩૬ ॥

માનવભવે પંચેન્દ્રિય તેથી ચૌદમે જીવસ્થાન છે; પૂર્વોક્ત ગુણગણયુક્ત, ‘ગુણ’-આરૂઢ શ્રી અહિંત છે. ૩૬.

જરવાહિદુક્ખરક્કિયં આહારણિદ્વારવજ્જિયં વિમલં ।

સિદ્ધાણ ચેલ સેઓ નત્થિ દુગુંછા ય દોસો ય ॥ ૩૭ ॥

દસ પાણા પજ્જત્તી અદ્ધસહસ્સા ય લક્ખણા મણિયા ।

ગોલીરસંઘવલં મંસં રુહિરં ચ સવ્વંગે ॥ ૩૮ ॥

એરિસગુણેહિં સવ્વં અદ્ધસયવંતં સુપરિમલામોયં ।

ઓરાલિયં ચ કાયં નાયવં અરહપુરિસસ્સ ॥ ૩૯ ॥

વણુવ્યાધિ-દુઃખ-જરા, અહાર-નિહારવર્જિત, વિમળ છે,
 ૧અજુગુપ્સિતા, ૨વણનાસિકામળ-શ્લેષ્મ-સ્વેદ, અદોષ છે;
 દસ પ્રાણુ. ૫૬ પર્યાપ્તિ, અષ્ટ-સહસ્ર લક્ષણુ યુક્ત છે,
 સર્વાંગ ગોક્ષીર-શંખતુલ્ય ૩સુધવલ માંસ-રુધિર છે; ૩૮.
 —આવા ગુણે સર્વાંગ અતિશયવંત. ૪પરિમલમ્હેકતી,
 ઔદારિકી કાયા અહો ! અર્હતપુરુષની જાણવી. ૩૯.

૧ અજુગુપ્સિતા = જેના પ્રત્યે જુગુપ્સા ન થાય એવી

૨ વણનાસિકામળ-શ્લેષ્મ-સ્વેદ = નાકના મેઘથી, કફથી તે પન્સેવાથી
 રહિત

૩ સુધવલ = ધોણુ.

૪. પરિમલ = મુગધ

મયરાયદોસરદ્વિઓ કસાયમલગ્ગિઓ ચ સુવિસુદ્ધો ।
 ચિત્તપરિણામરદ્વિઓ કેવલભાવે મુણેયવ્વો ॥ ૪૦ ॥

મદરાગદ્વેષવિહીન, ૧ત્યક્તકપાયમળ સુવિશુદ્ધ છે,
 મનપરિણુમનપરિમુક્ત, ૨કેવળભાવસ્થિત અર્હત છે. ૪૦.

૧ ત્યક્તકપાયમળ = કપાયમળ રહિત.

૨. કેવળ = એકલો; નિર્ભેળ; શુદ્ધ

સમ્મદંસણિ પસ્સદિ જાણદિ જાણેણ દવ્વપજ્જાયા ।
 સમ્મત્તગુણવિસુદ્ધો ભાવો અરહસ્સ જાયવ્વો ॥ ૪૧ ॥

દેખે દરશથી, જ્ઞાનથી જાણે દરવ-પર્યાયને,
 સમ્યક્ત્વગુણુસુવિશુદ્ધ છે,—અર્હતનો આ ભાવ છે. ૪૧.

સુણ્ણહરે તરુદ્ધિદ્ધે ઉજ્જાણે તદ્દ મસાણવાસે વા ।
 ગિરિગુહ ગિરિસિહરે વા ભીમવણે અહવ વસિતે વા ॥ ૪૨ ॥

સવસાસત્તં તિત્થં વચચ્છદાલત્તયં ચ વુત્તેહિં ।

જિણમવળં અહ વેજ્ઞં જિણમગ્ગે જિણવરા વેતિ ॥ ૪૩ ॥

પંચમહન્વયજુત્તા પંચિદિયસંજયા ગિરાવેક્કલા ।

સજ્ઞાયઙ્ગાણજુત્તા મુણિવરવસહા ણિઙ્છન્તિ ॥ ૪૪ ॥

મુનિ શૂન્યગૃહ, તરુતત્ર વગે, 'ઉદ્યાન વા સમશાનમાં,
 ૧ગિરિકંદરે, ગિરિશિખર પર, વિકરાળ વન વા વસનિમા. ૪૨.

નિજવશ શ્રમણના વાસ, તીરથ, શાસ્ત્રચૈત્યાલય અને
 જિનભવન મુનિનાં લક્ષ્ય છે—જિનવર કહે જિનશાસને. ૪૩.

પંચેન્દ્રિયસંયમવંત, પંચમહાપ્રતી, નિરપેક્ષ ને
 સ્વાધ્યાય-ધ્યાને યુક્ત મુનિવરવૃષભ ઇચ્છે તેમને. ૪૪.

૧ ઉદ્યાન = બગીચો

૨ ગિરિકંદર = પર્વતની ગુફા

ગિહગંથમોહમુક્કા વાવીસપરીસહા જિયક્કસાયા ।

પાવારંભવિમુક્કા પવ્વજ્જા ઇરિસા મણિયા ॥ ૪૫ ॥

ગૃહ-ગ્રંથ-મોહવિમુક્ત છે, પરિપહજ્યી, અકપાય છે,
 છે મુક્ત પાપારંભથી, —દીક્ષા કહી આવી જિને. ૪૫.

ધ્વણધ્વણવત્થદાણં હિરણ્ણસયણાસણાઙ્ગ છત્તાઙ્ગ ।

કુદ્દાણવિરહરહિયા પવ્વજ્જા ઇરિસા મણિયા ॥ ૪૬ ॥

ધન-ધાન્ય-૧પટ, ૨કંચન-રજત, આસન-શયન, છત્રાદિનાં
 સર્વે કુદ્દાન વિહીન છે, —દીક્ષા કહી આવી જિને ૪૬.

૧. પટ = વસ્ત્ર

૨. કંચન-રજત = સોનુ-રૂપુ

સત્તુમિત્તે ચ સમા પસંસર્ણિદા અલલ્લિલલ્લિસમા ।

તળકળા સમભાવા પવ્વજ્જા ઇરિસા મણિયા ॥ ૪૭ ॥

નિંદા-પ્રશંસા, શત્રુ-મિત્ર, અલખિધ ને 'લખિધ વિષે,
તૃણ-કંચને સમભાવ છે,—દીક્ષા કહી આવી જિને. ૪૭

૧. લખિધ = લાભ

ઉત્તમમજ્જિમગેહે દારિદ્ધે ઈસરે ણિરાવેક્ખા ।

સવ્વત્થ ગિહિદપિંડા પવ્વજ્જા ઇરિસા મણિયા ॥ ૪૮ ॥

નિર્ધન-સધન ને ઉચ્ચ-મધ્યમ 'સદન અનપેક્ષિતપણે
સર્વત્ર ૨પિંડ ગ્રહાય છે,—દીક્ષા કહી આવી જિને. ૪૮

૧. સદન = ઘર.

૨. પિંડ = આહાર

ણિગંથા ણિસ્સંગા ણિમ્માણાસા અરાય ણિદ્દોસા ।

ણિમ્મમ ણિરહંકારા પવ્વજ્જા ઇરિસા મણિયા ॥ ૪૯ ॥

નિર્ગંથ ને નિઃસંગ, 'નિર્માનાશ. નિરહંકાર છે.
નિર્મામ, અરાગ, અદ્વેષ છે,—દીક્ષા કહી આવી જિને. ૪૯.

૧. નિર્માનાશ = માન ને આશા રહિત

ણિણ્ણેહા ણિલ્લોહા ણિમ્મોહા ણિચ્ચિયાર ણિકલુસા ।

ણિબ્ભય ણિરાસભાવા પવ્વજ્જા ઇરિસા મણિયા ॥ ૫૦ ॥

નિઃસ્નેહ, નિર્ભય, નિર્વિકાર, અકલુષ ને નિર્મોહ છે.
આશારહિત, નિર્લોભ છે,—દીક્ષા કહી આવી જિને ૫૦.

જહજાયસ્વસરિસા અવલંબિયમ્બુય ગિરાહા સંતા ।

પરકિયણિલયણિવાસા પવ્વજ્જા ઇરિસા મણિયા ॥ ૫૧ ॥

જન્મ્યા પ્રમાણે ૩૫, 'લંબિતભુજ', 'નિરાયુધ', શાંત છે,
પરકૃત 'નિલયમાં વાસ છે,—દીક્ષા કહી આવી જિને. ૫૧.

૧ લંબિતભુજ = નીચે લટકતા હાથવાળી

૨ નિરાયુધ = શસ્ત્રરહિત

૩ નિલય = રહેઠાણ

ઉવસમસ્વમદમજુત્તા સરીરસંકારવજ્જિયા સ્વસ્થા ।

મયરાયદોસરહિયા પવ્વજ્જા ઇરિસા મણિયા ॥ ૫૨ ॥

ઉપશમ-ક્ષમા-^૧દમયુક્ત, તનસંસ્કારવર્જિત ^૨રૂક્ષ છે,
મદ-રાગ-દ્વેષવિહીન છે,—દીક્ષા કહી આવી જિને. ૫૨.

૧ દમ = પ્રત્યક્ષનિગ્રહ

૨ રૂક્ષ = તેલમર્દન રહિત

વિવરીયમૂઢભાવા પણટ્ઠકમ્મટ્ઠ ણટ્ઠમિચ્છન્તા ।

સમ્મત્તગુણવિસુદ્ધા પવ્વજ્જા ઇરિસા મણિયા ॥ ૫૩ ॥

જ્યાં મૂઢતા-મિથ્યાત્વ નહિ, જ્યાં કર્મ અષ્ટ વિનષ્ટ છે,
સમ્યક્ત્વગુણથી શુદ્ધ છે,—દીક્ષા કહી આવી જિને. ૫૩.

જિણમગ્ગે પવ્વજ્જા છહસંહણણેસુ મણિય ગિગંથા ।

માવંતિ મવ્વપુરિસા કમ્મક્કલ્લયકારણે મણિયા ॥ ૫૪ ॥

નિર્ગ્રંથ દીક્ષા છે કહી ૫૪ સંહનનમાં જિનવરે;
ભવિ પુરુષ ભાવે તેહને; તે કર્મક્ષયનો હેતુ છે. ૫૪.

તિલતુસમત્તણિમિત્તસમ વાહિરગ્ગંથસંગહો ગત્થિ ।

પવ્વજ્જ હવઙ્ગ એસા જહ મણિયા સવ્વદરસીહિ ॥ ૫૫ ॥

તલતુષપ્રમાણુ ન બાહ્ય પરિગ્રહ, રાગ તત્સમ છે નહીં;

—આવી પ્રવ્રજ્યા હોય છે સર્વજ્ઞજિનદેવે કહી. ૫૫.

ઉવસગ્ગપરિસહસઠા ણિજ્જણદેસે હિ ણિચ્ચ અત્યેઙ્ગ ।

સિલ કઠ્ઠે ભૂમિતલે સવ્વે આરુહઙ્ગ સવ્વત્થ ॥ ૫૬ ॥

ઉપસર્ગ-પરિષદ મુનિ સહે, નિર્જન સ્થળે નિત્યે રહે,

સર્વત્ર કાષ્ઠ, શિલા અને ભૂતલ ઉપર સ્થિતિ તે કરે. ૫૬.

પસુમહિલસંઠસંગં કુસીલસંગં ણ કુણઙ્ગ વિક્કઠાઓ ।

સજ્ઞાયઙ્ગાણજુત્તા પવ્વજ્જા ઇરિસા મણિયા ॥ ૫૭ ॥

સ્ત્રી-૧૫૬-પશુ-૨૬:શીલનો નહિ સંગ, નહિ વિકથા કરે,

સ્વાધ્યાય-ધ્યાને યુક્ત છે,—દીક્ષા કહી આવી જિને. ૫૭.

૧ ૫૬ = નપુસક

૨ કુશીલ = કુશીલ જનો

તવવયગુણેહિં સુદ્ધા સંજમસમ્મત્તગુણવિસુદ્ધા ય ।

સુદ્ધા ગુણેહિં સુદ્ધા પવ્વજ્જા ઇરિસા મણિયા ॥ ૫૮ ॥

તપવ્રતગુણોથી શુદ્ધ, સંયમ-સુદગુણસુવિશુદ્ધ છે,

છે ગુણવિશુદ્ધ,—સુનિર્મળા દીક્ષા કહી આવી જિને. ૫૮.

एवं आयत्तणगुणपव्वज्जंता बहुविमुद्धसम्मत्ते ।

णिग्गंથે જિણમગ્ગે સંસ્થેવેણં જહાસાદં ॥ ૫૯ ॥

સંક્ષેપમાં આયતનથી 'દીક્ષાંત ભાવ અહીં કહ્યા,
જ્યમ શુદ્ધસમ્યગ્દરશયુત નિર્ગ્રંથ જિનપથ વર્ણવ્યા પદ.

૧ દીક્ષાંત = પ્રવ્રજ્યા મુધીના

સ્વત્થં સુદ્ધત્થં જિણમગ્ગે જિણવરેહિં જહ મણિયં ।

મન્વજણવોદ્ધનત્થં છક્કાયહિયંકરં ઉત્તં ॥ ૬૦ ॥

રૂપસ્થ 'સુવિશુદ્ધાર્થ' વર્ણન જિનપથે જ્યમ જિન કર્યું,
ત્યમ ભવ્યજનબોધન અરથ ષટ્કાયહિતકર અહીં કહ્યું. ૬૦.

૧ સુવિશુદ્ધાર્થ = જેમાં શુદ્ધ સ્વરૂપ કહેલું છે એવું, તાત્ત્વિક

સદ્ધવિયારો હૂઓ માસાસુત્તેસુ જં જિણે કહિયં ।

સો તહ કહિયં ણાયં સીસેણ ચ મદ્ધવાહુસ્સ ॥ ૬૧ ॥

જિનકથન ભાષાસૂત્રમય શાષ્ટિક-વિકારરૂપે થયું;
તે જાણ્યું શિષ્યે ભદ્રબાહુ તણા અને એમ જ કહ્યું. ૬૧.

વારસઅંગવિયાણં ચઉદસપુચ્ચંગવિહલવિત્થરણં ।

સુયણાણિ મદ્ધવાહુ ગમયગુરુ મયવઓ જયઉ ॥ ૬૨ ॥

'જસ બોધ દ્વાદશ અંગનો, 'ચઉદશપૂરવ-વિરતારનો,
જય હો 'શ્રુતધર ભદ્રબાહુ ગમકગુરુ ભગવાનનો. ૬૨.

૧ જસ = જેમને

૨ ચઉદશ = ચૌદ

૩. શ્રુતધર = શ્રુતજાની

છો કોટિકોટિ ભવો વિષે નિર્વસ્ત્ર 'લંબિતકર' રહી
પુષ્કળ કરે તપ, તોય ભાવવિહીનને સિદ્ધિ નહીં. ૪.

૧ લંબિતકર = નીચે લટકાવેલા હાથવાળા

પરિણામમ્મિ અસુદ્ધે ગંથે મુંચેઈ વાહિરે ચ જઈ ।

વાહિરગંથઘાઓ ભાવવિહૂણસ્સ કિં કુણઈ ॥ ૫ ॥

પરિણામ હોય અશુદ્ધ ને જો બાહ્ય ગ્રંથ પરિત્યજે,
તો શું કરે એ બાહ્યનો પરિત્યાગ ભાવવિહીનને? ૫.

જાણહિ ભાવં પદમં કિં તે લિંગેણ ભાવરહિણ ।

પંથિય સિવપુરિપંથં જિણવદ્દં પયત્તેણ ॥ ૬ ॥

છે ભાવ પરથમ, ભાવવિરહિત લિંગથી શું કાર્ય છે?
હે પંથિક ! શિવનગરી તણો પથ 'ચત્તનપ્રાપ્ય' કહ્યો જિને. ૬.

૧ ચત્તન = પ્રયત્ન, (શુદ્ધભાવરૂપ) ઉદ્યમ.

ભાવરહિણ સપુરિસ અણાકાલં અણંતસંસારે ।

ગહિવજ્જિયાઈં વહુસો વાહિરણિગંથરૂવાઈં ॥ ૭ ॥

સત્પુરુષ ! કાળ અનાદિથી નિઃસીમ આ સંસારમાં
બહુ વાર ભાવ વિના બહિર્નિગ્રંથ રૂપ ગ્રંથાં-તજ્યાં. ૭.

મીસણણરયગઈં તિરિયગઈં કુદેવમણુગઈં ।

પત્તો સિ તિવ્વદુક્ખં ભાવહિ જિણભાવણા જીવ ॥ ૮ ॥

ભીષણ નરક, તિર્યંચ તેમ કુદેવ-માનવજન્મમાં,
તેં જીવ ! તીવ્ર દુખો સહ્યા; તું ભાવ રે ! જિનભાવના. ૮,

સત્તસુ ગરયાવાસે દારુણમીમાઈં અસહનીયાઈં ।

મુત્તાઈં સુરકાલં દુઃખાઈં ગિરંતરં સહિયં ॥ ૯ ॥

ભીષણુ સુતીવ્ર અસહ્ય દુઃખો સપ્ત નરકાવાસમાં
બહુ દીર્ઘ કાળપ્રમાણુ તેં વેદ્યાં, ^૧અછિન્નપણે સહ્યાં. ૯.

૧ અછિન્ન = સતત, નિરંતર

સ્વણણુત્તાવળવાલળવેયળવિચ્છેયળાણિરોહં ચ ।

પત્તો સિ ભાવરહિઓ તિરિયર્ગઈં ચિરં કાલં ॥ ૧૦ ॥

રે ! ^૧ખનન-^૨ઉત્તાપન-^૩પ્રજ્વલન-^૪વીજન-^૫છેદ-^૬નિરોધનાં
ચિરકાળ પામ્યો દુઃખ ભાવવિહીન તું તિરિયમાં. ૧૦.

૧ ખનન = ખોદવાની ક્રિયા ૨ ઉત્તાપન = તપાવવાની ક્રિયા

૩ પ્રજ્વલન = પ્રજ્વળવાની ક્રિયા

૪ વીજન = પંખાથી પવન નાખવાની ક્રિયા

૫ છેદ = કાપવાની ક્રિયા

૬ નિરોધ = બધનમા રાખવાની ક્રિયા

આગંતુક માણસિયં સહજં સારીરિયં ચ ચત્તારિ ।

દુઃખાઈં મણુયજમ્મે પત્તો સિ અણંતવં કાલં ॥ ૧૧ ॥

તેં સહજ, કાયિક, માનસિક, ^૧આગંતુ—આર પ્રકારનાં
દુઃખો લહ્યાં નિઃસીમ કાળ મનુષ્ય કેરા જન્મમાં. ૧૧.

૧ આગતુ = આગતુક. બહારથી આવી પડેલ

સુરણિલણસુ સુરચ્છરવિઓયકાલે ચ માણસં તિવ્વં ।

સંપત્તો સિ મહાજહ દુઃખં સુહમાવળારહિઓ ॥ ૧૨ ॥

સુર-અપ્સરાના વિરહકાળે હે મહાયશ ! સ્વર્ગમાં
 'શુભભાવનાવિરહિતપણે તે' તીવ્ર ^૨માનસ દુખ સહ્યાં. ૧૨.

૧ શુભભાવના = સારી ભાવના અર્થાત્ શુદ્ધ પરિણતિ

૨ માનસ = માનસિક

કંદપ્પમાઝ્યાઓ પંચ વિ અસુહાદિભાવનાઈ ય ।

માઝ્ઞણ દવ્વલિંગી પહીણદેવો દિવે જાઓ ॥ ૧૩ ॥

તું સ્વર્ગલોકે હીન દેવ થયો, દરવલિંગીપણે
 કાંદર્પી-આદિક પાંચ ખૂરી ભાવનાને ભાવીને. ૧૩.

પાસત્થભાવનાઓ અણાઙ્કાલં અણેયવારાઓ ।

માઝ્ઞણ દુહં પત્તો કુભાવણાભાવવીર્હિ ॥ ૧૪ ॥

ખાડુ વાર કાળ અનાદિથી પાશ્વૈર-અદિક ભાવના
 તે ભાવીને દુર્ભાવનાત્મક ખીજથી દુઃખો લહ્યાં. ૧૪.

દેવાણ ગુણવિહૂઈ ઇહી માહપ્પ વહુવિહં દહું ।

હોઝ્ઞણ હીણદેવો પત્તો વહુ માણસં દુક્ખં ॥ ૧૫ ॥

રે ! હીન દેવ થઈ તું પામ્યો તીવ્ર માનસ દુઃખને,
 દેવો તારા ગુણવિભવ, ઋદ્ધિ, મહાત્મ્ય ખાડુવિધ દેખીને. ૧૫.

✓ ચત્તવિહવિક્કાસત્તો મયમત્તો અસુહભાવપયહત્થો ।

હોઝ્ઞણ કુદેવત્તં પત્તો સિ અણેયવારાઓ ॥ ૧૬ ॥

મદ્દમત્ત ને આસક્ત આર પ્રકારની વિકથા મહી.

^૧ખાડુશઃ કુદેવપણું લહ્યું તેં, અશુભ ભાવે પરિણમી ૧૬.

૧ ખાડુશઃ = અતેક વાગ

અસુર્ઈવીહત્યેહિ ય કલિમલવહુલાહિ ગબ્મવસહીહિ ।

વસિઓ સિ ચિરં કાલં અણેયજળણીણ મુણિપવર ॥ ૧૭ ॥

હે મુનિપ્રવર ! તું ચિર વરયો બહુ જનનીના ગર્ભોપણે
નિકૃષ્ટમળભરપૂર, અશુચિ, બીભત્સ ગર્ભાશય વિષે. ૧૭.

પીઓ સિ થળચ્છીરં અણંતજમ્મંતરાઈં જળણીણં ।

અળળણાળ મહાજસ સાયરસલિલાદુ અહિયરં ॥ ૧૮ ॥

જન્મો અનંત વિષે અરે ! જનની અનેરી અનેરીનું
સ્તનદૂધ તેં પીધું મહાયશ ! 'ઉદ્ધિજળથી' અતિ ઘણું. ૧૮.

૧ ઉદ્ધિજળ = સમુદ્રનું પાણી

તુહ મરણે દુક્ત્વેણં અળળણાળં અણેયજળણીણં ।

રૂળળાળ ળયળળીરં સાયરસલિલાદુ અહિયરં ॥ ૧૯ ॥

તુજ મરણથી દુઃખાર્ત બહુ જનની અનેરી અનેરીનાં
નયનો થકી જળ જે વહ્યાં તે ઉદ્ધિજળથી અતિ ઘણું. ૧૯.

ભવસાયરે અણંતે છિણ્ણજ્ઞિય કેસળહરણાલદ્ધી ।

પુંજઙ્ગ જઙ્ગ કો વિ જણ હવદિ ય ગિરિસમધિયા રાસી ॥ ૨૦ ॥

નિઃસીમ ભવમાં ત્યક્ત તુજ નખ-નાળ-અસ્થિ-કેશને
સુર કોઈ એકત્રિત કરે તો 'ગિરિઅધિક રાશિ' બને. ૨૦.

૧ ગિરિઅધિક રાશિ = પર્વતથી પણ વધુ મોટો ઢગલો

નલથલસિહિપવળંવરગિરિસરિદરિતરુવળાઙ્ગ સન્વત્થ ।

વસિઓ સિ ચિરં કાલં તિહુવળમજ્જે અળપ્પવસો ॥ ૨૧ ॥

જલ-થલ-અનલ-પવને, નદી-ગિરિ-આભ-વન-વૃક્ષાદિમાં
વણુ આત્મવશતા ચિર વરયો સર્વત્ર તું ત્રણુ ભુવનમાં. ૨૧.

ગસિયાઈં પુગલાઈં મુવળોદરવત્તિયાઈં સન્વાઈં ।

પત્તો સિ તો ણ તિત્તિં પુણરુત્તં તાઈં મુંજંતો ॥ ૨૨ ॥

ભક્ષણુ કર્યાં તેં લોકવર્તી પુદ્ગલોને સર્વને,
ક્રૂરી ક્રૂરી કર્યાં ભક્ષણુ છતાં પામ્યો નહી તું તૃપ્તિને. ૨૨.

તિહુયણસલિલં સયલં પીયં તળહાઈ પીડિણ તુમે ।

તો વિ ણ તળહાછેઓ જાઓ ચિંતેહ ભવમહળં ॥ ૨૩ ॥

પીડિત તૃપાથી તેં પીધાં છે સર્વ ત્રિભુવનનીરને,
તોપણુ તૃપા છેદાઈ ના; ચિંતવ અરે ! ભવછેદને. ૨૩.

૧ ત્રિભુવનનીર = ત્રણુ લોકતું બધુ પાણી

૨ ભવછેદ = ભવનો નાશ

ગહિત્તજ્ઞિયાઈં મુણિવર કલેવરાઈં તુમે અણેયાઈં ।

તાણં ણત્થિ પમાણં અણંતભવસાયરે ધીર ॥ ૨૪ ॥

હે ધીર ! હે મુનિવર ! ગ્રહ્યાં-છોડ્યાં શરીર અનેક તેં,
તેનું નથી પરિમાણુ કંઈ નિઃસીમ ભવસાગર વિષે. ૨૪.

વિસવેયણરત્તક્ખયમયસત્થગ્ગહણસંકિલેસેણ ।

આહારુસ્સાસાણં ણિરોહણા સ્વિજ્જણ આઝ ॥ ૨૫ ॥

હિમજલણસલિલગુરુયરપવ્વયતરુરુહણપડળમંગેહિં ।

રસવિજ્જજોયધારણ અણયપસંગેહિં ત્રિવિહેહિં ॥ ૨૬ ॥

इय तिरियंमणुयजम्मे सुइरं उववज्जिऊण बहुवारं ।

अवमिञ्चुमहादुक्खं तिव्वं पत्तो सि तं मित्त ॥ २७ ॥

૧વિષ-વેદનાથી, રક્તક્ષય-ભય-શસ્ત્રથી, સંકલેશથી,
આયુષ્યનો ક્ષય થાય છે ૨આહાર-શ્વાસનિરોધથી; ૨૫.
હિમ-અગ્નિ-જળથી, ૩ઉચ્ચ-પર્વતવૃક્ષરોહણપતનથી,
અન્યાય-રસવિજ્ઞાન-યોગપ્રધારણાદિ પ્રસંગથી ૨૬.
હે મિત્ર! એ રીત જન્મીને ચિર કાળ નર-તિર્થંચમાં,
બહુ વાર તુ પામ્યો મહાદુષ્પ આકરાં અપમૃત્યુનાં. ૨૭.

૧ વિષ-વેદનાથી = ઝેર ખાવાથી તથા પીડાથી.

૨ આહાર-શ્વાસનિરોધ = આહારનો ને શ્વાસનો નિરોધ

૩ ઉચ્ચ-પર્વતવૃક્ષરોહણપતનથી = ઊંચા પર્વત ને વૃક્ષ પર ચડતા પડી
જવાથી

छत्तीसं तिणिण सया छावद्विसहस्सवारमरणाणि ।

अंतोमुहुत्तमज्झे पत्तो सि. णिगोयवासम्मि ॥ २८ ॥

છાસઠ હજાર ત્રિશત અધિક છત્રીશ તેં મરણો કર્યાં
અંતર્મુહૂર્તપ્રમાણ કાળ વિષે નિગોદનિવાસમાં. ૨૮.

विचलिदिण असीदी सट्ठी चालीसमेव जाणेह ।

पंचिंदिय चउवीसं खुदभवंतोमुहुत्तस्स ॥ २९ ॥

રે! જાણ એંશી સાઠ ચાલીશ ક્ષુદ્રભવ વિકલેંદ્રિના,
અંતર્મુહૂર્તે ક્ષુદ્રભવ ચોવીશ પંચેંદ્રિય તણા. ૨૯.

રયણત્તયે અલદ્ધે एवं भमिओ सि दीहसंसारे ।

इय जिणवरेहिं भणियं तं रयणत्तय समायरह ॥ ૩૦ ॥

વાણ રત્નત્રયપ્રાપ્તિ તું એ રીત દીધી સંસારે ભમ્યો,
—ભાખ્યું જિનોએ આમ; તેથી રત્નત્રયને આચરો. ૩૦.

अप्पा अप्पम्मि रओ सम्माइट्ठी हवेइ फुड्ड जीवो ।

जाणइ तं सण्णाणं चरदिह चारित्त मग्गो त्ति ॥ ૩૧ ॥

નિજ આત્મમાં રત જીવ જે તે પ્રગટ સમ્યગ્દષ્ટિ છે,
‘તદ્વ્યોધ છે સુજ્ઞાન, ત્યાં ચરવું’^૧ ચરણ છે;—માર્ગી એ. ૩૧.

૧ તદ્વ્યોધ = તેનું જ્ઞાન, નિજ આત્માને જાણવું તે

૨ ચરણ = ચારિત્ર, સમ્યક્ચારિત્ર

अण्णे कुमरणमरणं अणेयजम्मंतराईं मरिओ सि ।

भावहि सुमरणमरणं जरमरणविणासणं जीव ॥ ૩૨ ॥

હે જીવ! ‘કુમરણમરણથી તું મર્યો’ અનેક ભવો વિષે;
તું ભાવ સુમરણમરણને^૧ જર-મરણના હરનારને. ૩૨.

૧ કુમરણમરણ = કુમરણ૩૫ મરણ ૨ જર = જરા.

सो गत्थि दन्वसवणो परमाणुपमाणमेत्तओ णिलओ ।

जत्थ ण जाओ ण मओ तियलोयपमाणिओ सव्वो ॥ ૩૩ ॥

ત્રણ લોકમાં પરમાણુ સરખું ર-થાન કોઈ રહ્યું નથી,
જ્યાં દ્રવ્યશ્રમણ થયેલ જીવ મર્યો નથી, જન્મ્યો નથી. ૩૩.

કાલમણંતં જીવો જમ્મજરામરણપીઢિઓ દુક્ખં ।

જિણલિંગેણ વિ પત્તો પરંપરાભાવરહિણ ॥ ૩૪ ॥

છવ 'જનિ-જરા-મૃતતત્ત કાળ અનંત પામ્યો દુઃખને,
જિનલિંગને પણ ધારી ૨ પારંપર્યભાવવિહીનને. ૩૪.

૧ જનિ-જરા-મૃતતત્ત = જન્મ, જરા અને મરણથી પીડિત વર્તેલો થકો

૨ પારંપર્યભાવવિહીન = પરંપરાગત ભાવલિંગથી રહિત; આચાર્યોની
પરંપરાથી ચાલ્યા આવતા ભાવલિંગ રહિત

પઠિદેસસમયપુગ્ગલઆગપરિણામણામકાલદ્વં ।

ગહિઉજ્જિયાઈં વહુસો અણંતભવસાયરે જીવ ॥ ૩૫ ॥

પ્રતિદેશ-પુદ્ગલ-કાળ-આયુષ-નામ-પરિણામસ્થ તે
'બહુશઃ શરીર ગ્રહાં-તજ્યાં નિઃસીમ ભવસાગર વિષે. ૩૫.

૧ બહુશ = અનેક વાર.

તેયાલા તિણિ સયા રજ્જૂણં લોયલ્લેત્તપરિમાણં ।

મુત્તૂણદ્ધ પપ્પસા જત્થ ણ દુરુદ્ધલિઓ જીવો ॥ ૩૬ ॥

ત્રણશત-અધિક ચાળીસ-ત્રણ રજ્જુપ્રમિત આ લોકમાં
તણ આઠ કોઈ પ્રદેશ ના, પરિભ્રમિત નહિ આ છવ જ્યાં.

एककेकंगुलि वाही छणवदी होंति जाण मणुयाणं ।

अवसेसे य सरीरे रोया भण कित्तिया भणिया ॥ ३७ ॥

પ્રત્યેક અંગુલ છન્નું જાણેા રોગ માનવદેહમાં;
તો કેટલા રોગો, કહો, આ અખિલ દેહ વિષે, ભલા! ૩૭.

તે રોયા વિ ય સયલા સહિયા તે પરવસેણ પુન્નમવે ।

એવં સહસિ મહાજસ કિં વા બહુર્ણિં લવિર્ણિં ॥ ૩૮ ॥

એ રોગ પણ સધળા સહ્યા તેં પૂર્વભવમાં પરવશે;
તું સહી રહ્યો છે આમ, યશધર; અધિક શું કહીએ તને?

પિત્તંતમુત્તફેફસકાલિજ્જયરુહિરશ્વરિસકિમિજાલે ।

ઉયરે વસિઓ સિ ચિરં જવદસમાસેર્ણિં પત્તેર્ણિં ॥ ૩૯ ॥

મળ-મૂત્ર-^૧શોણિત-પિત્ત, ^૨કરમ, ખરોળ, ^૩યકૃત, ^૪આંત્રજ્યાં,
ત્યાં માસ નવ-દશ તું વસ્યો ખડુ વાર જનની-ઉદરમાં. ૩૯.

૧ શોણિત = લોહી ૨ કરમ = કૃમિ ૩ યકૃત = કલેબુ.

૪. આંત્ર = આતડા

દિયસંગદ્વિયમસર્ણં આહારિય માયમુત્તમર્ણાંતે ।

હિરિશ્વરિસાળ મજ્જે જઠરે વસિઓ સિ જળની ॥ ૪૦ ॥

જનની તણું આવેલ ને ખાધેલ એકું ખાઈને,
તું જનની કેરા જઠરમાં વમનાદિમધ્ય વસ્યો અરે! ૪૦.

સિસુકાલે ય અયાળે અમુર્દમજ્જમ્મિ લોલિઓ સિ તુમં ।

અમુર્દ અસિયા બહુસો મુણિવર વાલત્તપત્તેણ ॥ ૪૧ ॥

તું અશુચિમાં લોટયો ધણું શિશુકાળમાં આણુસમજમાં,
મુનિવર! અશુચિ આરોગી છે ખડુ વાર તેં ખાલત્વમાં. ૪૧.

મંસદ્વિસુક્કસોણિયપિત્તંતસવત્તકુણિમદુગ્ગંધં ।

શ્વરિસવસપૂયશ્ચિન્નિસમરિયં ચિંતેહિ દેહુડં ॥ ૪૨ ॥

૧પક્ષ-પિત્ત-શોણિત-આંત્રથી દુર્ગંધ શબ સમ જ્યાં સ્ત્રવે,
ચિંતવ તું ૨પીપ-વસાદિ-અશુચિભરેલ કાયાકુંભને. ૪૨.

૧ પક્ષ = માસ

૨ પીપ-વસાદિ = પડુ, ચરખી વગેરે

ભાવવિમુક્તો મુક્તો ણ ય મુક્તો વંધવાદ્મિત્તેણ ।

इय भाविऊण उज्झसु गंथं अब्भंतरं धीर ॥ ૪૩ ॥

રે ! ભાવમુક્ત વિમુક્ત છે, સ્વજનાદિમુક્ત ન મુક્ત છે,
ઈમ ભાવીને હે ધીર ! તુ પરિત્યાગ ૧આંતર ગ્રંથને. ૪૩.

૧ આતર = અભ્યંતર

देहादिचत्तसंगो माणकसाएण कलुसिओ धीर ।

अत्तावणेण जादो बाहुवली कित्तियं कालं ॥ ૪૪ ॥

દેહાદિસંગ તજ્યો અહો ! પણ મલિન માનકષાયથી
આત્તાપના કરતા રહ્યા બાહુબલી મુનિ કયાં લગી ? ૪૪.

महुपिंगो गाम मुणी देहाहारादिचत्तवावारो ।

सवणत्तणं ण पत्तो गियाणमित्तेण भवियणुय ॥ ૪૫ ॥

તન-ભોજનાદિપ્રવૃત્તિના તજનાર મુનિ મધુપિંગલે,
હે ૧ભવ્યનૂત ! નિદાનથી જ લલ્હુ નહી ૨શ્રમણુત્વને. ૪૫.

૧ ભવ્યનૂત = ભવ્યજીવો જેની પ્રશસા કરે છે એવા, ભવ્યજીવો વડે
જેને નમવામા આવે છે એવા

૨. શ્રમણુત્વને = ભાવમુનિપણાને

अण्णं च वसिट्ठमुणी पत्तो दुक्खं गियाणदोसेण ।

सो णत्थि वासठाणो जत्थ ण दुरुदुल्लिओ जीवो ॥ ૪૬ ॥

બીજાંય સાધુ વસિષ્ઠ પામ્યા હુઃખને નિદાનથી;
એવું નથી કો રથાન કે જે રથાન જીવ ભમ્યો નથી. ૪૬.

સો જાતિ તપ્પણસો ચરણસીલસ્વજોગિવાસમ્મિ ।

ભાવવિરહો વિ સવળો જત્થ ણ હુરુહુલ્લિહો જીવ ॥ ૪૭ ॥

એવો ન કોઈ પ્રદેશ લખ ચારાશી થોનિનિવાસમાં,
રે! ભાવવિરહિત શ્રમણ પણ પરિભ્રમણને પામ્યો નજ્યાં. ૪૭.

ભાવેણ હોઈ લિંગી ણ હુ લિંગી હોઈ દબ્બમિત્તેણ ।

તમ્હા કુણિજ્જ ભાવં કિં કીરઈ દબ્બલિંગેણ ॥ ૪૮ ॥

છે ભાવથી લિંગી, ન લિંગી દ્રવ્યલિંગથી હોય છે;
તેથી ધરો રે! ભાવને, દ્રવ્યલિંગથી શું સાધ્ય છે? ૪૮.

દંડયણયરં સયલં હઠ્ઠિહો અબ્બંતરેણ દોસેણ ।

જિણલિંગેણ વિ વાહ પઢિહો સો રરરવે ણરણ ॥ ૪૯ ॥

દંડકનગર કરી દગ્ધ સઘણું દોષ અભ્યંતર વડે,
જિનલિંગથી પણ ખાહુ એ ઊપજ્યા નરક રૌરવ વિષે. ૪૯.

અવરો વિ દબ્બસવળો દંસણવરણાણચરણપબ્બહો ।

દીવાયળો ત્તિ ણામો અણંતસંસારિહો જાહો ॥ ૫૦ ॥

વળી એ રીતે બીજા દરવસાધુ દ્વીપાયન નામના
વરજ્ઞાનદર્શનચરણુબ્રષ્ટ, અનંતસંસારી થયા. ૫૦.

ભાવસમળો ય ધીરો જુવઈજણવેદિહો વિસુદ્ધમઈ ।

જામેણ સિવકુમારો પરિત્તસંસારિહો જાદો ॥ ૫૧ ॥

બહુયુવતિજનવેષ્ટિ^૧ છતાં પણ ધીર શુદ્ધમતિ અહા!
એ ભાવસાધુ શિવકુમાર ^૨પરીતસંસારી થયા. ૫૧.

૧ વેષ્ટિ = વિટળાયેલા

૨ પરીતસંસારી = પરિમિત સંસારવાળા, અલ્પસંસારી

કેવલિજિણપણત્તં ઇયાદસઅંગ સયલસુયણાણં ।

પઢિઓ અમવ્વસેણો ન ભાવસવળત્તણં પત્તો ॥ ૫૨ ॥

જિનવરકથિત ^૧એકાદશાંગમયી સકલ શ્રુતજ્ઞાનને
ભણવા છતાંય અભવ્યસેન ન પ્રાપ્ત ભાવમુનિત્વને. ૫૨.

૧ એકાદશાંગ = અગિયાર અંગ

તુસમાસં ઘોસંતો ભાવવિસુદ્ધો મહાણુભાવો ય ।

જામેણ ય સિવભૂઈ કેવલણાણી ફુહં જાઓ ॥ ૫૩ ॥

શિવભૂતિનામક ભાવશુદ્ધ મહાનુભાવ મુનિવર।

^૧‘તુષમાપ’ પદને ગોખતા પામ્યા પ્રગટ સર્વજ્ઞતા. ૫૩.

૧ તુષમાપ = ફેાતગ અને અડદ

ભાવેણ હોઈ જગ્ગો ઘાહિરલિંગેણ કિં ચ જગ્ગેણ ।

કમ્મપયડીણ જિયરં જાસઈ ભાવેણ દવ્વેણ ॥ ૫૪ ॥

નશ્નત્વ તો છે ભાવથી; શું નશ્ન ^૧બાહિર-લિંગથી?
રે! નાશ કર્મસમૂહ કેરો હોય ભાવથી દ્રવ્યથી. ૫૪.

૧ બાહિર = બાહ્ય.

ળગત્તણં અકજ્જં ભાવણરહિયં જિણેહિં પળ્લત્તં ।

इय णाऊण य णिच्चं भाविज्जहि अप्पयं धीर ॥ ૫૫ ॥

નમ્રત્વ ભાવાવહીન ભાખ્યું અકાર્ય દેવ જિનેશ્વરે,
—ઈમ જાણીને હું ધીર ! નિત્યે ભાવ તું નિજ આત્મને. ૫૫.

દેહાદિસંગરહિઓ માણકસાઈહિં સયલપરિચત્તો ।

अप्पा अप्पम्मि रओ स भावलिंगी हवे साहु ॥ ૫૬ ॥

દેહાદિસંગવિહીન છે, વળ્યાર્યા સકળ માનાદિ છે, :
આત્મા વિષે રત આત્મ છે, તે ભાવલિંગી શ્રમણ છે. ૫૬.

મમત્તિં પરિવજ્જામિ ણિમ્મમત્તિમ્મુવટ્ઠિદો ।

आलंवाणं च मे आदा अवसेसाइं वोसरे ॥ ૫૭ ॥ -

પરિવળુઈ છું હું મમત્વ, નિર્મમ ભાવમાં સ્થિત હું રહું;
અવલંબું છું મુજ આત્મને, અવશેષ સર્વ હું પરિહરું. ૫૭.

આદા खु मज्झ णाणे आदा मे दंसणे चरित्ते य ।

आदा पच्चक्खाणे आदा मे संवरे जोगे ॥ ૫૮ ॥

મુજ જ્ઞાનમાં આત્મા ખરે, દર્શન-ચરિતમાં આત્મા,
પચખાણમાં આત્મા જ, સંવર-યોગમાં પણ આત્મા. ૫૮.

एगो मे सस्सदो अप्पा णाणदंसणलक्खणो ।

सेसा मे बाहिरा भावा सव्वे संजोगलक्खणा ॥ ૫૯ ॥

મારો સુશાશ્વત એક દર્શનજ્ઞાનલક્ષણ છવ છે;
બાકી બધા સંયોગલક્ષણ ભાવ મુજથી બાહ્ય છે. ૫૯.

અયસાળ ભાયણેણ ચ કિં તે જગ્ગેણ પાવમલિણેણ - ।

પેત્તુણ્ણહાસમચ્છરમાવાહુલેણ સવણેણ ॥ ૬૯ ॥

શુ^૧ સાધ્ય તારે અયસભાજન પાપયુત નશ્તવથી,

—ખાહુ હાસ્ય-મત્સર-પિશુનતા-માયાભર્યા શ્રમણવથી ? ૬૯.

પયઢહિ જિણવરલિંગં અઘ્ભિંતરભાવદોસપરિમુદ્ધો ।

ભાવમલેણ ચ જીવોં વાઢિરસંગમ્મિ મયલિયઙ્ ॥ ૭૦ ॥

થઈ શુદ્ધ^૧ આંતર-ભાવમળવિણ, પ્રગટ કર જિનલિંગને;

છવ ભાવમળથી મલિન બાહિર-સંગમાં^૨ મલિનિત બને. ૭૦.

૧ આંતર-ભાવમળવિણ = અધ્યંતર ભાવમલિનતા રહિત.

૨ મલિનિત = મલિન

ધમ્મમ્મિ ણિપ્પવાસો દોસાવાસો ચ ઉચ્છુફુલ્લસમો ।

ણિપ્પલણિગ્ગુણચારો જઢસવણો જગ્ગરુવેણ ॥ ૭૧ ॥

નશ્તવધર પણ ધર્મમાં નહિ વાસ, દોષાવાસ છે,

તે^૧ ઇક્ષુકૂલસમાન નિષ્કુળ-નિર્ગુણી, નટશ્રમણ છે. ૭૧.

૧. દોષાવાસ = દોષોલુ^૨ વર

૨. ઇક્ષુકૂલ = ગેરહીનાં કૂલ.

જે રાયસંગજુત્તા જિણભાવણરહિયદવ્વણિગ્ગંથા ।

જ લઢંતિ તે સમાહિં વોહિં જિણસાસણે વિમલે ॥ ૭૨ ॥

જે રાગયુત જિનભાવનાવિરહિત-દરવનિર્ગ્રંથ છે,

પામે ન બાધિ-સમાધિને તે વિમળ જિનશાસન વિષે. ૭૨.

ભાવેણ હોઝ નગ્નો મિચ્છત્તાર્ઝ ય દોસ ચઝ્ઝનં ।

પચ્છા દવ્વેણ સુણી પયહ્હદિ લિંગં જિનાણાણ ॥ ૭૩ ॥

મિથ્યાત્વ આદિક દોષ છોડી નગ્ન ભાવ થકી બને,
પછી દ્રવ્યથી મુનિલિંગ ધારે જીવ જિન-આજ્ઞા વડે. ૭૩.

ભાવો વિ દિવ્વસિવસુક્ખમાયણો ભાવવજ્ઞિઓ સવણો ।

કમ્મમલમલિણચિત્તો તિરિયાલયમાયણો પાવો ॥ ૭૪ ॥

છે ભાવ ^૧દિવશિવસૌખ્યભાજન; ભાવવર્જિત શ્રમણ જે
પાપી ^૨કરમભળમલિનમન, તિર્યંચગતિનું પાત્ર છે. ૭૪.

૧ દિવશિવસૌખ્યભાજન = સ્વર્ગ અને મોક્ષનાં સુખનુ ભાજન

૨ કરમભળમલિનમન = કર્મભળથી મલિન મનવાળો

સ્વયરામરમણયકરંજલિમાલાહિં ચ સંથુયા વિડલા ।

ચક્કહરરાયલચ્છી લબ્ધ્વો વોહી સુભાવેણ ॥ ૭૫ ॥

નર-^૧અમર-વિદ્યાધર વડે ^૨સંસ્તુત ^૩કરંજલિપંક્તિથી
^૪ચક્રી-વિશાળવિભૂતિ બોધિ પ્રાપ્ત થાય ^૫સુભાવથી. ૭૫.

૧ અમર = દેવ

૨ સંસ્તુત = જેની સારી રીતે પ્રશંસા કરવામાં આવે છે એવી

૩ કરંજલિપંક્તિ = હાથની અંજલિની (અર્થાત્ જોડેલા બે હાથની)
હારમાળા

૪ ચક્રી વિશાળવિભૂતિ = ચક્રવર્તીની ઘણી મોટી ઋદ્ધિ

૫ સુભાવથી = સાગ ભાવથી

માવં તિવિહપયારં સુહાસુહં સુદ્ધમેવ ણાયવં ।

અસુહં અદરુહં સુહ ધમ્મં જિણવરિંદેહિં ॥ ૭૬ ॥

શુભ, અશુભ તેમ જ શુદ્ધ—ત્રણવિધ ભાવ જિનપ્રજ્ઞત છે; ત્યાં 'અશુભ' ¹આરત-રૌદ્ર ને 'શુભ' ²ધર્મ છે—ભાખ્યું જિને.

૧. આરત-રૌદ્ર = આર્ત અતે ગૈદ

સુદ્ધં સુદ્ધસહાવં અપ્પા અપ્પમ્મિ તં ચ ણાયવ્વં ।

इदि जिणवरेहिं भणियं जं सेयं तं समायरह ॥ ७७ ॥

આત્મા વિશુદ્ધસ્વભાવ આત્મ મહી રહે તે 'શુદ્ધ' છે; —આ જિનવરે ભાખેલ છે; જે શ્રેય, આચર તેહને. ૭૭.

पयलियमाणकसाओ पयलियमिच्छत्तमोहसमचित्तो ।

पावइ तिहुवणसारं वोही जिणसासणे जीवो ॥ ७८ ॥

છે ¹ગલિતમાનકપાય, મોહ વિનષ્ટ થઈ ²સમચિત્ત છે, તે જીવ ³ત્રિભુવનસાર બાધિ લહે જિનેશ્વરશાસને. ૭૮.

૧ ગલિતમાનકપાય = જેના માનકપાય નષ્ટ થયો છે એવો

૨ સમચિત્ત = જેનું ચિત્ત સમભાવવાળું છે એવો

૩ ત્રિભુવનસાર = ત્રણ લોકમા સારબૂત

विसयविरत्तो समणो छट्सवरकारणां भाऊण ।

तित्थयरणामकम्मं बंधइ अइरेण कालेण ॥ ७९ ॥

વિષયે વિરત મુનિ સોળ ઉત્તમ કારણોને ભાવીને, બાંધે ¹અચિર કાળે કરમ તીર્થ²કરત્વ-સુનામને. ૭૯.

૧ અચિર કાળે = અલ્પ કાળે

वागसविहतवयरणं तेरसकिरियाउ भाव तिविहेण ।

घरहि मणमत्तदुरियं णाणंकुसएण सुणिपवर ॥ ८० ॥

તું ભાવ બાર-પ્રકાર તપ ને તેર કિરિયા ^૧ત્રણવિધે,
વશ રાખ ^૨મન-ગજ મત્તને મુનિપ્રવર ! જ્ઞાનાંકુશ વડે. ૮૦.

૧ ત્રણવિધે = ત્રણ પ્રકારે અર્થાત્ મન-વચન-કાયાથી

૨. મન-ગજ મત્તને = મનરૂપી મદમાતા હાથીને

પંચવિહવેલચાયં સ્વિદિસયણં દુવિહસંજમં મિલ્લુ ।

ભાવં ભાવિયપુવ્વં જિણલિંગં ણિમ્મલં સુદ્ધં ॥ ૮૧ ॥

^૧ભૂશયન, ભિક્ષા, દ્વિવિધ સંયમ, ^૨પંચવિધ-પટત્યાગ છે,
^૩છે ભાવ ભાવિતપૂર્વ, તે જિનલિંગ નિર્મળ શુદ્ધ છે. ૮૧.

૧ ભૂશયન = ભૂમિ પર સૂવું તે

૨ પંચવિધ-પટત્યાગ = પાંચ પ્રકારના વસ્ત્રોનો ત્યાગ

૩ છે ભાવ ભાવિતપૂર્વ = જ્યા ભાવ (શુદ્ધ ભાવ) પૂર્વે ભાવવામાં
આવ્યો હોય છે, જ્યા પહેલાં યથોચિત શુદ્ધભાવરૂપ પરિણમન થયું
હોય છે

જહ રયણાણં પવરં વજ્જં જહ તરુગણાણ ગોસીરં ।

તહ ધમ્માણં પવરં જિણધમ્મં ભાવિભવમહણં ॥ ૮૨ ॥

રત્નો વિષે જ્યમ શ્રેષ્ઠ ^૧હીરક, તરુગણે ^૨ગોશીર્ષ છે,
જિનધર્મ ^૩ભાવિભવમયન ત્યમ શ્રેષ્ઠ છે ધર્મો વિષે. ૮૨.

૧ હીરક = હીરો

૨ ગોશીર્ષ = બાવનાચ દન

૩ ભાવિભવમયન = ભાવી ભવોને દરૂના

પૂયાદિસુ વયસહિયં પુણ્ણં ઠિ જિણેહિં સામ્મણે મણિયં ।

મોહક્ષોહવિહીણો પરિણામો અપ્પણો ધમ્મો ॥ ૮૩ ॥

પૂજાદિમાં વ્રતમાં જિનોએ પુણ્ય ભાખ્યું શાસનેઃ
છે ધર્મ ભાખ્યો મોહકોભવિહીન નિજ પરિણામને. ૮૩.

સદ્દહદિ ય પન્નેદિ ય રોચેદિ ય તદ્દ પુણો વિ ફાસેદિ ।
પુણં મોયણિમિત્તં ણ હુ સો કમ્મક્કયણિમિત્તં ॥ ૮૪ ॥

પરતીત, રુચિ, શ્રદ્ધાન ને સ્પર્શન કરે છે પુણ્યનું
તે ભોગ કેરું નિમિત્ત છે, ન નિમિત્ત કર્મક્ષય તણું. ૮૪.

અપ્પા અપ્પમ્મિ રઓ રાયાદિસુ સયલદોસપરિચત્તો ।
સંસારતરણહેદ્ધુ ધમ્મો ત્તિ જિણેહિં ણિદ્ધિં ॥ ૮૫ ॥

રાગાદિ દોષ સમસ્ત છોડી આત્મા નિજરત રહે
'ભવતરણુકારણુ ધર્મ' છે તે—એમ જિનદેવો કહે. ૮૫.

૧ ભવતરણુકારણુ = સંસારને તરી જવાના કારણભૂત.

અહ પુણ અપ્પા ણિચ્છદિ પુણ્ણાહં કરેદિ ણિરવસેસાહં ।
તદ્દ વિ ણ યાવદિ સિદ્ધિં સંસારત્થો પુણો મણિદો ॥ ૮૬ ॥

પણુ આત્મને ઇચ્છ્યા વિના પુણ્યો અશેષ કરે ભલે,
તોપણુ લહે નહિ સિદ્ધિને, ભવમાં ભમે—આગમ કહે. ૮૬.

एएण कारणेण य तं अप्पा सदहेह तिविहेण ।
जेण य लहेह मोक्खं तं जाणिज्जह पयत्तेण ॥ ८७ ॥

આ કારણે તે આત્મની ત્રિવિધે તમે શ્રદ્ધા કરો,
જે આત્મને જાણે પ્રયત્ને, મુક્તિને જેથી વરો. ૮૭.

મચ્છો વિ સાલિસિત્થો અસુદ્ધભાવો ગઓ મહાણરયં ।

ઇય ણાહં અપ્પાણં ભાવહ જિણભાવણં ણિચ્ચં ॥ ૮૮ ॥

અવિશુદ્ધ ભાવે મત્સ્ય તંદુલ પણુ ગયો મહા નરકમાં,
તેથી નિબત્તમા બાણી નિત્ય તું ભાવ રે' જિનભાવના. ૮૮.

વાહિરસંગચ્ચાઓ ગિરિસરિદરિકંદરાઈ આવાસો ।

સયલો ણાણજ્ઞયણો ણિરત્થઓ ભાવરહિયાણં ॥ ૮૯ ॥

રે! બાહ્યપરિવ્રહુત્યાગ, પર્વત-કંદરાદિનિવાસ ને
જ્ઞાનાધ્યયન સઘળું નિરર્થક ભાવવિરહિત શ્રમણને. ૮૯.

મંજસુ ઇંદિયસેણં મંજસુ મણમવ્વકહં પયત્તેણ ।

મા જણરંજણકરણં વાહિરવયવેસ તં કુણસુ ॥ ૯૦ ॥

તું ઇન્દ્રિયસેના તોડ, 'મનમર્કટ' તું વશ કર યત્નથી,
નહિ કર તું જનરંજનકરણ બહિરંગ-વ્રતવેશી બની. ૯૦.

૧ મનમર્કટ = મનરૂપી માકડુ, મનરૂપી વાઢડુ

ણવણોકસાયવગ્ગં મિચ્છત્તં ચયસુ ભાવસુદ્ધીય ।

ચેદ્ધયવવયણગુરુણં કરેહિ મત્તિં જિણાણા ॥ ૯૧ ॥

મિથ્યાત્વ ને નવ નોકષાય તું છોડ ભાવવિશુદ્ધિથી;
કર ભક્તિ જિન-આજ્ઞાનુસાર તું ચૈત્ય-પ્રવચન-ગુરુ તણી.

તિત્થયરમાસિયત્થં ગણહરદેવેહિં ગંથિયં સમ્મં ।

ભાવહિ અણુદિણુ અતુલં વિસુદ્ધભાવેણ સુચણાણં ॥ ૯૨ ॥

તીર્થેશભાષિત-અર્થમય, ગણધરસુવિરચિત જેહ છે,
પ્રતિદિન તું ભાવ વિશુદ્ધભાવે તે અતુલ શ્રુતજ્ઞાનને. ૯૨.

૧ તીર્થેશભાષિત = તીર્થ કરદેવે કહેલ

પીઝળ ગાણસલિલં ણિમ્મહતિસહાહસોસઝમ્મુક્કા ।

હોંતિ સિવાલયવાસી તિહુવળચૂડામણી સિદ્ધા ॥ ૯૩ ॥

જીવ જ્ઞાનજળ પી, તીવ્રતૃષ્ણાદાહશોષ થકી છૂટી,
શિવધામવાસી સિદ્ધ થાય—ત્રિલોકના ચૂડામણિ. ૯૩.

દસ દસ દો સુપરીસહ સહહિ મુળી સયલકાલ કાણ ૧ ।

મુત્તેણ અપ્પમત્તો સંજમઘાદં પમોત્તૂળ ॥ ૯૪ ॥

ખાવીશ પરિષહ સર્વકાળ સહો મુને! કાયા વડે,
અપ્રમત્ત રહી, સૂત્રાનુસાર, નિવારી સંયમઘાતને. ૯૪.

જહ પથ્થરો ણ મિજ્જહ પરિદ્વિઓ દીહકાલમુદણ ૧ ।

તહ સાહૂ વિ ણ મિજ્જહ ઉવસગ્ગપરીસહેહિતો ॥ ૯૫ ॥

પથ્થર રહ્યો ચિર પાણીમાં ભેદાય નહિ પાણી વડે,
ત્યમ સાધુ પણ ભેદાય નહિ ઉપસર્ગ ને પરિષહ વડે. ૯૫.

ભાવહિ અણુવેક્ષાઓ અવરે પળવીસભાવણા ભાવિ ૧ ।

ભાવરહિણ કિં પુણ વાહિરલિંગેણ કાયન્નં ॥ ૯૬ ॥

તું ભાવ દ્વાદશ ભાવના, વળી ભાવના પરચીશને;
જે છે પ્રયોજન ભાવવિરહિત બાહ્યલિંગ થકી અરે! ૯૬.

સવ્વવિરઓ વિ ભાવહિ ણવ ય પયત્થાઈં સત્ત તત્થાઈં ।

જીવસમાસાઈં મુણી ચડદસગુણઠાણનામાઈં ॥ ૯૭ ॥

‘પૂરણવિરત પણુ ભાવ તું નવ અર્થ. તત્ત્વો સાતને,
મુનિ! ભાવ છવસમાસને, ગુણુર-થાન ભાવ તું ચૌદને. ૯૭.

૧ પ્રણવિગત = પૂર્ણવિગત, સર્વવિરત

ણવવિઠ્ઠવંમં પયહિ અવ્વંમં દસવિઠ્ઠં પમોત્તણ ।

મેહુણસણાસત્તો મમિઓ સિ મવણવે મીમે ॥ ૯૮ ॥

અપ્રત્ત દશવિધ ટાળી તું પ્રગટાવ નવવિધ પ્રત્તને;
રે! ‘મિથુનસંજ્ઞાસકત તેં કયુ’ બ્રમણુ^૨ભીમ ભવાણુવે. ૯૮.

૧ મિથુનસંજ્ઞાસકત = મૈથુનસંજ્ઞામાં આસકત

૨ ભીમ ભવાણુવ = ભયકર સંસારસમુદ્ર

ભાવસહિદો ય મુણિણો પાવહ આરાહણાચડક્કં ચ ।

ભાવરહિદો ય મુણિવર મમહ ચિરં દીહસંસારે ॥ ૯૯ ॥

ભાવે સહિત મુનિવર લહે આરાધના ચતુરંગને;
ભાવે રહિત તો હે શ્રમણુ! ચિર દીર્ઘસંસારે ભમે. ૯૯.

પાવંતિ ભાવસવણા કલ્લાણપરંપરાઈં સોક્કલાઈં ।

દુક્કલાઈં દવ્વસવણા ણરતિરિયકુદેવજોણીણ ॥ ૧૦૦ ॥

રે! ભાવમુનિ કલ્યાણકોની શ્રેણિયુત સૌખ્યો લહે;
ને દ્રવ્યમુનિ તિર્યંચ-મનુજ-કુદેવમાં દુઃખો સહે ૧૦૦.

છાયાલદોસદૂસિયમસળં ગસિં અસુદ્ધભાવેણ ।

પત્તો સિ મહાવસળં તિરિયર્ગઈ અણપ્પવસો ॥ ૧૦૧ ॥

અવિશુદ્ધ ભાવે દોષ છે તાળીસ સહ ગ્રહી અશનને,

તિરિયર્ગઈ મધ્યે તું પામ્યો દુઃખ બહુ પરવશપણે. ૧૦૧.

સચ્ચિત્તમત્તપાણં ગિદ્ધી દપ્પેણડધી પમુત્તૂળ ।

પત્તો સિ તિવ્વદુક્ખં અણાકાલેણ તં ચિત્ત ॥ ૧૦૨ ॥

તું વિચાર રે!—તેં દુઃખ તીવ્ર લહ્યા અનાદિ કાળથી,

કરી અશન-પાન સચિત્તનાં અજ્ઞાન-ગૃહિ-દર્પથી^૧. ૧૦૨.

૧ દર્પ = ઉદ્વેગ, ગર્વ

કંદં મૂલં વીયં પુપ્પં પત્તાદિ કિંચિ સચ્ચિત્તં ।

અસિહ્વણ માણગવ્વં મમિઓ સિ અણંતસંસારે ॥ ૧૦૩ ॥

કંઈ કંઈ-મૂલો, પત્ર-પુષ્પો, ખીજ આદિ સચિત્તને

તું માન-મદથી ખાઈને ભટક્યો અનંત ભવાણુવે. ૧૦૩.

વિણયં પંચપયારં પાલહિ મળવયણકાયજોણ ।

અવિણયણરા મુવિહિયં તત્તો મુત્તિં ણ પાવંતિ ॥ ૧૦૪ ॥

રે! વિનય પાંચ પ્રકારનો તું પાળ મન-વચ-તન વડે;

નર હોય જે અવિનીત તે પામે ન સુવિહિત મુક્તિને. ૧૦૪.

ણિયસત્તીણ મહાજસ સત્તીરામ્ણ ણિચ્ચકાલમ્મિ ।

તં કુણ જિણમત્તિપરં ધિજ્ઞાનચ્ચં દસવિયપ્પં ॥ ૧૦૫ ॥

તું હે મહાયશ ! ભક્તિરાગ વડે સ્વશક્તિપ્રમાણમાં
જિનભક્તિરત ૧૬શભેદ વૈયાવૃત્ત્યને આચર સદા. ૧૦૫.

૧. ૬શભેદ = ૬શવિધ

જં કિંચિ કયં દોસં મળવયકાર્ણિં અસુહભાવેણં ।

તં ગરહિ ગુસ્તયાસે ગારવ માયં ચ મોત્સૂણ ॥ ૧૦૬ ॥

તેં અશુભ ભાવે મન-વચન-તનથી કર્યો કંઈ દોષ જે.
કર ગહૃણા ગુરુની સમીપે ગર્વ-માયા છોડીને. ૧૦૬.

દુઝ્જળવયણચઢવ્કં ણિદુરકટ્ટયં સહંતિ સપ્પુરિસા ।

કમ્મમલણાસણદ્વં ભાવેણ ય ણિમ્મસા સવણા ॥ ૧૦૭ ॥

દુર્જન તાણી નિષ્કુર-કટુક વચનોરૂપી થપ્પડ સહે
સત્પુરુષ નિર્મમભાવયુત-મુનિ ૧કર્મમળલયહેતુએ. ૧૦૭.

૧. કર્મમળલયહેતુએ = કર્મમળનો નાશ કરવા માટે.

પાવં સ્વવદ્ અસેસં સ્વમાણ પહિમંડિઓ ય મુણિપવરો ।

સ્વેયરઅમરણરાણં પસંસણીઓ ધુવં હોદ્ ॥ ૧૦૮ ॥

મુનિપ્રવર ૧પરિમંડિત ક્ષમાથી પાપ નિઃશેષે દહે,
નર-અમર-વિદ્યાધર તાણા સ્તુતિપાત્ર છે નિશ્ચિનપણે. ૧૦૮.

૧. પરિમંડિત ક્ષમાથી = ક્ષમાથી સર્વતઃ શોભિત.

ઇય ણાઙ્ગણ સ્વમાણુણ સ્વમેદ્ધિ તિવિદ્ધેણ સયલ જીવાણં ।

ચિરસંચિયકોદ્ધસિદ્ધિં વરસમસલ્લિલેણ સિંચેદ્ ॥ ૧૦૯ ॥

તેથી ક્ષમાગુણધર ! ક્ષમા કર જીવ સૌને 'ત્રણવિધે;
ઉત્તમક્ષમાજળ સીંચ તું ચિરકાળના ક્રોધાગ્નિને. ૧૦૯.

૧ ત્રણવિધે = ત્રણ પ્રકારે અર્થાત્ મન-વચન-કાયાથી

દિવસાકાલાઈયં ભાવદિ અવિચારદંસણવિસુદ્ધો ।

ઉત્તમવોદિનિમિત્તં અસારસારાણિ મુણિઝ્ઞણ ॥ ૧૧૦ ॥

સુવિશુદ્ધદર્શનધરપણે 'વરબોધિ કેરા હેતુએ
ચિંતવ તું દીક્ષાકાળ-આદિક, જાણી સાર-અસારને. ૧૧૦.

૧. વરબોધિ કેરા હેતુએ = ઉત્તમબોધિનિમિત્તે, ઉત્તમ સમ્યગ્દર્શન જ્ઞાન-
ચારિત્ર અથે

સેવદિ ચતુર્વિહર્લિંગં અન્નમંતરલિંગમ્મુદ્ધિમાવણ્ણો ।

વાહિરલિંગમકજ્જં હોઝ ફુઢં ભાવરહિયાણં ॥ ૧૧૧ ॥

કરી પ્રાપ્ત 'આંતરલિંગશુદ્ધિ સેવ ચતુર્વિધ લિંગને;
છે બાહ્યલિંગ અકાર્ય ભાવવિહીનને નિશ્ચિતપણે. ૧૧૧

૧. આંતર = અભ્યંતર

આહારમયપરિગ્રહમેહુણસણ્ણાદિ મોદિઓ સિ તુમં ।

મમિઓ સંસારવણે અણાઝકાલં અણપ્પવસો ॥ ૧૧૨ ॥

આહાર-ભય-પરિગ્રહ-મિથુનસંજ્ઞા થકી મોહિતપણે
તું પરવશે ભટકયો અનાદિ કાળથી 'ભવકાનને. ૧૧૨.

૧. ભવકાનને = સસારરૂપી વનમાં

બાહિરસયણત્તાવણતરુમૂલાઈણિ ઉત્તરગુણાણિ ।

પાલહિ ભાવવિમુદ્ધો પૂયાલાહં નાં ઈહંતો ॥ ૧૧૩ ॥

^૧તરુમૂલ, આતાપન, ^૨બહિઃશયનાદિ ઉત્તરગુણને
તું શુદ્ધ ભાવે પાળ, પૂજાલાભથી નિઃસ્પૃહપણે. ૧૧૩.

૧. તરુમૂલ = વર્ષાકાળે વૃક્ષ નીચે સ્થિતિ કરવી તે

૨. બહિઃશયન = શીતકાળે બહાર સૂવું તે.

ભાવહિ પદમં તત્ત્વં વિદિયં તદિયં ચડત્થ પંચમયં ।

તિયરણમુદ્ધો અપ્પં અણાઈણિહણં તિવગ્ગહરં ॥ ૧૧૪ ॥

તું ભાવ પ્રથમ, દ્વિતીય, ત્રીજા, ^૧તુર્થ, પંચમ તત્ત્વને,
^૨આઘંતરહિત ^૩ત્રિવર્ગહર જીવને, ^૪ત્રિકરણવિશુદ્ધિએ. ૧૧૪.

૧. તુર્થ = ચતુર્થ

૨. આઘતરહિત = અનાદિ અનંત

૩. ત્રિવર્ગહર = ધર્મ-અર્થ-કામનો નાશ કરનાર અર્થાત્ અપવર્ગને-
મેક્ષાને-ઉત્પન્ન કરનાર

૪. ત્રિકરણવિશુદ્ધિએ = ત્રણ કરણની શુદ્ધિપૂર્વક, શુદ્ધ મન-વચન-કાયાથી

જાવ નાં ભાવહ તત્ત્વં જાવ નાં ચિંતેહ ચિત્તણીયાઈં ।

તાવ નાં પાવહ જીવો જરમરણવિવજ્જિયં ઠાણં ॥ ૧૧૫ ॥

ભાવે ન જ્યાં લગી તત્ત્વ, જ્યાં લગી ^૧ચિંતનીય ન ચિંતવે,
જીવ ત્યાં લગી પામે નહીં ^૨જર-મરણવર્જિત સ્થાનને. ૧૧૫.

૧. ચિંતનીય = ચિંતવવાયોગ્ય

૨. જર = જરા

પાવં હવહ અસેસં પુણ્ણમસેસં ચ હવહ પરિણામા ।

પરિણામાદો વંધો મુક્કસો જિણસાસણે દિદ્ધો ॥ ૧૧૬ ॥

રે ! પાપ સધળું, પુણ્ય સધળું, થાય છે પરિણામથી;
પરિણામથી છે બંધ તેમ જ મોક્ષ જિનશાસન મહીં. ૧૧૬.

મિચ્છત્ત તદ્દ કસાયાસંજમજોગેહિં^૧ અસુહલેસેહિં ।

વંધઃ અસુંહં કમ્મં જિણવયણપરમ્મહો જીવો ॥ ૧૧૭ ॥

^૧મિથ્યા-કષાય-અવિરતિ-યોગ ^૨અશુભલેશ્યાન્વિત વડે
જિનવચ્ચપરાહુમુખ આતમા બાંધે અશુભરૂપ કર્મને. ૧૧૮

૧ મિથ્યા = મિથ્યાત્વ

૨ અશુભલેશ્યાન્વિત = અશુભ લેશ્યાયુક્ત, અશુભ લેશ્યાવાળા

તન્નિવરીઓ વંધઃ સુહકમ્મં ભાવસુદ્ધિમાવણ્ણો ।

દુવિહપયારં વંધઃ સંસ્થેવેણેવ વજ્જરિયં ॥ ૧૧૮ ॥

વિપરીત તેથી ભાવશુદ્ધિપ્રાપ્ત બાંધે શુભને;
—એ રીત બાંધે અશુભ-શુભ; સંક્ષેપથી જ કહેલ છે. ૧૧૯

જાણાવરણાદીહિં ય અદ્દહિં કમ્મેહિં વેદ્ધિઓ ય અહં ।

હહિજ્જણ ઈર્ણિં પયહમિ અણંતજાણાદિગુણચિત્તાં ॥ ૧૧૯ ॥

^૧વેદિત છું હું જ્ઞાનાવરણકર્માદિ કર્માશ્રક વડે;
બાળી, હું પ્રગટાવું ^૨અમિતજ્ઞાનાદિગુણવેદન હવે. ૧૨૦

૧. વેદિત = ઘેગાયેલો, આચ્છાદિત, રુકાવટ પામેલો

૨ અમિત = અનંત

સીલસહસ્સદ્ધારસ ચડરાસીગુણગણાણ લક્ખાઈં ।

ભાવહિ અણુદિણુ ણિહિલં અસપ્પલાવેણ કિં વંહુણા ॥ ૧૨૦ ॥

ચોરાશી લાખ ગુણો, અઢાર હજાર ભેદો શીલના,
—સંધણુંય પ્રતિદિન ભાવ; બહુ પ્રલપન 'નિરર્થ'થી શું ભલા?

૧. નિરર્થ = નિરર્થક, જેનાથી કોઈ અર્થ સરે નહિ એવા

જ્ઞાયહિ ધમ્મં સુક્કં અદ્દ રુદ્ધં ચ જ્ઞાણ મુત્તુણ ।

રુદ્ધ જ્ઞાણ્યાઈં ઇમેણ જીવેણ ચિરકાલં ॥ ૧૨૧ ॥

ધ્યા ધમ્મ^૧ તેમ જ શુક્લને, તજી આર્ત^૨ તેમ જ રૌદ્રને;
ચિરકાળ ધ્યાયાં આર્ત^૨ તેમ જ રૌદ્ર ધ્યાનો આ જીવે. ૧૨૧.

જે કે, વિ. દવ્વસવણા ઇંદિયસુહઆડલા ણ છિંદંતિ ।

છિંદંતિ ભાવસવણા જ્ઞાણકુદારેહિં ભવરુક્ખં ॥ ૧૨૨ ॥

દ્રવ્યે શ્રમણુ ઇન્દ્રિયસુખાકુલ હોઈને છેદે નહીં;
ભવવૃક્ષ છેદે ભાવશ્રમણો! ધ્યાનરૂપ^૧ કુઠારથી. ૧૨૨.

૧. કુઠાર = કુહાડો

જહ દીવો ગબ્મહરે મારુયવાહાવિવજ્જિઓ જલહ ।

તહ રાયાણિલરહિઓ જ્ઞાણપર્વો વિ પજ્જલહ ॥ ૧૨૩ ॥

જ્યમ^૧ ગર્ભગૃહમાં પવનની બાધા રહિત દીપક બળે,
તે રીતે^૨ રાગાનિલવિવર્ણિત ધ્યાનદીપક પણ જળે. ૧૨૩.

૧ ગર્ભગૃહ = મકાનની અંદરનો ભાગ.

૨ રાગાનિલવિવર્ણિત = રાગરૂપી પવન ગ્રહિત

જ્ઞાયહિ પંચ વિ ગુરવે મંગલચંડસરણલોચપરિચરિણ ।

ખરસુરખેયરમહિણ આરાહણણાયગે વીરે ॥ ૧૨૪ ॥

ધ્યા પંચ ગુરુને, શરણુ-મંગલ-લોકઉત્તમ જેહુ છે,
આરાધનાનાયક, અમર-નર-અચરપૂજિત, વીર છે. ૧૨૪.

૧. અમર-નર-અચરપૂજિત = દેવો, મનુષ્યો અને વિદ્યાધરાથી પૂજિત.

જાળમયવિમલસીયલસલિલં પાઙ્ગન ભવિય ભાવેણ ।

વાહિજરમરણવેયણહાહવિમુક્કા સિવા હોંતિ ॥ ૧૨૫ ॥

જ્ઞાનાત્મ નિર્મળ નીર શીતળ પ્રાપ્ત કરીને, ભાવથી
ભવિ થાય છે જર-મરણુ-વ્યાધિદાહવર્જિત, શિવમયી.

૧. ભાવથી = શુદ્ધ ભાવથી

૨ ભવિ = ભવ્ય જીવો

૩ જર-મરણુ-વ્યાધિદાહવર્જિત = જરા-મરણુ-રોગસંબંધી બળતરાથી
મુક્ત,

૪. શિવમયી = આત્મતિક સૌખ્યમય અર્થાત્ સિદ્ધ.

જહ વીયમ્મિ ય દહે ન વિ રોહહ અંકુરો ય મહિવીઢે ।

તહ કમ્મવીયદહે મવંકુરો ભાવસવણાણં ॥ ૧૨૬ ॥

જ્યમ બીજ હોતાં દુઘ્ધ, અંકુર ભૂતળે ઊગે નહીં,
ત્યમ કર્મબીજ બળ્યે ભવાંકુર ભાવશ્રમણોને નહીં. ૧૨૬.

ભાવસવણો વિ પાવહ સુક્કાઈં દુહાઈં દન્વસવણો ય ।

ઈય ણાહં ગુણદોસે ભાવેણ ય સંજુદો હોહ ॥ ૧૨૭ ॥

રે! ભાવશ્રમણુ સુખો લહે ને દ્રવ્યમુનિ દુઃખો લહે;
તું ભાવથી સંયુક્ત થા, ગુણદોષ જાણી એ રીતે. ૧૨૭.

તિત્થયરગણહરાઈં અબ્બુદયપરંપરાઈં સોક્કાઈં ।

પાવંતિ ભાવસહિયા સંલેવિ જિણેહિં વજ્જરિયં ॥ ૧૨૮ ॥

‘તીર્થેશ-ગણનાથાદિગત અભ્યુદયયુત સૌખ્યો તણી
પ્રાપ્તિ કરે છે ભાવમુનિ;—ભાખ્યું જિને સંક્ષેપથી. ૧૨૮.

૧. તીર્થેશ-ગણનાથાદિગત = તીર્થેશ-ગણધરાદિસખધી,

તે ધણા તાળ નમો દંસણવરણાણચરણસુદ્ધાણં ।

ભાવસહિયાણ નિચ્ચં તિવિદેણ પળદ્વમાયાણં ॥ ૧૨૯ ॥

તે છે સુધન્ય, ‘ત્રિધા સદૈવ નમસ્કરણ હો તેમને,
જે ભાવયુત, દગજ્ઞાનચરણવિશુદ્ધ, માયામુક્ત છે. ૧૨૯.

૧. ત્રિધા = ત્રણ પ્રકારે અર્થાત્ મન-વચન-કાયાથી.

૨. ભાવયુત = શુદ્ધ ભાવ સહિત.

ઈક્ષિમતુલં વિઝવિચ્ય કિણ્ણરર્કિપુરિસઅમરસ્થયરેહિં ।

તેહિં વિ ન જાહ મોહં જિણભાવણભાવિઓ ધીરો ॥ ૧૩૦ ॥

‘ખેચર-સુરાદિક વિક્રિયાથી ઋદ્ધિ અતુલ કરે બલે,
જિનભાવનાપરિણુત સુધીર લહે ન ત્યાં પણ મોહને. ૧૩૦.

૧. ખેચર-સુરાદિક = વિદ્યાધર, દેવ વગેરે.

કિં પુણ ગચ્છહ મોહં નરસુરસુક્ષ્માણ અપ્પસારાણં ।

જાણંતો પસ્સંતો ચિંતંતો મોક્ષ મુણિધવલો ॥ ૧૩૧ ॥

તો દેવ-નરનાં તુચ્છ સુખ પ્રત્યે લહે શું મોહને
મુનિપ્રવર જે જાણે, ‘જુએ ને ચિંતવે છે મોક્ષને? ૧૩૧.

૧. જુએ = દેખે, શ્રદ્ધે.

ઉત્થરહ જા ણ જરઓ રોયગી જા ણ હહહ દેહહહિં ।

હંદિયવલં ણ વિયલહ તાવ તુમં કુણહિ અપ્પહિયં ॥ ૧૩૨ ॥

રે! ૧આક્રમે ન જરા, ૨ગદાગ્નિ-દહે ન ૩તનકુટિ જ્યાં લગી,
બળ ધન્દ્રિયોનું નવ ઘટે, કરી લે તું નિજહિત ત્યાં લગી.

૧. આક્રમે = આક્રમણ કરે, હલ્લો કરે, ચેગી વળે, પકડે.

૨. ગદાગ્નિ = રોગગ્રસ્ત અગ્નિ.

૩. તનકુટિ = કાયાગ્રસ્ત શૂંપડી.

છજ્જીવ છહાયદણં ણિચ્ચં મળવયણકાયજોઈહિં ।

કુરુ દય પરિહર મુણિવર ભાવિ અપુવ્વં મહાસત્તં ॥ ૧૩૩ ॥

છ અનાયતન તજ, કર દયા પટ્ટજીવની ૧ત્રિવિધે સદા,
મહાસત્તવને તું ભાવ રે! ૨અપૂરવપણે હે મુનિવરા! ૧૩૩.

૧. ત્રિવિધે = મન-વચન-કાયયોગથી.

૨. અપૂરવપણે = અપૂર્વપણે.

દસવિહપાણાહારો અણંતભવસાયરે મમંતેણ ।

ભોયસુહકારણઢં કદો ય તિવિદ્ધેણ સયલજીવાણં ॥ ૧૩૪ ॥

ભમતાં ૧અમિત ભવસાગરે, તેં ભોગસુખના હેતુએ
સહજીવ-દશવિધપ્રાણુનો આહાર કીધો ત્રણવિધે. ૧૩૪.

૧. અમિત = અનંત.

પાણિવહેહિ મહાજસ ચહરાસીલક્ષજોણિમજ્જમ્મિ ।

ઉપ્પજ્જંત મરંતો પત્તો સિ ણિરંતરં દુક્ખં ॥ ૧૩૫ ॥

પ્રાણીવધોથી હે મહાયશ! યોનિ લખ ચોરાશીમાં
ઉત્પત્તિનાં ને મરણનાં દુઃખો નિરંતર તેં લલ્યાં. ૧૩૫.

જીવાણમભયદાણં દેહિ મુણી પાણિભૂયસત્તાણં ।

કલ્લાણમુહણિમિત્તં પરંપરા તિવિહસુદ્ધીણ ॥ ૧૩૬ ॥

તું ભૂત-પ્રાણી-સત્ત્વ-જીવને ત્રિવિધ શુદ્ધિ વડે મુનિ !

દે^૧ અભય, જે^૨ કલ્યાણસૌખ્યનિમિત્ત^૩ પારંપર્યથી. ૧૩૬.

૧. અભય = અભયદાન.

૨. કલ્યાણ = તીર્થ^૧ કરહેવના કલ્યાણક.

૩. પારંપર્યથી = પરંપરાએ.

અસિયસય કિરિયવાઈ અકિરિયાણં ચ દોહ ચુલસીદી ।

સત્તટ્ઠી અણ્ણાણી વેણફયા હોંતિ વત્તીસા ॥ ૧૩૭ ॥

શત-એંશી કિરિયાવાદીના, ચારાશી^૧ તેથી વિપક્ષના,

બત્રીશ સડસઠ ભેદ છે વૈનયિક ને અજ્ઞાનીના. ૧૩૭.

૧. તેથી વિપક્ષના = અક્રિયાવાદીના.

ળ મુયઈ પયહિ અમન્વો સુદ્ધુ વિ આયણિઝ્ઞણ જિણધમ્મં ।

ગુહદુહં પિ પિવંતા ણ પણયા ણિવ્વિસા હોંતિ ॥ ૧૩૮ ॥

સુરીતે સુણી જિનધર્મ^૧ પણ પ્રકૃતિ અભવ્ય નહીં તળે,

સાકરસહિત ક્ષીરપાનથી પણ સર્પ^૨ નહિ નિર્વિષ બને. ૧૩૮.

મિચ્છત્તછણ્ણદિટ્ઠી દુદ્ધીણ દુમ્મણ્ણિ દોસેહિં ।

ધમ્મં જિણપણ્ણત્તં અમન્વજીવો ણ રોચેદિ ॥ ૧૩૯ ॥

^૧ દુર્બુદ્ધિ-દુર્મતદોષથી^૨ મિથ્યાત્વઆવૃત્તદગ રહે,

આત્મા અભવ્ય જિનેં દ્રજાપિત ધર્મની રચિ નવ કરે. ૧૩૯.

૧. દુર્બુદ્ધિ-દુર્મતદોષથી = દુર્બુદ્ધિને લીધે તથા ક્રમત-અનુરૂપ દોષોને લીધે.

૨. મિથ્યાત્વઆવૃત્તદગ = મિથ્યાત્વથી આચ્છાદિત દષ્ટિવાળો.

કુચ્છિયધમ્મમ્મિ રઓ કુચ્છિયપાસંદિમત્તિસંજુતો ।

કુચ્છિયતવં કુળંતો કુચ્છિયગદ્માયણો હોઈ ॥ ૧૪૦ ॥

કુત્તિસતધરમ-રત, ભક્તિ જે 'પાખ'ડી કુત્તિસતની કરે,
કુત્તિસત કરે તપ, તેહ કુત્તિસત ગતિ તાણું ભાજન બને. ૧૪૦.

૧. પાખડી કુત્તિસતની = કુત્તિસત (નિદિત, ધિક્કારવા યોગ્ય, ખરાબ, અધમ) એવા પાખડીઓની

इव मिच्छत्तावासे कुणयक्कुसत्थेहिं मोहिओ जीवो ।

મમિઓ અણાકાલં સંસારે ધીર ચિંતેહિ ॥ ૧૪૧ ॥

હે ધીર ! ચિંતવ—જીવ આ મોહિત કુનય-દુઃશાસ્ત્રથી

'મિથ્યાત્વધર સંસારમાં રખડ્યો અનાદિ કાળથી. ૧૪૧.

૧. મિથ્યાત્વધર = (૧) મિથ્યાત્વનું ધર એવા, અથવા (૨) મિથ્યાત્વ
જેનું ધર છે એવા

पासंढी तिणिण सया तिसट्ठि भेया उमग्ग मुत्तण ।

હંમહિ મણુ જિણમગ્ગે અસપ્પલાવેણ કિં વહુણા ॥ ૧૪૨ ॥

ઉન્માર્ગને છોડી ત્રિશત-તેસઠપ્રમિત પાખડીના,
જિનમાર્ગમાં મન રોક; બાહુ પ્રલપન 'નિરર્થ'થી શું બલા ?

૧. નિરર્થ = નિરર્થક, વ્યર્થ

जीवविमुक्को सवओ दंसणमुक्को य होइ चलसवओ ।

સવઓ લોચઅપુજ્જો લોઉત્તરયમ્મિ ચલસવઓ ॥ ૧૪૩ ॥

જીવમુક્ત શબ્દ કહેવાય, 'ચલ શબ્દ' બાણુ દર્શનમુક્તને;
શબ્દ લોક માંડી અપૂજ્ય, ચલ શબ્દ હોય લોકોત્તર વિષે,

૧. ચલ શબ્દ = હાલતું—ચાલતું-મડદું.

જહ તારયાણ ચંદો મયરાઓ મયડલાણ સન્વાણં ।

અહિઓ તહ સમ્મત્તો રિસિસાવયદુવિહધમ્માણં ॥ ૧૪૪ ॥

જ્યમ ચંદ્ર તારાગણુ વિષે, 'મૃગરાજ સૌ' 'મૃગકુલ વિષે,
ત્યમ અધિક છે સમ્યક્ત્વ ઋષિશ્રાવક-દ્વિવિધ ધર્મો વિષે

૧ મૃગરાજ = સિંહ

૨ મૃગકુલ = પશુસમૂહ

જહ ફણિરાઓ સોહહ ફળમણિમાણિક્કિરણવિપ્પુરિઓ ।

તહ વિમલદંસણધરો જિણમત્તી પવયણે જીવો ॥ ૧૪૫ ॥

નાગેંદ્ર શોભે કૈશુમણિમાણિક્કચક્રિણે ચમકતો,
તે રીત શોભે શાસને જિનભક્ત દર્શનનિર્મળો. ૧૪૫.

જહ તારાયણસહિયં સસહરવિવં સ્વમંડલે વિમલે ।

માવિય તવવયવિમલં જિણલિંગં દંસણવિમુદ્ધં ॥ ૧૪૬ ॥

શશિખિંબ તારકવૃંદ સહ નિર્મળ નભે શોભે ધણું,
ત્યમ શોભતું તપવ્રતવિમળ જિનાલિંગ દર્શનનિર્મળું. ૧૪૬.

ઇય ણાહં ગુણદોસં દંમણરયણં ધરેહ માવેણ ।

સારં ગુણરયણાણં સોવાણં પદમ મોક્ષસ્સ ॥ ૧૪૭ ॥

ધમિ જાણીને ગુણદોષ ધારો ભાવથી દુગરત્નને,
જે સાર ગુણરત્નો વિષે ને પ્રથમ શિવસોપાન છે. ૧૪૭.

કત્તા મોહ અમુત્તો સરીરમિત્તો અણાગ્ગિદ્ધનો ચ ।

દંસણણાણુવઓગો ણિદ્ધિદ્ધો જિણવરિંદેહિં ॥ ૧૪૮ ॥

કર્તા તથા ભોક્તા, અનાદિ-અનંત, દેહપ્રમાણ ને
 ૧ વણુમૂર્તિ, દગજ્ઞાનોપયોગી જીવ ભાખ્યો જિનવરે. ૧૪૮.

૧ વણુમૂર્તિ = અમૂર્ત, અશ્પી

દંસણનાવાવરણં મોહણિયં અંતરાયકં કમ્મં ।

ણિટ્ઠવ્હ મવિયજીવો સમ્મં જિણભાવણાજુત્તો ॥ ૧૪૯ ॥

૧ દગજ્ઞાનઆવૃત્તિ, મોહ તેમ જ અંતરાયક કર્મને
 સમ્યક્પણે જિનભાવનાથી ભવ્ય આત્મા ક્ષય કરે. ૧૪૯.

૧ દગજ્ઞાનઆવૃત્તિ = દર્શનાવરણ ને જ્ઞાનાવરણ.

વલસોક્કણાણદંસણ ચત્તારિ વિ પાયડા ગુણા હોંતિ ।

ળદ્રે ઘાઈચઠકે લોયાલોયં પયાસેદિ ॥ ૧૫૦ ॥

ચઉધાતિનાશે જ્ઞાન-દર્શન-સૌખ્ય-ખળ ચારે ગુણો

૧ પ્રાકટય પામે જીવને, પરકાશ લોકાલોકનો. ૧૫૦.

૧ પ્રાકટય = પ્રગટપણ

જાણી સિવ પરમેષ્ઠી સવ્વળ્હુ વિળ્હુ ચઠ્ઠહો બુદ્ધો ।

અપ્પો વિ ય પરમ્પો કમ્મવિમુક્કો ય હોઈ ફુડં ॥ ૧૫૧ ॥

તે જ્ઞાની, શિવ, પરમેષ્ઠી છે. વિળ્હુ, ચતુર્મુખ, બુદ્ધ છે,
 આત્મા તથા પરમાત્મા, સર્વજ્ઞ, કર્મવિમુક્ત છે. ૧૫૧.

ઇય ઘાઈકમ્મમુક્કો અદ્ધારદ્ધોસવજ્જિવો સયલો ।

તિહુવળભવળપદીવો દેહ મમં ઉત્તમં વોદિં ॥ ૧૫૨ ॥

અઉધાતિકર્મવિમુક્ત. દોષ અઢાર રહિત, સદેહ એ
'ત્રિભુવનભવનના દીપ જિનવર ખોધિ દો ઉત્તમ મને. ૧૫૨.

૧ ત્રિભુવનભવનના દીપ = ત્રણ લોકરૂપી ધરના દીપક અર્થાત્ દીવારૂપ.

જિણવરચરણંબુરુહં ણમંતિ જે પરમમત્તિરાણ ।

તે જન્મવેલ્લિમૂલં સ્વર્ણંતિ વરભાવસત્થેણ ॥ ૧૫૩ ॥

જે પરમભક્તિરાગથી જિનવરપદાંબુજને નમે,
તે જન્મવેલીમૂળને ૧વર ભાવશસ્ત્ર વડે ૨ખણે. ૧૫૩

૧ વર = ઉત્તમ

૨ ખણે = ખોદે છે

જહ સલિલેણ ણ લિપ્પઙ્ગ કમલિણિપત્તં સહાવપયઢીણ ।

તહ ભાવેણ ણ લિપ્પઙ્ગ કસાયવિસણ્ઠિં સપ્પુરિસો ॥ ૧૫૪ ॥

જ્યમ કમલિનીના પત્રને નહિ ૧સલિલલેપ સ્વભાવથી,
ત્યમ સ્તપુરુષને લેપ વિષયકષાયનો નહિ ભાવથી. ૧૫૪.

૧. સલિલ = પાણી.

તે ચ્ચિય મ્મણામિ હં જે સયલકલાસીલસંજમગુણેહિં ।

વહુદોસાણાવાસો સુમલિણચિત્તો ણ સાવયસમો સો ॥ ૧૫૫ ॥

કહું તે જ મુનિ જે શીલસંયમગુણુ—સમસ્ત કળા—ધરે;
જે ૧મલિનમન બહુદોષધર, તે તો ન શ્રાવકતુલ્ય છે. ૧૫૫.

૧ મલિનમન = મલિન ચિત્તવાળો.

તે ધીરવીરપુરિસા સ્વમદમસ્વર્ગેણ વિપ્પુરંતેણ ।

દુજ્જયપવલવલ્લહરકસાયમ્મહ ણિજ્જિયા જેહિં ॥ ૧૫૬ ॥

તે ધીરવીર નરો, 'ક્ષમાદમ-તીક્ષ્ણખડ્ગે' જેમણે
જીત્યા સુદુર્જય-ઉગ્રબળ-મદમત્ત-સુભટ^૨ — કષાયને. ૧૫૬.

- ૧ ક્ષમાદમ-તીક્ષ્ણખડ્ગે = ક્ષમા (પ્રશમ) અને જિતે દ્રિયતારૂપી તીક્ષ્ણ
તરવારથી
૨ સુભટ = યોદ્ધા.

ધણા તે મયવંતા દંસણનાળગ્ગપવરહત્થેહિં ।
વિસયમયરહરપડિયા મવિયા ઉત્તારિયા જેહિં ॥ ૧૫૭ ॥

છે ધન્ય તે ભગવંત, 'દર્શનજ્ઞાન-ઉત્તમકર' વડે
જે પાર કરતા 'વિષયમકરાકર'પનિત ભવિ જીવને. ૧૫૭.

- ૧ દર્શનજ્ઞાન-ઉત્તમકર = દર્શન અને જ્ઞાનરૂપ (બે) ઉત્તમ હાથ.
૨. વિષયમકરાકર = વિષયોરૂપી સમુદ્ર (મગરોનું સ્થાન)
૩ ભવિ = ભવ્ય

માયાવેહિ અસેસા મોહમઠાતરુવરમ્મિ આરુઢા ।
વિસયવિસપુષ્પફુલ્લિય હળંતિ મુણિ નાણસત્થેહિં ॥ ૧૫૮ ॥

મુનિ જ્ઞાનશસ્ત્રે છેદતા સંપૂર્ણ માયાવેલને,
—ખડુ વિષય-વિષપુષ્પે ખીલી, 'આરૂઢ મોહમહાદ્રુમે. ૧૫૮.

૧. આરૂઢ મોહમહાદ્રુમે = મોહરૂપી મહાવૃક્ષ પર ચડેલી.

મોહમયગારવેહિં ય સુક્કા જે કરુણભાવસંજુત્તા ।
તે સંવ્વદુરિયસંમં ઢળંતિ ચારિત્તસગ્ગેણ ॥ ૧૫૯ ॥

મદ-મોહ-ગારવમુક્ત ને જે યુક્ત કરુણાભાવથી,
સઘળા 'દુરિતરૂપ' થાંભને ધાતે ચરણ-તરવારથી. ૧૫૯.

- ૧ દુરિત = દુષ્કર્મ, પાપ.

૨. નાને = નાશ કરે

ગુણગણમણિમાલાં જિણમયગયણે ણિસાયરમુણિંદો ।

તારાવલિપરિયરિઓ પુણિમઈંદુ વ્વ પવણપહે ॥ ૧૬૦ ॥

તારાવલી સહ જે રીતે પૂર્ણેન્દુ શોભે આભમાં,
ગુણવૃંદમણિમાળા સહિત મુનિચંદ્ર જિનમતગગનમાં. ૧૬૦.

ચક્રહરરામકેમવસુરવરજિણગણહરાઈસોવસાઈં ।

ચારણમુણિરિદ્ધીઓ વિમુદ્ધભાવા ણરા પત્તા ॥ ૧૬૧ ॥

‘ચક્રેશ-કેશવ-રામ-જિન-ગણી-સુરવરાદિક-સૌખ્યને,
ચારણમુનીંદ્રસુશ્રદ્ધિને, ’મુવિશુદ્ધભાવ નરો લહે. ૧૬૧.

૧. ચક્રેશ-કેશવ-રામ-જિન-ગણી મુગ્ધરાદિક-સૌખ્યને = ચક્રવર્તી, નારાયણ,
અક્ષભદ્ર, તીર્થંકર, ગણધર, દેવેન્દ્ર વગેરેના મુખને.

૨. મુવિશુદ્ધભાવ = શુદ્ધ ભાવવાળા.

સિવમજરામરલિંગમણોવમમુત્તમ પરમવિમલમતુલં ।

પત્તા વરસિદ્ધિસુહં જિણભાવણભાવિયા જીવા ॥ ૧૬૨ ॥

જિનભાવનાપરિણત જીવો વરસિદ્ધિસુખ અનુપમ લહે,
શિવ, અતુલ, ઉત્તમ. પરમ નિર્મળ, અજર-અમરરવરૂપ જે.

તે મે તિહુવણમહિયા સિદ્ધા સુદ્ધા ણિરંજણા ણિચ્છા ।

દિંતુ વરભાવસુદ્ધિં દંસણ ણાણે ચરિત્તે ચ ॥ ૧૬૩ ॥

ભગવંત સિદ્ધો—ત્રિજગપૂજિત, નિત્ય, શુદ્ધ, નિરંજના
—વર ભાવશુદ્ધિ દો મને દગ, જ્ઞાન ને ચારિત્રમાં. ૧૬૩.

કિં જંપિણ વહુણા અન્થો ધમ્મો ચ કામમોક્ષો ચ ।

અળે વિ ચ તાવારા ભાવમ્મિ પરિદ્વિયા સન્વે ॥ ૧૬૪ ॥

१०. दुःखं न भवति ? अहो ! यमं भवति मृत्योर्न भवति ।
 यमं न भवति, मृत्योर्न भवति । यमं न भवति मृत्योर्न भवति । १६२.

इति लोकाद्वयमिति गम्यते ।

लोकाद्वयं लोकाद्वयं गम्यते । १६३.

येन येन लोकाद्वयं लोकाद्वयं गम्यते । १६४.

१. लोकाद्वयं लोकाद्वयं गम्यते । १६५.

૬. મોક્ષપ્રાભૃત

ળાળમયં અપ્પાણં ઉવલદ્ધં જેણ ઙ્ગહિયકમ્મેણ ।

ચઈઝળ ય પરદવ્વં ણમો ણમો તસ્સ દેવસ્સ ॥ ૧ ॥

કરીને 'ક્ષપણુ કર્મો તણુ', પરદ્રવ્ય પરિહરી જેમણે
જ્ઞાનાત્મ આત્મા પ્રાપ્ત કીધો, નમું નમું તે દેવને. ૧.

૧ ક્ષપણુ = ક્ષય

ળમિઝળ ય તં દેવં અણંતવરણાણદંસણં સુદ્ધં ।

વોચ્છં પરમપ્પાણં પરમપયં પરમજોઈણં ॥ ૨ ॥

તે દેવને નમી—'અમિત-વર-દગજ્ઞાનધરને શુદ્ધને,
કહું' પરમપદ—પરમાત્મા—પ્રકરણુ પરમયોગીન્દ્રને. ૨.

૧ અમિત-વર = અનંત અને પ્રધાન

જં જાણિઝળ જોઈ જોઅત્થો જોઈઝળ અણવરયં ।

અવ્વાવાહમણંતં અણોવમં લહ્હિ ણિવ્વાણં ॥ ૩ ॥

જે જાણીને, યોગરથ યોગી, સતત દેખી જેહને,
ઉપમાવિહીન અનંત અવ્યાખ્યાય શિવપદને લહે. ૩.

તિપયારો સો અપ્પા પરમંતરવાહિરો હુ દેહીણં ।

તત્થ પરો જ્ઞાણ્ઝજ્ઞ અંતોવાણ ચયહિ વહિરપ્પા ॥ ૪ ॥

તે આત્મા છે 'પરમ-અંતર-અહિર ત્રણુધા દેહીમાં;
૨અંતર-ઉપાયે ૩પરમને ધ્યાઓ, તન્ને બહિરાત્મા. ૪.

૧ પરમ-અંતર-અહિર ત્રણુધા = પરમાત્મા અંતરાત્મા અને બહિરાત્મા
—એમ ત્રણ પ્રકારે

૨ અતર-ઉપાયે = અતરાત્મારૂપ સાધનથી; અંતરાત્મારૂપ જે પરિણામ
તે પરિણામરૂપ સાધનથી

૩ પરમને = પરમાત્માને

અક્ષાણિ વાહિરપ્પા અંતરઅપ્પા હુ અપ્પસંકપ્પો ।

કમ્મકલંકવિમુક્કો પરમપ્પા મળ્લણ દેવો ॥ ૫ ॥

છે 'અક્ષધી બહિરાત્મ, આતમબુદ્ધિ અંતર-આતમા,
જે મુક્ત કર્મકલંકથી તે દેવ છે પરમાત્મા. ૫.

૧ અક્ષધી = ઇન્દ્રિયબુદ્ધિ, 'ઇન્દ્રિયો તે જ આત્મા છે' એવી બુદ્ધિવાળો.

મલ્લરહિઓ કલચત્તો અણિંદિઓ કેવલો વિમુદ્ધપ્પા ।

પરમેટ્ઠી પરમજિણો સિવંકરો સાસઓ સિદ્ધો ॥ ૬ ॥

તે છે વિશુદ્ધાત્મા, અનિન્દ્રિય, મળરહિત, તનમુક્ત છે,
પરમેટ્ઠી, કેવળ, પરમજિન, શાશ્વત, 'શિવંકર, સિદ્ધ છે. ૬.

૧. શિવંકર = મુખકર, કલ્યાણકર.

આરુહવિ અંતરપ્પા વહિરપ્પા છંડિજ્ઞ તિવિહેણ ।

જ્ઞાણ્ઝજ્ઞ પરમપ્પા ઉવહં જિણવરિંદેહિં ॥ ૭ ॥

થઈ 'અંતરાત્મારૂઢ, બહિરાત્મા તજીને ત્રણવિધે,
 ૨ધ્યાતવ્ય છે પરમાત્મા—જિનવરવૃષભ-ઉપદેશ છે. ૭.

૧ અતરાત્મારૂઢ = અતરાત્મામા આરૂઢ, અતરાત્મારૂપે પરિણત

૨. ધ્યાતવ્ય = ધ્યાવાયોગ્ય, ધ્યાન કરવાયોગ્ય

બહિરત્થે ફુરિયમણો ઇંદિયદારેણ ગિયસરૂવચ્ચુઓ ।

ગિયદેહં અપ્પાણં અજ્ઞવસદિ મૂઢદિટ્ઠીઓ ॥ ૮ ॥

૧આહ્યાર્થ' પ્રત્યે ૨સ્કુરિતમન, ૩સ્વભ્રષ્ટ ઇંદ્રિયદારથી,
 નિજદેહ ૪અધ્યવસિત કરે આત્માપણે ૫જીવ મૂઢધી. ૮.

૧ આહ્યાર્થ = બહાગના પદાર્થો

૨ સ્કુરિતમન = સ્કુરાયમાન (તત્પર) મનવાળો

૩ સ્વભ્રષ્ટ ઇંદ્રિયદારથી = ઇંદ્રિયો દ્વારા આત્મસ્વરૂપથી વ્યુત

૪ અધ્યવસિત કરે = માને

૫ જીવ મૂઢધી = મૂઢ બુદ્ધિવાળો જીવ, મૂઢબુદ્ધિ (અર્થાત્ બહિરાત્મા) જીવ

ગિયદેહસરિચ્છં પિચ્છિઝ્ઞણ પરવિગ્ગહં પયત્તેણ ।

અજ્ઞેયણં પિ ગહિયં જ્ઞાઈજ્ઞઈ પરમભાવેણ ॥ ૯ ॥

નિજદેહ સમ પરદેહ દેખી મૂઢ ત્યાં ઉદ્ધમ કરે,
 ૧તે છે અચેતન તોય માને તેહને ૨આત્માપણે. ૯.

૧ તે = પરતો દેહ

૨ આત્માપણે = પરના આત્મા તરીકે.

સપરજ્ઞવસાણં દેહેસુ ચ અવિદિદત્થમપ્પાણં ।

સુયદારાઈવિસણ મણુયાણં વહુણ મોહો ॥ ૧૦ ॥

વસ્તુસ્વરૂપ જાણ્યા વિના ૧દેહે સ્વ-અધ્યવસાયથી
 અજ્ઞાની જનને મોહ ફાલે પુત્રદારાદિક મહી. ૧૦.

૧. દેહે સ્વ-અધ્યવસાયથી = 'દેહ તે જ આત્મા છે' એવા મિથ્યા અભિપ્રાયથી,

મિચ્છાણાણેસુ રઓ મિચ્છાભાવેણ ભાવિઓ સંતો ।

મોહોદણ પુણરવિ અંગં સં મળણ મણુઓ ॥ ૧૧ ॥

રહી લીન મિથ્યાજ્ઞાનમાં, મિથ્યાત્વભાવે પરિણુમી,
તે દેહ માને 'હુ' પણે 'ફરીનેય મોહોદય થકી. ૧૧.

૧ ફરીનેય = આગામી ભવમાં પણ.

જો દેહે પિરવેક્કો ણિદ્દંદો ણિમ્મમો પિરારંમો ।

આદસહાવે સુરઓ જોઈ સો લહ્હ ણિવ્વાણં ॥ ૧૨ ॥

નિર્દન્દ, નિર્મમ, દેહમાં નિરપેક્ષ, 'મુક્તાર'લ જે,
જે લીન આત્મસ્વભાવમાં, તે યોગી પામે મોક્ષને. ૧૨.

૧. મુક્તારલ = નિગરલ, આરલ રહિત.

પરદવ્વરઓ વજ્જાદિ વિરઓ મુચ્છેઈ વિવિહકમ્મેહિં ।

ણસો જિણવવેસો સમાસદો વંધમુક્કલસ ॥ ૧૩ ॥

પરદ્રવ્યરત બંધાય, 'વિરત મુકાય વિધવિધ કર્મથી;
—આ, બંધમોક્ષ વિધે જિનેશ્વરદેશના સંક્ષેપથી. ૧૩.

૧ વિરત = પરદ્રવ્યથી વિરમેલ; પરદ્રવ્યથી વિરામ પામેલ.

સદ્ધવ્વરઓ સવણો સમ્માદ્દી હવેઈ ણિયમેણ ।

સમ્મત્તપરિણદો ઉણ સ્સવેઈ દુદ્ધટ્ટકમ્માઈ ॥ ૧૪ ॥

રે! નિયમથી નિજદ્રવ્યરત સાધુ સુદૃષ્ટિ હોય છે,
સમ્યક્ત્વપરિણુત વર્તેતો 'દુષ્ટાદ કર્મો ક્ષય કરે. ૧૪.

૧ દુષ્ટાદ કર્મો = દુષ્ટ આઠ કર્મેતિ, ખરાબ એવાં આઠ કર્મેતિ.

જો પુણ પરદવ્વરઓ મિચ્છાદિદ્વી હવેડ સો સાહુ ।

મિચ્છત્તપરિણદો પુણ વજ્જદિ દુદ્ધદ્ધકમ્મેહિં ॥ ૧૫ ॥

પરદ્રવ્યમાં રત સાધુ તો મિથ્યાદરશયુત હોય છે,
મિથ્યાત્વપરિણુત વર્તે તો બાંધે કરમ દુષ્ટાષ્ટને. ૧૫.

પરદવ્વાદો દુગ્ગઈ સદ્વ્વાદો હુ સુગઈ હોઈ ।

इय णाऊण सदव्वे कुणह रई विइ इयरम्मि ॥ १६ ॥

પરદ્રવ્યથી દુર્ગતિ, ખરે સુગતિ સ્વદ્રવ્યથી થાય છે;
—એ બાણી, નિજદ્રવ્યે રમે, પરદ્રવ્યથી વિરમે તમે. ૧૬.

આદસહાવાદણં સચ્ચિત્તાચિત્તમિસ્સિયં હવ્વદિ ।

तं परदव्वं भणियं अवितथं सव्वदरिसीहिं ॥ १७ ॥

‘આત્મસ્વભાવેતર સચિત્ત, અચિત્ત, તેમ જ મિશ્ર જે,
તે બાણુવું’ પરદ્રવ્ય—સર્વજો કહ્યું ‘અવિતથપણે. ૧૭.

૧. આત્મસ્વભાવેતર = આત્મસ્વભાવથી અન્ય.

૨. અવિતથપણે = સત્યપણે, યથાર્થપણે

દુદ્ધદ્ધકમ્મરહિયં અણોવમં ણાણવિગ્ગહં ણિચ્ચં ।

सुद्धं जिणेहिं कहियं अप्पाणं हवदि सदव्वं ॥ १८ ॥

દુષ્ટાષ્ટકર્મવિહીન, અનુપમ, ‘જ્ઞાનવિગ્રહ, નિત્ય ને
જે શુદ્ધ ભાખ્યો જિનવરે, તે આત્મા સ્વદ્રવ્ય છે. ૧૮.

૧. જ્ઞાનવિગ્રહ = જ્ઞાનરૂપ શરીરવાળો

जे ज्ञायंति सदव्वं परदव्वपरम्मूहा दु सुचरित्ता ।

ते जिणवराण मग्गे अणुलगा लहहिं णिव्वाणं ॥ १९ ॥

પરવિમુખ થઈ નિજદ્રવ્ય જે ધ્યાવે સુચારિત્રીપણે,
જિનદેવના મારગ મહીં સંલગ્ન તે શિવપદ લહે. ૧૯

૧. સંલગ્ન = લાગેલ; વળગેલ- જોડાયેલ

જિણવરમણ જોઈ આણે આણ સુદ્ધમપ્પાણં ।

જેણ લહઈ ણિવ્વાણં ણ લહઈ કિં તેણ સુરલોચં ॥ ૨૦ ॥

જિનદેવમત-અનુસાર ધ્યાવે યોગી નિજશુદ્ધાત્મને,
જેથી લહે નિર્વાણ, તો શું નવ લહે સુરલોકને? ૨૦

૧. સુરલોક = દેવલોક; સ્વર્ગ.

જો જાઈ જોયણસયં દિયહેજેક્કેણ હેવિ ગુરુમારં ।

સાં કિં કોસદ્દં પિ હુ ણ સક્કણ જાહ ભુવણચલે ॥ ૨૧ ॥

ખાહુ ભાર લઈ દિન એકમાં જે ગમન સો યોજન કરે,
તે વ્યક્તિથી કોશાઈ પણ નવ જઈ શકાય શું ભૂતળે? ૨૧

૧. કોશાઈ = અર્ધ કોમ, અર્ધો ગાઉ.

જો કોહિણ ણ જિપ્પઈ સુહહો સંગામણહિં સવ્વેહિં ।

સાં કિં જિપ્પઈ ઇકિં ણરેણ સંગામણ સુહહો ॥ ૨૨ ॥

જે સુભટ હોય અજેય કોટિ નરોથી—સૈનિક સર્વથી,
તે વીર સુભટ જિતાય શું સંગ્રામમાં નર એકથી? ૨૨.

૧. અજેય = ન હતી શકાય એવો.

સર્ગાં તવેણ સવ્વો પિ પાવણ તર્હિં વિં જ્ઞાણજોણં ।

જો પાવઈ સો પાવઈ પરલોણ સાસયં સોક્કલં ॥ ૨૩ ॥

તપથી લહે સુરલોક સૌ, પણ ધ્યાનયોગે જે લહે
તે આત્મા પરલોકમાં પામે સુશાશ્વત સૌખ્યને. ૨૩.

અહસોહણજોષ્ણં સુદ્ધં હેમં હવેદ જહ તહ ય ।

કાલાઈલદ્વીપ અપ્પા પરમપ્પઓ હવદિ ॥ ૨૪ ॥

જ્યમ શુદ્ધતા પામે સુવર્ણ ^૧અતીવ શોભન યોગથી,
આત્મા બને પરમાત્મા ત્યમ કાળ-આદિક લખ્ધિથી. ૨૪.

૧. અતીવ શોભન = અતિ સાગ.

વર વયતવેહિ સગ્ગો મા દુક્ખં હોઝ ગિરહ્ ઇયરેહિં ।

છાયાતવદ્વિયાણં પહિવાલંતાણ ગુરુમેયં ॥ ૨૫ ॥

^૧દિવ ઠીક વ્રતતપથી, ન હો દુખ ^૨ધતરથી નરકાદિકે;
છાંયે અને તડકે ^૩પ્રતીક્ષાકરણમાં બહુ ભેદ છે. ૨૫.

૧. દિવ ઠીક વ્રતતપથી = (અવ્રત અને અતપથી નરકાદિ દુખ પ્રાપ્ત થાય તેના કરતા) વ્રતતપથી અર્ગ પ્રાપ્ત થાય તે મુકાબલે સારુ છે

૨. ધતરથી = બીજથી (અર્થાત્ અવ્રત અને અતપથી).

૩. પ્રતીક્ષાકરણમાં = ગહુ બેવામાં

જો ઇચ્છહ્ ગિસ્સરિદ્ધં સંસારમહ્ણવાઝ હંદાઓ ।

કર્મ્મિધણાણ હહણં સો જ્ઞાયહ્ અપ્પયં સુદ્ધં ॥ ૨૬ ॥

^૧સંસાર-અર્ણવ રુદ્રથી ^૨નિઃસરણુ ઇચ્છે જીવ જે,
ધ્યાવે ^૩કરમ-ઇન્ધન તણા દહનાર નિજ શુદ્ધાત્મને. ૨૬.

૧ સંસાર-અર્ણવ રુદ્રથી = ભયકર સંસારસમુદ્રથી.

૨ નિઃસરણુ = બહાર નીકળવું તે

૩ કરમ-ઇન્ધન તણા દહનાર = કર્મરૂપી ઇન્ધણને બાળી નાખનાર.

સર્વે કસાય મોતું ગારવમયરાયનોસવામોહં ।

લોચવવહારવિરદો અપ્પા ઝાણ્ઠ જ્ઞાણત્યો ॥ ૨૭ ॥

સધળા કધાયો, 'મોહરાગવિરોધ-મદ-ગારવ નહ,
ધ્યાનસ્થ ધ્યાવે આત્મને, વ્યવહાર લૌકિકથી છૂટી. ૨૭.

૧. મોહરાગવિરોધ = મોહરાગદોષ.

મિચ્છત્તં અણ્ણાણં પાવં પુણ્ણં ચણ્ણિ તિવિહેણ ।

મોળવ્વણ જોઈ જોયત્યો જોયણ અપ્પા ॥ ૨૮ ॥

ત્રિવિધે તણ મિથ્યાત્વને, અજ્ઞાનને, 'અધ-પુણ્યને,
યોગસ્થ યોગી મૌનવ્રતસંપન્ન ધ્યાવે આત્મને. ૨૮.

૧. અધ-પુણ્યને = પાપને તથા પુણ્યને.

જં મયા દિસ્સદે સ્વં તં ણ જાણાદિ સવ્વહા ।

જાણગં દિસ્સદે જેવ તમ્હા જંપેમિ કેણ હં ॥ ૨૯ ॥

દેખાય મુજને રૂપ જે તે જાણતું નહિ સર્વથા,
ને જાણનાર ન 'દૃશ્યમાન; હું જોણું કેની સાથમાં? ૨૯.

૧ ન દૃશ્યમાન = દેખાતો નથી

સવ્વાસવણિરોહેણ કમ્મં સ્વદિ સંચિદં ।

જોયત્યો જાણણ જોઈ જિણદેવેણ માસિયં ॥ ૩૦ ॥

આસ્રવ સમસ્ત નિરોધીને ક્ષય પૂર્વકર્મ તણો કરે,
જ્ઞાતા જ ણસ રહી જાય છે યોગસ્થ યોગી;—જિન કહે. ૩૦.

જો સુત્તો વ્યવહારે સો જોઈ જગાણ સકજ્જમ્મિ ।

જો જગાદિ વ્યવહારે સો સુત્તો અપ્પણો કજ્જે ॥ ૩૧ ॥

યોગી સૂતા વ્યવહારમાં તે જગતા નિજકાર્યમાં;
જે જગતા વ્યવહારમાં તે સુત આતમકાર્યમાં. ૩૧.

કય જાણિજ્ઞ જોઈ વ્યવહારં ચયદ્ સવ્વહા સવ્વં ।

આયદ્ પરમપ્પાણં જહ મણિયં જિણવરિદેહિ ॥ ૩૨ ॥

ધર્મ જાણી યોગી સર્વથા છાડે સકળ વ્યવહારને,
પરમાત્મને ધ્યાવે યથા ઉપદિષ્ટ જિનદેવો વડે. ૩૨.

પંચમહવ્વયજુત્તો પંચસુ સમિદીસુ તીસુ ગુત્તીસુ ।

રયણત્તયસંજુત્તો આણજ્ઞયણં સદા કુણહ ॥ ૩૩ ॥

તું ૧પંચસમિત, ૨ત્રિગુપ્ત ને સંયુક્ત પંચમહાવ્રતે,
૩રત્નત્રયીસંયુતપણે કર નિત્ય ૪ધ્યાનાધ્યયનને. ૩૩.

૧. પંચસમિત = પાંચ સમિતિથી યુક્ત (વર્તેલો થકો)

૨. ત્રિગુપ્ત = ત્રણ ગુપ્તિ સહિત (વર્તેલો થકો)

૩. રત્નત્રયીસંયુતપણે = રત્નત્રયસંયુક્તપણે.

૪. ધ્યાનાધ્યયન = ધ્યાન તથા અધ્યયન; ધ્યાન તથા શાસ્ત્રાભ્યાસ.

રયણત્તયમારાહં જીવો આરાહઓ મુણેયવ્વો ।

આરાહણાવિહાણં તસ્સ ફલં કેવલં ણાણં ॥ ૩૪ ॥

રત્નત્રયી આરાધનારો જીવ આરાધક કહ્યો;
આરાધનાનું વિધાન કેવલજ્ઞાનફળદાયક અહો! ૩૪.

સિદ્ધો સુદ્ધો આદા સવ્વળ્હુ સવ્વલોયદરિસી ચ ।

સો જિણવરેહિં મણિયો જાણ તુમં કેવલં ણાણં ॥ ૩૫ ॥

છે સિદ્ધ, આત્મા શુદ્ધ છે ને સર્વજ્ઞાનીદર્શી છે,
તું બાણુ રે!—જિનવરકથિત આ છવ કેવળ જ્ઞાન છે. ૩૫.

રયણત્તયં પિ જોઈ આરાહ્લ જો હુ જિણવરમણ ।

સો જ્ઞાયદિ અપ્પાણં પરિહરદ પરં ણ સંદેહો ॥ ૩૬ ॥

જે યોગી આરાધે રતનત્રય પ્રગટ જિનવરમાર્ગથી,
તે આત્મને ધ્યાવે અને પર પરિહરે;—શંકા નથી. ૩૬.

જં જાણદ તં ણાણં જં પિચ્છદ તં ચ દંસણં ણેયં ।

તં ચારિત્તં મણિયં પરિહારો પુણ્ણપાત્રાણં ॥ ૩૭ ॥

જે બાણુતું તે જ્ઞાન, દેખે તેહ દર્શન બાણુવું,
જે પાપ તેમ જ પુણ્યનો પરિહાર તે આરિત કહ્યું. ૩૭.

તચ્ચરૂદ્ધં સમ્મત્તં તચ્ચગ્ગહણં ચ હવદ્ધ સણ્ણાણં ।

ચારિત્તં પરિહારો પરુવિયં જિણવરિંદેહિં ॥ ૩૮ ॥

છે તત્ત્વરુચિ સમ્યક્ત્વ. તત્ત્વ તાણું ^૧અહણુ ^૨સદ્જ્ઞાન છે,
પરિહાર તે આરિત છે;—જિનવરવૃષભનિર્દિષ્ટ છે. ૩૮.

૧. અહણુ = સમજણ; બાણુવું તે, જ્ઞાન.

૨. સદ્જ્ઞાન = સમ્યક્જ્ઞાન.

દંસણસુદ્ધો સુદ્ધો દંસણસુદ્ધો લહેદ્ધ ણિચ્ચાણં ।

દંસણવિહીણપુરિસો ણ લહેદ્ધ તં ઇચ્છિયં લાહં ॥ ૩૯ ॥

‘દગશુદ્ધ આત્મા શુદ્ધ છે, દગશુદ્ધ તે મુક્તિ લહે,
દર્શનરહિત જે પુરુષ તે પામે ન ધર્મિછત લાભને. ૩૯.

૧. દગશુદ્ધ = દર્શનશુદ્ધ, અભ્યગદર્શનથી શુદ્ધ.

इय उवएसं सारं जरमरणहरं खु मण्णए जं तु ।

तं सम्मत्तं भणियं सवणाणं सावयाणं पि ॥ ४० ॥

‘જરમરણહર આ સારભૂત ઉપદેશ શ્રદ્ધે ર-પષ્ટ જે,
અભ્યક્ત્ય ભાખ્યું તેહને, હો શ્રમણ કે શ્રાવક બલે. ૪૦.

૧. જરમરણહર = જરા અને મરણનો નાશક.

जीवाजीवविहत्ती जोई जाणैज् जिणवरमणं ।

तं सण्णाणं भणियं अवियत्थं सच्चदरिसीहिं ॥ ४१ ॥

જીવ-અજીવ કેરો ભેદ જાણે યોગી જિનવરમાર્ગથી,
સર્વજ્ઞદેવે તેહને સદ્ગ્જ્ઞાન ભાખ્યું ‘તથ્યથી. ૪૧.

૧. તથ્યથી = અત્યપણે, અવિતથપણે.

जं जाणिऊण जोई परिहारं कुणइ पुण्णपावाणं ।

तं चारित्तं भणियं अवियप्पं कम्मरहिण्हिं ॥ ४२ ॥

તે જાણી યોગી પરિહરે છે પાપ તેમ જ પુણ્યને,
ચારિત્ર તે ‘અવિકલ્પ ભાખ્યું કર્મરહિત જિનેશ્વરે. ૪૨.

૧. અવિકલ્પ = નિર્વિકલ્પ, વિકલ્પ રહિત.

जो रयणत्तयजुत्तो कुणइ तवं संजदो ससत्तीण् ।

सो पावइ परमपयं ज्ञायंतो अप्पयं, सुद्धं ॥ ४३ ॥

રત્નત્રયીયુત સંયમી ^૧નિજશક્તિતઃ તપને કરે,
શુદ્ધાત્મને ધ્યાતો થકો ^૨ઉત્કૃષ્ટ પદને તે વરે. ૪૩.

૧. નિજશક્તિત = પોતાની શક્તિ પ્રમાણે.

૨. ઉત્કૃષ્ટ પદ = પરમ પદ (અર્થાત મુક્તિ).

તિહિ તિણિ ધરવિ ણિચ્છં તિયરહિઓ તહં તિણં પરિયરિઓ ।
દોદોસવિપ્પમુક્કો પરમપ્પા ઝાયણ જોઈ ॥ ૪૪ ॥

^૧ત્રણુથી ^૨ધરી ત્રણુ, નિત્ય ^૩ત્રિકવિરહિતપણે, ^૪ત્રિક્યુતપણે,
રહી ^૫દોષયુગલવિમુક્ત ધ્યાવે યોગી નિજ પરમાત્મને. ૪૪.

૧. ત્રણુથી = ત્રણ વડે (અર્થાત મન-વચન-કાયાથી)

૨. ધરી ત્રણુ = ત્રણને ધારણ કરીને (અર્થાત વર્ષાકાળયોગ, શીતકાળયોગ તથા ગ્રીષ્મકાળયોગને ધારણ કરીને)

૩. ત્રિકવિરહિતપણે = ત્રણથી (અર્થાત શલ્યત્રયથી) રહિતપણે,

૪. ત્રિક્યુતપણે = ત્રણથી સયુક્તપણે (અર્થાત રત્નત્રયથી સહિતપણે)

૫. દોષયુગલવિમુક્ત = એ દોષોથી રહિત (અર્થાત રાગ-દ્વેષથી રહિત).

મયમાયકોઠરહિઓ લોહેણ વિવજ્જિઓ ચ જો જીવો ।

ણિમ્મલસહાવજુત્તો સો પાવડ ઉત્તમં સોવ્વં ॥ ૪૫ ॥

જે જીવ માયા-ક્રોધ-મદ પરિવર્જને, તજી લોભને,
નિર્મળ સ્વભાવે પરિણમે, તે સૌખ્ય ઉત્તમને લહે. ૪૫.

વિસયકસાણહિ જુદો રુદ્ધો પ્રમપ્પમાવરહિયમણો ।

સો ણ લહ્ણ સિદ્ધિસુદ્ધં જિણસુદ્ધપરમ્મહો જીવો ॥ ૪૬ ॥

‘પરમાત્મભાવનહીન, ²રુદ્ર, કષાયવિષયે યુક્ત જે,
તે જીવ ³જિનમુદ્રાવિમુખ પામે નહીં શિવસૌખ્યને. ૪૬.

૧. પરમાત્મભાવનહીન = પરમાત્મભાવના રહિત, નિજ પરમાત્મતત્ત્વની
ભાવનાથી રહિત

૨. રુદ્ર = રૌદ્ર પરિણામવાળો

૩ જિનમુદ્રાવિમુખ = જિનસદૃશ યથાગત મુનિરૂપથી પરાડ્મુખ.

જિનમુદ્ધં સિદ્ધિસુદ્ધં હવેદ્ધિ ણિયમેણ જિણવરુદ્ધિદ્ધં ।

સિવિણે વિ ણ રુચ્છદ્ધિ પુણ જીવા અચ્છંતિ મવગદ્ધણે ॥ ૪૭ ॥

જિનવરવૃષભ-ઉપદિષ્ટ જિનમુદ્રા જ શિવસુખ નિયમથી;
તે નવ રુચ્છે સ્વપ્નેય જેને, તે રહે ભવવન મહીં. ૪૭.

પરમપ્પય જ્ઞાયંતો જોઈ મુચ્છેદ્ધિ મલદલોદ્ધેણ ।

ણાદિયદિ ણવં કમ્મં ણિદ્ધિદ્ધં જિણવરિદ્ધેહિં ॥ ૪૮ ॥

પરમાત્મને ધ્યાતાં શ્રમણ મળજનક લોભ થકી છૂટે,
નૂતન કરમ નહિ આસ્રવે—જિનદેવથી નિર્દિષ્ટ છે. ૪૮.

હોઝ્ઞણ દિઢચરિત્તો દિઢસમ્મત્તેણ માવિયમઈઓ ।

જ્ઞાયંતો અપ્પાણં પરમપયં જાવણ જોઈ ॥ ૪૯ ॥

પરિણુત મુદ્ધ-સમ્યક્ત્વરૂપ, લહી મુદ્ધ-આરિત્રને,
નિજ આત્મને ધ્યાતાં થકાં યોગી પરમ પદને લહે. ૪૯.

ચરણં હવદ્ધિ સધમ્મો ધમ્મો સો હવદ્ધિ અપ્પસમમાવો ।

સો રાગરોસરહિઓ જીવસ્સ અણણપરિણામો ॥ ૫૦ ॥

ચારિત્ર તે નિજ ધર્મ છે ને ધર્મ નિજ સમભાવ છે,
 'તે જીવના 'વણરાગરોષ અનન્યમય પરિણામ છે. ૫૦.

૧. તે નિજ મમભાવ

૨. વણરાગરોષ = રાગદ્વેષમહિત.

જહ ફલિહમણિ વિસુદ્ધો પરદવ્વજુદો દવેહ અણ્ણં સો ।

તહ રાગાદિવિજુતો જીવો દવદિ હુ અણ્ણવિદ્ધો ॥ ૫૧ ॥

નિર્મળ સ્ફુટક પરદ્રવ્યસંગે અન્યરૂપે થાય છે,
 ત્યમ જીવ છે નીરાગ પણ અન્યાન્યરૂપે પરિણમે. ૫૧.

દેવગુરુમ્મિ ય મત્તો સાદ્દમ્મિયસંજદેસુ અણુરત્તો ।

સમ્મત્તમુવ્વહંતો જ્ઞાણરઓ દોદિ જોઈ સો ॥ ૫૨ ॥

જે દેવ-ગુરુના ભક્ત ને સહધર્મીમુનિ-અનુરક્ત^૧ છે,
^૨સમ્યક્ત્વના વહનાર યોગી ધ્યાનમાં રત હોય છે. ૫૨.

૧. અનુરક્ત = અનુરાગવાળા; વાત્સલ્યવાળા.

૨. સમ્યક્ત્વના વહનાર = સમ્યક્ત્વને ધારી રાખનાર, સમ્યક્ત્વપશ્ચિતિએ પશ્ચિમ્મા કરનાર.

૩. રત = રતિવાળા; પ્રીતિવાળા, રચિવાળા

ઉગ્ગતવેણ્ણાણી જં કમ્મં સ્વદિ ભવદિ વહુણ્ણિ ।

તં ણાણી તિદિ ગુત્તો સ્વેદ અંતોમુહુત્તેણ ॥ ૫૩ ॥

તપ ઉગ્રથી અજ્ઞાની જે કર્મો ખપાવે બહુ ભવે,
 જ્ઞાની ત્રિશુશ્નિક તે કરમ અંતર્મુહૂર્તે ક્ષય કરે. ૫૩.

૧. ત્રિશુશ્નિક = ત્રણ-શુશ્નિક

સુહજોણ સુમાવં પરદવ્વે કુણઢ રાગદો સાહૂ ।

સો તેણ દુ અળ્ળાળી ણાળી ઇત્તો દુ વિવરીઓ ॥ ૫૪ ॥

‘શુભ અન્ય દ્રવ્યે રાગથી મુનિ જે કરે રૂચિભાવને,
તો તેહ છે અજ્ઞાની, ને વિપરીત તેથી જ્ઞાની છે. ૫૪.

૧ શુભ અન્ય દ્રવ્યે = (શુભ ભાવના નિમિત્તભૂત) પ્રશસ્ત પરદ્રવ્યો પ્રત્યે.

૨. રૂચિભાવ = ‘ આ સારુ છે, હિતકર છે ’ એમ એકાકારપણે પ્રીતિભાવ

આસવહેદુ ય તદ્વા માવં મોક્ષસ્સ કારણં હવદિ ।

સો તેણ દુ અળ્ળાળી આદસહાવા દુ વિવરીઓ ॥ ૫૫ ॥

આસરવહેતુ ભાવ તે શિવહેતુ છે તેના મતે,
તેથી જ તે છે ‘અજ્ઞ, આત્મસ્વભાવથી વિપરીત છે. ૫૫.

૧ અજ્ઞ = અજ્ઞાની.

જો કમ્મજાદમઙ્ગો સહાવણાણસ્સ ચંદદ્ધસવરો ।

સો તેણ દુ અળ્ળાળી જિણસાસણદ્ધસગો મણિદો ॥ ૫૬ ॥

‘કર્મજમતિક જે ‘અ’ઉદ્દપ્પણુકર સ્વભાવિકજ્ઞાનમાં,
તે જીવને અજ્ઞાની, ‘જિનશાસન તણા દૂષક કહ્યા. ૫૬.

૧ કર્મજમતિક = કર્મથી ઉત્પન્ન થયેલી બુદ્ધિવાળા, કર્મનિમિત્તક
વૈભાવિક બુદ્ધિવાળા (જીવ)

૨ અઉદ્દપ્પણુકર સ્વભાવિકજ્ઞાનમા = સ્વભાવજ્ઞાનને અઉપડરૂપ કરીને
દૂષિત કરનાર (અર્થાત્ તેને અઉપડરૂપ માનીને દૂષણ લગાડનાર)

૩ જિનશાસન તણા દૂષક = જિનશાસનને દૂષિત કરનાર અર્થાત્ દૂષણ
લગાડનાર.

णाणं चरित्तहीणं दंसणहीणं तवेहिं संजुत्तं ।

अण्णेषु भावरहियं लिंगगहणेण किं सोक्खं ॥ ५७ ॥

જ્યાં જ્ઞાન ચરિત્તવિહીન છે, તપયુક્ત પણ 'દગડીન છે,
વળી 'અન્ય કાર્યો ભાવહીન, તે લિંગથી મુખ શું અરે?

૧ દગડીન = સમ્યગ્દર્શન રહિત.

૨ અન્ય કાર્યો = ખીલ (આવશ્યકાદિ) ક્રિયાઓ.

૩ ભાવહીન = શુદ્ધભાવ રહિત.

अज्ञेयं पि चेदा जो मण्णइ सो हवेइ अण्णाणी ।

सो पुण णाणी मणिओ जो मण्णइ चेयणे चेदा ॥ ५८ ॥

છે 'અજ્ઞ, જેહુ અચેતને 'ચેતક તણી શ્રદ્ધા ધરે;
જે ચેતને ચેતક તણી શ્રદ્ધા ધરે, તે જ્ઞાની છે. ૫૮.

૧ અજ્ઞ = અજ્ઞાની.

૨ ચેતક = ચેતનાર, ચેતયિતા, આત્મા.

तवरहियं जं णाणं णाणविजुत्तो तवो वि अकयत्थो ।

तम्हा णाणतवेणं संजुत्तो लहइ णिन्वाणं ॥ ५९ ॥

તપથી રહિત જે જ્ઞાન, જ્ઞાનવિહીન તપ 'અકૃતાર્થ' છે,
તે કારણે જીવ જ્ઞાનતપસ્યુક્ત શિવપદને લહે. ૫૯.

૧ અકૃતાર્થ = પ્રયોજન સિદ્ધ ન કરે એવું, અસફળ.

धुवसिद्धी तित्थयरो चउणाणजुदो करेइ तवयरणं ।

णाऊण धुवं कुज्जा तवयरणं णाणजुत्तो वि ॥ ६० ॥

૧ધ્રુવસિદ્ધિ શ્રી તીર્થેશ ૨જ્ઞાનચતુષ્કથુત તપને કરે,
એ બાણી ૩નિશ્ચિત જ્ઞાનચુત જીવેય તપ કર્તવ્ય છે. ૬૦.

૧. ધ્રુવસિદ્ધિ = જ્યેષ્ઠની સિદ્ધિ (તે જ ભવે) નિશ્ચિત છે એવા.
૨. જ્ઞાનચતુષ્કથુત = ચાર જ્ઞાન સહિત.
૩. નિશ્ચિત = નક્કી, અવશ્ય.

વાહિરલિંગેણ જુદો અઘંતરલિંગરહિયપરિયમ્મો ।

સો સગચરિત્તમદ્ધો મોક્ષપહવિનાસગો સાહુ ॥ ૬૧ ॥

જે બાહ્યલિંગે યુક્ત, આંતરલિંગરહિત ક્રિયા કરે,
તે ૧સ્વકચરિતથી ભ્રષ્ટ, શિવમારગવિનાશક શ્રવણ છે. ૬૧.

૧. સ્વકચરિત = સ્વચાલિત.

સુદ્ધેણ ભાવિદં ણાણં દુદ્ધે જાદે વિણસ્સદિ ।

તમ્હા જહાવલં જોઈ અપ્પા દુક્ખેહિ ભાવણ ॥ ૬૨ ॥

૧સુખસંગ ૨ભાવિત જ્ઞાન તો ૩દુઃખકાળમાં લય થાય છે,
તેથી ૪યથાબળ ૫દુઃખ સહ ભાવો શ્રમણ નિજ આત્મને.

૧. સુખસંગ = સુખ સહિત, શાતાના યોગમાં.
૨. ભાવિત = ભાવવામાં આવેલું.
૩. દુઃખકાળમાં = ઉપસર્ગાદિ દુઃખ આવી પડતા.
૪. યથાબળ = શક્તિ પ્રમાણે.
૫. દુઃખ સહ = કાયકલેશાદિ સહિત.

આહારાસણિદાજયં ચ કાઠ્ઠણં જિણવરમણ ।

જ્ઞાયન્વો ણિયઅપ્પા ણાઠ્ઠણં ગુરુપસાણ ॥ ૬૩ ॥

‘આસન-અશન-નિદ્રા તણો કરી વિજય, જિનવરમાર્ગથી
ધ્યાતવ્ય છે નિજ આત્મા, જાણી શ્રીગુરુપરસાદથી. ૬૩.

૧. આસન-અશન-નિદ્રા તણો = આસનનો, આહારનો અને ઊંઘનો.

૨. શ્રીગુરુપરસાદથી = ગુરુપ્રસાદથી, ગુરુકૃપાથી.

અપ્પા ચરિત્તવંતો દંસજ્જાણેણ સંજુદો અપ્પા ।

સો જ્ઞાયન્નો ણિચ્છં ણાઙ્ગણં ગુરુપસાણ ॥ ૬૪ ॥

છે આત્મા સંયુક્ત દર્શન-જ્ઞાનથી, આરિત્રથી;
નિત્યે અહો ! ધ્યાતવ્ય તે, જાણી શ્રીગુરુપરસાદથી. ૬૪.

દુક્ખે ણજ્જઈ અપ્પા અપ્પા ણાઙ્ગણ ભાવણા દુક્ખં ।

ભાવિયસહાવપુરિસો વિસયેસુ વિરચ્ચણ દુક્ખં ॥ ૬૫ ॥

જીવ જાણવો દુષ્કર પ્રથમ, પછી ‘લાવના દુષ્કર અરે !

‘ભાવિતનિજાત્મસ્વભાવને દુષ્કર વિષયવૈરાગ્ય છે. ૬૫.

૧. લાવના = આત્માને લાવવો તે, આત્મસ્વભાવનું ભાવન કરવું તે.

૨. ભાવિતનિજાત્મસ્વભાવને = જેણે નિજાત્મસ્વભાવને લાવ્યો છે તે જીવને; જેણે નિજ આત્મસ્વભાવનું ભાવન પ્રાપ્ત કર્યું છે તે જીવને.

તામ ણ ણજ્જઈ અપ્પા વિસણ્ણુ ણરો પવટ્ટણ જામ ।

વિસણ વિરત્તચિત્તો જોઈ જાણેઈ અપ્પાણં ॥ ૬૬ ॥

આત્મા જાણાય ન, જ્યાં લગી વિષયે પ્રવર્તન નર કરે;

‘વિષયે વિરક્તમનસ્ક થોગી જાણતા નિજ આત્મને. ૬૬.

૧. વિષયે વિરક્તમનસ્ક = જેમનું મન વિષયોમાં વિરક્ત છે એવા;
વિષયો પ્રત્યે વિરક્ત ચિત્તવાળા.

અપ્પા ણાઙ્ગણ ણરા કેદં સઁભાવભાવવઁભદ્ધા ।

હિંદંતિ ચાઁરંઘં વિસણ્ણુ વિમોહિયા મૂઢા ॥ ૬૭ ॥

નર કોઈ, આતમ જાણી, આતમભાવનાપ્રચ્યુતપણે
 ૧ચતુરંગ સંસારે ભમે વિષયે વિમોહિત મૂઢ એ. ૬૭.

૧. ચતુરંગ સંસારે = ચતુર્ગતિ સંસારમા

જે પુણ વિસયવિરત્તા અપ્પા ણાઙ્ગણ ભાવણાસહિયા ।

હંદંતિ ચાઁરંઘં તવગુણજુત્તા ણ સંદેહો ॥ ૬૮ ॥

પણુ વિષયમાંડી વિરક્ત, આતમ જાણી ૧ભાવનયુક્ત જે,
 ૨નિઃશંક તે તપગુણસહિત છેડે ચતુર્ગતિભ્રમણને. ૬૮.

૧. ભાવનયુક્ત = આતમભાવનાથી યુક્ત.

૨. નિ શંક = ચોક્કસ ખાતરીથી.

પરમાણુપમાણં વા પરદઁવ્વે રદિ હવેદિ મોહાદો ।

સો મૂઢો અણ્ણાણી આદસઠાવસ્સ વિવરીઓ ॥ ૬૯ ॥

પરદ્રવ્યમાં આણુમાત્ર પણ રતિ હોય જેને મોહથી,
 તે મૂઢ છે, અજ્ઞાની છે, વિપરીત આતમસ્વભાવથી. ૬૯.

અપ્પા જ્ઞાયંતાણં દંસણસુદ્ધીણ દિઢચરિત્તાણં ।

હોદિ ધુવં ણિવ્વાણં વિસણ્ણુ દિરત્તચિત્તાણં ॥ ૭૦ ॥

જે આતમને ધ્યાવે, ૧સુદર્શનશુદ્ધ, ૨દૃઢચારિત્ર છે,
 વિષયે વિરક્તમનરક તે શિવપદ લહે નિશ્ચિતપણે. ૭૦.

૧. સુદર્શનશુદ્ધ = સમ્યગ્દર્શનથી શુદ્ધ, દર્શનશુદ્ધિપાળા

૨. દૃઢચારિત્ર = દૃઢ ચારિત્રયુક્ત

જેણ રાગો પરે દબ્બે સંસારસ્સ ઠિ કારણં ।

તેણાવિ જોડણો ણિચ્ચં કુજ્ઞા અપ્પે સમાવણં ॥ ૭૧ ॥

પરદ્રવ્ય પ્રત્યે રાગ તો સંસારકારણ છે ખરે;
તેથી શ્રમણ નિત્યે કરે નિજભાવના રવાત્મા વિષે. ૭૧.

ણિંદાણં ય પસંસાણં દુક્ખે ય સુદ્ધણં ય ।

સત્તુણં ચેવ વંધૂણં ચારિત્તં સમમાવદો ॥ ૭૨ ॥

નિંદા-પ્રશંસાને વિષે, દુઃખો તથા સૌખ્યો વિષે,
શત્રુ તથા મિત્રો વિષે સમતાથી ચારિત હોય છે. ૭૨.

૧. સમતા = સમભાવ, સામ્યપણિયામ.

ચરિયાવરિયા વદસમિદિવજ્ઞિયા સુદ્ધમાવપન્નદ્ધા ।

કેઈ જંપંતિ ણરા ણ હુ કાલો જ્ઞાણજોયસ્સ ॥ ૭૩ ॥

આવૃતત્યરણુ, પ્રતસમિતિવર્જિત, શુદ્ધભાવવિહીન જે,
તે કોઈ નર જલ્દયે અરે!—‘નહિ ધ્યાનનો આ કાળ છે’.

૧. આવૃતત્યરણુ = જેમનું ચારિત્ર અવરાયેલું છે એવા.

૨. જલ્દયે = ઘડવાદ કરે છે, ખબડે છે, કહે છે

સમ્મત્તણાણરદ્ધિઓ અમવ્વજીવો હુ મોક્ષસ્વપરિમુક્કો ।

સંસારસુદ્ધે સુરદો ણ હુ કાલો મણહ જ્ઞાણસ્સ ॥ ૭૪ ॥

સમ્યક્ત્વજ્ઞાનવિહીન, ‘શિવપરિમુક્ત જીવ અભવ્ય જે,
તે સુરત ભવસુખમાં કહે—‘નહિ ધ્યાનનો આ કાળ છે’.

૧. શિવપરિમુક્ત = મોક્ષથી સર્વત રહિત.

૨ સુરત ભવસુખમાં = સંસારસુખમાં ખારી રીતે ગત (અર્થાત સંસાર-
સુખમાં અભિપ્રાય-અપેક્ષાએ અતિ પ્રીતિવાળો જીવ).

પંચસુ મહવ્વદેસુ ય પંચસુ સમિદીસુ તીસુ ગુત્તીસુ ।

જો મૂઠો અળ્લાણી ણ હુ કાલો મળઈ જ્ઞાણસ્સ ॥ ૭૫ ॥

ત્રણે ગુપ્તિ, પંચ સમિતિ, પંચ મહાપ્રતે જે મૂઠ છે,
તે મૂઠ 'અજ્ઞ કહે અરે!—'નહિ ધ્યાનનો આ કાળ છે'. ૭૫.

૧ અજ = અજ્ઞાની.

મરહે દુસ્સમકાલે ધમ્મજ્ઞાણં હવેઈ સાહુમ્મસ ।

તં:અપ્પસઠાવઠિદે ણ હુ મળ્ણઈ સો વિ અળ્લાણી ॥ ૭૬ ॥

ભરતે 'દુષ્પમકાળેય ધર્મધ્યાન મુનિને હોય છે;
તે હોય છે આત્મસ્થને; માને ન તે અજ્ઞાની છે. ૭૬.

૧. દુષ્પમકાળ = દુષ્પમકાળ અર્થાત્ પચમ કાળ

૨. આત્મસ્થ = સ્વાત્મામાં સ્થિત આત્મસ્થાવમા સ્થિત

અજ્ઞ વિ તિરયણસુદ્ધા અપ્પા જ્ઞાણિ લહ્હિં ડંદત્તં ।

લોચંતિયદેવત્તં તત્થ ચુઆ ણિવ્વુદિં જંતિ ॥ ૭૭ ॥

આજ્ઞેય 'વિમલત્રિરત્ન, નિજને ધ્યાઈ, ઇન્દ્રપણું લહે,
વા દેવ લૌકાંતિક બને. ત્યાંથી અધવી સિદ્ધિ વરે. ૭૭.

૧. વિમલત્રિરત્ન = શુદ્ધરત્નત્રયવાળા રત્નત્રય વડે શુદ્ધ એવા મુનિઓ

જે પાવમોહિયમઈ લિંગં વેત્તુણ જિણવરિંદાણં ।

પાવં કુળંતિ પાવા તે વત્તા મોવસુમગ્ગમ્મિ ॥ ૭૮ ॥

જે પાપમોહિતબુદ્ધિઓ ગ્રહી જિનવરોના સિંગને
પાપો કરે છે, પાપીઓ તે મોક્ષમાર્ગે ત્યક્ત છે. ૭૮.

૧. પાપમોહિતબુદ્ધિઓ = જ્ઞમની બુદ્ધિ પાપમોહિત છે એવા અને
૨. ત્યક્ત = તજ્યેલા, અસ્વીકૃત. નહિ સ્વીકારાયેલા.

જે પંચચેલસત્તા ગંથગાહીં ય જાયણાસીલા ।

આધાકમ્મમ્મિ રયા તે ચત્તા મોક્ષમગ્ગમ્મિ ॥ ૭૯ ॥

જે પંચવસ્ત્રાસક્ત, પરિગ્રહધારી, યાચનશીલ છે,
છે લીન આધાકર્મમાં, તે મોક્ષમાર્ગે ત્યક્ત છે. ૭૯.

૧. પંચવસ્ત્રાસક્ત = પંચવિધ વસ્ત્રોમાં આસક્ત (અર્થાત્ રેશમી, સુતરાઉ વગેરે પાંચ પ્રકારના વસ્ત્રો ધારણ કરનારા).
૨. યાચનશીલ = યાચનાસ્વભાવવાળા (અર્થાત્ માગીને—માગણી કરીને—આહારાદિ લેનારા).
૩. લીન આધાકર્મમાં = અથ કર્મમાં રત (અર્થાત્ અથકર્મરૂપ દોષવાળો આહાર લેનાર).

ણિગંથમોહમુક્કા વાવીસપરીસદા જિયકસાયા ।

પાવારંભવિમુક્કા તે ગઢિયા મોક્ષમગ્ગમ્મિ ॥ ૮૦ ॥

નિર્મોહ, વિજિતક્રધાય, પાવીશ-પરિપહી, નિઘ્રંથ છે,
છે મુક્ત પાવારંભથી, તે મોક્ષમાર્ગે ગૃહીત છે. ૮૦.

૧. પાવીશ-પરિપહી = પાવીશ પરિપહેતે સહનાર.
૨. ગૃહીત = ગ્રહવામાં આવેલા, સ્વીકારવામાં આવેલા સ્વીકૃત; અગીકૃત.

ઉદ્ધદ્ધમજ્જલોષ કેઈ મજ્જં ણ અહયમેગાગી ।

ઇય માવણાણ જોઈ પાવંતિ હુ સાસયં સોક્કલં ॥ ૮૧ ॥

છું એકલો હું, કોઈ પણ મારાં નથી લોકત્રયે,
—એ ભાવનાથી યોગીઓ પામે સુશાશ્વત સૌખ્યને. ૮૧.

દેવગુરુણં મત્તા ણિવ્વેયપરંપરા વિચિત્તિતા ।

જ્ઞાણગ્યા સુચરિત્તા તે ગહિયા મોક્ષમગ્ગમ્મિ ॥ ૮૨ ॥

જે દેવ-ગુરુના ભક્ત છે, 'નિર્વેદ્યશ્રેણી ચિંતવે,
જે ધ્યાનરત, 'સુચરિત્ર છે. તે મોક્ષમાર્ગે ગૃહીત છે. ૮૨.

૧. નિર્વેદ્યશ્રેણી = વૈરાગ્યની પરંપરા, વૈરાગ્યભાવનાઓની હારમાળા

૨. સુચરિત્ર = સાગ ચાગ્રિત્રવાળા સત્યારિત્રયુક્ત.

ણિચ્છયણયસ્સ एवं અપ્પા અપ્પમ્મિ અપ્પણે સુરદો ।

સો હોદિ હુ સુચરિત્તો જોઈ સો લહ્હ ણિવ્વાણં ॥ ૮૩ ॥

નિશ્ચયનયે—જ્યાં આત્મા 'આત્માર્થ' આત્મામાં રમે,
તે યોગી છે સુચરિત્રસંયુત; તે લહે નિર્વાણને. ૮૩.

૧. આત્માર્થ = આત્મા અર્થે, આત્મા માટે.

પુરિસાયારો અપ્પા જોઈ વરણાણદંસણસમગ્ગો ।

જો જ્ઞાયદિ સો જોઈ પાવહરો હવદિ ણિદંદો ॥ ૮૪ ॥

છે યોગી, 'પુરુષાકાર, જીવ 'વરજ્ઞાનદર્શનપૂર્ણ' છે;
'ધ્યાનાર યોગી પાપનાશક 'દ્વંદ્વવિરહિત હોય છે. ૮૪.

૧. પુરુષાકાર = પુરુષના આકારે.

૨. વરજ્ઞાનદર્શનપૂર્ણ = (સ્વભાવે) ઉત્તમ જ્ઞાનદર્શનથી પગિપૂર્ણ.

૩. ધ્યાનાર = એવા જીવને—આત્માને—જે ધ્યાવે છે તે.

૪. દ્વંદ્વવિરહિત = નિર્દ્વંદ્વ, (રાગદ્વેષાદિ) દ્વંદ્વથી રહિત.

एवं जिणेहि कहियं सवणाणं सावयाण पुण सुणसु ।

संसारविणासयरं सिद्धियरं कारणं परमं ॥ ८५ ॥

શ્રમણાર્થ જિન-ઉપદેશ ભાખ્યો, શ્રાવકાર્થ સુણો હવે,
સંસારનું હરનાર ^૧શિવ-કરનાર કારણ પરમ એ. ૮૫.

૧ શિવ-કરનાર = મોક્ષનું કરનારું, સિદ્ધિકર.

गहिज्जण य सम्मत्तं सुणिम्मलं सुरगिरीव णिक्कंपं ।

તં જ્ઞાણે જ્ઞાણજ્ઞે સાવય દુક્ખક્ખયદ્વાણ ॥ ૮૬ ॥

ગ્રહી મેરુપર્વત-સમ અકંપ સુનિર્મળા સમ્યક્ત્વને,
હે શ્રાવકો ! દુખનાશ અર્થે ધ્યાનમાં ધ્યાતવ્ય તે. ૮૬.

सम्मत्तं जो ज्ञायइ सम्माइट्ठी हवेइ सो जीवो ।

सम्मत्तपरिणदो उण खवेइ दुद्धकम्माणि ॥ ८७ ॥

સમ્યક્ત્વને જે જાણે ધ્યાવે તે સુદષ્ટિ હોય છે,
સમ્યક્ત્વપરિણત વર્તે તો દુષ્ટાદૃષ્ટિનો ક્ષય કરે. ૮૭.

किं बहुणा भणिएणं जे सिद्धा णरवरा गए काले ।

सिज्जिब्वहि जे वि भविया तं जाणइ सम्मसाहप्पं ॥ ८८ ॥

ખાહુ કથનથી શું ? ^૧નરવરો ^૨ગત કાળ જે ^૩સિદ્ધિયા આહો !
જે સિદ્ધશે ભળ્યો હવે, સમ્યક્ત્વમહિમા જાણવો. ૮૮.

૧. નરવરો = ઉત્તમ પુરુષો. ૨. ગત કાળ = ભૂતકાળમાં, પૂર્વે.

૩. સિદ્ધિયા = સિદ્ધિ થયા; મોક્ષ પામ્યા.

તે ધણા સુકયત્થા તે સૂરા તે વિ પંડિયા મણુયા ।

સમ્મત્તં સિદ્ધિયરં સિવિણે વિ ણ મહ્લિયં જેહિં ॥ ૮૯ ॥

નર ધન્ય તે, 'સુકૃતાર્થ' તે, પંડિત અને શૂરવીર તે,
સ્વપ્નેય મલિન ક્યુ' ન જેણે 'સિદ્ધિકર સમ્યક્ત્વને. ૮૯.

૧. સુકૃતાર્થ = જેમણે પ્રયોજનને સારી રીતે સિદ્ધ કર્યું છે એવા,
સુકૃતકૃત્ય. ૨ સિદ્ધિકર = સિદ્ધિ કરનાર, મોક્ષ કરનાર.

હિંસારહિણ ધમ્મે અટ્ટારહદોસવજ્જિણ દેવે ।

ણિગંથે પવ્વયણે સદ્દહણં હોઈ સમ્મત્તં ॥ ૯૦ ॥

'હિંસાસુવિરહિત ધર્મ', દોષ અટાર વર્જિત દેવનું,
નિર્ઐથ પ્રવચન કેરું જે શ્રદ્ધાન તે સમકિત કહ્યું. ૯૦.

૧ હિંસાસુવિરહિત = હિંસારહિત

જહજાયરૂવરૂવં સુસંજયં સવ્વસંગપરિચત્તં ।

લિંગં ણ પરાવેક્ખં જો મણ્ણઈ તસ્સ સમ્મત્તં ॥ ૯૧ ॥

સમ્યક્ત્વ તેને, જેહ માને 'લિંગ પરનિરપેક્ષને,
'રૂપે યથાન્નતક, 'સુસંજયત, સર્વસંગવિમુક્તને. ૯૧.

૧ લિંગ પરનિરપેક્ષને = પરથી નિરપેક્ષ એવા (અતર્થાત્) લિંગને,
પરને નહિ અવગ્રહનાગ એવા લિંગને.

૨ રૂપે યથાન્નતક = (આંતરલિંગ અપેક્ષાએ) યથાનિર્ગત-અનુગ-
આભાવિક-નિરૂપાધિક રૂપવાળા, (બાહ્યલિંગ અપેક્ષાએ) નન્યા
પ્રમાણેના રૂપવાળા

૩ સુસંજયત = સારી રીતે સંજયત, સુમયમયુક્ત.

કુચ્છિયદેવં ધર્મં કુચ્છિયલિંગં ચ વંદણ જો દુ ।

લજ્જામયગારવદો મિચ્છાદિટ્ટી હવે સો હુ ॥ ૯૨ ॥

જે દેવ 'કુત્સિત, ધર્મ' કુત્સિત, લિંગ કુત્સિત વંદતા,
ભય, શરમ વા ગારવ થકી, તે જીવ છે મિથ્યાત્વમાં. ૯૨.

૧ કુત્સિત = નિહિત. ખગળ, અધમ.

સપરાવેક્ષં લિંગં રાઈ દેવં અસંજયં વંદે ।

મળ્લણ્ઠ મિચ્છાદિટ્ટી ણ હુ મળ્લણ્ઠ સુદ્ધસમ્મત્તો ॥ ૯૩ ॥

વંદન અસંયત, 'રક્ત દેવો, લિંગ 'સપરાપેક્ષને,
—એ માન્ય હોય કુદૃષ્ટિને, નહિ શુદ્ધ સમ્યગ્દૃષ્ટિને. ૯૩.

૧ રક્ત = રાગી ૨ સપરાપેક્ષ = પરતી અપેક્ષાવાળા

સમ્માઈટ્ટી સાવય ધર્મં જિણદેવદેસિયં કુણદિ ।

વિવરીયં કુવ્વંતો મિચ્છાદિટ્ટી મુણેયવ્વો ॥ ૯૪ ॥

સમ્યક્ત્વયુત શ્રાવક કરે જિનદેવદેશિત ધર્મને;
વિપરીત તેથી જે કરે, કુદૃષ્ટિ તે જ્ઞાતવ્ય છે ૯૪.

મિચ્છાદિટ્ટી જો સો સંસારે સંસરેઈ સુહરહિઓ ।

જન્મજરમરણપરે દુક્ખસહસ્સાહલે જીવો ॥ ૯૫ ॥

કુદૃષ્ટિ જે, તે સુખવિહીન પરિભ્રમે સંસારમાં,
જર-જન્મ-મરણપ્રચુરતા, દુખગણસહસ્ર ભર્યા જિહાં. ૯૫.

મમ્મ ગુણ મિચ્છ દોસો મળેણ પરિમાવિઝ્ઞણ તં કુણસુ ।

જં તે મળરસ સ્વઈ કિં વહુણા પલ્લવિણ્ણં તુ ॥ ૯૬ ॥

‘સમ્યક્ત્વ ગુણુ, મિથ્યાત્વ દોષ’ તું એમ મન સુવિચારીને,
કર તે તને જે મન રુચે; બહુ કથન શું કરવું અરે? ૯૬.

વાહિરસંગવિમુક્તો ન વિ મુક્તો મિચ્છભાવ ણિગંથો ।

કિં તસ્સ ઠાણમણં ન વિ જાણદિ અપ્પસમભાવં ॥ ૯૭ ॥

નિર્ગંથ, બાહ્ય અસંગ, પણ નહિ ત્યક્ત મિથ્યાભાવ જ્યાં,
જાણે ન તે સમભાવ નિજ; શું ‘સ્થાન-મૌન કરે તિહાં? ૯૭.

૧. સ્થાન = નિશ્ચળપણે ઊભા રહેવું તે. ઊભાં ઊભા કાયોત્સર્ગસ્થિત
રહેવું તે; એક આસને નિશ્ચળ રહેવું તે.

મૂલગુણં છિત્ત્વ ય વાહિરકમ્મં કરેદ્ધ જો સાહુ ।

સો ન લહદ્ધ સિદ્ધિસુહં જિણલિંગવિરાહગો ણિયદં ॥ ૯૮ ॥

જે મૂળગુણને છેદીને મુનિ બાહ્યકર્મો આચરે,
પામે ન શિવસુખ ‘નિશ્ચયે’ જિનકથિત-લિંગ-વિરાધને. ૯૮.

૧. નિશ્ચયે = નક્કી

૨. જિનકથિત-લિંગ-વિરાધને = જિનકથિત લિંગની વિરાધના કરતો
હોવાથી. -

કિં કાહિદિ વહિકમ્મં કિં કાહિદિ વહુવિહં ચ સ્થવણં તુ ।

કિં કાહિદિ આદાવં આદસહાવસ્સ વિવરીદો ॥ ૯૯ ॥

બહિરંગ કર્મો શું કરે? ઉપવાસ બહુવિધ શું કરે?
રે! શું કરે આતાપના?—આત્મસ્વભાવવિરુદ્ધ જે. ૯૯.

જદિ પઠદિ વહુ સુદાણિ ય જદિ કાહિદિ વહુવિહં ચ ચારિત્તં ।

ત્તં વાલસુદં ચરણં હવેદ્ધ અપ્પસ વિવરીદં ॥ ૧૦૦ ॥

પુષ્કળ ભણે શ્રુતને ભલે, ચારિત્ર બાહુવિધ આચરે,
છે બાળશ્રુત ને બાળચારિત્ર, આત્મથી વિપરીત જે. ૧૦૦.

વૈરમ્ભપરો સાહુ પરદવ્વપરમ્મુહો ય જો હોદિ ।

સંસારસુહૃદિરત્તો સગમ્મુદ્ધસુદેમ્મ અણુરત્તો ॥ ૧૦૧ ॥

ગુણગણવિહૃસિયંગો હેયોપાદેયણિચ્છિદો સાહુ ।

જ્ઞાણજ્ઞયણે મુરદો સો પાવડ ઉત્તમં ઠાણં ॥ ૧૦૨ ॥

છે સાધુ જે વૈરાગ્યપર ને વિમુખ પરદ્રવ્યો વિષે,
ભવમુખવિરક્ત, સ્વકીય શુદ્ધ મુખો વિષે અનુરક્ત જે, ૧૦૧.

‘આદેયહેય-મુનિશ્ચયી, ‘ગુણગણવિભૂષિત-અંગ જે,
ધ્યાનાધ્યયનરત જેહું, તે મુનિ સ્થાન ઉત્તમને લહે. ૧૦૨.

૧. આદેયહેય-મુનિશ્ચયી = ઉપાદેય અને હેયનો જેમણે નિશ્ચય કરેલો છે એવા

૨. ગુણગણવિભૂષિત-અંગ = ગુણોના સમૂહથી મુશોભિત અંગવાળા.

ળવિણ્ઠિં જં ણવિજ્ઞં આજ્ઞં આજ્ઞં અણવરયં ।

યુવંતેહિં યુણિજ્ઞં દેહત્થં કિં પિ તં મુણહ ॥ ૧૦૩ ॥

પ્રણુમે ‘પ્રણુત જન, ‘ધ્યાત જન ધ્યાવે નિરંતર જેહુંને,
તું જાણુ તત્ત્વ ‘તનસ્થ તે, જે ‘સ્તવનપ્રાપ્ત જનો સ્તવે.

૧. પ્રણુત જન = ખીજાઓ વડે જેમને પ્રણમવામાં આવે છે તે જનો.

૨. ધ્યાત જન = ખીજાઓ વડે જેમને ધ્યાવામાં આવે છે તે જનો

૩ તનસ્થ = દેહસ્થ શરીરમાં રહેલ

૪ સ્તવનપ્રાપ્ત જનો = ખીજાઓ વડે જેમને સ્તવવામાં આવે છે તે જનો,

અરુદા સિદ્ધાયગ્નિયા ઉજ્જાયા સાહુ પંચ પરમેષ્ઠી ।

તે વિ હુ ચિદ્વહિ આદે તમ્હા આદા હુ મે સરણં ॥ ૧૦૪ ॥

અહિંત-સિદ્ધાયાર્થ-અધ્યાપક-શ્રમણ—પરમેષ્ઠી જે,
પાંચેય છે આત્મા મહી; આત્મા શરણુ મારું ખરે. ૧૦૪.

સમ્મત્તં સણ્ણાણં સચ્ચારિત્તં હિ સત્તવં ચેવ ।

ચરો ચિદ્વહિ આદે તમ્હા આદા હુ મે સરણં ॥ ૧૦૫ ॥

સમ્યક્ત્વ, સમ્યગ્જ્ઞાન, સત્ચારિત્ર, સત્તપચરણુ જે,
ચારેય છે આત્મા મહી; આત્મા શરણુ મારું ખરે. ૧૦૫.

एवं जिणपणत्तं मोक्खस्स य पाहुडं सुभत्तीए ।

જો પઢડ સુણડ ભાવડ સો પાવડ સાસયં સોવહં ॥ ૧૦૬ ॥

આ જિનનિરૂપિત મોક્ષપ્રાભુત-શાસ્ત્રને સદ્બલક્રિયાએ,
જે પઠન-શ્રવણુ કરે અને ભાવે, લહે સુખ નિત્યને. ૧૦૬.

૭. લિંગપ્રાભૂત

કાઠ્ઠણ ણમોક્કારં અરહંતાણં તહેવ સિદ્ધાણં ।

વોચ્છામિ સમણલિંગં પાહુડસત્થં સમાસેણ ॥ ૧ ॥

કરીને નમન ભગવંત શ્રી અહિંતને, શ્રી સિદ્ધને,
ભાખીશ હું સંક્ષેપથી મુનિલિંગપ્રાભૂતશાસ્ત્રને. ૧.

ધમ્મેણ હોઈ લિંગં ણ લિંગમેત્તેણ ધમ્મસંપત્તી ।

જાણેહિ ભાવધમ્મં કિં સે લિંગેણ કાયવ્વો ॥ ૨ ॥

હોયે ધરમથી લિંગ, ધર્મ ન લિંગમાત્રથી હોય છે;
રે! ભાવધર્મ તું જાણુ, તારે લિંગથી શું કાર્ય છે? ૨.

જો પાવમોહિદમદી લિંગં વેત્તૂણ જિણવરિંદાણં ।

ઉવહસદિ લિંગિભાવં લિંગં ણાસેદિ લિંગીણં ॥ ૩ ॥

જે પાપમોહિતબુદ્ધિ, જિનવરલિંગ ધરી, લિંગિત્વને
ઉપહસિત કરતો, તે વિધાતે લિંગીઓના લિંગને. ૩.

૧ પાપમોહિતબુદ્ધિ = જેની બુદ્ધિ પાપમોહિત છે એવો પુરુષ.

૨. લિંગિત્વને ઉપહસિત કરતો = લિંગીપણાનો ઉપહાસ કરે છે, લિંગી-
ભાવની મશકરી કરે છે, મુનિપણાની મજાક કરે છે

૩. વિધાતે = ધાત કરે છે, નષ્ટ કરે છે હાનિ પહોંચાડે છે

૪. લિંગીઓ = મુનિઓ, સાધુઓ, શ્રમણો

જન્યદિ ગાયદિ તાવં વાયં વાણદિ લિંગરૂપેણ ।

સો પાવમોહિદમદી તિરિક્ષજોળી જ સો સમણો ॥ ૪ ॥

જે લિંગ ધારી નૃત્ય, ગાયન, વાદ્યવાદનને કરે,
તે પાપમોહિતબુદ્ધિ છે તિર્યચ્યોનિ, ન શ્રમણ છે. ૪.

સમ્મૂહદિ રક્ષેદિ ય અદ્વં દ્રાણદિ વહુપયત્તેણ ।

સો પાવમોહિદમદી તિરિક્ષજોળી જ સો સમણો ॥ ૫ ॥

જે સંગ્રહે, રક્ષે ^૧બહુશ્રમપૂર્વ, ધ્યાવે ^૨આર્તને,
તે પાપમોહિતબુદ્ધિ છે તિર્યચ્યોનિ, ન શ્રમણ છે. ૫.

૧. બહુશ્રમપૂર્વ = બહુ શ્રમપૂર્વક, ધણા પ્રયત્નથી.

૨. આર્ત = આર્તધ્યાન.

કલહં વાદં જૂવા ણિચ્ચં વહુમાણગન્વિઓ લિંગી ।

વચ્ચદિ ણરયં પાવો કરમાણો લિંગિરૂપેણ ॥ ૬ ॥

^૧ધૂત જે રમે, બહુમાન-ગર્વિત વાદ-કલહ સદા કરે,
લિંગીરૂપે કરતો થકો પાપી નરકગામી બને. ૬.

૧. ધૂત = જુગાર.

પાઓપહદંભાવો સેવદિ ય અવંશુ લિંગિરૂપેણ ।

સો પાવમોહિદમદી હિંદિ સંસારકંતારે ॥ ૭ ॥

જે ^૧પાપ-ઉપહતભાવ સેવે લિંગમાં અપ્રહને,
તે પાપમોહિતબુદ્ધિને પરિશ્રમણ ^૨સંસૃતિકાનને. ૭.

૧ પાપ-ઉપહતભાવ = પાપથી જેનો ભાવ હણાયેલો છે એવો પુરુષ.

૨ સંસૃતિકાનને = સંસારરૂપી વનમાં

દંસણનાણચરિત્તે ઉવહાણે જહુ ણ લિંગરૂવેણ ।

અટ્ટં જ્ઞાયદિ બ્રાણં અણંતસંસારિઓ હોદિ ॥ ૮ ॥

જ્યાં લિંગરૂપે જ્ઞાનદર્શનચરણનું ધારણ નહીં,
ને ધ્યાન ધ્યાવે આર્ત, તેહ અનંતસંસારી મુનિ. ૮.

જો જોહેદિ વિવાહં કિસિકમ્મવણિજ્જજીવધાદં ચ ।

વચ્ચદિ ણરયં પાઓ કરમાણો લિંગિરૂવેણ ॥ ૯ ॥

જેડે વિવાહ, કરે કૃષિ-વ્યાપાર-જીવવિધાત જે,
લિંગીરૂપે કરતો થકો પાપી નરકગામી બને. ૯.

ચોરાણ લાઠરાણ ચ જુહુ વિવાદં ચ તિવ્વકમ્મેહિં ।

જંતેણ દિવ્વમાણો ગચ્છદિ લિંગી ણરયવાસં ॥ ૧૦ ॥

ચોરો-લખાડોને લડાવે, તીવ્ર પરિણામો કરે,
ચોપાટ-આદિક જે રમે, લિંગી નરકગામી બને. ૧૦.

દંસણનાણચરિત્તે તવસંજમણિયમણિવ્વકમ્મમ્મિ ।

પીહયદિ વટ્ટમાણો પાવદિ લિંગી ણરયવાસં ॥ ૧૧ ॥

દગજાનચરણે, નિત્યકર્મે, તપનિયમસંયમ વિષે
જે વર્તતો પીડા કરે, લિંગી નરકગામી બને. ૧૧.

કંદપ્પાહુ વટ્ટુ કરમાણો મોયણેસુ રસગિહિં ।

માયી લિંગવિવાદં તિરિક્કજોળી ણ સો સમણો ॥ ૧૨ ॥

જે ભોજને રસગૃહિ કરતો વર્તતો કામાદિકે,
માયાવી લિંગવિનાશી તે તિર્થંચર્યાનિ, ન શ્રમણ છે. ૧૨.

ધાવદિ પિંડણિમિત્તં કલહં કારુણ મુંજદે પિંડં ।

અવરપરુઈ સંતો જિણમગ્ગિ ણ હોઈ સો સમણો ॥ ૧૩ ॥

‘પિંડાર્થ’ જે દોડે અને કરી કલહ ભોજન જે કરે,
ધર્મી કરે જે અન્યની, જિનમાર્ગનો નહિ શ્રમણ તે. ૧૩.

૧ પિંડાર્થ = આહાર અર્થે ભોજનપ્રાપ્તિ માટે

ગિહ્નદિ અદત્તદાણં પરણિદા વિ ચ પરોક્ષદૂસેહિં ।

જિણલિંગં ધારંતો ચોરેણ વ હોઈ સો સમણો ॥ ૧૪ ॥

‘અણુદત્તનું’ જ્યાં ગ્રહણ, જે ‘અસમક્ષ પરણિદા’ કરે,
જિનલિંગધારક હો છતાં તે શ્રમણ ચોર સમાન છે. ૧૪.

૧ અણુદત્ત = અદત્ત. અણુદીધેક્ષ નહિ દેવામાં આવેલ

૨. અસમક્ષ = પગેક્ષપણે અપ્રત્યક્ષપણે, અસમીપપણે, છાની રીતે

ઉપ્પહદિ પહ્લદિ ધાવદિ પુઢવીઓ ચ્વણદિ લિંગરૂવેણ ।

ઈરિયાવહ્ધ ધારંતો તિરિક્કજોણી ણ સો સમણો ॥ ૧૫ ॥

‘લિંગાત્મ’ ધર્મીસમિતિનો ધારક છતાં કૂદે, પડે,
દોડે, ઉખાડે ભોંય, તે તિર્યચ્ચયોનિ, ન શ્રમણ છે. ૧૫.

૧ લિંગાત્મ = લિંગરૂપ મુનિલિંગસ્વરૂપ

બંધો ગિરઓ સંતો સસ્સં ચંહેદિ તહ ચ વસુહં પિ ।

હિંદદિ તરુણ વહુસો તિરિક્કજોણી ણ સો સમણો ॥ ૧૬ ॥

જે અવગણીને બંધ, ખાંડે ધાન્ય, ખાદે પૃથ્વીને,
ખડુ વૃક્ષ છેદે જેહ, તે તિર્યચ્ચયોનિ, ન શ્રમણ છે. ૧૬.

રાગં કરેદિ ણિચ્ઞં મહિલાવગ્ગં પરં ચ દૂસેદિ ।

દંસણણાવિહીણો તિરિક્કજોણી ણ સો સમણો ॥ ૧૭ ॥

સ્ત્રીવર્ગ પર નિત રાગ કરતો, દોષ દે છે અન્યને,
દગજ્ઞાનથી જે શૂન્ય, તે તિર્યંચયોનિ, ન શ્રમણ છે. ૧૭.

પવ્વજ્જહીણગહિણં જેહં સીસમ્મિ વટ્ટદે વહુસો ।

આયારવિણયહીણો તિરિક્કજોણી ણ સો સમણો ॥ ૧૮ ॥

દીક્ષાવિહીન ગૃહસ્થ ને શિષ્યે ધરે બહુ સ્નેહ જે,
આચાર-વિનયવિહીન, તે તિર્યંચયોનિ, ન શ્રમણ છે. ૧૮.

एवं सहिओ मुणिवर संजदमज्झमि वट्टदे णिच्चं ।

वहुलं पि जाणमाणो भावविणट्ठो ण सो समणो ॥ १९ ॥

ઈમ વર્તનારો સંયતોની મધ્ય નિત્ય રહે ભલે,
ને હોય ^૧બહુશ્રુત, તોય ^૨ભાવવિનષ્ટ છે, નહિ શ્રમણ છે. ૧૯.

૧. બહુશ્રુત = બહુ શાસ્ત્રોતો જાણનાર વિદ્વાન

૨ ભાવવિનષ્ટ = ભાવભ્રષ્ટ, ભાવશૂન્ય શુદ્ધભાવથી (દર્શનજાનચારિત્રથી) રહિત.

દંસણણાવચરિત્તે મહિલાવગ્ગમ્મિ દેદિ વીસટ્ટો ।

પાસત્થ વિ હુ ણિયટ્ટો ભાવવિણટ્ટો ણ સો સમણો ॥ ૨૦ ॥

સ્ત્રીવર્ગમાં ^૧વિશ્વસ્ત દે છે જ્ઞાન-દર્શન-ચરણ જે,
પાર્શ્વસ્થથી પણ હીન ભાવવિનષ્ટ છે, નહિ શ્રમણ છે. ૨૦.

૧ વિશ્વસ્ત = (૧) વિશ્વાનુપણે અર્થાત્ (સ્ત્રીવર્ગનો) વિશ્વાસ કરીને નિર્ભયપણે. (૨) વિશ્વસનીયપણે અર્થાત્ (સ્ત્રીવર્ગમાં) વિશ્વાસ ઉપજાવીને.

પુંચ્છલિઘરિ જો મુંજડ ણિચં સંયુગદિ પોમણ પિંડં ।

પાવદિ વાલસદ્ધાવં ભાવવિણદ્દો ણ સો સવણો ॥ ૨૧ ॥

‘અસતીગૃહે ભોજન, ’કરે સ્તુતિ નિત્ય, પોષે ’પિંડ જે,
અજ્ઞાનભાવે યુક્ત ભાવવિનષ્ટ છે. નહિ શ્રમણ છે ૨૧.

૧. અસતીગૃહે = વ્યભિચારિણી ખીના ઘરે.

૨. કરે સ્તુતિ નિત્ય = હમેશા તેની પ્રશંસા કરે છે.

૩. પિંડ = શરીર

इय लिंगपाहुडमिणं सव्वंबुद्धेहिं देसियं धम्मं ।

પાલેહ કદ્દસહિયં સો ગાહદિ ઉત્તમં ઠાણં ॥ ૨૨ ॥

એ રીત સર્વજો કથિત આ લિંગપ્રાભૃત જાણીને,
જે ધર્મ પાળે ‘કષ્ટ સહ, તે સ્થાન ઉત્તમને લહે. ૨૨.

૧ કષ્ટ સહ = કષ્ટ સહિત પ્રયત્નપૂર્વક.

८. शीतप्राप्त

तिविहेण षण्मिऊणं सीलगुणाणं णिसामेह ॥ १ ॥

१. विस्तीर्णोद्यम = (१) विशाखा नेत्रवाणा (२) वस्तुतः दर्शनमान-
वाणा.

૨. રક્તાકગ્ગદોમલ-મુપદ = લાલ કમળ જેવા દોમળ જેમનાં મુપદ (મુંદર ચરણો અથવા રાગદ્વેષરહિત વચનો) છે એવા.

णवरि य सीलेण विणा विसया णाणं विणासंति ॥ २ ॥

ન વિરોધ ભાખ્યો જ્ઞાનીઓએ શીલને ને જ્ઞાનને;
વિષયો કરે છે નષ્ટ કેવળ શીલવિરહિત જ્ઞાનને. ૨.

भावियमई य जीवो विसण्णु विरज्जए दुक्खं ॥ ३ ॥

દુષ્કર જાણાવું જ્ઞાનનું, પછી ભાવના દુષ્કર અરે!
વળી ભાવનાયુત જીવને દુષ્કર વિષયવૈરાગ્ય છે. ૩.

તાવ ણ જાણદિ ણાણં વિસયવલો જાવ વટ્ટણ જીવો ।

વિસણ વિરત્તમેત્તો ણ સ્વેદ પુરાઇયં કમ્મં ॥ ૪ ॥

જાણે ન આત્મા જ્ઞાનને, વર્તે વિષયવશ જ્યાં લગી;
નહિ 'ક્ષપણુ પૂરવકર્મ'નું કેવળ વિષયવૈરાગ્યથી. ૪.

૧. ક્ષપણુ = ક્ષય કરવો ને, નાશ કરવો તે.

ણાણં ચરિત્તહીણં લિંગગ્ગહણં ચ દંસણવિહૂણં ।

સંજમહીણો ય તવો જઇ ચરઇ ણિરત્થયં સવ્વં ॥ ૫ ॥

જે જ્ઞાન ચરણવિહીન. ધારણ લિંગનું દગાહીન જે,
તપચરણ જે સંયમસુવિરહિત, તે બધુંય 'નિરર્થ' છે. ૫.

૧ નિરર્થ = નિરર્થક, નિષ્ફળ

ણાણં ચરિત્તસુદ્ધં લિંગગ્ગહણં ચ દંસણવિસુદ્ધં ।

સંજમસદ્ધિદો ય તવો થોઓ વિ મહાફલો હોઇ ॥ ૬ ॥

જે જ્ઞાન ચરણવિશુદ્ધ, ધારણ લિંગનું 'દગશુદ્ધ' જે,
તપ જે 'સસંયમ', તે ભલે થોડું, મહાફળયુક્ત છે. ૬.

૧ દગશુદ્ધ = સમ્યગ્દર્શન વડે શુદ્ધ

૨ સસંયમ = સયમ સહિત

ણાણં ણાઝ્ઞણ ણરા કેઈ વિસયાહભાવસંસત્તા ।

હિંદંતિ ચાદુરગદિં વિસણસુ વિમોહિયા મૂઢા ॥ ૭ ॥

નર કોઈ, જાણી જ્ઞાનને, આસક્ત રહી વિષયાદિકે,
ભટકે ચતુર્ગાતિમાં ચરે! વિષયે વિમોહિત મૂઢ એ ૭.

જે પુણ વિસયવિરત્તા ણાણં ણાઙ્ગણ ભાવણાસહિદા ।

હિંદંતિ ચાદુરગદિં તવગુણજુત્તા ણ સંદેહો ॥ ૮ ॥

પણુ વિષયમાંહી વિરક્ત, બાણી જ્ઞાન, ભાવનયુક્ત જે,
નિઃશંક તે તપગુણસહિત છેદે ચતુર્ગતિભ્રમણને. ૮.

જહ કંચણં વિસુદ્ધં ધમ્મફલં સ્વહિયલવણલેવેણ ।

તહ જીવો વિ વિસુદ્ધં ણાણવિસલિલેણ વિમલેણ ॥ ૯ ॥

ધમતાં લવણ-ખડીલેપપૂર્વક કનક નિર્મળ થાય છે,
ત્યમ જીવ પણ સુવિશુદ્ધ જ્ઞાનસલિલથી નિર્મળ બને. ૯.

૧. જ્ઞાનસલિલ = જ્ઞાનજળ, જ્ઞાનરૂપી નીર.

જાણસસ ણત્થિ દોસો કુપ્પુરિસાણં વિ મંદબુદ્ધીણં ।

જે જાણગન્ધિદા હોઙ્ગણં વિસણ્ણુ રજ્જંતિ ॥ ૧૦ ॥

જે જ્ઞાનથી ગર્વિત બની વિષયો મહી રાચે જનો,
તે જ્ઞાનનો નહિ દોષ, દોષ કુપુરુષ મંદમતિ તણો. ૧૦.

જાણેણ દંસણેણ ચ તવેણ ચરિણ સમ્મસહિણ 。

હાઠદિ પરિણિવ્વાણં જીવાણ ચરિત્તસુદ્ધાણં ॥ ૧૧ ॥

સમ્યક્ત્વસંયુત જ્ઞાન, દર્શન, તપ અને ચારિત્રથી
ચારિત્રશુદ્ધ જીવો કરે ઉપલબ્ધિ પરિનિર્વાણની. ૧૧.

૧. પરિનિર્વાણ = મોક્ષ

સીલં રક્ખંતાણં દંસણસુદ્ધાણ દિઢચરિત્તાણં ।

અત્થિ ધુવં ણિવ્વાણં વિસણ્ણુ વિરત્તચિત્તાણં ॥ ૧૨ ॥

જે શીલને રક્ષે, સુદર્શનશુદ્ધ, દૃઢચારિત્ર જે,
જે વિષયમાંહી 'વિરક્તમન, નિશ્ચિત લહે નિર્વાણને. ૧૨.

૧. વિરક્તમન = વિરક્ત મનવાળા.

વિસણ્ણ મોહિદાણં કહિયં મગ્ગં પિ રૂઢ્ઢરિસીણં ।

ઉમ્મગ્ગં દરિસીણં ણાણં પિ ણિરત્થયં તેસિં ॥ ૧૩ ॥

છે 'ધષ્ટદર્શી' માર્ગમાં, હો વિષયમાં મોહિત ભલે;
ઉન્માર્ગદર્શી જીવનું જે જ્ઞાન તેય નિરર્થ છે. ૧૩.

૧. ધષ્ટદર્શી = ધષ્ટને દેખનાર, હિતને શ્રદ્ધનાર, સન્માર્ગની શ્રદ્ધાવાળા

કુમયકુસુદપસંસા જાણંતાં બહુવિહાઈં સત્થાઈં ।

સીલવદણાણરહિદા ણ હુ તે આરાધયા હોંતિ ॥ ૧૪ ॥

'કુર્મત-કુશાસ્ત્રપ્રશંસકો જાણે વિવિધ શાસ્ત્રો ભલે,
પ્રત-શીલ-જ્ઞાનવિહીન છે તેથી ન આરાધક ખરે. ૧૪.

૧. કુર્મત = કુમત.

સુવસિરિગ્ગ્વિદાણં જુન્ઞણલાવણ્ણકંતિકલિદાણં ।

સીલગુણવજ્જિદાણં ણિરત્થયં માણુસં જમ્મ ॥ ૧૫ ॥

હો રૂપશ્રીગર્વિત, ભલે લાવણ્યયૌવનકાન્તિ હો,
માનવજનમ છે નિષ્પ્રયોજન શીલગુણવર્જિત તણો. ૧૫.

વાયરણછંદવડસેસિયવવહારણાયન્ત્યેમ્ ।

વેદેજ્ઞ મુદેસુ ય તેસુ મયં ઉત્તમં સીલં ॥ ૧૬ ॥

વ્યાકરણ, છંદો, ન્યાય, વૈશેષિક, વ્યવહારાદિનાં
શાસ્ત્રો તણું હો જ્ઞાન તોપણ શીલ ઉત્તમ સર્વમાં. ૧૬.

સીલગુણમંદિદાણં દેવા ભવિયાણ વલ્લહા દ્યોતિ ।

મુદપારયપરગા ણં દુન્મત્તીલા અપ્પિલા લોણ ॥ ૧૭ ॥

રે! શીલગુણમંરિત ભવિકના દેવ વલ્લભ હોય છે;
લોકે દુઃશીલ જનો. ભણે શ્રુતપારગત હો, તુચ્છ છે. ૧૭.

સર્વે વિ ચ પરિહીના સ્ત્રવિસ્ત્વા વિ પદિદમુવયા વિ ।

સીલં જેમ્મુ મુમીલં મુજીવિદં માણુમં તેસિ ॥ ૧૮ ॥

સૌથી ભણે હો 'હીન, 'રૂપવિરૂપ, યૌવનબ્રષ્ટ હો.
'માનુષ્ય તેતું છે 'મુજીવિત. શીલ જેતું મુશીલ હો. ૧૮.

૧. હીન = હીન (અર્થાત્ કુલદિ બાજુ રૂપવિત્તી અપેક્ષાએ હલકા).

૨. રૂપવિરૂપ = રૂપે વિરૂપ. રૂપ = રૂપરૂપને કુરૂપ.

૩. માનુષ્ય = મનુષ્યપણું (અર્થાત્ મનુષ્યજાત).

૪. મુજીવિત = સારી ગતિ વિચારેલું. પ્રગત્તીપણે—સુદગળપણે
હવવામાં આવેલું.

સીલદયા દમ નહં અચોરિયં વંમવેરસંતોસે ।

સમ્મદંસણ ણાણં તઓ ચ સીલસ્સ પરિવારો ॥ ૧૯ ॥

પ્રાણીદયા, દમ. સન્ન. બ્રહ્મ. અચૌર્ય ને સંતુષ્ટતા.
સમ્યક્દ્રવ્ય, જ્ઞાન. નપશ્ચરણ છે શીલના પરિવારમાં. ૧૯.

સીલં તવો વિમુદ્ધં દંમ્મણસુદ્ધી ચ ણાણસુદ્ધી ચ ।

સીલં વિસયાણ અરી સીલં મોક્ષસ્સ સોવાણં ॥ ૨૦ ॥

છે શીલ તે તપ શુદ્ધ, તે દગશુદ્ધિ, જ્ઞાનવિશુદ્ધિ છે,
છે શીલ ૧અરિ વિષયો તણો ને શીલ ૨શિવસોપાન છે. ૨૦.

૧ અરિ = વેરી, શત્રુ

૨. શિવસોપાન = મોક્ષનું પગથિયું.

જહ વિસયલુદ્ધ વિસદો તહ થાવરજંગમાણ ઘોરાણં ।

સવ્વેસિં પિ વિનાસદિ વિસયવિસં દારુણં હોઈ ॥ ૨૧ ॥

વિષ ઘોર જંગમ-સ્થાવરોનું નષ્ટ કરતું સર્વને,
પણ ૧વિષયલુપ્ત તણું વિધાતક વિષયવિષ અતિરોદ્ર છે. ૨૧.

૧. વિષયલુપ્ત તણું વિધાતક = વિષયલુપ્ત જીવોનો ધાત કરનાર
(અર્થાત્ અત્યંત ખૂરુ કરનાર)

વરિ એકમ્મિ ય જમ્મે મરિજ્જ વિત્તવેયણાહદો જીવો ।

વિસયવિસપરિહયા જં મમંતિ સંસારકંતારે ॥ ૨૨ ॥

વિષવેદનાહત જીવ એક જ વાર પામે મરણને,
પણ વિષયવિષહત જીવ તો ૧સંસારકાંતારે ભમે. ૨૨.

૧ સંસારકાંતારે = સંસારરૂપી મોટા ભયકર વનમાં

ણરણસુ વેયણાઓ તિરિક્ખણ માણવેસુ દુક્ખાઈં ।

દેવેસુ વિ દોહગ્ગં લહંતિ વિસયાસિયા જીવા ॥ ૨૩ ॥

ખાહુ વેદના નરકો વિષે, દુઃખો મનુજ-તિય^૧થમાં,
દેવેય ૧દુર્ભગતા લહે વિપયાવલ્લંખી આતમા. ૨૩.

૧. દુર્ભગતા = દુર્ભાગ્ય.

તુસધમ્મંતવલેણ ય જહ દવ્વં ણ હિ ણરાણ ગચ્છેદિ ।

તવસીલમંત કુસલી સ્વંતિ વિસયં વિસં વ સ્વલં ॥ ૨૪ ॥

‘તુષ દૂર કરતાં જે રીતે કંઈ ‘દ્રવ્ય નરનું ન જાય છે,
તપશીલવંત સુકુશલ, *ખળ માફક, વિષયવિષને તજે. ૨૪.

૧. તુષ દૂર કરતાં = ધાન્યમાથી ફેાતરાં વગેરે કચરા કાઢી નાંખતાં

૨ દ્રવ્ય = વસ્તુ (અર્થાત્ ધાન્ય)

૩ સુકુશલ = કુશળ અર્થાત્ પ્રવીણ પુરુષ

૪ ખળ = વસ્તુનો, રસકસ વિનાનો નકામો ભાગ-કચરો; સત્ત્વ કાઢી લેતા બાકી રહેતા કૃત્યા.

વદેસુ ય ચંદેસુ ય મદેસુ ય વિસાલેસુ અંગેસુ ।

અંગેસુ ય પપ્પેસુ ય સન્વેસુ ય ઉત્તમં સીલં ॥ ૨૫ ॥

છે ભદ્ર, ગોળ, વિશાળ ને ખંડાત્મ અંગ શરીરમાં,
તે સર્વ હોય સુપ્રાપ્ત તોપણ શીલ ઉત્તમ સર્વમાં. ૨૫.

પુરિસેળ વિ સહિયાણ કુસમયમૂદેહિ વિસયલોલેહિ ।

સંસારે મમિદવ્વં અરયવરદ્વં વ મૂદેહિ ॥ ૨૬ ॥

દુર્મતવિમોહિત વિષયલુપ્ધ જનો ઇતરજન સાથમાં
‘અરધટ્ટિકાના ચક્ર જેમ પરિભ્રમે સંસારમાં. ૨૬.

૧ અરધટ્ટિકા = રેંટ

આદેહિ કમ્મગંઠી જા વદ્ધા વિસયરાગરંગેહિ ।

તં છિંદંતિ કયત્થા તવસંજમસીલયગુણેણ ॥ ૨૭ ॥

જે કર્મગ્રંથિ વિષયરાગે બદ્ધ છે આત્મા વિષે,
તપચરણ-સંયમ-શીલથી સુકૃતાર્થ છેદે તેહુને, ૨૭.

ઉદધીન્ન રદળભરિદો તવચિન્યંસીલદાણરયણાણં ।

સોહેતો ય સસીલો ણિન્વાણમણુત્તરં પત્તો ॥ ૨૮ ॥

તપ-દાન-શીલ-સુવિનય—૨. તનસમૂહ સહ. જલધિ સમો,
'સોહંત' ૨. જીવ સશીલ પામે શ્રેષ્ઠ શિવપદને અહો ! ૨૮.

૧. સોહંત = સોહનો, ગોસનો.

૨. જીવ સશીલ = શીલસાહત જીવ; શીલવાન જીવ

સુગહાણ ગદ્ગહાણ ય ગોપમુમહિલાણ દીસદે મોક્ષો ।

જે સોયંતિ ચડત્થં પિચ્છિજ્જંતા જણેહિ સન્નેહિ ॥ ૨૯ ॥

દેખાય છે શુ' મોક્ષ સ્ત્રી-પશુ-ગાય-ગર્દભ-શ્વાનનો ?
જે 'તુર્ય'ને સાધે. લહે છે મોક્ષ;—દેખો સૌ જનો. ૨૯.

૧. તુર્યને = ચતુર્થને (અર્થાત મોક્ષરૂપ ચોથા પુરુષાર્થને).

જહ્ વિસયલોલણ્હિ ણાણીહિ હવિજ્જ સાહિદો મોક્ષો ।

તો સો સચ્ચપુત્તો દસપુલ્લીઓ વિ કિં ગદો ણરયં ॥ ૩૦ ॥

જે મોક્ષ સાધિત હોત 'વિષયવિલુપ્પ' જ્ઞાનધરો વડે,
દશપૂર્વધર પશુ સાત્યક્રિમુત કેમ પામત નરકને ? ૩૦.

૧. વિષયવિલુપ્પ = વિષયહુપ્પ, વિષયોના લોહુપ.

જહ્ ણાણેણ વિસોહો સીલેજ વિણા બુદ્ધેહિ ણિદ્ધિહો ।

દસપુલ્લિયસ્સ ભાવો ય ણ કિં પુણ્ણ ણિમ્મલો જાદો ॥ ૩૧ ॥

જે શીલ વિણ બસ જ્ઞાનથી કહી હોય શુદ્ધિ જ્ઞાનીએ,
દશપૂર્વધરનો ભાવ કેમ થયો નહીં નિર્મળ અરે ? ૩૧.

જાણ વિસયવિરક્તો સો ગમયદિ જરયવેચના પડરા ।

તા લેહદિ અરુદપયં મળિયં જિણવદ્ધમાણેણ ॥ ૩૨ ॥

૧વિષયે વિરક્ત કરે ૨સુસહ અતિ-ઉચ્ચ નારકવેદના,
ને પામતા અહિંતપદ;—વીરે કહ્યું જિનમાર્ગમાં. ૩૨.

૧. વિષયે વિરક્ત = વિષયવિરક્ત થવો.

૨. સુસહ = સહેલાઈથી સહન થાય એવી (અર્થાત્ હળવી).

એવં વહુપ્પયારં જિણેહિ પન્નક્ષણાણદરિસીહિં ।

સીલેણ ચ મોક્ષપયં અક્ષાતીદં ચ લોચણાણેહિં ॥ ૩૩ ॥

૧અત્યક્ષ-શિવપદપ્રાપ્તિ આમ ધણા પ્રકારે શીલથી
પ્રત્યક્ષદર્શનજ્ઞાનધર લોકજ્ઞ જિનદેવે કહી. ૩૩.

૧. અત્યક્ષ = અતીન્દ્રિય, ઇન્દ્રિયાતીત.

સમ્મત્તણાણદંસણતવવીરિયપંચયારમપ્પાણં ।

જલણો વિ પવણસહિદો હંતિ પોરાયણં કમ્મં ॥ ૩૪ ॥

સમ્યક્ત્વ-દર્શન-જ્ઞાન-તપ-વીર્યાચરણ આત્મા વિષે,
પવને સહિત ૧પાવક સમાન, ૨દહે ૩પુરાતન કર્મને. ૩૪.

૧. પાવક = અગ્નિ.

૨. દહે = બાળે.

૩. પુરાતન = જૂનાં

ણિદ્ધુઅટ્ઠકમ્મા વિસયવિરક્તા જિદ્ધિદિયા ધીરા ।

તવવિણયસીલસહિદા સિદ્ધા સિદ્ધિં ગદ્ધિં પત્તા ॥ ૩૫ ॥

‘વિનિતેન્દ્ર વિષયવિરક્ત થઈ, ધરીને વિનય-તપ-શીલને,
‘ધીરા’ ‘દહી વસુ કર્મ’, શિવગતિપ્રાપ્ત સિદ્ધપ્રભુ બને. ૩૫.

૧. વિનિતેન્દ્ર = નિતેન્દ્રિય

૨. ધીરા = ધીર પુરુષો

૩. દહી વસુ કર્મ = આઠ કર્મને બાળીને

લાવણસીલકુસલો જમ્મમહીરુહો જસ્સ સવણસ્સ ।

સો સીલો સ મહપ્પા મમિજ્જ ગુણવિત્થરં મવિણ ॥ ૩૬ ॥

જે શ્રમણ કેરું જન્મતરુ લાવણ્ય-શીલસમૃદ્ધ છે,
તે શીલધર છે, છે મહાત્મા, લોકમાં ગુણ વિસ્તરે. ૩૬.

ળાણં જ્ઞાણં જોગો દંસણસુદ્ધી ય વીરિયાયત્તં ।

સમ્મત્તદંસણેણ ય લહંતિ જિણણાસણે બોહિં ॥ ૩૭ ॥

દુગશુદ્ધિ, જ્ઞાન, સમાધિ, ધ્યાન સ્વશક્તિ-આશ્રિત હોય છે,
સમ્યક્ત્વથી જીવે લહે છે ‘બોધિને’ જિનશાસને. ૩૭.

૧. બોધિ = રત્નત્રયપરિણતિ.

જિણવયણગહિદસારા વિસયવિરત્તા તવોધણા ધીરા ।

સીલસલિલેણ ણ્હાદા તે સિદ્ધાલયસુહં જંતિ ॥ ૩૮ ॥

જિનવચનનો ગ્રહી સાર, વિષયવિરક્ત ધીર તપોધનો,
કરી સનાન ‘શીલસલિલથી, સુખ સિદ્ધિનું’ પામે અહો ! ૩૮.

૧. શીલસલિલ = શીલરૂપી જળ.

સર્વગુણસ્વીણક્રમ્મા સુહૃદુક્ષવિવર્જિતા મણવિસુદ્ધા ।

પપ્ફોલ્લિયકમ્મરયા દ્વંતિ આરાહણાપયડા ॥ ૩૯ ॥

૧ આરાધનાપરિણુત સર્વ ગુણથી કરે ૨ કૃશ કર્મને,
સુખદુઃખરહિત ૩ મનશુદ્ધ તે ક્ષેપે કરમરૂપ ધૂળને. ૩૯.

૧ આરાધનાપરિણુત = આરાધનારૂપે પરિણમેલા પુરુષો.

૨ કૃશ = નબળા; પાતળા; ક્ષીણ

૩. મનશુદ્ધ = શુદ્ધ મનવાળા (અર્થાત્ શુદ્ધ પરિણતિવાળા)

અરહંતે સુહૃત્તી સમ્મત્તં દંસણેણ સુવિસુદ્ધં ।

સીલં વિસયવિરાગો ણાણં પુણ કેરિસં મણિયં ॥ ૪૦ ॥

અહિંતમાં શુભ ભક્તિ શ્રદ્ધાશુદ્ધિયુત સમ્યક્ત્વ છે,
ને શીલ વિષયવિરાગતા છે; જ્ઞાન બીજનું કયું હવે? ૪૦.

શુદ્ધ

૪૭૯

૫ ક્રિ

૯

અશુદ્ધ

અવણ

શુદ્ધ

અમણ

